Ioan Petru Culianu
Omul și opera

Volum coordonat de Sorin Antohi

POLIROM

Colecție coordonată de Tereza Culianu-Petrescu

© 2003 by Editura Polirom

www.polirom.ro

Editura POLIROM
B-dul Copou nr. 4, Iaşi, P.O. BOX 266, 6600
B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, Bucureşti, P.O. BOX 1-728, 70700

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

Ioan Petru Culianu : omul şi opera / vol. coord. de Sorin Antohi ; trad. de Corina Popescu, Claudia Dumitriu, Ioana Ieronim, Iaşi : Polirom, 2003

656 p. ; 21 cm (Biblioteca I.P. Culianu)

ISBN : 973-681-235-9

I. Antohi, Sorin (coord.)
II. Popescu, Corina (trad.)
III. Dumitriu, Claudia (trad.)
IV. Ieronim, Ioana (trad.)

14(498) Culianu, I.P.

Printed in ROMANIA

Volum coordonat de Sorin Antohi

Ioan Petru Culianu
Omul și opera

Traduceri de Corina Popescu, Claudia Dumitriu, Ioana Ieronim, Cristina Ionică, Tereza Culianu-Petrescu

POLIROM
2003

Introducere

Ioan Petru Culianu: biografie şi exegeză

Sorin Antohi

Cartea de faţă propune cititorului român educat o cale de acces către personalitatea şi opera lui Ioan Petru Culianu. Interesul public pentru aceste subiecte nu mai trebuie demonstrat: cărţile savantului şi scriitorului s-au vîndut la noi pînă acum în cîteva sute de mii de exemplare, reeditările sînt frecvente, iar recentele apariţii editoriale din „Biblioteca Ioan Petru Culianu", coordonată la Editura Polirom de Tereza Culianu-Petrescu, confirmă o imensă, susţinută curiozitate colectivă. Această curiozitate, desigur potenţată - dar nu generată, după cum au putut susţine nişte naturi morbid-meschine! - de fascinaţia uşor de înţeles a unei biografii excepţionale, precum şi de misterul încă nedesluşit al unei morţi tragice, este însoţită de o preocupare crescîndă pentru analiza, interpretarea, „instrumentalizarea" operei şi sugestiilor sale. Nu pot face acum şi aici un bilanţ exhaustiv al receptării scrierilor şi ideilor lui Ioan Petru Culianu. Am formulat de curînd unele consideraţii în acest sens, deocamdată nu le voi relua sau dezvolta[1]. Pînă cînd o atare cercetare va fi întreprinsă de cineva a cărui carieră va gravita într-un fel sau altul în jurul lui Ioan Petru Culianu, am crezut de cuviinţă să contribui ceva mai modest la emergenţa şi consolidarea unui discurs critic specializat, sperînd în constituirea unei dezbateri academice care să completeze abundenta şi uneori deliranta abordare publicistică. Din fericire, există şi alte iniţiative în acelaşi sens, în România şi în străinătate. Deşi adevăratele monografii Culianu urmează încă să apară, autorii lor potenţiali au deja la îndemînă mult mai mult decît minimul esenţial - opera lui -, beneficiind astăzi de un substanţial corpus documentar şi de literatură secundară.

Ioan Petru Culianu. Omul şi opera vine după o altă lucrare colectivă, *Religion, Fiction, and History. Essays in Memory of Ioan Petru Culianu* în două volume (de 416, respectiv 592 pp.), apărute sub coordonarea mea la Editura Nemira, în noiembrie 2001. Fiindcă între aceste apariţii editoriale distincte există anumite suprapuneri, iar cea dintîi în ordine cronologică a circulat prea puţin, mă simt dator să fac unele precizări, indispensabile din punct de vedere deontologic şi bibliografic, privind asemănările şi deosebirile dintre cele două lucrări.

Genul proxim

Volumele de la Nemira, tipărite cu generos sprijin financiar privat şi public, erau rodul unei colaborări internaţionale şi fuseseră destinate unui mediu la fel de internaţional de experţi. „Osatura" lucrării - scurta mea introducere, bibliografiile scrierilor de şi despre Ioan Petru Culianu, rezumatele textelor şi prezentările colaboratorilor - era în limba engleză, iar contribuţiile individuale erau reproduse în limba în care fuseseră oferite de autorii lor ; tehnic, era mai simplu aşa, fiindcă traducerea tuturor textelor într-o singură limbă - engleza, fără îndoială, s-ar fi impus de la sine - ar fi întîrziat şi mai mult un proiect deja destul de laborios ; în plus, multilingvismul capitolelor „rima" cu multilingvismul şi mai extins al personalităţii omagiate.

Fără a descrie volumele de la Nemira, menţionez că multe dintre textele reţinute atunci, deşi dedicate lui Ioan Petru Culianu, nu atingeau - sau atingeau foarte oblic - viaţa şi opera sa. Practica este standard pentru orice *Festschrift* sau *Denkschrift*, am păstrat-o şi pentru ceea ce a devenit, cu formula perfectă a lui Matei Călinescu, „un *Festschrift* postum"[2].

Înainte de a mă opri însă la deosebirile dintre cele două lucrări colective, vreau să stabilesc ce texte din cea de faţă sînt practic neschimbate (după caz, unele au fost traduse acum în româneşte) sau foarte asemănătoare, în ordinea din sumarul actual. Minimele detalii privitoare la conţinutul lor sînt menite să ajute orientarea cititorului, dar nu sînt, riguros vorbind, nici rezumative, nici critice. O secţiune ulterioară va încerca să ofere o viziune succintă asupra întregului.

Am repus în circulaţie acum, sub genericul „Enigme. Premoniţii ? ", două misterioase texte scurte de Ioan Petru Culianu, scrise la Groningen

aceeaşi zi de la sfîrşitul lui ianuarie 1977. Mai mulţi dintre cei care l-au cunoscut sau doar citit pe Culianu au vorbit despre aparenta sa calitate premonitorie (de pildă, v. *infra* contribuţiile lui Dorin Tudoran, Michael Allocca, Gabriela Gavril). Oricum ar fi, e sigur că savantul, autorul de ficţiune şi omul Culianu a abordat frecvent domeniul, în maniere diverse, mergînd de la studiul teoretic şi fenomenologic la speculaţia ficţională şi la practica (în anumite perioade, zilnică!) a divinaţiei. Eterna temă umană a luptei cu opacitatea universului căpăta astfel la Culianu tot mai febrile dimensiuni metafizice, accelerate ameţitor în preajma sfîrşitului său tragic, precedat – o ştim acum, se observa atunci – de o anume urgenţă şi de sumbre consideraţii pe care astăzi le citim în cheie profetică, deopotrivă în plan intelectual (erudiţie, meditaţie, hermeneutică, activitate didactică, literatură, publicistică) şi în plan existenţial (dacă aceste două registre se pot într-adevăr distinge). Preştiinţă? „Doar" presimţire? Voi reveni asupra chestiunii mai jos, în secţiunea „Substanţa cărţii, temele cercetării".

Am păstrat ca atare şi contribuţiile mai multor colaboratori.

Să facem o trecere în revistă: *Mircea Martin* schiţează portretul unui Culianu tînăr, student înzestrat devenit prieten; *Andrei Pleşu* evocă prietenul dispărut şi comunică trei scrisori de la el; *Marin Mincu* ni-l înfăţişează pe Culianu student la Bucureşti şi în Italia, apoi îşi aminteşte ajutorul dat compatriotului său pentru obţinerea postului de la Groningen, încheind cu imaginea fugitivă a maturului Culianu în 1989; *Gianpaolo Romanato*, coleg şi prieten statornic al tînărului şi atît de neobişnuitului exilat de altădată, dă publicităţii un adevărat „dosar italian" Culianu, emoţionant şi edificator, centrat pe un epistolar extraordinar, una dintre cele mai substanţiale contribuţii documentare de pînă acum la studiul biografiei şi profunzimilor operei autorului român; corespondenţa foarte bogată a lui Culianu, utilă deopotrivă biografului şi exegetului, trebuie publicată cît mai curînd (volumul de faţă mai prezintă referiri la sau unele fragmente din ea – v. colaborările lui Andrei Pleşu, Matei Călinescu, Elémire Zolla); *Giovanni Casadio* priveşte deopotrivă biografia şi opera fostului său coleg şi prieten de tinereţe, într-un fel de elogiu postum plasat sub semnul uneia din temele lor predilecte, *coincidentia oppositorum*[3]; *Andrei Oişteanu* rememorează întîlnirea sa cu Ioan Petru Culianu şi reproduce dialogul lor despre gnosticism, bogomilism şi nihilism, din păcate – mai ales fiindcă interpreta materiale româneşti – rămas fără urmare; regretatul *Elémire Zolla* (1926-2002)

semnează un text deopotrivă evocator şi analitic, apărut iniţial într-o carte a sa din 1999[4] ; *Gabriela Adameşteanu* face istoria unui interviu pe care i l-a luat lui Culianu, recitindu-l după un deceniu de dramatice schimbări, atît publice, cît şi private ; *Matei Călinescu* porneşte de la întîlnirile sale cu Ioan Petru Culianu şi Mircea Eliade pentru a le sonda personalităţile şi operele, un exerciţiu continuat, rafinat şi dezvoltat în cele două ediţii succesive ale splendidei sale cărţi *Despre Ioan P. Culianu şi Mircea Eliade. Amintiri, lecturi, reflecţii*, lucrare de cotitură în exegeza celor doi mari autori români ; am retipărit această primă formulare a contribuţiei lui Matei Călinescu din raţiuni documentare şi sentimentale ; *John Crowley* narează întîlnirile sale cu autorul şi omul Ioan Petru Culianu ; *Jennifer Stevenson* înregistrează o foarte intensă şi scurtă colaborare cu tînărul profesor de la Chicago, în pagini revelatoare pentru impresia lăsată de acesta chiar şi în cele mai obişnuite interacţiuni profesionale ; *Dorin Tudoran*, în două texte scrise la distanţă de un deceniu, discută viaţa, ideile şi dispariţia lui Ioan Petru Culianu, de care era profund legat şi pe care nu l-a întîlnit niciodată (au comunicat prin scrisori şi mai ales prin cel mai ambiguu mijloc clasic de contact, nehotărît între materie şi spirit, telefonul) ; *Michael Allocca*, fost student devenit repede prieten apropiat al lui Culianu la University of Chicago, ne introduce în viaţa cotidiană a mentorului său, în sala de clasă şi dincolo de ea, înfăţişîndu-ne osmoza dintre idei şi existenţă teoretizată şi practicată programatic de Culianu ; *Ted Anton*, autorul cărţii celebre despre viaţa, opera şi moartea lui Culianu, examinează din nou enigma asasinatului de pe 21 mai 1991, precum şi procesul propriei sale transformări intelectuale şi profesionale pe parcursul lucrului la ceea ce începuse ca un proiect senzaţionalist ; *Umberto Eco*, celebrul savant, profesor şi scriitor italian, recenzează cartea lui Ted Anton, vorbind despre întîlnirile-i proprii cu Ioan Petru Culianu şi, într-o vizită la Bucureşti, cu mitul acestuia ; *Grazia Marchianò*, ilustra specialistă în estetică, religii şi studii orientale, soţia lui Elémire Zolla, face un minunat portret al lui Culianu, oarecum în linia celui lăsat de Zolla ; *Liviu Antonesei* propune o fascinantă, ingenioasă şi tristă ucronie, ieşind la un moment dat al naraţiunii sale din istoria *wie es eigentlich gewesen* şi imaginînd o continuare alternativă – pînă la punctul fatidic de re-convergenţă dintre realitatea istorică şi ficţiunea biografică, 21 mai 1991 ; *Gabriela Gavril* se opreşte la „procesul borgesian" prin care Culianu îşi „ficţionaliza" propria existenţă, căutînd în mai multe proze instanţierile

magiei auctoriale şi preştiinţei ; *Ileana Mihăilă* urmăreşte genealogia intelectuală, reconceptualizarea şi utilizarea de către Culianu a „mitanalizei", o metodă interpretativă lansată la începutul anilor 1970 de Gilbert Durand ; *Giovanni Filoramo*, reputatul specialist torinez în studii religioase, „reciteşte" cunoscutul studiu al tînărului Culianu despre religie ca instrument de putere, inclus în volumul publicat de autorul român împreună cu doi colegi şi prieteni italieni, fidelul Gianpaolo Romanato şi Mario Lombardo (*Religione e potere*, Torino, Marietti, 1981 ; ed. rom. *Religie şi putere*, trad. de Maria-Magdalena Anghelescu şi Şerban Anghelescu, ediţie îngrijită de Dan Petrescu, Bucureşti, Nemira, 1996) ; *Michael Fishbane*, autoritate mondială în studiile ebraice, interpretează un poem modern inspirat de vechiul motiv rabinic al ascensiunii mistice – subiect de care fostul său coleg Culianu se interesa îndeaproape ; *Gregory Spinner*, fost student şi prieten al lui Culianu, examinează critic conceptul de morfodinamică, una din cheile viziunii profesorului său asupra istoriei ; Spinner pleacă de la formulările clasice ale morfologiei, în special cea datorată lui Ernst Haeckel, pentru a examina dinamica epistemologică şi implicaţiile politice ale acestei paradigme ; în studiul său din volumul de faţă, Dan Petrescu integrează sugestiile lui Spinner într-o lectură dialogică a operelor lui Culianu şi Eliade ; *Ştefan Afloroaei*, profesor de filozofie la Universitatea „Al.I. Cuza" din Iaşi, explorează efectele ideilor „ultimului Culianu" asupra dezbaterilor metafizice şi hermeneutice privitoare la marile tradiţii intelectuale europene, sugerînd o extindere a modelului Culianu, susţinut empiric şi teoretic de studiul religiilor, gnosticismului şi teoriei ştiinţei, la regîndirea platonismului şi cartezianismului ; *Roberta Moretti*, tînără discipolă a Graziei Marchianò, îl priveşte pe Ioan Petru Culianu ca istoric al ideilor şi inovator al metodologiei hermeneutice.

Diferenţa specifică

Prezentul volum este conceput, aşa cum spuneam mai sus, pentru un public larg. De aceea, am văzut, nu am reluat bibliografiile de şi despre Ioan Petru Culianu, nici rezumatele mai tehnice ale capitolelor. Foarte succint, voi enumera acum celelalte deosebiri în raport cu iniţiativa precedentă.

Dintre colaboratorii volumelor de la Nemira, nu i-am inclus în actuala culegere pe următorii (menţionez în fiecare caz esenţa contribuţiei lor

din 2001, pentru a limpezi indirect criteriile includerii/excluderii) : *Andrei Codrescu*, celebrul scriitor, publicist şi profesor american născut la Sibiu, prezent atunci cu un fragment din romanul său *Messiah*, tradus şi în româneşte la Editura Fundaţiei Culturale Române, în care apar referinţe la un enigmatic „Coulianou" ; *Paul Richard Blum*, cercetător german devenit din 2002 profesor în Statele Unite (după o perioadă budapestană), care dăduse un text savant despre Giordano Bruno şi controversata sa respingere a doctrinei creştine despre sacrificiu, cu unele referinţe specializate la Ioan Petru Culianu ; *A.J. Droge*, alt fost coleg al lui Culianu de la Chicago, acum director al programului de studii religioase la University of California, San Diego, care semnase o istorie polemică a noţiunii de sincretism, urmată de recomandarea de a se renunţa la această categorie ; *Bruce Lincoln*, care oferise interpretarea unui mit iranian, în contextul unei comparaţii dintre cosmologia zoroastriană şi un pasaj din *Odiseea*[5] ; *Dumitru Radu Popa*, prozatorul şi eseistul român devenit specialist în studii juridice la New York University, care dedicase memoriei vărului şi prietenului său o analiză a structurilor simbolice ale obiceiurilor şi riturilor româneşti legate de naştere, în descendenţa lui Arnold van Gennep şi Mircea Eliade ; *Călin-Andrei Mihăilescu*, talentatul şi învăţatul comparatist româno-canadian saturat şi azi de spiritul ludic al unei „anume părţi" din mediul său de emergenţă, Generaţia '80, care discuta concepţia lui Ioan Petru Culianu despre magia naturală renascentistă în lumina unor sugestii heideggeriene, aplicată cîtorva texte de Marsilio Ficino, Pico della Mirandola şi Giordano Bruno[6] ; *Martin Riesebrodt*, alt coleg şi prieten al lui Culianu de la University of Chicago (unde acum predă sociologia religiilor şi teorie socială clasică, fiind specialist în Max Weber şi în mişcările fundamentaliste), care se ocupase de noţiunile de asceză şi extaz, atît de importante deja la Nietzsche, în opera unor mult mai sobri clasici ai teoriei sociale, ca Durkheim şi Weber ; *Dan Alexe*, corespondentul la Bruxelles al postului Radio Europa Liberă, filolog poliglot, autorul unor documentare antropologice despre subiecte „exotice" ca sectele islamice din Balcani şi Cecenia, ori despre Afganistan, care se oprise deopotrivă cu acribie şi obiectivitate asupra substanţialelor asemănări dintre română şi albaneză, atît de centrale pentru o discuţie serioasă a etnogenezei noastre ; *Victor Ivanovici*, învăţatul comparatist şi traducător atenian de origine română, care pornea de la studiile lui Culianu despre gnosticism, aşa cum au fost ele analizate de H.-R. Patapievici, pentru a face o magistrală interpretare a unui roman de Seferis ; *Vladimir Tismăneanu*,

cunoscutul politolog şi publicist american de origine română, care prezenta transformările post-comuniste ale lumii est-europene, din care Culianu evadase în 1972, dar care poate l-a ajuns din urmă ; în fine, pe *semnatarul acestor rînduri* : republicam atunci postfaţa la versiunea românească a lucrării lui Ioan Petru Culianu *Eros şi magie în Renaştere. 1484* (textul a circulat deja foarte mult, în română şi franceză, în mai multe locuri şi ediţii, este aşadar uşor de găsit).

Trei colaboratori la volumele de la Nemira şi-au revăzut şi, dacă a fost cazul, adus la zi contribuţiile, în lumina evoluţiei exegezei, documentării proprii şi editării operei lui Culianu (uneori republicarea este de fapt prima publicare în volum a versiunii româneşti) : *Tereza Culianu-Petrescu* semnează o biografie a fratelui său (inclusiv elementele biografiei intelectuale), eventual nucleu al unei viitoare biografii detaliate de mari proporţii ; *Nicu Gavriluţă* scrie despre o „metodă a complexităţii multidimensionale", identificabilă în scrierile „ultimului Culianu" ; cercetătorul ieşean interpretează pe această bază texte de Serafim Rose, Jung (autobiografia) şi Eliade ; voi reveni la ultima notă a contribuţiei lui Nicu Gavriluţă în secţiunea următoare ; *Eduard Iricinschi*, precupat şi el de mai mulţi ani de opera lui Culianu, încearcă să găsească în scrierile acestuia elementele unei definiţii a religiei (nota 1 a capitolului său explică în ce măsură şi-a revizuit varianta deja publicată, citînd în special influenţa lui Matei Călinescu).

Există şi cinci texte noi : *Mihai Sorin Rădulescu*, cel mai important genealogist afirmat după 1989, detectează – cu uimitoarea stăpînire a documentelor demonstrată mereu în cercetările sale asupra istoriei elitelor româneşti – originile lui Ioan Petru Culianu ; *Moshe Idel*, marele savant israelian născut la Tîrgu-Neamţ, ne oferă de această dată reflecţiile sale pe marginea ideilor, vieţii şi asasinării lui Ioan Petru Culianu, de care a fost legat printr-o frumoasă prietenie ; Idel face preţioase evaluări ale ideilor, dilemelor şi deciziilor existenţiale majore ale prietenului său (proiectul convertirii la iudaism ; autoidentificarea ca exilat, după modelul lui Elie Wiesel etc.), de neocolit pentru viitorii biografi şi exegeţi ; centrul de greutate al acestor reflecţii este contextul – oare şi mobilul ? – ideologic, social, cultural şi politic al crimei, „legăturile periculoase" dintre România anilor '30-'40 şi '80-'90 ai secolului trecut ; „Sînt multe speculaţii despre natura universurilor paralele, care se află în lumea noastră, cum îi plăcea lui Culianu să repete", scrie în încheiere Moshe Idel, adăugînd că „[p]roblema este că aceste universuri nu numai coexistă, dar se şi ciocnesc, iar el a ales să

trăiască aici, ca şi în multe alte împrejurări, la intersecţia unor universuri aflate în coliziune" (trad. din engleză de Claudia Dumitriu)[7] ; *Dan Petrescu*, care se preocupă de aproape trei decenii de Mircea Eliade, este cumnatul lui Ioan Petru Culianu şi a fost mereu implicat în traducerea, comentarea şi editarea acestuia, publică acum în avanpremieră un fragment dintr-o carte aflată în stadiu avansat de elaborare, studiind în detaliu raporturile profunde dintre controversatul magistru şi excepţionalul său discipol, practicînd lectura intensivă cu care ne-a obişnuit, abordînd integrat – el este unul dintre foarte puţinii care o pot face competent – operele savante, publicistica, ficţiunea, acţiunea publică şi contextele istorice şi biografiile celor doi ; *Aurel Codoban*, profesorul universitar de filozofie şi autorul clujean specializat în metafizică, hermeneutică şi studiul sacrului, scrie despre filozoful (religiilor) ca „magician", abordînd opera lui Culianu (şi, tangenţial, pe cea a lui Eliade) din unghiul mai general al istoriei filozofiei, cu specială privire asupra filozofiei româneşti ; Aurel Codoban sugerează existenţa şi continuitatea unei filozofii autohtone autentice, cel puţin a uneia „pe cale de a se naşte", edificată cu ajutorul unei schelării de istoria şi filozofia religiilor ; o asemenea filozofie nu ar mai trebui să reînceapă mereu, fiindcă „reîncepe numai filozofia care încearcă să se sincronizeze cu Occidentul, şi care în această sincronizare mereu depăşită cronologic naşte avortoni chiar din perspectiva criteriilor filozofice occidentale" (v. nota 3 a textului lui Codoban)[8] ; *H.-R. Patapievici*, care are meritul de a fi orientat decisiv exegeza românească a operei lui Culianu, mobilizîndu-se ca teoretician al fizicii, filozof al ştiinţei şi erudit de tip clasic înzestrat cu inteligenţă speculativă – nu îmi pot imagina vreo temă a discuţiilor noastre intelectuale şi, în general, publice, fără aportul lui Patapievici, pe care îl admir şi atunci cînd nu sînt de acord cu el pentru calităţile de mai sus şi pentru ceea ce le face posibile, altitudinea spirituală – , dăduse pentru volumele de la Nemira o versiune în limba engleză a postfeţei sale la traducerea românească a cărţii lui Culianu *Les Gnoses dualistes d'Occident. Histoire et mythes* (Paris, Plon, 1990 ; trad. rom. de Tereza Culianu-Petrescu, Bucureşti, Nemira, 1995 ; reed. Iaşi, Polirom, 2002), „Ioan Petru Culianu : o *mathesis universalis*", text dens şi sclipitor, scris în forma unui mic tratat ; în volumul de faţă, Patapievici publică versiunea revăzută în ianuarie 2003 a la fel de valorosului său text „Ultimul Culianu", apărut iniţial în suplimentul *Litere, arte, idei* al *Cotidianului* ; introducerea mea este şi ea nouă, desigur.

Substanţa cărţii, temele cercetării

După o descriere superficială a lucrării de faţă şi a locului său în ansamblul iniţiativelor legate de comunicarea publică şi studierea biografiei şi operei lui Ioan Petru Culianu, să trecem la o minimă prezentare a substanţei acestei cărţi şi la o schiţă a temelor cercetării. În esenţă, volumul este un *fragmentarium* : oricît ar încerca un coordonator să-l planifice şi să-l structureze, ba chiar (nu e cazul meu !) să-i pre-orienteze lectura, un volum colectiv este evident documentul unui pluralism de stiluri, metodologii, teorii, partizanate etc. Scriind o lungă introducere pentru *Jocurile minţii*, am propus un fel de „morfodinamică" a operei metodologico-teoretice a lui Ioan Petru Culianu ; într-un fel, deşi *proiectul meu era mai vechi, am izbutit să scriu într-un deceniu* complementul textelor lui H.-R. Patapievici „Ioan Petru Culianu : o *mathesis universalis*" şi „Ultimul Culianu". Sugerînd cititorului lectura combinată a acestor trei texte strîns legate, mă pot concentra în cele ce urmează asupra celorlalte laturi ale personalităţii şi operei lui Culianu, bine „acoperite" de acest nou volum, precum şi asupra cîtorva aspecte controversate de care m-am ocupat pînă acum din alte unghiuri.

Omul

Nu l-am întîlnit niciodată pe Ioan Petru Culianu. Aşa cum am mai spus cu alte prilejuri, am schimbat doar cîteva scrisori şi extrase. Dar, graţie prieteniei de o viaţă cu Dan Petrescu şi Tereza Culianu-Petrescu, am cunoscut bine, începînd cu 1980, casa părintească a Culienilor din Iaşi, str. Sf. Atanasie 13 (devenită pentru mine, apoi şi pentru soţia mea, Mona Antohi, un reper existenţial şi intelectual fără de care propriile noastre vieţi nu ar fi ceea ce sînt) ; am cunoscut-o bine pe mama Terezei şi a lui Ioan ; pe mătuşa lor ; pe mulţi alţi membri de familie, nenumăraţi prieteni, simple cunoştinţe din mai multe ţări. Din toate aceste izvoare indirecte, dar adesea esenţiale, am desprins portretul unui om excepţional.

„Om", mai întîi, deci nici supraom, nici erou legendar fără pată şi prihană, nici ascet, nici guru, nici sfînt, deşi din multe relatări, unele reflectate de cartea de faţă, elementele de hagiografie nu lipsesc. Dar,

cum nu obosesc să repet, împotriva detractorilor lui Ioan Petru Culianu (şi în ajutorul celor de la care m-aş fi aşteptat la mai mult discernămînt), e greu să judeci pe cineva fără drept de apel pe baza unor elemente disparate, a unor raporturi punctuale, a unor foarte naturale deosebiri de opinii, a unor momente de (eventual îndreptăţită) dezamăgire.

Acest volum include multe mărturii despre omul Culianu aşa cum era el, cu luminile şi umbrele lui, aşa cum a rămas în amintirea celor care l-au cunoscut ; i-am invitat pe colaboratori la sinceritate şi directeţe, am inclus în volumele pe care le-am coordonat tot ceea ce mi s-a oferit. Au existat colaboratori potenţiali care au refuzat să participe la proiecte, invocînd motive sub care transpăreau antipatia, rezervele, chiar aversiunea ; în puţine situaţii, aceste emoţii şi evaluări erau formulate clar. Pe de altă parte, fiind vorba de cineva ucis la 41 de ani, în 1991, la mai puţin de un an şi jumătate de la „revoluţia" din 1989, era imposibil ca recepţia românească a *operei* lui Culianu să nu fie marcată şi, repet, potenţată, dar nu generată, de *viaţa* şi, mai ales, *moartea* lui. Înainte de 1989, despre „transfugul" Culianu, care adăuga tot mai multe piese la dosarul „înaltei trădări" a Partidului-Stat (revin la ele mai jos), se putea scrie foarte greu ; ca şi puţinele sale texte traduse în româneşte sub ceauşism, ca şi conversaţia cu Andrei Oişteanu pe care o republic în acest volum, recenziile cărţilor sale ori simplele referinţe „în clar" la el ieşeau de sub tipar numai în momentele de neatenţie a cenzorilor. După 1989, sora şi cumnatul lui Ioan Petru Culianu, asistaţi de cîţiva prieteni, au început imediat să se ocupe de publicarea operei înzestratului autor. Nimeni nu bănuia atunci - nici în primele convorbiri telefonice „libere" (la unele am asistat şi eu), nici în momentele de pregătire ale unei mereu amînate şi niciodată întreprinse întoarceri temporare în România - că atîtea apariţii editoriale aveau să fie postume. De aceea, fiindcă pentru familie şi prieteni promovarea în România a operei lui Culianu era o întreprindere normală (pe lîngă că era o reparaţie în parte tardivă), de sincronizare în raport cu ediţiile originale şi traducerile din atîtea şi atîtea alte ţări, dispariţia tragică a autorului nu le-a dat ideea exploatării unei celebrităţi senzaţionale, ci le-a impus extrem de trista datorie de a face cunoscută în ţara de baştină opera unui om mai publicat în străinătate decît în ţara lui. Continua carieră a cărţilor lui Culianu în străinătate, unde nu există desigur nici *o tentativă de „cult al personalităţii"*, *iar moartea autorului este un* detaliu sumbru, dovedeşte persistenţa unui interes savant autentic.

Numai la noi, în endemica noastră incapacitate de a recunoaşte valoarea - şi nu doar din evidenta precaritate a mediului academic! -, dubiul (cartezian sau nu, puţin importă suportul epistemologic) în privinţa ideilor şi operelor cuiva încetează să fie premisa cunoaşterii aprofundate şi este substituit de verdictul global lipsit de fundament, de opinia vehementă care sufocă judecata (care nu poate fi, cu vorbele lui Mircea Vulcănescu, rezultatul unei deliberări în sfera competenţei).

„Excepţional", apoi. Adică ieşit din comun în multe privinţe, care nu pot fi împărţite net într-un capitol intitulat „Viaţa" şi în altul intitulat „Opera" - ceea ce explică în parte de ce multe contribuţii din acest volum tratează integrat cele două teme. Ceea ce apare drept arivism unui observator mai puţin ambiţios (uneori şi fiindcă are deja ceea ce nou-venitul şi defavorizatul trebuie să cîştige din greu), cu succese mai modeste sau lipsit de succes, poate fi foarte bine voinţa neînduplecată de a răzbate în ciuda multelor piedici (Partidul-Stat, lagărul de refugiaţi, birocraţiile occidentale, rezerva şi uneori ostilitatea mediului academic etc.). Oricum, cine a încercat vreodată să-şi edifice o carieră mai ştie şi că arivismul nu ajunge. Deci nici gurile rele nu pot elimina cu totul ipoteza că Ioan Petru Culianu trebuia să aibă şi „focul sacru". Iar oameni atît de diferiţi, de la Mircea Eliade la studenţii şi cunoscuţii săi (unii dintre aceştia, savanţi la rîndul lor), au fost de acord în această privinţă. Dincolo de controverse şi dispute de idei, „focul sacru" e ceea ce contează.

Bildungsroman-ul

Mai mult decît un *curriculum vitae* - deja impresionant prin mulţimea de diplome, posturi prestigioase, publicaţii, subvenţii de cercetare şi burse de merit în cîteva ţări -, cititorul are acum sub ochi elementele unui fascinant *Bildungsroman*. După cum se vede, anii formării lui Ioan Petru Culianu în România, Italia, Olanda şi Franţa (în ultimele două ţări, formarea era paralelă cu începutul carierei didactice) au lăsat amintiri puternice printre profesori şi colegi. Aceştia au fost indelebil marcaţi (şi uneori cuceriţi) de elevul şi studentul supradotat, deopotrivă timid şi charismatic, reţinut şi expansiv, studios pînă la asceză şi sociabil pînă la prietenia profundă, prudent şi radical în ideile şi atitudinile civic-politice.

Am spus în cîteva rînduri, iar alţii au arătat în amănunt, că relaţia formativă a lui Culianu cu Eliade, de la distanţă sau din proximitate cvasi-iniţiatică, rămîne esenţială şi simbolică, parcurgînd aproape întreg *continuum*-ul definit la un capăt de admiraţia neţărmurită şi la celălalt capăt de distanţarea critică, din care nu lipsesc notele de respingere categorică (deşi acestea din urmă nu au folosit neapărat retorica şi mizanscena obişnuite)[9]. Aşa cum indivizii au o istorie, adică o devenire, şi raporturile dintre ei sînt schimbătoare. Cartea de faţă include cîteva excelente capitole pe această importantă temă, marcînd „despărţirile" progresive şi tot mai radicale dintre discipol şi maestru.

Trebuie să înregistrez aici separat o tendinţă recentă în sfera noastră publică : trecerea de la imaginea glorioasă a unui Culianu văzut ca Nou Eliade la aceea – la fel de inexactă, dar devenită între timp politic corectă, dacă e redusă la absurd – a unui Culianu transformat complet într-un Anti-Eliade. Această tendinţă a apărut pe fondul apogeului autohton al contestării lui Mircea Eliade, marcat în special de discuţiile în jurul unor cărţi ca *Jurnalul* lui Mihail Sebastian sau masivul pamflet al Alexandrei Laignel-Lavastine despre „fasciştii amnezici" – formularea îmi aparţine, dar e bazată pe subtitlul cărţii care îi amalgamează pe Eliade, Cioran şi... Ionesco, ratîndu-şi astfel chiar demonstraţiile judicioase. Astfel, mişcarea de pendul începută prin exagerările simetrice ale adoraţiei lui Eliade nu s-a stabilizat încă în zona de echilibru a realei evaluări critice, care ar avea oricum (şi pe bună dreptate !) consecinţe drastice asupra fostului idol, dar nu ar eşua într-o riguroasă diabolizare a acestuia, a tuturor ideilor şi acţiunilor sale, precum şi a orice s-a atins vreodată de el cu admiraţie, pe de o parte, şi de o angelizare la fel de sistematică a toate şi a tuturor celor ce l-au criticat politico-ideologic (uneori *post festum*), antipatizat omeneşte sau întîmpinat cu (mari) rezerve pe plan savant şi literar. Transformarea lui Ionesco în fascist – de către Alexandra Laignel-Lavastine –, fie şi pentru „omisiune de denunţ", rămîne unul din cele mai frapante exemple ale acestei întoarceri la 180 de grade.

Pînă la un punct, excesele anti-Eliade sînt de înţeles, fiindcă generaţia mea (dar nu cea a părinţilor mei, care au cunoscut direct perioada interbelică), ignorînd în perioada sa formativă şi contraculturală multe dintre faptele şi ideile anilor 1920-1940, s-a simţit trădată după 1989, cînd a căpătat acces aproape complet la cele mai sumbre secrete ale acelei epoci, trecînd în consecinţă de la ditiramb şi panegiric la *damnatio*

...rite Dar eu cred că „schimbarea de semn” a afectului care ...izează astăzi memoria noastră socială se explică, dincolo de ...le considerații și mecanisme cunoscute din, să spunem, experiența ...ană a distanțării critice de trecutul nazist (și, într-o oarecare măsură, ...fața sa wilhelmină), printr-o irezistibilă pasiune (în sens tocque...ian), propensiunea – nu doar românească – spre autocritica radicală ...pre pesimismul cultural, o *slippery slope* al cărei pandant e megalo...nia autohtonistă. Așa cum se întîmplă și în alte chestiuni contro...ate în sfera publică postcomunistă românească – expresia și mediul ...constituire reflexivă ale unei societăți aflate în mare criză de orien... =, corectitudinea politică nu este altceva la noi, unde a apărut prin ...tatle interesată și, după cîte sper în momente mai senine, ipocrită și ...ageră, decît o nouă formă a urii de sine, a stigmatului colectiv, un ...iciul clasic al tradiționalului mimetism pro-occidental prin care o ...rte a elitelor noastre își exprimă, negociază și transformă identitatea ...celsă și contradictorie[10].

În loc să-l analizăm (și, unde e cazul, să-l reprobăm) pe Eliade în cadrul lumii în care a trăit și pentru ce a făcut/scris/spus/inspirat cu adevărat, păstrîndu-ne capacitatea de admirație pentru ceea ce a făcut/scris/spus/inspirat și merită admirație, construim un Eliade integral abominabil. Pare util să insist că nu așa ne despărțim critic de trecut!

Nu ne rămîne decît să așteptăm o domolire a spiritelor, pentru a putea vedea raporturile dintre Eliade și Culianu *sine ira et studio*.

Profesorul

Grație mai multor contribuții la acest volum, avem elementele unui portret al profesorului Culianu. Profesorul deja afirmat, charismatic și erudit, de la University of Chicago. Cîndva ar merita recuperată memorialistic și documentar prima parte a carierei sale didactice, desfășurată la Rijksuniversiteit Groningen. În ce mă privește, pe lîngă documentele din arhiva familiei, mărturiile unor apropiați și ale unora dintre cei care l-au văzut la lucru (unele folosite și de Ted Anton în cartea sa), publicațiile (cum ar fi *Festschrift*-ul pentru romanistul Willem van Noomen) și mica noastră corespondență, am putut discuta despre tînărul profesor Culianu cu bunul meu prieten F.R. Ankersmit, marele filozof al istoriei de la Groningen. Deși lucrau în domenii diferite, într-o mare

universitate, Ankersmit îşi aminteşte foarte bine ecourile activităţil lui Culianu, suficient de importante pentru a trece frontierele dint departamente şi a depăşi proverbiala rezervă interumană a olandezilo Opinii favorabile mai bine informate, bazate pe o lungă colaborar mi-au fost comunicate prin corespondenţă de eminentul fost coleg al l Culianu de la Groningen, H.G. Kippenberg, specialist recunoscut î cîteva dintre domeniile frecventate şi de savantul român.

La Chicago, profesorul Culianu se afla în rapidă ascensiune. Nu e unanim preţuit de colegii (şi competitorii!) săi. Am vorbit mai sus d „arivistul" Culianu. Adaug aici o altă dimensiune a acestei imagini reuşita exerciţiilor de comunicare publică ale lui Culianu, în sal de curs, la conferinţe ori în publicistică, era sursa multor controverse Pentru unii, practicile divinatorii (care îi galvanizau pe studenţi) erau încălcare a deontologiei pedagogice şi savante, o abolire a limitelo dintre obiectul de studiu şi subiectul cunoscător, o alarmantă confuzi între existenţă şi cercetare. Pentru destui, ironia şi autoironia lui Culian erau impenetrabile sau suspecte. Era el într-adevăr de acord cu nişte persoane care se dădeau drept vrăjitoare? Cînd era serios Culianu? Care era chipul său „adevărat"? Cînd era „el însuşi", cînd se ascunde histrionic, şi cu ce scop? Practica el „manipularea fantasmatică" p care părea să o admire la Bruno, sau tot mai criticata „mistagogie" teoretizată (şi practicată, pînă cel puţin la minciuna prin omisiune) de maestrul său, Eliade? *Credea* Culianu în tot felul de ocultisme? Dacă răspunsul era afirmativ, era rău destul, fiindcă omul de ştiinţă trebuie să-şi păstreze distanţa faţă de obiectul de studiu, chiar empatia necesară hermeneutic trebuind să fie „rece", cum spun antropologii, cei mai susceptibili de a-şi pierde rezerva mentală şi de a se topi în identitatea băştinaşilor (*going native* e un spectru care îi bîntuie şi pe antropologii deveniţi activiştii multiculturali ai tribului studiat, socotit mai bun decît propriul lor „trib" alb şi imperialist). Iar dacă nu credea, Culianu era tot în greşeală, ca şi Eliade, fiindcă tocmai necredinţa îl împingea de la o religie la alta, de la o sectă la alta, de la un şamanism la altul, pînă la epuizare relativistă sau, şi mai rău, pînă la conversiunea la vreun cult orginist, sacrificial, orgiastic etc. – cu diferenţa că, în America democratică orizontul posibilei *metanoia* era New Age, în vreme ce, în România şi Europa interbelicului, aflate în gravă derivă mesianic-apocaliptică iliberală, orizontul lui Eliade era fascismul.

Culianu spunea din capul locului, probabil supraestimînd umorul unora dintre partenerii de joc al minţii, că se cuvenea ca studioşii unor

…iei oculte – şamanism, divinaţie, magie etc. – să le şi practice ei …i, pentru a le putea astfel înţelege „din interior” (V. textul lui Daniel Allocca, unul dintre puţinii care au observat la Culianu şi ironia, spiritul ludic, relativismul euristic, doza de histrionism şi …ilism, în fond inocentă şi atît de frecventă printre universitari.)

Umbra lui Eliade la Chicago – ca să spun aşa – a afectat serios imaginea lui Culianu, într-un mediu în care sentimentul trădării de către …ent venerabilul fost militant legionar generase o atmosferă de …mă reţinere faţă de caracterul şi, în final, chiar opera fostului …ent coleg (şi, uneori, profesor, mentor, model, prieten) Mircea Eliade, cîndva una dintre gloriile acelei universităţi de elită. Asasinarea lui Culianu în plină zi şi lîngă propriul său birou, niciodată elucidată, a fost imediat „uitată” activ. În aprilie 1992, cînd am vizitat University of Chicago pentru a ţine o conferinţă, toate urmele prezenţei sale acolo fuseseră grijuliu şterse de administraţie, un tabu riguros fusese impus de apărătorii imaginii instituţionale. Nici vorbă de instituţionalizarea amintirii talentatului profesor Culianu, cel puţin printr-o placă memorială, dacă nu printr-o serie de conferinţe sau în alte maniere obişnuite, chiar excesive, în America. Numai la fabuloasa librărie subterană de pe campus, chiar la intrare, se putea vedea, alături de foarte puţine alte cărţi recente de mare răsunet, un exemplar din *The Tree of Gnosis*.

Mărturiile studenţilor, prin urmare, fac dreptate memoriei profesorului Culianu. Liberi de constrîngerile instituţionale şi fără vreo ranchiună legată de amintirea succesului unui străin prea ambiţios, foştii studenţi ne înfăţişează un pedagog, *spiritus rector* şi prieten care le-a schimbat viaţa, inclusiv prin ceea ce majoritatea profesorilor americani s-au obişnuit să deteste, continuitatea şi fuziunea biografiei cu opera, trăirea intensă a ideilor, întrebările cardinale şi parcă indecidabile, îndemnul la iconoclasm şi originalitate hrănite de erudiţie, „jocurile minţii”.

Opera literară

Debutul editorial al lui Ioan Petru Culianu, împiedicat în ultima clipă de cenzură, urma să fie, după cum ştim, un volum de proze depus şi anunţat la Editura Eminescu, reconstituit într-un fel sub acelaşi titlu, prea tîrziu, dar necesar, de antologia *Arta fugii* (Iaşi, Polirom, 2002). Toată viaţa, Culianu – ca şi Eliade – a continuat să scrie literatură, aşa cum românii pot urmări în cîteva apariţii editoriale, cea mai recentă

fiind şi cea mai bună (*Pergamentul diafan. Ultimele povestiri*, scrise în colaborare cu H.S. Wiesner, trad. de Mihaela Gliga, Mihai Moroiu şi Dan Petrescu, postfaţă de Dan-Silviu Boerescu, Bucureşti, Nemira, 1996 ; reed. Iaşi, Polirom, 2002, postfaţă de Paul Cernat). Pe de altă parte – din nou ca şi la Eliade –, există la Culianu importante zone de interacţiune, suprapunere şi fuziune între scrisul literar-publicistic şi scrisul savant. Aceste zone încep să fie explorate de exegeţi, aşa cum se observă şi în prezentul volum. Dar ele merită cercetate pe mai departe, în mod ideal de către cineva cu o formaţie „enciclopedică", pentru care cele două culturi (după numărătoarea celebră a lui C.P. Snow), sau cele trei (după socoteala lui Wolf Lepenies, care introduce între cultura ştiinţifică şi cea literară discursul sociologiei, al ştiinţelor sociale în genere, în special la graniţa secolelor XIX şi XX), sînt teritoriile complementare şi interactive, cu frontiere poroase şi schimbătoare, ale aceleiaşi hărţi mentale.

Nu am scris pînă acum despre literatura lui Ioan Petru Culianu, deşi am citit-o atent. Nu intenţionez să încep s-o comentez în această introducere. Totuşi, se cuvine să reafirm aici că opera lui Culianu – produsul arborescent al unei singure minţi, intricat discurs polimorf care emerge în aceleaşi inextricabile contexte cognitive şi existenţiale – trebuie analizată integrat. Diversele faţete ale operei nu pot fi izolate unele de altele, nici subsumate unui principiu generativ unic, nici telescopate, organizate ca o serie evoluţionistă. Cornel Ungureanu, într-un articol – altminteri nelipsit de observaţii pertinente – apărut în revista *Orizont literar* („Universurile ambiguităţii", martie 2000), credea că a găsit cheia operei ştiinţifice a lui Culianu : „Dacă pentru fiecare om de seamă există un ţinut originar, un loc din care iese în lume, ţinutul de baştină al omului de ştiinţă Ioan Petru Culianu este literatura ştiinţifico-fantastică. O literatură care îşi are eroii, miracolele, mutanţii." Respect competenţa distinsului universitar timişorean în domeniile în care a publicat atîtea cărţi solide, îi urmăresc de peste două decenii publicistica, apreciez deschiderea sa către domenii puţin frecventate de criticii şi istoricii noştri literari, cum ar fi studiile regionale interdisciplinare. Dar a găsi originea omului de ştiinţă Culianu în literatura ştiinţifico-fantastică mi se pare, pur şi simplu, o propunere hazardată.

Biografia lui Culianu înregistrează provenienţa savantului umanist dintr-o respectabilă familie consacrată în ştiinţele naturii, medicină şi matematică, ceea ce desigur nu explică, dar poate prilejui anumite

predilecţii proprii. Intrăm însă pe un teren ferm atunci cînd notăm o precoce preocupare (chiar vocaţie) personală pentru domeniile menţionate. Cele două sfere se întrepătrund, fiindcă tot biografia ni-l arată pe copilul şi adolescentul Culianu interesat deopotrivă de litere şi de ştiinţe (nici artele, de exemplu muzica, nu erau lăsate deoparte) în cadrul cultural al „explorării imaginare" a universului (cum ar spune Lucian Boia), cunoscut în familia sa încă din vremea lui Camille Flammarion. Este adevărat, o mare parte din imaginarul *science fiction* modern îşi are originile directe în imaginarul *fin-de-siècle*, prelungit şi după primul război mondial, conturat de scriitori ca Jules Verne şi H.G. Wells, alături de scriitori-ilustratori ca Albert Robida şi cineaşti ca Georges Méliès, pentru a cita doar cîteva figuri centrale. La fel de adevărat este că genul şi-a accentuat după al doilea război mondial, mai întîi în lumea anglo-saxonă, dimensiunea „gotică", fantastică şi „magică", prin populare subgenuri ca *heroic fantasy*, care au dat opere atît de diferite ca – profit de popularitatea fascinantului Tolkien, relansată de ecranizările recente – *Lord of the Rings* şi maculatura satanistă. Asemenea evoluţii postbelice au relansat subgenuri şi opere individuale literare ori cinematografice greu clasabile, de fuziune, care au „reinventat tradiţiile" mai ingenuei *science fiction* din *pulp magazines*, reluînd conversaţia cu marea literatură, care nu fusese totuşi nicicînd abandonată la vîrf ; să dau un singur nume afirmat în interbelic, apoi clasicizat pînă la cult : H.P. Lovecraft.

Revenind la România anilor 1960, să ne amintim că revista ilustrată *Vaillant* (pe care copilul Culianu o citea avid), ca şi continuatoarea ei, *Pif*, promovau o versiune *proprette*, vag comunistă, despre progresul indefinit (ca în serialul „Les pionniers de l'espérance"), în vreme ce populara publicaţie bilunară *Colecţia Povestirilor Ştiinţifico-Fantastice*, colecţia editorială atît de elocvent numită „Ştiinţa învinge" şi alte asemenea vaste programe ale Partidului-Stat încurajau ceea ce aş numi, cu un termen al lui Culianu însuşi, „manipularea fantasmatică" a elevilor în direcţia unui imaginar futurist anistoric, printr-o gigantică operaţie de intoxicare ateist-ştiinţifică, materialist-dialectică, istoriozofică şi clasistă care inculca ideea că Omul Sovietic, sau cel puţin modelul său aflat în centrul unei orientări majore a modernităţii occidentale, Omul Prometeic/Demiurgic de oriunde, va soluţiona ştiinţifico-tehnologic toate problemele prezente şi viitoare ale planetei (ba chiar, prin călătorii în timp, dincolo de paradoxurile inerente, pînă şi problemele trecutului).

Tot cu o noţiune a lui Culianu, Statul-Partid practica o insistentă „cenzură a imaginarului", pe baza dogmei „convergenţei sistemelor", ajunsă la zenit în jurul anului 1970.

Deşi măsor persistenţa insidioasă a unor asemenea contexte, mi-e imposibil să accept că „ţinutul de baştină al omului de ştiinţă Ioan Petru Culianu" este literatura ştiinţifico-fantastică. Eu unul cred în geneze mai complicate, în evoluţii şi schimbări pe parcursul întregii vieţi. Orizontul lecturilor şi pasiunilor lui Culianu a fost considerabil mai amplu. Chiar pe plan strict literar, tipul de ficţiune speculativă practicat de el are origini mai complexe decît literatura ştiinţifico-fantastică. Basmul, legenda şi mitul, utopia, literatura picarescă, *les voyages extraordinaires*, romanul filozofic, ucronia, ficţiunea romantică, distopiile secolului trecut, toată literatura fantastică (de la antici la moderni şi postmoderni) se adaugă literaturii ştiinţifico-fantastice pentru a influenţa imaginaţia creativă a lui Culianu. Aceasta pentru nu a mai reveni la influenţa savantă, semnificativă de timpuriu şi accentuată cu anii, vast cîmp cultural în care găsim deopotrivă topologia şi epistemologia, fizica teoretică şi ştiinţele cognitive, teoria şi tehnologia realităţii virtuale, studiul religiei, gnosticismului, magiei, cosmologiei şi aşa mai departe. În orice caz, categoriile menţionate de Cornel Ungureanu – „eroii, miracolele, mutanţii" – nu sînt specifice literaturii ştiinţifico-fantastice, venind fie din negura vremurilor, fie – ca precursori recognoscibili – din imaginarul medieval, renascentist şi al modernităţii timpurii, darwinism, modernism. Intercesiunea literaturii ştiinţifico-fantastice, ca să nu mai vorbim de precedenţa ori funcţia sa genetică în privinţa omului de ştiinţă Culianu (sau chiar a prozatorului Culianu), ne apare astfel din nou cel puţin îndoielnică.

Poate am insistat prea mult asupra literaturii lui Culianu, fiindcă s-ar putea înţelege că răspund defensiv unor afirmaţii jurnalistice, dintre care nu am citat decît una, făcută de Cornel Ungureanu. Nu am făcut-o pentru a apăra în vreun fel posteritatea lui Culianu, fiindcă nu cred că raporturile cuiva cu literatura ştiinţifico-fantastică sînt jenante, după cum nu cred că opera lui Culianu are nevoie de apologeţi şi hermeneuţi oficiali : *habent sua fata lilbelli*. Am vrut doar să arăt cît de complexă este chestiunea, am vrut să adresez un îndemn la lecturi ceva mai atente. Culianu iubea foarte mult o naraţiune euristică a teologului şi istoricului literar britanic Edwin Abbott, *Flatland*, înrudită cu opera literară a matematicianului Lewis Carroll (la rîndul ei, obiectul unei

cărţi filozofice de o erudiţie şi de o ingeniozitate stupefiante a lui Gilles Deleuze, *Logique du sens*), perfecţionată de profeticul fizician Charles Howard Hinton, folosită de Einstein pentru a-şi prezenta inteligibil teoria relativităţii. În *Flatland*, tărîm bidimensional (aşa cum sîntem preveniţi din titlu), locuitorii sînt desigur bidimensionali şi în consecinţă incapabili să perceapă obiectele tridimensionale. În opinia mea, această „fabulă epistemologică" trebuie luată în serios de exegetul scrierilor lui Culianu. Efectiv, e vorba de nevoia de a vedea mai multe dimensiuni deodată ! Altminteri nu se poate. Iar dacă este suficient de greu să refacem „jocurile minţii" lui Culianu, trebuie cel puţin să le admitem existenţa. Această ieşire onorabilă exista, cred, şi pentru locuitorul din Flatland, deşi ar putea părea paradoxală : prizonieri ai ontologiei noastre, ne putem elibera numai prin forţa minţii, încercînd să gîndim-imaginăm-visăm lumile cu mai mult de trei dimensiuni. Este una dintre lecţiile durabile ale lui Culianu, fie că sîntem de acord cu abordările lui (şi ele multiple, dinamice, exploratorii, deschise), fie că nu.

Direcţiile cele mai promiţătoare ale interpretării ficţiunii lui Culianu mi se par cele care iau în calcul complexităţile şi dificultăţile amintite mai înainte. Spre deosebire de o mare parte din literatura lui Eliade, care - cînd nu ilustra/ficţionaliza/dramatiza pur şi simplu referinţe erudite - ascundea, camufla, încifra, proza lui Culianu - apropiată în ansamblu, cum s-a mai spus, mai curînd de Borges decît de Eliade - explorează, experimentează, figurează jocuri ale minţii. Matei Călinescu şi, mai recent, Dan Petrescu ne-au arătat strălucit cum se poate (re)citi proza (ficţiunea, dar şi jurnalul, memoriile) lui Eliade printr-o metodologie hermeneutică - sau tehnologie de lectură - apropiată de cea a spărgătorilor de coduri, tocmai fiindcă proza lui Eliade este, în mai multe instanţe esenţiale pentru înţelegerea autorului şi epocii sale, un cifru. Lucrurile stau altfel în cazul lui Culianu. Statutul ficţiunii sale trebuie definit mai puţin în sensul teoriilor mimetice ale reprezentării, cît în sensul teoriilor cognitive ale narativităţii, de la Hermann Broch şi Milan Kundera (care a preluat de la cel dintîi teoria romanului ca instrument de cunoaştere) la înşişi specialiştii în ştiinţe cognitive, trecînd prin extrem de dificila filozofie narativistă a unor Paul Ricœur şi Hayden White, care au meritul de a dialoga şi cu importantele studii relevante în filozofia analitică, teoria literară, fenomenologie, psihanaliză. Numai cu instrumentele tradiţionale ale studiului literaturii fantastice, sau cu cele ale studiului literaturii ştiinţifico-fantastice, lectura merge greu şi

îşi ratează obiectul. Fără a face neapărat o judecată de valoare privind literatura lui Ioan Petru Culianu, încurajez „adecvarea intelectului la lucruri", dezvoltarea cadrului şi metodelor de analiză şi interpretare.

Publicistica civic-politică şi culturală

Volumul de faţă discută, în special în legătură cu ipotezele privind asasinarea lui Culianu, publicistica sa civic-politică în limba română, în care autorul se lansase cu adevărat către sfîrşitul anilor 1980, deşi o practicase şi înainte, în presa scrisă şi la radio. Această publicistică este legată de neîntrerupta preocupare a exilatului pentru soarta ţării natale, evidentă în relatările celor care l-au cunoscut, în corespondenţă (inclusiv în aceea, mai criptică din motive evidente, cu familia şi prietenii din ţară), precum şi în angajamentul personal al lui Culianu în sprijinul unor disidenţi români, de la Paul Goma la Dan Petrescu, cumnatul său (prezenţă publică discretă, sora sa, Tereza Culianu-Petrescu, a avut aceleaşi idei şi a împărtăşit cam aceeaşi soartă, de la concedieri la intimidări, interogatorii, percheziţii, cenzură, arest la domiciliu). Vom putea cunoaşte întreaga poveste a activismului lui Culianu (care la un moment dat se apropiase şi de Regele Mihai) abia în momentul în care mai multe surse deocamdată zăvorîte ne vor deveni accesibile. Dan Petrescu a povestit public o mică parte din kafkiana aventură a căutării consecvent obstaculate şi cu rezultate aleatorii (oare totuşi premeditate de „proprietarii" documentelor?) în dosarele puse la dispoziţie de C.N.S.A.S. Alte documente s-ar putea afla în depozite străine.

Ca alţi exilaţi, dar mai mult decît majoritatea lor, Culianu cunoştea bine România lui Ceauşescu, atît cît se putea fără posibilitatea de a o vizita. În cazul său, nu trebuie uitat, existase un „proces" şi o decizie „judecătorească" după tipic : o eventuală tentativă de reîntoarcere, chiar cu paşaport străin, l-ar fi costat libertatea. Atît în legătură cu aspecte pe care le ştia în mod rezonabil şi le înţelegea, cît şi în legătură cu cele pe care nu le ştia prea bine, le ignora, sau nu le interpreta corect, Culianu a avut şi a exprimat opinii felurite, uneori prin intermediul ficţiunii (ale cărei statut şi modalităţi, am sugerat mai sus, nu sînt tocmai uşor de analizat), alteori într-un fel de discurs hibrid, la confluenţa jurnalismului cu politologia, studiile culturale, popularizarea ştiinţifică, ficţiunea speculativă, romanul poliţist, literatura (ştiinţifico-)fantastică, divinaţia,

erudiţia fictivă etc. Nu „valoarea de adevăr" e semnificativă în toate aceste mici scrieri, mai ales că temele tratate nu admit întotdeauna lecturi în termenii dihotomiei fals-adevărat ; poate nici dimensiunea lor premonitorie, extrem de frapantă în cîteva rînduri, nu este cu totul semnificativă, deşi ne va intriga mereu, dincolo de propriile noastre dileme şi semne de întrebare (de pildă : se *poate* prevedea viitorul ?).

Mai curînd, văd în publicistica lui Culianu ceea ce văd în toată opera sa : jocuri ale minţii. Publicistica explorează mult mai mult decît descrie şi analizează, devine adesea „exerciţiu mental asupra posibilelor laterale" (pentru a relua şi aici excelenta definiţie dată metodei utopice de Raymond Ruyer). Într-o asemenea economie discursivă, exagerările ocazionale, formulările polemice, şocante şi eventual nepertinente, factual inexacte ori nedrepte, se alătură diagnosticelor de o precizie crudă, îndreptăţitelor reproşuri morale, imprecaţiilor care pun în cheie patetică afirmaţiile de obicei mai plate ale „analiştilor", judecăţilor de valoare, lamentaţiilor sfîşietoare, speranţelor cu sau fără acoperire, „soluţiilor" imaginare şi programelor himerice. Se poate scrie altfel despre temele cele mai profunde ale istoriei, culturii, societăţii, politicii româneşti ? Desigur, iar Culianu însuşi a făcut-o[11].

Publicistica civic-politică şi culturală era însă modalitatea aleasă de Culianu pentru a-şi „trezi" cititorii într-o manieră mai radicală (şi, desigur, mai expeditivă) decît prin lucrul lent al operei savante, şi încerca să depăşească orizontul publicului specializat, în căutarea cetăţenilor inteligenţi. Era, în sensul dat de René Girard acestei cruciale teme neotestamentare, discursul unui *skandalon*. Fără a intra în subtilităţile teoriei lui Girard, imposibil de rezumat aici, mă resemnez la un citat din primul capitol al cărţii sale *Je vois Satan tomber comme l'éclair* (1999) : „Ca şi cuvîntul ebraic pe care-l traduce, «scandal» nu înseamnă unul din acele obstacole obişnuite pe care le evităm cu uşurinţă după ce ne împiedicăm de ele prima dată, ci un obstacol paradoxal pe care e aproape imposibil să îl evităm : cu cît acest obstacol, sau scandal, ne respinge, cu atît mai mult ne atrage"[12]. Cred că acest discurs „scandalos", produs de cineva care devenea astfel „scandalos" el însuşi, era cel mai potrivit pentru temele „scandaloase" pe care le trata.

Opera savantă : detalii problematice

Deşi substanţa volumului şi temele cercetării se pretează de bună seamă unui inventar mai vast, eu mi-l voi încheia pe al meu prin cîteva consideraţii privind nişte detalii problematice ale operei savante a lui Ioan Petru Culianu. Le-am atins deja pe unele în textul meu citat încă în nota 1, „Laboratorul lui Culianu", acum revin cu precizări şi detalii. Neavînd formaţia necesară, nu pot oferi evaluări experte ale contribuţiilor lui Culianu la progresul domeniilor sale de predilecţie. Am observat însă, coroborînd asemenea evaluări făcute de cei în măsură - pentru a da numai trei exemple din acest volum : textele lui Giovanni Casadio, Nathaniel Deutsch şi Moshe Idel, ultimul fiind pentru mine cel mai convingător - şi încercînd să-mi fac eu însumi o idee precisă prin lecturi relevante pe care le-am integrat propriilor mele arii de expertiză, că trecerea anilor pare să consolideze un număr de întrebări, critici şi semne de întrebare, după cum pare să le împingă pe altele în uitare. Mă voi opri numai la cele dintîi. Înainte de asta, ţin să fac o afirmaţie generală, introdusă printr-un preambul sprijinit empiric.

Preambulul, aşadar. Coroborînd evaluările de care scriam mai sus, am procedat la exerciţiul accesibil şi unui nespecialist atent, însă cu experienţă în domenii conexe, şi anume critica izvoarelor. În opinia mea, nu există *decît* izvoare, fie că ele sînt considerate îndeobşte ca atare, fie că sînt - cel puţin în ambiţia autorilor - propuse ca literatură secundară, metadiscurs, teorie, metodă etc. Atitudinea aceasta este reflexivă : cărţile şi articolele mele, dacă au vreo valoare, devin la rîndul lor surse pentru alţii (şi pentru mine, pe măsură ce evoluez) ; dacă nu, devin literă moartă. Procedînd la determinarea elementelor lor de acord şi, respectiv, dezacord între evaluatorii experţi ai lui Culianu, am urmat şi celelalte principii hermeneutice de bază, de pildă stabilind pe cît posibil şi *situarea* autorilor (faţă de Culianu, între ei, în raport cu un anumit sistem instituţional, faţă de poziţii culturale, teoretice şi ideologice care-mi sînt accesibile la nivel profesional). Am decelat astfel un numitor comun şi cîteva deosebiri ireductibile, mai ales în chestiuni pentru mine - şi, pare-se, pentru alţii - indecidabile, precum şi o serie întreagă de diferenţe minore, nuanţe, deplasări de accent. Concluziile exerciţiului meu, întărite de remarcabila cantitate de ediţii, retipăriri şi traduceri ale operei lui Culianu, de recenzii ale cărţilor sale

în mari publicaţii şi în presa cotidiană din mai multe ţări, de extrem de numeroasele referinţe critice (destule sînt parţial sau deplin laudative) la scrierile şi ideile savantului român, au fost confirmate, pentru a rămîne pe terenul ferm al sociologiei receptării, scientometriei şi analizei instituţionale, de simpla listă a proiectelor colective la care Culianu a fost invitat să participe (colocvii, volume colective, numere speciale de publicaţii, comitete editoriale etc.) ; de circulaţia sa instituţională individuală (parcurs educativ, invitaţii să predea şi să conferenţieze, posturi permanente) ; şi de statura celor care au acceptat, uneori cu un entuziasm comunicat în corespondenţa văzută sau schimbată de mine, să lucreze sub coordonarea lui Culianu la proiectele sale tot mai ambiţioase ; am dat în „Laboratorul lui Culianu" asemenea liste, în legătură cu proiectatele istorii enciclopedice ale magiei şi respectiv religiei (aceasta din urmă deschizînd seria unei uriaşe „istorii a minţii" – ca şi francezii, germanii şi alţii, românii traduc greu substantivul englez *mind*, care trebuie citit mereu „sub" cuvîntul românesc *minte* în scrisul lui Culianu[13]).

Afirmaţia generală, acum. Ioan Petru Culianu a ajuns încă de la începutul maturităţii (uneori ne vine greu să realizăm că el a murit totuşi la numai 41 de ani !) foarte aproape de vîrful mondial al domeniilor de care se interesa, fiind pe cale de a se impune pe plan mondial ca savant *stricto sensu* (nu fără inevitabilele controverse şi contestări), profesor la o mare universitate, autor de referinţă. „Ultimul Culianu" a murit în plină ascensiune, din nefericire înainte ca mai multe întreprinderi paralele să poată converge : o provocare metodologico-teoretică revoluţionară (şi, bineînţeles, comportînd mari riscuri intrinseci şi de acceptare), centrată pe „cotitura cognitivă" ; impunerea revistei *Incognita*, „organul de presă" al acestei provocări ; apariţia şi promovarea a două cărţi fundamentale care propun noua viziune a lui Culianu unui public avizat (*The Tree of Gnosis*), respectiv marelui public (*Out of this World*), ceea ce ar fi completat textele amintite, pregătite de apariţii editoriale, publicistică şi prezentări publice anterioare, cu răspunsuri la recenziile primite şi eventual la atacuri ; realizarea, publicarea şi promovarea cărţilor proiectate, atît individuale cît şi colective ; în fine, şi de mare semnificaţie nu numai din unghiul românesc, fiindcă ar fi contribuit la clarificarea şi poate rezolvarea diferendelor sale proprii cu diverşi colegi, „despărţirea" calmă de Eliade, după consumarea unor necesare şi inevitabile episoade mai radicale ; o „despărţire" netă pe plan politic

şi moral, mai mult ca sigur, avem şi aşa toate elementele ei ; dar şi „despărţire" mai bine explicată, mai nuanţată, pe plan savant, în ca „despărţirea" politică şi morală ar fi jucat un rol mai mic, deşi centr (fiindcă şi la Eliade, ca şi la alţii, toate dimensiunile vieţii şi operei s leagă strîns şi „dialoghează"), iar evoluţia concepţiilor lui Culianu p un teren inaccesibil oricum lui Eliade (din motive de *Zeitgeist*, para digmă/episteme/discurs, înclinaţii şi curiozităţi, formaţie şi organizar a sistemului academic etc.) ar fi atîrnat mai greu. Cu mijloace, intenţii motivaţii, istorii personale şi rezultate foarte eterogene, în absenţa dure roasă a autorului însuşi, exegeţii lui Ioan Petru Culianu trebuie să încerc să-i continue „gîndirea întreruptă" (cu sintagma Graziei Marchianò) E ceea ce încearcă şi acest volum colectiv.

Revin la aspectele controversate şi contestate. Aşa cum am relevat ş eu, Culianu a părut unora prea apropiat de New Age, diverse esoterism şi ocultisme, hermetisme, iraţionalisme, ritualuri, magie şi alte ase menea „obiecte mentale" (pentru a-i utiliza expresia favorită) şi practici respinse net de cei mai mulţi savanţi, deşi îmbrăţişate total ori pur ş simplu cercetate cu interesul firesc pentru paradigme alternative d naturi mai iscoditoare şi mai puţin conformiste. Multe asemenea diver genţe au un fundal mai vast, şi anume controversele între viziune „raţionalistă", „sociologistă" şi/sau „istoristă" asupra credinţelor ş „utilajelor mentale" (de la Durkheim şi Marcel Mauss la Max Weber Norbert Elias şi istoricii de la *Annales*, pentru a nu mai pomeni direct relevanta *religionsgeschichtliche Schule*) şi viziunea mai curînd „menta listă", „cognitivă", antiistoristă pînă la a fi în anumite privinţe anistorică şi avînd frecvent atitudini ostile ori cel puţin sceptice în raport cu raţionalitatea, o viziune în pragul căreia a ezitat tînărul Eliade, şi în care s-a angajat, inclusiv pentru a o revoluţiona, „ultimul Culianu".

Nu cred că se pot tranşa toate aceste dileme şi controverse. Eu, cel puţin, nu pot, deşi sînt mai aproape - ca fire şi formaţie - de „polul" mai curînd raţionalist, pe care sînt însă departe de a-l accepta fără un dubiu perpetuu, frecvente reţineri şi ocazionale strîngeri de inimă[14]. Mai uşor mă pot orienta şi pot decide în nume propriu în polemicile privind diverse alte teorii ştiinţifice controversate frecventate de Culianu, de la teoriile epistemologiei, topologiei şi fizicii moderne la teoria creierului bicameral a lui Julian Jaynes, de la diversele teorii asupra istoriei la cele mai recente evoluţii din ştiinţele cognitive (pe acestea din urmă le studiez în anii din urmă, în cadrul cercetărilor mele despre geografii simbolice şi ceea ce numesc „ontologii etnice").

În volumul de faţă coexistă expresii ale suspiciunii şi rezervei nete faţă de poziţiile lui Culianu privind esoterismul, ocultismul, hermetismul ş.a. (e vorba, evident, şi de ceea ce unii *percep* sau *îi atribuie* alţii implicite), precum şi expresii ale acceptării şi aplicării amintitelor poziţii, cel puţin ca ipoteze de lucru. Între aceste două clase de reacţii, aşa cum am observat şi mai sus într-un context înrudit, se găsesc expresii critice mai nuanţate, de care mă simt şi eu apropiat. Giovanni Casadio semnează o expresie din prima categorie, Moshe Idel este reprezentativ pentru poziţia mediană, în vreme ce autori ca Elémire Zolla şi Nicu Gavriluţă se regăsesc în cea de-a doua clasă de reacţii polare. Am făcut în „Laboratorul lui Culianu" cîteva observaţii, nu fără o anume asprime retorică, privind abordarea lui Nicu Gavriluţă[15].

Revăzîndu-şi, pentru includerea în această culegere, textul său despre Culianu şi a patra dimensiune, Nicu Gavriluţă polemizează în nota 65 cu unele dintre aprecierile făcute de mine în „Laboratorul lui Culianu". Admit că poziţia mea e mai uşoară, fiindcă eu nu aleg între cele două clase de reacţii polare, iar poziţia lui Nicu Gavriluţă este mai curajoasă, şi deci mai plină de riscuri. Îi acord lui Nicu Gavriluţă că autori foarte celebri, unii fascinanţi, alţii doar enigmatici, alţii încă, cel puţin pentru cine priveşte seria lungă, pur şi simplu banali, chiar în momentele lor de elucubraţie, au subscris la existenţa unei *quarta dimensio*, ba chiar au imaginat universuri cu şi mai multe dimensiuni. „Canonul" multidimensionalităţii are origini străvechi, „pierdute în negura timpurilor". Dar omul de ştiinţă modern, oricît ar părea de retrograd, reducţionist şi sectar al Raţiunii – deşi el nu este astfel în mod obligatoriu ! – , observă extrema eterogenitate a acestui canon şi încearcă să-l organizeze, analizeze, interpreteze, începînd cu stabilirea statutului textelor (ficţiune, cercetare ştiinţifică, profesiune de credinţă, ipoteză etc.) şi critica lor internă, continuînd cu raportarea la alte texte, din aceleaşi şi din alte arii ale cunoaşterii. Cel puţin o concluzie de ansamblu se desprinde atunci : Borges şi Rucker, Abbott şi Carroll, Einstein şi Ouspenski, Rose şi Jung (dau exemplele folosite de Nicu Gavriluţă), extrem de diferiţi între ei, nu pot fi foarte uşor legaţi de Culianu. Toţi acei autori şi fiecare în parte aparţin unor distincte universuri de discurs, care au la rîndul lor ramificaţii şi conexiuni extrem de variate şi complexe. Terenul lor comun, pe care îl tatona Culianu în măsura în care tatona şi altele, uneori „nemiscibile", în căutarea unei viziuni integratoare, rămîne încă, pentru cei mai mulţi oameni de ştiinţă, enigmatic şi obscur ; pentru alţi oameni de ştiinţă, el pare să conţină promisiunea unei soluţii

epocale a tuturor dilemelor cognitive, ontologice, morale din toate timpurile. Pot fi de acord cu acea promisiune, îmi rămîne cu totul inaccesibilă soluţia, sau (cu vocabularul matematicii) domeniul în care funcţia ia valori, domeniul în care soluţia ar putea exista şi trebuie căutată.

Vecinătatea şi uneori suprapunerea indistinctă cu unele discursuri şi practici intens controversate, aşa cum spuneam, amplifică natura problematică a unor asemenea discuţii : astfel, pentru a mă opri la un singur exemplu, apare acuzaţia că Ioan Petru Culianu s-a apropiat periculos de New Age. Nu cred că acuzaţia este întemeiată, deşi nu am toate argumentele tari pentru a o respinge net. Spun „nu cred" din scrupul academic. Culianu, se cunoaşte, a avut o curiozitate constantă pentru toate cele de care a fost acuzat (de la magie la New Age), pînă la afirmarea (după cîte cred, provocatoare a) aderenţei fără rest. Dar rămînea mereu un rest de îndoială şi rezervă, confirmat ca trăsătură psihologică de aceia care l-au frecventat în cele mai diverse medii şi situaţii, formulat adesea în scrierile savante, dincolo de o anumită retorică provocatoare ocazională. Acolo, inclusiv în *The Tree of Gnosis*, trebuie căutat răspunsul cu privire la „adevărul lui Culianu", şi nu în *Out of this World*, carte înrudită ca spirit, dar destinată întrucîtva unui „public captiv", deja New Age, cu atît mai puţin în textele literare, al căror *statut* a fost comentat de mine mai sus.

Receptarea entuziastă a cărţii de la atît de clar numita editură Shambhala nu trebuie să devină un argument analitic. Publicul larg New Age a reacţionat în primul rînd la, ca să zic aşa, *headlines*, la titluri şi cuvinte-cheie, în care îşi recunoştea reperele : de la taoism şi hinduism la gnosticism şi teozofie, de la astrologie la aşa-zisa lor spiritualitate egocentrică, de la *channelling* la ESP şi altele asemenea. Dar îmi vine greu să-l văd pe Ioan Petru Culianu ca pe un fel de Shirley MacLaine masculin mai inteligent şi mai învăţat, ca pe un David Koresh la fel de charismatic, dar moralmente incapabil de abominaţie, ca pe un Ouspenski sau Gurdjieff care a învăţat din eşecurile lui Steiner, Guénon, Evola (inclusiv prin eşecul lui Eliade) şi Maharishi. La fel, receptarea entuziastă a lui Culianu în România prezintă o netă dimensiune New Age. La noi, după 1989, dar pe un fond pregătit de cadrul mental al comunismului ateist-ştiinţific şi exacerbat de marile crize ale „tranziţiei", un fel de New Age ortodoxist invadează sufletele şi spiritele multor oameni în căutare de repere spirituale, dar prost serviţi sau dezamăgiţi de confesiunile tradiţionale, inclusiv de Biserica Ortodoxă Română, care

ei nu se preocupă destul de educarea credincioşilor, complăcîndu-se în tradiţia lipsei de cateheză.

Dacă problema „adevăratei" convingeri a lui Culianu rămîne pe bună dreptate în discuţie, nu ne pot fi indiferente cadrul, contextul, argumentele şi altitudinea dezbaterii. Şi de aici, apelul meu la „adecvare a intelectului la lucruri", la circumspecţie şi cumpănire.

Paşii următori

Cu acest nou volum, discuţia românească a vieţii şi operei lui Ioan Petru Culianu va intra probabil în etapa sa matură. Exegeza va începe, sper, parcursul specializat care duce la încheieri solide, de aşteptat probabil la noi de la generaţia aflată încă în formare, în ţară şi – separat! – în străinătate. Profesionalizarea mediului de receptare va însoţi – ca să folosesc oarecum la figurat o pertinentă expresie a lui Max Weber – „rutinizarea charismei" lui Culianu, ceea ce va fi în dezavantajul tirajelor cărţilor sale, dar va favoriza studiul lor academic.

În ce mă priveşte, mă retrag din prim-planul acestei întreprinderi. Agenda proprie de cercetare şi logica specializării exegezei operei lui Culianu, o exigenţă despre care nu am încetat să vorbesc, nu-mi îngăduie să mă dedic în continuare aşa cum am făcut-o, vreme de mai mulţi ani, unei personalităţi care mi-a schimbat viaţa fără să mă întîlnească şi unor idei care mi-au lărgit considerabil orizontul şi m-au inspirat fără ca eu să le pot urmări pînă la capăt întotdeauna. „Generaliştii" studiilor româneşti, eseiştii şi specialiştii curioşi din domenii (uneori doar vag) conexe trebuie să lase locul adevăraţilor specialişti, cel puţin în lectura şi valorificarea scrierilor savante şi a proiectelor lui Culianu.

Locul meu viitor în influenţarea posterităţii lui Culianu devine tot mai mult instituţional şi internaţional : sper să pot realiza, publica şi promova o versiune în limba engleză a antologiei *Jocurile minţii* ; să lansez în 2004, sub egida instituţiei pe care am înfiinţat-o şi o conduc la Central European University (Pasts, Inc. Center for Historical Studies), o serie de Ioan Petru Culianu Lectures in the History of Mind, posibil prim pas către o Ioan Petru Culianu Chair şi în mod sigur inspiraţia principală a unui posibil Department of Interdisciplinary Religious Studies la aceeaşi universitate ; primele conferinţe vor fi ţinute de Moshe Idel ; următoarele de Grazia Marchianò, celelalte sînt în curs de

negociere ; publicarea tuturor conferinţelor este şi ea planificată ; co-dirijez un curs de vară la Central European University pe teme operei lui Culianu, să contribui la organizarea unor asemenea curs de vară şi în România. Şi, desigur, să particip, cel puţin cu suges la orice alte iniţiative din viitor, cum ar fi lansarea sitului Inter www.culianu.ro, continuarea editării operei etc. Românii au voca abandonării multor şantiere. Şantierul Culianu, în mod sigur, mer continuat, deşi poate nu va fi încheiat niciodată. În lumea spiritul şantierele sînt infinite.

Mulţumiri

Înainte de a încheia, aş vrea să mulţumesc din nou celor care m-a ajutat în pregătirea acestui volum. Mi-am exprimat deja cîteva gratitudi punctuale, nu revin. Acum ţin să-i mulţumesc soţiei mele, Mona Antoh care a citit versiunea preliminară a introducerii, făcînd utile observaţi Pentru întreaga întreprindere, le mulţumesc tuturor colaboratorilor. sînt recunoscător Terezei Culianu-Petrescu. A fost coordonatoarea aces tui volum tot atît cît am fost şi eu. În plus, secondată de Dan Petresc s-a ocupat laborios şi competent de realizarea tehnică a cărţii, de l contactul cu editura la acela cu unii dintre autori, de la organizarea confruntarea traducerilor la redactarea întregului text, ultima operaţi antrenînd şi îmbunătăţirea introducerii mele.

Echipa Editurii Polirom, începînd cu Silviu Lupescu, s-a adaptat c profesionalism răbdător ritmului oarecum imprevizibil al acestui proiect reuşind să-l ducă la bun sfîrşit. Îi rog pe toţi să primească mulţumiril mele.

Note

1. V. studiul meu introductiv la Ioan Petru Culianu, *Jocurile minţii. Istori ideilor, teoria culturii, epistemologie*, ediţie îngrijită de Mona Antohi ş Sorin Antohi, traduceri de Mona Antohi, Sorin Antohi, Claudia Dumitriu Dan Petrescu, Catrinel Pleşu, Corina Popescu, Anca Vaidesegan, Iaşi, Polirom, 2002, pp. 9-81 („Laboratorul lui Culianu"). Textul este reluat c minime schimbări în volumul meu *Efecte secundare. Istorie, cultură, politică*, Iaşi, Polirom, 2003.

…ele de la Nemira au fost semnalate imediat după lansare în *Observator …al* (nr. 89, 6-12 noiembrie 2001, p. 19 ; nota listează şi colaboratorii …elor) şi în presa cotidiană ; cu puţin timp înainte, revista amintită …ase un important grupaj tematic Ioan Petru Culianu (nr. 87, 23-29 …mbrie 2001), înregistrase un colocviu memorial la Accademia di Romania …Roma (21 mai 2001) şi prezentase în avanpremieră texte pregătite pentru …ion, *Fiction, and History* de Tereza Culianu-Petrescu, Michael Fishbane, …rei Pleşu, precum şi cîteva inedite de Ioan Petru Culianu (scrisori şi … scurte) reţinute în acele volume, despre care vorbesc în secţiunea …itoare. *Observator cultural*, care a mai inserat asemenea materiale …re care un important interviu luat de Daniela Dumbravă lui Gianpaolo …anato, „Păţania şoarecelui sau Despre cum ne aducem aminte de …identi", nr. 88, 30 octombrie-5 noiembrie 2001, pp. 13-14, util complement al contribuţiei celui mai bun prieten italian al lui Culianu la volumele …lective), a şi recenzat *Religion, Fiction, and History* Ion Bogdan Lefter, „Un autor încă tînăr : Ioan Petru Culianu" (nr. 109, 26 martie-1 aprilie 2002, p. 8). Revista *22* (nr. 46, 13-19 noiembrie 2001) a publicat intervenţiile rostite de Gabriela Adameşteanu, Andrei Oişteanu, H.-R. Patapievici, Dan Petrescu şi coordonatorul lucrării colective cu prilejul lansării de la sediul Grupului pentru Dialog Social, pe 5 noiembrie 2001. Alături de cele două importante săptămînale menţionate, suplimentul *Litere, arte, idei* editat de *Cotidianul*, lunarul ieşean *Timpul*, lunarul timişorean *Orizont* şi alte periodice au inserat adesea texte de şi despre Ioan Petru Culianu. Bibliografia sistematică a scrierilor de şi despre Culianu, publicată într-o formă selectivă în *Religion, Fiction, and History* , trebuie mereu adusă la zi şi completată. Revista de istorie a religiilor *Archævs*, una dintre puţinele publicaţii savante româneşti cu reală participare şi circulaţie internaţională, republică în nr. 3-4 pe 2003 bibliografia menţionată, cu unele adaosuri. O bibliografie pe cît posibil exhaustivă, eventual adnotată, ar putea fi tipărită ca volum separat, sau cel puţin publicată pe situl oficial www.culianu.ro. Iată un util instrument de lucru, pe care l-ar putea pregăti un tînăr cercetător, eventual un doctorand bine îndrumat. Poate chiar înainte (sau în loc) de a debuta cu panseuri vertiginoase şi „aplicaţii" elucubrante. Chiar studiul autorilor ieşiţi din comun are nevoie de instrumente clasice.

Casadio a publicat în italiană şi engleză versiuni altminteri aproape identice ale acestui text, tradus aici din franceză, scris la scurt timp după asasinarea lui Culianu ; diversele versiuni au apărut decalat, în mai multe ţări, în ritmul obişnuit al revistelor savante : „Ricordo di Ioan Petru Culianu (1950-1991)", *Religione e Società*, 16, mai-august 1993, număr special „Il sacro e il religioso tra mutazione e oblio", pp. 85-92 ; „Ioan Peter Culianu (1950-1991)", *The Manichaean Studies Newsletter* (Leuven/Louvain), 1993, pp. 4-15 (aproape identic cu textul publicat de noi, dar fără secţiunea despre

raporturile lui Culianu cu a doua sa patrie, Italia). Asemenea articole, multe puncte de evaluare critică, fac parte dintr-o suită de note necrologic articole comemorative, sinteze succinte şi aşa mai departe, care ar treb studiate de specialişti; ambele dimensiuni ale „culianologiei" se împlete de fapt încă de la început, ca în importantul număr pe septembrie-octombr 1992 al popularei *Lingua franca. The Review of Academic Life* (Chicago) v., de exemplu, Ted Anton, „The Killing of Professor Culianu", precum L. Smith, „Mind Games: A Guide to the Scholarship of Ioan Culianu".

4. V. necrologul publicat de mine în *22* (6-13 august 2002), însoţit de u dialog dintre Zolla şi Culianu, „Despre hidra gnostică" Între timp, ulti carte a lui Zolla a apărut, cu un titlu puţin schimbat faţă de cel anunţat d mine în necrolog: *Discesa all'Ade e resurrezione* (Milano, Adelphi, 2002) o carte apărută postum, ca şi *Călătorii în lumea de dincolo*, atît de asem nătoare în spirit; tot postum, în noiembrie 2002, au apărut şi convorbiril dintre Zolla şi Doriano Fasoli, *Un destino itinerante. Conversazioni t Occidente e Oriente* (Veneţia, Marsilio); v. acolo pp. 66-67, despre Culian sub intertitlul „Couliano, cacciatore di miti sulle orme di Mircea Eliade" reluat după cel al necrologului publicat de Zolla în *Corriere della Se* (24 mai 1991). Emoţionantele afinităţi elective dintre Zolla şi Culian confirmate de întîlnirea lor „pe viu", cu adevărat simbolică, merită analizat atent. Iată ce spune Zolla în cartea de convorbiri amintită, la p. 66, vorbin despre mica sa monografie dedicată de el lui Culianu în 1994: „...est amintirea unei lecturi fundamentale, opera acestui tînăr român, şi a une întîlniri entuziasmante cu el, după ce citisem cea mai bună recenzie făcut vreodată uneia dintre cărţile mele, aceea scrisă de el despre *Archetipi*" (lucrare distinsă cu mai multe premii, apărută în 1988 şi frecvent reeditată) Grazia Marchianò lucrează în prezent la o carte despre „biografia interioară" a soţului său defunct, Elémire Zolla; un fragment tulburător, „Sparkles o Elémire's Inner Biography", însoţit de un text postum al lui Zolla, a apăru de curînd în revista *Viator*; în 1991, autoarea făcuse un fel de biografi intelectuală paralelă Zolla-Culianu, „Le aure di un tempo concluso", î volumul colectiv coordonat de ea în onoarea lui Zolla, *La religione dell Terra. Vie sciamaniche, universi immaginali, iperspazi virtuali nell'esperienza sacrale della vita* (Como, Red edizioni; textul este la pp. 13-34), l care participase şi Culianu, cu textul „Alcuni riflessioni sulla magia e la su fine". Tînărul prieten român al savantului cuplu italian legase cu aceştia o strînsă prietenie şi o fructuoasă colaborare, la care o asociase şi pe logodnic şi colaboratorarea sa, Hillary S. Wiesner; în martie-mai 1990, Culianu a predat un curs întreg la Siena, despre mitul faustic.

5. Bruce Lincoln l-a întîlnit pe Ioan Petru Culianu în anul universitar 1975-1976, la University of Chicago. În perioada 1999-2001, am avut o intensă corespondenţă cu savantul american, devenit între timp profesor la aceeaşi universitate,

unde este titularul unei *endowed chair* care poartă numele lui Caroline E. Haskell (în sistemul academic american, asemenea catedre se mai cheamă şi *name chair*, sînt dotate cu un buget special, în memoria unui mare donator sau a unui mare savant, şi sînt o formă de consacrare). Bruce Lincoln a vizitat şi ţara noastră, invitat de Colegiul Noua Europă, are raporturi cu mai mulţi cercetători români. Voi reveni la corespondenţa mea cu el în secţiunea „Substanţa cărţii". Menţionez şi aici cu gratitudine sprijinul colegial al lui Bruce Lincoln – alături de, în primul rînd, Tereza Culianu-Petrescu, apoi de Matei Călinescu, Eugen Ciurtin, Nathaniel Deutsch, Moshe Idel, Grazia Marchianò, Andrei Oişteanu, Roberto Scagno, Gregory Spinner, Vladimir Tismăneanu – pentru realizarea volumelor de la Nemira, în special prin recomandarea şi/sau intermedierea unor contacte în mediul celor care-l ştiuseră pe Culianu. Textul său fusese destinat, într-o primă versiune, unui volum colectiv coordonat de Ara Şişmanian, fiind comunicat la colocviul „Psychanodia" organizat de acesta la Paris în septembrie 1993. Din păcate, volumul plănuit nu a mai apărut. Colocviul şi proiectul volumului bazat pe lucrările lui reprezintă însă etape importante în posteritatea critică a lui Ioan Petru Culianu.

Textul lui Călin-Andrei Mihăilescu a apărut între timp în româneşte, în remarcabila sa carte *16-17. Renaştere, manierism, baroc*, Bucureşti, Curtea Veche, 2002, pp. 46-63 („Cadrul magic al Renaşterii"). În iunie 1993, Mihăilescu a publicat în *Cuvîntul* un scurt eseu despre Culianu, cu un titlu extrem de pertinent pentru a sintetiza o parte importantă a contribuţiei academice a savantului dispărut : „Computerul gnostic" Eseul făcea însă, în maniera inimitabilă a lui Călin-Andrei Mihăilescu (ca *stil*, ca *discurs*, se pot face apropieri de Şerban Foarţă şi Luca Piţu ; desigur, genealogiile şi reperele intelectuale sînt diferite, deşi afine), o legătură dintre idei şi univers, povestind un misterios incident legat de articolul despre Culianu pe care autorul îl scrisese pentru „dicţionarul Zaciu". Eseul se poate citi acum într-o altă carte publicată de Mihăilescu în 2002 la Curtea Veche, *Ţară europsită* (pp. 148-151).

Moshe Idel oferise pentru lucrarea colectivă de la Nemira un studiu erudit despre componenta magică a iudaismului, „On Magic and Judaism", apărut în deschiderea volumului II (pp. 13-40). Aşa cum afirma însuşi autorul în primul paragraf, era vorba de capitolul care-i revenea în marea enciclopedie a magiei pe care Culianu o coordona şi o propusese la Oxford University Press. V. în Ioan Petru Culianu, *Jocurile minţii, ed. cit.*, textul „Magie şi cogniţie" (pp. 331-338, trad. rom. de Mona Antohi), nucleul teoretic al proiectului, precum şi comentariile mele, însoţite de extrase din proiectul propriu-zis (pp. 62-65).

Contribuţia lui Aurel Codoban, iniţial o comunicare la conferinţa organizată la Universitatea „Al.I. Cuza" din Iaşi de Nicu Gavriluţă, a fost reluată, cu

permisiunea şi cu minimele schimbări ale autorului, din volumul colecti coordonat tot de Nicu Gavriluţă, *Ioan Petru Culianu. Memorie şi inte pretare,* Iaşi, Editura T, 2002.

9. Abundentul „dosar" Eliade-Culianu creşte mereu şi nu poate fi rezum aici. Multe dintre capitolele cărţii de faţă se referă la chestiune, cîteva tratează în adîncime (v. cele semnate de Matei Călinescu şi Dan Petrescu Am abordat eu însumi subiectul, în „Eliade şi Culianu. Vestigiile unei in ţieri", postfaţă la *Mircea Eliade*, ediţie îngrijită de Dan Petrescu, Bucureşt Nemira, 1995 (reeditată în 1998) ; am reluat textul în cartea mea *Exerciţi distanţei. Discursuri, societăţi, metode*, Bucureşti, Nemira, 1997 (reedita în 1998). Mai recent, am atins din nou tema în „Laboratorul lui Culianu" *loc. cit.*, pp. 16-19. Andrei Oişteanu şi Moshe Idel au contribuţii însemna la această spinoasă discuţie ; Oişteanu, în pătrunzătorul său studiu ca însoţeşte ediţiile româneşti ale cărţii lui Culianu *Out of this World* (*Călător în lumea de dincolo*, trad. rom. de Angela şi Andrei Oişteanu, studi introductiv de Andrei Oişteanu, Bucureşti, Nemira, 1994 ; cu multip reeditări, mai recent la Polirom, 2002), a remarcat cel dintîi în detali distanţările explicite şi implicite ale lui Culianu faţă de Eliade ; Idel, ca s-a referit de mai multe ori la problemă în acelaşi sens, şi al cărui text di acest volum este reprezentativ pentru atitudinea pe care o descriu î continuare, propune în esenţă o atitudine critică riguroasă, solidă ştiinţifi şi echilibrată etic, în care este loc şi pentru paralele şi pentru ceea ce savuros numeşte „neparalele" ; pe de altă parte, Idel analizează extrem d ingenios, tot în textul reprodus aici, „filiera legionară" în cîteva consis tente (şi, pentru mine, fascinante) convorbiri private, desfăşurate la sfîrş de ianuarie 2003 în biroul meu de la CEU, Moshe Idel a avut amabilitate de a-şi dezvolta analizele. Cartea de bază este desigur aceea a lui Mat Călinescu pe care am amintit-o mai sus. Cartea la care lucrează acum Da Petrescu, din care s-au publicat fragmente în cotidianul *Naţional* şi în ace volum, atinge aceeaşi problematică.

10. Pentru un model teoretic şi cîteva aplicaţii la cultura română în conte comparativ, v. capitolul „Cioran şi stigmatul colectiv. Mecanisme identita şi definiţii radicale ale etnicităţii", în cartea mea *Civitas imaginalis. Istori şi utopie în cultura română*, Bucureşti, Litera, 1994 (ediţie revăzută ş adăugită, Iaşi, Polirom, 1998). Mi-ar plăcea să scriu cîndva pe larg despr cariera corectitudinii politice în România. La noi, ca şi la cei de la ca ne-am molipsit fără a-i înţelege cu adevărat şi fără a le analiza discursul î raport cu lumea în care acesta emerge, şi desigur (din pricina decalajul mimetic) rămînînd la simptome acute chiar după ce prin alte părţi epidemi dă semne de epuizare, există mai multe corectitudini politice, atît d „stînga" cît şi de „dreapta". Deşi difuzate diferit (de pildă, versiunea d „stînga", pseudoliberală, e mai populară în universităţi, pe cînd cea d

„dreapta" face ravagii în mediile pe care se sprijină Administraţia Bush, precum şi în interiorul acesteia), diferite din punctul de vedere al conţinutului cultural-ideologic, social-politic, economic, iar pînă la urmă metafizic, aceste corectitudini politice se întîlnesc adesea în versiunile lor extreme, fiind totodată egal de rătăcite în raport cu dreapta cumpănă a spiritului critic. Analiza spiritului public al României postcomuniste nu poate progresa fără o serioasă discuţie a acestor grave teme.

Pentru publicistica lui Culianu, v. culegerea *Păcatul împotriva spiritului. Scrieri politice*, Bucureşti, Nemira, 1999. Volumul *Studii româneşti I*, traduceri de Corina Popescu şi Dan Petrescu, Bucureşti, Nemira, 2000, adaugă dimensiunea savantă a scrisului lui Ioan Petru Culianu despre România.

Girard a scris mult despre *skandalon*, care este pentru el una dintre cheile mecanismului victimizării şi una dintre pistele depăşirii violenţei mimetice prin (auto)sacrificiul lui Isus. V. şi finalul cărţii sale din 1978, *Des choses cachées depuis la fondation du monde*. Am tradus citatul dat de mine după ediţia canadiană în limba engleză a lucrării menţionate în text, *I See Satan Fall Like Lightning*, Toronto, Novalis, 2001, p. 16 (există şi o ediţie americană : New York, Orbis Books, 2001).

Englezescul *mind*, care determină semantismul termenului *minte* în opera lui Culianu şi în contexte filozofice (sau „doar" epistemologice) similare, familiare specialiştilor noştri, agonizante pentru ei şi traducători, trebuie înţeles la confluenţa sensurilor neurobiologice, filozofice, religioase şi socio-culturale ale seriei româneşti *minte*, *spirit*, *suflet*, *memorie* (în engleză, unde provine din anglo-saxonul *gemynd*, *mind* semnifica iniţial şi a conservat ca sens primar „memorie") şi chiar *creier* (fiindcă, tot mai mult, opoziţia clasică dintre spirit şi materie este reevaluată în sensul propunerii unui *continuum*) şi nu fără ecouri dinspre constructele metafizice de natura celor construite pe elinul *pneuma* şi germanul *Geist* (care interacţionează cu *Seele*), chiar pe românescul de origine slavă *duh*, rămas după jumătatea secolului al XIX-lea, datorită reconstrucţiei savante (neo)latinizante a românei, mai curînd pe terenul liturghiei şi teologiei creştin ortodoxe, de unde alimentează ocazional stiluri literare ori proiecte ideologico-politice regresive şi autohtoniste. Latineştile *mens* (care dă românescul *minte*), *spiritus*, *memoria* au avut interacţiuni asemănătoare ; după cum ştim, cu deosebire în scrierile „ultimului Culianu", tematica „artei memoriei" şi „cotitura cognitivă" a tuturor ştiinţelor au o importanţă centrală. Propria mea înţelegere a chestiunii, marcată cu mai bine de două decenii în urmă pe terenul limbii române de sugestiile lui Mircea Vulcănescu şi Constantin Noica, a fost decisiv influenţată de Culianu, rafinată de ştiinţele cognitive şi deocamdată stabilizată graţie cîtorva cercetări interdisciplinare, în primul rînd splendidului dialog dintre neurologul Jean-Pierre Changeux şi filozoful

(şi, în momente distincte, teologul protestant) Paul Ricœur, *La nature et l*
règle. Ce qui fait que nous pensons, Paris, Odile Jacob, 1998.

14. Alţii, însă, pot. Cu titlu mai curînd anecdotic, dau un exemplu de verdic sumar : micul articol „Eroarea lui Culianu", apărut în *Orizont litera* (ianuarie 2001), în care autorul, Robert Lazu, scrie, după ce corecteaz alte erori mai mici ale lui Culianu (din aceeaşi carte, *Eros şi magie...*) „...eroarea fundamentală a lui Ioan Petru Culianu [...] constă în *asimilare necritică a uneia dintre ipotezele cele mai discutabile ale lui Mircea Eliad* E vorba de concepţia acestuia după care Biserica Romano-Catolică s- opus funest creativităţii intelectualilor renascentişti, împiedicînd expan siunea «imaginaţiei creatoare» a acestora" (sublinierea autorului). Ine vitabil, această „eroare fundamentală" a generat altele, în lanţ. În final autorul articolului admite totuşi că eroarea a fost pînă la urmă de bu augur : „...trebuie să-i recunoaştem [lui Culianu] meritul de a fi deschi calea unor discuţii fertile, dezvoltînd virtualităţile studiului imaginarulu într-o manieră superioară celei proprii unor autori ca Jacques le Goff sa lui Jean Delumeau." „Erori fundamentale" şi persistente care te ajută s faci mai bine decît Goff şi Delumeau, iată genul de erori pe care nu po decît să ţi le doreşti.

15. Nicu Gavriluţă este cel mai prolific autor român inspirat de ideile lui Ioa Petru Culianu. Astfel, pentru a nu cita dintre numeroasele sale publicaţi decît cărţile strict relevante, universitarul ieşean a publicat pînă acum *Culianu, jocurile minţii şi lumile multidimensionale* (Iaşi, Polirom, 2000 prefaţă de Moshe Idel) şi, foarte recent, *Fractalii şi timpul social* (Cluj Dacia, 2003), pe care nu am văzut-o încă. Nicu Gavriluţă a coordonat ş volumul colectiv menţionat la nota 8, despre care m-am pronunţat şi ma aspru, poate puţin prea aspru, în „Laboratorul lui Culianu", nota 5.

ENIGME. PREMONIŢII ?

Şi totuşi...

Ioan Petru Culianu

Cînd Jossa îşi pierdu singurul fiu, compuse un *haiku*, printre cele mai frumoase din cîte există :

> Ştiam că lumea e
> ca o picătură de rouă
> şi totuşi... şi totuşi...

Jossa era un poet profesionist. La moartea unicului său fiu nu i se putea cere altceva decît să scrie un *haiku*. La prăbuşirea întregii lumi, Jossa n-ar fi putut să-şi facă mai bine datoria decît scriind un *haiku*. Şi totuşi...

Dacă Jossa ar fi ales din gama limitată de gesturi umane un altul, nu l-ar fi putut îndeplini la fel de bine. Dacă şi-ar fi făcut *harakiri*, dacă şi-ar fi mutilat un membru, dacă ar fi plecat în munţii T'en t'ai, dacă s-ar fi tăvălit în cenuşă, dacă ar fi devenit călugăr buddhist, toate aceste gesturi ar fi fost infinit mai puţin adînci decît un *haiku*. Prin nimic nu putea Jossa reface miracolul prezenţei fiului său. Şi totuşi...

Groningen, 29 ianuarie 1977

Arta fugii

Ioan Petru Culianu

Fuga este o artă inventată de un ordin monahal buddhist, ca şi *karate*-ul sau *judo*.

Kara-te, care înseamnă practic „mîinile goale", a fost născocit din pricina interdicţiei de a folosi unelte de metal. Călugării spărgeau lemne cu mîinile. În acelaşi timp, pentru călugării vagabonzi, *kara-te* slujea ca tehnică de apărare împotriva banditilor.

O dată cu alte arte folositoare, aceiaşi călugări au perfecţionat pînă în cele mai neînsemnate detalii şi arta fugii. Ea constă în a-i face pe ceilalţi să creadă că te afli aici, în vreme ce, de fapt, ţi-ai schimbat locul. O persoană crede că te afli în faţa ei, dar tu te afli în altă parte. O alta crede că îi vorbeşti de la stînga, iar tu îi vorbeşti de la dreapta.

Arta fugii, ca rezultat, iar nu ca proces, înseamnă a-i face pe alţii să confunde direcţia în care se află artistul. Cît priveşte tehnica în sine, nimeni nu a reuşit s-o descopere şi să şi-o însuşească în mod corect. În vreme ce se ştie aproape totul despre *kara-te*, despre artele marţiale şi despre *ikebana*, arta fugii a rămas înconjurată într-o aură de adînc mister, poate fiindcă este deosebit de dificilă, iar rezultatele ei sînt îngrijorătoare. Se afirmă că ar fi vorba despre un fel de hipnoză, dar nimeni n-ar putea explica modul în care ea poate fi realizată.

De asemenea, nimeni nu poate afirma că a *văzut* vreodată pe cineva practicînd arta fugii. Aceasta deoarece iluzia că artistul se află într-un anumit loc este totală, în vreme ce prezenţa efectivă a sa într-un *alt* loc nu este simţită. Este posibil ca în fiecare zi să asistăm la magistrale experienţe ale altora fără să ne dăm seama şi fără să aflăm că, în fond, eram în mijlocul unor evenimente excepţionale: priveam arta fugii,

subtilă care nu produce nici o transformare în lume. Se poate spune că e nevoie de un antrenament special pentru a înţelege care locul adevărat al practicanţilor în raport cu spectatorii lor ignoranţi această însuşire beneficiază numai artiştii înşişi.

Groningen, 30 ianuarie 1977

IZVOARELE ŞI CURGEREA UNEI VIEŢI

Strămoşii lui Ioan Petru Culianu*

Mihai Sorin Rădulescu

Moartea lui Ioan Petru Culianu capătă valoare de simbol prin faptul uccesorul lui Mircea Eliade la catedra de istoria religiilor de la ersitatea din Chicago, descendent al unei distinse familii de intelec- ieşeni, era prin naştere reprezentantul unei categorii sociale puternic te de tradiţia culturală a ţării. Această afirmaţie se poate susţine reconstituirea genealogiei sale, care - pe o anumită filiaţie - urcă în secolul al XVI-lea[1].

Fiu al lui Sergiu Culianu şi al Elenei Bogdan - conferenţiară de mie anorganică la Universitatea din Iaşi -, Ioan Petru Culianu era potul de fiică al cunoscutului chimist Petru Bogdan (1873-1944), tor al Universităţii din Iaşi între 1926-1932[2]. Tatăl lui Ioan Petru lianu făcuse studii de drept la Iaşi şi de matematică la Sorbona. După , Ioan Petru Culianu descindea, de asemenea, dintr-o familie de a Iaşului[3]. Bunicii paterni ai savantului de la Chicago au fost me- ul Alexandru (Alecu) Culianu şi prima sa soţie, Margareta Boränescu 875-1948). Ascendenţa acesteia din urmă se poate urmări de-a lungul al multor generaţii cu ajutorul unor spiţe de neam documentate[4]. Ast- l, ea era fata colonelului Grigore Borănescu (1836-1893) şi a Eufrosinei muleţ (1844-1879), avînd o soră, Maria-Victoria (1876-1967), căsă- rită mai întîi cu Alexandru Moisachi şi apoi cu Nicolae Cozzadini, trănepot al domnitorului Alexandru Ioan Cuza, a cărui mamă era ultana Cozzadini[5] Colonelul Grigore Borănescu - străbunicul lui Ioan

* Acest text a apărut în revista *Contemporanul*, nr. 27(64), 5 iulie 1991, p. 7, şi în *Lupta* (Paris), nr. 193, 22 noiembrie 1992, pp. 6-7. Notele au fost adăugate pentru pregătirea variantei de faţă.

Petru Culianu - a avut, printre alţi fraţi şi surori, o soră, Mari căsătorită cu boierul Constantin Cotescu, rudă îndepărtată a soţiei l Mircea Eliade, Cristinel Cotescu. Maria şi Constantin Cotescu au av şapte copii, între care s-a distins inginerul Alexandru Cottescu - direct general al Căilor Ferate Române, numele său fiind purtat de o stradă d Bucureşti. Impunătoarea sa casă[6] realizată după planurile arhitectul Paul Smărăndescu se ridică, din fericire şi astăzi, pe strada Christi Tell, în spatele Clădirii Muzeului Literaturii Române. General Dumitru Cottescu - frate cu Alexandru Cottescu -, căsătorit cu Mar Tufelcică[7], au fost părinţii cunoscutei arhitecte Marica Cottescu[8] şi Lilei Cottescu, soţia pictorului Jules Sănătescu, frate al generalul Constantin Sănătescu[9]

Dar să revenim la strămoşii direcţi ai regretatului cărturar : colonel Grigore Borănescu era fiul clucerului Alecu Borănescu (1804-1879 fiu, la rîndul său, al treti logofătului Ianache Borănescu (✝1815)[10]. D această familie boierească originară din fostul judeţ Rîmnicu Sărat studiată de genealogistul Alexandru V. Perietzianu-Buzău - descinc prin femei Valentina Gheorghiadi, soţia omului politic liberal Miha G. Orleanu[11].

Soţia clucerului Alecu Borănescu era Elena Greceanu, fiica slug rului Nicolae Greceanu din Buzău şi a Elenei Cîrlova[12]. Conform arb relui genealogic publicat de Ioan I. Cîrlova în 1939, aceasta din urmă e fata medelnicerului Ioniţă Cîrlova (✝1800) şi a Bălaşei Copcea. Aceşt au mai avut un fiu - adoptiv -, pe nume tot Ioniţă, care va fi tatăl poetul Vasile Cîrlova. Filiaţia familiei Cîrlova - a cărei origine a fost discuta de istoricul şi genealogistul Ioan C. Filitti în studiul său *Vlădica Luc (✝1629), strămoş al poetului buzoian Vasile Cîrlova, 1809-1831* (1935) urcă documentar pînă la Stanciu, vtori postelnic la 1590, fratele l Luca, episcop al Buzăului (1583-1602) şi mitropolit al Ungrovlahi (1602-1629), originar din insula Cipru. Fiul lui Stanciu, Lorinţ, era tat unui Jipa postelnic din Verneşti (1631), tatăl altui Stanciu care apare acte atît cu numele de Cîrlova, cît şi cu cel de Vernescu, pîrcălab 1677, logofăt la 1681 şi 1694, căsătorit cu Ilinca, fiica lui Mihai logof din Verneşti[13]. Fiul amintitului Stanciu, Lefter Cîrlova, logofăt în 171 1715, căpitan în 1735, ctitor al bisericii Bunavestire din Verneşti, a av un fiu, Stanciu, paharnic în 1734, tatăl medelnicerului Ioniţă Cîrlov de care a fost vorba mai sus. O soră a lui Stanciu paharnicul, Arghira, căs torită cu Dumitraşcu Arion, a fost străbunica omului politic Alexand

hiloman, preşedintele Partidului Conservator[14]. Prin Mihai Logofăt Verneşti, ascendenţa lui Ioan Petru Culianu urcă la jumătatea lui al XVI-lea în mediul moşnenilor din acest vechi sat buzoian[15]. i logofăt, ctitor împreună cu soţia sa al schitului Ulmeasa-Saac, conform filiaţiei stabilite de genealogistul Alexandru Perietzianu-u fiul lui Dumitraşcu din Verneşti şi al Muşei din Schiau-Saac. Lefter, căpitan de Buzău în 1660, fratele acestui Dumitraşcu şi fiul lui Stanciu zis Grecu din Verneşti (1618), descindea direct omul Gheorghe (Gună) Vernescu (1830-1900), precum şi familia nu[16].

tre strămoşii Margaretei Borănescu - bunica paternă a lui Ioan Culianu - se numără şi Grecenii din judeţul Buzău, care reprezintă pt o ramură a vechii familii boiereşti originare din Greci (Ilfov), ii îi aparţinuse Păuna Grecianu, soţia marelui vornic Preda oveanu (bunicii lui Constantin Vodă Brîncoveanu)[17] Astfel, rul Nicolae Greceanu (1768-1830) era fiul serdarului Mihail eanu şi al Arghirei Iordache Neculescu. Filiaţia Grecenilor de u - studiată de genealogistul Nicolae M. Vlădescu, fost ministru lpotenţiar[18] - continuă în sus cu medelnicerul Şerban Greceanu 778), căsătorit cu Maria Conţescu. Şerban Greceanu era fiul vor-lui Constantin Greceanu, fiu, la rîndul său, al clucerului Mihail eanu şi al Dumitrei din Coslegi. Acest Mihail era fiul marelui ler Drăghici din Greci (Ilfov), ucis de seimeni în împrejurările oalei din 1655. Din sora lui Drăghici descindea Constantin Vodă ncoveanu. Tatăl lui Drăghici, marele logofăt Papa din Greci - fiu al fătului Fiera din Bărbuleşti şi al Stancăi Boldescu[19] -, s-a numărat tre cei mai influenţi boieri din primul sfert al veacului al XVII-lea. tor al schitului Balamuci din apropierea Bucureştilor, el a căzut în a din octombrie 1632 de la Plumbuita.

După acest excurs genealogic privind strămoşii bunicii paterne a lui n Petru Culianu, revin la familia Culianu. Conform unei spiţe de neam tate de magistratul Ştefan Culianu (zis „Nei" ; frate al profesorului culai Culianu) nepotului său de frate Mircea[20], autorul familiei ar fi t un Ştefan (I) Culianu, trăitor la Şumla (Bulgaria), mort în 1828. Ar avut o origine grecească sau macedo-română[21]. A avut trei fii : Ştefan, du şi Dumitru (Dobre). Primul, la rîndul său, a avut următorii copii : lecu - pe care *Arhondologia Moldovei* a caimacamului Nicolae Vogoride, în 1857-1858[22], îl consemnează cu rangul de medelnicer -, Vasile,

Iancu – ridicat tot de Nicolae Vogoride la rangul de clucer –, Gheorgh
o fiică cu nume necunoscut şi Stamati, făcut clucer de către domnit
Grigore Alexandru Ghica cu diploma nr. 394[23].

Cel de-al treilea fiu al lui Ştefan (I) Culianu, Dumitru (Dobre
avut, la rîndul său, ca fii pe Pavlache – ridicat la rang de clucer to
către domnitorul Grigore Alexandru Ghica cu diploma nr. 405[24]
Gheorghe, Mihalache, Ştefan (II), Tinca, Ioan, Zoiţa şi o fiică, nenu
în *spiţa amintită mai sus*. Ioan (Iane) Culianu (✝1841) s-a căsători
Smaranda Vlahu (✝1875), fiica unui Neculai Vlahu, originar din or
Trebizonda. Ioan Culianu murind tînăr, copiii săi – printre care
număra şi viitorul junimist şi profesor Neculai Culianu – au fost cres
de unchiul lor matern Enache Vlahu, unul dintre fruntaşii comunit
greceşti din Iaşi. Profesorul Neculai Culianu era – prin mama sa –
primar cu Xenofon Gheorghiu, profesor de latină la Liceul Naţional
Iaşi şi cu fratele acestuia, Christofor Gheorghiu din Fălticeni, căsăt
cu Clara Gorovei, una dintre surorile folcloristului Artur Gorove
Ioan Culianu a avut următorii copii : Ştefan (III) (zis Nei) (1830-191
preşedinte al Curţii de Apel din Iaşi[26], consilier la Curtea de Contur
deputat, Neculai (1832-1915), cunoscutul junimist, profesor de geode
şi astronomie la Universitatea din Iaşi, al cărei rector a fost între a
1880-1898, Maria (1833-1915), soţia lui Iordache Nanu, proprieta
moşiei de la Siliştea-Neamţ, Sofia şi Suzana (moarte în copilări
Elena (1835-1906), căsătorită cu Pavel Zarifopol (1826-1881) (pări
criticului literar Paul Zarifopol). Maria şi Iordache Nanu au av
următorii copii : pe diplomatul Constantin G. Nanu – tatăl diplomatu
Frederic Nanu –, avocatul Nicu Nanu – căsătorit întîia oară cu Valer
fiica Veronicăi Micle[27] –, Adela Nanu – soţia lui Valerian Ursian
profesor de drept internaţional la Universitatea din Bucureşti – şi Ior
Nanu. Pavel Zarifopol a cumpărat moşia Cîrligi (Neamţ), rectitori
biserica de aici. *Fiu al lui Costea Zarifopol şi al Elenei Coletti*[28], Pav
Zarifopol a avut doi fraţi – Hristache (1813-1886 ; stolnic), căsăto
cu Chiriachia Haret (1839-1871) şi Nicolae (1827-1852) – precum
o fiică, Catinca (1814-1880), soţia căminarului Anghel Constant
(1795-1872), bunicii paterni ai poetului Dimitrie Anghel (1872-1914
Genealogia familiei Zarifopol a preocupat pe inginerul Alexand
Zarifopol[29], precum şi pe istoricul literar Al. Săndulescu[30].

Cîteva cuvinte despre Neculai Culianu, străbunicul lui Ioan Pet
Culianu : personaj patriarhal al Iaşului junimist, profesorul de geodez

...omie era cunoscut sub numele de „Papa Culianu", pentru ..., dar şi pentru autoritatea sa. S-a bucurat de recunoaşterea ... de profesor şi organizator, devenind preşedintele secţiei ieşene ...lturale, membru corespondent al Academiei Române şi vice-... al Senatului între anii 1892-1896. Din căsătoria sa cu Aspazia (1848-1942), sora doctorului Ion Ciurea, decan al Facultăţii de ... din Iaşi[31], au rezultat 18 copii, dintre care au trăit 11. Între ei ...ina în mod deosebit Petru Culianu (1870-1951), conferenţiar de matematică la Universitatea din Iaşi[32], magistratul Ştefan Culianu ...1953), preşedinte al Curţii de Apel din Iaşi, precum şi Ada ..., profesoară de fizico-chimice la Institutele Unite din capitala ...ei (între fondatorii cărora s-a numărat tată său, profesorul Neculai ...), căsătorită cu inginerul Georges d'Albon, descendent dintr-o familie nobilă franceză a cărei filiaţie urcă în veacul al XIII-lea[33] ... Între fiii lui Neculai Culianu, Alecu, a fost bunicul profesorului ...etru Culianu.

...ţa Culienilor[34] dă la iveală o familie de intelectuali înrudită cu ... neamuri boiereşti (Capeleanu, Nanu, Borănescu, Gîlcă etc.) - un ...plu de admirabilă continuitate culturală şi de sînge de la junimistul ... Culianu" la regretatul profesor de la Chicago. Cu Ioan Petru ...anu a fost retezat vlăstarul unor neamuri înnobilate de truda în ... culturii româneşti.

Note

...ste vorba de ascendenţa sa mai îndepărtată - pe linie feminină - într-o ...erie de familii boiereşti din Ţara Românească, între care Grecenii din Ilfov.

...*ersonalităţi româneşti ale ştiinţelor naturii şi tehnicii. Dicţionar*, Bucureşti, 1982, pp. 60-61.

Rudolf Suţu, *Iaşii de odinioară*, vol. II, Iaşi, 1928, cap. „Neculai Culianu", pp. 269-273.

Regretatul genealogist Alexandru V. Perietzianu-Buzău (1911-1995) a întocmit o genealogie a familiei Borănescu, depusă la biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga". De asemenea, regretatul Gheorghe Emandi, descendent din această familie, s-a preocupat de trecutul ei.

Despre familia Cozzadini, v. Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească 1866-1900*, Bucureşti, 1998, pp. 64-66.

Frédéric Damé, *Bucarest en 1906*, Bucureşti, 1907.

7. Despre familia boierească Tufelcică, v. Paharnicul Constandin S
Arhondologia Moldovei, ed. a II-a, Bucureşti, 1973, p. 286.
8. Maria Cottescu (1896-1980) s-a numărat printre personalităţile feminine arhitecturii din secolul XX – v. *Gîndirea estetică în arhitectura românea din a doua jumătate a secolului XIX şi prima jumătate a secolului* Bucureşti, 1983, p. 195.
9. Mihai Sorin Rădulescu, *Genealogii*, Bucureşti, 1999, p. 265.
10. *Catagrafie oficială de toţi boerii Ţării Româneşti la 1829*, publicată Ioan C. Filitti, Bucureşti, 1929, p. 46.
11. Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească 1866-1900*, pp. 111-1
12. *Catagrafie oficială de toţi boerii Ţării Româneşti la 1829*, p. 24.
13. Boierii din Verneşti au constituit obiectul cîtorva comunicări susţinute Alexandru V. Perietzianu-Buzău, în cadrul Comisiei de Heraldi Genealogie şi sigilografie, comunicări depuse la biblitoteca Institutului Istorie „N. Iorga".
14. Mihai Sorin Rădulescu, *Genealogia românească. Istoric şi bibliogra* Brăila, 2000, pp. 237-238.
15. George D. Florescu, „Familia Liicoiul din Verneşti (Buzău)", în *Arh genealogică română*, Bucureşti, 1944, pp. 75-78.
16. Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească 1866-1900*, p. 111.
17. Ştefan S. Gorovei, Mihai Sorin Rădulescu, „Constantin Basarab Brîncovea Strămoşii, înrudirile şi calea spre tron", în *Anuarul Institutului de isto „A.D. Xenopol"*, t. XXVII, 1990.
18. Această spiţă rămasă în manuscris porneşte de la cercetarea genealogic lui Ştefan D. Grecianu (1825-1908) – v. Biblioteca Academiei Româ Msse, cota A 659.
19. N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească Moldova sec. XIV-XVII*, Bucureşti, 1971, pp. 192-193.
20. Acest arbore genealogic mi-a fost comunicat de regretatul domn Necu Culianu (1911-1995), fost director al Casei Centrale a Asigurărilor Socia văr primar cu tatăl lui Ioan Petru Culianu.
21. Conform tradiţiei verbale de familie.
22. Biblioteca Academiei Române, Msse, ms. rom. 4752, transcris şi comuni de Alexandru V. Perietzianu-Buzău.
23. Biblioteca Academiei Române, Msse, ms. rom. 5374, transcris şi comuni de acelaşi genealogist menţionat în nota 22.
24. Conform arhondologiei citate în nota 23.
25. Arhivele Naţionale Istorice Centrale, fondul *Saint-Georges*, XIV/1, arb rele genealogic al familiei Gorovei, tipărit de Artur Gorovei.
26. În ziarul *Naţiunea* nr. 120 din 11 noiembrie 1882, p. 3, a apărut următor anunţ: „*St. Ney*, fost director al Ministerului de interne, a fost numit pri preşedinte al Curţii apelative din Iaşi, post ce se ţinuse vacant pe tot timp funcţionării sale la Ministerul de interne".

de scrisori inedite ale lui Eminescu, recuperate după 111 ani. Povestea
restituiri", Dialog Christina Zarifopol-Illias - Ion Bogdan Lefter, în
ervator cultural, nr. 15, 6.VI.-12.VI.2000, pp. 6-7.

rivit tradiției de familie, Elena Zarifopol, născută Coletti, era sora
eralului Ioan Coletti, prim-ministru al Greciei între anii 1844-1847.

inerul Alexandru Zarifopol a fost căsătorit cu Elena Pennescu-Vidrașcu,
din prima ei căsătorie îl avea ca fiu pe Alexandru Paleologu.

Săndulescu, „Familia Zarifopol", în *Revista de Istorie și Teorie Literară*,
l XLII, nr. 4, oct.-dec. 1994, pp. 405-410.

dolf Suțu, *op. cit.*, pp. 292-295.

el Maftei, *Personalități ieșene*, vol. II, Iași, 1975, pp. 99-100. „Paul
rifopol într-un album de familie", în *Litere, arte, idei*, supliment cultural
Cotidianului, anul IV, nr. 31 (165), 15 august 1994, pp. 1, 4.

arbore genealogic trimis din Franța la 15.VII.1970 de marchizul André
d'Albon, profesorului Gérard d'Albon (Iași), care mi l-a comunicat cu
multă amabilitate în iunie 1991. V., de asemenea, E. de Sereville, F. de
aint Simon, *Dictionnaire de la noblesse française*, Paris, 1975, p. 104.
entru alcătuirea ei, am cules date din cimitirul „Eternitatea" din Iași
(29.VII.1988) și am intervievat pe descendenți ai familiei, cărora le mulțu-
mesc respectuos și pe această cale: scriitorul Dinu Zarifopol, domnii
Gérard d'Albon și Neculai Culianu, d-na Tereza Culianu-Petrescu.

O biografie*

Tereza Culianu-Petrescu

1950, 5 ianuarie

Se naşte la Iaşi, în casa părintească din strada Sfîntul Atanasie 13, Io Petru Alexandru Culianu, al doilea şi ultim copil al Elenei, n. Bogd (1907-2000), şi al lui Sergiu-Andrei Culianu (1904-1964). Mam profesoară de chimie anorganică la Universitatea „Al.I. Cuza", es fiica lui Petru Bogdan (1873-1944), profesor de chimie fizică, direct (1941-1944) al Fundaţiei Regale „Ferdinand I", alternativ prorector rector al Universităţii ieşene între 1926-1940, membru al Academi Române. Bogdanii originari din Mirosloveşti-Paşcani erau o ramu a întinsei familii moldoveneşti cu acest nume. După mamă (An n. Timuş), Petru Bogdan i-a fost nepot lui Gherasim Timuş Piteşteanu episcop de Argeş, profesor la Teologie în Bucureşti, autor, între altel al unui mare *Dicţionar agiografic* (1898). Tatăl lui Ioan, Sergiu-Andr Culianu, făcuse studii de matematică şi fizică la Paris (bunicul, Alexand Culianu, medic, era stabilit acolo) şi îşi luase apoi licenţa în drept Iaşi. Avocat cu cabinet pînă în 1948, refuzase să practice avocatura su regimul impus de comunişti (încă înainte de a constata că, oricum, s-ar fi interzis s-o facă). „Ştiu ce este *dreptul,* nu ştiu ce este *drept comunist*", obişnuia el să repete. Pentru a nu periclita prin atitudinea l soarta familiei, prin 1955 a plecat din Iaşi. Se temea să nu fie arest (a fost căutat în lipsă de cîteva ori), într-o vreme a stat mai mu ascuns ; a predat fizică şi matematică la un liceu din Bîrlad pînă în 1961

* Într-o versiune uşor diferită, textul acesta a fost publicat pentru prima dat în *Observator cultural*, nr. 87, din 23-29 octombrie 2001.

de plămîni, s-a stins într-una din fostele case Culianu din Iaşi (în 13) – un fel de frumoasă casă a umbrelor –, în care mai multe rude în vîrstă. Avea o minte scăpărătoare, un acut simţ al şi al absurdului, era integru, cu replici de o logică imbatabilă şi muşcătoare, iar dacă hotărîrea pe care o luase, de „a nu participa nism", a întărit admiraţia copiilor faţă de el, consecinţele în terioară strivită de comunism ale acestui refuz al compromisului rţirea efectivă a părinţilor au însemnat pentru ei totodată, bil, sursa unei traume de durată. Pe linie paternă, străbunicul lui fost junimistul Nicolae (Neculai, „Papa") Culianu (1832-1915), at al lui Titu Maiorescu, profesor de matematică şi astronomie la ector al Universităţii ieşene timp de 18 ani (1880-1898), membru ondent al Academiei Române. Antrenat în ampla mişcare juni- de (re)formare a învăţămîntului românesc, fusese cofondator al olor Române Unite (alături de T. Maiorescu, dr. I. Ciurea, P. Poni M. Melik; donase chiar, pentru funcţionarea acestei şcoli nu lipsite portanţă, care a dăinuit cu totul între 1866-1907, un corp de clă- în care se află şi acum o parte a Liceului „Oltea Doamna" din), ajutase la întemeierea Observatorului Astronomic, destinat să ească practica studenţilor şi profesorilor, publicase manuale şi uri de matematică şi geodezie. Făcuse şi o scurtă carieră politică, vicepreşedinte al Senatului în timpul celui de-al patrulea guvern ervator Lascăr Catargiu. Spiţa Culienilor, stabilită în Principate în olul al XVIII-lea, era de sorginte grecească; mama lui Nicolae lianu fusese Smaranda, n. Vlahu, fiica unui Ioan V[a]lahu, de origine pă cum arată şi numele) românească; fixaţi o vreme în Trebizonda Odessa, membri ai familiei Vlahu au revenit în Principate în jurul ului 1800. Şi Culianu şi Vlahu erau oameni cu stare, cu studii Apus, unii cu mici ranguri boiereşti, înrudiţi, în cursul secolului XIX-lea şi mai tîrziu, cu familiile Zarifopol, Ciurea (străbunica lui n, Aspazia Culianu, era sora doctorului I. Ciurea), Borănescu, Nanu, ozzadini, d'Albon, Winkler, Racoviţă etc.

De tot ce întemeiaseră oamenii din aceste familii intrepide, Bogdan Culianu (cu înclinaţii spre studiu şi stabilitate, dar şi, în multe cazuri, ntaşti şi aventuroşi), se alesese, o dată cu instalarea forţată a comunis- ului, praful şi pulberea. Drama lor a fost aceeaşi cu a sute de mii de milii. Populaţia din Moldova se refugiase din faţa armatelor ruseşti, stituţiile statului fuseseră evacuate în 1944. Elena şi Sergiu Culianu au plecat, cu cea mai mare parte a familiei, în Ardeal – aveau apoi să

rămînă în Bucureşti pînă în toamna lui 1946 ; Petru Bogdan, ca dire al Fundaţiei Regale din Iaşi, a organizat şi supravegheat punerea adăpost a fondului de carte al Bibliotecii (actuala Bibliotecă Cent Universitară) şi a părăsit Iaşul în garniturile oficiale, împreună colegii săi de la Fundaţie, în martie 1944. Convoiul a ajuns la Medi acolo, într-un hotel din oraş, în prima noapte de refugiu, bunicu murit subit. Dispariţia lui des evocată va marca simbolic, în cer familial, momentul de separare a epocilor : ceea ce fusese „înainte" dezastru de ceea ce era „acum", „după", în prezent.

În 1950, la naşterea lui Ioan, în acest „acum" implacabil, situaţi şi bunurile pe care ai lui le vor fi avut fuseseră spulberate întîi război, apoi de exproprieri. În casa din Sfîntul Atanasie (o construc de la 1800, intrată în posesia familiei în 1926 ; aparţinuse în seco al XIX-lea poetului uitat Ianov ; mai tîrziu, printr-o confuzie care asimi o clădire de peste drum, fostă cîndva într-adevăr a lui Ştefan Micle, „cerdacul" şi „bolţile de umbră" din jurul locuinţei natale a lui Ioan, vagă aură eminesciană plutea asupra acesteia), confiscată şi ea, salvează însă rămăşiţe din ceea ce fusese pînă în 1944 o considerabi bibliotecă : de ştiinţe şi de drept, de istorie, de teologie (în ascenden maternă se înscriu două generaţii de preoţi ortodocşi) şi, desigur, literatură – partea preponderentă, datorată mamei, de literatură mai al franceză, cu multă poezie simbolistă şi postsimbolistă, dar şi cu toa literatura clasică, precum şi mult romantism german (bunicul, care-dăduse doctoratul la Humboldt Universität, petrecuse ani buni la Berlin atipic pentru orientările epocilor cum fusese, îşi fixase marea pasiu asupra lui Heine) ; se regăseşte literatura română, uneori în edi originale din secolul al XIX-lea. Se mai aflau în casă numere disparat din vechile *Convorbiri literare*, mare parte din colecţia revistelor *Viaţ Românească* (Petru Bogdan, bun prieten cu G. Ibrăileanu, fusese printr membrii fondatori ai grupării), *Sburătorul* şi *Gîndirea* etc. – tot ce nu-interesase pe prăduitori. În marasmul epocii staliniste – prelungită î România mult după moartea lui Stalin, în 1953 –, Ioan (Néné) creşte între cărţi, neştiutor de ce însemna pentru unii sau pentru alţii istoria ţăr şi a oamenilor ei. Avea la dispoziţie (într-un cartier liniştit, care fuses burghez fără pretenţii, locuit mai ales de profesori de la Universitat sau Medicină) o grădină întinsă şi exuberantă, cu doi nuci tutelari plantaţ de bunici, un jugastru uriaş, mari tufe de liliac, caprifoliu, iasomie ş soc, cu ierburi şi flori din toate soiurile locului – efluvii intense l

înflorirea –, şi era înconjurat de afecţiunea şi devotamentul ale părţii feminine a familiei (mamă, soră, energica mătuşă Ana, tocmai scoasă de la Facultatea de Medicină pentru „atitudine ...", scăpată prin minune de la arestare şi lucrînd în diverse ... şi o dădacă, „Manea", călugăriţă plecată din mînăstirea Văratec, bizar, debordînd de o fervoare ortodoxă în ale cărei expresii ... copiii decelau, cu duioşie, fireşte, dar şi cu multă veselie, ... tuturor contradicţiilor şi ereziilor ; copiii o iubeau şi au învăţat de mici „rugăciunea inimii", care-i însoţea ei viaţa ca un murmur ... În amintirile de mai tîrziu, „casa maternă" va reprezenta pentru ... geografie a certitudinii" (*Jurnal* inedit, 1973) şi, împreună cu ... din jurul mînăstirii Văratec, pe unde se petreceau vacanţele ..., „tărîmul mitologiilor mele personale" (*id.*) – peisaj de o frumuseţe ameninţată, sfîşietoare în precaritatea ei, loc însă şi ...ţei, scrutat, de la un *timp* încolo, cu nerăbdare. Aflase de ... că unii strămoşi ai săi veniseră din Grecia, alţii din Trebizonda, ... predispunea oarecum la visare. În jur, istoria era furată, trans... în minciună terorizantă. Viaţa interioară, hrănită de povestiri ...ntare şi prudente, excesiv cenzurate din frica maturilor de a nu ... semne prea evidente ale „originii nesănătoase, burgheze", care ... antrena represalii asupra „duşmanului de clasă") despre oameni ...uri care nu mai existau sau care ar fi putut să fie – grade şi feţe ... de fantasmagorie –, risca să devină excesivă. Era compensată de ...ţiile sănătoase ale băiatului spre jocuri sportive şi de o salutară, ...ibilă ambiţie – primă formă de voinţă –, vădită o dată cu intrarea ... colectivitate din afara familiei şi a prietenilor.

...6, septembrie-1967, iunie

... urmează cursul primar, gimnaziul şi liceul la Iaşi, la Şcoala „Vasile ...andri" (în virtutea proximităţii de locuinţă, aşa cum era obliga...; şcoala funcţiona atunci în fostele case Alecsandri, în apropierea ...ultăţii de Medicină, la cîteva străzi depărtare de Sfîntul Atanasie). ... în egală măsură de matematică, fizică şi ştiinţe naturale, ca şi de ...ratură şi de studiul limbilor, băiatul obţine fără efort micile perfor...nţe şcolare : premii de an, premii la concursuri literare şi de fizică ...avut un bun profesor de fizică, pe Camil Motaş) ; învăţa engleza ..., vorbea de mic franceza, iar la şcoală profită cît poate de lecţiile ... germană şi rusă. Colecţionează cu pasiune mostre de roci şi pietre,

pene, timbre, insigne şi monede, îşi face insectare şi ierbare. Cu ajutor mamei, improvizează un mic laborator pentru experienţe de chimi începe să facă fotografii şi le developează singur. Face puţin pian cu u bătrîn domn Iakovlev (rus refugiat din 1917), dar la o strîmtorare m accentuată pianina trebuie vîndută (ciudat fusese că pianul mare al bunici care urmase cîndva Conservatorul la Iaşi şi trecuse aproape de o carie muzicală, dispăruse o dată cu celelalte lucruri din locuinţă, în schim pianina se păstrase) şi astfel, o dată cu orele de pian, în casa rezonan din Sfîntul Atanasie încetează, în 1962, şi „serile muzicale", modest desigur (se bazau pe voci şi pe pian, rareori pe o vioară) şi nu neapăr înălţătoare, dar entuziaste şi amuzante, animate de vechiul prieten părinţilor, dirijorul şi muzicologul George Pascu. Ioan avea o bu ureche muzicală ; mai tîrziu îi plăcea să reproducă, fluierînd subţire precis, partiturile diferitelor instrumente din piese întinse.

Copilul începe să scrie de pe la 12 ani, de cînd încă lectura-i favori era *Vaillant*, singura revistă străină pe care o putea primi (prin care infuza, mai mult sau mai puţin subtil, ideologia stîngii franceze) ; scr povestiri, începe romane, apoi „lucrări" de astronomie – compilat toate, din cărţi vechi şi împodobite cu desene de constelaţii şi cu tabel Întrucît, i se spusese, străbunicul, pe cînd lucra la Observatorul Astr nomic din Paris, îl cunoscuse pe Camille Flammarion (informaţie neco trolabilă), volumele ferfeniţite din *La pluralité des mondes habités* acestuia din urmă, din biblioteca aluvionară, îi erau principala sursă inspiraţie. De la 14-15 ani încerca traduceri din Baudelaire şi d Hoffmann, dar mai ales, brusc pasionat de Poe, traducea, după versiun franceză a lui Baudelaire (din *Histoires extraordinaires* şi *Nouvell histoires extraordinaires*), parte din povestirile poeşti selectate de poe Propriile sale povestiri vor primi un semn poesc, iar realitatea însăşi putea colora astfel, şi o fisură persistentă în zidul susţinător al casei d Sfîntul Atanasie (terenul fiind într-o uşoară pantă, o parte a clădirii e înălţată de un zid) îl făcea să fie proclamat, de prin 1963, drept „zid casei Usher". În 1965 începe să trimită scrisori şi proze (semna E.H. – în plină descoperire, acum, a lui Hemingway şi în general romanului american, aşadar a unui filon complet diferit de cele este zant-decadente anterioare) la „Poşta redacţiei" ţinută de Geo Dumitres în revista *Contemporanul*. Se regăsea în fronda acestuia din volum *Libertatea de a trage cu puşca*, iar „cîteva poeme din *Aventuri lirice*" le pusese „drept căpătîi sentimental" (scrisoare către Geo Dumitresc

septembrie 1966). Poetul va mărturisi că scrisorile şi textele vădeau maturitate şi obişnuinţă cu scrisul, încît crezuse că i s-a pus la cale [illegible]. Culianu debutează la 17 ani în revista ieşeană *Cronica* (4 martie [illegible]), cu povestirea *Şi-am rîs prosteşte, fără voia mea* (titlul reia un [illegible] al lui Geo Dumitrescu). Citise în prealabil povestiri în cenaclul [illegible] şi fusese bine primit (printre alte comentarii favorabile, le [illegible] şi pe cele ale istoricului literar Leon Volovici, aflat în public). [illegible]nie 1967 termină, ca şef de promoţie, secţia reală a liceului, dă [bac]alaureatul, iar în iulie susţine examenul de admitere la Facultatea de [Lim]ba şi Literatura Română din Bucureşti. Într-o *Scheda biografica* [...] în italiană, datată „4 luglio 1987", prezenta pe scurt această [perio]adă (traducerea ne aparţine): „La 17 ani e foarte tare la fizică, dar [...]nte irezistibil atras de idei şi ar vrea să urmeze filozofia, numai că [...]sta nu-i altceva decît dogmatism marxist şi «socialism ştiinţific», [...] doctrina cuceririi pămîntului de către comunismul de pecete sovie[tică]. La 17 ani începe să publice povestiri în reviste locale şi apoi la [Buc]ureşti; şi aşa se hotărăşte să dea examen de admitere la Universitatea [din] Bucureşti."

[19]67-1972

[...] prima lui evadare – şi, după spusele-i de mai tîrziu, deşi dorită (şi [...]ntită deja ca o obligaţie faţă de o lege a lui interioară), aceasta n-a [fost] deloc uşoară: „Nu-mi pot explica rezistenţa şi chiar indiferenţa cu [care a]m-am descurcat rapid, înfruntînd medii străine şi învăţînd limbi [...]e, (...) decît prin trauma cauzată la 17 ani de mutarea de la Iaşi la [Buc]ureşti. Experienţa asta a fost mai cruntă decît oricare – deşi, evident, [n-a]m schimbat limba şi am avut la Bucureşti relativ mulţi şi buni prie[teni] (...). După aceea, a fost uşor să trec de la Roma la Milano, de la [Mil]ano la Paris, de la Paris la Amsterdam şi de la Amsterdam la Boston" [(frag]ment publicat postum, în volumul *Păcatul împotriva spiritului*, [Nem]ira, 1999, pp. 172-173).

După un an, se transferă la secţia de italiană a Facultăţii de Limbi [Ro]manice, Clasice şi Orientale.

Dacă o oarecare destindere politică şi culturală se manifestase în [...] încă din 1964, după stalinismul mult prelungit, despre acest timp în [care] Ioan învaţă la Universitatea bucureşteană se poate spune că depăşeşte [c]u un an scurta perioadă de adevărată liberalizare cunoscută de cultura

română în mai bine de o jumătate de secol, de la război pînă în 19
Este „perioada '68" (primăvara 1968-iulie 1971). Ca într-o bru
descătuşare, generaţia celor de 18 ani încearcă atunci să arunce p
bord clişeele ideologice sufocante şi să se apropie, cu elan recupera
de (ceea ce credeau ei a fi) lumea culturală apuseană. Alături de cî
profesori, tinerii de la Litere publică eseuri, critică literară sau ficţi
în revistele *Universitas* şi *Amfiteatru*, în *Contemporanul* sau *Luceafă*
(seria veche ; semnătura lui Culianu se întîlneşte în aceste reviste de
50 de ori), se avîntă în cercetare şi în discuţii pasionate la cercuri
estetică, literatură comparată, folclor şi antropologie, fac deplasări
echipă pentru anchete folclorice (în zona conservatoare a Maramureşu
îndeosebi). Ioan îi va evoca pe acei „mulţi şi buni prieteni" în a
următori, recules în liniştea (relativă) a studiilor sale italiene ; poate
asprimea vremurilor care au urmat va fi acoperit sau chiar coro
amintirile fiecăruia. Este de sperat totuşi ca „mulţii şi bunii" să-şi po
reapropia cîteodată, concentrîndu-se mental asupra anilor de atun
imaginea unui spaţiu-timp de o intensitate stranie, luminat – cine ştie ?
chiar de vreo uşoară evanescenţă metafizică.

Ioan are profesori pe care-i admiră (unii dintre ei i-au fost şi priete
în ciuda diferenţei de vîrstă) – Cicerone Poghirc, Mircea Martin, Ni
Façon, Matei Călinescu, Savin Bratu, Mihai Pop ş.a. Dintre studen
un „grup de 7" se formează, de nedespărţit : Şerban Anghelescu, Do
Liviu Zaharia („acel tragic cîntăreţ de muzică rock", cum îl numeşte
fragment postum, în *Păcatul împotriva spiritului*, p. 174 –, fuse
student la Filozofie), Dumitru Radu Popa, Victor Ivanovici, Silv
Angelescu, Paul Drogeanu. În cercul prietenilor intimi se numără văr
său Miron Bogdan (care studia medicina ; cu cîteva luni mai mare de
Ioan, se poate spune că au crescut împreună) şi Mandy Feinghers (st
dent la Conservator). După ce schimbase multe adrese, Ioan îşi găseşt
cu ajutorul lui Silviu Angelescu, mansarda ideală – „mansarda mea
lîngă Lacuri" (*Jurnal*, 1974) –, în str. Turda 200. Aici stă în ultimii d
ani ai studenţiei, adesea în condiţii spartane (nu o dată a redus dras
suma alocată întreţinerii pentru a-şi cumpăra cărţi), mereu însă
sentimentul euforic al unui timp privilegiat, secret, sustras istoriei,
marilor descoperiri intelectuale şi al unor experienţe esenţiale – de mul
ori amestecate. Agăţate pe pereţi, se succedau mantre, mandale, devize
în anul dinaintea plecării, a dominat joyceana „Silence, exile, cunning".
poate spune că ajunsese la o mare stăpînire de sine. Încerca să-şi i
pună o disciplină severă de lucru – ascetică în unele perioade (alternî

mii ani, ce-i drept, pe cînd încercase să-şi compună un personaj beatnik şi aristocrat", cu timpuri dionisiace). Se clarifica pentru ostalgie platonică a ordinii şi rigorii, a frumuseţii ordonate ; şi, , o nostalgie a „educaţiei clasice", invocată şi în acest fragment 19 ani, intitulat *Misterul educaţiei clasice* : „Am invidiat extrem lt educaţia clasică a lui Thomas de Quincey. O educaţie rigidă şi a înseamnă mai mult decît orice libertate a spiritului. Faptul că ani discuta împreună cu studenţii din Oxford despre paternitatea i tratat medieval de retorică se leagă de amintirea discuţiilor mele 5 ani. Neavînd o pregătire temeinică în nici o direcţie, copleşit de le cele mai variate, nu puteam da la iveală decît sentinţe poetico- le lipsite de fundamentul ontologic obligatoriu."

, fostă colegă de facultate, Dana Popescu-Şişmanian, evoca astfel 68 şi figura lui Ioan: „Ne trezeam atunci, adolescenţi într-o ale ce schimba domnii, ca dintr-un coşmar (...). Poate dintr-o vidă de compensaţie spirituală faţă de dirijismul desfigurant, ne-am at cu patimă exclusivă în aventuri intelectuale rar sau deloc încer- în România postbelică: hermeneutică, istorie a religiilor, teorie ră, gramatică transformaţională, semiotică, antropologie şi etno- le structurală, psihanaliza mitului, cea a simbolului, gnosticism, talism. Aproape un joc cu mărgele de sticlă (...). Cine însă dintre nţii de atunci ar putea spune că fără Ioan Petru Culianu am fi fost i sau că tot ce a fost ar fi fost, fără el, cum a fost? Ne era coleg, rudiţia lui (...), cît şi aura de spiritualitate ascetică pe care o degaja ţia sa, totuşi prin nimic spectaculară, pe culoarele facultăţii, îl sin- rizau în mod absolut (...). Mulţi (...), direct sau indirect, gravitau ul siluetei sale intelectuale ce părea, cu discreţie dar cu insistenţă, dice o «cale»" („Cum se măsoară o crimă?", *Lupta*, Paris, 15 iunie ; în vol. *Păcatul împotriva spiritului*, *ed. cit.*, p. 236). Ioan învaţă a cu prof. Cicerone Poghirc, sanscrita cu prof. Sergiu Al-George, crita şi hindi cu prof. Prabuddh Vidyasagar din Hyderabad, care a at patru ani ca lector de limba hindi la Bucureşti ; începe să înveţe ille greacă, arabă şi ebraică. Studiază lingvistică generală şi a ilor romanice, cultură italiană ; îşi concentrează interesul asupra aşterii italiene, cercetînd-o mai cu seamă în izvoarele ei platonice şi aliistice. Un proiect tainic, pe care nu l-a putut împlini, a fost de a ince o bursă pentru a începe cu adevărat să studieze Cabala.

Îi cad în mînă, încă din anul I de facultate, primele lucrări „noi" ale Mircea Eliade (cvasi-prohibite oficial în ţară, dar circulînd destul de

nestînjenit ; la Iaşi, avea în bibliotecă volumele româneşti *Oceanografie* 1934 şi *Salazar şi revoluţia din Portugalia* – 1942) : *Aspects du myth* din 1963 întîi, urmată de *Le mythe de l'éternel retour* (ediţia din 196 şi de marile tratate despre yoga şi despre morfologia sacrului. Culian îi scrie lui Eliade în 1971, trimiţîndu-i şi două lucrări : *Coincident oppositorum la Giordano Bruno* (oct.-nov. 1970) şi (o variantă l *Soarele şi Luna*. Răspunsul imediat al lui Eliade şi judecata favorabi asupra lucrărilor sînt decisive : Culianu se hotărăşte să se consac istoriei religiilor. „Scrie-mi în continuare", îi spune în răspuns Eliad ca un *avant-goût* al înţelegerii şi generozităţii sale, „şi nu te sfii să-n ceri şi cărţi. Asta îmi va aduce aminte de vremurile cînd şi eu cerea cărţi de la profesorii din Occident şi le şi primeam ! " (citat din memorie Din cîte ştim, şi dacă va fi cerut cărţi, iar Eliade i le va fi trimis, „poş românească" n-a funcţionat decît o dată – şi atunci fie din neatenţie, f printr-un miracol. Descoperindu-l pe Eliade, Culianu reintra (şi av s-o facă în felul său), fără să ştie încă, pe firul unei anumite tradiţii cercetării din cultura românească.

Cîteva dintre scrierile juvenile ale lui Ioan au rămas în memor colegilor săi : cele două lucrări citate, o analiză la *El Desdichado* al l Nerval, o lucrare despre proza lui V. Voiculescu – *Orbul şi ologul. I urmele unui motiv din proza lui V. Voiculescu* (datată 6-7 dec. 1971 reluată în exil în alte două variante. Scrie şi teatru ; refuză chiar u premiu acordat la un colocviu studenţesc pentru piesa *Fîntînile Romei* bucata de rezistenţă păstrată în acest domeniu este *Oreste, regele sun telor* (inclusă în volumul *Arta fugii*, publicat postum, Polirom, 2002 În iunie 1972 îşi susţine lucrarea de licenţă cu titlul *Marsilio Ficino e platonismo nel Rinascimento* (inedită, 142 pp. dactilo), coordonată d prof. Nina Façon, care era şi şefa catedrei de italiană. Culianu va păst întotdeauna cu pietate amintirea acestei profesoare exemplare, erudite modeste (va scrie un necrolog la dispariţia ei, în 1974 – apărut î *Limite*, Paris, 18/1975), cu rol important în formaţia lui intelectual Subiectul tezei va fi reluat în 1978-1979 în Olanda, dezvoltat întîi î lucrarea (inedită) *Iocari serio : ştiinţă şi artă în gîndirea Renaşteri* redactată parte în româneşte, parte în franceză, apoi în cartea sa d răsunet *Éros et magie à la Renaissance. 1484* (Flammarion, 1984).

Dacă „primăvara de la Bucureşti" se prelungeşte intelectual pînă nefastele „teze din iulie" 1971 (întors după o vizită în China şi Core de Nord, dictatorul vrea să aplice o „minirevoluţie culturală"), recrudescenţă a represiunii politice se făcuse simţită dinainte, imedi

Crăciunul 1968, cînd grupuri de studenţi bucureşteni (Ceauşescu ea, după mai '68, îndeosebi de tulburări în rîndul tinerilor), procesiune de altfel paşnică, defilaseră de la Universitate pînă la le din Grozăveşti, cîntînd colinde şi purtînd lumînări aprinse în (după verdictul oficial, două manifestări acute de misticism). fuseseră arestaţi – nefericita lipsă de coeziune şi de solidaritate, lea epocii la români, a făcut ca multora să li se piardă urmele şi să se lase peste aceste întîmplări, cum se lăsase şi peste dramele ilor trecute ; alţii au fost reţinuţi şi anchetaţi – printre aceştia s-a at şi Ioan, împreună cu prietena lui de atunci.

După ancheta din 1968-1969 (desfăşurată în surdină ; cuvîntul de general al perioadei Ceauşescu a fost : *nu vrem deţinuţi politici* ; ea şi anchetele evident politice erau împinse spre vinovăţii imagi- de altă natură) şi după ce, în ultimul an de facultate, respinge pro- ile de „colaborare" pe care i le face, ca multor tineri remarcabili în pragul absolvirii, Securitatea (prin reprezentantul ei, care se manda, foarte potrivit de altfel, „căpitanul Ureche" ; după cum s-a mai tîrziu, ofiţerul se numea într-adevăr Ureche, Marian Ureche), îşi vede textele apărînd din ce în ce mai greu. „Din 1970 nici ar revistele nu mă mai publicau", îşi rememora în 1990, în interviul Gabrielei Adameşteanu, „pentru că eu spusesem foarte hotărît «nu» istului care îmi ceruse servicii. (...) eu nu am fost un băiat bun. Şi n-am fost băiat bun, am avut semne imediat (...). Atunci a fost un al foarte clar că nu prea mai am ce căuta în România" (*22*, rilie 1991). Volumul de povestiri intitulat *Arta fugii*, anunţat de ura Eminescu în planul editorial pentru iunie 1971, este interzis (nu ie exact ce s-a întîmplat cu acest volum ; conform versiunii regreta- ui Mircea Ciobanu, ar fi fost tipărit, iar tirajul topit după „tezele din " ; oricum, dactilograma nu a fost regăsită şi nimeni nu a văzut volu- editat ; el s-a putut reconstitui, parţial, din manuscrisele păstrate).

În 1971, pe cînd se petrecea acest episod, Ioan aştepta febril viza de re, după ce facultatea îl nominalizase pentru o bursă de o lună la a, la nişte cursuri de vară (diverse foruri occidentale acordau burse eroase pentru studenţi şi profesori din ţările comuniste ; majoritatea ierdeau, în acordarea unora funcţiona un trist sistem de „pile", dar cultatea ultimă şi cea mai mare era politică şi consta în obţinerea sau a paşaportului şi a vizei de ieşire de la Securitate). Era decis să înă în Occident. Nu i s-a eliberat paşaportul. În anul următor,

conducerea facultăţii l-a propus din nou, pentru o lună, la Univ per Stranieri din Perugia (bursele au fost oferite de Ministerul itali Externe). A obţinut paşaportul cu viza pentru Italia. Era la două s mîni după licenţă şi imediat după „repartiţie" (statul asigura, cel formal, o slujbă la terminarea studiilor) : postul de asistent la cated italiană îi fusese refuzat („ministerul nu a aprobat schema", i s-a s în ciuda recomandărilor călduroase ale profesorilor. Culianu hotă să părăsească definitiv România socialistă. Pleacă la 4 iulie 1972.

În urmă, este considerat „transfug" şi i se intentează un pr politic aiuritor. Este condamnat, în contumacie, la 6 ani de închis Avea 22 de ani. Pentru mulţi dintre cei care-i fuseseră apropiaţi, plecarea lui lumea şi-a estompat contururile.

1972, iulie-octombrie

Universitatea din Perugia îi reînnoieşte de două ori bursa pentru C di Alta Cultura. În octombrie, locuieşte la prieteni.

1972, noiembrie-1973, martie

Culianu cere azil politic în Italia. Este obligat să petreacă cinci luni zile în lagărele de la Trieste şi Latina. Este perioada cea mai dificilă existenţa lui, o *Nekya*. Are o tentativă de sinucidere. La 13 decemb 1972, obţine azilul politic - este „rifugiato ai sensi della Convezion Ginevra 1951".

1973, aprilie-1976, noiembrie

În martie 1973, se află din nou cu o bursă la Perugia, trece un exa final la Corsi di Alta Cultura cu rarisimul 30/30, obţine prem „Antonio Lupatelli" Poate reîncepe să înveţe şi să scrie, mai în sporadic, în timpul pe care i-l lasă slujba de *collaboratore alla ricer* pe care o îndeplineşte, începînd din 9 aprilie, la Istituto Europeo p l'Unificazione del Dirito del Lavoro din Roma. Îi scrisese lui Eliade primise de la Chicago răspunsuri prompte, încurajatoare, binevoitoa dar inevitabil neangajante (prima scrisoare dintre cele peste 80 păstr de la Eliade este datată 4 august 1972, exact o lună de la plecarea l Ioan din ţară). În toamnă, i se acceptă participarea la un concurs pent

studii la Università Cattolica del Sacro Cuore din Milano. de performanțele la toate probele ale tînărului refugiat, cu care i-a fost acestuia într-adevăr providențială, prof. Ugo ină omologarea efectivă a reușitei, în ciuda dificultăților atrase de lipsa certificatelor de studii din țară. Intră în ntul de Științe Religioase al Universității. Anii italieni urmă- Culianu sînt extraordinar de bogați sub raportul achizițiilor La Milano își adîncește studiile filologice, filozofice și face glcc. Învață sistematic greaca și ia cursuri de ebraică ; susține teologie dogmatică și biblică, timp de trei ani ; lucrează în gillor, în special în istoria creștinismului, sub îndrumarea lui Inițial, alesese ca subiect pentru teza de doctorat „psihologia și psihologia adîncurilor" (scrisoare către Șerban Anghelescu 7 oct. 1973), dar după cîteva luni se orientează spre studiul mului timpuriu și al dualismului. În rînduri scrise peste mulți nte postum, reflectează asupra cauzelor profunde ale acestei „Atunci cînd, în 1973, mi-am schimbat domeniul de cercetare logic în gnosticism și am studiat în consecință cu Ugo Bianchi no, aproape patru ani, timp în care am dat diferite examene de ism timpuriu, Noul Testament, teologie biblică, antropologie, medievală și alte cîteva discipline, m-am simțit atras de gnos- într-un fel pe care Hans Jonas (...) l-ar fi numit «cu rădăcini țiale». Acum (...) cred că modul meu de a privi lumea în acea dă deriva cu siguranță din cei douăzeci și doi de ani pe care i-am ut într-una din cele mai totalitare țări comuniste : România. Am de acolo în 1972, dar trauma a mai persistat încă vreo zece ani Dacă eu mi-am aflat vindecarea, România nu și-a aflat-o încă, dar este cu totul alt subiect. În orice caz (...), rămîn cu o datorie față de acei Arhonți ai răului care m-au alungat în exil, pînă m găsit o patrie primitoare (*The Tree of Gnosis. Gnostic Mythology Early Christianity to Modern Nihilism*, HarperCollins, San Francisco, , p. XVIII ; citat din ed. rom., *Arborele gnozei. Mitologia gnostică creștinismul timpuriu la nihilismul modern*, trad. de Corina Popescu, lra, 1998, p. 17).

După ce peregrinase pe la nenumărate adrese în primul an al șederii Italia – iar adresa cea mai de durată, de la Latina, era de sinistră intire –, din octombrie 1973 pînă în noiembrie 1976 locuiește la mus Nostra, căminul-pensiune al Universității Catolice ; desigur,

situaţia lui materială este departe de a fi strălucită. În schimb, se bu din plin de disciplina de studiu, de resursele marilor biblioteci itali de prietenia caldă a unor colegi – Gianpaolo Romanato şi Mario Lomba în primul rînd –, de călăuzirea atentă şi afectuoasă a lui Bianchi afara insulei de reculegere şi studiu oferite de Cattolica, Italia în c ajunsese Ioan se află în plină criză : Brigăzile Roşii comit atentate fac descinderi chiar în amfiteatre, cine nu este declarat de stînga p fi uşor etichetat drept „fascist", relaţiile dintre oameni nu sînt neap duioase sau bazate pe încredere, ci mai curînd subordonate profitu adevărul în ceea ce priveşte Estul comunist nu interesează pe nimeni Singurătatea şi amărăciunea exilului sînt realităţi cărora trebuie s facă faţă de acum înainte. Pe fundalul acestor percepţii, Culianu proi tează enorm asupra figurii lui Eliade ; acesta rămîne, pînă la dispar sa din 1986, şi unul dintre puţinii oameni cu care va putea comunic în scris sau direct – în limba lui maternă (corespondenţa către famili prietenii din ţară, interceptată, de multe ori oprită de Securitate, subţiază ; rareori se găseşte cîte un călător de încredere care accepta poarte clandestin vreun mesaj pînă în Bucureşti sau Iaşi. Familia, tot lăsase în ţară, intră într-o „altă", dureros închisă, îndepărtată lume). 1973 (re)începe să publice şi, chiar dacă între data scrierii unui text momentul apariţiei lui distanţa este uneori mare, reintrarea într- circuit deschis al ideilor are o importanţă vitală pentru el. Primul s articol apărut în Occident este despre un poet român pe care-l preţui *Dan Laurenţiu* (în *Fiera Letteraria* 49), poet al stărilor crepuscula despre care ar fi dorit să scrie mai mult, într-un volum pe car plănuise cu titlul de *Arborele cenuşii.*

Întîlnirea dintre Culianu şi Eliade se petrece în septembrie 1974, Paris. Culianu o descrie în *Jurnal*, promiţîndu-şi să revină asupra acel momente învolburate. N-a apucat s-o facă (ecouri se găsesc şi într-u din romanele nedefinitivate din perioada italiană, *8 camere* : au fost c puţin două astfel de proze întinse, pe lîngă altele scurte ; se păstrea povestiri şi fragmente din romanele neîncheiate). Trecerile lui de atun prin Paris însemnau ieşiri tulburătoare din liniştea greu cucerită campusul de la Cattolica. Erau, în acelaşi timp, dorite ca nişte evadă şi trăite contradictoriu, pentru că-i întîlnea pe conaţionalii săi, u dintre ei sincer admiraţi, alţii pe care, i se sugera, ar fi trebuit să-i vad aureolaţi, ca un tînăr recent venit din ţară ce era, cu prestigiile necond ţionate ale culturii interbelice sau ale luptei politice ; or, cum raport

...olele a fost îndeobşte problematic – pînă la „tare" –, în ... unei estimări mai în cunoştinţă de cauză şi echilibrate de ... simţului critic, prefera să se menţină faţă de cei mai mulţi ...bil-politicoasă rezervă. Întîlnirea „în carne şi oase" cu Eliade ... după mărturiile existente, lipsită de emoţii (surîzător-estompate) ... părţi. „Iată-te, aşadar", îl întîmpină profesorul. Pentru tînărul ... în profunzime ea înseamnă însă o fulguraţie într-„o luptă" a sa ...ul", „începută la 17 ani" (*Jurnal*, ian. 1975).

... îi apare *ca un şaman* (seara, în apartamentul parizian unde se ... românii, îl şi găseşte într-un rînd retras pe o canapea, şoptind ...misterioase). Se întîlnesc de mai multe ori, pentru lungi peripa... în doi, pe bulevarde şi pe cheiurile Senei. Pe un exemplar din ...*l'histoire des religions* pe care i-l dăruieşte, Eliade îi scrie: ...ul seniorului, fericit că nu va rămîne singur"

...tă perioada italiană, activitatea lui Culianu este debordantă, de ...r multiform" („E stenic şi reconfortant [...] să asist [...] la un ... multiform şi febril, aşa cum îţi stă bine D-tale...", îi scria Eliade ... sept. 1975), din care încep să răsară lucrările finite. În 1975 ... un semestru (iarnă-primăvară) la Divinity School din Chicago, ...dent postdoctoral, lucrînd cu Eliade şi cu alt mare istoric al ...lor, Carsten Colpe. Cîteva săptămîni stă la New York şi la New ...lle, unde îl întîlneşte pe Hans Jonas, a cărui viziune existenţialistă ... gnozei (din *Gnosis und spätantiker Geist*, I 1934, II 1954, sau *...he Gnostic Religion: The Message of the Alien God and the ...ning of Christianity*, 1958) forma tocmai subiectul lucrării sale ... „di laurea" Reîntors la Milano, îşi susţine licenţa – teza *...ticismo e pensiero contemporaneo: Hans Jonas* fusese îndrumată ... Bianchi. Titlul italian obţinut este *Dottore in lettere*, disciplina ...la Religiilor. Cu unele modificări, teza va fi publicată la L'Erma di ...chneider (Roma), în 1985.

...6-1986

... susţinerea tezei, Culianu avea o poziţie deja bună şi mai ales ...m de promiţătoare în mediul academic italian. I se oferă un contract ...patru ani la Milano, lucrează cu Bianchi, pe care adesea îl înlocuieşte ...cursuri; ar putea să predea istoria religiilor şi la Roma. I se propune ... se ducă în India. În mod semnificativ, gama alegerilor se va polariza

pentru el pe axa Orient-Occident: între India şi Olanda. Alege Occiden din varii motive – unele foarte concrete, legate de situaţia sa de refu politic în Italia; altele mai adînci, ţinînd de coerenţa unor teorii pro (cu încă vizibile aderenţe heideggeriene), pe cale de cristalizare: pe el, „grota din Himalaya" a lui Eliade şi-a pierdut deja din eficie simbolică, iar misticismul a fost alungat din lume. Ceea ce nu va excl defel marea nostalgie, tentaţia enormă, totdeauna păstrată, faţă de In şi Tibetul deopotrivă anistorice şi istorice. Era vorba însă despre simţea el că trebuie să facă atunci; se mută aşadar (mai spre vest şi s nord) în Olanda, la Groningen, sprijinit de prof. Willem Noomen, rep romanist, medievist şi întemeietor, din 1969, al unei secţii de limb literatura română la Universitatea din Groningen. Intră în lumea aca mică olandeză, întîi ca asistent la Facultatea de Litere, în noiem 1976 (în 1978 va obţine *tenure* şi, ulterior, va fi profesor asociat). lucra aici cu studenţi interesaţi de exotica cultură română, ţinînd curs de literatură română, de romanistică şi teorie literară. Secţia ar impresionantă bibliotecă românească, fondată de prof. Noomen, care Culianu o îmbogăţeşte în tot timpul şederii sale acolo (făcînd a la donaţii particulare, pentru că nu avea relaţii oficiale cu ţara). Pr şi un curs de istoria religiilor (la Groningen, oraşul unde profesase publicase Gerardus Van der Leeuw, funcţiona un foarte activ grup lucru în istoria religiilor, condus de prof. Hans G. Kippenberg), co renţiază pe teme legate de cercetările sale (Renaştere, gnosticism et Speranţa de a ocupa o catedră de istorie a religiilor în Olanda nu i împlineşte. Şi de fapt, din ce în ce mai clar, i se conturează inten conformă şi cu vederile lui Eliade privitoare la direcţia principal istoriei religiilor în anii aceia, de a ajunge să reprezinte disciplina Statele Unite. Începuseră să-i apară studii şi articole în publicaţii diver în primul rînd în revistele de istorie a religiilor: *Revue d'Histoire et Philosophie Religieuses* (publica din 1974), *Aevum* (din 1975), *Num* (din 1975), *Acta Philologica* (din 1976), *Neophilologus* (din 197 *Revue de l'Histoire des Religions, History of Religions, Rivista di Sto e Letteratura Religiosa* ş.a. O dată cu congresul de la Lancaster, d septembrie 1975, al IAHR, începuse şi seria participărilor la întîln internaţionale de istorie a religiilor.

În 1978 apare prima lui carte, în Italia, monografia *Mircea Elia* (Cittadella Editrice, Assisi). Eliade apreciază superlativ studiul, nepreţuit pentru specialişti, întrucît structurează pentru prima dată

...rentă de ansamblu asupra operei sale şi, pe de altă parte, ...cul ei în acest ansamblu etapa românească, esenţială în ... (scrisoare din 6 apr. 1978). Culianu era desigur de mult ...at cu scrierile lui Eliade. Pentru împrospătarea lecturilor ...dăcinile româneşti ale operei, se bazase în mare parte pe ...l substanţial furnizat de Eliade însuşi, iar pentru contextul ...ocial al epocii, pe documentarea în premieră pe care reuşise ...oberto Scagno, un tînăr doctorand italian. Ecourile cărţii sînt ... şi se poate spune că abundente în Italia, chiar dacă în general ... comentariul discipolului de poziţiile teoretice ale maestrului ... se va referi la această receptare în 1982, v. „Mircea Eliade et ... moderne sur l'irrationnel", în *Dialogue. Revue d'Études ...es et des Traditions Orales Méditerranéennes*, Montpellier, ...2; trad. rom. în volumul *Studii româneşti I*, Nemira, 2000, ...320).

...în aceeaşi vreme însă, în Italia încep să se facă auzite atacuri ...ice la adresa savantului de la Chicago, bănuit de a fi avut un ...ngajat de dreapta în România, înainte de război. Prieteni italieni ... atenţia lui Culianu asupra recent apărutei *Enciclopedia delle ...ni* a lui Ambrogio Donini (Milano, 1977), vine apoi cartea lui ...esi, *Cultura di destra* (Milano, 1979). Pentru Culianu, plecat în ...rte de tînăr şi după studii acaparante în alte domenii, subiectul ... româneşti dintre războaie se poate spune că nu existase. În ţară, ...nda oficială unică oculta trecutul sau îl falsifica; fenomenul ...ar, o dată cu mare parte din istoria ţării de pînă la „eliberarea" de ... Armata Roşie în 1944, era expediat prin anatemizare (ceea ce, la ... vorbind, în necunoştinţă de cauză şi prin reacţie simplistă, dar ...ei, la totalitarismul de stînga, ar fi avut de fapt darul de a trezi ...tii faţă de „duşmanii duşmanilor noştri" – aceste rudimentare ...nisme psihologice au şi fost speculate mai tîrziu, de naţional-...unismul anilor '80). Realitatea vieţii punea cu totul alte probleme, ...entru luminarea trecutului barat ar fi trebuit întreprinse cercetări ...nici acum, din nefericire, nu sînt duse pînă la capăt. În familia lui ... unele amintiri lăsate de evenimentele care nu erau totuşi foarte ...rtate – ci numai îngheţate – ieşeau rareori la iveală; mama ...ise în cîteva rînduri percheziţiile dure făcute de legionari în 1940: ...seră în casă în zori, numeroşi, înarmaţi, îl ţinuseră pe bunicul ...t sub ameninţarea pistolului şi răscoliseră peste tot în căutare de

„broşuri de stînga" Ca profesor şi rector care se ridicase împot legii *numerus clausus* şi intervenise repetat pentru oprirea amestec legionar în Universitatea ieşeană, Petru Bogdan avusese toate moti să se teamă pentru viaţa lui şi a familiei lui. Fusese numai amenin pensionat forţat în 1940.

Documentîndu-se, între 1975-1977, pentru scrierea cărţii de Eliade, Culianu îşi făcuse desigur o imagine despre felul – diferit d evocat mai sus – în care profesorul traversase istoria zbuciumată a belică. Tratase capitolul obiectiv şi onest, în limitele informaţ obţinute. Problema nu se deschisese realmente pentru el, care st opera ştiinţifică a lui Eliade. În linia aceleiaşi atitudini fireşti, pu faţa materialelor din Italia, a început în 1978, pe cînd monografia deja încheiată, să-l întrebe pe Eliade *ce anume se întîmplase atu* convins că interesul tuturor – în primul rînd al lui Eliade însuşi – er se clarifice lucrurile şi să se răspundă astfel, ferm, insinuărilor şi zvo rilor care nu puteau fi decît calomnioase. În aceeaşi perioadă a avut un episod trist şi supărător, legat de poetul Horia Stamatu. Pe d parte, fusese insistent rugat să scrie, pentru o publicaţie din exil, articol despre poezia lui Stamatu („...am scris articolul *în 1977* [. Pe atunci nu citisem nimic altceva despre Garda de Fier decît teza Scagno..." – scrisoare către Mircea Eliade, 19 oct. 1978), articol c l-a nemulţumit pe poet (acesta interpretîndu-i unele pasaje cu t nevinovate drept aluzii la propriul său trecut legionar) şi a provo vîrtejuri de o nocivitate greu estimabilă printre admiratorii săi din Pa din Germania sau din alte locuri. (Tîrziu, în octombrie 1990, un t scurt intitulat „O şansă unică", publicat în *Lumea liberă românea* din New York, relata întîmplarea, transformînd-o într-un exemplu pe ce pot însemna pe lume neînţelegerea, închistarea, fixitatea, refu dialogului – v. textul în vol. *Păcatul împotriva spiritului*, *ed. c* pp. 134-139. Poetul este desemnat cu iniţialele H.S. ...) Pe de a parte, Eliade i-a sugerat să se adreseze aceluiaşi Horia Stamatu pe a obţine informaţii despre mişcarea legionară – Culianu a obţi într-adevăr nişte texte care l-au cutremurat şi l-au convins că „Garda Fier are, în mod inechivocabil [*sic !*], un caracter fascist şi antisem (scrisoare către Horia Stamatu, 2 febr. 1978). Nu mai puţin, a crezut continuare, în lipsa dovezilor contrarii de bună credinţă (simplele as ţiuni ale lui Donini, „comunist de strictă obedienţă faţă de Moscova v. „Mircea Eliade und die blinde Schildkröte", în vol. H.P. Duerr [ed

der Welt, Frankfurt, Suhrkamp, 1984, pp. 216-243 ; trad. *Studii româneşti I*, ed. cit., pp. 328-360 –, nu constituiau o probă), că atingerile lui Eliade de ideologia şi de politica fost minime şi că ele trebuiau explicate.
Însuşi a dat curînd semne că nu împărtăşeşte optica discuţiilor. Nu semne brutale, dimpotrivă – se arată doar, în scrisori şi ... nemulţumit de faptul că teza lui Scagno scosese din ţară ..., în fond, fără importanţă ; este recunoscător pentru inter... Culianu în apărarea lui, dar ar socoti nimerit să nu se mai ... atacurilor calomnioase. Finalmente, pentru traducere în fran... ar fi preferă să recomande altă carte consacrată lui, care nu atingea ... spinos. Între Eliade şi Culianu, trecutul legionar al savantului ... întotdeauna un sîmbure opac – o umbră persistentă, pe care ... nu a vrut s-o alunge. Culianu a scris mult pe această temă, ...-l pe Eliade pînă la sfîrşit, în limitele impuse de onestitatea ...ntală care-l caracteriza şi acuzînd ceea ce era de acuzat. Făcînd ..., a supărat multă lume : a suportat presiuni din partea diferitelor ... ale exilului românesc din Paris, Germania şi Spania, care nu se ...u defel în a lua „apărarea" lui Eliade în alt mod decît în furtu... ...edinţe de cenaclu ; a întristat-o pe Christinel Eliade ; a stîrnit, ...rîcire, şi nerăbdarea unor prieteni sinceri din lumea savantă care ...au pe el pentru ca „această istorie cu Eliade" să fie în sfîrşit clari... Dar, mai ales, fără să ştie, a stîrnit agitaţie în cercurile româneşti ... dreapta din Statele Unite, aflate în relaţii oculte cu persoane ...mânia şi din Italia. Opinia lui a suferit modificări în timp. Între ...1984, *fondul* articolelor sale a coincis în esenţă cu spusele lui ... însuşi, pe care nu le punea la îndoială de vreme ce nimic absolut ...dent nu părea să le contrazică, spuse rezumate într-o scrisoare ..., ca şi toate celelalte) din 1 martie 1978 : „Eu n-am fost nici ...mit, nici pronazist." După dispariţia lui Eliade, în vara lui 1987 ...act, numărul informaţiilor de necontestat atestînd apropierea lui ... de Gardă a crescut. Culianu a dorit atunci să publice în Statele ..., împreună cu prof. Matei Călinescu şi cu prof. Wendy Doniger, ...lele politice de dreapta ale lui Eliade din anii '30, în traducere ...ză (şi astăzi existentă, rămasă inedită peste ocean). Planul s-a lovit ...oziţia văduvei lui Eliade. (În 1990, propunea această culegere, în ...nca românească originală, evident, şi unei edituri din România ; primit niciodată răspuns.) În 1991, schiţase planul unei alte cărţi,

cu o alcătuire mai complexă : documentele urmau să fie trimise mu personalităţi ale lumii culturale contemporane, unele deja implicat altele neimplicate în discutarea „chestiunii Eliade" (printre alţii : Vitt Lanternari, Bruce Lincoln, Matei Călinescu, Ivan Strenski, Jonatha Smith, Radu Ioanid, Paul Ricœur, Moshe Idel, Gherardo Gnoli, We Doniger, Mac Linscott Ricketts), care ar fi fost rugate să-şi sp părerea asupra lor, într-un număr limitat de pagini. Volumul urma să înaintat la Macmillan. În mai 1991, cu cîteva zile înainte de dispar primise din varii direcţii (profesorii Nathan A. Scott, Mac Lins Ricketts, Bryan Rennie ş.a.) scrisori şi materiale legate de acelaşi sub al participării lui Eliade la politica dreptei româneşti (independ probabil, de noua carte proiectată, rămasă la stadiul de simplă schiţ după tragedia petrecută, prezenţa acestor hîrtii pe masa lui de lucru încarcă de sumbre semnificaţii.

Culianu a încercat să echilibreze marea lui afecţiune pentru profes loialitatea, onestitatea (intelectuală şi nu numai) şi „această vec depăşită noţiune de onoare" (formulă care apare în mai multe scris ale sale) ; întreprinderea a putut fi purtătoare de enorme riscuri – p la riscul suprem, asupra căruia Eliade însuşi păruse să-l avertizeze : cercetarea acestui trecut întunecat, credea Eliade, „o atitudine «obi tivă» poate fi fatală autorului" (scrisoare din 17 ian. 1978). Elia după cum se vede, îi cunoştea bine pe actorii tragediilor din anii ro neşti '30 ; iar din ramura activă a acestora, cîţiva dintre cei împrăşt prin lume îi rămăseseră (sau îi deveniseră) cu siguranţă foarte apropi chiar la Chicago (medicul său personal de exemplu, dr. Alexan Ronnett-Rahmistriuc, fost comandant legionar, se ocupa de relaţi externe ale Mişcării, după moartea lui Mihai Sturza, pe lîngă Ho Sima) – poate prea apropiaţi chiar după gustul său, şi îngrădindu-i pu acea libertate de care afirma, în mai multe scrisori, că se bucură.

La Groningen, Culianu face paşi spre o existenţă de aparenţe b gheze. Precarităţii materiale din anii italieni îi ia locul o bunăst relativă ; trăieşte într-un mediu liniştit, prielnic cercetării, îşi cump o casă, schimbă maşini, pleacă în călătorii oricînd vrea şi cînd trebui îşi face prieteni – afectuoase dincolo de sobrietatea flamandă sînt special relaţiile cu familia Noomen. Depăşeşte dificultăţile de adapt lingvistică (predă cursuri şi scrie curent în olandeză) şi, cu hopuri m mari, pe cele ţinînd de integrarea într-o comunitate de lungă tradi

ntă. La 19 iulie 1979, face cunoştinţă cu o tînără de origine
, Carmen Georgescu, aflată în Olanda de mulţi ani, cu care se
te la 28 decembrie, în acelaşi an. Timp de cinci ani din şapte,
o căsnicie aproape fericită.
iua de 17 iunie 1980 îşi susţine doctoratul de *3-e cycle en des Religions (Histoire et Philosophie)* la Sorbona, cu lucrarea *nces de l'extase et symboles de l'Ascension de l'Hellénisme à*, condusă de prof. Michel Meslin. Comisia a fost compusă din
ll : L. Arnaldez, Mircea Eliade (membru onorific), Jacques
t – cu Michel Meslin „raporteur". Materialul tezei va sta la baza
cărţi : *Psychanodia I. A Survey of the Evidence Concerning the ion of the Soul and its Relevance* (Leiden, E.J. Brill, 1983) şi *ences de l'extase. Extase, ascension, et récit visionnaire de nisme au Moyen Age* (Paris, Payot, 1984). În 1981, publică, în
are cu prietenii şi colegii săi italieni, Gianpaolo Romanato şi
Lombardo, volumul *Religione e potere* (Torino, Marietti) ; contri-
sa la volum este eseul „Religione e accrescimento del potere".
ele şi studiile încep să se succeadă cu rapiditate – unele în tiraje
şi în locuri mai retrase (*Iter in silvis*, culegere de studii despre
cism, Messina, 1981 ; *Libra*, un *Festschrift* închinat lui W. Noomen,
it de Culianu la Groningen, Dordrecht, 1983 ; nici volumul
rat gnosticismului în viziunea lui Jonas, apărut la L'Erma di
chneider, Roma, 1985, nu are o circulaţie semnificativă în anii
), altele la edituri însemnate, precum amintitele două volume
e experienţele extatice şi ascensiunea sufletului ; în 1984, cu
iere faţă de perioada redactării, apare una dintre cărţile sale
re : *Éros et magie à la Renaissance. 1484* (Paris, Flammarion).
e, care urmărise redactarea lucrării, fiindu-i primul lector avizat,
ia încă din 1982 (5 febr.) : „Aseară am terminat de citit *Éros*... ;
ele capitole sînt încă şi mai pasionante [decît restul] ! Ajungi la
itate senzaţionale..." Cărţile încep să-i fie traduse – în italiană,
eză, greacă. Se poate spune că, din afară văzînd lucrurile, în Olanda
ia lui începe să se confunde cu istoria cărţilor sale, a celor publicate,
şi a celor nepublicate, fie neterminate, fie definitivate, dar rămase
puţin o vreme în manuscris. Învaţă limba coptă şi dă examene cu
ard Luttikhuizen şi Herman te Velde. Continuă să scrie ficţiune –
vorba despre romanul *Hesperus* (la un prim nivel, un roman
ţifico-fantastic) şi despre altă proză de mare întindere : romanul

Tozgrec, neîncheiat în nici una dintre cele trei variante păstrate (una intitulează *Grădinile lui Tozgrec*). Păstrînd personajul-cheie, nu Tozgrec – „despre care unii spun că ar fi Ahasverus" –, povestirea acest titlu, inclusă mai tîrziu în volumul *La collezione di smera* (Milano, Jaca Book, martie 1989), desfăşoară o intrigă diferită roman. Iar o primă variantă a cunoscutei nuvele *Intervenţia zorabilo* *Jormania* datează, fără nici o îndoială, din anii de mijloc ai perioadei ol deze. Culianu însuşi, vorbind în 1990 despre *previziunile* lui referito la sfîrşitul dictatorului Ceauşescu şi al regimului comunist din Român plasa scrierea nuvelei în 1986 – mică eroare de memorie : după cu arată manuscrisele, prima variantă, de fapt, a fost scrisă nu mai tîrziu 1983-1984. Ea se intitulează *Grand Prix International d'Histoire* şi se deosebeşte mult de versiunea definitivă, încheiată într-adevăr în 19 şi publicată în volumul *La collezione di smeraldi*. Dictatorul Golog din nuvela-parabolă scrisă în 1983-84 este asasinat în 1989 şi – amănu frapant aici, modificat în varianta edită – „primele alegeri libere Jormania au loc în 1996".

În aceşti ani de mare concentrare şi de productivitate ştiinţific -literară, interesul lui Culianu pentru ţara-i natală, niciodată pierdu dar inevitabil trimis în planul al doilea de lupta cotidiană cu nesiguran existenţei şi cu birocraţiile (italiană, apoi olandeză ; la început, Olan nu-i recunoaşte statutul de refugiat, nefiind ţară semnatară a Convenţi de la Geneva ; după peripeţii cronofage, care-i trezeau neliniştile vec şi-l deprimau, va primi cetăţenia olandeză, ajutat fără voie şi de inte venţia ambasadorului român de la Haga din acea vreme, ce-l denun insistent ca transfug), revine în actualitatea preocupărilor lui. În Români dictatura absurdă a lui Ceauşescu, suprapusă absurdităţilor distopic comuniste, atingea apogeul. Magazinele erau goale, iar supraveghere poliţienească mai severă decît în oricare altă ţară din Est ; cele dou ceasuri zilnice de televiziune aduceau, în schimb, laude neîntrerupt „înţelepciunii Conducătorului". În mod firesc, principalele lui legătu cu ţara erau cele cu familia de la Iaşi, prin care afla ce se petrece în rest Or, la Iaşi începe să se contureze, încă de prin 1981, o foarte interesantă, sub raport cultural-ideologic, grupare de tineri, în jurul revistelor studenţeşti *Opinia studenţească* şi *Dialog*. Cei din Iaşi, între car cumnatul său Dan Petrescu, reuşesc să-i trimită revistele, unde, pentr o vreme, se manifestă libertatea lor de gîndire şi sfidarea absurdităţi sufocante în care trăiau. Acest sîmbure de opoziţie intelectuală decela

rile „grupului de la Iaşi” - Al. Călinescu, Luca Piţu, Liviu l, Mihai Dinu Gheorghiu, Dan Alexe, Sorin Antohi, Dan ... îl interesează în cel mai înalt grad. Din mai 1983, poliţia declanşează la Iaşi percheziţii, anchete, încercări diversioniste idare. Alături de alţi prieteni din Occident, Culianu va menţine, fel sau altul, legătura între grup şi mediile libere - posturile Europa Liberă, BBC, Vocea Americii şi publicaţii precum on sau *L'Alternative*.

de altă parte, îşi pregătea teza pentru *doctorat d'État* la Paris, studiul gnosticismului şi al religiilor dualiste medievale.

1991

t fond, în martie 1986 pleacă la Chicago, chemat ca *Visiting or and Hiram Thomas Guest Lecturer*. La scurt timp după sosirea 14 aprilie, Mircea Eliade, bolnav, este internat la Bernard Mitchell tal. Alături de soţia profesorului şi de cîţiva prieteni, colaboratori i studenţi ai lui Eliade, Culianu îl veghează pînă la stingerea aces-in viaţă, la 22 aprilie 1986. Urmează zile şi luni de tensiune maximă : „răscruce” se conturează pentru el. Despărţirea de Eliade se face ceremonii încărcate de emoţii sublimate, la Rockefeller Chapel, Culianu citeşte, alături de Saul Bellow, pasaje din scrierile maes-său ; planificarea strînsă a cursurilor şi a conferinţelor trebuie etată ; cu mulţi ani în urmă deja, Eliade se încredinţase că-i va lăsa în grijă soarta operei sale după „plecare”. „Eşti legatarul universal în tot ce priveşte cărţile mele, încheiate sau nu” - îi a într-o scrisoare din 3 decembrie 1981. Viaţa sa personală se află la o răscruce. În mai 1986 o întîlneşte pe tînăra Hillary Susan ner, aflată la Divinity School ca doctorandă, şi între ei începe o rioasă legătură, cu adînci implicaţii spirituale.

În iunie 1986 revine în Olanda. Se retrage din Groningen la Wassenaar, va sta aproape un an în mai multe reprize, ca *Fellow in Residence* Netherlands Institute for Advanced Studies (NIAS) ; la Wassenaar îşi nină teza şi pregăteşte forma ei pentru tipar. „În timpul ultimelor i de redactare, mi s-a întîmplat să petrec şi optsprezece ore pe zi în computerului”, scrie el despre această perioadă (*Avant-propos* la *Gnoses dualistes d'Occident*). La 10 ianuarie 1987 susţine la Sorbona aris IV) teza cu titlul *Recherches sur les dualismes d'Occident*.

Analyse de leurs principaux mythes, condusă tot de prof. Michel Mes Président de l'Université, teză care-i conferă titlul de *Docteur d'Éta Lettres et Sciences Humaines*. La scurt timp, pleacă la Chicago *Visting Professor and Nathaniel Colver Lecturer*.

La 30 ianuarie 1987 se încheiase divorţul de prima sa soţie.

Din 1986, Divinity School punea concret problema încredinţ unei catedre tînărului Culianu. Un fragment dintr-o scrisoare a reg tatului profesor Joseph M. Kitagawa, adresată decanului F.I. Gamw arată cum se oglindea Culianu în viziunea unui istoric al religii cunoscut din America şi membru al corpului profesoral al facultăţ „Înclin să fiu de acord cu părerea lui Eliade că Ioan Culianu este u dintre cei mai promiţători tineri cercetători în istoria religiilor şi domeniile înrudite. (...) Uneori nord-americanii au dificultăţi cu sava români (sau din alte ţări ale Europei de Est), pentru că aceştia nu conformează diviziunii disciplinelor care este uzuală în Vest. Îmi am tesc extrem de bine primii zece ani ai lui Eliade la Chicago. Oamenii aşteptau ca el să fie sau un istoric al religiilor, sau un romancier. Nu fost uşor pentru ei să înţeleagă că putea să fie amîndouă la un loc şi în multe altele (orientalist, filozof etc.). Am sentimentul că Ioan Culia urmează un model similar, şi va trece ceva timp pînă cînd lumea ac demică occidentală îl va recunoaşte drept ceea ce este el cu adevăr (...). Cei care i-au citit cărţile publicate, *Expériences de l'extas Gnosticismo*, *Psychanodia*, *Mircea Eliade* sau *Eros and Magic in th Renaissance*, au văzut imediat ce erudiţie ieşită din comun are Culianu ce perspicacitate metodologică..." (28 septembrie, 1987).

Este numit *Visiting Professor in the History of Christianity and th History of Religions* la Divinity School şi se stabileşte definitiv Chicago. Publicul american începe să facă cunoştinţă cu scrierile lui dată cu apariţia în engleză a lucrării sale novatoare *Eros and Magic i the Renaissance* (University of Chicago Press, 1987). Împreună c Hillary Wiesner, devenită logodnica sa, călătoreşte mult : Egipt, Israe Italia, Franţa, Elveţia. În Italia se petrec două din întîlnirile însemnat pe care Culianu le face în ultimii săi ani – dintre cele care se selecteaz realmente pe bază de profunde afinităţi elective : cu Elémire Zoll (1926-2002), personalitate plurivalentă a vieţii culturale italiene, autor unor cunoscute lucrări despre literatura anglo-americană, despre şama nism, alchimie, istoria „gîndirii tradiţionale" ; cu Grazia Marchianò soţia lui Zolla, indologă de formaţie, profesoară de estetică, autoar

și mereu novatoare. Altă întîlnire decisivă (care nu ar fi putut loc) va fi cu profesorul Moshe Idel de la Hebrew University alim, cel care „a revoluționat toate cunoștințele (...) despre " (Ioan Petru Culianu, „Iadul și civilizația", în *Lumea liberă* eă, 13 oct. 1990 ; în vol. *Păcatul împotriva spiritului*, ed. cit., 143). Prin aceste trei întîlniri, latura savantă, cea esoterică și ră a personalității sale își găsesc fiecare, din perspectiva lui, rea ideală. Iar Moshe Idel, venit ca și el din țara îndepărtată, siguranță foarte drag inimii sale.

sfîrșitul lui 1989 au loc marile schimbări în Europa de Est. ile totalitare par să ia sfîrșit în Germania de Est, Polonia, acia etc. România natală se singularizează și acum în mod r. La Iași, o parte din micul grup subversiv intelectual inescu, Liviu Antonesei, Luca Pițu, Dan Petrescu) evoluase opoziție politică fățișă, iar de la începutul lui octombrie 1989, lui Culianu se afla în arest la domiciliu, într-o izolare completă, a unor interviuri în direct date de Dan Petrescu la *Libération*, Liberă și Vocea Americii, interviuri făcute posibile grație lui u. În noiembrie, el va face să circule în Hyde Park, în campusul ității din Chicago, dar și printre cunoscuți din mass-media ană, un apel în sprijinul disidentului din România. La cîteva zile ce avusese această inițiativă, apartamentul său din Chicago este computerul îi este distrus și dischetele furate. În ciuda informa- pe care le dă poliției, oficial nu se stabilește nici o conotație a spargerii. Din decembrie 1989, Culianu începe să publice, în de limba română *Lumea liberă românească* din New York, le politice, urmărind cu implicare crescîndă evenimentele din nia ; are cîteva intervenții incendiare la BBC. La scurt timp după lută cu entuziasm „revoluția" din 22 decembrie, își dă seama, ună cu mulți jurnaliști și analiști occidentali, că ea nu fusese decît sîngeroasă a unei lovituri de stat, a unei operațiuni puse la cale GB și înfăptuite printr-un grup restrîns de români, parte din ei ial instruiți în „gherilla urbană". Între 23 iunie și 22 decembrie , susține în *Lumea liberă*... rubrica pe care o numește *Scoptophilia*, rticole de o mare virulență critică la adresa realităților politice din ânia, a Securității și a neocomuniștilor instalați la putere.

În primăvara lui 1990, este *Visiting Professor* la Universitatea din Siena- rezzo, la invitația Graziei Marchianò. După mărturiile prietenilor,

încă din perioada aceea, din Italia, începe să primească telefoane an de ameninţare, în româneşte; ameninţările continuă în America Culianu nu vrea să le dea mare importanţă (atîţia exilaţi român meau ameninţări...); ele îl determină totuşi să-şi amîne mereu p mai tîrziu vizita plănuită în ţară. În august 1990, Ambasada Rom din Statele Unite cere colecţia revistelor cu rubrica semnată de Cul Cum şi pe adresa revistei, şi pe a lui personală sosesc scrisori cu in şi ameninţări, Culianu preferă să-şi oprească articolele. După propr afirmaţii, credea că ameninţările veneau de la cercuri (neo)legio din SUA, probabil chiar din Chicago, cercuri infiltrate de securi aflate în legătură cu oameni din vechea Securitate din ţară.

Cărţile nou apărute, *Les Gnoses dualistes d'Occident* (Paris, P 1990) - ieşise întîi versiunea italiană, *I miti dei dualismi occide* (Milano, Jaca Book, 1989) - şi *Dictionnaire des religions* (Paris, P 1990), au răsunet imediat. Dicţionarul, semnat Eliade/Culianu, red însă în întregime de Culianu, însemna concretizarea unui foarte v proiect de colaborare, iniţiat de Eliade încă din vremea primei şed tînărului istoric al religiilor la Chicago, în 1975 (prima prezenta proiectului apare într-o scrisoare a lui Eliade din 1975); ieşit în pr ediţie în februarie 1990, *Dicţionarul* este ales în septembrie 1 „Grand Livre du Mois" în Franţa şi va fi tradus, în anii următori peste 15 limbi.

În acelaşi an 1990, Culianu pregăteşte, împreună cu Hillary Wies versiunea americană a dicţionarului; *The Eliade Guide to World Religi* nu va apărea decît postum (1992; cu titlul *The HarperCollins Con Guide to World Religions*, va fi retipărit în 2000). Înfiinţează rev *Incognita* - „de studii cognitive" (editată de E.J. Brill la Leide Traduce şi pregăteşte pentru tipar varianta americană a cărţii des dualismele occidentale. După *Introducerea* la *Eliade Guide*..., d cîteva studii din *Incognita* şi unele articole apărute în publicaţii Italia, această scriere, *The Tree of Gnosis. Gnostic Mythology fr Early Christianity to Modern Nihilism*, „o versiune integral revizuită *Dualismelor* scrise în 1986, de fapt o carte nouă şi revoluţiona prezintă, în modul cel mai explicit din cîte a avut răgazul să formul în opera sa ştiinţifică, *metoda* lui, numită *morfodinamica*. *The Tree Gnosis* va apărea postum (HarperCollins, 1992). Analizînd un mater istoric uriaş, acela al curentelor religioase dualiste, de la gnosticism catharism, Culianu descoperă postulatele comune ale doctrinelor lor

aceste curente drept „obiecte ideale”, adică „sisteme de idei în dimensiunea lor «logică»”. Religia, afirmă el, dar şi ştiinţa, îşi construiesc în moduri similare obiectele ideale, la cîteva premise în general simple, ce constituie un *set de* care le dezvoltă (potenţial la infinit) printr-un *mecanism de* bazat pe opţiuni binare. Teoretic, în lumina morfodinamicii, tuire a minţii umane este predictibilă, inclusiv mecanismele ionare a minţii înseşi. Temporalitatea şi jocurile de putere or dimensiuni diferite ale realităţii. Dar jocurile de putere pot tragic în jocurile minţii – astfel pot muri oameni, în timp ce desfăşoară harta jocurilor pure.

carte definitivată de Culianu se intitulează *Out of this World. rldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einstein*; a primit în această carte, dar n-a apucat s-o vadă apărînd – la editura Shambhala (Boston), în iunie 1991.

artie 1991, obţine *green card* americană; în iulie urma să cetăţenia, condiţie pentru oficializarea poziţiei sale definitive de History of Christianity and the History of Religions; în trebuia să se căsătorească cu Hillary Wiesner.

10-14 aprilie 1991, fostul monarh al României, Mihai I, între- vizită la Chicago. Focalizîndu-şi atenţia asupra valorilor demo- de tip occidental (în care trăia de aproape 20 de ani) şi asupra pluralismului, Culianu nu fusese un adept al revenirii monar- România după 1990; în fond, se poate discerne în această şi un reflex al vechii poziţii antimonarhice a lui Eliade, t, în primul rînd (în sens cronologic), de corupţia favorizată în 0 de Carol al II-lea (pe de altă parte, în ce-l privea, Eliade ca cu legionarii resentimentul faţă de regii care distruseseră de Fier). Solicitat însă să se ocupe de primirea familiei regale la ty School, Culianu acceptă cu toată politeţea s-o facă; ia parte la stările comunităţii româneşti din Chicago (de cca 50 000 de ri, între care enorm de mulţi infiltraţi cu diverse „misiuni” din nia, apoi mulţi foşti legionari şi neolegionari). Comunitatea, se s-a scindat cu această ocazie: „adversarii” vizitei au fost „puţin roşi, dar agresivi” (notează un participant la manifestările de i, care îşi păstrează anonimatul; *cf.* „Un rege, un savant, o crimă”, viu consemnat de Victor Bîrsan, *22*, 31 mai 1991, p. 7). Nu de , regele încercase să facă o vizită în ţară şi fusese expulzat după

încurcături groteşti, iar mediile din România se aflau într-o is antimonarhică. În acele zile de aprilie, Culianu primeşte din ameninţări. În holul lui Drake Hotel, unde urma să aibă loc confe de presă a suveranului, un individ, ţinînd după toate probabilităţil pistol sub haină, îi spune pur şi simplu că va fi omorît „dacă luc cu regele". Or, din raţiuni pur pragmatice, convins de întîlnirea di cu Mihai I că revenirea acestuia în România putea favoriza, în mom acela, schimbări economice şi sociale pozitive, Culianu într-adev hotărîse să „lucreze" cu regele ; iar faptul cel mai important, care p a fost ştiut, poate doar bănuit, este că reuşise extrem de rapi găsească suporteri serioşi ai acestei idei şi fondurile aferente.

În zilele de 16-17 mai se ţine la Divinity School un colocviu o nizat de Culianu, pe tema : *Other Realms : Death, Ecstasy and Ot worldly Journeys in Recent Scholarship*, cu participarea multor sa cunoscuţi din Statele Unite şi din alte ţări. La 18 mai, comunică fam hotărîrea sa de a-şi amîna din nou călătoria în România.

La 21 mai 1991, la ora 13 şi cîteva minute, este împuşcat în clăd Divinity School.

Culianu trebuia să-şi petreacă anul academic următor, 1991-19 ca *Senior Fellow* la Harvard University (Center for the Study of W Religions), la invitaţia prof. Lawrence E. Sullivan, director al Centru Pentru anii 1991 şi 1992 proiectase următoarele cărţi (deja contractat

- *A History of Magic* ;
- *The Oxford Encyclopedic History of Magic* (under general edit ship of Ioan Petru Culianu) ;
- *A History of Mind*, vol. I : *Religion* ;
- *Memories of the Future : The Combinatory Art of Raymun Lullus* ;
- *The Birth of Infinity (The Nominalist Revolution)*.

Coordona un amplu proiect ştiinţific : versiunea europeană, în do sprezece volume, a cunoscutei *Encyclopedia of Religion* (pe care o di jase Eliade la Macmillan), urma să apară în ediţii simultane în italia franceză şi spaniolă, sub îngrijirea lui Culianu ; pregătea articole pen un *Trattato di antropologia del sacro* (iniţiat de Jaca Book din Mila ca şi proiectul *Enciclopediei* europene, era plănuit să apară în şa volume, în acelaşi timp la editura milaneză, precum şi în versiu

la Aubier şi în versiune spaniolă la Edicep ; proiectul era de profesorul J. Ries, iar Culianu avea în grijă unul dintre pe care îl şi redacta personal în mare parte, tratînd despre dua-gios – principii, mitologie, forme istorice), pentru *Dizionario ioni* (condus de profesorul Giovanni Filoramo) – şi multe alte şi studii. Această prodigioasă activitate a fost curmată.

toate ipotezele privitoare la asasinat care au fost formulate, în sprijinul căreia au venit dovezi în decursul celor doisprezece i de atunci este cea a crimei politice. Pentru cine urmăreşte o parte a preocupărilor lui Culianu din ultimii săi doi ani, plasa ameninţărilor se ţese din două direcţii. În mod neclar încă, dar nţă nu de nedezlegat pentru cercetări poliţieneşti conjugate, ne şi româneşti, care ar voi *cu adevărat* să ajungă la aflarea şi rea vinovaţilor – pînă acum se poate vorbi doar despre o com-întru tăcere –, se profilează pe de o parte un nucleu de tip ntalist de dreapta, cu cîţiva oameni în America şi cu legături, il, în Italia ; iar pe de altă parte, un nucleu, tot foarte restrîns, nd unei fracţiuni „scăpate de sub control" a vechii Securităţi , aşa cum opina generalul Ion Pacepa, necontrazis de fostul şef l al noilor servicii secrete din România, Virgil Măgureanu. unele informaţii, ordinul criminal ar fi fost dat din România – de la un „cabinet al morţii" care ar fi funcţionat de la începutul 1990 pînă în preajma lunii august 1991, dirijat de o persoană ută şi pentru relaţii cu cercuri fundamentaliste din Italia şi din a. Informaţiile acestea nu au putut fi verificate decît parţial pînă entul de faţă. La executarea ordinului ar fi participat alţi cinci i dintre care doi, unul fost „însoţitor de bord" pe cursele Tarom erica, s-ar fi deplasat la Chicago.

l, chiar după înfiinţarea serviciului de investigaţii pentru România publica Moldova, condus de o agentă bine informată, care s-a at personal multă vreme de investigarea cazului Culianu la Chicago, omunică decît că ancheta este în curs.

emnatara acestor mult prea sărace rînduri a putut să vadă, cu sfîrşită tristeţe, ceea ce SRI a furnizat CNSAS drept dosarul de ìrire informativă al lui Ioan Petru Culianu. Este vorba despre 70 de cu mai multe numerotări suprapuse, extrase în mod evident din ri diferite şi aranjate cu maximă grijă în aşa fel încît să formeze un

total „inocent", contrafăcut (dacă inocentă poate fi hărţuirea adolescent sau a cuiva abia ieşit din adolescenţă, a familiei şi a priet lui, apoi strîngerea de „probe" care să ducă la condamnarea lui, în la şase ani de închisoare pentru că a plecat din ţară; dosarul nu co însă nimic referitor nici măcar la procesul care a avut loc şi la ac condamnare). Ele par o pulbere a deriziunii şi parcurgerea lor la înfiorător gust de cenuşă. Din *Cartea albă a Securităţii*, din filele ritoare la „grupul de la Iaşi" şi, din cîte ştim pînă acum (martie 20 din dosarele unor prieteni sau cunoscuţi care, pentru a fi avut rela fratele meu în diferite etape ale vieţii sale, înainte sau după plecare din România, au toate motivele să fie siguri că aceste relaţii, asem altora similare cu „suspecţi" sau „transfugi", au fost intens su vegheate şi scrupulos înregistrate, orice urmă a lui Ioan Petru Cul a dispărut.

Din anul 1994, în ţară a început editarea scrierilor lui Ioan P Culianu – pentru prima dată, lucrările din domeniul studiilor religi ca şi cele de ficţiune, scrise în română, italiană, franceză sau engl rareori în germană sau olandeză, au început să fie adunate în veşmî unei singure limbi, limba maternă a autorului. El a dorit ca acest lu să se petreacă – *şi multă recunoştinţă li se cuvine tuturor acelora c* comentînd, traducînd, editînd sau pur şi simplu citind fragmente scurte sau mai întinse din această operă iradiind de sensuri, în ace timp limpidă şi misterioasă, autentică şi vie, ajută la descoperirea ş refacerea continuă a gîndirii retezate a creatorului ei. Au fost public pînă acum 15 volume, dintre care unele au ajuns deja la a treia edi După toate estimările, seria operelor va cuprinde încă 14-15 volum

ÎNTÎLNIRI
ÎN LUMEA NOASTRĂ

Portretul unui prieten*

Mircea Martin

a-l cunoaşte, de fapt, înainte chiar de a-i şti numele, a părut cunoscută fără să-mi dau seama de unde şi cum. cine este, am refăcut uşor traseul şi am deschis *Istoria* lui Călinescu la o fotografie de grup a „Junimii" cu Papa entru. Asemănarea era izbitoare: aceeaşi frunte înaltă, prelungă, aceleaşi orbite adînci, de unde privirea curge asupra lumii. Pecetea pe chip, aerul de familie creau stirpea, ajunsă, după lungi încercări, la o formulă scolastică, n-a mai făcut experienţe în acest plan, repetînd tiparul, doar spiritual şi, bineînţeles, rafinîndu-se.

tru Culianu avea mai puţin de douăzeci de ani cînd l-am dar figura şi conduita lui erau ale unui om mult mai în vîrstă. se datora atît cuminţeniei, cît unui mod al său propriu de a la cărţi şi la semenii săi. Părea să fi citit foarte mult înainte, lucruri care nu intrau în bibliografiile zilei sau ale genera- Făcea figură de erudit fără a arăta rîvna scotocitorului de . Părea lipsit de ambiţie şi era, totuşi, superior. Trecea peste unor colegi, ca şi peste crizele de orgoliu ale altora, cu egală . Păstra în relaţiile cu prietenii o rezervă care nu însemna icare, ci numai pudoare în faţa intimităţii. În ciuda acestei , a fost un prieten fidel. Arbora, de regulă, un surîs binevoitor

---

o versiune uşor diferită, acest text a fost prezentat la simpozionul n Petru Culianu. Destinul unui istoric al religiilor", care a avut loc la ersitatea din Bucureşti, pe 29 mai 1992.

şi enigmatic. Întorcîndu-mă acum în timp şi evocîndu-mi-l, însă un rictus melancolic – în momente de oboseală sau de a semn, probabil, al unei calcinări timpurii.

Ioan Petru Culianu mi-a fost student şi prieten. Întîlnindu-l c în anul I la Română, l-am sfătuit să treacă la Facultatea de limb spre a se familiariza cu una din marile culturi europene şi a se r apoi, cu alte repere, la studiul fenomenului românesc. S-a î italiană şi a obţinut diploma cu o lucrare despre *Marsilio F platonismul în Renaştere*, pe care am comentat-o împreună la v şi care se află în arhiva mea sentimentală. De-a lungul anilo studenţie am purtat cu Ioan Petru Culianu numeroase, lungi şi p discuţii. Ele gravitau în jurul cîtorva mari teme, mai exact al unei o şansa ori neşansa intelectualului român în condiţii istorice date, răspunderea lui. Îmi amintesc de o noapte peripatetică în care răspunsul la întrebarea gravă şi juvenilă în acelaşi timp: ce discurs e purtătorul angajamentului nostru suprem, discursul sc cel oral? Mie mi se părea că, prin chiar caracterul său definiti întoarcere, scrisul înseamnă o angajare mai profundă; pentru el, rea, rostirea, prin gestualitatea şi imediateţea pe care le presup reprezentau angajamentul total. L-am crezut o clipă adept al lui D însă mi-am dat seama curînd că el privea, de fapt, în cu tot direcţie. Interesul său din ce în ce mai marcat mergea spre înţelep orientală şi spre disciplinele esoterice. Era fascinat de societăţile s şi-i plăcea să aşeze uneori chiar întîlnirile noastre „sub pecetea ta

Ioan Petru Culianu a fost şi un scriitor interesant şi precoce. punea direct în franceză poeme de inspiraţie mallarméană şi m seamă proze cu subiecte stranii, în genul lui Eminescu şi al lui M Eliade. Citise romanele şi eseurile lui Mircea Eliade cu încînta poate, cu intuiţia unui destin asemănător. Sigur este că el a fost pr din generaţia sa care s-a întors spre alte surse spirituale şi a stabili conexiuni cu tradiţia autohtonă. În vreme ce colegii săi, ca şi profesorii lor, continuam să-i cultivăm pe Călinescu şi pe Vianu, e îndreptat spre Mircea Eliade şi spre generaţia lui spirituală. Abia p zece ani şi mai bine, grupul care se va numi „de la Păltiniş" va aceeaşi alegere şi va izbuti să-i dea o semnificaţie paradigmatică.

După absolvirea facultăţii, Ioan Petru Culianu a reuşit să plece c bursă în Italia, unde a şi rămas cîţiva ani, pînă a obţinut un post de c cetător asociat la Universitatea din Groningen. Acolo l-am vizitat în 1

unui Congres de romanistică), cînd mi s-a părut încă nemulţumit de sine, deşi scrisese deja trei cărţi care urmau i-a fost prea uşoară adaptarea şi integrarea în viaţa intelectuală şi cred că împlinirea lui a început cu adevărat abia în care a ajuns la Chicago, în preajma lui Mircea Eliade. pînă la patruzeci şi unu de ani, cînd viaţa i-a fost curmată stupid – şi, în acelaşi timp, misterios –, cincisprezece volume a lăsat în manuscris altele, a lăsat creaţii literare precum romanul SF apărut prima dată în 1992 la Editura Univers. devină un specialist recunoscut în istoria ideilor, în religie, în Antichitatea tîrzie şi în Renaştere, în balcanism, în islar, a fost prieten cu Jacques Le Goff şi cu Umberto Eco. îmi închipui cît ar mai fi putut face în continuare pentru sine cultura română, al cărei exponent strălucit a fost. El a dovedit prezenţa lui recunoscută şi apreciată că apariţia unui savant Mircea Eliade n-a fost un accident sau un miracol în cultura această cultură avea un trecut şi un viitor. Ioan Petru Culianu face, la rîndul lui, şcoală, s-ar fi „despărţit”, probabil, de Eliade, confirmîndu-l încă o dată în acest fel. N-a fost să fie... ani de la moartea lui, comemorăm un prieten drag şi, în timp, o şansă – nedusă pînă la capăt – a culturii româneşti.

O prietenie şi cîteva neîntîlniri

Andrei Pleşu

Cînd ne-am cunoscut (prin intermediul lui Victor Ivanovici), N Culianu era în penultimul an de facultate, iar eu în primul an d absolvire. Mi-a fost limpede, de la bun început, că mai tînărul amic era mai matur decît mine : cu o formaţie mai solidă, cu o discip interioară incoruptibilă şi cu vocaţie deja cristalizată. Pe de altă pa părea timid, aproape retractil. Ceea ce ne lega erau cîteva între „absolute" (adică rostite ultimativ, *à la russe*) despre Absolut. Bîjbîi cum s-ar spune, în acelaşi mister. În ce mă priveşte, eram epata lecturile şi înzestrările lui, acestea din urmă avînd, în mod vă însemnele *fenomenalului*. Lucra rapid şi intens, cu o putere de c centrare care putea acoperi, fără fisură, zile şi nopţi întregi. La moment dat, m-a găzduit în camera lui din strada Turda, de o perf precaritate : neîncălzită în plină iarnă, cu un pat acoperit de cărţi încît noi dormeam pe jos), fără anexele minimale ale unei gospodă Néné avea aerul că nu mănîncă niciodată ; dacă erai atent, îl pu surprinde, uneori, bînd lapte cu puţină miere. Într-o noapte, l-am vă aşezat „în lotus" lîngă maşina de scris, pentru a-şi încheia lucrarea licenţă : un text despre Giordano Bruno, redactat torenţial, direc italieneşte, într-un timp record. Era, totuşi, o gazdă îndatorito Împreună cu prietena mea de-atunci ne simţeam protejaţi cu grijă, ca un frate mai mare, deşi, în realitate, „bătrînii" eram noi.

Plecarea lui definitivă m-a afectat fără a mă surprinde. Simţe întotdeauna că aparţine altui context, că trebuia să evolueze pe o sc mai largă. Regretam însă suspendarea abruptă a unui dialog, care avusese răgazul de a se rotunji, de a-şi epuiza potenţialul. Întîlni

fusese extrem de vie, dar rămînea frugală, neconsumată. Dovada ... oricărei comunicări pînă în mai 1977, cînd, bursier Humboldt ... am primit de la Culianu prima din cele trei scrisori de mai jos. ... vag nostalgică, tatona perspectiva unei reîntîlniri: ar fi ... rca o vizită scurtă, în drum spre „casă", adică spre Milano... ... din iunie, cea mai interesantă, explică, totuşi, imposibilitatea ... anticipate în mai. Între Groningen şi Milano nu mai încăpea Bonn. A urmat o nouă tăcere, de şase ani. A treia scrisoare ... la Heidelberg, invitat de aceeaşi Fundaţie Humboldt, într-un ... în care, în ţară, devenisem şomer, ca urmare a confuzei afaceri ... transcendentală". Autorităţile româneşti îmi dăduseră un ... cu sugestia transparentă de a-mi transforma bursa în exil ... nt. Néné, pe un ton pragmatic şi cordial, pune la cale o întîlnire ... nia care, de această dată, s-a realizat. A venit la Heidelberg, ..., împreună cu Gabriel Liiceanu, am pornit-o cu toţii spre Paris. ...-i cunosc, acolo, pe Ierunci, cărora Néné le anunţase, telefonic, ... noastră: „*Je vous apporte des primeurs*"...). Am petrecut, cu ... acesta, destul de mult timp împreună şi am discutat pe îndelete. ... acestea, în mod ciudat, deşi stăteam, în sfîrşit, faţă către faţă ... ne-o dorisem de mult, „întîlnirea" n-a mai avut loc, contactul, ... să se refacă îmbogăţindu-se, s-a surpat. În 1977, deşi nu ne ... m vedea, eram încă „cuplaţi": Néné – nesigur, suspendat între ... lumi de ale căror „determinaţii" contradictorii nu reuşise, deocamdată, să scape. Eu, la rîndul meu – pendulînd între destinul întoarcerii ... al unui eventual exil, nelimpezit profesional, aşteptînd, febril, ... toare surpriză. Pe scurt, eram amîndoi nefericiţi: aveam despre ... rbi... Îmi amintesc că în timpul unei convorbiri telefonice, Néné ... pusese brusc ceva în sanscrită. N-am înţeles. Nu progresasem, ca ... plan filologic, după începutul comun pe care îl pusesem studiilor ... orientale, la Bucureşti (am şi acum gramatica lui Simenschi, pe ... Néné mi-o făcuse cadou). Mi-am dat seama că vechiul meu prieten ... sta şi că pierdusem testul. Dar chiar şi aşa, eram în continuare noi, ... de dinaintea despărţirii, cu referinţe comune, cu reguli de joc şi cu ... plăcere a jocului pe care le împărtăşeam. În 1983, lucrurile se ... mbaseră. Néné „se normalizase", era integrat. Cînd încercam să ... u dezbaterile despre „Absolut" de-acolo de unde le lăsasem, îmi ... pundea, zîmbind, că nu mai are răgaz pentru acest tip de întrebări. ... oferea, în schimb, să-mi producă reţete sigure pentru o inserare în

mediile academice occidentale, în cazul – recomandabil din punct de vedere – în care aş fi dorit să nu mă mai întorc în România. Ce fusese interiorizare retractilă era, acum, seninătate aşezată. Néné bine, *à l'aise*, avea un simpatic şi discret început de burtă. N-aş vr se înţeleagă că pregătesc terenul unui contrast romantic între sav „ajuns", adaptat şi, se subînţelege, apter, pe de o parte, şi „sufl încă tînăr al căutătorului tenebros din provincia dunăreană. Burtă, Domnului, aveam şi eu. Dar eu evoluasem mai puţin, iar el mai m eu într-o direcţie, el într-alta. Într-un cuvînt, nu mai bîjbîiam în ac mister. Néné refăcea – cel puţin aşa mi se părea – traseul maestrulu Mircea Eliade : consimţise unei anumite conformităţi universitare, d ce debutase, ca şi Eliade, sub numele unei fulgurante autenticităţi. eu crezusem că Néné avea marea şansă de a începe acolo unde Eli sfîrşise şi că, tocmai de aceea, îi era hărăzit un „lansaj" mai ampl mai înalt. Pe de altă parte, percepeam deja în construcţia intelectua prietenului meu o dimensiune aparte, rezultată dintr-o asumare, pe mine enigmatică, a ultimelor noutăţi tehnologice : spaţii virtuale, int net etc. Cercetările lui căpătau, în lectura mea, o insolită colorat science-fiction. Una peste alta, Néné continua să mă uimească, păstra „fenomenalitatea", dar, probabil datorită (dez)orientării me nu mai era un interlocutor. După 1983 am reintrat în muţenie, pînă inadmisibilul său sfîrşit, el însuşi atît de eliadesc în fond... De scris, m mai scris o dată, în 1989, dar datorită statutului meu din acel mome scrisoarea n-a ajuns la destinaţie. Am citit-o tîrziu, publicată în volum postum *Păcatul împotriva spiritului*, şi am fost foarte mişcat de solida tatea frăţească pe care Néné înţelegea să o exprime într-un mome dificil al vieţii mele.

În tinereţea noastră bucureşteană, a existat un episod George Băla Muzicologul făcea, la hotarul dintre anii '60 şi '70, săli pline la Atene Român, cu conferinţe foarte gustate mai ales pentru picanta lor subve siune mistică. Bălan avea o bună (şi pentru vremea aceea rară) bibliote în casa lui din Sinaia. Împreună cu Néné, pofteam acut la cărţile de-aco şi ne duceam, din cînd în cînd, să citim, cu încuviinţarea maestrul care, în schimb, ne cerea să traducem în româneşte pentru învăţăceii să texte de Rudolf Steiner. Néné traducea, cu extraordinara lui dexteritat 20-30 de pagini pe dimineaţă, ceea ce mă dădea de ruşine. Nu consunan cu vederile gazdei şi uneori se năşteau polemici. (Într-o zi, tensiune dintre Bălan şi Néné ajunsese paroxistică. „Să ne oprim ! " a spus Néné

...im înainte de a provoca duhurile casei ! ” În clipa următoare, ...eurile încăperii în care ne aflam a pocnit.) Era inevitabil ca ...ian să ajungă în vizorul Securităţii. În împrejurări de care ...i amintesc bine, s-a pus problema unei acţiuni comune în ...u. Néné a chibzuit îndelung şi, în timpul unei plimbări prin ... mi-a spus : „Nu mă bag. Nu e războiul meu ! ” M-a frapat, ...rea sa din iunie ’77, reapariţia temei războiului : Néné se ...înaintea cine ştie cărei bătălii”. Mă întreb încă şi azi care va fi ...oiul acesta. N-am răspuns ferm. Dar îmi este limpede că ... meu era angajat într-o cruciadă patetică, a cărei miză îmi ... în iureşul căreia a căzut mort.

...nu

RIJKSUNIVERSITEIT
INSTITUUT VOOR ROMAANSE TALEN
Groningen, May 27, ’77

Dragul meu Andrei,

...iartă-mă pentru lunga tăcere. Am socotit cum pot să fac să vin la ...n. Din păcate nu am încă un permis de conducere, altfel ar fi fost ...i simplu.

Te voi suna în timp util pentru a-ţi spune dacă şi cînd pot veni. ...vident, înţeleg bine că o deplasare p.[înă] la Groningen este dificilă. ...aş avea, e drept, mai puţine probleme, dar sînt într-o perioadă foarte ...upată.

Şi eu aş ţine la fel de mult să te văd. Perioada din str. Turda 200 a ...t pentru mine poate cea mai bogată din viaţă. Din ea, natural, faci ...arte şi tu, şi iubirile tale de atunci, şi Victor [Ivanovici] şi iubirile lui ... atunci şi alţii şi eu şi iubirile mele.

Este pentru mine de-ajuns de dureros să ştiu că ce-am gîndit şi scris ...atunci avea importanţă întru dezvăluirea fiinţei mele, dar este iremediabil ...îngropat (poate nu pentru todeauna).

Îmi permit să-ţi trimit cîte ceva din ce-am gîndit şi scris de cîţiva ani încoace. Nimic deosebit, dar să sperăm că lucrurile mai bune vor urma. În acelaşi timp te-aş ruga să-mi trimiţi ceea ce ai gîndit şi produs tu în acest timp. Mă interesează foarte mult. La Bucureşti îţi invidiam (dar, din fericire, cuvîntul invidie are la mine o nuanţă nesupărătoare – una din puţinele trăsături „bune” de caracter) claritatea de gîndire şi posibilităţile tale sistematice.

Regret că nu mi-ai dat deja de ştire mai de mult că eşti în Germ
Presupun că nu ţi-ar fi fost greu să afli adresa mea din Milano, f
ţară, fie afară. Ar fi fost mai mult timp să punem ceva la cale. Dar ş
sper să te ajung, escatologic, la sfîrşitul perioadei tale occidental

În ultimul timp m-am gîndit mult cum să fac să trec pe la tine. A
fost o ocazie în aprilie, dar din diverse motive a trebuit să amîn. A
am fost în „patrie" (Italia) pe cîteva zile, şi iar m-am gîndit să te viz
dar n-a fost posibil din cauza cursurilor de aici.

Azi închei cursurile. Voi coborî iar spre „casă" (Milano) d
20 iunie. Ar fi cea mai bună posibilitate să mă opresc pe la tine. În
barea este : mai eşti acolo ?

Te rog mult răspunde-mi în timp util. Apoi te voi chema oricu
telefon. Contează că după 20 iunie aş putea trece o zi sau două s
văd, şi eventual stabileşte deja datele (nu neapărat weekend), astfel î
să fiu pus în faţa „faptului împlinit".

(Scuză impersonalitatea scrisului la maşină ; dar a devenit pt. m
tot mai natural, iar scrisul „natural" tot mai indescifrabil.)

Cu mult drag, Nn

Culianu

RIJKSUNIVERSITE
INSTITUUT VOOR ROMAANSE TAL
Groningen, June 21, '

Dragul meu Andrei,

Îmi pare nespus de rău că întîmplarea face întîlnirea noastră
neputinţă. Trebuie să plec de urgenţă în Italia, deoarece apoi edito
cărţii pleacă nu ştiu unde. Asta face, deci, ca planurile mele să ca
deoarece pînă pe 24 trebuie să fiu aici pentru semnarea contractului
muncă, iar pe 25 dimineaţa plec la Milano.

Nu ştiu cum să mă scuz pt. amînarea acestei călătorii pînă în clipa
care a devenit cu neputinţă. Poate a fost şi lene la mijloc, dar adevăr
este că am avut un an de-ajuns de încărcat, trebuind să ţin şi cursuri ca
necesitau o pregătire suplimentară şi într-o limbă pe care n-o ştiu ni
acum bine etc.

Îmi pare rău că de la mine nu vei duce în România nimic m
„proaspăt" decît un maldăr de hîrţoage. Nu mă îndoiesc, totuşi, c
întîlnirea noastră se va produce altădată, sub auspicii mai favorabil
Poate că acum nu a fost „scris" să se producă fiindcă eu nici n-aş fi l

...a ei. Sînt relativ obosit şi absent, iar „retragerea" mea la ...gen o simt ca pe o etapă necesară de odihnă înaintea cine ştie „bătăliii"

...ret că măcar nu ne-am scris mai mult, deşi, desigur, nimic nu ...nlocui o revedere. Faptul că îmi spui că ţi-ai „schimbat" profesia ...eură şi mă alarmează. Şi eu am convingerea că istoria religiilor ...aduce o contribuţie fundamentală la ermeneutica artistică. Dar ..., în „Occident", istoria religiilor este cu totul altceva decît era în ...la este *nu* rezultatul unei evoluţii individuale către o formă de ...dere ontologică (aşa cum a fost, cred, în cazul nostru), ci o ...ină de tip filologic şi arheologic fără nici o implicaţie existenţială. ...litatea cultivării ei atrage după sine vanificarea oricărei intenţii de ...tere mai profundă ori de deschidere spre fiinţă. *Imposibilitatea* ...a misticismul abstract, gnoseologic, să fie o formă necesară de ...tenţă în regimele [*sic !*] totalitare, dar nu mai puţin legată de ... regime [*sic !*] înseşi, în timp ce misticismul orgiastic (confuzia ...ilor) să fie mai propriu democraţiilor. Dorinţa mea, în momentul ..., ar fi să scap de aceste determinisme. Dar nu am ajuns încă la o ...cidentia oppositorum" şi tocmai de aceea sînt cam absent.

...n fine, am fi putut *discuta* mult mai bine toate aceste lucruri. Dar ... este sortit să ne întîlnim doar în momentul în care entuziasmul tău ...enţa mea vor atinge un nivel egal. Sper să nu fie prea tîrziu.

Cu mult drag şi urări,

...Nn

... Cele mai dragi gînduri prietenilor din ţară.

Korreweg 60a
9715 AD GRONINGEN
28 oct. '83

Dragă Andrei,

A trecut deja aproape o lună de cînd am avut şansa şi bucuria de a-l ...lni pe Gabriel Liiceanu la Avignon, aflînd, cu aceeaşi ocazie, că te ... în Heidelberg.

Este de prisos a-ţi spune cît de mult aş dori să ne vedem în cursul ...derii tale, cu atît mai mult cu cît am ratat deja, acum şase ani, ...sibilitatea revederii. Se vor împlini, aşadar, nu mai puţin de 12 ani de ...nd veştile au circulat între noi prin persoane interpuse şi, uneori, prin ...teră – deşi eu n-am reuşit încă să primesc cartea ta care a făcut atîta

vîlvă, după cum n-am reuşit încă să primesc nici cărţile lui L
(traduceri incluse – dar *ce* traduceri !).

Deşi adevărat şi adînc ruşinat de ignoranţa mea – nevoită c
plată – asupra mersului vostru înainte, ale cărui laude le-am auzit
nu de puţine voci vrednice de stimă, totuşi aş dori foarte mul
vedem, fie şi numai pentru a tăcea o vreme împreună.

Posibilităţile, din păcate, nu sînt multe. Imaginez că eu dis
mai mari şi mai simple capacităţi de mişcare, astfel încît aş vrea
eu la Heidelberg. Or, acest lucru s-ar potrivi bine cu o perioad
rantă la începutul lui decembrie, care mă va duce şi prin Augsbu
putea trece prin Heidelberg pe 7-8 decembrie, pe 9 dec. urmînd
în Augsburg, pe 12 înapoi, pe 14 în Italia.

Toate acestea, recunosc, sună cam nesuferit : nu e vorba de o
nativă, ci de o adevărată ameninţare : vin să vă văd pe 7-8 decem
Iată de ce mă gîndesc că s-ar putea ca iarăşi să trecem unul în apro
celuilalt, fiindcă *dacă* această posibilitate nu vă convine, nu-mi v
minte nici o alta...

Fie că va fi să ne întîlnim acum, fie că vom mai întîrzia alţi şa
doisprezece ani, te-aş ruga mult, după cum îl rog şi pe Gabriel Liic
să-mi daţi prilejul să aflu ce faceţi, ce *scrieţi*, iar eu, în măsura pos
tăţilor, voi *vorbi* despre asta. La rîndul meu – deşi asta poate
curios, dar nu-mi pasă – voi strînge şi eu un pacheţel de sc
dîndu-ţi-le în primire pentru a şti că sînt în mîini bune.

Aştept cu nerăbdare veştile voastre şi – de ce să mint ? – spe
inimă să vă pot vedea pe 7-8 dec.

Cu mult drag şi cele mai bune salutări lui Gabriel Liiceanu,

...nîrile mele cu Ioan Petru Culianu

Marin Mincu

...cînd, spre sfîrşitul zilei de 21 mai 1991, prietenul meu, ...agno, mi-a telefonat la Firenze să mă anunţe că a fost asasinat ... Chicago am căzut într-o apatie; a doua zi nu mi-am mai ...ul obişnuit în faţa studenţilor mei de la Facultatea de Litere, ci ...at să-l evoc aşa cum îl cunoscusem, făcînd unele lecturi din ... În zilele următoare m-a invadat un pesimism metafizic, ...t de faptul că încă una dintre cele mai mari şanse ale culturii ... a atinge maxima universalizare – pe direcţia trasată de Eliade – ...tezată brusc. M-am supărat în mod absolut şi pentru că eu ...mă simţeam oarecum *implicat* în tentativa de a-l fi incitat să se ...

...ă încerc să povestesc empiric acele întîlniri întîmplătoare cu ...tru Culianu – de-a lungul periplului său existenţial atît de ..., fie şi numai pentru a nuanţa unele episoade obscure ce ţin de ...la sa „italiană".

...ma dată l-am întîlnit cînd era student în ultimii ani – cred că prin ..., la unul dintre colocviile studenţeşti ce a avut loc la Bucureşti şi, ... parte, ca asistent universitar, din juriul de premiere – i-am ...t un premiu de „consolare" la secţia de teatru a acelei sesiuni, ...at mai ales de către M.N. Rusu, care participa şi el la selecţie ca ...tor la revista *Viaţa studenţească*. Deşi nu mă convinsese prin ...ea prezentată, îl apreciam pentru lucrările de mitologie ţinute la ...esiuni de folclor, cînd mă impresionase prin cunoştinţele esoterice ...ordinare. Dacă nu mă înşel, îi citisem un text extrem de erudit

asupra surselor simbolice în *Creanga de aur* de Sadoveanu ş
eram complice cu M.N. Rusu în premierea sa în virtutea ca
excepţionale omologate anterior. Nu ştiu de ce eram cu toţii conv
trebuie să-l investim cu încredere infinită, în vederea unor p
performanţe ce le va împlini cîndva.

Deşi, apoi, aflasem direct de la Anca Giurescu despre opţiu
curajoasă de a rămîne în Italia, în 1972, nu mai aveam ştiri c
despre el şi imediat ce am ajuns lector la Torino, în toamna lui
l-am căutat. Cum făcusem naveta săptămînal, de la Torino la M
invitat să ţin ore neplătite la Universitatea statală, mi s-a spus d
o romancă, întîlnită la Biserica română ortodoxă din Milano, c
Petru Culianu ar fi acum *borsista* la Universitatea Catolică, astfel
a fost deloc dificil să-l găsesc. Era găzduit la *Domus*, un colegiu c
gratuit, unde locuia în aceeaşi cameră cu preotul Traian Wal
trimisul oficial al bisericii noastre la Milano. Mi-a povestit prin
trecut (calvarul din lagărul de *profughi* de la Latina, tentativa dra
de a-şi tăia venele) şi mi s-a „spovedit", îndîrjit că nu a reuşit să-şi
cretizeze proiectele. Era total dezamăgit, tras la faţă, aproape dis
Puţinii bani din bursă îi ajungeau cu greu să nu facă foame. L-am în
bătat ; eu însumi – ca lector, abia dacă luam 80.000 de lire pe lună,
mai puţin decît un portar la Universitatea din Torino (între 1974-1
am mîncat în mensa, cu bonurile pe care mi le procura un stude
meu, Francesco Altieri !). Ne întîlnim de cîte ori vin la Milano, vin
şi după ce servim prînzul ne plimbăm prin curtea interioară a Univers
Catolice. Îmi vorbeşte despre studiile sale ; a trebuit să-şi refacă lic
la Universitatea din Milano, lucrînd la o teză de istoria religiilo
care urma să o susţină cu profesorul Ugo Bianchi. Aşteaptă ca Mi
Eliade să-i obţină o bursă la Universitatea din Chicago şi este îngrij
de întîrzierea sosirii acesteia. În sfîrşit, îmi comunică cu înfrigu
vestea plecării în plină iarnă ; cînd se întoarce la Milano, în mai 1
nu pare prea satisfăcut de „promisiunile" lui Mircea Eliade. Am
că, de fiecare dată cînd mă deplasam la Milano, ne vedeam şi l
prînzul împreună. Nu era niciodată prea optimist, dar după întoarc
din America mi se părea chiar mai sumbru decît înainte. L-am sfătu
se concentreze în finalizarea studiului monografic ce-l dedicase mar
istoric al religiilor. Era însă ocupat cu teza de licenţă (*Gnosticism
pensiero contemporaneo : Hans Ionas*) pe care o susţine în sesiunea

vorba de un doctorat, cum s-a afirmat în unele „biografii", în litere ; în Italia a trece examenul de licenţă în litere este a fi *dottore in lettere*). După această regularizare a diplo-i, continuă să aibă acelaşi statut incert de *borsista*, publicînd ii mai ales în revistele româneşti din exil. Întrucît nu mi rele pe care le ţineam la Universitatea statală din Milano, întrerupt cursurile mai multe săptămîni. Între altele, în cursul l-am vizitat la Paris pe un prieten, Eugen Simion (nu e iticul academician, ci de altcineva, cu acelaşi nume, care filosofia la Iaşi, semnînd cu pseudonimul Eugen Jacob), ce la Éditions du Seuil ca redactor. Cu această ocazie a primei la Paris, mi-a dăruit aproape toate volumele de critică şi ute în colecţia „Poétique" (cele mai importante apariţii sem-n-Pierre Richard, R. Barthes, Gérard Genette, M. Riffaterre, dorov, Paul Zumthor, A.J. Greimas, J. Kristeva etc.), ceea ce să mă informez în legătură cu teoria *textualizării* şi să-mi un punct de vedere propriu despre *textualism*. Nu după mult începutul anului 1976, Eugen Jacob îmi telefonează urgent de „Nu vrei să vii pe o catedră de română bine plătită la area din Groningen ?" „Nu, am treabă aici, în Italia !" „Reco-i pe cineva în trei zile !" A doua zi am plecat la Milano şi i-am Culianu de ofertă, dîndu-i telefonul lui Eugen de la Paris. după aceea, s-a vorbit despre Ugo Bianchi şi despre nu ştiu ce " de la Paris care l-ar fi recomandat pe Ioan Petru Culianu ului Willem Noomen de la Universitatea din Groningen, care – pentru cultura noastră – a înfiinţat acolo un post de lector de în anul de graţie 1976. În acel moment însă, profesorul Noomen nimic de existenţa lui Culianu şi nu-l cunoştea nici prietenul gen Jacob, care ar fi putut să nu aibă încredere în recomandarea propună pe altcineva dintre numeroşii români de la Paris, cu studii filologice, îndeplinind cele mai mizere ocupaţii pentru vieţui. A fost să fie ca *eu* să mă gîndesc la Ioan Petru Culianu (şi într-un moment dificil al său) şi îmi pare bine că s-a-ntîmplat rest, totul devine istorie.

dată instalat la Universitatea din Groningen, Ioan Petru Culianu ucat de treabă şi a ajuns repede foarte cunoscut prin lucrările ate în Franţa şi în Italia. Şi-a ţinut „promisiunea" faţă de magistrul

său şi prima carte apărută a fost studiul *Mircea Eliade*, Assisi, C Editrice, 1978. În acei zece ani cît a rămas lector la Groni ne-am mai întîlnit, dar îmi trimitea în permanenţă mesaje şi pub sale, fie la Torino, fie la Firenze. Ne-am revăzut abia în 198 colocviu dedicat lui Mircea Eliade de la Sorbona, unde am împreună cu Roberto Scagno să prezentăm lucrarea noastră *Eliade e l'Italia* (a cura di Marin Mincu e Roberto Scagno, Milan Book, 1987). Atunci mi-a mulţumit, în prezenţa lui Roberto Sc a doamnei Christinel: „Domnule Mincu, vă datorez postul şi c universitară în Olanda!" Cu un an înainte fusese invitat ca *v professor* la Chicago şi a fost prezent în preajma lui Eliade în ul clipe ale vieţii sale, devenind eredele acestuia la catedra de i religiilor ce-i purta numele. La solicitarea mea, a colaborat cu art „Mircea Eliade e la lunga lotta contro il razzismo" la volumul *M Eliade e l'Italia* (1987) şi cu articolul „Les fantasmes de la peur Mihai Eminescu ou comment devient-on révolutionnaire de profes la culegerea de studii *Eminescu e il romanticismo europeo* (Bul Roma, 1990).

Peste doi ani, în 1989, ne-am întîlnit pentru ultima oară la Fir Fusese invitat în luna februarie la Institutul Stensen să ţină o confe despre Mircea Eliade şi mi-a telefonat cu o zi înainte la pensiunea din via San Gallo să ne vedem. Deşi sediul Institutului se afla la pu distanţă de locuinţa mea, în via Cavur, s-a întîmplat să întîrzii şi, am intrat în sala de conferinţe, deja se începuse; m-a observat ime făcîndu-mi un semn de salut discret cu mîna. Cel care prezida reuniu era cunoscutul esoterist Elémire Zolla, care i-a făcut o elogioasă pre tare, insistînd asupra afinităţilor şi contactelor fertile cu Mircea Elia M-am aşezat în primele rînduri, căci sala era aproape goală şi am extrem de atent la ce spune, întrucît Roberto Scagno (cel mai fi *eliadist* din Italia) îmi semnalase că „pupilul" lui Eliade începuse să distanţeze public de maestrul său. A vorbit fără strălucire, ca şi cum fi citit o fişă de dicţionar neutră în care se descrie plat metoda hermen tică a marelui istoric al religiilor. Părea plictisit de acest subiect şi din sală – cîţiva studioşi interesaţi în primul rînd de opera lui Mirc Eliade – au fost dezamăgiţi de lipsa de substanţă a comunicării. În fin parcă spre a ilustra atitudinea sa, Ioan Petru Culianu a declarat că

...dezvăluie că el nu ştia că maestrul său a fost „de dreapta", ...pe de cercurile legionare" în perioada de tinereţe din ...e datoria lui să spună adevărul. (Ne aflam în vremea cînd ...atacat vehement, după moartea sa, atît în Israel, cît şi în ...ndu-l pe filosoful Gianni Vattimo, cam în acelaşi timp, ...etarea" lui Eliade ca „fiind de dreapta", acesta mi-a ...există o bogăţie atît de mare de roade utilizabile în gîndirea ...al religiilor, încît a-l categorisi în felul acela pentru a-l ...e mi se pare deplasat, nedrept".) „Curajul" lui Culianu de ...nă „adevărul" despre magistrul său în acea împrejurare de ...sionalitate l-a stînjenit şi pe profesorul Elémire Zolla, care ...a încheie ceremonia fără a se mai trece la discuţii. A venit ...bucuros de revedere şi m-a întrebat dacă primisem cartea sa ...fantastică *La collezione di smeraldi* ce-i apăruse de curînd la ...ea Book din Milano, editură în care se tradusese întreaga ...tivă a lui Eliade. I-am confirmat că i-o şi citisem şi fusesem ...speriat de introducerea unor materiale „secrete" în textul ...or. „Îmi iau substanţa din studiile mele...", atît a apucat să-mi ...fiindcă s-a apropiat de noi o tînără subţire, cam ştearsă, pe care ...ezentat-o „prietena mea, Hillary Susanne Wiesner", şi am înţeles ... cum îmi spusese şi Scagno – marea iubire a lui Culianu ...care o abandonase pe soţia sa, Carmen. Nu am mai putut discuta ...Tînăra sa „colaboratoare", foarte imperativă, îl domina aproape ...e, împiedicîndu-l pur şi simplu să continue conversaţia în română ...u mine. Oarecum intimidat, mi-a promis încurcat că o să mă ...a doua zi („în această *settimana fiorentina*"), ca să-mi confirme ...rea cu studenţii mei de la Facultatea de Litere care doreau să-i ...unele întrebări despre opera sa şi a lui Mircea Eliade. Nu mi-a mai ...nat şi discuţia acută începută în sala Institutului Stensen nu s-a ...zat. Mi s-a părut la fel de neliniştit şi nervos ca în perioada cînd ne ...am, cu cincisprezece în urmă, la Milano. Parcă era apăsat de ceva, ...o ameninţare periculoasă pe care ar fi dorit s-o dezvăluie unei persoane de încredere, dar avea nevoie de o împrejurare potrivită unei ...enea „spovedanii". Din cîte am putut să deduc atunci, mai tînăra ...ricancă se împotrivea surd acestei dorite defulări a tînărului meu ...eten, blocînd orice cale de acces. Oricum, după cum i-am comunicat ...pă aceea şi prietenului comun, Roberto Scagno, Ioan Petru Culianu

era frămîntat şi dezorientat în acele zile de la Firenze şi nu reuşe regăsească pe sine. Poate că solitudinea i-ar fi fost mai prielnic compania „extatică" în care se complăcea.

La exact cinci ani după asasinarea sa grotescă, spre sfîrşitu mai 1996, am fost foarte surprins cînd Umberto Eco m-a întrebat în biroul său de la Departamentul pe care-l conduce la Bolog părere aveam despre moartea misterioasă a lui Ioan Pentru Cu Eram acolo pentru a stabili amănuntele vizitei sale de patru z România, între 9-12 iunie 1996, cînd, la invitaţia mea, va fi prez standul Editurii Pontica la Tîrgul internaţional de carte de la Buc şi va primi titlul de Doctor Honoris Causa al Universităţii Ovidi Constanţa. Mi-a spus că i se ceruse să scrie despre Culianu pentru *New York Review of Books* şi că nu-l întîlnise pe acesta decît în p astfel că nu avea un punct de pornire precis pentru articolul său. spus că şi pentru mine Culianu a fost un personaj „hermetic", în renascentist, şi i-am indicat să citească cu atenţie *La collezion smeraldi*, unde s-ar putea găsi un fir călăuzitor pentru elucidarea a „omor religios" (după „diagnosticarea" lui Anthony Yu, colegul să la Universitatea din Chicago). Cum moartea violentă a contribu „textualizarea" fulgerătoare a biografiei reale, transformînd existen într-un mit, e de aşteptat ca timpul să ne pună la dispoziţie acele m rii concrete care să deconstruiască ţesătura scenariului iniţiatic ş decripteze cheia misterului. Pînă atunci este bine să ne supunem mitu

Am scris aceste rînduri întristate despre întîlnirile mele cu I Petru Culianu, încercînd astfel să ies din arcanele supărării metafi ce m-a cuprins pe data de 21 mai 1991, în oraşul lui Marsilio Ficin al lui Girolamo Savonarola, unde mă aflam cufundat în meditaţie adî Meditaţia asupra destinului dilematic al culturii noastre şi asupra re zentanţilor ei în lume nu a încetat să mă turmenteze, constatînd îngrij că între timp nu a apărut altcineva, de aceeaşi valoare şi orgoliu, car preia ştafeta universalizării noastre ineluctabile.

Amintirea unui prieten: Ioan Petru Culianu

Gianpaolo Romanato

n Culianu şi cu mine am ajuns la Universitatea Catolică din am în acelaşi timp, poate chiar în aceeaşi săptămînă. Eu am ceputul lunii ianuarie 1973, imediat ce mi-am încheiat servi- ar. Amîndoi obţinusem burse de studiu ale Departamentului de le Religiei şi stăteam la căminul universitar „Domus Nostra” de Necchi, alături de sediul universităţii, un loc des menţionat în le reproduse în anexa la acest text. Îmi amintesc foarte bine, cu au trecut de atunci douăzeci de ani, că am fost impresionat de , încă de cum l-am zărit prima oară. Poate fiindcă era străin sau indcă vorbea foarte puţin; ori poate, şi asta e mai probabil, înfăţişării lui fizice. Mi-a rămas în amintire o imagine aproape fică a primei noastre întîlniri: un băiat extrem de slab, cu o onşalantă, cu părul totdeauna ciufulit şi cu o privire pătrunză- atentă, care nu reuşea să ascundă neîncrederea şi o profundă te. Mergea cu paşi iuţi şi nervoşi, aproape atingînd zidurile. haine care, evident, nu fuseseră croite pe măsura lui. Îmi amintesc ea o scurtă de stofă neagră pe care o folosea pe post de palton. Nu eu de ghicit că erau hainele primite de cineva ca refugiat.

mica noastră comunitate de la Milano – la căminul „Domus a” locuiau circa treizeci de *docenti* (cadre didactice), tineri şi mai tineri – momentele de viaţă în comun erau reprezentate de mesele într-o sală comună. Pe lîngă asta noi, bursierii, care eram vreo , participam împreună la diverse activităţi din cadrul departamen- . Aici a cunoscut Culianu primele momente de seninătate după

fuga din România, aici s-a aşezat prima oară, a legat prietenii care rezistat în timp, a avut posibilitatea de a scrie şi de a studia într- mediu stimulant din punct de vedere cultural, avînd la dispoziţie bibliotecă bogată. Bursa de studiu ce îi fusese acordată era, după c mi-a mărturisit, mai degrabă rodul atitudinii generoase a Universită Catolice, decît al puţinelor referinţe pe care le putuse prezenta. Mi pare că nu avea asupra lui nici măcar o atestare legală a licenţei obţin în România, ceea ce l-a determinat, cred, să se hotărască să obţin altă diplomă la Milano. Şi-a trecut, într-adevăr, licenţa în litere Universitatea Catolică, în 1976, dacă nu mă înşel. Pentru bunăvoinţa i-a fost arătată acolo a rămas totdeauna sincer recunoscător institu milaneze, în special rectorului din vremea aceea, Giusepe Lazzati, şi Raniero Cantalamessa, pe atunci director al Departamentului de Ştii ale Religiei.

Ajunsese în Italia cu un an mai înainte, în primăvara anului 1972, o bursă de studiu pusă la dispoziţie de guvernul italian. Era convins paşaportul care îi fusese dat în România avea semnificaţia unui înde tacit la plecare definitivă (vezi documentul nr. 1). Justificată sau această convingere a lui l-a făcut să ceară azil politic şi să rămînă Italia. În clipa aceea nu-şi putea închipui cît de grea şi de istovito avea să-i fie calea aleasă. Mi-a mărturisit odată că, dacă ştia ce ave urmeze, n-ar fi făcut alegerea respectivă. A fost silit să treacă p lagărele de refugiaţi de la Trieste şi Latina, unde erau trimişi pe atu refugiaţii politici care proveneau din ţările Estului european, apoi a t o vreme la Roma. Păstra o amintire dureroasă acelei perioade. Mie m vorbit uneori despre asta, totdeauna cu mare greutate însă. Fuse probabil, o experienţă prea dură pentru băieţandrul de douăzeci şi de ani care era pe atunci. „Tu nu ştii, îmi spunea, ce înseamnă senz fizică de muşcătură a foamei."

Cît de mult l-au marcat acele prime luni ale şederii în Italia e g de spus. Mai mult, cred eu, decît a vrut să recunoască vreodată. Mu din speranţele cu care venise în Occident s-au năruit atunci, la impac cu o realitate mult mai crudă decît îşi închipuise. Dar probabil că dur tea ciocnirii i-a fost de folos pentru a-şi căli acea determinare care c stituia aspectul cel mai caracteristic al personalităţii lui. Cred că n- mai întîlnit în viaţa mea o altă persoană tenace şi determinată cum Culianu. Sacrifica orice şi nu se mai gîndea la nimeni – cred că resp adevărul amintindu-mi – pentru a reuşi să-şi atingă obiectivul fixat.

În privința motivelor pentru care a părăsit România și a ales
dentul, documentele pe care le reproduc în anexă ne fac să înțele-
să dezacordul lui nu era numai de natură politică. Climatul poliție-
din țara lui îl oprima pentru că îl împiedica să-și realizeze un
et intelectual pe care îl avusese în minte, mai mult sau mai puțin
încă din adolescență. Libertatea însemna pentru el, înainte de
, posibilitatea de a se realiza pe plan intelectual, de a scrie, de a
a, de a-și afirma o creativitate interioară bogată și impunătoare.
i-a devenit clar că în România această posibilitate era închisă chiar
lor care, asemeni lui, evitaseră cu grijă ciocnirile cu puterea
am ținut totdeauna gura", afirmă el în documentul nr. 1), a ales să
. Occidentul – așa cum spuneam mai înainte – i s-a revelat ca fiind
tul altfel decît visase el, iar deziluzia ce a urmat a constituit o
din care și-a revenit cu greu. „Am ieșit printr-un miracol sau
pe ca prin miracol – admite el – din criza pe care a declanșat-o în
contactul cu Occidentul." Însă textul autobiografic pe care l-a
chiar acasă la mine (doc. nr. 1) spune cu claritate că fundalul
ițumirii lui era mai ales de natură existențială. De aici provin,
interpretarea mea e corectă, atît o voință perenă de evadare, cît și
rnică dorință de autoafirmare. Și una, și cealaltă mi s-au părut
auna aspecte dominante ale temperamentului său.
nd a ajuns la Milano – nu mai reușesc să-mi aduc aminte cine a
at pentru el – criza lui se afla, probabil, în faza cea mai acută. Cu
acestea, avînd asigurat un acoperiș deasupra capului și putînd
pe hrana cotidiană, după ce luni de zile dusese o viață rătăcitoare
otul precară, cîștigase deja o primă bătălie. În plus, posibilitatea
es la biblioteci bine dotate ; vecinătatea unor colegi și prieteni în
rora a învățat (încetul cu încetul) să se exprime fără teamă ;
ța printre profesori a unui maestru ca Ugo Bianchi, cel care a
dea formă și disciplină vocației sale pentru știința religiei, toate
au conlucrat ca să-i mai însenineze privirea vag halucinată pe
avea cînd intrase la Universitatea Catolică. Oricum, cred că în
celor patru ani petrecuți la Milano (1973-1976) lupta pentru a
ețui și a-și reconstrui o identitate juridică și spirituală l-au
lt într-atît, încît n-a putut să-și facă o idee limpede despre sine
și despre realitatea în care începea să pătrundă. Era angoasat mai
de precaritatea situației sale de refugiat ; de faptul că se simțea
oricărui arbitrar imaginabil ; de conștiința, ori poate chiar de

teama de a fi un „nimeni" din punctul de vedere al cetăţeniei (doc. nr. de imposibilitatea de a dispune de un paşaport sigur.

Abia în Olanda, unde s-a mutat în 1976, la sfîrşitul lunii noiem poziţia lui a început să se contureze mai clar, iar vocaţia lui de sava de scriitor, de altfel extrem de vie încă de la Milano, a putut căpăta fo şi consistenţă. În iulie 1977 îmi scria, tocmai pentru a corecta impr opusă pe care mi-o făcusem, că nu mai avea nici un motiv de descuraj „Viaţa mea – adăuga el (doc. nr. 9) – e încordată şi îndreptată nu propria ei realizare, ci spre realizarea unui proiect de lucru." Rela siguranţă economică şi universitară pe care o atinsese îi îngădui sfîrşit să privească spre sine cu mai puţină angoasă şi spre viitorul priu cu mai mare încredere. Cu toate acestea, nici adaptarea în Ola nu trebuie să fi fost prea uşoară, din moment ce la un an de la instala sa acolo simţea nevoia să se descarce cu aceste cuvinte : „Deocamd dragă Paolo, neprotejat de nimeni, fără prieteni şi fără nici un fel suflet fratern, mă descurc cum pot, printre loviturile pe care stî începe să mi le dea" (doc. nr. 17). Începeau să-l neliniştească din apăsarea singurătăţii, conştiinţa că nu poate conta cu adevărat pe nime Frenezia lui de a scrie, de a publica, de a se face cunoscut şi aprec trebuie văzută mai ales în raport cu această stare sufletească.

Dar în pasajul pe care l-am citat apare şi o aluzie la climatul pol nefavorabil pe care l-a întîlnit în Olanda. Din păcate pentru el, Culia a ajuns în Occident într-un moment cînd, după mişcările studenţe din '68, cultura de stînga era într-un mod extrem de net predominan Eu cred că dificultăţile lui au provenit şi din faptul că a trebuit descopere (şi a fost, fără îndoială, o descoperire amară, dureroasă) lucrurile de care fugise părăsind România nu lipseau deloc din n mediu în care ajunsese. A trebuit să afle pe cont propriu că acea corti de fier, pe care o traversase cu atîta greutate, continua să-l despartă mulţi dintre noii săi interlocutori ; că şi în Italia, şi în Olanda trebu să-şi măsoare cuvintele şi să cîntărească bine pe cel din faţa lui înai de a vorbi. Îmi amintesc perfect efortul de autostăpînire pe care trebuit să-l facă pentru a nu reacţiona cu vehemenţă la spusele un coleg care se referise la fuga lui din România aproape ca la un act d trădare. Refuzul pe care îl opunea comunismului era total, absolut. I prudenţa pe care era silit să şi-o impună nu făcea decît să-i întăreas respectiva convingere. În 1976, cînd a apărut posibilitatea concretă c PCI să cîştige alegerile politice din Italia, a preferat să plece în Franţ

...t să rămînă acolo dacă s-ar fi întîmplat cu adevărat să iasă ...loşi comuniştii (doc. nr. 4). Iar în 1978, cînd a fost ales papă ... Wojtila, prevăzînd că această alegere avea să aibă consecinţe ...ice în lumea comunistă, mi-a scris că era atît de bucuros încît îi ...rău că nu e catolic, fiindcă dacă ar fi fost, ar fi gustat evenimentul ...ai mare participare (doc. nr. 17).

...esupun că prietenia şi încrederea lui faţă de mine au luat naştere ... cînd şi-a dat seama că eu nu-l judecam, că îl apreciam pentru ...ce era, că îl înţelegeam, din punct de vedere cultural şi politic. Îmi ...aminte nu fără nostalgie pasionatele noastre discuţii despre Orwell, ...e apropierea anului 1984, despre Fratele cel Mare care ne spio... şi ne controlează ; comparaţiile pe care le făcea cu privire la tehni...de condiţionare a cetăţenilor utilizate de putere, în Est şi în Vest. Şi ... lucruri – o semnalez nu din prezumţie, ci pe baza unei recunoaş... (doc. nr. 12) şi a unui proiect de roman cu care m-a pus şi pe mine ...rent (doc. nr. 19) – fac parte din ucenicia sa. Toate sînt elemente de ...e necesar să se ţină seamă – dificultăţi, deziluzii, influenţe, condi...ri, prietenii şi inimiciţii – şi care trebuie să fie raportate la o perso...itate aflată încă în devenire, pentru a înţelege cît de mare a fost preţul ...it ca să nu se piardă, să-şi găsească – şi, pe deasupra, foarte repede – ...drum, o identitate, o vocaţie. De aceea admiraţia mea pentru tînărul ...are l-am cunoscut atunci, care mi-a îngăduit să-l întrevăd uneori în ...mitate şi pe care încerc acum, eu însumi, să-l înţeleg mai bine, stră...ndu-mă să-l dezvălui celor care l-au cunoscut într-o fază ulterioară, ...mai mare maturitate, găseşte, la distanţă de mulţi ani, motive mai ...nciate şi justificări mai autentice, mai puţin instinctive.

...3. În Italia trăise din venitul extrem de modest pe care îl reprezenta ...a de studii, cu mari eforturi completată uneori de către un mărunt ...ig ocazional. Îmi amintesc că şi eu i-am procurat o suplinire la o ...ală din Milano, pensionul de fete din *via della Passione*. Dar era ...ba de venituri care îi garantau, literalmente, supravieţuirea şi nimic ...l mult. Stătea la căminul Universităţii Catolice, un loc sigur şi chiar ...imitor, însă mai degrabă un hotel decît o casă. Cu toate că ştia să-şi ... doar pentru el propriile suferinţe, fără să-i împovăreze pe alţii, era ...ident că absenţa unei familii şi a unei locuinţe, lipsa de căldură şi de ...timitate a căminului milanez trebuie să-l fi apăsat considerabil. De ...ecea, în weekenduri şi în vacanţele de vară accepta bucuros ospitalitatea

unor colegi şi prieteni, chiar cu preţul de a-şi vedea întrerupte anum studii şi lecturi. A venit de multe ori cu mine la Rovigo, unde locui pe vremea aceea, cu alţi colegi s-a dus în Sicilia şi în alte părţi.

Pretutindeni era un musafir agreabil, care ştia să se facă iubit toată lumea pentru discreţia şi fineţea comportării sale. Sărăcia alterase cîtuşi de puţin semnele unei educaţii rafinate şi severe. Cînd mutat în Olanda, prima locuinţă în care s-a instalat – mi-o aminte bine pentru că i-am fost şi eu oaspete acolo – era un fel de mansard Ajungea însă şi atît pentru a-i da senzaţia de linişte şi de siguranţă. „ să-mi vină prietenii", îmi scria (doc. nr. 6) după o lună de la sosi adăugînd, satisfăcut şi mîndru în fine: „Pentru prima dată după atî ani, am o casă unde să-i primesc." Nici solitudinea afectivă, care apăsa şi ea (doc. nr. 7), nu avea să mai dureze prea mult (doc. nr. 20 Cu toate că s-a terminat printr-un divorţ, căsătoria pe care a încheiat în Olanda a contribuit, cred eu, într-o măsură însemnată, la reechil brarea personalităţii sale, marcată mult prea de timpuriu de experien singurătăţii.

4. Efortul de memorie pe care trebuie să-l fac pentru a mă reîntoar la anii aceia e uşurat de amintirea clară pe care i-o păstrez. Culianu unul dintre oamenii, atît de rari din păcate, a căror frecventare las urme de neşters în sufletul celui care a avut privilegiul de a-i cunoaşte Prietenia care ne-a legat a fost pentru mine o experienţă irepetabilă din punct de vedere interior şi cultural. Cum mi-l amintesc, aşadar, p Giovannino (aşa îi spuneam cu toţii la Domus Nostra)?

Am amintit deja puterea voinţei, determinarea lui. Avea capacitate de a subordona totul scopului pe care şi-l fixase, sacrificînd pasiuni reprimînd tentaţii, orientîndu-şi în sensul respectiv întreaga existenţă de la orarul zilei la interesele de viaţă. Chipul cel mai puţin atrăgător a acestei forţe interioare erau anumite asperităţi de caracter, durităţi neaşteptate ce puteau deveni motiv de ciocniri, încăpăţînări care n totdeauna îi uşurau relaţiile cu ceilalţi. Era hotărît în toate, în lucruril mărunte ca şi în cele mari. Îmi amintesc de o seară la Groningen. Er în 1978, la sfîrşitul lui decembrie. Soţia mea şi cu mine ne dusesem l el ca să facem revelionul împreună. Un ger neaşteptat ne-a silit s rămînem în casă şi, ca să treacă timpul, ne-am apucat să jucăm poker Eu continuam să cîştig, iar el să piardă. Ei bine, a devenit dintr-o dat aspru şi distant, nu admitea să piardă, continua să relanseze jocul, s

noi revanşe, încît m-am decis să întrerup cu forţa partida, invocînd ul, ca să evit o probabilă ceartă. Însă de o asemenea putere a i era nevoie pentru a putea realiza ceea ce a realizat: adică pentru a, în douăzeci de ani, de la zero la vîrful cunoaşterii ştiinţifice şi nităţilor academice.

a să îndure, să rabde în tăcere, să-şi interiorizeze orice experienţă, ivă sau negativă. Avea neaşteptate şi frecvente muţenii, lungi pauze ere, o capacitate de concentrare de care ştia să se folosească, îndu-se în sine chiar şi în mijlocul celor mai zgomotoase tovărăşii. e aici deriva extraordinara sa capacitate de lectură şi de asimilare. cu o viteză extremă şi o memorie absolut ieşită din comun îi itea să asimileze şi să menţină viu tot ceea ce îi putea servi. Citea ate, răpindu-şi multe ore de somn, cu o aptitudine enciclopedică ce a însă dispersivă, ci profund şi conştient selectivă, nelipsindu-i o itate de judecată promptă şi sigură, atît în domeniul ştiinţific, cît cel literar. Ţin minte că în camera lui, situată aproape vizavi de a , era de multe ori lumină pînă foarte tîrziu.

i invidiam cu toţii capacitatea, cu adevărat excepţională, de a învăţa i străine. Vorbea şi scria italieneşte mai bine decît mulţi italieni, r persoane cultivate. La fel stăpînea şi alte limbi. Confirmarea tor aserţiuni ale mele se află în documentele pe care le dau în ă, scrise toate direct în italiană, unde stăpînirea instrumentului de resie este absolut perfectă, iar imperfecţiunile de ordin stilistic se număra pe degetele unei singure mîini. Mă uluia mai ales rapiditatea care, în mai multe limbi diferite, reuşea să-şi exprime gîndurile în i. Între formularea mentală a ideilor şi exprimarea lor sub formă ă aproape nu existau, pentru el, pauze de gîndire. Această rapiditate care îşi organiza gîndurile şi le traducea în scriere, care era şi rodul i extrem de puternice capacităţi de concentrare, îi îngăduia să lucreze mai multe texte în acelaşi timp şi i-a dat posibilitatea să producă ens în scurtul răstimp de viaţă de care a avut parte.

Mulţumită stăpînirii a numeroase limbi (am fost însă martor, prima ră cînd l-am vizitat în Olanda, unde el ajunsese de puţină vreme, la acitatea, asiduitatea şi voinţa inflexibilă cu care se aplica studiului nbilor) a putut să parcurgă direct, nu la mîna a doua sau a treia, o bliografie imensă, întrecîndu-i astfel pe cei mai mulţi dintre colegii i în urcuşul către nivelurile de vîrf ale ştiinţei academice. Dar, în uda faptului că scria extrem de mult şi foarte repede, stilul său era

totdeauna limpede, încărcat de idei, străin de cețoasele volute verbal care se pierde uneori cultura universitară, uneori poate chiar pu neglijent, deseori tăios sau aspru, în căutarea asertorietății.

5. M-am întrebat adesea dacă determinarea pe care a pus-o în pr ducția sa literară și științifică și care l-a silit la un ritm de lucru ma crant era cumva rodul unei ambiții nemăsurate și nu mai degrabă, s deopotrivă, al unui presentiment al morții. Nu știu să răspund la acea întrebare, dar îmi amintesc bine că de mai multe ori el a lăsat transpară o asemenea premoniție. Erau vagi referiri, senzații, po chiar aluzii pe care astăzi n-aș mai ști să le indic cu precizie, dar c m-au izbit atît pe mine, cît și pe soția mea și de care ne-am amintit dată atunci cînd ne-a parvenit incredibila știre a asasinării lui.

Cert este însă – și acest lucru și-l amintesc toți prietenii săi milanez că se temea că va fi ucis. Atunci cînd a reușit să treacă dincolo cortina de neîncredere care îl făcuse inițial să fie suspicios față de to lumea – i-a trebuit ceva timp – și nu s-a mai străduit să-și ascun teama, a putut să ne mărturisească neliniștea care îl strîngea uneori un cleşte. În primele luni ale șederii sale la Milano dădea, și cred că numai mie, impresia unei persoane bîntuite de spaimă. Mai tîrzi încetul cu încetul, devenise mai liniștit, mai senin. Dar ne vorbea d despre nemiloasa tenacitate a aparatului polițienesc de la București, faptul că disidenții erau urmăriți și uneori lichidați, chiar și în stră nătate. „Voi nu știți...” ne spunea, cînd îi ironizam spaimele. Și temeri au revenit după cazul, petrecut la Londra, al unui disident bulg asasinat pe stradă, în mod incredibil, cu vîrful otrăvit al unei umbrel de un agent al guvernului de la Sofia. Din cîte știu, era foarte circum spect și precaut față de conaționalii săi din străinătate și refuza să expună politic. A ezitat îndelung înainte de a mă autoriza să publ interviul pe care îl reproduc în anexă (doc. nr. 2), împărțit între măguli și teama de a se dezvălui.

6. În perioada în care l-am cunoscut era încă foarte tînăr și interes exclusiv de căutarea unui spațiu și a unei inserții în lumea academic Nu era defel insensibil la temele politice, însă pe un plan mai genera aproape existențial, aș zice, mai degrabă decît pe teritoriul concretului Dacă interpretez corect, era prea ocupat, pe de o parte de necesitatea d a se elibera din schemele totalitare în care crescuse (doc. nr. 14), pe d

nevoia de a înţelege noua realitate în care trăia, pentru a reuşi maturizeze o viziune critică autonomă, atît asupra Estului cît şi a Vestului. Scrisorile pe care le reproduc aici sînt de fapt mărturia iului unei gîndiri aflate în formare – în sens politic, vreau să spun – grabă decît mărturia unei judecăţi sigure şi pe deplin mature. Nu scilaţiile critice, şi uneori hipercritice, proprii intelectualului. Şi intuiţii geniale, asemeni celor conţinute în propunerea pe care făcut-o de a scrie împreună, la două mîini, o carte despre erorile şi utopiei, atunci cînd aceasta încearcă să se întrupeze în istorie prin mediul mişcărilor revoluţionare, de la Franţa iacobină şi pînă la Rusia ică (doc. nr. 26 şi 27). Cu toate acestea, nu m-a surprins faptul că, prăbuşirea lui Ceauşescu, interesul politic pentru viitorul României ise la el predominant. Era semnul maturităţii deja atinse, dar şi un u că nu pierduse niciodată conştiinţa datoriei de a-şi pune talentul, m şi poziţia dobîndită, în serviciul unei cauze mai înalte decît ul succes individual. Într-un moment de dificultate îmi scrisese landa că, în ceea ce îl priveşte, unica şi ultima angajare era aceea opria muncă (doc. nr. 9). Însă atunci cînd condiţiile s-au copt a i-şi impună şi alte datorii, alte tipuri de angajare. Oare acest lucru rmat braţul asasinului său? Bănuielile noastre rămîn în picioare. e a înţeles din lumea occidentală? A clarifica acest punct înseamnă, bil, a surprinde secretul personalităţii sale. Îl atrăgea tehnologia. o pasiune copilărească pentru *flippers* ; cînd intra într-un bar a cu greu seducţiei pe care o exercitau. Îl fascinase filmul *Nashville* u că reda aspectele cele mai futuriste şi mai haotice ale stilului de american. Mi se pare că era sfîşiat între două dorinţe contrarii : a de a se integra şi aceea de a se distinge, de a nu se lăsa fagocitat. lia, probabil că şi în Olanda, prevala cea de a doua exigenţă. După rea la Chicago, nu ştiu dacă exigenţa de a se distinge mai rămăsese l de limpede. Cei care l-au cunoscut în timpul şederii în America în posesia unor elemente care mie îmi lipsesc, pentru a putea răs- e la întrebarea pe care am pus-o. Schimbul nostru de scrisori s-a rupt, din păcate, din motive pur şi simplu întîmplătoare, chiar în oada mutării lui în Statele Unite. Dar geniala intuiţie a parabolei cu a şi şoarecele, pe care a preluat-o dintr-un roman al lui Mishima , nr. 1) reprezintă – şi nu cred că mă înşel – o cheie interpretativă amentală a raportului său complex, atît cultural cît şi politic, cu ea occidentală. În romanul care îl impresionase atît de mult, şoarecele

trebuie să moară pentru a demonstra că este el însuşi, respectiv lucru pe care pisicile nu-l mănîncă" Culianu a murit şi el

America era visul lui, ţinta lui şi nu doar, cred eu, intelectualme Exista cu siguranţă la el o dorinţă profundă de a arde etapele, d ajunge repede aproape de piscul unui Occident care trebuie să fi fructul oprit al visurilor sale tinereşti din România. Însă acest inst vitalist era frînat şi temperat de un scepticism profund, care consti străfundul indescifrabil al personalităţii sale. Într-o scrisoare din 19 care seamănă a descărcare, îmi mărturisea că se simte nesatisfăcut tot, de modesta bunăstare pe care o atinsese în fine, de o cultură pe c o urmărea nebuneşte dar care nu-l mulţumea, de contactele umane c îl dezamăgeau. „Mă aflu literalmente «aruncat» într-o lume pe care reuşesc nu s-o înţeleg, ci s-o apreciez pentru ceea ce este: un m c..." Şi mai adăuga: „Nu văd nicăieri nici cea mai mică speran (doc. nr. 13). Avea suficient echilibru şi autocontrol pentru a nu se l doborît de asemenea stări de spirit, dar am impresia că ele îi condiţio profund universul interior. Nu e o întîmplare, cred, faptul că interes sale ştiinţifice au fost totdeauna orientate spre investigarea, în interio religiilor, a căilor de evadare, a fugii din realitate, a acelor „călătorii sufletului", cum sună în traducere italiană ultima sa carte, care îndepărtează de cotidian. Şi totuşi nu era lipsit de ironie, inclusiv adresa lui însuşi. Documentul cu numărul 18 – o scrisoare sub formă aforisme adresată prietenului nostru comun Mario Lombardo – este rar giuvaier de fineţe şi de inteligenţă. Cu o scînteietoare stăpînir vorbelor şi ideilor, reuşeşte să transforme autocompătimirea pen propria-i situaţie precară într-un motiv glumeţ şi jovial de libert interioară.

Exista cu siguranţă la el o dorinţă dominatoare de revanşă, o s incoercibilă de a reechilibra în pozitiv o soartă care îl privase de p multe lucruri. După cum am avut totdeauna impresia că amintir sfîşietoare pe care i-o păstra tatălui său – aniversarea morţii acestuia e o zi sacră, pe care şi-o rezerva doar pentru sine – a constituit resor secret al multora din comportamentele sale. Tenacitatea cu care a urmă escaladarea succesului, sacrificînd orice altceva, este probabil revers unei insatisfacţii intime, al unor dureri ascunse ce trebuie să-i fi marc irevocabil tinereţea. De acolo proveneau şi aspectele cuceritoare, ca cele mai tăioase ale temperamentului său. În ultima scrisoare zbucium pe care mi-a trimis-o, în 1987, în care recunoştea şi că abia m

ște să-și țină viața în mîini („ajungi să-ți fii străin ție însuți"), lăsa nspară limpede această stare de spirit într-o frază revelatoare: urma urmei, există totdeauna un echilibru între lucrurile bune și rele, iar în viața mea, acesta abia urmează să se restabilească în nța lucrurilor bune, însă nu mă îndoiesc de asta, nu mă îndoiesc ... (doc. nr. 33)

ntru dragostea pe care i-am purtat-o, pentru suferințele pe care îndurat, pentru inteligența superioară pe care i-o recunoșteam, să sper cel puțin că moartea i-a îngăduit timpul de a restabili acest libru.

Anexă[1]

Documentul nr. 1[2]

n general cred că cei care trăiesc în țările din Estul Europei își fac re Occident idei cu totul greșite: fie că sînt disidenți, fie că nu. Dar fu că vorbim de disidenți, să ne oprim asupra lor.

u vin dintr-o țară care – să mă scuze compatrioții care încearcă să mă ingă de contrariu – nu a produs nici un mare disident. Mai aparțin și generații care, în comparație cu cele care au precedat-o în România listă și cu cele care i-au succedat, s-a bucurat de mari privilegii. l, eu am putut, de pildă, să mă interesez de istoria religiilor și să z filozofia Renașterii italiene. Mai mult, am făcut o teză de licență re filozofia Renașterii, lucru de neconceput între 1946 și 1967 și din încolo. În plus, din 1967 și pînă în 1970 am putut publica în reviste re povestiri care astăzi n-ar mai putea să apară. De fapt, încă din 1970 ai puteau să apară. Din care motiv activitatea mea literară s-a epuizat ul de timp al adolescenței: între șaptesprezece și douăzeci de ani. ul meu volum de povestiri inedite, pe care le uneau caracteristici mai sau mai puțin tehnice și de conținut, fusese anunțat într-o manieră m de favorabilă de Editura „Eminescu" din București. Dar în iunie el a fost retras din tipografie și nu de către cenzură, ci chiar de torul-șef al editurii, căruia îi era frică. După cîteva săptămîni am les că nu mai era de acum posibil să public nimic, nici volumul acela și altceva. Revistele literare, cu care nu întrețineam, de altfel, raporturi cordiale, îmi refuzau povestirile.

În anii aceia, din 1970 pînă în 1972, m-am închis în bibliotecă. N vedeam decît cu un cerc restrîns de prieteni. Mă temeam de toţi şi d Deşi, ca să spun aşa, îmi ţinusem totdeauna gura, deşi fusesem pr din secţia mea şi al doilea pe facultate şi în privinţa acestor consfi mecanice ale unei cunoaşteri relative care sînt notele de la universi serviciul personal nu a vrut să-mi acorde postul de asistent ce îmi reve Or, toată lumea ştie ce înseamnă serviciul personal: statul, să zi Acelaşi stat care îmi dădea însă un paşaport şi îmi îngăduia să benefici o bursă de studii oferită de guvernul italian. Nu ştiu dacă era o invitaţ nu mă mai întorc în România; eu aşa am înţeles-o.

Din România aduceam cu mine, proiectîndu-le şi asupra Occident o extremă neîncredere în activitatea politică a omului. O zicere apocri lui Isus, mi se pare, ne învaţă că nu există putere bună. Eu unul e convins de asta şi mai sînt încă. Judecata asupra puterii nu se fac termeni morali, ci pragmatici. Trebuie să spun că la plecarea mea România această neîncredere lua proporţii enorme. Mă bătea serios gîn de a mă claustra într-o mînăstire, în care vedeam un loc al libertăţii faţ putere. În realitate lucrurile nu stau aşa: o mînăstire e un loc al liber numai pentru persoanele verificate, pentru persoanele care au trecut n probe. Îmi explic în parte „misticismul" din vremea respectivă tocmai c o reacţie în faţa puterii, ca o descoperire forţată a „libertăţii interioa Aşa se explică şi de ce eram un mare admirator al lui Mircea Eliade şi C Gustav Jung, precum şi de ce am studiat şi am practicat yoga timp de ani. Era o formă de evadare, era un mod de a recupera o anumită integrit Însă amăgirea pe care o reprezintă acest mod de viaţă şi precarit poziţiilor la care ajunsesem aveau să mi se înfăţişeze imediat ce m-am d să rămîn în Occident.

Dinaintea problemei de nepătruns a puterii, a puterii totalitare, repliasem în mine însumi. Cred că este una din cele două soluţii posibil spaţiul est-european: cealaltă ar fi disidenţa pe faţă, asumarea riscul inclusiv fizic – al propriilor poziţii în faţa puterii. Eu unul am considera mai consider şi astăzi această cale drept foarte ingenuă, mai ales în anu cazuri. Şi, de altfel, o consider de-acum pe cea dintîi, adică pe cea ale de mine la timpul respectiv, drept mai onestă din punct de vedere st intelectual, dar încă şi mai ingenuă decît cealaltă.

Atunci cînd cineva ajunge în Occident cu intenţia de a-şi realiza prop libertate pe plan mistic (nu zic „spiritual" pentru că nu prea ştiu înseamnă), această persoană va fi în esenţă mai deziluzionată decît cei c mai nutresc speranţe de ordin practic. În primul rînd pentru că, în Occide

...mul nu mai există, cel puţin nu mai există deloc în formele în care ...chide înţelegerii noastre. Cînd spun „misticism”, mă refer la ... forme de interpretare a Evangheliilor. În Orient, aceste forme au de ...ori un caracter aproape asocial. În Occident, cel care ar dori să le ... va ajunge total marginalizat şi, dacă nu dispune de mijloace de ...nţă, va sfîrşi probabil la ospiciu. Cum mă destăinuisem cîtorva ... pe care le consideram, de altfel, inteligente, acestea îmi înfăţişau ... perspectivă, precum şi altele chiar şi mai înspăimîntătoare. Am ... lăsîndu-mă cuprins de spaimă. Ţin minte că a fost o perioadă ...de traumatică şi că doar prin minune, sau aproape printr-o minune, ... din criza pe care a declanşat-o în mine contactul cu Occidentul. Dat ... aceste lucruri sînt mult prea personale şi că, în fond, astăzi mi se ...estul de ridicole, nu vreau să trag de aici nici o judecată universal... Singurul lucru pe care îl pot spune e următorul: că alesesem o ...ită, atît în Est cît şi în Vest. Am înţeles asta la un an după sosirea ... Italia, la capătul a nenumărate experienţe, începînd cu lagărul de ...ţi şi pînă la munca fizică brută, începînd de la totala indiferenţă a ...ţi şi sfîrşind cu umilitoarea suspiciune a tuturor. S-a prăbuşit o ... dar s-a ivit alta.

...azul” meu este, deci, destul de singular. Îl consider mai puţin impor...cît al altora şi, nu încape îndoială, mai puţin răsunător. Ce poate ... în Occident o persoană convinsă din start că nu există putere bună? ..., calea mea nu avea să fie cea a contestării, căci avea să se situeze în ...problemei puterii. Şi, prin urmare, situaţia în sine nu se schimbă ... mine, în Est ca şi în Vest: *atîta timp cît puterea tolerează ca eu să* ...c şi să scriu, totul e bine în ce mă priveşte. Nu pot să cer altceva.

...naţionalii mei disidenţi, adică cei care au ales calea rezistenţei în ...le ei politice – pe care eu unul îi consider, de altfel, necesarmente ... – au suscitat în ultima vreme oarecare interes în Occident. După ... mea, ei nu au prea mult de spus şi, în fond, îi maimuţăresc pe marii ...ţi ruşi. Îmi amintesc că un compatriot aflat la Roma şi-a lăsat imediat ... *à la* Soljeniţîn şi a apărut în ziare cu acest chip. Compatrioţii mei ... Paris „descoperă” şi ei ideile lui Soljeniţîn, în special pe cea că ar ... să fim „morali”. Eu personal, care am avut în alte timpuri o concepţie ...mai rigidă asupra moralei, nu pot decît să zîmbesc. Numai că într-o ...ţă se deosebesc de disidenţii ruşi: în aceea că doresc să elimine din ...ele şi povestirile lor orice „mesaj”. Adică fac artă pentru artă. În ... acesta, sînt mai aproape de diversele mode occidentale. După cum ...a geografică a României e particulară, tot astfel şi scriitorii români ...mpărţiţi între Orient şi Occident. În vreme ce acceptă – nu se prea ştie

de ce – ideea lui Soljeniţîn că trebuie să fim morali, în arta lor o re total, acceptînd în schimb modele occidentale.

În România trebuia să porţi mască, să cultivi arta pentru artă, să eli orice „mesaj" şi aşa mai departe, pentru a putea fi publicat. Acest mo a scrie poate fi explicat, aşadar, prin acea repliere în sine, atît de nece într-un regim totalitar pentru a-ţi putea păstra „libertatea interioară". Occident el are cu totul altă explicaţie, pe care nu mă voi lungi s formulez acum, pentru a evita orice generalizare. Scriitorii români Occident scriu ca occidentalii, însă din raţiuni diferite de cele ale occi talilor. Eu nu cred că din asta ar putea ieşi ceva excepţional. Vor excelente opere artizanale, cum s-a şi întîmplat. În cazul lui Paul Go însă, raportarea la Soljeniţîn este obligatorie. Goma ar fi mare dacă n exista deja un Soljeniţîn. Aşa el e doar interesant şi are valoarea sa de o etno-folcloristic. Oricum, cred că în lunile următoare îmi voi aşterne, po pe hîrtie părerile asupra artei acestor prozatori : căci ei au talent, numa poziţia lor, în Vest ca şi în Est, îi împiedică de a spune lucruri noi. În c ce mă priveşte, am încercat calea romanului realist, dar n-am mai publ în Occident. Cineva care se gîndea să-mi tipărească un roman a renun spunînd-mi că ar prefera un volum de povestiri. Acum nu am timp de s şi această activitate nu mă mai interesează. Am scris şi în italiană, da desigur greu să-ţi schimbi limba.

Ca să revin la Occident : cred că deziluziile pe care acesta le-a provo marilor disidenţi sovietici, la fel ca şi iluziile anterioare, se explică p insuficienta cunoaştere pe care ei o au despre Occident. Dacă privim m îndeaproape „acuzaţiile" lui Soljeniţîn la adresa Occidentului, vedem că sînt formulate pe de o parte în cheie morală, iar pe de alta în cheie politi E foarte dificil pentru un om din Est să abandoneze schemele totalitare. D punct de vedere politic Soljeniţîn reproşează, în fond, Occidentului că n destul de totalitar. În vreme ce din punct de vedere moral, Soljeniţîn reproşează tocmai că nu este moral. Soljeniţîn îşi făcea iluzia, la fel ca mulţi alţii, că ceva trebuie să fie moral în această lume şi îşi proiecta acea dorinţă a lui de perfecţiune asupra Occidentului.

În realitate, toate acestea nu au nimic de a face cu esenţa însăşi Occidentului. Ştiu că mulţi disidenţi cer explicaţii istorice, obişnuiţi fi cu gîndirea marxistă. Însă nici unuia dintre ei nu i-a trecut prin minte definească esenţa Occidentului, căci ei repetă mereu că n-au vrut să abandoneze ţara de origine. Astfel, se spune că iluminismul ar sta la ba ruinei morale a Occidentului. Aceste judecăţi sînt extrem de generice şi ajută defel la înţelegerea problemei.

...și nu sînt un admirator al romancierului Yukyo Mishima, cred totuși ... ultimul său roman, *Căderea îngerului*, acesta a exprimat aproape ...t esența Occidentului, în parabola pisicii și a șoarecelui.
... șoarece descoperă, nu se știe nici de ce și nici în ce fel, că el nu este ... șoarece. Mai mult, descoperă că e pisică, însă se abține de la a-i ... pe șoareci pentru a nu le dezvălui acest secret. La un moment dat ...șoarece, care are caracteristicile fizice ale unui șoarece însă a desco-...că în esența sa este pisică, întîlnește o pisică veritabilă, care dă să-l ...e. Șoarecele îi spune că acest lucru e imposibil, întrucît e pisică el ..., iar pisicile nu mănîncă pisici. La care, firește, pisica surîde și dă să-l .... Atunci șoarecele se aruncă într-un canal și se îneacă. Pisica întinde ...-l scoată, îl linge și descoperă că are un gust oribil, din care motiv ...onează șoarecele mort în conducta de scurgere.
...abola continuă în felul următor : sinuciderea șoarecelui a constituit ...ces, întrucît pisica nu l-a mîncat. Din moment ce pisica nu l-a ...t, înseamnă că el nu era șoarece. Iar dacă nu era șoarece, putea fi ... altceva, prin urmare chiar și pisică. Șoarecele a demonstrat, așadar, ...era șoarece. Însă pisica s-a retras într-un colț să toarcă, în beatitudinea ...r sale. Această enormă capacitate estetică a pisicii o împiedică să-și ...ească vreun lucru : ea trăiește în visele ei fericite, în pura ei plăcere ... dormi. Pisica a uitat imediat de întîmplarea cu șoarecele. Cred că ...ul și esența Occidentului stau în capacitatea lui de a uita imediat ..., închis cum este în lumea agreabilă a viselor sale. Succesul fiecărui ...e, al fiecărui disident – din Est ori din Vest – este pur individual. Dar ...ine acest succes numai atunci cînd, deja mort și abandonat în canal, ...onstrat că n-a fost mîncat de pisică. A demonstrat că este, la urma ..., ceva pe care pisicile nu-l mănîncă.

Documentul nr. 2[3]

...gura disidentului devine tot mai populară în țările Europei occidentale. ...n anume sens, disidenții au fost populari totdeauna. Numai că, pînă ... cîțiva ani, se practica față de ei fie o evidențiere acritică, fie respin-... acritică. Dinspre stînga erau văzuți ca trădători, ca niște oameni care ...ceră imensul noroc de a trăi într-o țară socialistă ; în ochii taberei ..., fuga și suferința lor constituiau dovada cea mai sigură a superiorității ...ului occidental asupra celui din Est.
... vremea din urmă însă pînă și stînga s-a resemnat : ea pare să-i ...te acum pe disidenți drept ceea ce sînt : supraviețuitori și fugari

dintr-o lume pe care doar cîţiva apologeţi ireductibili îşi mai îngăduie definească drept „cea mai bună dintre lumile posibile" Aşa s-a ajuns, l la Bienala de la Veneţia, la colocviile, simpozioanele, conferinţele de pr la interviurile televizate.

„Da, pentru noi impactul cu Occidentul este adesea o traumă" – spune Ioan Petru Culianu, român care trăieşte de peste şase ani în Occid mai întîi în Italia, iar acum în Olanda. „Aş spune că deziluzia este, în m cazuri, comparabilă doar cu neţărmurita iluzie sub imperiul căreia no ţările noastre de origine, priveam către voi. Pentru cei nemulţumiţi de ac şi aş zice că nemulţumiţi sînt aproape cu toţii – Occidentul este un fe Eldorado, un pămînt al făgăduinţei unde fiecare speră să poate ajunge în zi. Iar cei care reuşesc să ajungă acolo lasă uneori în urmă o ami indestructibilă, devin aproape nişte figuri mitice." „Iar cu cel care fuge întreb – ce se întîmplă ?" „Se întîmplă multe lucruri, fiecare îşi are pove lui aparte. Ar fi arbitrar să generalizăm. Depinde în ce ţară ajungi, dep de persoanele pe care le întîlneşti, de cine te ajută şi de cine refuză s ajute. În fine, începe o inserţie lentă, anevoioasă, istovitoare într-o l unde nu ştiam cît sînt de dure lupta pentru existenţă, emulaţia, concure Şi în felul acesta începe să se destrame mitul pămîntului făgăduinţei. trebuie adăugate şi dezrădăcinarea, gîndul că ne-am abandonat prob pentru totdeauna pămîntul natal şi pe cei dragi. Exilatul nu e un emigr Emigrantul se poate întoarce în ţara lui, noi nu ; emigrantul încearcă s facă un rost, noi căutăm altceva."

„Exact, asta e, voi ce anume căutaţi? Cu alte cuvinte, tu de c fugit ?" „Şi în privinţa asta ar putea fi arbitrar să generalizăm. Cred to că se poate afirma că, în general, disidentul încearcă să fugă de put totalitară, omniprezentă în ţările din Est, de multe ori nu atît din pri constrîngerilor politice pe care le presupune o atare putere, cît mai degr din cauza oprimării şi anihilării oricărei valori spirituale care reuşeşte s naştere. Dacă vrem neapărat să găsim un numitor comun disidenţei, c că, într-un fel sau altul, aici ar trebui să-l căutăm."

„Te ocupi de istoria religiilor – adaug eu –, ai scris despre Eliad Jung. Există oare o legătură între această opţiune profesională şi situaţi care ai zugrăvit-o adineauri ?"

„Cred că da – îmi răspunde Culianu. Puterea totalitară din ţările co niste poate genera în cel care nu i se adaptează două tipuri de reacţii : este împotrivirea făţişă, cealaltă replierea în sine. Eu personal m-am si pe acest al doilea versant şi m-am refugiat în misticism, favorizat fiind şi o perioadă de relativă toleranţă care se instalase în România în jurul ani '70. Am avut chiar posibilitatea să-mi public o serie de povestiri. Apoi s

poţile şi atunci, în 1972, am decis să rămîn în Italia, unde venisem ...rsă italiană de studii. Trebuie să spun că am sosit aici animat de o ...lă neîncredere în putere. Eram convins de adevărul zicalei potrivit ...putere bună nu există."

În Italia convingerea asta ţi-a fost confirmată sau dezminţită?"

...a fost nici confirmată, nici dezminţită. Cred că, în general, cea mai ...utere rămîne aceea care se face simţită cel mai puţin. Aceasta este, ...mine, definiţia democraţiei şi aş zice că, pînă în momentul de faţă, ...ste o ţară cît se poate de democratică. Dar trebuie să ţii seama de ...ă problema puterii, care mă preocupă de multă vreme în ceea ce ... aspectele ei religioase în sens larg – respectiv «ideologiile» –, nu e ...lemă a Italiei, e o problemă universală în spaţiu şi în timp. Şi mai ţine ... de punctul de plecare la care m-am referit adineauri. Ideea negati... puterii nu mi s-a relevat aici, cel mult s-a îmbogăţit cu noi aspecte, ...ţile. A trebuit să trec prin experienţe traumatice pentru tînărul de ...ci şi doi de ani care eram pe atunci : lagărul de refugiaţi, munca ...lă, indiferenţa şi suspiciunea oamenilor. Unele au fost de-a dreptul ...are, te rog să mă crezi. Mi-a fost şi frică, iar frica venea să se adauge ...ntului că m-am rătăcit. Oricum, ca să revin la întrebarea ta, lucrul ...-a izbit cel mai mult este adevărul observaţiei făcute de un filozof ...n că în Occident totul e mediat de valoarea de schimb, totul, pînă la ...in urmă dorinţă sau la cel din urmă sentiment. Fireşte, inclusiv ...nţii», indiferent faţă de ce anume practică disidenţa. În consecinţă, ... o religiozitate autentic creştină, aşa cum o înţelegeam eu, mi se pare ...ă în criză din cauza acestui principiu comercial. În ţările din Est ... încă în urmă şi în privinţa aceasta. Însă ne aflăm pe acelaşi drum. În ... priveşte, am ajuns la concluzia că, deocamdată, important e să ...i să-ţi construieşti un mic colţ de lume în care să poţi gîndi şi scrie. ... deloc uşor, de altfel."

... un pesimism profund în ceea ce spui."

... adevărat. Anumite situaţii, anumite stări sufleteşti sînt greu de ...at. Voi spune doar, şi sper să nu ofensez pe nimeni, că în ţările din ... în Occident situaţia nu mi se pare mult diferită sub raportul acestui ...piu al capitalismului avansat, conform căruia nimic nu mai este ...at de la transformarea într-o marfă. Unele curente religioase din ...itatea tîrzie propuneau o angelologie foarte complexă. Se afirma că ...n fir de iarbă nu a fost lăsat fără un înger al lui. Astăzi s-ar putea ... că pînă şi cel din urmă fir de iarbă îşi are un preţ al lui. Tot astfel şi ...văzute : iubirea, chiar şi moartea. Totul are valoare numai în măsura ...e se traduce în bani. În ceea ce priveşte, în schimb, puterea, desigur,

aici nu sînt lagăre de concentrare, există instanţe juridice, există o o publică – oricît de manipulată ar fi ea de către mass-media –, cetăţean poate apăra, în anumite limite. Aş fi neghiob, ingrat şi nedrept dacă recunoaşte acest lucru. Totuşi trebuie adăugat că tehnicile de marginal funcţionează şi aici, că spaţiul de desfăşurare a spiritului se restrîng *mai mult (nu întîmplător văd pretutindeni în jur cum religiozitatea a* inclusiv în mine însumi), că puterea e tot mai concentrată, tot mai cap mai atentă, mai tehnocratică. Şi aici, mă tem, ea tinde să devină totali Sînt ani de zile de cînd trebuie să încep mereu de la capăt lupta p «acte», paşaport, carte de identitate etc., lupta pentru obţinerea a identităţi juridice fără de care eşti nimeni, absolut nimeni. Trebuie exilat ca să poţi şti ce înseamnă asta..."

Ne privim lung, în tăcere. Revăd într-o clipă odiseea lui, pe c cunosc, pe care am urmărit-o. Apoi reiau : „Identitatea voastră, exact d asta aş fi vrut să vorbim."

„Da, să vorbim despre asta. Mă îndurerează uneori să văd cum disid se lasă fagocitaţi de mòdele Occidentului, să văd uşurinţa cu care ei re la sine. Eu vin dintr-o ţară care nu a produs mari disidenţi, îmi pare ră spun, dar aşa este. A dat, în schimb, numeroşi scriitori şi intelectua talent. După ce debarcă la Paris ei continuă să scrie romane – de altfel totul apreciabile – din care elimină orice «mesaj». Cultivă deci arta pe artă. Făceau la fel şi în România. Numai că în România erau constrînşi facă pentru a putea spera că vor fi publicaţi, se refugiau în ideea artei pe artă fiindcă nu aveau încotro ; aici însă ei ar putea face orice şi nu fa

„E o trădare ? " încerc eu să-l întreb.

„Poate că nu e o trădare – răspunde Culianu. Adevărata probl constă, cred eu, în dezrădăcinarea disidenţilor. E dificil să te adresezi public pe care nu îl cunoşti, să scrii pentru o societate care nu e a ta. oricînd să greşeşti măsura, să spui mai mult decît se cere. Experien valorile noastre sînt profund diferite de ale voastre. Iar problema şi dr disidenţilor este de a rămîne fideli acelei experienţe şi acelor valori, nu-şi uita «misiunea», dacă nu cumva e prea pretenţios termenul, în mo tul în care sînt dezrădăcinaţi şi transplantaţi într-o lume care le cere alt decît pot ei da. Ruşii sînt cei care reuşesc să-şi păstreze în mai mare mă propria identitate şi de fapt, nu e deloc o întîmplare, sînt şi cei care se străini oriunde se duc şi care, în orice rostesc sau scriu, se adres totdeauna, *in primis,* Rusiei. Să ne gîndim la Soljeniţîn."

„Ce semnifică Soljeniţîn ? "

„Vezi, este un om care reuşeşte să rămînă el însuşi oriunde. El adrese Occidentului două feluri de acuzaţii : unele politice, altele morale.

de vedere moral, Soljeniţîn e însetat de perfecţiune. Spera poate s-o Occident. N-a găsit-o şi de aici deziluzia şi reproşurile lui. Din de vedere politic, el rămîne ancorat în schemele *totalitare* ale Estului. ...văr, ceea ce reproşează el societăţilor occidentale e faptul că sînt ...gmentate, prea haotice, prea dispersate. De aici provine dificultatea ...a se face înţeles şi *dificultatea voastră de a-l înţelege. Rămîne însă un* ...o extraordinară coerenţă şi forţă interioară, care exercită o fascinaţie ...ptibilă asupra tuturor disidenţilor. Sigur, în lumea de astăzi e nevoie ...eni ca el, dar nu înseamnă nicidecum că el a reuşit să înţeleagă ...ntul."

Documentul nr. 3[4]

Chicago Ill., 5 aprilie 1975

Dragă Paolo,

Îţi cer scuze că trimit aşa de tîrziu această scrisoare, însă voiam ...mi formez mai întîi o opinie lucidă asupra lucrurilor din jurul meu ...). Aici, nu încape îndoială, se trăieşte mult mai bine decît în Italia şi ... e vreun pericol iminent ca lucrurile să se schimbe. Liniştea e chiar ...ositoare. În America sînt multe probleme, mai ales cea a delincvenţei ... au fără culoare, însă viaţa pare extrem de sigură.

Despre mine cred că ai mai avut diverse veşti, mai ales din scrisoarea ... care am trimis-o alor tăi la Rovigo[5] Am învăţat multe lucruri, am ...ut neîndoielnic o experienţă importantă şi interesantă. Cu toate astea, ...ndiţiile financiare prea puţin strălucite nu mi-au permis să merg şi să ...d nimic în afara oraşului, din care motiv m-am hotărît să revin în Italia ... sfîrşitul lui mai (în iunie pleacă şi prof. Eliade). Mă aşteaptă acolo ...ulte lucruri de reluat şi rezolvat, printre altele licenţa italiană. Aici am ...diat cursuri de interes, am cunoscut personalităţi importante, am ...crat în relativă linişte, întrerupt doar de o serie de incendii misterioase ... care cineva (încă neidentificat) le declanşa în biblioteca Regenstein ...cea mai mare din lume) şi, ceva mai recent, de un viscol cu zăpadă înaltă de unsprezece inci, care a ucis mai mult de treizeci de persoane şi a izolat pentru 48 de ore Chicago de restul lumii. Oraşul e frumos, în tot cazul mult diferit de oraşele europene, care arată ca nişte găuri de şoareci în comparaţie cu Chicago. Zgîrie-norii Sears, cel mai înalt din lume, trebuie să aibă circa 150 de etaje şi e foarte impresionant. Între altele, în domeniul meu de studii, universitatea de aici este considerată

cea mai bună din lume ; orașul se respectă, e construit pe cel mai m lac din lume, are cel mai înalt zgîrie-nori și cea mai mare bibliotecă lume, muzeul cel mai mare din lume și magazinul de jucării cel mare din lume etc. E construit pe scară mare. Mă întreb cum o să m mai pară Milano la întoarcere... TV pe patruzeci de canale, din c cinci cu sediul la Chicago, șapte posturi de radio etc... Ca să nu vorbesc de magazine și de nivelul de viață, care depășește tot ce a putut să-mi imaginez. Se trăiește bine în America, se trăiește „pe s mare" Așa că te-aș invita să faci o vizită, cînd o să poți.

Îți trimit cele mai afectuoase gînduri și te rog să transmiți și părin tăi cele mai bune gînduri de la mine,

Giova

Documentul nr. 4

Milano, 20 mai 1

Dragă Paolo,

Îți mulțumesc pentru bilet, pe care l-am găsit la întoarcerea de Paris. Din diverse motive (trebuia să mă întîlnesc cu un profesor de Sorbona peste cîteva zile) mi-am amînat întoarcerea. Am sosit e acum o săptămînă. Voiajul a fost interesant, o să-ți povestesc cînd vedem.

Am scris acasă imediat, fiindcă între timp mama îmi telefonase a Poate s-o fi gîndit că a ajuns pînă aici cutremurul[6]. Din păcate eu n mai scrisesem, prins în diverse activități, de la Paște (...).

Altminteri, la Domus domnește veselia pe care o știi. Bine că am gînd să plec imediat după ultimele examene cu studenții (22/6), dată care voi cunoaște, probabil, și rezultatele minunatelor alegeri pe care așteptăm cu nerăbdare...[7] Nu e deloc exclus, într-un anume caz, să mă mai întorc în octombrie. În cazul respectiv, o să-mi reîncep frumo profesiune de spălător de vase, așteptînd de data asta să mă gonească din Franța prietenii noștri din Est... Oricum, vara asta măcar sper petrec în liniște.

Te rog să transmiți salutări și cele mai bune urări alor tăi[8]. Sper sînt bine cu toții. Cu drag,

Giovan

Documentul nr. 5[9]

10 decembrie, 1976

Dragii mei Paolo şi Anna Clara,

Vă scriu pentru a vă ura numai bine şi, pentru perioada imediat următoare, un Crăciun plăcut şi un An Nou '77 fericit. În ţara mea adoptivă o duc bine, numai că există o barieră lingvistică din cauza căreia în anumite momente mă simt destul de izolat. Apartamentul pe care îl am aici e puţin cam prea mare pentru mine, aşa că vă aştept cît mai curînd, ca să-l pot umple măcar temporar. Se compune dintr-un living imens (circa 12×5) şi dintr-un dormitor minuscul, plus dependinţe. Am un radio şi un televizor (care nu funcţionează deocamdată: va trebui să mă hotărăsc să chem pe cineva să-l repare). Încălzirea merge bine, iar clima nu e excesiv de rece.

Deocamdată nu am lecţii la universitate, dar mă duc în fiecare zi, fără un orar fix (stau acolo trei-patru ore, pe care nu le pierd, fiindcă e multă treabă de făcut). Avem cinci studenţi, dar limba română nu contează. Sper să obţin fonduri pentru o cercetare pe termen lung (ba chiar aş vrea s-o mai scurtez, fiindcă cei cinci ani propuşi de director mi se par prea mulţi). Sînt hotărît să nu mă mişc de aici cel puţin cîţiva ani, căci Groningen este oraşul ideal: nici prea mare, nici prea mic etc. Învăţ de zor limba, care e moeilijk, adică grea. Aş putea să fac şi mai mult, dar mă aflu încă într-o fază de tranziţie.

O să aştept cu nerăbdare un semn de la voi. Met beste groeten,

Giovanni

Documentul nr. 6

10 decembrie 1976

Dragă Paolo,

Cred că scrisorile noastre s-au încrucişat undeva prin spaţiu. Îţi mulţumesc mult pentru fotocopia articolului tău despre „cultura cîştigului", care m-a interesat, ca de obicei, foarte mult[10] Sînt, într-adevăr, lucruri extrem de familiare, în stilul tău excelent, pe care aş dori să-l citesc mai des (...). Sper ca tu să fii un Prezzolini redivivus, adică să ai curajul să fii împotriva cenzurii noilor puteri culturale, dar sper şi să nu

ai de urmat lungile itinerarii pe care Prezzolini a trebuit să le parcurg prin lume, în afară de cazul că ţi-ar plăcea s-o faci.

În orice caz, sper mult ca tu şi Anna Clara să parcurgeţi măca itinerariul Padova-Groningen, cît mai curînd şi cînd vă e pe plac. probabil ca în martie să-mi caut altă casă, dar o să ne ţinem în contac

Mă motorizez cum pot: azi am cumpărat o bicicletă uzată şi a făcut exerciţii în trafic, din cînd în cînd refugiindu-mă pe trotuar. Vacan de Crăciun va fi destul de încărcată (dar şi plicticoasă, în parte: v trebui probabil să fac un drum la Paris, dacă nu cumva o să reuşesc să evit). Dar vor veni diverşi prieteni şi, pentru prima oară după mulţi an voi avea o casă unde să-i găzduiesc.

Mi-au sosit, în fine, şi bagajele. Mîine mă duc să le ridic. Sper s reuşesc să încasez şi banii de la Universitate, altfel rămîn lefter. Nu m mai apuc să-ţi descriu cum e pe aici: am puţine contacte cu lumea. N studiez de zor, cum credeai. Aerul sănătos şi laptele mă îmbie la som (Iartă-mă, m-a întrerupt un individ care a ţinut să-mi vîndă ilustrat contra apartheidului în Africa de Sud. Le-am cumpărat, fiindcă locuies pe o stradă cu mulţi studenţi şi nu vreau...).

De cînd sînt aici încerc o stranie reţinere faţă de oameni şi lucrur Încă nu m-am dus la cinema (cu toate că nu-mi merge televizorul), i cumpărăturile le fac la supermarket. Mă văd cu destulă lume, dar n m-am împrietenit deocamdată cu nimeni, deşi am primit şi am vizit diverse persoane. În rest „adaptarea" merge cît se poate de bine, aştep doar să se rezolve satisfăcător „problema lingvistică"

Zilele sînt aici extrem de scurte. La 8 e încă întuneric şi la după-amiaza se întunecă la loc. În ciuda acestui fapt (adică în ciu lungului timp în care aş putea să lucrez), în afara celor circa două o consumate cu căştile pe urechi nu fac decît să vegetez. Sper să-mi int în formă cît de curînd.

Multe, multe salutări afectuoase ţie şi Annei Clara, părinţilor tăi lui Pierluigi. Vă rog să nu uitaţi că mi-aţi promis să vă arătaţi pe aic În curînd, să sperăm.

Giovan

Documentul nr. 7[11]

Dragă Paolo,

Îţi sînt foarte recunoscător pentru scrisoare. Aflaţi amîndoi că dac nu veniţi încoace de Paşte mă supăr rău şi vin să vă caut oriunde v-a ascunde! Pentru mine va fi efectiv o mare plăcere dacă veniţi. Şi cre

că, la urma urmei, nu poate să fie benzina atît de scumpă ca să ne împiedice să ne vedem.

În ce priveşte elogiul pe care îl faci matrimoniului, şi din care pot deduce că şi la voi în casă barometrul arată timp frumos - lucru pentru care felicit ambele părţi implicate -, şi eu îl simt de acum ca indispensabil. Prietena mea nemţoaică a stat aici o săptămînă, iar acum îi deplîng absenţa - fie şi numai pentru teancul imens de farfurii murdare pe care nu mă hotărăsc să le spăl (iartă-mi cinismul involuntar : o regret din cu totul alte motive, în primul rînd fiindcă nu mă întorceam într-o casă pustie, apoi fiindcă etc. etc.). Din care cauză simt nevoia imperioasă de a-mi găsi o tovarăşă cu care să împart spaţiul, bucuriile şi erorile (adică timpul). Cum, totuşi, a împărţi cu cineva spaţiul şi timpul nu e chiar de jolo, sper ca urgenţa problemei să nu mă determine să fac un pas greşit. Mă gîndesc că, dacă ai avea o idee despre locul unde mă aflu, tu ai înţelege imediat că nu e făcut pentru oameni singuri. O femeie mi-ar fi de mare ajutor în „public relations" şi la toate treburile administrative de care nu-mi face plăcere să mă ocup şi care sînt extrem de numeroase (...)

Îţi mulţumesc pentru încurajări. Am nevoie de ele dintr-un singur motiv : am de făcut o muncă imensă, iar clima îmi diminuează randamentul. Sper oricum să o scot la capăt cu cîteva amînări. Acum te las, urîndu-ţi numai bine ţie şi Annei Clara şi rugîndu-vă pe amîndoi să faceţi tot posibilul ca să veniţi încoace în aprilie (...). Cu fraternitate, al tău

Giovanni

Documentul nr. 8

Groningen, 10 februarie 1977

Dragă Paolo,

Ştiu că m-ai ajutat totdeauna la nevoie, de aceea recurg încă o dată la tine, sperînd să nu te deranjez prea tare.

Mi-ai spus odată că, dacă am nevoie de un avocat, pot să mă adresez ţie.

A venit momentul, şi iată din ce motiv : cum ştii, pe 4 iulie '77 împlinesc cinci ani de şedere în Italia. Aş putea deci să cer cetăţenia italiană şi mă gîndesc că ar fi cazul s-o fac.

Mai e şi altceva : dacă aş obţine această cetăţenie înainte de a împlini treizeci de ani, lucru probabil, ar trebui să fac şi serviciul militar.

Nu că am ceva împotriva serviciului militar, dar aşa ceva mi-ar d toate planurile peste cap – ca să nu mai spun că, după toate prob bilităţile, ar însemna să-mi pierd postul din Olanda.

Am auzit totuşi că, în cazul celor care au un contract de lucru străinătate, serviciul militar se amînă, şi cînd au depăşit treizeci de a sînt scutiţi de el.

Acuma, să nu ţi se pară o idee absurdă: tratamentul de care a parte ca refugiat nu e numai umilitor în faţa autorităţilor, dar mă face să irosesc mult timp şi multă energie, în sensul că trebuie oricum să m adresez autorităţilor pentru a-mi reînnoi permisul de şedere, lucru pent care trebuie să mă duc la Amsterdam şi să fiu tratat, fireşte, şi d autorităţile italiene ca un intrus supărător.

Îţi aminteşti cum îţi spuneam că n-aş fi vrut să cer cetăţenie italia în contextul politic actual[12]. Cu toate astea, a fi cetăţen italian cu contra de muncă în străinătate e altceva decît a fi cetăţean italian în Italia, adic supus controlului comunist în toate sferele producţiei şi culturii.

Ţi-aş fi extrem de recunoscător dacă:

1) mi-ai putea recomanda un avocat bun;
2) acesta mi-ar putea preciza onorariul său pentru demersurile ca trebuie efectuate în vederea cetăţeniei, precum şi
3) dacă te-ai putea informa în prealabil dacă ceea ce ştiu eu cu privi la serviciul militar e valabil, fiindcă în cazul că nu e aşa ar trebui s mai aştept cu cererea de cetăţenie şi ar fi inutil să deranjez (şi s plătesc) un avocat.

În cazul că spezele nu sînt excesive, aş putea să fac toate demersuri printr-un avocat, avînd în vedere că nu mă aflu în Italia şi că prezen mea nu e absolut necesară.

Nu trebuie uitat că am împlinit abia douăzeci şi şapte de ani (la ianuarie) şi că deci, obţinînd, să zicem, în '78 cetăţenia italiană, aş pasibil de recrutare.

Scuză tonul afacerist al acestei scrisori, ţi-o expediez cu poş universităţii... oricum, ţin să-mi reafirm afecţiunea pentru tine şi An Clara, ţin să te informez că n-am să admit nici o scuză dacă vă gîndi cumva să nu veniţi de Paşte în Olanda şi că aştept să vă întîmpin şi să v îmbrăţişez. Te rog să-i saluţi pe ai tăi din partea mea şi îţi mulţumes al tău,

Giovann

Documentul nr. 9

25/6 februarie '77

Dragă Paolo,

Îți sînt extrem de recunoscător pentru scrisoare. Cu siguranță e mai bine să discutăm lucrurile astea în aprilie[13] (...).

Mii de mulțumiri pentru articolul tău : e singurul lucru pe care l-am citit cu adevărată plăcere (și satisfacție !) în ultima vreme (...).

Acuma, ca să revin la povestea mea cu cetățenia, care ți se va fi părut o țicneală : eu cred că a fi italian în Italia, în momentul de față, e periculos[14]. Dar să fii italian în străinătate nu e, deocamdată. Berlinguer[15] și tovarășii săi, dacă ar fi să-i cheme în țară pe toți muncitorii italieni din lume, s-ar duce de rîpă în cîteva zile. Nu pot să facă asta. Acum, deocamdată, pentru mine ar fi mai bine să fiu un italian în străinătate, decît să nu fiu nimic.

Nimeni nu s-a purtat rău cu mine, cum îți închipuiai (cu atît mai puțin Consulatul italian de la Amsterdam, unde n-am fost niciodată). Totuși, fără să fiu prost tratat, am fost tratat cu neîncredere de către autoritățile olandeze, care mi-au eliberat un permis de ședere valabil numai pînă în august anul viitor. Dacă aș fi fost italian (MEC*) aș fi primit un permis normal, care se acordă pe cinci ani. Singura supărare e că trebuie să-mi reînnoiesc anual viza italiană și permisul olandez de ședere. Nimic altceva, însă e de ajuns să mă aducă la o anumită formă de exasperare.

Lucrurile stînd așa cum stau, aș intra cu siguranță sub incidența legii privind scutirea de serviciul militar, dacă aș reuși să obțin cetățenia după ce împlinesc douăzeci și opt de ani (dar cred că durează, oricum, destul de mult s-o obțin).

În orice caz, mai vorbim despre asta și, dacă mă voi convinge de inutilitatea eforturilor mele, voi renunța pe dată.

Îți mulțumesc pentru cuvintele de încurajare din scrisoarea precedentă (cea care însoțea articolul). Cred însă că s-ar putea ca tu să fi înțeles greșit unele nuanțe autoironice din scrisoarea mea : n-am fost niciodată descurajat de ceva și, sincer vorbind, n-aș avea nici un motiv de descurajare. Oricum, nu furtul unei biciclete sau dificultățile unei

---

* Cetățean al unui stat membru al Comunității Europene (n.tr.).

limbi – şi nici măcar singurătatea, cu tot ceea ce comportă ea (s uitate pe foc şi alte lucruri) – ar putea să mă descurajeze. Acestea istorioare nostime din viaţa mea, mici momente de ironică autoc pasiune. Însă, în alt fel, viaţa mea e încordată şi îndreptată nu propria ei realizare, ci spre realizarea unui proiect de lucru. Cu s ranţă, toate aceste tensiuni şi toate aceste contrarietăţi sînt comice. C că în cheie umoristică ţi le-am şi relatat. Aş fi putut să-ţi vorbesc de multe alte lucruri, le-am ales însă pe cele mai distractive. Oricum, a vezi în curînd cum se trăieşte pe aici şi ai să vezi şi că nu e rău delo nu există motive de descurajare. (...)

Cu cele mai afectuoase salutări vouă şi tuturor alor tăi,

Giova

P.S. În momentul de faţă lucrez intens, dar am şi invitaţii pe o săptăm de acum înainte. Am şi cîţiva (cîteva) prieteni(e), dar nici o priete deosebit de... deosebită. Relaţiile sînt în curs de dezvoltare, cu depl încredere în viitor... În orice caz n-o să mă găsiţi (sau nu neapă înconjurat din toate părţile de fete frumoase...

Documentul nr. 10

19 aprilie

Dragă Paolo,

Sper ca această scrisoare să ajungă înaintea expeditorului ei (a înaintea mea)[16]. După plecarea voastră am „suferit de singurătate" cît zile, pe urmă, astăzi, cu lecţia de şofat, am reluat contactul cu n realitate în care trebuie să mă „integrez".

Îţi scriu acum nu ca să-mi exprim părerea de rău (reală şi intensă) legătură cu plecarea voastră, ci cu o intenţie foarte precisă. Cum spunea cu vorbele lui Lenin, intelectualul e un căcat, şi chiar aşa e, p la un punct. Dar nu în totalitate. De aceea nici eu nu uit că la mine ac (în România) există oameni care suferă şi luptă. După cum ştii, chestiuni de ordin general nu prea mă pricep, dar în cazuri speci încerc totdeauna să procedez cît se poate de „moral" (oare ce-o însem şi „moralitatea" asta). Acum, în România s-a alcătuit o „Cartă a drep rilor omului 1977", de către 200 de persoane, mulţi intelectuali da muncitori, oameni simpli etc. Totul „orchestrat" de scriitorul P Goma, despre care ai auzit cu siguranţă vorbindu-se.

Ca urmare a gestului lor, o parte din ei au fost băgaţi la închisoare, parte şi-au pierdut locurile de muncă sau au fost expediaţi în străinătate (invitatul nostru de aici, romancierul Virgil Tănase, a cărui poveste a făcut vîlvă lunile trecute la Paris – inclusiv, şi în special, în presa extremei stîngi radicale, care în Franţa e mai puţin dogmatică şi intelectualoidă decît cea italiană).

Or, astăzi am primit de la Paris un telefon şi mi s-au relatat toate aceste lucruri. Am fost întrebat dacă nu cunosc vreun ziarist olandez. Nu cunosc. Dar m-am gîndit imediat la tine, care ai posibilitatea de a avea audienţă la mulţi oameni care nu sînt încă victime ale epidemiei de conformism.

Dacă te interesează detaliile evenimentului poţi intra în contact (cu sau fără un aviz telefonic, în orice caz cu plata convorbirii în contul destinatarului – am uitat care e formula uzată în Italia : în Franţa se zice „taxe inverse”) cu domnul (...), la acest număr din Paris : (...). Spune-i că *eşti un ziarist italian etc., eventual invocă numele lui (...) (sînt* persoanele care mi-au dat acest număr, pe al cărui titular, respectiv pe acel domn [...], nu-l cunosc).

Desigur, eu nu îndrăznesc nici măcar să te rog să dai acest telefon, dacă ţie nu îţi este fie de folos în munca ta, fie, să zicem, convenabil din punct de vedere moral. Dacă ţi se pare că nu poţi da publicităţii acţiunile acestor oameni, e mai bine să n-o faci. Dacă ştii vreun ziarist care ar fi dornic de asta, te rog să-i comunici numărul de telefon. Ar putea să iasă un articol (sau un articol de mari dimensiuni) interesant, în ciuda faptului că în Italia lumea s-a plictisit de păţaniile din Est, dar poate tocmai de aceea...

Oricum, te salut, îţi mulţumesc şi... vă spun la revedere pe curînd, ţie şi Annei Clara!

Giov.

Documentul nr. 11

9 mai '77

Dragii mei Paolo şi Anna Clara,

Nu fiţi supăraţi pe mine că n-am trecut pe la voi. Am atîtea remuşcări, încît o să vin din nou în Italia la sfîrşit de iunie, chiar cu preţul de a nu mă mai duce în vacanţă[17].

Trenul meu trebuia să oprească la Bologna la ora 4.40 dimine
Aş fi ajuns la voi cam între 6 şi 7. Pe urmă trebuia să plec spre Mil
unde, la 17.50, aveam trenul de Groningen. Ar fi fost prea compli
De altfel, cum i-am explicat lui Paolo, la Milano am aflat veşti
m-au silit să rămîn pe loc. Erau veşti cu adevărat importante pe
mine, fiindcă îmi confirmau o mulţime de lucruri, atitudini şi presi
din ultimii ani. În rest, numai timpul va decide.

Cît priveşte cetăţenia, voi avea cu siguranţă nevoie de un avo
O să mai vorbim despre asta cînd vin (...).

Cu cele mai bune salutări părinţilor voştri de la Rovigo şi Milan
lui Pierluigi[18] (...).

La revedere pe curînd şi vă rog încă o dată să mă iertaţi.

Giova

Documentul nr. 12

10/11/

Dragă Paolo,

Mii de mulţumiri pentru ultima ta scrisoare! Pierdusem legătur
voi şi e o bună bucată de vreme de cînd nu mai primesc nimic din Ita

Vă mulţumesc mult şi pentru invitaţia de a petrece Crăciunul la v
Ideea îmi surîde foarte tare, din păcate însă mă tem că înainte
Crăciun nu voi fi încă fericitul posesor al unui paşaport nou.
început să mă satur de această situaţie, dar nu e nimic de făcut.

De altfel, cu toate că în momentul de faţă, după circa 25 de lecţii
şofat, sînt (aproape) un as al volanului, nu m-au înscris încă pen
examenul de conducere. Am condus diverse maşini, în oraş şi în afa
chiar şi fără permis; pe una am şi deteriorat-o uşor – aproape imperc
tibil – încercînd s-o parchez (la unu noaptea şi după mai multe pahar

Desigur, dacă eu nu pot să vin în Italia, voi sînteţi totdeauna bi
veniţi în Olanda. Ar fi ceva mai dificil să vă găzduiesc, dar cu un sac
dormit şi un pic de bunăvoinţă ne descurcăm. Inutil să vă mai spun c
plăcere mi-ar face!

(...) Continui să scrii la *Il Popolo*? Dacă nu e prea greu, mi
plăcea să te citesc din cînd în cînd. Ştii că admir ceea ce scrii şi c
scrii. Şi, de altfel, n-am întîlnit niciodată în articolele tale o idee cu c
să nu fiu total de acord sau care să nu mă fi ajutat să mi le clarific pe
mele. E adevărat că eu rămîn, în esenţă, un laic liberal şi mă regăs

i degrabă în *Il Giornale nuovo* [cotidian italian fondat chiar în oada respectivă, cu scopul de a lupta contra dominaţiei culturale a ii, nota autorului] decît în *Il Popolo* [cotidian al partidului Democra- Creştine, nota autorului]. Dar asta e altă mîncare de peşte. Ştiu că u, şi burghezia liberală ne aflăm pe un drum fără ieşire. Dar mi-am mat condiţia, păstrîndu-mi totuşi respectul şi nostalgia pentru „mînia ară" pe care şi eu o visam cîndva. Iar dacă nu sînt un credincios prac- nt, nici necredincios nu sînt, doar că orizontul meu nu se poate iden- a cu creştinismul, cu tot respectul absolut pentru acesta din urmă.

În ce priveşte postul de aici, cum am spus şi răspus, jocurile sînt ute. Numai că are loc o luptă „mînă de fier" [în italiană expresia ectă e „braţ de fier", nota autorului] între şeful care îl vrea pe un ian (în funcţie şi cu cărţi publicate), în timp ce secţia îl preferă pe un ui american. Din care motiv nu a fost luată încă nici o decizie. Cine vine din ori a fost în America se bucură de un prestigiu special, deseori mplet nemotivat, fiindcă în America nu se ajunge totdeauna din merit, pe calea relaţiilor şi a averii personale. Or, eu unul sînt cu totul în ra acestei încurcături, dar am senzaţia că şeful cel mare e tare ingenuu...

Cartea mea nu numai că n-a apărut, dar n-am primit nici măcar imele şpalturi (care trebuiau să fie deja corectate la începutul lui ptembrie) ! Nu ştiu ce se întîmplă. Le-am scris şi chiar le-am telefonat cheltuială proprie, dar fără rezultat. Oricum, am contractul (dar, cum ştie, acesta nu valorează prea mult).

(...) Eu lucrez intens la teza pentru Sorbona, care va avea, foarte obabil, dimensiuni monumentale. Sînt obosit şi plictisit. Cum o mai ec părinţii voştri ? Salutări afectuoase tuturor. Multe lucruri bune şi umoase ţie şi Annei Clara, cu o îmbrăţişare fraternă,

Giovanni

Documentul nr. 13

Groningen, 18 nov. '77

Dragă Paolo,

(...) Găsesc destul de comic faptul că am semnat chiar azi dimineaţă o petiţie contra bombei cu neutroni. Stăteam oarecum la îndoială, fiindcă lista mi-a prezentat-o un activist cam prea de stînga pentru gusturile mele, dar pe urmă m-am gîndit că, în fond, bomba asta eu chiar n-o doresc. Fiindcă va provoca cine ştie ce rispostă sovietică, împotriva

căreia ar fi şi mai inutil să se protesteze. Sînt tot mai convins de jus poziţiei mele în privinţa copiilor: n-aş vrea să-i aduc în această lu

Mă descopăr tot mai dezamăgit de Occident, pe care în Italia eu l cunoscut, la urma urmei, foarte puţin, fiindcă eram prea marginal pe a-i cunoaşte structura şi limitele. Însă adevăratele probleme încep, pe un om ca mine, abia în momentul în care a atins o relativă sigur materială. Ei bine, modelul cultural occidental îmi apare de o extr sărăcie şi deja nu mai reuşesc fizic să mă abstrag complet în stu mele. Nu văd nici o soluţie religioasă care să reziste suficient cri („reductive") şi, în cele din urmă, iată-mă „ajuns" – la o con materială fără surprize – şi totuşi extrem de nemulţumit.

Ştiu deja congresele la care voi lua parte, ştiu, mai mult sau puţin, pe cine voi întîlni acolo, tot ceea ce aştept de la viaţă se re de acum la o maşină care să-mi îngăduie să mă mişc în dreapta ş stînga. În vreme ce de la semenii mei nu mai aştept chiar nimic: nic fel de surpriză. Evident soluţia personală o întrevăd deja în dire tuturor studiilor pe care le întreprind, dar nu e locul să vorbim de asta. Sper că ea va deveni mai clară dacă voi reuşi să public volumel care le am în minte. Deocamdată lucrez, fără chef, la teza (sper devină carte) despre experienţele extazului. Va fi, cred, prima şi ult mea carte integral ştiinţifică. În continuare am în minte un tip scriitură mai elastică.

În rest, nu trebuie să-ţi închipui că viaţa mea socială ar fi limita dimpotrivă, de la o vreme nu mai petrec niciodată o seară acasă (as prima, şi profit de ea ca să-ţi scriu; dar aşteptam o vizită destul plăcută, care n-a mai avut loc). Insatisfacţia mea nu vine din mot contingente, fiindcă nu aş avea nici un motiv să mă plîng. Are, c încercam să-ţi explic, rădăcini mai adînci în tipul de model cultura care se întîmplă să trăiesc, model care mi se pare uneori de o aseme imensă imbecilitate, că aproape aş prefera să trăiesc în Evul Med Fireşte, modelul cultural din Est e şi mai rău. Dar tocmai de a provine dilema: că eu nu văd, nicăieri, nici cea mai mică speranţă. S literalmente „aruncat" într-o lume pe care nu reuşesc nu s-o înţeleg, s-o apreciez pentru ceea ce este: un mare c... De aici şi multe spera năruite etc. Fiindcă totul mi se pare contaminat de prostia universa pînă şi puţinii oameni care se mai luptă cu ea. Fiindcă nu există cale comunicare: resimţim cu toţii (ori poate îmi fac iluzii) aceeaşi limita însă o combatem, fiecare din noi, prin intermediul propriilor iluzi care cu Marx et comp., care cu cămaşa neagră, care cu drogurile, ca

sexul, care înşelîndu-şi aproapele pentru un profit himeric, care cu viziunea, care cu yoga etc.

Ei bine, în Italia eu nu eram conştient de toate acestea, pentru că bula să mă lupt. Acum sînt mai calm, chiar dacă rămîn de rezolvat ulte lucruri. Din care motiv am şi mai mult timp să-mi contemplu pria mizerie, precum şi pe a celorlalţi.

N-aş vrea să ajung să te necăjesc prea mult cu apocalipsele mele. r eşti singura persoană care, mi s-a părut mie, gîndeşte mai mult sau i puţin la fel. Poate că vom avea ocazia să ne întîlnim şi să vorbim spre toate astea, ori să vorbim, mai bine, de lucruri mai vesele. (...) spiritul acesta îţi – ori, mai degrabă, vă – scriu : cu dorinţa de a vă vedea şi a sta puţin de vorbă, ori chiar de a pierde timpul împreună. (...) Ciao

Giovanni

Documentul nr. 14[19]

20 februarie '78

Dragă Mario,

(...) Scuză această scrisoare atît de plată şi de cretină. Dar sînt, de cîteva zile, într-o dispoziţie extrem de proastă, ale cărei cauze nu mai reu să le depistez (principala cauză e gripa, următoarea – faptul că am nţeles ataşamentul meu definitiv şi indisolubil faţă de democraţie, a rei esenţă îmi devine tot mai clară) ; dar sufăr pentru ceea ce eram : u am avut parte de o educaţie totalitară, care ţinteşte în final spre ormarea de eroi. Am înţeles acum cîte hibe se ascund în această perspectivă. Şi aş vrea tare mult să sper că voi deveni, în fine, un ntelectual de provincie vajnic, cuminte şi burghez.

Cu cele mai bune gînduri şi salutări tuturor,

Giovanni

P.S. Dragă dom'le doctor, vezi, poate facem într-un fel să ne vedem şi să bem un pahar împreună. Sper că voi fi mai puţin plicticos.

Documentul nr. 15

13 septembri

Dragă Paolo,

(...) Înţelesesem, din scrisoarea ta precedentă, că „interviul" n
fi publicat. De aceea mă surprinde, în mod plăcut, de altfel[20]. Îţi
extrem de recunoscător pentru prietenie şi pentru osteneala pe care
dat-o scriind această deloc scurtă trecere în revistă a tematicilor
lului... Sînt bucuros mai ales pentru că, citind de curînd conferinţ
Soljeniţîn de la Harvard, am notat cu multă satisfacţie că şi el vorb
despre Occident într-un mod care îmi este foarte familiar. După
ştii, discuţia noastră şi însemnările mele au fost scrise înainte de a
discurs al lui Soljeniţîn (...).

Vă îmbrăţişez pe amîndoi şi vă aştept aici de Crăciun,

Giov

Documentul nr. 16

22 octombrie

Dragii mei Paolo şi Anna Clara,

(...) Înţeleg din scrisoarea voastră că aveţi îndoieli în privinţa ven
încoace în vacanţa de Crăciun. Cum să fac să vi le risipesc? Sigur,
vă pot promite vreme frumoasă, dar poate vom reuşi să facem ni
escapade frumoase (...).

Deocamdată mă îndeletnicesc cu teza, pentru care am găsit un edit
cu altă carte pentru care am vagi speranţe că va putea să apară (desp
filozofia Renaşterii) şi cu diverse articole, dintre care pe unul l-a
întrerupt pentru a scrie scrisoarea de faţă. După o perioadă extrem
ascetică şi plină de seriozitate, acum îmi îngădui unele distracţii, cum
fi cîte o partidă de ping-pong şi cîte o cină cu prietenii. Dar timp
nu-mi ajunge în asemenea măsură, încît nu reuşesc să mă apropii
„oamenii locului" În plus, sarcinile mele au crescut anul ăsta, de cî
vorbesc destul de bine olandeza. Asta înseamnă că fac parte dintr
grămadă de grupuri de studiu şi chestii de felul ăsta. Prin urmare, a
timp pierdut.

N-am să vă dau nici o veste, în afară de aceea că vă aştept aici şi că organiza o mare petrecere cînd veţi veni. (...)

Cînd o să fie gata cartea lui Paolo? Dacă are vreo veste de la Marietti fuga să-mi dea de ştire. Pînă una-alta, am aflat că volumaşul meu re Eliade[21] se vinde bine. *Din nefericire*, din cauza neroadelor mele ări asupra României interbelice[22] (vă povestesc data viitoare amănunte) fi tradus în franceză, cum speram. Orice naivitate se plăteşte...

Multe salutări afectuoase şi, să sperăm, pe curînd,

Giovanni

Documentul nr. 17[23]

Groningen, 9 noiembrie '78

Dragă Paolo,

E foarte tîrziu şi de aceea îţi cer cu anticipaţie scuze dacă scrisoarea va suferi de lipsă de coerenţă, de stil etc. Întîi şi întîi, îţi sînt foarte cunoscător pentru articole şi pentru scrisoare. Am citit cu mult interes ambele articole. În primul rînd pe cel despre papa Wojtyla, în privinţa căruia sînt prea de acord cu tine ca să mai spun altceva. Aş adăuga totuşi alegerea lui, cred, mi se pare că dă o grea lovitură întregului bloc sovietic: fiindcă una e glasul cu care poate protesta împotriva Gulagului polonez şi alta e glasul cu care protestează un italian care nu-l cunoaşte din experienţă directă. La fel, cred că va fi o lovitură grea şi pentru ceea ce tu numeşti, în încheierea articolului tău despre Del Noce, „adevăratul anticrist", spiritul burghez (şi aici îţi dau imediat acceptate, am şi vorbit despre asta în vară). Fiindcă un papă venit din comunism nu poate avea acelaşi simţ contigent al stratificărilor sociale ca unul care a făcut carieră la Vatican. Ce mai, sînt fericit de alegerea acestui papă şi îmi pare chiar rău că nu sînt catolic, pentru a gusta cu mai multă participare evenimentul.

Pînă una-alta, dragă Paolo, neprotejat de nimeni, fără prieteni şi fără vreun suflet fratern de orice fel, mă descurc cum pot, printre loviturile pe care stînga începe aici să mi le dea. Trebuie să spun că, deocamdată, mă descurc bine, nu ştiu cît va mai putea dura. Mă rog doar să mai ţină cîţiva ani, ca să pot reuşi să duc la bun sfîrşit lucrările aflate în curs. Apoi va trebui să plec, dar nu prea ştiu unde... Îmi pare rău că nu am rămas în Italia, ţi-am mai spus-o; poate că astăzi aş fi ajuns asistent titular, poate că aş fi putut să obţin cetăţenie. Am greşit, dar nu trebuie să crezi că regret prea mult: nu am timp de nimic. Din

păcate, e de neconceput să mă întorc în Italia, Germania nu mă a aşa că rămîne doar vaga perspectivă a ultimei călătorii, călătoria dentală, cea către India (sau către tărîmul morţilor). Dar ar treb termin mai întîi cărţile în lucru.

Perspectiva unui volum colectiv[24] mi se pare îmbietoare. Prin ur sînt de acord şi aştept ca tu să stabileşti restul. Cum merge cart care o scrii? Nu mi-ai spus nimic despre ea în scrisoare. Ai închei Mă bucur că Mario Lombardo nu e supărat pe mine; e un prieten f drag, mi-ar fi părut rău să-l pierd. Am să-i scriu zilele astea.

În rest, viaţa mea continuă ca mai înainte, din păcate, fă reuşească să-mi dea satisfacţii: cîte o partidă de sex, cîte o întîlni prietenii, multă muncă. Cu toate astea, nu am timp să mă gînde schimbări şi asta e problema, că omul îşi pierde încetul cu în libertatea de a se desprinde de toate şi devine prizonier al actelor i în obişnuinţă, al anticristului. Dar societatea dimprejur oferă ima fadă a unei prăvălii unde totul se vinde şi nimic nu se poate primi î (şi nici dărui, de altminteri), unde lipseşte cel mai mic gest auten cea mai mică solidaritate, astfel încît în ea nu pot găsi (şi nici nu caut) vreo satisfacţie. Din care motiv, ca întotdeauna, angajarea ul şi integrală e cea în muncă.

Am isprăvit astăzi penultimul capitol al unei cărţi despre „Er magie în Renaştere" (circa 200 de pagini). Carte decentă, poate c ceva mai mult decît atît, care reuneşte materiale strînse de circa ani (multe din ele accesibile doar în cărţi din secolele al XV-le al XVI-lea). Sper s-o public în Franţa, dar depind multe de Eliad

Da, mă întrebai ce s-a întîmplat cu plănuita traducere a cărţii despre Eliade: un adevărat dezastru, de care sînt vinovat (sau, mai zis, e vinovat adevărul). Fiindcă lui Eliade cercetările mele as trecutului său şi al României nu i-au fost deloc pe plac şi de aceea recomandat cartea editorului său (deşi eu n-am inclus în carte ac cercetări...)* A preferat cartea, de o informaţie precară, a unui am can. Vei spune că, evident, am fost un prost să-l supăr pe Eliad cercetările mele. Ţi-aş putea spune: „Amicus Plato, sed magis am veritas", şi chiar aşa este. Dar lucrurile sînt mai complicate: în realit iarna asta mi-am dat seama că am îmbătrînit şi că întreg sistemul frumoase valori în care credeam, şi cu care mă obişnuiseră lecturile

---

* Ioan Petru Culianu a aflat despre posibila apropiere a lui Mircea Eliad extrema dreaptă interbelică în vremea cînd monografia sa, *Mircea Eli* (Assisi, 1978), era sub tipar (n. red.).

ade, e un sistem complet fals în privinţa valorilor vieţii înseşi, ca să mai vorbim de cele ale societăţii. De aceea trebuie să-ţi spun că în ia aceea l-am văzut cu întreaga sa înfăţişare ingenuă şi totodată ivă şi am deplîns amarnic erorile întregului meu trecut în care am urat învăţătura acestui idol. Erori pe care, cu siguranţă, nu i le pot ibui lui, dar le datorez în mare parte interpretării scrierilor sale. Asta petrecut, în esenţă, iarna asta. Iar el a aflat despre această mutaţie primată în formule nu mult mai blînde decît cele de mai sus). Este, şte, o naivitate. Dar e la fel cu ataşamentul pe care l-am avut şi îl am ntru el. Cu toate astea, nu mi se pare că i-a convenit, tocmai în mentul cînd toată lumea se grăbeşte să-i dea medalii şi distincţii ste distincţii. Fiindcă, evident, funcţia mea pe lume era cea a discipolului cretin care a înfruntat pericole de tot felul ca să-l întîlnească, căruia nu i se lasă nici un pic de spaţiu pentru a-l critica. Aceasta era aţia pînă în septembrie, cînd l-am revăzut. Atunci s-au restabilit, d, legăturile afectuoase care existau şi, în ce mă priveşte, am înţeles de multe depind, în fond, de el (din toate punctele de vedere), motiv ntru care am adoptat o atitudine prudentă şi mai respectuoasă.

Însă după aceea s-a mai petrecut un lucru care ar putea să aibă onsecinţe cam neplăcute. Am scris un articol despre un poet mediocru re, printre altele, a fost la vremea lui fascist. M-am străduit să-mi dulcesc ironiile la adresa operei sale, dar n-am reuşit. Poetul în cauză scris lui Eliade o scrisoare (de circa treizeci de pagini) în care îmi oşează că eu îi imput în articolul meu... nici mai mult, nici mai ţin decît faptul că a fost fascist! (acuze cu adevărat groteşti). Sensiilizat deja de cercetările mele asupra României interbelice, Eliade n-a imit probabil prea bine aceste acuzaţii. De aceea, din nou nu ştiu care fi fiind atitudinea lui faţă de mine. Se va vedea ulterior. Deocamdată m decis să nu mai scriu articole de critică literară, fiindcă sînt prea ompromiţătoare... Îmi dau seama că, ori de cîte ori cineva nu respectă rict convenţiile sociale, este marginalizat. Cel puţin într-o oarecare ăsură. Şi că, în fond, libertatea de expresie e o himeră, fiindcă liber oate fi numai cel care nu se teme să rămînă fără prieteni... Într-adevăr, acă Eliade nu mă ajută să public această carte aproape terminată, la are muncesc de luni de zile ca un nebun, mă aşteaptă un moment neplăcut... Dar există şi lucruri mai puţin încîlcite, de pildă faptul că am găsit aici un editor pentru teza mea de la Paris şi că aceasta mi-a deschis nişte porţi în lumea ştiinţifică de aici.

Sînt cu adevărat fericit că vă gîndiţi să petreceţi aici Crăciunul[25]. Vă promit, în orice caz, că acest sejur va fi mult superior celuilalt din toate

punctele de vedere (cel puţin material; dar va funcţiona şi cel spiri dacă va binevoi). Desigur, e mai bine să veniţi cu trenul (care e fo comod, dar foarte scump faţă de maşină), deoarece maşina mea m (încă). Pînă atunci vă îmbrăţişez şi vă aştept

Giov

Documentul nr. 18[26]

Johannes Mario suo Salutem.

Epistula I: De precario modo vivendi

1) „Azvîrlit în infinita imensitate a spaţiilor pe care le ignor şi nu mă cunosc, mă înspăimînt de ele."

2) O, piosule lombard! Deschid dicţionarul latin la cuvîntul „pre şi aflu că înseamnă: „ceea ce se obţine prin rugăciune".

E o legătură intimă între a fi precar şi a se ruga (*pregare*). Fii atunci cînd ne rugăm, ne rugăm deoarece avem sentimentul preca ţii fiinţei.

Fiinţă precară înseamnă: fiinţă autentică. Căci precaritatea e m de manifestare a fiinţei.

3) Concluzie: fiinţa nu se manifestă în afara precarităţii.

4) A mă învăţa pe mine ce este precaritatea mi se pare o persif În felul acesta nu se poate *synphilosophari*. Deoarece precaritatea implicită fiinţei, în vreme ce stabilitatea nu e implicită averii*

5) De la o vreme mi-am pierdut complet credinţa în ceea ce cred mai mult pe cînd eram tînăr: şi anume că în secularizare stă încep unei noi religiozităţi. În secularizare se află descoperirea bazelor biologice ale existenţei umane, adică a precarităţii şi a încetării exis ţei. Din care motiv acesta nu poate fi decît principiul infinitei l intraspecifice: care nu a încetat, de altfel, niciodată, dar s-a expr rareori. Acum va putea fi justificată orice josnicie şi orice asasina „vorbe organice" găsite de „intelectul organic" şi justificate de fapt unui organism viu puţin îi pasă de josnicii şi puţin îi pasă de e minarea altora, numai să poată reuşi el (acest organism) să continu vieţuiască.

---

* În original: „... la precarieta è insita nell'essere, mentre la stabilità n insita nell'avere" (n. red.).

6) În fine, masa crede că a trăi e important. De aceea este ea însăşi precară. Presupun că cel care ajunge să vadă precaritatea în existenţă (adică implicită existenţei înseşi) nu va mai fi el însuşi precar.

7) Eu stimez solitudinea ta. Dar ea mi se pare o renunţare la copilărie. Am impresia că în felul acesta ne îndreptăm spre ceea ce detestăm cel mai tare: „seriozitatea" burgheză. În fine, am impresia că ea trebuie doar jucată, dar nu în serios.

8) Seriozitatea burgheză e privaţiune. Copilăria e abundenţă.

9) „Aion e un copil care se joacă cu zarurile."

10) Cum oare putem spera să învingem precaritatea dacă nu imităm acţiunea lui Aion?

11) Dacă avem sentimentul că totul e o farsă, de ce nu sîntem veseli? Ori poate, în realitate, bănuim doar că ar putea fi o farsă? Însă am avea atunci motiv să plîngem amar. Şi mii de motive ca să renunţăm.

12) Precaritate înseamnă: farsă.

13) Într-o farsă toată lumea e veselă. Cu excepţia cazului cînd cineva are sentimentul că farsa e pe socoteala lui. Atunci se înfurie.

14) Farsa jucată şi farsa pe care o suporţi: nu există, oricum, cale de ieşire. Trebuie jucată pînă la capăt. Trebuie suportată pînă la capăt.

15) Dar dacă, în fond, cineva bănuieşte că e vorba de o farsă şi încearcă să se descurce, atunci pentru el nu prea contează. Fiindcă cel care joacă are nevoie de inventivitate, cîtă vreme cel care nu joacă are doar nevoie de calcul. Inventivitatea e creatoare şi menţine viaţa. Calculul e steril în asemenea măsură, încît usucă tot ce pare nepieritor.

16) Precaritatea e o stare religioasă. E singurul mod în care se recuperează religia în societatea secularizată.

17) Religia precarităţii.

Vale!

Johannes

Documentul nr. 19[27]

Dragilor,

Iată pozele făcute astă-iarnă, au ieşit destul de bine. Din păcate, sînt foarte obosit şi îmi dau seama că nu-mi amintesc acum un lucru pe care aş fi vrut să vi-l transmit. Răbdare, o să vă scriu din nou sau o să dau un telefon. Oricum, un lucru de care sînt sigur e că o expediţie în Italia în luna iunie îmi apare drept extrem de improbabilă. Asta pentru că am prea multe obligaţii de lucru pe care nu le pot abandona.

Printre altele, sper să isprăvesc, poate pînă la sfîrşitul anului, roman (pe care îl voi scrie simultan în română şi în italiană). Vă spune că se petrece la sfîrşitul secolului al XV-lea şi la începutul c de al XVI-lea, adică în anii cînd porneşte faimoasa vînătoare de vr toare. Are drept protagonist un preot (dar despre el se spune o sing dată că e preot) care vrea să înţeleagă de ce în bula din 1484 se afir că vrăjitoarele zboară „cu trupul" şi nu doar „cu spiritul" Anul 148 precedă, în mod straniu, pe 1984 cu exact 500 de ani. De aceea cred titlul romanului va fi *1484*. Şi cred că este vorba de un roman „creşti deoarece singurul lucru, firav, care aduce salvarea din convulsiile put mi se pare a fi caritatea, adică acel sentiment de solidaritate cu o fii pe care regulile sociale tind să-l deformeze, să-l macine, ce mai, s distrugă. Voi face mai multe exemplare în italiană şi voi aştepta trepidaţie sentinţa voastră. Dar, pînă una-alta, poate ne vedem în septe brie, cînd o să merg la Roma pentru un congres. Vă îmbrăţişez şi urez o vară frumoasă, vouă şi tuturor alor voştri

Giovan

Documentul nr. 20

Groningen, 16 septembrie '

Dragii mei Paolo şi Anna Clara,

(...) Nu ştiu dacă Paolo se va fi întîlnit la Milano cu Tina Corbellini care a fost aici împreună cu doi prieteni ai ei (foarte simpatici). Da da, înseamnă că aţi aflat că m-am logodit şi că am întors spatele st provizorii de celibatar, de altfel fără cel mai mic regret. Logodnica m care se numeşte Carmen şi a auzit multe despre voi, vă trimite salut şi speră să vă cunoască. M-ar interesa mult cum merg lucrurile pe voi: Paolo şi-a terminat cartea? Cînd o să apară? (Sper să-mi trim un exemplar!) Pentru cînd aşteaptă de la mine o contribuţie de 80 pagini la volumul colectiv?[29] Treaba se face? Eu aştept acum contract de la Paris, pentru cartea despre Renaştere, în timp ce teza la Paris, cu toate că nu e contractată încă, o să apară aici (la Leid Deocamdată e iminentă apariţia mai multor articole, în Italia şi alte părţi.

Imediat ce voi fi terminat ultimele capitole din cartea desp Renaştere, vreau să mă apuc să scriu un roman, pe care îl am în min

de mai multe luni. Îl voi scrie în româneşte, probabil, dar îl voi traduce imediat în italiană, cu intenţia de a vi-l expedia, ca să aflu opinia voastră. (...)

Cu o îmbrăţişare

Giovanni

Documentul nr. 21[30]

Groningen, 24 iulie 1980

Dragă Paolo,

Am primit azi-dimineaţă volumul *Cultura catolică în Italia*[31] şi, sustrăgîndu-mă îndatoririlor de studiu, am început să-l citesc, mai întîi din curiozitate, apoi cu interes crescînd, fiindcă lectura mă captiva tot mai tare. Astfel, în decurs de cîteva ore, am parcurs împreună cu tine şi cu don Molinari 75 de ani de cultură catolică italiană.

E inutil să-ţi mai spun cît de mult mi-a plăcut partea ta (dar, trebuie spus, şi cea a co-autorului). Şi asta nu doar de dragul stilului – care este acela, limpede şi sec, fără a ajunge descărnat, ci, dimpotrivă, mereu captivant, al articolelor din *Il Popolo* –, dar şi datorită judecăţilor, critice fără exces de părtinire, ce mai, *sine ira et studio*, şi critice în mod just şi oportun.

Deşi profan – dar poate tocmai de aceea –, aş face cu plăcere o recenzie la volum, pe care l-am găsit extrem de interesant. Numai că nu prea ştiu unde aş putea s-o public. Dacă ai vreo sugestie, scrie-mi unde m-aş putea adresa şi o fac imediat[32]

Adevărul e că eram deja sensibilizat la această lectură de tot ceea ce am auzit de la tine, dar nu credeam totuşi că subiectul ar putea să-mi trezească în asemenea măsură interesul. Desigur, e în întregime meritul autorilor, care au ştiut să facă atît de accesibil un subiect care, pentru un „profan" cum sînt eu, trebuia să rămînă greu digerabil. Se vede că cei trei ani petrecuţi la Universitatea Catolică i-am trăit (poate chiar cu intensitate) şi pe această dimensiune a dezbaterii asupra culturii catolice, cultură faţă de care mă simţeam străin, dar pe care aş fi dorit s-o asimilez, într-un fel şi pentru a mă achita de o datorie de recunoştinţă faţă de instituţia care m-a primit într-un moment de extremă dificultate, dar cu siguranţă şi pentru a putea dialoga cu tine. Ca să închei, te felicit şi îţi sînt recunoscător că mi-ai oferit aceste ceasuri de lectură profund interesantă.

Îţi trimit alăturat primele pagini ale dactilogramei textului d *Religie şi creşterea puterii*[33]. Restul e gata, dar n-am timp acum să la maşină (peste cîteva zile ne întîlnim în altă parte cu Hans Jon trebuie să mă pregătesc cum se cuvine; de fapt, ar trebui să pub carte despre el în colecţia pe care are intenţia s-o coordoneze Bian la Editura Erma din Roma). O să-ţi trimit şi restul, imediat ce vom veşti despre contract. Te previn că textul dactilografiat va avea c pagini în plus faţă de ce prevedeam, dar nu va depăşi 70 de pagin

Ne pare foarte rău că nu vom putea să-l vedem pe copilul v înainte de aprilie 1981. Oricum, aşteptăm cu nerăbdare vestea[35]. se simte Anna Clara? Aţi petrecut o vacanţă bună?

Noi acum ne revenim de pe urma a două experienţe deopotriv obositoare şi, mai cu seamă, costisitoare: doctoratul meu de la Sor (trecut cu bine, cred, pe 17 iunie) şi mutarea (apropo, dacă n-aţi pr ilustrata mea, adresa este: Kometenstraat, 14, NL9742 ED Groninge Acum trebuie să ne ducem şi la întîlnirea cu Hans Jonas. Toate a mi-au provocat o încetinire a ritmului de lucru şi, în consecinţă, o o care proastă-dispoziţie. De la 1 august sper să-mi revin.

Ţi-aş fi foarte recunoscător dacă ai putea arunca o privire pe te dactilografiat pentru volumul pe care îl îngrijeşti şi ai corecta tot cee găseşti de cuvinţă[37] Sper ca tema să intereseze, deoarece punctul vedere adoptat de mine nu a fost încă exploatat.

Cum a fost la căsătoria lui Mario? I-aţi fost martori? Contrib lui e gata?[38]

Vă îmbrăţişăm amîndoi cu tot dragul

Giov

P.S. Ţi-a căzut oare în mînă un volum despre Mircea Eliade public Japadre editore din L'Aquila? Mi-ai face un serviciu dacă ai pute mi-l procuri. Apropo, ştii că Furio Jesi[39] a murit la numai 39 de a

Documentul nr. 22

Groningen, 19 august 19

Dragă Paolo,

Îţi mulţumesc pentru scrisori: cea trimisă o dată cu contractul (care l-am reexpediat semnat, prin acelaşi curier) şi cea în care î răspundeai la scrisoarea mea.

Vei găsi alăturat o recenzie la volumul vostru[40]. Din nefericire, eu nu l-o dau spre publicare la *Aevum*, fiindcă trebuie să mă limitez la de istorie a religiilor, în timp ce a voastră e mai degrabă o dezbatere dei (deşi partea istorică e importantă, mai ales în eseul tău). Ar fie mai bine în *Rivista di filosofia neoscolastica*, dar acolo n-aş prea ul să mă adresez. De aceea aş prefera s-o plasaţi voi pe undeva. gur, mi-ar fi de folos dacă ai vrea să-ţi dai osteneala să corectezi, pe i colo, greşelile de stil. Nu e nevoie să mi-o trimiţi înapoi, am ină încredere în acţiunile tale.

mi face multă plăcere că nu ţi s-a părut prea plicticoasă prima parte ntribuţiei mele la volumul pe care urmează să-l îngrijeşti[41]. Cred că ba de o temă nouă nu numai în Italia, ci şi în general, după cum noi şi temele de care vă ocupaţi tu şi Mario (apropo, afecţiunea mea ru el a rămas neschimbată, doar legăturile noastre epistolare au mai it, din cauza evenimentelor care s-au petrecut în viaţa fiecăruia re noi). Sper cu adevărat să iasă un lucru cît se poate de bun. camdată nu-ţi trimit restul dactilogramei, întrucît sînt foarte prins redactarea finală a unui roman ştiinţifico-fantastic. Îţi scrisesem mai mult că doream să fac aşa ceva, abia acum însă am reuşit să găsesc un de timp. Mi-ar plăcea mult să-ţi ştiu părerea, din care motiv mă deam că, imediat ce mă eliberez de alte treburi, o să mă apuc să-l luc în italiană. Sper sincer să nu-ţi displacă, fiindcă e vorba de uri pe care le-am mai discutat împreună, numai că sînt tratate în mă romanescă. Poate că de data asta voi reuşi, cine ştie, şi să găsesc editor, măcar în italiană.

Sperăm că Annei Clara îi merge bine. Înţeleg că ea e fericită (...).
Acum vă las, îmbrăţişîndu-vă cu drag, şi pentru Carmen,

Giovanni

Documentul nr. 23

Groningen, 12 februarie '81

Dragă Paolo,

(...) Îţi mulţumesc şi pentru celelalte veşti. Între timp sper că ai imit notele şi adăugirile mele (nu peste măsură de lungi) la eseul ntru volumul *Religie şi putere*. Tu în ce punct te afli ? Eu, deocamdată, lupt cu un lung articol şi cu două conferinţe despre vrăjitorie în rient şi în Occident, subiect care pare să-i intereseze pe cei de aici.

Nu-ţi mai spun că nici casa nu e încă pusă complet la punct – iar as răpeşte foarte mult timp şi... bani. Sperăm, în orice caz, că n noastre lucrări domestice nu vor dura mai mult de două săptămîn martie vom fi la Paris pentru un congres, iar în aprilie în Italia.

Între timp caut doi editori: unul pentru cartea despre mag Renaştere, iar al doilea pentru o carte despre vrăjitorie în Estul Eur Din păcate, nu e timp pentru tot ce ar trebui sau am dori să fa Bianchi, care anunţase o serie nouă de istorie a religiilor la Ed l'Erma[42], nu mai dă semne de viaţă.

Din Italia nu mai avem aproape deloc veşti. Aici opinia publ manipulată de televiziune, unde nu auzi altceva decît că ar trebui să comuniştii la guvernare. Astăzi primesc un ziar în care „filozoful" Messina Alessandro Mazzone (n-am auzit pînă acum de numele ac mare om de cultură) face apologia politicii comuniste „democrate" un sectarism care te umple de scîrbă. Alt filozof de la Messina va o conferinţă despre Gramsci...

Ce mai fac Mario şi Marilena [Lombardo, nota autorului]? Nu am nici o veste de la ei.

Eliade se simte rău, sper totuşi să-l revăd anul aceasta.

Mă rezerv pentru scrisori ceva mai amănunţite şi mai coerente vom fi terminat lucrările din casă. Pînă atunci vă îmbrăţişăm pe toţi în aşteptarea revederii,

Giovanni şi Ca

Documentul nr. 24

Groningen, 20 octombrie 1

Dragă Paolo,

Am primit astăzi volumul tău[43], pe care l-am citit, de la un ca altul, cu interes şi cu plăcere. Am şi scris cele două recenzii, pe ca alătur acestei misive. Îţi scriu acum la maşină fiindcă mi se pare fi să continui aşa (...).

Pe aici am avut diverse lucruri de rezolvat în casă, ba chiar multe – ultimul fiind, după ce am înlocuit o parte din acoperiş, î cuirea instalaţiei de încălzire centrală, operă care m-a costat nu puţin calcule. Aştept cu un nod în gît ziua de plată...

În al doilea rînd, de două luni încoace am avut nenumărate probl cu editorii, mai ales aici, dar şi în Franţa. Deziluzie după deziluzie,

mai e speranţă... Oricum, după o lungă „ceartă", în decursul căreia dat dovadă de o încăpăţînare de care nu mă (mai) credeam capabil, retras (sau, mai bine zis, sînt întrucîtva împins să fac asta) cartea se găsea la Brill, şi pe care voi încerca s-o public în altă parte. Am extrem de prost tratat de către această editură – poate chiar şi de onsabilul colecţiei. De fapt, după ce am sacrificat timp şi bani ca să n o versiune englezească corectă a lucrării, mi s-a cerut să obţin şi bvenţie de la Consiliul Naţional al Cercetării din Olanda, lucru pe am refuzat să-l fac. Sînt speranţe să pot plasa cartea în altă parte, toate astea mă costă timp şi nervi, ca să nu mai vorbesc despre măgirile personale pe care le-am suferit.

În rest, sîntem bine şi muncim mult – anul ăsta şi Carmen, care dă rusa studenţilor din anul întîi. E foarte stimulată de acest prim viciu al ei care îi dă, de altfel, multă bătaie de cap.

A fost aici Eliade, a stat la noi o noapte[44] ; tocmai cu această ocazie alaţia noastră de încălzire a dat semne de boală incurabilă (de fapt, a şi trezit fiindcă era foarte frig). În ansamblu a fost o zi bogată şi eută, cu toate că, din nefericire, Eliade nu mai este cel pe care l-am noscut acum şapte ani. Sperăm din toată inima să se restabilească al. Oricum, cu toate problemele de sănătate pe care le-a avut, are o tudine de stoic sau – aş zice chiar – de sfînt, deoarece e mereu ponibil, generos şi amabil cu toată lumea.

Anul viitor se va publica un volum omagial : mi-am trimis deja ntribuţia, în care am avut prilejul să citez articolul tău despre Donini. n să-ţi trimit un extras imediat ce apare, mă gîndesc că te va interesa oarece, în fine, reuşesc să spun tot ceea ce am încercat zadarnic să un în ultimii ani (despre problemele semnalate de Jesi et co.)[45]

Aştept veşti despre Giuseppe şi Anna Clara, pe care îi sărutăm mîndoi cu multă afecţiune.

Te salut cu drag,

Giovanni

Documentul nr. 25[46]

Groningen, 12 martie 1982

Dragă Paolo,

Îţi mulţumesc mult pentru scrisoare.

Mă întrebi cu ce aş putea contribui la revistă. Aş putea îngriji par- a de istorie a religiilor, mă gîndesc să-l conving pe Eliade[47] să ne

„împrumute" numele lui şi să ne furnizeze colaborări de primă mîn unor savanţi de nivel internaţional, cărora le-aş da chiar eu o p versiune italiană. În ce mă priveşte, restrîngîndu-mi activităţile di locuri, aş putea da o contribuţie la fiecare număr şi zece-douăze recenzii ale unor cărţi primite de mine sau de revistă.

Ce ar rămîne de hotărît ar fi profilul revistei. Aş fi în mod pentru o formulă accesibilă, de spirit şi chiar cu spirit (în m posibilului), suculentă dar limpede şi „jurnalistică". N-aş vedea ni articol strict „de specialitate", ci un dialog fervent şi plin de pasiu lumea, cu toate problemele culturii, în fine, o reeditare, într-un a sens, la nivel actual a ceea ce au fost *Lacerba* sau *La Voce* la vr respectivă. Poate că sîntem deja un pic prea bătrîni pentru asta, d merita să încercăm.

Titlul ales de Mario [Lombardo, nota autorului] mi se pare, h lucru, de... arhivă! Tot aşa li se va părea, cred, şi cititorilor. Ştiin poate fi oare mai veselă? Nu sîntem nici la tribunal, nici la primări început mă gîndeam că titlul ar mai putea fi ajustat; acum cred c trebui să căutăm altul, un singur cuvînt incisiv şi atît.

Desigur, împărtăşesc setea de „operativitate" a lui Mario, mai m sînt convins că e în măsură să aducă – şi personal, şi prin numero sale cunoştinţe – o contribuţie remarcabilă şi de prestigiu, indispens unei asemenea publicaţii. Dar toate acestea nu s-ar putea face fără seriozitate sepulcrală proprie culturii universitare italiene, ca şi anumite culturi germane, la fel de limitată la spaţiul celor mai pr gioase (şi de aceea prăfuite) universităţi germane? De cultură a sînt sătul tot atît cît şi tine; iar dacă revista ar avea iz mucegăit încă înainte de a ieşi în lume, cu toată părerea de rău, eu n-aş mai dori s apuc de ea.

Personal cred că utilitatea unei reviste stă în îndrăzneala ei, în baterile pe care le poate suscita sau monopoliza; apar în fiecare lună de mii de reviste „de specialitate", una în plus n-ar încălzi pe nim

Iată cam ce gîndesc. Sper că vei avea amabilitatea să-i spui toate a şi lui Mario – i le voi spune chiar eu, imediat ce va lua legătura cu m

O îmbrăţişare afectuoasă tuturor,

Al tău, Giov

Documentul nr. 26

Groningen, 22 aprilie '82

Dragă Paolo,

La întoarcerea de la Paris am găsit scrisorile şi recenziile de la tine ; altă recenzie (a paisprezecea !) ne-a parvenit ulterior[48] Cum am avut gripă amîndoi (eu îi mai sufăr încă urmările !) n-am reuşit să vă scriem la timp, nici măcar spre a vă ura ùn Paşte fericit vouă tuturor şi alor voştri. În orice caz, mi se pare că volumul nostru a înregistrat un anumit succes în Italia ; să sperăm că acesta se va reflecta şi în vînzări ! Nu ca să ne îmbogăţim noi, ci fiindcă mi-a venit în minte un alt proiect şi, dacă ai consimţi tu, iar Editura Marietti ar avea interes să ne publice, lucrul n-ar fi poate chiar o utopie.

Iată despre ce e vorba : în primul rînd, nu elimin deloc posibilitatea să venim pentru zece zile în Italia în timpul vacanţei de vară. În fond, ca să fiu sincer, voi sînteţi singurii prieteni adevăraţi pe care mi i-am făcut în zece ani de exil (cu excepţia cîtorva persoane pe care însă diferenţa de vîrstă nu ne dă dreptul să-i numim prieteni) şi aş dori să vă pot revedea. Dar poate vom reuşi să combinăm *utile dulci*.

Mă gîndesc la un volum scris, dacă ai fi de acord, în doi : Romanato – Culianu (îngrijit, inevitabil, de primul – lucru, poate, cam plicticos pentru tine...). Titlul (sau tema) : „chipul atroce (sau feroce ?) al Utopiei". Mă gîndesc că tu ai putea trata, în prima parte, acele lucruri care te pasionează şi care nu ţi-ar cere un efort prea intens de documentare : Revoluţia franceză, ideologia ei, masacrele ei, influenţa ei şi raportul ei cu catolicismul (am văzut recent o carte foarte interesantă despre aceste lucruri, în care se demonstrează cum fiecare pas întreprins de ideologia revoluţionară a fost făcut în aşa fel încît să se contrapună catolicismului). De altfel, ar trebui poate să se vorbească depre Utopia creştină în general şi despre aspectele ei uneori totalitare, uneori comuniste (şi mă gîndesc la statul iezuit din Paraguay).

În ceea ce mă priveşte, aş trasa, în partea a doua, un tablou succint al istoriei Utopiei, de la Platon la Campanella, la Thomas Morus, la Marx, la Stalin, pentru a mă opri mai mult asupra acelei mişcări care se confundă cu zorii civilizaţiei moderne : rosacrucienii, raporturile lor cu magia renascentistă (asupra căreia vezi, eventual, eseul meu într-unul din ultimele numere din *Rivista di Storia e Letteratura Religiosa* de la

Torino, nu mai posed nici un extras). Mă gîndesc că, dacă ai fi de acord şi dacă Marietti ar avea interesul să ne publice repede, aş să vă dau partea mea la sfîrşitul verii ; dacă ţi-ar fi în putinţă să tu la fel, cartea ar putea ieşi pe la sfîrşitul anului sau pe la înc anului viitor[49]

Cred că subiectul nu e mai puţin interesant decît *Religie şi pu* dimpotrivă, poate e chiar mai atrăgător pentru cititori, deoarece convins, fiecare din noi va şti să dea amănunte cutremurătoar istoria realizării utopiilor, despre *Chipul feroce al Utopiei*. Şi, în nu ar fi oare oportună o asemenea carte într-un climat în care cato marxişti îşi dau mîna, convinşi că se întîlnesc pe terenul utopiei trebui ca cineva să aibă curajul de a spune : „Utopia e lucrul cel puţin liniştitor şi cel mai groaznic din lume, trebuie luată cu pens aruncată departe de om..." Nu merită oare să fie spus acest lucru

Mă gîndesc la 200 de pagini concentrate, precise, de istorie a id Cărora stilul tău limpede şi dinamic le-ar da şi garanţia că vor fi c Şi în care eu mă voi strădui să fiu clar, neavînd cum să fiu şi un cultivator al stilului.

O să-mi spui că eşti prins în multe lucruri. Crede-mă, dacă a să-mi număr toate angajamentele luate, n-aş mai face nimic. Sînt co că unicul mod de a ieşi din impas e să-ţi creezi noi angajamente şi realizezi. Acum aş avea într-adevăr chef să fac lucrurile despre ca scriu ; ideea mi-a venit cu o jumătate de oră în urmă, pe cînd încer să adorm...

Dragi salutări tuturor şi, să sperăm, pe curînd ! Al tău,

Giov

Documentul nr. 27

Dragul meu Paolo,

(...) În ce priveşte volumul[50] : sînt foarte bucuros că te-ai ar interesat şi îţi sînt recunoscător că eşti dornic să continui ace colaborare, pentru tine, poate, mai puţin interesantă. În orice caz, vrea să te liniştesc : volumul ar fi o noutate absolută nu numai pen Italia, ci şi în lume. Am văzut multe cărţi – italiene, englezeşti, fr ţuzeşti – despre utopie (contribuţii diverse etc). Ei bine, în toate aces Utopia este evaluată pozitiv (excepţie face voluminoasa carte a lui Pop despre Republica lui Platon ; însă e o carte parţială, ca informaţie şi perspectivă). Pentru mine – şi cred că şi tu împărtăşeşti această pozi

plan istoric, fiindcă am vorbit despre asta – Utopia are un chip atroce e, de altfel, singurul ce se face manifest în practica socio-politică. ...e utopie, inclusiv utopia creştină a Cetăţii lui Dumnezeu, cel puţin anumite interpretări integriste (printre altele, interpretarea puritanilor sau a janseniştilor etc.).

Ca să nu pierdem vremea: dacă crezi cu adevărat că te poţi îmbarca pentru o asemenea aventură istorico-filologico-antropologică, poate că n-ar fi prematur să iei legătura cu Marietti. Un contract pe care îl ai în mînă prinde totdeauna bine şi, după succesul înregistrat cu *Religie şi putere*, îmi închipui că nu te vor refuza. În felul ăsta am putea să stabilim, de exemplu, ca termen de predare a textului 1 mai 1983 (dacă îţi convine)?

Scriu puţin şi o să-ţi explic de ce: am avut amîndoi o gripă cu complicaţii supărătoare, Carmen a avut o gastrită, iar eu mai iau încă medicamente ca să combat o infecţie ganglionară. Sîntem amîndoi obosiţi şi fără chef. Pînă alaltăieri pe aici mai era încă iarnă, alt motiv să ne simţim obosiţi. Acum e deja mult mai bine. E soare. A trebuit să ne debarasăm la iuţeală de maşina Austin, care dădea şi ea semne de oboseală, cu complicaţii nu lipsite de importanţă. Exasperat, mi-am luat o maşină japoneză (Toyota). De maşini europene nici nu mai vreau să aud. Pe deasupra, mica japoneză mai e şi drăguţă foc.

Vă îmbrăţişăm cu toţii (...),

Giovanni

Documentul nr. 28

Groningen, 31 octombrie '82

Dragă Paolo,

Îţi cer scuze pentru stilul telegrafic – dar mi s-a adunat pe cap o asemenea cantitate de lucru, că-mi vine greu să mai scriu o scrisoare ca lumea.

Îţi mulţumesc pentru ultima recenzie la volumul nostru pe care mi-ai trimis-o. Cu adevărat bună şi gîndită serios. Mi-a sosit în timp ce aici îi aveam ca oaspeţi, pentru o săptămînă, pe Paul Goma şi familia (soţia şi fiul). În circumstanţele respective m-am gîndit la tine: dacă te mai interesează încă jurnalismul activ, Paul Goma ar fi, nu încape îndoială, o persoană pe care ţi-ar face plăcere s-o cunoşti şi chiar s-o intervievezi[51]. Dar nu ştiu dacă lucrul acesta te interesează; în orice caz, află că am devenit prieteni şi că am învăţat să-l apreciez cu adevărat. Cine ştie,

poate am izbuti să organizăm o întîlnire în trei? Şi în imprej aceasta s-a văzut cîţi oameni sînt laşi în mod inutil. Invitasem acasă diverşi istorici care cunosc bine situaţia din România şi se la politică est-europeană. Nimeni n-a vrut să vină, căci se tem nu-şi pericliteze idilicele relaţii cu autorităţile române! ! ! La reticente s-au arătat diverse ziare şi televiziuni, din care motiv, în de căldura umană pe care a găsit-o, sperăm, la noi, vizita lui a într-un fel, irosită.

(...) Noi vă îmbrăţişăm cu drag pe toţi trei şi, cel puţin în priveşte pe mine, sper să vă revăd nu peste multă vreme, al tău

Gio

Documentul nr. 29

8 mai

Dragul meu Paolo,

Trebuie să ne cerem scuze pentru îndelungata noastră tăcere, nuită de întreruperile de tot felul care au intervenit în cursul nor activităţilor noastre. Din nefericire, ameninţarea cu concedierea e oasă: măsurile extraordinare permit chiar şi concedierea profeso titulari, ceea ce eu nu sînt. Cine ar fi crezut aşa ceva? În eventuali cea mai proastă, am să ajung şomer între 1 sept. 1983 şi 1 sept. 1 Între timp, Carmen şi-a găsit o slujbă (pe patru ani) la Univers (cercetătoare), cu începere din 1983. Slabă consolare, în aceste cir stanţe, cel puţin pentru mine, dar totuşi o garanţie că nu va trebui s scoatem lucrurile la vînzare, cel puţin nu înainte de 1987... Cum şti ciuda faptului că am multe studii publicate (circa 150) şi patru căr curs de tipărire, nu cred să existe, în momentul de faţă, prea m posibilităţi de a-mi găsi un post altundeva. E adevărat că, în calitat şomer, aş putea să desfăşor aceleaşi activităţi ca mai înainte (ba c poate, mai bine ca înainte...), dar venitul mi-ar scădea prea mult. A muta din nou în altă ţară ar fi, în actualele circumstanţe, prem Oricum, să aşteptăm evenimentele...

Îţi semnalez că Paul Goma, căruia i-am vorbit despre tine şi ca dori să te cunoască (şi ca să-ţi propună să faci parte dintr-un comitet i naţional de apărare a libertăţilor democratice), urmeză să vină la Mil în luna mai. E în continuare dispus să i se ia un interviu, numai să tu legătura cu el la sediul Editurii Jaca Book (ajunge un telefon pe

afla amănunte)[52]. Cum poate ştii deja, a apărut în Franţa noua lui carte *Passé croisé*, excelentă povestire a evenimentelor din '82 (cele două ...ntate etc). Sper să fie publicată în curînd şi o traducere italiană.

Ţi-aş fi recunoscător dacă ai vrea să-mi semnalezi existenţa sau nu, în Italia, a afurisitului de „doctorat de cercetare" despre care se tot vorbea în ultimii ani. Printre ultimele „plăcute surprize" din ultimele săptămîni se numără şi aceea că faimosul „Doctorat d'État" francez (libera docenţă), la care lucram de cîţiva ani, urmează să fie desfiinţat. Altea reforme nu sînt prea uşor de digerat...

Editura Marietti mi-a expediat un extras de cont ; cred însă, dat fiind numărul de volume pe care l-am comandat, că editorul nu mai are să-mi plătească nimic. Îţi mulţumesc pentru ultimele semnalări cu privire la soarta volumului (...). Mă întreb dacă Marietti ar avea interesul de a încuraja un nou proiect comun (privind utopia, de pildă ?). Eu sînt în continuare dispus, chiar dacă mi-e tot mai greu să fac faţă tuturor angajamentelor de diverse naturi pe care le-am adunat aici.

Mare mister : dacă aici reorganizarea sistemului statal a devenit un prăpăd, mă întreb cum de nu sînt ameninţate în Italia posturile angajaţilor guvernamentali. (Aproape că îmi pare rău că am plecat...) O fi poate din cauza sindicatelor (care, aici, n-au fost în stare să pună stavilă măsurilor extraordinare şi au dat dovadă de o ineficienţă totală).

În aceste împrejurări – la care se mai adaugă şi altele, de ex. toate reducerile aplicate programelor de călătorie în străinătate etc. – nu cred să fie prea apropiat momentul cînd vom veni în Italia. Ne pare rău, aşadar, că nu vă vom putea revedea atît de curînd cum am dori. Cine ştie, poate că într-o zi lucrurile se vor (re)aranja. Dar, pînă atunci, avem nevoie de multă încredere în viitor...

Vă îmbrăţişăm pe toţi trei şi aşteptăm cu nerăbdare să-l putem întîlni din nou pe Giuseppe care, cu siguranţă, trebuie să fie de nerecunoscut,

Giovanni şi Carmen

Documentul nr. 30

Groningen, 28 mai 1983

Dragă Paolo,

Îţi sînt foarte recunoscător pentru scrisoare. Din fericire, lucrurile s-au mai schimbat din momentul cînd ţi-am scris. E adevărat, ai înţeles bine : e vorba de a fi concediate persoane care sînt titulare pe post (şi eu

sînt titular, de la începutul lui '78 ; dar nu ca profesor – sînt asi
Se pare însă că eu nu voi fi concediat, în ciuda faptului că se
română dispare. O să rămîn aici, pe loc. Mai mult, aproape că
oferit o catedră de istorie a religiilor la o universitate germană – to
o rapiditate extraordinară, după săptămîna de angoasă pe par
căreia ţi-am scris. Pare probabil să cîştig concursul, însă ezit s
acolo : e o universitate foarte de stînga, ba chiar de partid (e în
socialiştilor de la ultimul portar şi pînă la rector). Crezi că m-aş
simţi bine acolo ? Eu unul nu cred, deocamdată. Dacă am să
concursul şi am să refuz postul, voi avea totuşi unele avantaje –
numai pe cel de a fi fost un deţinător de catedră... în contum
Oricum, vom mai vedea. Între timp a apărut (în fine !) cartea mea
Editura Brill – n-am văzut-o încă, dar mi se pare că a ieşit bine. M
că n-o să-ţi pot expedia un exemplar fiindcă, pe lîngă faptul
plăteşte drepturi de autor, Brill nu acordă nici exemplare de aut
nici nu face pentru autori vreo reducere la preţul înscris pe cop
incredibil, dar adevărat !). Pentru mine se pare că au făcut de
excepţie, căci am auzit că mi s-a trimis un exemplar gratuit. Îţi
foarte recunoscător pentru informaţiile pe care mi le dai despre în
mîntul italian. Salariile au crescut de zece ori faţă de vremea cînd
acolo ! Acum nu mai e inacceptabil. (...) Pe urmă – închipuie-ţi !
plec acum de la Groningen în Italia ar însemna o adevărată aven
Cel puţin în Germania m-aş afla la două ore de maşină sau de tr
m-aş putea întoarce acasă patru zile pe săptămînă, ca să nu mai vor
de cele şase luni în care aş sta numai aici. Dar din Italia... Sigur, în
de altceva ar trebui să fac şi chestia asta.

Ai luat legătura cu Jaca Book ca să-l întîlneşti pe Paul Goma ? C
dacă nu-i iei un interviu, o întîlnire cu el n-ar fi, cred, inutilă. E un
interesant. În fond, nu te-ar costa decît un drum pînă la Milano.

(...) Regret că ţi-am dat bătaie de cap cu scrisoarea mea angoas
Dar e mai bine că lucrurile au mers, se pare, bine decît să fi trebui
profit de informaţiile pe care mi le-ai dat cu atîta solicitudine.

Noi vă îmbrăţişăm pe toţi trei şi abia aşteptăm să vă putem ved
se pare însă că va trebui să aşteptăm pînă cînd Giuseppe va fi ceva
mare. Lucru care se va întîmpla şi el, mai înainte ca noi să ne dăm b
seama.

Cu un salut afectuos,

Documentul nr. 31

Groningen, 19.9. '84

Dragă Paolo,

Am primit cu multă plăcere ilustrata de la voi şi scrisoarea ta. Vă mulţumim pentru amîndouă. Şi nouă ne-ar fi făcut o imensă plăcere să vă vedem, dar rămîne pe altădată. Felicitări pentru două zile de naştere : a ta şi a lui Giuseppino. Şi o îmbrăţişare afectuoasă Annei Clara, de la mine şi de la Carmen. Data viitoare sperăm să vă putem îmbrăţişa pe toţi, de-adevăratelea.

De ce ne-am schimbat planurile? Dintr-o serie întreagă de *raţiuni*, între care una „de producţie". M-am apucat să scriu un roman, pe care nu reuşesc încă să-l termin. Între timp am primit vizite (printre care pe cea a lui Eliade, care în zilele următoare se va afla în Italia, pentru a primi premiul Elba – de care n-am auzit niciodată), a reînceput anul universitar cu eternele mărunte neplăceri, aşa că opus-ul înaintează extrem de lent.

După cum ştii, am proiecte (prudente) de plecare. Aştept să-mi apară anul ăsta trei cărţi, anul viitor aş vrea să sondez puţin terenul în SUA, dar am făcut şi o cerere la universitatea din Harvard pentru o bursă (fellowship) de care aş putea beneficia la Florenţa. Ce frumos ar fi! În orice caz, nu-mi fac iluzii.

Cele trei cărţi le vei primi în noiembrie. Una din ele – *Eros şi magie în Renaştere* – în franceză, te-ar putea interesa. Ai putea găsi oare timp s-o semnalezi pe undeva? Începusem nişte tratative cu Sansoni pentru traducere, dar probabil că referatul expertului a fost nefavorabil. În Italia există o mafie care e toată *în mîna* lui (...), care n-a vrut să mă primească, odată, pentru că îi scrisesem că sînt refugiat (mai mult, că intenţionam să cer azil politic). Oricum, oameni de acest fel nu cred să-mi aprecieze ideile. Judecata e, în anumite medii de cercetare, reciprocă (...). Dacă nu poţi face chiar tu o scurtă notă, n-ai putea cumva să găseşti pe cineva care se interesează de astfel de lucruri? Celelalte două cărţi sînt de istorie a religiilor : una, în italiană, despre gnoză ; cealaltă, în franceză, despre ascensiunea sufletului etc.

Ştiu că Mario [Lombardo, nota autorului] e la Padova, dar i-am pierdut adresa. Ca să iau legătura cu el, voi recurge, ca întotdeauna, la amabilitatea ta. De care am abuzat deja în privinţa cărţilor lăsate în păstrare (îţi aminteşti că nu încăpeau în maşină). Le voi recupera imediat ce va fi posibil, cu scuze.

(...) Ce s-a întîmplat anul trecut cu Messori[53]? Nu a reuşit să-i interviu lui Eliade, din cîte am aflat.

În ceea ce priveşte „legenda neagră" a lui Eliade, ai primit art în germană unde te citam de două ori? Am mai scris încă un franceză. Oare ţi l-am trimis deja?

Cu o îmbrăţişare caldă de la noi doi pentru voi trei,

Gio

P. S. Nici un fel de „mici Culieni"! [54] Opţiunea mea, fundamentată logic, rămîne valabilă. (Cînd am ajuns în situaţia să se vorbească s de posibilitatea de a se administra în secret droguri populaţiei din 2010 pentru a elimina orice fel de tulburări, mi se pare preferabil producem mici Culieni. Dar, fireşte, nu va fi acesta viitorul tutur fi numai al masei. Însă nu crezi oare că, într-un viitor poate nu îndepărtat (cam peste o sută de ani), va fi nevoie de o imensă for rezistenţă pentru ca cineva să *nu* se lase tîrît iremediabil şi striv roţile inexorabile ale acestei imense maşinării comerciale care a c nit lumea?

Uite ce e: dă-mi altă lume, şi voi produce mici Culieni. (Nu spune Annei Clara, o să zică că exagerez. Şi are şi dreptate, cred.)

P. S. De ce nu te duci să-l vezi pe Eliade? Spune-mi dacă vrei şi o dau telefon, ca să ştie.

Documentul nr. 32

Groningen, 19 noiembrie 1

Dragă Paolo,

Oarba selecţie naturală a treburilor pe care le am de făcut îngăduie, în fine, să-ţi scriu scrisoarea pe care o pregăteam deja multă vreme, cu scuze pentru întîrziere.

Ştiu, din păcate, că n-ai fost cruţat de lovituri în ultimii doi ani. D cine ştie, poate că te vor ajuta să-ţi aduci la *îndeplinire* opera, cea care le-o datorezi celor vii precum şi celor defuncţi[55] Şi pe car aşteptăm cu nerăbdare.

Anul din urmă a fost pentru mine mai puţin relaxant decît p acum, ceea ce explică şi lungile mele tăceri. Iar anul care vine se anu deja atît de încărcat, că regret deja vremurile cînd mă puteam dedi mai mult prietenilor, puţinilor dragi prieteni pe care, ca şi tine[56], aş d

reu să-i revăd. Există însă o speranţă : şi anume ca, după o perioadă care va trebui s-o petrec în SUA în calitate de profesor, să reuşesc să obţin un an liber (plătit) la un centru de cercetare. Dar lucrul nu e deloc sigur.

Poate că ar mai fi o posibilitate : cartea mea despre *Eros şi magie* a avut un succes bunicel, inclusiv în Italia (unde va fi publicată în traducere la Mondadori). Anumiţi amici au pus în circulaţie ideea de a veni în Italia pentru a ţine nişte conferinţe, lucru pe care l-aş face bucuros dacă aş şti unde şi dacă cineva mi-ar plăti cheltuielile de drum şi de sejur (profitul nu mă interesează). Cine ştie, poate că se va face ceva. (Despre carte a apărut o recenzie foarte frumoasă, a unei persoane pe care n-o cunosc, patru pagini pe două coloane în *Tempo presente*). Mai mult, dacă ai vreo idee despre cum aş putea să fac, ţi-aş fi recunoscător dacă mi-ai expune-o.

Nu ştiu, deocamdată, dacă Editura L'Erma din Roma ţi-a trimis ultima mea carte (despre gnosticism). Nu m-ar mira să n-o fi făcut, deoarece editura e complet dezorganizată. Aş dori să ţi-o trimit chiar eu, dar am primit extrem de puţine exemplare şi cartea costă (incredibil !) nici mai mult, nici mai puţin decît 100 000 de lire ! Cine ştie, poate că o poţi cere pentru o recenzie ?

Cum îţi mai merg activităţile, cea jurnalistică şi cea publicistică ? Şi cum o mai duc ai tăi ? Dar concursurile la catedră ? Pe aici nici o noutate majoră, totul e în regulă (afară de viitorul universităţii, care nu e prea sigur).

Dragi salutări Annei Clara şi micului Giuseppe, precum şi mamei şi surorii tale, şi de la Carmen. Şi multe lucruri frumoase ţie şi tuturor alor voştri,

Giovanni

Documentul nr. 33

Groningen, 21 iunie 1986

Dragul meu Paolo,

Abia întors din SUA după o şedere de trei luni, am găsit scrisoarea ta din 23 aprilie (...).

După cum ştii, am vegheat cu durere şi nelinişte, timp de opt zile, trupul lui Mircea Eliade aflat într-o lungă agonie, în vreme ce, din fericire, spiritul lui îl părăsise cu mult înainte de ultima bătaie a inimii.

N-am reuşit încă să lichidez şi să diger toate amintirile perioadei ext
de dense pe care am petrecut-o la Chicago – pe parcursul cărei
existat şi multe momente bune, dar totul s-a petrecut într-o v
nebunească şi fără tranzit.

De acord pentru biografia lui Eliade. Dacă din punctul tău de ve
nu sînt probleme, trimite-mi contractul[57] şi ţi-l returnez semnat. Ca
va fi, cred, tradusă imediat în engleză şi franceză. Scadenţa : sfîr
lui 1987, sau mai bine jumătatea lui 1988. (Mai trebuie să adaug c
fi refuzat orice altă cerere de acest gen, întrucît am prea mult de lu
Dar n-aş putea să refuz o propunere care vine de la tine).

Vă urez din toată inima succes la toţi trei. Ai primit ilustrata me
la Chicago? Am rămas surprins să văd că nu ştiai că sînt acolo.

Dragi salutări şi urări vouă tuturor,

Giova

Documentul nr. 34

4 februarie

Dragă Paolo,

M-am gîndit de multe ori la voi în ultimele luni. Mă tem că te
supărat puţin din pricina scurtimii mesajelor mele. Dar a trebuit
călătoresc mult, să termin o carte de 430 de pagini, să îngrijesc do
volume şi am condus maşina 31 000 de km în cinci luni, ca să nu m
vorbesc şi de alte mijloace de locomoţie utilizate între timp.

Din nefericire, ajungi să uiţi de toate şi ce contează e doar să-ţi d
la bun sfîrşit sarcinile şi... să supravieţuieşti. Iar acum sînt, evide
prins într-un incredibil vîrtej de noi însărcinări, conferinţe, călăto
proiecte şi cărţi, ale mele şi ale altora, dar din păcate toate astea
produc prea mulţi bani, dimpotrivă, pînă acum n-au produs bani ch
deloc. Anul acesta am plecat în martie, m-am întors în iunie, am ple
din nou în august, acum mă duc din nou în SUA în martie ; era aproa
firesc – date fiind împrejurările – să divorţez[58]. Ajungem în cele d
urmă să ne fim străini nouă înşine – şi pe urmă, eu prefer de depa
să stau în Statele Unite, în timp ce fosta mea soţie preferă să st
în Europa. Şi, Dumnezeule, să te adaptezi în altă parte e o mare pr
blemă : eu nu mă simţeam în stare să-mi asum răspunderea pentru d
şi să servesc de paratrăznet unei persoane mereu nemulţumite. (..

se acumulaseră prea multe lucruri în jurul meu şi aveam nevoie să mă debarasez de ele ca să pot respira din nou.

Ce mai, anul trecut a fost pentru mine, sub multe aspecte, un an de moarte – începînd de la 22 aprilie, cînd a murit Mircea Eliade, şi pînă la divorţ (...), la suspendarea ori ameninţarea de suspendare a întregului departament unde lucrez la Groningen etc. etc. (multe alte lucruri), dar a fost şi un an al succeselor – cursuri şi conferinţe la Chicago, doctoratul de stat la Paris (care e ceva mai mult decît era libera docenţă în Italia, pentru că trebuie să scrii o carte de peste 300 de pagini), avansarea la gradul de profesor asociat etc. etc. Pe scurt, există totdeauna un echilibru între lucrurile bune şi cele rele şi, în viaţa mea, acesta trebuie încă să se restabilească în privinţa lucrurilor bune, dar nu mă îndoiesc de asta, nu mă îndoiesc deloc...

Şi voi cum o duceţi?

Sper să-mi scrii. O să fiu aici pînă la jumătatea lui martie, pe urmă la Chicago: adresa de acolo o ştii[59], cred. Mario [Lombardo, nota autorului] şi-a schimbat adresa? Salută-l din partea mea, dacă îl vezi! Dragi salutări şi pentru Anna Clara şi Giuseppe, cu toată prietenia mea, cu afecţiune

Giovanni

Traducere din italiană de Corina Popescu

Note

Excepţie făcînd primele două, precum şi cazurile cînd se dă o altă indicaţie în notă, documentele reproduse aici sînt scrisori pe care I.P. Culianu mi le-a adresat mie. Pe parcursul a doisprezece ani, din 1975 pînă în 1987, mi-a scris circa optzeci de scrisori, la care se adaugă diverse bileţele şi ilustrate. Este o corespondenţă foarte personală, uneori aproape o descărcare, din care reproduc aici numai ceea ce poate servi la reconstrucţia unui profil interior, biografic şi intelectual al autorului ei. Textele sînt toate scrise în limba italiană şi se reproduc respectîndu-se scrupulos originalul, manuscris sau dactilografiat. Din scrisori au fost omise numeroase pasaje conţinînd referiri nominale sau cu caracter cît se poate de privat. Porţiunile omise au fost indicate prin puncte de suspensie între două paranteze.

Patru foi manuscrise, pe ambele feţe. Textul a fost scris de Culianu „dintr-un foc", la 27.V.1978, în locuinţa mea de la Padova. E vorba de o reflecţie asupra fugii din România şi inserării în Occident, pe care mi-a furnizat-o ca punctaj de reper în vederea redactării articolului reprodus în doc. nr. 2.

3. Reproduc interviul cu I.P. Culianu pe care l-am publicat în cotid *Il Popolo* din Roma, la 29.VII.1978, cu titlul *Disidentul în fața p* *totalitare*[*] Textul, rod al conversațiilor noastre și al punctajului furni cel intervievat (doc. nr. 1), a fost mai întîi supus aprobării lui Culianu, a adus ușoare corecții răspunsurilor sale. În scrisoarea cu care îmi tuia dactilograma împreună cu corecturile sale autografe, scrisoare d Groningen 13-14/6/1978, scria printre altele: „Îți sînt recunoscăto ales pentru faptul că ai pierdut atîta timp cu paginile acelea, lucru ca demonstrează prietenia ta, prietenie extrem de prețioasă pentru mine î lume pe care o judec, mai mult sau mai puțin, cum apare în textul ac De altminteri, ți-o repet, eu ca *disident* nu fac o figură frumoasă și nu un model. Cu toate astea, în forma pe care i-ai dat-o, materialul pe c văd acum într-o lumină obiectivă mi se pare interesant. Mi-am permis s mici tăieturi și adaosuri în discursul meu, mai concordante cu ceea ce î pare că gîndesc în realitate. Dar cum eu gîndesc prin profesie, uneo prea sînt sigur nici eu de ce gîndesc (urît lucru, dar așa este). Adic realitate nu sînt atît de pesimist, ori nu sînt pesimist tot timpul, ori nu pesimist la toate nivelurile. Reversul pesimismului biologic e un optin nelimitat, despre care n-am mai avut ocazia să vorbesc."
4. Această scrisoare a fost scrisă de Culianu în timpul primei sale șede Chicago.
5. Scrisoare din 18 martie. Culianu descria în ea orașul american în felul u tor: „E foarte plicticos. Universitatea din Chicago este, în prezent, cea bună din SUA: taxe foarte ridicate, profesori care nu se arată deloc, stu puțini și speriați. Ca să spun adevărul, mie personal îmi place așa. Ocup nu mi s-au schimbat nici un pic: 8-10 ore la mașina de scris, 8-10 or lectură, pe urmă din nou la mașina de scris ș.a.m.d. Din păcate, nici m la cinema nu reușesc să mă duc, fiindcă ar trebui să iau trenul, iar s nu-mi place să plec de acasă. Am cunoscut puțină lume pînă acum. Aș voi fi destul de bucuros să mă întorc în iunie, cu gloria de a fi studiat d trimestre la Chicago cu profesorul Eliade".
6. Se referă la cutremurul care a lovit regiunea italiană Friuli în primăvara 1976, făcînd circa o mie de victime.
7. Se referă la alegerile politice din Italia de la 18-19 iunie 1976. M comentatori prevedeau o victorie a Partidului Comunist Italian asu Democrației Creștine, care pînă la urmă n-a avut loc în realitate. Dacă fi împlinit această posibilitate, Culianu, după cum reiese din continu

---

* Interviul luat de Gianpaolo Romanato lui Ioan Petru Culianu a apărut, traducerea românească a Corinei Popescu, în volumul: Ioan Petru Culia *Păcatul împotriva spiritului*, București, Nemira, 1999; pp. 176-181 (n. re

morţii, proiectase să părăsească Italia şi să se mute în Franţa. De remarcat orice caz folosirea unor exprimări aluzive, nu directe.
Cînd locuia la Milano, Culianu a fost de mai multe ori oaspetele meu şi părinţilor mei la Rovigo. De aceea, din scrisorile lui nu lipsesc niciodată menţiune şi un salut pentru ei.
prima scrisoare a lui Culianu după mutarea lui în Olanda, la Groningen, scrisă către sfîrşitul lui noiembrie 1976. Cu cîteva zile înainte de a pleca participase la căsătoria mea, care a avut loc pe 20 noiembrie la Milano. De aceea scrisorile lui sînt adresate uneori atît mie, cît şi soţiei mele. Locuia în W. Mesdagstraat 28-1.
anii aceia colaboram la pagina culturală a cotidianului *Il popolo* (Roma). ataşam deseori scrisorilor mele către Culianu articolele care l-ar fi putut interesa.
scrisoare nedatată, însă din ianuarie 1977.
prezenţa unui puternic partid comunist, în Italia, care avea în perioada aceea posibilităţi concrete de a cîştiga alegerile şi de a ajunge la putere.
profitînd de vacanţa de Paşte, soţia mea şi cu mine ne-am dus să-i facem o vizită în aprilie 1977. Am fost oaspeţii lui circa o săptămînă.
această judecată a lui Culianu trebuie pusă în relaţie cu climatul politic, sensibil dezechilibrat înspre stînga, care domina în anii aceia Italia.
Enrico Berlinguer (1922-1984). Era secretarul politic naţional al PCI.
către sfîrşitul lui aprilie şi primele zile din mai Culianu a făcut o vizită rapidă în Italia. Dar, după cum explică în scrisoarea următoare, n-a avut timp să treacă pe la Padova.
Cu ocazia venirilor din Olanda în Italia, destul de frecvente, Culianu trecea aproape totdeauna pe la Padova, unde era oaspetele meu şi al soţiei mele.
Pierluigi Bagatin, cumnatul meu şi, pentru o scurtă perioadă, coleg al lui Culianu la Universitatea Catolică din Milano.
Scrisoare către Mario Lombardo, locuind atunci la Milano şi ulterior mutat la Padova. Lombardo, care a avut amabilitatea de a îmi pune la dispoziţie scrisorile adresate lui de Culianu (o duzină) şi de a-mi permite să le reproduc aici pe cele mai semnificative, fusese coleg cu noi la Departamentul de Ştiinţe ale Religiei de la Universitatea Catolică. Locuia şi el la „Domus Nostra", casa de oaspeţi a universităţii. Legat de Culianu printr-o vie prietenie, l-a vizitat la Groningen în vara lui 1977.
Se referă la interviul reprodus aici ca doc. nr. 2. Publicarea acestuia de către ziar se lăsase îndelung aşteptată, încît mă temusem că fusese dat de o parte. Cînd i-am împărtăşit această teamă, el mi-a răspuns printr-o scrisoare datată 12 august, în care se exprima în felul următor : „(...) de pesimistele mele consideraţii, ca să spun adevărul, nu-mi pare deloc rău că nu se publică... şi pentru că, în fond, am serioase îndoieli în legătură cu ceea ce am spus – nu în sensul că n-ar reflecta o perspectivă posibilă şi chiar, în

anume limite, valabilă, asupra lucrurilor, ci fiindcă nu sînt sigur că a perspectivă este a mea... În fond, eu încerc să trăiesc fără o persp teoretică asupra lucrurilor, adică am încercat, începînd de la vîr douăzeci şi doi de ani, să las deoparte toate consideraţiile teoreti practice, şi afective) şi să trăiesc cu toată simplitatea..."

21. I.P. Culianu, *Mircea Eliade,* Citadella, Assisi, 1978.
22. Pentru a înţelege acest pasaj, a se vedea scrisoarea care urmează şi, nota 39.
23. Din antetul scrisorii rezultă că se mutase cu locuinţa în Strausslaan
24. Se referă la volumul *Religie şi putere*, care avea să apară în 1981.
25. Într-adevăr, soţia mea şi cu mine i-am făcut o vizită la sfîrşitul lui decem Am stat vreo zece zile şi am petrecut revelionul împreună.
26. Scrisoare către Mario Lombardo, nedatată, însă din ianuarie 1979. Loml a scris la acest text următorul comentariu : „În anii în care am locuit doi la «Domus», la Universitatea Catolică din Milano, discutam des pe «existenţiale», cu generalizările, implicarea emotivă şi plăcerea de formă unor idei embrionare, aşa cum se întîmplă numai în tinereţe. El cel care a comparat conversaţiile noastre şi plăcerea intelectuală izvorît ele cu acea *symphilosophein* pe care o recomandau şi o practicau ti romantici de la *Athenaeum*. Printre aceste teme s-a aflat şi cea a că restricţiilor în calea interpretării vieţii, produsă de secularizare, lucr care eu îl judecam sub aspect negativ, întrucît făcea să sporească sentim de precaritate fără reguli a existenţei. El îmi reproşa însă că mă invest cu excesivă seriozitate în probleme, în dauna creativităţii, invenţiei a nome şi a vitalităţii înseşi. Mă mai uluia, apoi, şi prin capacitatea lui construi conexiuni paradoxale şi de a deduce din ele consecinţe nu lipsit un anume sens al lor, ca în această scrisoare. Cu timpul am învăţa recunosc ceea ce oferă, pentru înţelegerea lucrurilor, simţul paradoxu cuiva care dispune de o capacitate euristică remarcabilă. Şi pe tema acea a gestionării precarităţii vieţii cu o libertate jucăuşă, cred că Giovanni mai înţelept decît eram eu pe atunci în stare să admit."
27. Scrisoare nedatată, însă din mai-iunie 1979.
28. O prietenă şi colegă a noastră de la Universitatea Catolică din Milano.
29. Se referă la volumul *Religie şi putere.*
30. La începutul lui 1980 Culianu se căsătorise cu Carmen Georgescu.
31. G. Romanato - F. Molinari, *Cultura cattolica in Italia ieri e oggi,* Marie Casale Monferrato (Torino), 1980. Volumul se compunea dintr-un e istoric scris de Romanato şi unul de actualitate datorat lui Molinari.
32. Recenzia lui Culianu a apărut în revista *Palestra del clero* (Rovigo), an nr. 20, 15/10/1980, pp. 1252-3.
33. Este vorba de eseul lui care va fi înglobat în volumul G. Romanato-M. Lombardo-I.P. Culianu, *Religione e potere*, Marietti, Casale Monferr

rino), 1981 [traducere românească : *Religie şi putere*, Bucureşti, Nemira, n. red.]. Într-o scrisoare din 7 mai 1980 către Lombardo, Culianu ...: „Văd cu plăcere cum, chiar dacă după ani de zile, vechiul nostru ...ect născut din syn-filozofare începe să dea roade. Ai să-mi înţelegi ...resul cu care aştept contribuţia ta, dat fiind că mare parte din lucrurile care te ocupi – cele privitoare la autori de la Max Weber încoace – nu-mi ... cunoscute. Din care cauză, volumul ce va reuşi, sper, să îmbogăţească ...lectual şi publicul cititor, va debuta cu siguranţă prin a mă îmbogăţi pe ... însumi cu cunoştinţe pe care n-aş avea cînd şi cum să le dobîndesc de ...ul singur."

...o Bianchi (1922-1995). Profesor de istoria religiilor la Universitatea din ...ma şi la Universitatea Catolică din Milano. Culianu a învăţat mult de la ..., în special în ce priveşte disciplina intelectuală şi metoda filologică.

...e aluzie la fiul meu, Giuseppe, care s-a născut în anul respectiv, la 18 ...ptembrie.

...teva luni mai tîrziu, Culianu şi soţia sa şi-au schimbat din nou locuinţa, ...utîndu-se în Korreweg 60a.

...m revăzut, într-adevăr, textul lui Culianu, din punct de vedere lingvistic. ...ceda aproape la perfecţie italiana, după cum dovedesc şi scrisorile publi...ate aici, însă la textul pe care l-a scris direct în italiană pentru volumul *...eligione e potere* a fost nevoie de unele retuşuri.

Mario Lombardo. A colaborat şi el cu un eseu de filozofie la volumul *...eligione e potere.*

...storic al religiilor şi antropolog. A scris şi despre Eliade, indicîndu-l drept ...un exponent al culturii de dreapta. Eu sînt cel care i-a semnalat lui Culianu ...aceste intervenţii ale lui Jesi, împreună cu alte judecăţi similare, printre care ...cele ale lui Ambrogio Donini (istoric al religiilor de un marxism riguros), ...care în lucrarea sa *Enciclopedia religiilor* (Teti, Milano, 1977, p. 189), ...scrie despre Eliade că a fost „antisemit şi filonazist". Incitat de aceste afir...maţii, Culianu a făcut îndelungate cercetări asupra României din anii '30 şi '40 şi asupra poziţiei lui Eliade faţă de fascism şi de nazism. Numeroasele ...scrisori în care îmi relata rezultatele cercetărilor sale nu sînt reproduse în ...antologia de faţă. Ele dovedesc cît de istovitoare, de frămîntată şi de sinceră a fost pentru el căutarea adevărului. Aluziile la neîncrederea manifestată de Eliade faţă de el (cfr. documentele nr. 16 şi 17), de altfel repede atenuată, sînt consecinţa tuturor acestor circumstanţe.

Cfr. nota 32.

Religione e potere.

Unde Culianu îşi va publica studiul despre Jonas.

Religione e potere.

Din scrisorile pe care mi le-a trimis Culianu, unele nereproduse aici, rezultă că Eliade i-a fost de mai multe ori oaspete la Groningen.

45. E vorba despre problemele semnalate la nota nr. 39.
46. Publicarea volumului *Religione e potere* constituise un stimulent și alte proiecte comune de lucru. Ne gîndisem chiar, în cadrul unui trilateral de scrisori între Culianu, Mario Lombardo și cel care s înființăm o revistă. Lombardo se gîndea la o revistă științifică, de demic ; eu însă aveam în minte un instrument cultural mai suplu, d și de confruntare. În această scrisoare Culianu își exprimă propria Pînă la urmă, proiectul nu s-a realizat.
47. Într-o notă, sînt adăugate numele lui Michel Meslin și H.J.W. Dri
48. La volumul *Religione e potere.*
49. Proiectul de carte a fost prezentat Editurii Marietti, care s-a arăta interesată. Ulterior au intervenit anumite dificultăți interne ale e care peste scurt timp avea să-și schimbe proprietarul, și nu s-a mai n nimic. Vezi și scrisoarea următoare. În orice caz, Culianu ținea mult l proiect, de care mi-a amintit de multe ori, atît prin viu grai, cît și în
50. *Cf.* scrisoarea precedentă.
51. Lucrul n-a putut fi realizat. În două scrisori ulterioare, din decembri și ianuarie 1983, Culianu îmi propunea să mă interesez pe plan jur de situația unui preot român băgat la închisoare și mă anunța că î trimite un material „incendiar" despre Biserica din România.
52. Întîlnirea n-a avut, pînă la urmă, loc.
53. Vittorio Messori. Eseist și ziarist. Culianu îi cunoștea volumul *Ip despre Isus* (Torino 1976), devenit un best-seller internațional.
54. Expresia se referă la alegerea lui de a nu avea copii, despre care îmi v îndelung și în repetate rînduri.
55. Se referă la tatăl meu, decedat la 15 aprilie 1985.
56. În scrisorile lui Culianu, inclusiv în cele care nu sînt reproduse aici, des expresii de acest tip.
57. Imediat după moartea lui Eliade, îi propusesem să scrie o biografie p o editură italiană. Proiectul a căzut ulterior.
58. Mă informase despre divorț într-o scrisoare foarte seacă, din 25 au 1986 : „Din păcate, nu pot da curs propunerilor tale, altfel îmbiet fiindcă mă aflu în plin într-un divorț ruinător. La voi e lucru rar ; aici mai multe divorțuri decît căsătorii ; prin urmare e ceva cît se poat obișnuit. Cum nu aparținem Sfintei Biserici Romane și cununia religi [după ritul ortodox, nota autorului] nici nu a fost confirmată, trebuie s consideri o căsătorie civilă care se desface. Firește, atîtea schimbări adresă (...). Multe urări de bine vouă tuturor, precum și salutări pe Mario și ai săi, Giovanni. P.S. Nu fiți prea scandalizați de divorțul m lumea evoluează." Într-un bilet, scris în grabă, din 25 octombrie adăuga : „Mulțumesc pentru scrisoare. Din păcate, trebuie să termin

o carte şi nu-ţi pot da în scris toate detaliile pe care mi le ceri. Cînd vedem? Şi voi cum o mai duceţi?"
e ultima scrisoare pe care am primit-o de la Culianu. În ritmul al perioadei respective, descris aici în mod elocvent, a uitat de fapt mai comunice adresele succesive. Cînd, într-un tîrziu, mi-a trimis lui din SUA, întîi printr-o ilustrată şi apoi cu o felicitare, am fost eu ător ca să-i scriu din nou. Astfel, corespondenţa noastră se întrerupe 7, cu excepţia unor felicitări ocazionale şi a cîtorva ilustrate.

Ioan Petru Culianu sau contradicția

Giovanni Casadio

Viața

La zece ani de la dispariția sa, Ioan Petru Culianu este în curs deveni un mit, fără ca nimeni să se fi preocupat de fapt cu seriozitatea să dea *bilanțuri exhaustive privindu-l pe istoricul* interpretul religiilor, ca și pe acel guru intelectual de dimensiuni netare în care era el pe cale să se transforme în ultimii ani ai v Desigur, este imposibil să scrutăm cu pertinență opera scriito Culianu fără a ne fi făcut o idee despre Ioan-omul. Într-adevăr, e construit opera literară ca pe o expresie a vieții, punînd în ea maxi de vitalism care-i poate fi îngăduit unui scriitor, iar viața și-a proiec de asemenea, finalmente parcă aproape împotriva voinței sale, ca intrigă romanescă. Model declarat i-a fost compatriotul său M Eliade, ca și el cosmopolit și apatrid, istoric și născocitor de is aflat într-un echilibru periculos între studiul religiilor și predi propriei sale religii. Mai mult însă chiar decît în cazul lui Eliade, și viața lui Culianu se plasează sub semnul unei contradicții dionis Din pricina activității sale torențiale și nu întotdeauna foarte rigur în ochii unor savanți severi și nu neapărat răuvoitori el a apărut ca u de Gabrielle d'Annunzio al istoriei religiilor, dornic să-și constru propriul monument și propria carieră prin exploatarea fără multe scr a rezervei bogate de daruri naturale ce-i fuseseră hărăzite, în s obținerii unei popularități facile. În realitate, cultul paradoxului ereziei care l-a călăuzit în viață și l-a dus pînă la sfîrșit la moarte ca parabola lui să fie mai apropiată de cea a unui Giordano Bruno

cu siguranţă nu din întîmplare, i-a fost pasiunea dintîi, în anii săi ...itari timpurii.

...lianu s-a născut la Iaşi, în România, aproape de graniţa cu ...va pe-atunci sovietică, la 5 ianuarie 1950, într-o familie aparţinînd ...raţiei intelectuale – bunicul şi străbunicul său fuseseră rectori ai ...ităţii locale, cea mai veche din ţară. A crescut într-o familie ... de revoltă împotriva *regimului tiranic şi finalmente de tragedie* : ...ău, avocat şi matematician, nu-şi mai poate găsi de lucru din ... atitudinii sale faţă de regimul comunist şi se stinge din viaţă, ... moralmente de persecuţii, la începutul anilor '60, pe cînd ...nismul îşi punea în aplicare măsurile dure de colectivizare forţată. ...e remarcă încă din liceu printr-o curiozitate culturală enciclo-... şi prin atitudinea-i de răzvrătire faţă de regimul Ceauşescu, ...t la putere în 1965. La Universitatea din Bucureşti studiază ita-... limbile şi culturile clasice, sanscrita şi filozofia indiană, dar mai ...lozofia din Rinascimento. Acesta este domeniul în care îşi susţine ...ţa, sub îndrumarea profesoarei Nina Façon, cu disertaţia intitulată *...lio Ficino (1433-1499) şi platonismul în Renaştere* (iunie 1972)[1] ...văzut de Securitatea cu care refuză să colaboreze, se pomeneşte că ... îi sînt oprite de la publicare, iar postul de asistent la Universitate ...t – pe acest fond, în luna următoare licenţei (iulie 1972), obţine ... de studii de la Ministerul italian al Afacerilor Externe, pentru ... cursuri de vară la Università italiana per stranieri din Perugia ... va pregăti o altă lucrare despre Giordano Bruno, condusă de ...etti). În 1973 ia hotărîrea de a nu se mai întoarce în România ... o scurtă şedere la Roma, unde trăieşte dintr-o bursă a CNR ...ul Naţional de Cercetare), face alegerea cea mai importantă a vieţii ...scriindu-se în noiembrie 1973 ca bursier la Università Cattolica ...ro Cuore din Milano, la Departamentul de Ştiinţe Religioase – ...studiază greaca, ebraica, şi mai ales istoria ştiinţei religiilor, ... cursurile despre gnoză ale lui Ugo Bianchi. După numai doi ...e în măsură să-şi susţină teza „di laurea" în istoria religiilor, cu ...l personal. Lucrarea sa este *Gnosticismo e pensiero contem-...o : Hans Jonas*, punct de plecare al cărţii cu un titlu asemănător, ... în 1985. În 1975 petrece şi patru luni ca student post-doctoral ...inity School a Universităţii din Chicago, unde se produce altă ... decisivă a vieţii sale, cu al doilea *magister* : Mircea Eliade (în ...i vreme frecventează însă şi „Haskell Lectures" ţinute de un

savant de anvergura lui Carsten Colpe şi găseşte timp de ase pentru a-l vizita şi intervieva pe Hans Jonas „al său", la New Roc După un an petrecut ca asistent de istoria religiilor şi „contrattis Universitatea din Milano (în august participă la congresul IAHR Lancaster, unde face cunoştinţă cu alt maestru al său, Michel Me în 1976 părăseşte Italia, emigrînd în Olanda, la Groningen, obţinuse postul de lector pentru istoria culturii române la Facu de Litere. La universitatea groninghează, pe lîngă predarea în c Institutului de Limbi Romanice, colaborează la activitatea catedr istoria religiilor (condusă de H.G. Kippenberg), ţinînd între alte curs de istoria magiei.

În cei zece ani pe care-i petrece la Groningen, frecventează din ce mai puţin congresele ştiinţifice (merge de două ori la Rom Louvain-la-Neuve ; Bad Homburg...) şi se simte din ce în ce mai de Chicago-ul lui Mircea Eliade, căruia-i devine elevul pref colaborator şi confident, pînă cînd îi veghează ultima suflare, în a 1986 (a fost de asemenea executorul literar al lui Eliade, fără să fi a să ducă la bun sfîrşit munca de revizuire şi de editare a *Nachlass* eliadian). După ce, din primăvara lui 1986, este Visiting Profess Chicago, în 1988 se vede chemat ca Associate Professor la catedr *Early Christianity* (fostă a lui R.M. Grant), alternînd în acelaşi tim Wendy Doniger în predarea istoriei religiilor. Între timp elaborase noi monografii privitoare la tematici pre-gnostice[3] şi gnostice[4], c permit să prezinte două teze succesive la Sorbona, poate într-adevă mai prestigioasă universitate din lume, în special în ochii *establishment* academic american : una pentru doctoratul *3-ème cycle* (1980), cea doua pentru *doctorat d'État* (1987), amîndouă sub îndrumarea lui M Meslin, poate singurul istoric al religiilor în sens eliadian activ în Franţa. În 1986 are o experienţă cu un caracter mai personal, nu mai puţin hotărîtoare pentru viitorul său. Iubirea pentru student Hillary Wiesner, arabizantă la Harvard şi la Chicago (în scurtă vrem îi va deveni tovarăşă de viaţă şi coautoare a unor scrieri de ficţiu pune capăt relaţiei cu soţia lui româncă, Zoe (Carmen), care-i înc uşa casei lor din Groningen după ce citise o scrisoare către iu imprudent încredinţată de către soţul ei memoriei calculatorului. perioada în care Culianu, profitînd de un an sabatic, se poate retra Wassenaar, la invitaţia NIAS (Netherland Institute for Advanced Stud căruia-i devenise între timp *fellow*.

În 1987, raporturile lui cu Italia, țara de care în fond este cel mai spiritual, după patria natală, se reînnoadă și devin din ce în ce strînse. A făcut mai întîi o vizită-fulger la Florența, în ianuarie, pentru o mai bună familiarizare cu locurile în care voia să-și acțiunea celui de-al doilea roman al său (inedit), un fel de polițistă istorisind comploturi întunecate care, în vremea lui rola, „încercaseră să șteargă imaginea frumuseții, să distrugă un al lui Botticelli" (M. Baudino, *La Stampa*, 23 mai 1991). În rie 1989 îl găsim la Arezzo, unde conferențiază la Universitatea ena, la invitația Graziei Marchianò, despre religia antică în raport mea și cu fetișismul corpului feminin (corsete, tocuri-cui și alte mente de tortură). Reacțiile ironice ale Academiei tradiționale impresionează, după cum nu-l supără nici rezistența lui Ugo Bianchi levilor săi față de noua paradigmă propusă de el, în timpul unui r ținut la Universitatea din Roma La Sapienza.

1990, petrece un întreg anotimp în Italia : din martie pînă în mai n curs la Universitatea din Siena, ca profesor invitat, pe tema *și mitul lui la rădăcinile Occidentului*. În acești doi ani se olidează de asemenea și relația sa cu un maestru al paradoxului ente Elémire Zolla, de care deja de multă vreme îl legau „afinități ive" (Zolla poate fi de altfel considerat ca al treilea mentor al său, Bianchi și Eliade)[5] Cele trei luni italiene înseamnă o perioadă de itate frenetică : pe lîngă cursurile de la universitate, Culianu găsește pentru a organiza și prezida o conferință internațională asupra lui (Torino), pentru a da formă mai multor proiecte editoriale (cu Book mai ales) și *Festschriften*, pentru a colabora la mai multe dice (*Tempo presente*, *Leggere*, *Abstracta*, *MondOperaio*, *L'Avanti*) te istorico-religioase diversificate, deopotrivă însă și cu lucrări de ne (într-un stil mai apropiat de Borges decît de Eliade) și cu ntarii privind actualitatea politică. Reușește să mai aibă și unele venții radiofonice (din 1987 colaborează la emisiuni ale BBC despre de, apoi, începînd din 1989, cu comentarii referitoare la evoluția ției din România).

În calitate de membru marcant al intelectualității românești din exil, anu (ale cărui mamă și soră se aflau în România) avea informații te și idei bine definite asupra devenirii și rezultatelor pseudo-voluției române. În 1990 și 1991 scrie mai mult de treizeci de articole revista emigranților români din America (*Lumea liberă românească*)

şi în periodice din Italia. Pronunţă rechizitorii la microfoane multor posturi de radio europene, atacînd fie regimul instalat d pretorienii justiţiari ai lui Ceauşescu (Frontul Salvării Naţionale), militanţii neolegionari.

Într-o intervenţie extrem de virulentă apărută în revista româ de opoziţie *22* în aprilie 1991, „a făcut cea mai devastatoare incri a noii uniuni dintre extrema stîngă şi cea dreaptă în România" (Vl Tismăneanu, *apud* Ted Anton, „The Killing of Professor Culian *Lingua Franca. The Review of Academic Life*, Chicago, sept.-oct. pp. 23-34, 31) – şi prin aceasta şi-a semnat condamnarea la moa cursul acestor luni, ameninţările cu moartea prin telefon şi prin sc se înmulţesc ; ele însă nu reuşesc să-i străpungă carapacea de fără credinţă. Nu era străin de asemenea furtuni şi nu se lăsase nici copleşit de ele. Îmi amintesc de o seară la Roma, cu un an îna morţii sale. Culianu tocmai pregătea o cină, pentru o prietenă co şi pentru mine, în prezenţa logodnicei sale Hillary, cu bucuria ap copilărească a intelectualului care adoră să-şi demonstreze îndemîn multiple, cînd a sunat telefonul şi el a răspuns în româneşte. D cîteva clipe, din gura lui obişnuită cu tonuri suave a ţîşnit un jet vi de exclamaţii în limba sa maternă, expresie evidentă a unei indig incoercibile. Cîteva clipe mai tîrziu a revenit printre noi ca şi cum n nu s-ar fi întîmplat, cu obişnuitul său surîs atenuat de totdeauna ş acea amabilitate „siderală şi siderantă"[6] care-i era familiară.

Pe 21 mai 1991, în ultima zi a vieţii sale, Culianu a ţinut un despre gnosticism (în săptămîna precedentă prezidase un colocvi Divinity School cu tema *Other Realms : Death, Ecstasy and Ot worldly Journeys in Recent Scholarship*[7] a vorbit despre moart lumea de dincolo ca despre ceva care-i era extrem de apropiat şi fam – aşa mi-a spus colegul său, profesorul H.D. Betz). În pauza de pr în toaleta de la etajul III al Divinity School, un glonte de calibrul 25 străbătut craniul, ieşindu-i prin nas. „Execuţia sa în stil de asasi într-o toaletă din campus, a şocat Universitatea, i-a înspăimîntat studenţi şi a pus în încurcătură poliţia din Chicago şi FBI" (T. Ant „The Killing...", coperta revistei).

De peste zece ani crima a rămas nepedepsită, dar bănuielile pe c prietenii lui Culianu le-au avut de la început par să se confirme. E vorba despre un asasinat politic, a cărui origine poate fi găsită înt conspiraţie diabolică ţesută de cîţiva nostalgici ai Gărzii de Fier

membri ai Securităţii „desfiinţate". Inteligenţa lucidă şi corosivă ulianu nu-i scutise de lovituri nici pe unii, nici pe ceilalţi. Şi ei tat că trebuia să moară. Astfel s-a terminat parabola umană a Petru Culianu, iluminist romantic.

toate motivele să se simtă pe culmile lumii. Totul îi reuşea." cuvinte ale unui coleg de-al său, indologul F.E. Reynolds, rostite morţii sale, oglindesc gîndurile tuturor acelora care îi cunoşteau a, istoria luptelor purtate în spatele cuceririi acestui triunghi al l. Succesul crescînd al operei sale (fiecare carte de-a lui apărea n în ediţii simultane în trei limbi şi lumea germană însăşi devenise de receptivă la ideile lui) şi al personajului care era reprezenta uranţă componenta esenţială a acestei fericiri, strălucind în felul apărea şi se comporta el, atît de net şi de stăpîn pe sine, atît de t de imaginea savantului trist, tensionat, prea puţin băgat în seamă, începutul anilor '80. În realitate, pentru cei obişnuiţi cu cercurile gilor şi istoricilor, ale specialiştilor în general, era evident că ul său trebuia socotit mai curînd relativ. Impresia reală pe care vut-o, atît înainte cît şi după dispariţia sa, a fost următoarea : cu cît ea succesul lui Culianu în termeni de apropiere şi de recunoaştere partea unor *maîtres à penser* renumiţi (de exemplu U. Eco, E. , H. Bloom, ca să nu mai vorbim de Eliade), în termeni de acces ari edituri şi la medii şi, în consecinţă, în termeni de popularitate ndurile marelui public de o parte şi de cealaltă a oceanului, cu atît ea reputaţia lui în cercul restrîns, dar autorizat, al specialiştilor demici (în special printre colegi ai lui istorici ai religiilor, la apre- ea cărora el ţinea mult, chiar dacă afecta o oarecare nerăbdare). buie desigur să recunoaştem că atunci cînd savanţii îi judecă pe aceia tre ei care au marea vină de a intra în circuitul mediatic (trăgînd asele relative, nu numai economice, care decurg din asta), judecăţile pot fi influenţate de motive inavuabile, cum ar fi invidia sau bismul. În acest caz, nu se poate totuşi nega că stilul producţiei lui lianu, îndeosebi în ultimii ani, se preta observaţiilor ironice, chiar voitoare, din partea acelor prieteni şi partizani din primele-i etape, să nu mai vorbim de anumiţi specialişti cam obtuzi care, chiar de la

început, trataseră lucrările elevului lui Eliade cu aceeaşi sufi dispreţuitoare pe care o afişau faţă de opera maestrului.

Nu avem nici competenţa, nici aplicaţia necesară ca să ză asupra lucrărilor în care Culianu abordează istoria magiei (*Éros et à la Renaissance. 1484)* sau tratează despre experienţe extracorpo ori se arată istoric universalist[9] fără universalitatea pe care mag său o atinsese prin intermediul unei discipline cu mult mai sever îşi asumă rolul de fondator al unei noi epistemologii şi/sau pe ucenicului vrăjitor (*passim* în ultimele sale cărţi şi în numeroase cole). După cum rezumă L. Smith („Mind Games: A Guide t Scholarship of Ioan Culianu", *Lingua Franca*, sept.-oct. 1992, p. „el se lupta pentru o teorie capabilă nu numai să explice *pattern* din trecut ale gîndirii, dar care ar ajuta şi la predicţia celor viitoa îşi căuta modelele în ştiinţă, sperînd să încorporeze teoria haos fractalii şi fizica lui Einstein în studiul istoriei religiilor"[10].

În acest studiu, aşadar, îmi propun numai să prezint lucrările în Culianu ia o atitudine privitor la trei dintre cele mai complexe şi f nante tematici din istoria religiilor: experienţa extatică, gnosticis dualismul. În timp ce *Psychanodia*[11], un compendiu nu atît al surs cît al literaturii secundare, se dovedeşte o lucrare extrem de den preţioasă pentru tipologia definită în capitolul introductiv, *Expérience* pandantul natural şi în multe locuri repetitiv al scurtei monografii e zeşti, este o operă mai bogată în digresiuni şi analitică, rezultînd în din colajul a nouă articole (cinci sau şase dintre ele apăruseră dej alte locuri). Vom oferi pentru această carte, şi numai pentru aceasta fel de rezumat schematic urmat de o evaluare a metodei, astfel înc punem în evidenţă o dată pentru totdeauna calităţile şi defectele proc rilor adoptate de autor în această carte, ca şi în cele care i-au urmat. la introducerea care prezintă *status quaestionis*, devine evident adversarul declarat în faţa căruia autorul se postează cu un aer destu combativ este *Religionsgeschichtliche Schule*, cu teoriile care fac derive din Iran în lumea grecească tema ascensiunii celeste a sufletu După o notă terminologică despre sensul „extazului" (cu discuta contribuţiilor de la Rohde la Bremmer, trecînd prin şcoala suedeză a E. Arbman), Culianu începe să examineze aspectele acestei tematici, la originile-i greceşti pînă la reluările tardive islamice. Protagoni extatismului apollinic grecesc se disting de extaticii dionisiaci, fi solitari şi nu comunitari. Ei nu aparţin categoriei şamanilor, ci ţin

de *iatromanteis* (medici şi magicieni, purificatori şi taumaturgi): lor ar putea fi autohtonă (capitolul 1). În trecerea de la Grecia la elenismul greco-roman, se produce o schimbare în concepţia lumea de dincolo, care este situată în cer, accentuîndu-se sensul separări radicale între divin şi uman. Noua concepţie a cosmosului ...ac, afirmată în cursul primului secol p.C., urcă la iudaismul ...drin, influenţat de platonism, şi nu de către religia iraniană ...lul 2). Dualismul gnostic s-a format într-un mediu iudaic: nu ...ză aproape nimic influenţei iraniene, datorează în schimb dualis... grecesc, care este realizat istoric în orfism şi în platonism (capi...). Zborul ceresc al sufletului prezintă aspecte diverse în mistere ... (dionisiace, isiace, mithraice): la Celsus ar lipsi ideea unei ...ităţi între ciclul reîncarnărilor şi ciclul cosmic (spre deosebire de ..., în mitul din *Politicul*) (capitolul 4). Zborurile catastrofice ...le diferitor magicieni reintroduc tema ascensiunii sufletului după ... (capitolul 5). Povestirile despre ascensiuni celeste şi coborîri ...le pe care le aflăm la Plutarh trimit la modele greceşti (sau poate ...), dar niciodată la prototipuri iraniene (capitolul 6). Sferele ... străbătute de suflet în cursul pogorîrii şi eventual în cel al ...rii sale îmbracă progresiv un caracter demoniac care nu trimite la influxul zurvanismului iranian: de fapt, „scenariul eschatologiei ...duale în maniheism şi în textele pahlavi dintre secolele al VI-lea ... IX-lea nu cunoaşte motivul ascensiunii planetare" (p. 133). În ceea ...veşte ordinea sferelor planetare, în sistemele gnostice, hermetice ... platoniciene se regăseşte fie ordinea chaldeană, fie ordinea egip... (capitolul 7). Motivul eschatologic numit *pons subtilis* sau „puntea ...ţii" nu este de origine iraniană, ci evreiască, şi ar fi ajuns în ...ent prin intermediu arab (capitolul 8). Într-un mod analog, legen... arabe ale *miraj*-ului (din care descinde foarte cunoscutul *Liber* ...) ar avea drept sursă imediată apocalipsele iudaice şi mai ales ...ura hekhalotică (capitolul 9). Rezultă în mod evident că, pentru a ...na toată această materie care ridică probleme extrem de complexe, ...nevoie de o competenţă notabilă în discipline foarte diferite: de la ... clasice la studii iraniene, de la studii iudaice la islamism. În ...ţa competenţelor specifice în toate aceste discipline, o metodă ... severă şi mai cu seamă o anumită umilitate în evaluarea ipotezelor ...rate de către savanţii aflaţi în posesia acestor competenţe ar fi ...are. Culianu nu pare să dispună de aceste calităţi. Avem impresia

că în această lucrare, ca şi în altele, el confundă trei nivel
cercetare, punînd laolaltă în mod indiscriminatoriu :

1. discutarea filologică a surselor ;
2. bibliografia comentată ;
3. sinteza istorică.

Pe lîngă asta, în contraparte cu o hermeneutică adesea ge
întîlnim la el o carenţă de rigoare în utilizarea surselor şi mai a
literaturii secundare. (De exemplu, eroarea de traducere reproşa
p. 138 lui P. Mastandrea, în lucrarea despre Cornelius Labeo
există : pentru a vedea asta, era destul să se acorde mai multă at
contextului.) În fine, un defect esenţial al întregii lucrări este acel a
de fond în subevaluarea influenţei elementului iranian. În partic
întreaga discuţie despre puntea judecăţii şi despre călătoria infe
este viciată de această prejudecată (împărtăşită, în mod destul de cu
şi de un iranizant precum Ph. Gignoux), care se manifestă în ten
de a deprecia cronologia tradiţiilor iraniene şi, invers, de a dat
exces de generozitate izvoarele evreieşti şi creştine.

Cartea despre Jonas[12] nu aduce multe lucruri noi în ceea ce priv
chestiunea originilor şi a structurilor dualismului gnostic. Accentu
elementului iudaic aflat la originea gnozei, venind în linie dreaptă d
Peterson, Grant, Quispel, cu oarecare concesie făcută reducţionism
sociologic al lui H.G. Kippenberg (pp. 94-97), se loveşte de div
obiecţii[13] Mai originale şi suscitînd interes sînt secvenţele în c
autorul analizează experienţa gnostică (pp. 41, 49, despre „bucuria
a trăi" şi „libertinismul" mult contestat ; pp. 102-107, despre cap
tatea de vizualizare interioară), ca şi cele dedicate raporturilor di
gnosticism şi existenţialism, dintre acosmismul gnostic şi nihilis
modern (pp. 119-128), sau resurecţiei neognostice în literatura mode
(pp. 128-129) – temă reluată mai amplu în *Les Gnoses dualistes d'Occi*
(capitolul XI). Constatăm că autorul are de asemenea darul intuiţie
pe cel al sintezei, proprii istoricului, dacă citim paginile consac
sistemului dualist al sethienilor lui Ipolit şi al aşa-zisului Basilide c
de ps. Hegemonius (pp. 27-28, 64, 68). În consecinţă, o lumină n
este proiectată asupra originilor istorice ale dualismului manihei
Ajunseserăm noi înşine în mod independent la aceeaşi concluzie (a
discutat împreună despre aceste lucruri în 1990, cînd încă nu-i citis
cartea ; *cf.* şi *Gnoses dualistes*, pp. 130, 201, 217 şi 220). Am reve
recent asupra problemei[14]

...ele dualiste este probabil cartea cea mai angajată a lui Culianu, ... deopotrivă cartea care a suscitat reacţiile cele mai sceptice în ...studiilor academice. Un specialist al gnosticismului căruia nu-i ... o doză de maliţie a definit-o odată ca pe „un colaj de fişe biblio-..." În realitate, ca „istorie" a miturilor dualiste, această lucrare se ...ste în substanţă un eşec, şi ar fi mai potrivit s-o clasăm ca pe o ... de grilă structuralistă (deşi acelaşi Culianu respinge acuzaţiile ...turalism în prefaţa ediţiei franceze). Este mai curînd o enciclo-...ritico-bibliografică a sistemelor mitice dualiste, de la folclorul ... doctorii gnostici, de la bambara la cathari, de la romantici la ...alişti. Întregul este dominat cu multă subtilitate şi – aproape ...auna – cu un remarcabil echilibru în analizele de detaliu ; în ... timp, totul este susţinut prin ambiţia de a construi o nouă ...mă hermeneutică pe rămăşiţele modelelor de interpretare elabo-... predecesori (dualismul şi păcatul antecedent ale lui Bianchi, filia-...tice propuse de diferiţi specialişti, secularizarea lui Blumenberg...). ... fundamentală a lui Culianu este că examinarea originilor istorice ...verselor mituri dualiste se dovedeşte absolut inutilă. De fapt, ele ...trage realitatea din potenţialităţile logice ale sistemului pus în miş-... de „principiul de exegeză dualistă", care este totodată „principiu ...ncţionare" şi „principiu de generare" (*cf.* pp. 81, 86, 153, 158, 234). În alţi termeni, dualismul ar exista în el însuşi, în afara ...celor manifestări mitice, ca structură sau atitudine mentală *a priori*. ...nd de la o idee a lui Eliade, care remarcase corespondenţele dintre ...rile dualiste şi sistemele de clasificare binare, Culianu ajunge ...mente la o concluzie care nu poate decît să-i şocheze pe istoricişti... ...oate culorile : viziunea dualistă nu este decît consecinţa logică a ...ziunii cerebrale în două emisfere, un simplu corolar în fapt al acelei ...ameral mind" (cu referinţă la o carte binecunoscută a lui J. Jaynes). ...cît credem că istoricul nu trebuie să-i cedeze locul fără preget ...rofiziologului (căruia, desigur, se cuvine să-i cerem explicaţiile ...me), recunoscînd în acelaşi timp că această teorie s-a născut în ...ctic de mintea celui care a formulat-o, trebuie să remarcăm şi că ...nţia acordată împărţirii creierului în două emisfere este foarte „New ..."[15] şi ca atare convine inteligenţei critice a lui I.P. Culianu, care se ...gătea să cucerească, prin această carte, nu numai catedra de la ...icago, ci chiar şi audienţa vastului public american.

Traducere din franceză de Tereza Culianu-Petrescu

Note

1. Pe lîngă cele două lucrări precedente despre Giordano Bruno, teza cons baza cărţii *Éros et magie à la Renaissance. 1484*, apărută la Paris în 1 trad. it. Milano, 1987 ; trad. engl. Chicago, 1987.
2. V. prefeţele primelor sale cărţi, în special monografia *Mircea Eliad* 1978, ca şi amintirile lui Eliade însuşi din *Journal IV : 1979-1985*, Chi 1990, *passim*, mai cu seamă p. 97 : „My admiration for Ioan is sincer unlimited."
3. *Expériences de l'extase*, Paris, 1984 ; trad. it. Bari-Roma, 1986.
4. *Les Gnoses dualistes d'Occident. Histoire et mythes*, Paris, 1990 ; tra Milano, 1989 ; trad. engl. New York, 1992.
5. Eseul Graziei Marchianò, „Le aure di un tempo concluso", in G. March (ed.), *La religione della Terra*, Como, 1991, pp. 13-34, este aproa biografie intelectuală paralelă a lui Zolla şi a lui Culianu. După disp lui Culianu, Zolla însuşi îi va compune un portret imaginar : *Joan P Culianu (1950-1991)*, Alpignano (TO), 1994, retipărit în E. Zolla, *filosofia perenne*, Milano, 1999, pp. 149-205.
6. *Cf.* E. Zolla, „...l'amabilità assiderata e assiderante", „Ioan P. Culia *Leggere*, 18, febr. 1990, p. 24.
7. Actele colocviului au apărut : J.J. Collins, M. Fishbane (eds.), *De Ecstasy, and Other Worldly Journeys*, New York, 1995.
8. *Out of this World. Otherworldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einst* Boston, 1991 ; trad. it. Milano, 1991.
9. *Dictionnaire des religions* (după un proiect al lui M. Eliade), Paris, 19 trad. it. Milano, 1991.
10. Se pot vedea mai cu seamă observaţiile de fineţe ale Graziei Marchia *Le aure..., loc. cit., passim.*
11. *Psychanodia I. A Survey of the Evidence concerning the Ascension of Soul and its Relevance*, Leiden, 1983.
12. *Gnosticismo e pensiero moderno : Hans Jonas*, Roma, 1985.
13. *Cf.* recenzia lui G. Filoramo, in *Riv. St. Lett. Rel.*, 1987, pp. 144-149, special 148-149, care se pronunţă împotriva oricărei soluţii monogeneti
14. *Cf.* G. Casadio, „Avventure del dualismo sulla via della seta", in *La Per e l'Asia Centrale da Alessandro al X secolo*, Roma, 1996, pp. 663-684 *id.*, „Abenteuer des Dualismus auf der Seidenstrasse", in *Studia Ma chaica IV. Internationaler Kongress zum Manichäismus, Berlin, 14-18 J 1997*, Berlin 2000, pp. 55-82.
15. *Cf.* J. Vernette, *Le Nouvel Age*, Téqui, 1990, trad. it. Cinisello Balsam 1992, pp. 19-20 ; A.N. Terrin, *New Age. La religiosità del postmodern* Bologna, 1992, p. 17 ; şi în special W. Hanegraaf, *New Age Religion a Western Culture*, Leiden, 1996, pp. 217, 224, 317-318.

O întîlnire cu Ioan Petru Culianu*

Andrei Oişteanu

n noaptea de 22 spre 23 mai 1991, prietenul Dan C.Mihăilescu m-a t la telefon şi mi-a comunicat sec: „Culianu a fost asasinat. ucat în cap!" N-am mai dormit pînă dimineaţă. Am încercat să-mi intesc întîlnirea pe care am avut-o cu I.P. Culianu, cu cîţiva ani în 4, la Groningen (Olanda). Întîi, i-am răsfoit o carte de studii tice, *Iter in silvis*, pe a cărei primă pagină am găsit o dedicaţie de uitasem: „Domnului Andrei Oişteanu, amintire din această *Gră- de dincolo* care este Hol-Landia. Ioan Culianu, Groningen, 30 oct. 4" Apoi, pentru a-mi ajuta memoria cu detalii, mi-am căutat în r jurnalul şi l-am deschis la toamna anului 1984. La 29 octombrie aflam la Bremen (Germania) şi mă pregăteam să plec a doua zi ineaţă, cu maşina, la Amsterdam, iar de acolo – după cîteva zile – Franţa. La Paris urma să mă întîlnesc cu Mircea Eliade, care trebuia ţină mai multe prelegeri de istorie a religiilor la Sorbona. Ratasem lnirea cu Eliade în 1980, în SUA, şi nu voiam să pierd şi acest prilej. fapt, nici întîlnirea de la Paris nu s-a produs, pentru că M. Eliade trebuit să plece la Universitatea din Chicago mai devreme decît se epta. La prima conferinţă de la Sorbona, M. Eliade l-a prezentat ditoriului – în termeni foarte elogioşi – pe tînărul savant Ioan Petru lianu, spunînd că acesta va continua prelegerile de istorie a religiilor. r toate astea le-am aflat abia peste cîteva zile, la Paris).

La acea dată, despre Culianu ştiam relativ puţin. Îi citisem vreo uă studii, ştiam că predă limba şi literatura română, dar şi istoria

* Fără cîteva adăugiri ulterioare, acest text a fost publicat în *Cotidianul. LA&I*, 10 iunie 1991.

religiilor la Universitatea din Groningen, aflasem că tocmai îi apă la Paris (la edituri ca Flammarion şi Payot!) două cărţi impo (*Éros et Magie à la Renaissance* şi *Expériences de l'extase*), a prefaţate de Mircea Eliade, şi ştiam că este discipolul favorit al ac din urmă. Deci, la Bremen fiind, am aflat numărul său de tele l-am sunat seara, acasă. Din fericire şi el ştia cîte ceva despre min citise cartea *Grădina de dincolo* şi cîteva studii), aşa că, după dou fraze introductive, am renunţat amîndoi la tonul protocolar. Aflî traseul meu de a doua zi, mi-a propus să fac un ocol cu m invitîndu-mă să-l vizitez la Groningen. Am acceptat şi am fixat întîl pentru ora 14, la *Rijksunversiteit*. Am calculat însă greşit distanţa întîrziat vreo două ore. L-am găsit aşteptîndu-mă la Universitate.

Era un tînăr (34 de ani) cu înfăţişare plăcută, „fără semne pa lare", deschis şi prietenos, dar fără exuberanţe inutile; se purta c om care îşi cunoaşte valoarea, dar nu face caz de ea; aborda cu uşu orice subiect, dar îşi formula cu precauţie opiniile; recepta cu at şi interes părerile şi argumentele interlocutorului, dar (cînd era c nu pregeta să replice polemic. Cu alte cuvinte, era un partener pentru lungi şi labirintice călătorii spirituale. La un moment dat, scos din geantă un reportofon şi, cu permisiunea lui, am imprima bandă dialogul dintre noi, cu gîndul mărturisit de a-l publica într-o rev din România. Culianu s-a arătat foarte pesimist în această privinţă la curent cu situaţia din ţară), dar eu eram convins că trebuie să înc

Nu voi relua acum subiectele abordate în dialog, dar merită să e pe scurt, istoricul publicării acestui text, pentru că este simptom pentru unele mentalităţi şi mecanisme cultural-politice din Rom anilor '80. Îmi aduc cu oroare aminte că, în acea perioadă, scri intelectualilor din exil (cu foarte puţine excepţii) nu numai că nu put să fie publicate sau comentate, dar nici măcar menţionate într-o not subsol. Peste toate veghea *Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste*, pandant cultural al *Securităţii Statului*. Erau, în schimb, permise încurajate (în special prin revistele *Săptămîna* şi *Luceafărul*) to formele de denigrare a intelectualilor consideraţi indezirabili (exi sau disidenţi). Atunci (ca şi acum, pentru aceiaşi jalnici mercenari presei), ei trebuiau să fie „lipsiţi de valoare", „rataţi", „delincvenţ „trădători de ţară", „legionari" etc. etc.

O dată întors în Bucureşti, am redactat materialul înregistrat Groningen şi am încercat să-l public în tot cursul anului 1985. A oferit textul revistei *Vatra*; redactorul-şef mi-a spus că ar vrea foa

să-l publice, dar *Consiliul Culturii* nu va fi de acord. Am tradus ul în engleză şi l-am oferit publicaţiei *Ethnologica*, condusă de uş Vulcănescu ; propusesem să apară împreună cu o recenzie la carte a lui I.P. Culianu (*Expériences de l'extase*) şi cu prefaţa lui iade la acest volum (obţinusem şi consimţămîntul lui Eliade în privinţă). După multe tergiversări, reacţia a fost similară celei *Vatra*. La *Viaţa Românească*, redactorul-şef, Ioanichie Olteanu – ce a citit textul – mi-a spus : „E foarte bun. Am să-l public în ul viitor, dar trebuie să cer aprobarea *Consiliului Culturii* ; este deosebit ! " După cîteva săptămîni, mi-a dat răspunsul : „Cate- nu ! " În tot acest timp, „specialistul" Arthur Silvestri publica în *fărul* articole prin care torpila personalităţi culturale ale diasporei eşti, inclusiv pe I.P. Culianu.

te toate, un ofiţer de securitate, un anume tov. Andrei (cu costum arin, cu număr de inventar) a încercat să mă racoleze şi să stoarcă mine infomaţii privind intelectualii din exil cu care mă întîlnisem lnătate (de unde ştia ? !), printre care l-a menţionat şi pe Culianu. pt, îmi oferea un tîrg pe cît de simplu pe atît de abject şi de eptabil : urma ca „ei" să-mi pună la dispoziţie paşaportul şi abil chiar bani pentru călătorii (n-am ajuns pînă la acest detaliu), u trebuia să obţin şi să le furnizez informaţii despre anumiţi inte- ali români din diaspora vest europeană şi americană. La întrebarea , firească, de ce nu fac „ei" această treabă murdară, mi-a replicat pre deosebire de el sau altul asemenea lui, eu aş fi un „agent ibil", nefiind membru al P.C.R. şi fiind scriitor şi prieten cu mulţi ectuali din exil. L-am refuzat categoric, dar umilinţa şi dezgustul ocate de acest contact nu m-au părăsit multă vreme.

lmţeam că mă învîrtesc între ziduri de beton. Imi pierdusem orice nţă şi mă întrebam dacă efortul nu e inutil şi disproporţionat. Mă rîsem să-i scriu lui Culianu că previziunile sale pesimiste se dove- ră corecte.

Şi totuşi, în decembrie 1985, auzindu-se de existenţa acestui material, mi-a fost cerut de Nicolae Florescu (redactor-şef) şi Dan C. Mihăilescu cretar de redacţie) de la *Revista de Istorie şi Teorie Literară* – publi- ţie care, prin statutul său academic, nu se supunea în mod nemijlocit *nsiliului Culturii*. Astăzi riscul lor poate să pară minor, dar cît de erită ne-ar fi fost viaţa, dacă toţi ne-am fi asumat astfel (şi altfel) de curi „minore". Sub titlul „Reconstituiri în domeniul mitologiei romå- şti", dialogul cu I.P. Culianu (dublat de o prezentare biobibliografică

a tînărului savant) a apărut în *R.I.T.L.*, nr.3/1985. Era primul t I.P. Culianu care apărea în România, de la emigrarea sa, în 197 în fața faptului împlinit, Consiliul Culturii se pare că a începe limiteze efectele, obstrucționînd apariția vreunor comentarii, fie negative. Prin redacții se vorbea că A. Silvestri ar fi predat la *Luce* un articol dur la adresa lui I.P. Culianu și a textului apărut în *R.I* dar că cenzura nu ar fi permis publicarea lui, pentru a nu face vîl jurul „cazului".

Mica victorie a publicării dialogului cu I.P. Culianu pare ast „minune", în spatele căreia unii comentatori sînt dispuși să vadă co rarea mea, în scopuri „cu totul impure", cu organele cenzurii. Ia fragment dintr-un articol semnat de Valeriu Gherghel în 1994: „ mai tîrziu se publica (prin ce minune?) în *Revista de Istorie și T* *Literară*, nr. 3 pe 1985, un amplu interviu [cu I.P. Culianu - n. A luat de Andrei Oișteanu. Era vorba de o manipulare? Voiau să-l ad nească, să-l «cumpere»? Nu știu. Cenzura avea legile ei secrete, puteai da niciodată prea bine seama dacă era o «scăpare» (nu, nu p fi vorba de vreo «scăpare», altul era mobilul). Ori se ținteau alte scop de cele mai multe ori cu totul impure. Oricum, am citit interviul cu enorm interes" (*Timpul*, Iași, nr. 5, mai 1994, p. 15).

Printr-o coincidență, numărul respectiv al *R.I.T.L.* a apărut întîrziere, în ultima decadă a lunii aprilie 1986, exact atunci cînd Chicago, se stingea din viață Mircea Eliade. Incendierea prețioasei bibliotecí i-a provocat criza și i-a grăbit sfîrșitul. Ca în tradiția mar inițiați, Eliade a agonizat și a murit sub privirile discipolului și succe rului său. Peste cîțiva ani, I.P. Culianu a preluat funcția de profe titular (deținută din 1957 de M. Eliade) la Departamentul de istori religiilor de la Divinity School, din cadrul Universității din Chicag Departament care, din 1986, poartă numele ilustrului savant român. păstra astfel o continuitate, se crea o tradiție (onorantă pentru noi), savanți de origine română să aducă un aport remarcabil la o știință de complexă cum este istoria religiilor. Din nefericire, la exact cinci de la moartea lui Mircea Eliade, tot la Chicago, Ioan Petru Culianu și urmat în neființă maestrul.

Despre gnosticism, bogomilism şi nihilism*

Ioan Petru Culianu în dialog cu Andrei Oişteanu

A. Oişteanu : În multe cercuri de intelectuali sînteţi considerat a fi un discipol şi un continuator al lui Mircea Eliade. Ce părere aveţi dumneavoastră despre acest lucru? Ce îi datoraţi lui Eliade şi, eventual, unde drumurile dumneavoastră nu sînt identice sau paralele?

I. P. Culianu : Eu am spus întotdeauna că sînt un discipol al lui Mircea Eliade, în măsura în care Domnia-Sa îmi recunoaşte această calitate. Întrucît, în repetate rînduri, recunoaşterea s-a produs – sînt un discipol al Domniei-Sale. Mă leagă de Mircea Eliade, aş zice, toată existenţa mea, pentru că am încercat să devin istoric al religiilor începînd din momentul în care, în primul an de facultate, într-o criză de identitate, pe care mulţi o au, am pus mîna pe cărţile lui... Visul a devenit realitate în măsura în care am avut ocazia de a-i fi aproape, de a studia cu el în Statele Unite şi m-am bucurat în nenumărate rînduri de atenţia sa binevoitoare – începînd de la sugestii pentru primele mele articole, pînă la prefaţa ultimelor cărţi care mi-au apărut[1]. Dacă este vorba de importanţa lui M. Eliade în cultura română... interpretez just întrebarea dumneavoastră sau am deviat de la subiect?

A. O. Este, oricum, foarte interesant ceea ce vă pregătiţi să spuneţi.

I. P. C. Cred că Mircea Eliade este deschizătorul unei şcoli care încă nu a dat multe fructe şi care, fără îndoială, le va da. Trebuie să-l privim pe Eliade ca pe un istoric. Să nu uităm că marea lui admiraţie

---

* Cu unele tăieturi şi modificări, acest text a fost publicat în *Revista de Istorie şi Teorie Literară*, nr. 3, 1985, pp. 89-93.

a fost Nicolae Iorga, cu care s-a identificat în adolescenţă şi p
şi negativ. Ruptura de Nicolae Iorga nu a însemnat şi sf
identificării. Eliade a încercat să-l depăşească pe Iorga şi
îndoială, l-a depăşit cu mult ca istoric. În România sînt
discipoli ai lui Iorga, dar mai puţini discipoli ai lui Eliade. C
modul de interpretare a documentelor istorice pe care-l pr
Eliade reprezintă un pas foarte mare calitativ, în raport cu mo
interpretare practicat de Nicolae Iorga.

A.O. Mă asociez opiniei dumneavoastră. Cred că, într-adev
uneltele puse la dispoziţie de Mircea Eliade s-a lucrat şi se va
lucra încă mult timp, cu mare eficacitate...
Aş dori să vă întreb dacă există un sistem de învăţămînt în dom
antropologiei culturale şi istoriei religiilor în Olanda şi, respec
Groningen. Dacă da, v-aş ruga să-mi spuneţi cîteva cuvinte d
felul cum este el organizat.

I.P.C.: Răspunsul este da, dar sistemul este destul de complicat. Ol
spre deosebire de România, are o foarte puternică tradiţie în d
niul istoriei religiilor în primul rînd, nu atît în cel al antropolo
cel puţin în Groningen. Marile figuri în domeniul antropologi
Olanda au fost în Leiden. La Universitatea din Groningen au e
istorici ai religiilor (cum ar fi ilustrul Gerardus van der Lee
care ocazional au fost şi antropologi. În ultima vreme sit
antropologiei este cam slabă aici. Rămîne „Departamentul de ist
a religiilor" – care este destul de mare, în orice caz cunosc
condus de profesorul H.G. Kippenberg, care i-a urmat la cat
profesorului van Baaren, o personalitate în domeniu.

A.O.: Care este situaţia publicaţiilor în aceste domenii?

I.P.C.: Sînt cîteva publicaţii de specialitate: una profilată pe ist
religiilor – *NUMEN* –, revista oficială a „Asociaţiei Internaţio
de Istorie a Religiilor" şi *REVISTA TEOLOGICĂ OLANDEZĂ*, c
în fapt se ocupă mai puţin de teologie decît de toate ramurile posi
din jurul teologiei, deci şi de istoria religiilor. Aş mai aminti rev
VISIBLE RELIGION, care apare aici, la Groningen şi care publ
studii şi cercetări în domeniul iconografiei religioase. Toate ac
publicaţii sînt editate în limbi de circulaţie internaţională: engle
franceză, mai rar, germană. În plus, există multe reviste de profil
învecinate, care publică ocazional şi studii de istoria religiilor şi
antropologie culturală.

Puteţi să-mi spuneţi, în cîteva cuvinte, care ar fi tendinţele le ale acestor ştiinţe, în Europa, să zicem?

Dacă m-aţi fi întrebat în urmă cu vreo cinci ani, vă puteam a unele tendinţe. În momentul de faţă lucrurile sînt în dezvoltare, tîmplă mereu cîte ceva nou. În ultima vreme, cercetările de le a religiilor par a fi mai interesante în special în Germania, s-au asimilat diverse instrumente de lucru fie din ştiinţele le - dar instrumente mai rafinate, nu egale cu cele ale raţionalisului din secolul al XIX-lea -, fie metode rafinate de analiză de ură umanistă, cum ar fi teoria literaturii ş.a.m.d. De asemenea, tul ştiinţelor biologice este mai mare în diverse teorii de istorie ligiilor şi de antropologie culturală din ultimii ani. Este, în orice , o imagine în continuă transformare şi de aceea foarte interesantă. fiecare ţară, bineînţeles, există şcoli, tradiţii – pe baza acestor trai se construiesc lucruri noi... Dar cred că pentru aceasta ar trebui stăm de vorbă foarte mult despre fiecare ţară în parte.

O problemă foarte interesantă, care a fost ridicată cu peste un ol în urmă şi căreia au încercat să-i găsească o soluţie savanţi de lia lui B.P. Hasdeu, Moses Gaster, Nicolae Cartojan şi, în timpurile astre, Mircea Eliade, este cea a influenţei bogomilismului asupra stemului de credinţe şi legende populare româneşti, foarte răspînte şi active pînă-n secolul nostru. V-a preocupat această problemă?

Din întîmplare, da[2]. Tot ce vă pot spune este că prezenţa bogomilismului în cultura populară românească este imponderabilă şi nu poate fi măsurată sau demonstrată cu precizie. Ştiţi că şi cercetătorii din sudul Dunării, unde bogomilismul s-a născut de altfel, oscilează între o poziţie maximalistă (mare parte din folclorul bulgar ar fi influenţat de bogomilism) şi o poziţie minimalistă (nimic din folclorul bulgar nu ar fi influenţat de bogomilism). Ipoteza lui N. Cartojan este că, din cauza persecuţiilor, bogomilii au trecut la nord de Dunăre, unde Biserica nu era organizată şi unde aceştia au găsit un loc în care au putut să se aşeze în linişte. Că bogomilii s-au aşezat pe tărîmul carpato-dunărean, nu putem să contestăm, nici nu ştim precis, dar că şi-ar fi propagat doctrina – este foarte posibil. Nu putem însă şti dacă un motiv din folclorul românesc a parvenit în România prin bogomilism sau prin alte filiere.

O. : Cazul cel mai interesant pare a fi cel al legendelor cosmogonice româneşti, unde pot fi decelate două motive principale: cel al

„plonjonului în Apele primordiale" – se pare de origine indi cel dualist – „lumea este creată prin coparticiparea a dou cosmice antagoniste" –, motiv de origine iraniană. Teo N. Cartojan este cunoscută: motivul indian al plonjonului c gonic a emigrat în Iran, unde s-a întrețesut cu motivul d Sectele eretice creștine, existente în Asia Mică în primele sec creștinismului (gnostici, mandeeni, maniheiști), au dat temei creștină și au transmis-o bogomililor care, persecutați fiind, emigrat la nord de Dunăre (în secolele XII-XIV). Mircea E care în capitolul „Satana și bunul Dumnezeu" din volumul *Zalmoxis la Genghis-Han* reconstituie istoria acestui mit cosmo aduce contraargumente ipotezei lui Nicolae Cartojan.

I.P.C.: Citați motivul cufundării cosmogonice – unul dintre cel interesante și bine atestate și care, din întîmplare, apare și în bo lism, sub o formă evident transformată, conform necesităților i ale mitologiei bogomile. Mai sînt foarte multe exemple de m dualiste în folclorul românesc, în afară de cel pe care l-ați ami

A.O.: Cum ar fi legendele antropogonice, să zicem...

I.P.C.: Exact. În astfel de legende apare un așa-numit *trickster*, încurcă afacerile Creatorului și face astfel ca lumea să ajun situația în care este, deci profund imperfectă. Să dau un exem un *trickster* în folclorul românesc este ariciul, care încurcă plan Demiurgului. Acesta îl pune să țină, la creația lumii, ghemul cu urmează să urzească lumea. Ariciul scapă ghemul pe jos și a nasc munții și văile. În planurile Creatorului lumea ar fi trebu fie plată, pentru că numai ceva plat și neaccidentat este per Uneori, ariciul are o scînteie demonică și dorește să strice planu Demiurgului ș.a.m.d. Aici este vorba de un motiv dualist, apare fără îndoială și în bogomilism, pentru că în anumite lege bulgare în locul ariciului apare Satana; dar, desigur, motivul poate proveni din bogomilism pentru că îl întîlnim în aceeași for uneori chiar cu același trickster – ariciul – în mitologiile turco-tăt Conchid deci că, în cazul cufundării comogonice, e mai plauzibi credem că motivul provine și pe teritoriul românesc din mitolog turco-tătare. În general, cred că urmele bogomilismului în cult populară română sînt nule.

A.O.: Problema a fost și va rămîne încă mult timp controversa Oricum, în cazul în care o colectivitate etnică preia un motiv mi

, actul asimilării urmează, după părerea mea, unele legi
torii. O colectivitate etnică nu va prelua şi asimila niciodată
iv mitic care să intre în contradicţie cu coordonatele esenţiale
le de forţă ale mentalităţii sale proprii, sau care, cum spune
Eliade, să nu răspundă unei necesităţi profunde a sufletului
ar. Altfel, motivul mitic respectiv ar rămîne un corp străin şi
produce, cu siguranţă, un fenomen de respingere a grefei.
altă parte, cred că preluarea nu se face niciodată *ad litteram*,
modificări, inserţii, extracţii, schimbări ale centrului de greu-
tc. – toate fiind simptomatice şi definitorii pentru mentalitatea
ţională a colectivităţii etnice receptoare. Un motiv mitic preluat
fi la fel de semnificativ şi definitoriu pentru mentalitatea
laţiei care l-a adoptat, ca şi pentru cea a populaţiei care l-a
rat. Originalitatea unui popor – scria Lucian Blaga în *Trilogia
urii* – nu se manifestă numai în creaţiile care-i aparţin exclusiv,
i în modul în care asimilează motivele de largă circulaţie.

: Nu mă surprinde deloc punctul dumneavoastră de vedere şi nici
tul din Lucian Blaga pe care l-aţi amintit. Am citit cu foarte mare
res cartea dumneavoastră *Grădina de dincolo*[3] şi cred că este o
riţie deosebit de interesantă în cultura română, chiar importantă.
n această lectură mi-am dat seama cărei tradiţii româneşti îi apar-
ţi. Blaga a fost entuziasmat de lucrările lui Pîrvan şi mă gîndesc
, într-un fel, şi dumneavoastră vă reclamaţi de la Pîrvan şi vă puteţi
ezenta ca un urmaş al lui. Ca şi Romulus Vulcănescu, de altfel.
te o direcţie foarte fructuoasă în care, desigur, zac şi anumite
imejdii; dar acolo unde există primejdii sporeşte şi interesul
treprinderii. Pîrvan a crezut, şi a făcut-o cu geniu şi cu fineţe, că
oate descoperi o verigă între tradiţia populară românească şi o
radiţie preromană – că se poate descifra prin intermediul unui
corpus folcloric ceva din mitologiile preromane. Bineînţeles că nu el
este acela care a dus direcţia aceasta pînă la limite absurde, cum ar
fi cazul lui Nicolae Densusianu, pe de altă parte o persoană foarte
stimabilă.

Primejdiile de care vorbeam le cunoaştem cu toţii. Despre locuitorii
preromani dintre Dunăre şi Carpaţi avem mărturii reduse, ipotetice,
expuse uneori speculaţiilor sălbatice. Cred că cel care a reuşit să
menţină un echilibru perfect în interpretarea acestor tradiţii rămîne
Mircea Eliade, într-o carte exemplară cum este *De la Zalmoxis la*

Genghis-Han. Mircea Eliade nu neagă raporturile de filiaţi folclorul românesc ş tradiţiile locuitorilor preromani, însă le in tează deosebit de prudent. Dumneavoastră personal depăşiţi Pîrvan, avînd anumite puncte de tangenţă cu o altă filieră interesantă din cultura românească, aceea a lui Constantin N

A.O. : Aş vrea să revenim asupra unei afirmaţii făcute de du voastră. Spuneaţi că bogomilismul, de exemplu, ar fi putu succes pe teritoriul carpato-dunărean datorită neorganizării Bi în acea epocă. Mă întreb dacă, în plus faţă de slaba organiz care o aminteaţi, nu putem vorbi şi despre o toleranţă religioa accentuată de care a dat dovadă creştinismul românesc, faţă sud-dunărean şi, respectiv, faţă de cel rusesc.

I.P.C. : Cred că întotdeauna toleranţa are de-a face cu lipsa de aut politică. Unul dintre părinţii Bisericii, Eusebiu din Cezare expus doctrina pe care o numim *cezaro-papism*, adică şeful st este practic şi şeful Bisericii de stat. Această doctrină, puţin s bată, a funcţionat şi în Imperiul Bizantin ca doctrină oficială. E o mare diferenţă între creştinii români şi cei din jurul Rom Românii au fost creştini din secolul al IV-lea. Avem urme de ba pînă la Cluj şi paradoxul este că în secolul al IV-lea nu mai romanii acolo ca să-i protejeze. Aceste urme mai demonstrea mod evident, că la acea dată exista acolo o populaţie cre Evident, mai sînt multe urme de biserici din secolul al IV-le Scythia Minor, dar acesta era un teritoriu cu prezènţă roma ulterior, cu prezenţă bizantină.

Este foarte interesant *cînd* şi mai ales *cum* s-au creştinat ruşi exemplu. Statul rusesc apare în secolul al IX-lea şi prinţul Vla acceptă creştinismul (la sfîrşitul secolului al X-lea) în mod cu întîmplător. Cum se obişnuia, el primeşte propagandişti ai multor religii...

A.O. : ...şi la curtea lui are loc o dispută teologică avînd scopul d determina pe cneaz să aleagă una sau alta dintre religii, ca rel oficială a statului rus. La această dispută doctrinară au participa delegaţie islamică trimisă de bulgarii de pe Volga, înţelepţi trimiş regele kazarilor pentru a-l converti la iudaism, o delegaţie germ care a făcut apologia creştinismului catolic şi trimişii Bizanţulu apologeţi ai creştinismului ortodox.

I.P.C. Exact. Prinţul Vladimir este atras întîi de misionarii maho dani, care îi promiteau nu numai mai multe neveste în viaţa de a

mii de „creaturi cereşti” în viaţa de apoi. Dar cînd a auzit că să fie circumcis şi să renunţe la carnea de porc şi la băutură – mul i s-a părut inacceptabil.

La fel, dar din alte motive, i s-au părut şi iudaismul şi creştinul catolic... Citaţi probabil din *Cronica rusă timpurie*.

Aşa este. Pînă la urmă prinţul Vladimir acceptă doctrina în-ortodoxă şi a doua zi supuşii s-au convertit la creştinism. nt, în Imperiul Rus de mai tîrziu a funcţionat principiul cezaro-ismului: împăratul a fost practic şi şeful bisericii. Biserica a atîta autoritate cîtă avea şi şeful ei de fapt, deci împăratul. În le Române, care au intrat în sfera de influenţă slavă, Biserica a at tot principiul cezaro-papismului şi a avut atîta autoritate cîtă ut şi respectivul voievod. Cred că, în perioada în care e vorba de ecuţii ale bogomililor în Bulgaria, autoritatea Bisericii la nord Dunăre era realmente inexistentă, pentru că şi autoritatea politică slabă.

Totuşi, nu cred că aceasta este singura explicaţie. Nu întotdeauna eranţa religioasă a fost determinată de o slabă autoritate politică. u fost cazuri în care, dimpotrivă, autoritatea politică era dublată de proverbială toleranţă religioasă – care a permis, de exemplu, earea unor uriaşe imperii multinaţionale şi pluriconfesionale, cum fost Imperiul Mongol sau cel Otoman sau mai puţin cunoscutul periu Kazar.

. Cred că aveţi dreptate. Poate să fie vorba şi de o toleranţă reală români, întrucît avem cazuri în care autoritatea principelui era onsiderabilă şi totuşi Biserica nu a trecut la acte de represiune, cum -a întîmplat în alte părţi. Mai mult, dacă ne uităm la statistici de vînători de vrăjitoare, statisticile variază, dar în tot cazul vom întîlni arderi de vrăjitoare numai în Transilvania, care era sub dominaţie catolică. Nu sînt atestate, după ştiinţa mea, astfel de acte în Moldova sau Ţara Românească. Aceasta nu înseamnă că astfel de vrăjitoare nu au existat. Dimpotrivă, ele sînt perfect atestate în tradiţia folclorică românească.

O. Cred că toleranţa a fost de două feluri. Pe de o parte, cea a autorităţilor (fie ele ecleziastice sau laice), pe care tocmai am comentat-o şi, pe de altă parte, toleranţa religioasă de care a dat dovadă chiar populaţia. Este logic să ne închipuim că a existat şi o toleranţă la nivel popular, ţinînd cont de tipul de creştinism care a funcţionat pe teritoriul românesc: un sincretism păgîno-creştin

foarte complex, un „creştinism cosmic", cum foarte frumos îl nu
Mircea Eliade. În această situaţie, cred că populaţia românea
s-a situat niciodată pe o poziţie doctrinară foarte fermă, intole
faţă de doctrinele altor religii (islamism, iudaism), sau fa
diversele erezii creştine. Lipsa rigorii dogmatice explică, pe
parte, faptul că în societatea românească nu au luat naştere
religioase şi, pe de altă parte, faptul că în Ţările Române s-au
diverse tipuri de eretici (inclusiv bogomili) – cîteodată în gr
masive – persecutaţi şi expulzaţi din ţările învecinate.

Aş vrea să vă propun acum un alt subiect de dialog. În cartea
neavoastră *Iter in silvis*, editată în Italia în 1981, în studiul „Ro
tisme acosmique chez M. Eminescu", dicutînd despre un p
motiv gnostic în poemul *Mureşanu*, ridicaţi problema dacă po
preluat unele idei ale vreunui istoric al religiilor sau dacă este v
de un proces de fantezie imaginativă prin care Eminescu a aju
acelaşi rezultat. Dumitru Radu Popa, care v-a recenzat car
consideră problema ca fiind superfluă. Cred, totuşi, că subi
merită să fie detaliat. Putem vorbi, în acest caz, de intuirea
arhetip? Sau, mai exact, care ar fi aici raportul dintre erudiţ
intuiţia poetului?

I.P.C. Am încercat să dau un răspuns într-o serie de articole car
apărut după acela la care aţi avut bunăvoinţa să vă referiţi şi
ajuns la o concluzie diferită. În romantism se întîmplă cee
Nietzsche numeşte mai tîrziu „moartea lui Dumnezeu" – fără ni
referinţă teologică. Este vorba de o răsturnare de valori bazat
faptul că, la un moment dat, transcendenţa platonico-creştină,
a ghidat viaţa Europei de Est şi de Vest vreme de aproape 2 000
ani, şi-a pierdut eficacitatea. Această transcendenţă de factură pl
nico-creştină nu mai are forţă de elevaţie morală asupra omu
Deci, practic, avem de-a face cu constatarea „morţii Dumneze
creştin", pe care o face Nietzsche, dar înaintea lui o făcuseră d
diverşi romantici.

Dacă urmărim istoria termenului de nihilism, este interesant că,
această perioadă – sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul se
lului al XIX-lea, deci epoca de fermentare a romantismului –, av
de-a face şi de pe poziţii strict filozofice cu ideea că, în momentul
care transcendenţa ar dispărea, nu ar mai fi nici un sistem care
garanteze valoarea existenţei terestre.

d că Eminescu este unul dintre cei mai interesanţi scriitori care au tatat, la nivelul mitologiilor literare, ceea ce Nietzsche a numit artea lui Dumnezeu". Este vorba la el de o foarte interesantă re spontană, fără cunoştinţe erudite, a unor mituri gnostice, ru că ele aveau ca bază Vechiul Testament, care era considerat o ţie demonică, tot aşa cum Dumnezeul Vechiului Testament era iderat un demon, să spunem, un demiurg inferior – orgolios, nic şi ignorant. Cînd primii romantici – Shelley şi Byron – tată, în jurul anului 1820, „moartea lui Dumnezeu", ei iau ca ă, în mod spontan, tot Vechiul Testament, pe care-l interpretează ens invers[5] : ceea ce în Vechiul Testament e prezentat ca valoare are, la Byron de exemplu, ca nonvaloare. Între Abel şi Cain, ron alege desigur cunoştinţa lui Cain, faţă de ignoranţa lui Abel ; ge cunoştinţa lui Lucifer, faţă de legile patriarhale şi absurde ale i Dumnezeu. Eminescu se situează în aceeaşi tradiţie în care aş tea să-i mai amintesc pe Leopardi – în Italia, pe Victor Hugo şi amartine – în Franţa, mai puţin pe romanticii germani, care nu itologizează plecînd de la Vechiul Testament. Dacă am vorbi aici arhetipuri – revin acum la întrebarea dumneavoastră, după un arte lung ocol –, ar trebui să dăm o explicaţie abisală genezei pontane a unor mitologii gnostice, în secolul al XIX-lea, cum ar fi itologia lui Eminescu în poemele *Mureşanu* şi *Demonism*, în ariantele scrise după 1872.

. Care este, deci, după părerea dumneavoastră de astăzi, raportul intre gnosticism şi romantismul eminescian?

C. Dacă ne uităm mai atent, aşa cum am făcut-o în articolele mele ulterioare, vedem că, deşi superficial mitologia lui Eminescu seamănă mult cu cea gnostică, este vorba de un tip radical opus de nihilism. Gnosticismul este nihilist întrucît neagă toate valorile terestre în favoarea transcendenţei. Gnosticismul este un tip extrem de nihilism metafizic. În ultimă instanţă, ar promova distrugerea totală a lumii numai ca transcendenţa să poată exista nestingherită. Nihilismul lui Eminescu şi cel romantic în general, dimpotrivă, neagă forţa transcendenţei şi, cum o face Eminescu în poemul *Demonism*, conferă demnitate şi realitate existenţei terestre. Este vorba deci de un nihilism antimetafizic. Cred că toate verigile intermediare ale genezei miturilor romantice nu se pot explica prin prisma arhetipurilor ci, pur şi simplu, plecînd de la faptul că s-a mitologizat în ambele cazuri – gnostic şi romantic – asupra aceluiaşi text : Vechiul Testament.

A.O. : Romulus Vulcănescu pregăteşte în prezent o carte, cu o te cît de interesantă pe atît de dificil de sintetizat : *Mitologia ron* Cu acest titlu au mai apărut două cărţi : una, în 1916, a lui Pamfile şi cealaltă, în 1944, a lui Marcel Olinescu. Ambele în rămas la un nivel descriptiv, fiind simple colecţii de legen credinţe populare româneşti, fără comentarii critice şi ca deasupra, suferă de o serie de deficienţe. Legat de acest lucru, întreba ce credeţi dumneavoastră despre utilitatea studiilor în d niul mitologiei româneşti. O problemă controversată în ultimul de specialiştii români este aceea dacă se poate vorbi de o mito românească propriu-zisă sau, mai degrabă, de un complex de şi motive mitice.

I.P.C. Da, cred că se poate vorbi de o mitologie românească aceasta trebuie evident reconstruită, pentru că se prezintă sub f unui *puzzle* cu piese disparate pe care trebuie să le punem la cap...

A.O. Şi, din păcate, cu multe piese lipsă...

I.P.C. : Da, cu foarte multe piese lipsă. Dar cred că ar fi f interesant dacă, în limita bunului simţ ştiinţific, am începe să culăm pe marginea acestei mitologii, chiar dacă, să zicem, u speculaţii se vor dovedi a fi greşite, unele reconstituiri - false. M pare totuşi important să nu încetăm de a încerca astfel de sinteze, exemplu, a apărut o carte în limba franceză despre mitologia va rului în România, scrisă de Adrian Cremene. Eu am recenzat-o fo rău în *Revue de l'Histoire des Religions*, care apare la Paris şi fond, îmi pare rău, pentru că volumul nu este lipsit de merite, risca să prezinte o imagine foarte falsă a mitologiei româneşti, în cît ambiţia autorului era aceea de a atrage în sfera mitologiei va rului şi alte complexe de credinţe româneşti. Dacă n-ar fi fost fă cu atîta evidentă neîndemînare, încercarea ar fi fost interesantă.

A.O. Tot recent şi tot cu această temă a apărut o altă carte, de d aceasta merituoasă, semnată de cercetătorul american Harry Senn - *Were-Wolf and Vampire in Romania* (New York, 1982) care tratează vechi credinţe româneşti în licantropie şi strigoi, comparaţie cu cele din centrul, estul şi sud-estul Europei. Dar revenim...

I.P.C. : Cred că este posibil şi foarte necesar să facem cît mai mu reconstituiri în domeniul mitologiei româneşti, să ne mişcăm

teren, chiar dacă este de multe ori vorba de un teren cu ...puri mişcătoare. În acest sens, aştept cu nerăbdare şi cu foarte ... interes cartea lui Romulus Vulcănescu.

Mai ales în condiţiile în care, repet, o astfel de sinteză critică ...ste, lipsă care se resimte acut în cultura românească... Încheiere, vă mulţumesc pentru acest dialog.

Şi eu vă mulţumesc. Vă propun să-l continuăm cu un proxim ...lej[7]

De acord.

Universitatea din Groningen (Olanda), 30 octombrie 1984

Note

...te vorba de cărţile *Expériences de l' extase* (Paris, Payot, 1984) şi *Éros et ...gie à la Renaissance. 1484* (Paris, Flammarion, 1984), ambele prefaţate ... Mircea Eliade.

Nu era deloc o întîmplare. Temele pe care le-am abordat în acest dialog (religiile dualiste, gnosticismul, nihilismul ş.a.) erau atunci, în 1984, obiect de studiu pentru Ioan Petru Culianu şi au compus, ulterior, materia unei cărţi de excepţie : *Gnozele dualiste ale Occidentului*, carte care a cunoscut ediţii în mai multe limbi : franceză, italiană, engleză şi română (Bucureşti, Nemira, 1995, Iaşi, Polirom, 2002).

Andrei Oişteanu, *Grădina de dincolo. Zoosophia*, Cluj, Dacia, 1980.

În publicaţia *Ethnologica*, Bucureşti, 1982, p. 186.

Pentru regula „exegezei inverse" - fundamentală în gnosticism - vezi Ioan Petru Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului*, Bucureşti, Nemira, 1995, pp.157 sq.

La data consemnării dialogului, cartea se afla în pregătire ; ea a apărut la Ed. Academiei, în 1985.

Din păcate, un proxim prilej nu a mai apărut. Ioan Petru Culianu a fost asasinat, prin împuşcare, la 21 mai 1991, la Universitatea din Chicago, la vîrsta de 41 de ani.

Culianu*

Elémire Zolla

Prin anii '70 am început să citesc în revistele de istorie a reli articole de Ioan Petru Culianu. Îmi ridicau o sumedenie de între tonul era al cuiva care a acumulat o cunoaştere extrem de vastă şi lucrează pe diversele chestiuni de religie ordonînd elementele a cunoaşteri cu un calm infinit şi chiar cu o undă subtilă de amuza Ar fi de ajuns să le imprime un mic impuls şi ordinea s-ar prăbu abţine, surîde în sinea lui, în timp ce întreg ansamblul se balans Alteori, dimpotrivă, se îndîrjeşte cu furie sarcastică împotriva întregi filiere de interpreţi care cutează să-şi înalţe cu siguranţă fra lor construcţii. Simţeam la acest autor nou ceva care nu era mult d de amuzamentele lui Borges. Temele şi le alegea din istoria gnozei, mai adecvate pentru un talent ca al său.

Ţin minte, din 1975, un eseu în care Culianu îşi pune prob raportului dintre putere şi ideologie : e oare un raport întîmplăto necesar ? Merge la un eveniment decisiv, reîntemeierea în 221 a. Imperiului Chinez. S-a stabilit că dinastia învingătoare era de apă, urmare neagră şi nordică. Apa rezista la suplicii, aşa că acestea au aplicate riguros. Pentru a întări echipa imperială, a fost eliminată o urmă a trecutului, au fost distruse toate cărţile, în afara celo medicină, agricultură şi geomanţie. Ne aflăm deja în plin secol Dictaturile de astăzi sînt toate bîntuite de acelaşi vis : să facă să dis urmele trecutului. În Rusia, vreme de şaptezeci de ani, visul a aproape transpus în realitate.

---

* Din volumul *La filosofia perenne*, Mondadori, 1999, cap. IX, pp. 179-

...na domina la anul 221 a. C. o ambiţie frenetică de noutate, ...era nou în mod radical, totul pornea de la el, totul se data cu ...de la el.

...episod înfiorător al istoriei chineze îi serveşte lui Culianu ...demonstra că ideologia şi puterea sînt strîns înmănuncheate, ...fi separate una de alta.

...deci, religia un instrument al puterii? Culianu examinează ...populaţiei dogon. Agricultura, ţesăturile, arta olăritului sînt ...re ele printr-o deasă reţea de simboluri, justificate toate plecînd ...inea existenţei. Lumea e concepută ca fiind închisă în întregime ...rfunte primordial, iar preotul este cel care se impregnează cu ...terile, absorbindu-le peste noapte. De aceste principii toţi sînt ...in intermediul iniţierii. Aceasta este structura religioasă primi...litată. Individul e deplin integrat în grup, a cărui armonie şi ...te apar garantate. Totul se axează pe iniţiere, în acelaşi timp ...de formare şi de transformare a persoanei şi tehnică a puterii, ...buie să se perpetueze în timp neschimbată. Tehnică a puterii şi ...de subzistenţă a grupului sînt unul şi acelaşi lucru.

...ul constă în a descoperi dacă omul poate vreodată elimina forţa ...l, trecere dificilă şi dureroasă către o condiţie ideală, care se ... însă în iniţiere puberală generală şi iniţiere individuală, ce ar ...să ducă la o condiţie supraumană. Culianu porneşte să caute ...le de iniţieri. Cea australiană obţine ieşirea din lumea profană ...ferinţe sîngeroase şi îngăduie în fine o anamneză de tip platonic. ...rinde însă şi o pregătire pentru condiţia supremă de specialist al ...ui, ucis şi trimis să-i viziteze pe zei. Trupul „defunct" e supus ...efaceri complete. După înviere, cel iniţiat va dispune de puteri ...ionale. Această iniţiere de gradul doi se regăseşte la multe alte ...re, în special la tribul bambara, ai cărui membri sînt convinşi că ...rmul şi omul din el se găsesc într-o stare de decădere şi de andro..., care la om se manifestă prin prezenţa prepuţului. Acesta trebuie ...e circumcis: operaţia formează centrul iniţierii puberale. Dar ...rea de grad secund restituie bărbatului circumcis exact partea ...inină care i-a fost amputată, prin care el va redeveni androgin şi va ... în contact cu zeii.

Un tip diferit de iniţiere este cea şamanică. Culianu citează populaţia ...bo, descrisă de Rasmussen. Candidatul este vîrît într-o minusculă ...bă de gheaţă, unde nu se poate mişca. Trebuie să se concentreze în

această strîmtoare asupra dorinţei imperioase de a deveni şaman treizeci de zile de suferinţe mortale, soseşte viziunea unui spirit feminin : izolarea şi suferinţa sînt singurele instrumente de cun Uneori încercarea este atît de sfîşietoare, încît candidatul asudă s frunte şi pe tîmple. Uneori se fac încercări pentru eschivarea c preţ a îngrozitoarei vocaţii.

Printre iniţieri s-au numărat şi alipirea la formaţiuni milita care s-a realizat transformarea [iniţiatului] într-o fiară nesăţi vicleană. S-a dezvoltat ulterior o tradiţie militară autonomă f religie, cum ar fi pederastia spartană sau evirarea care preceda ad în unele detaşamente turceşti.

În cadrul marilor religii tehnicile psihologice devin mai r orientate spre obţinerea unei obedienţe absolute şi a unei temp inflexibile. Obedienţa faţă de o ierarhie se impune ca imagine p tească a unor realităţi ultraterestre : acest proces apare deja con prin monahismul budist.

În cadrul budismului se primeşte învăţătura unei apărări a l sediu al suferinţei, prin intermediul unei meditaţii rafinate : în *yogācāra* lumea e simplă proiecţie mentală : pentru eliberarea de e suficientă golirea de propria persoană ca entitate negativă şi „um de o instanţă trans-personală care favorizează obedienţa faţă de ie constituită". Ca un corolar relativ distant, se ajunge la o tehnică a p

Reglementarea vieţii sexuale în cadrul marilor religii este un i ment eficace, împotriva căruia izbucneşte din cînd în cînd o r eretică ce eliberează dorinţele oprimate sau atribuie anumitor p sexuale o capacitate de transformare religioasă.

Toată această dialectică apare ignorată în religiile tribale. Vice în marile religii se ascunde un impuls de protejare a patriarhatului dictează normele vieţii sexuale. Femeia e subsumată arhetipului căderi şi o provoacă pe cea a omului sau a mesagerilor divini (cu întîmplă în legenda sufită a căderii îngerilor).

Religia va fi deci în întregul ei interpretată pornindu-se de la o co naţie de tehnici psihologice destinate a impune o putere politică ? Cu nu se lasă atras în această capcană. Religia posedă şi un extrem de patrimoniu de tehnici pure, care ţintesc spre eliberarea de orice inst exterioară şi de pericolele eului. Printre aceste tehnici pare a fi mărturisirea păcatelor, datorită căreia este transferată povara propr acţiuni nefaste. Însă examinînd lucrurile în profunzime, şi confesiu poate sluji la întărirea puterii lumeşti, determinînd o legare de pre

ină şi o tehnică pură întru totul: antinomismul, care justifică absolută a individului faţă de orice legislaţie şi chiar faţă de ctrină religioasă, ca în cazul budismului zen, sau care invită, cazul tantrismului, la săvîrşirea tuturor păcatelor pentru a ţia, astfel încît „el să descopere acea forţă spirituală cu două face de dorit chiar interzicerea aceloraşi acte pentru omul Dintr-un text şivait tradus de Raniero Gnoli, Culianu extrage citat[1]:

arătîndu-se semnele (ascezei), să îşi arate purtarea dispreţuit, să acoperit de dispreţ în mijlocul celorlalte fiinţe, după ce a înde- orice maculare. Căci, fiind desconsiderat de alţii, îi pătează pe îl dispreţuiesc şi îşi adjudecă meritele lor spirituale. De aceea, ca ort să cutreiere, să sforăie, să se zbuciume, să şchioapete sau să după dragoste. Să se poarte, aşadar, şi să vorbească nepotrivit, încît să-şi atragă dispreţul. Căci dispreţuit, înţeleptul atinge perfec- a ascezei.

menea comportament implică, într-adevăr, ştergerea oricărei de orgoliu: se acţionează într-o stare de totală golire. Astfel este nebunia divină, cea care se lasă întrevăzută în *malāmatīya* sufită, bliţia măscăricilor lui Dumnezeu, în învăţătura pe care Ibn'Arabī eşte de la un clarvăzător: „Ascunde sfinţenia sub libertinajul ilor."

inomismul îngăduie pe deasupra şi o emancipare de sub tutela el doctrine religioase. Atunci cînd Alexandra David-Néel a repro- i lama interpretarea excesiv de fantezistă a textelor, acesta i-a cu duritate atenţia că el vorbeşte despre educaţia oamenilor, nu dispute scolastice. Iar călugărului care l-a întrebat: „Nu e lucru dă să-i porţi respect lui Buddha?", Jōshū i-a replicat: „E mai umbli prin lume fără nimic demn de laudă asupra ta." Ascetul trebuie să fie capabil să-i fure celui înfometat puţina sa hrană.

Antinomismul e răspîndit în toate tipurile de religiozitate, chiar şi în tribală. Printre bambara sînt cunoscute grade ale iniţierii maxime ai r adepţi îşi exhibă lăcomia asemeni acvilei devoratoare de stîrvuri, mbracă femeieşte, practică obscenitatea, consumă excremente. Aceştia asemeni lui Dumnezeu, lipsiţi de orice limită.

Dar antinomismul e un fenomen vast, nu s-au făcut decît trimiteri are la el, avertizează Culianu. Rămîne ilustrarea pe care o poate oferi

diverselor puncte doctrina creştină. Culianu pornea de la o creş bizantină destul de liberă, unde lăsaseră anumite urme numeroas cări eretice răspîndite apoi în Occident de maniheeni. Se limita să- într-o scurtă notă pe gnostici, pe fibioniţii descrişi de Mircea E

„La femme céleste et son double" a apărut în 1976 în N lumea divină se proiectează pe pămînt sub formă de dubluri umbre, conform *Ipostazei arhonţilor*; astfel se petrec lucru Sophia care, deşi vinovată de o creaţie ilicită, insuflă omului o s litate, o scînteie care îl înalţă deasupra creatorului său. Sophia p apară ca o prostituată angoasată, dar nu-şi angajează în rău decît u nu încearcă plăceri fierbinţi, ci numai libidine reci. În acest ajunge la un dualism încă mai extrem decît cel platonician.

În „La Passione di Sophia", text apărut în *Aevum* în 1977, C arată că Sophia nu se află doar complet izolată în textele gnostice regăseşte aidoma în esoterismul bambara sub chipul „feministei vate" Muso Koroni, în esoterismul populaţiei murngin din Austral chipul „surorilor Wawilak" şi, în fine, poate fi recunoscută în matrice a esoterismului grec care e întristata Demeter.

Un autor, în fine, de care mă simţeam atras.

Ioan se născuse la 5 ianuarie 1950 la Iaşi. Familia lui, cîndva il de origine greacă, ajunsă acum într-un apartament minuscul, er constantă supraveghere. Tatăl, jurist şi matematician fără sluj mama lui, profesoară de chimie, se despart în 1957. În copilărie umplea caiete întregi cu note de astronomie şi de zologie, colec pietre şi insecte. A simţit tirania regimului apăsînd asupra tu lucrurilor, s-a izolat într-o manieră radicală. În 1964 îi murea tat Ioan începea liceul în timpul căruia şi-a însuşit engleza, fran germana şi rusa. În 1967 s-a înscris la Universitatea din Bucureşti interesat, cum făcuse odinioară Eliade, de Renaşterea florenti învăţat sanscrita. Profesoara lui de italiană l-a îndrumat spre studi Giordano Bruno şi i-a indicat scrierea acestuia, pe care nu o mai vă pînă atunci, *De vinculis*. Un mic grup de prieteni se adunase în j său în acel intermezzo de libertate al anilor din preajma lui '68. poliţia politică îl urmărea îndeaproape: s-a hotărît să se înscri partidul comunist.

În 1971 a început să-i scrie lui Eliade. În acelaşi an a obţinut o b italiană de studiu, dar guvernanţii români i-au refuzat viza de ieşire

1972 şi-a dat licenţa în literatură italiană cu o teză despre Ficino şi a obţinut o altă bursă italiană pentru cursurile de la De data aceasta i s-a acordat viza ; a ajuns în Italia în luna iulie. ul următor a obţinut o altă bursă, a studiat la Roma legislaţia i a reuşit să i se recunoască statutul de refugiat. Era momentul terorist în Italia, a luat contact cu oameni de dreapta la Assisi, lui Horia Stamatu, poetul Gărzii de Fier. A reuşit în cele din şi găsească un loc la Universitatea Catolică din Milano, devediscipol asiduu al profesorului Ugo Bianchi, care l-a pus să preun studiu vast despre Gnoză. În 1975 s-a dus la Chicago, unde a primit ca un tată. Între timp îşi lua licenţa la Universitatea

I.

eris un eseu despre nevoia unei schimbări radicale în România. după obţinerea diplomei de licenţă, a încheiat un contract cu itatea Catolică ; între timp, reuşise însă să-şi asigure un post de de română la Universitatea din Groningen, Olanda, unde s-a împrit cu italianul Briosi. A profitat de împrejurări pentru a aprofunda lui Eminescu, poetul care refuza lumea în care se născuse, du-se legat de transcendent[3].

1978 a publicat o monografie despre Eliade la Editura Citadella isi şi a contribuit la volumul *Eliade* de la Herne, arătînd legăturile ierea lui Campanella *De sensu rerum ac magia*. Şi-a petrecut vara 979 cu Eliade, la Paris. În acelaşi an s-a căsătorit cu Carmen escu, care avea un băieţel dintr-o căsătorie anterioară. O văzuse examen de fizică la Iaşi.

1980 şi-a luat doctoratul la Sorbona cu Michel Meslin, iar în 1983 licat la Brill (Leiden) *Psychanodia*, un studiu despre ascensiunile . În 1984 cei doi soţi Culianu au fost la Paris la familia Eliade, iar Eliade i-au vizitat la Groningen. În acelaşi an a apărut la Paris, la ura Payot, *Expériences de l'extase.*

Eliade i-a scris o scurtă prefaţă : Culianu examinează ascensiunea otului de la şamanismul grec pînă în Evul Mediu creştin şi înţelege noza se întemeiază pe această experienţă. Ascensiunea însăşi a avut rsiune grecească, constînd din traversarea celor şapte planuri planei şi care se menţine pînă la Dante, Ficino şi Pico ; cealaltă, ebraică e origine babiloniană, nu face referinţă la planete şi e proprie apopselor creştine şi ascensiunii lui Mahomed. Culianu insistă asupra omandărilor cuprinse în textele gnostice, privitoare la meditaţia

asupra vaginului şi a globilor oculari; asupra schemelor de cosmice şi de aprehensiune, de unde îşi ia zborul fantezia.

În acelaşi an ieşea de sub tipar *Eros et magie à la Renaissan* fructifica studiile din timpul Universităţii, o contribuţie de extra însemnătate.

Am scris despre această lucrare, transcriu acum cîteva frag

Dante ne-a învăţat să ţinem pe loc în noi eluziva, mereu fug tezie, să sculptăm în ea ca într-o piatră un profil de femeie mînt Dar în epocile următoare această capacitate a ajuns aproape să se atunci cînd, la începutul secolului al XIX-lea, Coleridge distin fantezia plastică, acea *alta fantasia* dantescă, şi jocurile ilu jalnice ale căderii pradă fanteziei, aproape nimeni nu înţelege de e vorba şi sînt destui cei care îl iau în batjocură.

Momentul precis în care cedează şi se ofileşte forţa imagin marcat de rugul înălţat în piaţă pentru Giordano Bruno. Pentru chestiunea fundamentală este „ce să faci cu fantezia": put incalculabilă îi zvîcneşte în inimă, aşa cum zvîcneşte în trup u exuberant, căruia trebuie să i se caute o cale de cheltuire în mu viitor omul avea să exploateze forţele materiale, cum ar fi aburii, Bruno imaginarul era energia, nervul care trebuia pus la trea învăţat pe alţii cum să-şi edifice în minte vaste amfiteatre did Pentru a ne aminti o secvenţă, ajunge ca ea să fi fost aşezată î asemenea context.

Premisa lui Bruno este legătura stabilită de Ficino între iu moarte: cel care iubeşte se revarsă în cel iubit, iar dacă şi ace revarsă în el, fiecare moare şi renaşte în celălalt. Simbolul acestei e Acteon, vînătorul căruia i-a fost dat s-o vadă goală pe Diana, zeiţa torii, care l-a prefăcut într-un cerb, aşa cum Iubirea îl preschimbă ce iubeşte în iubit. Prin iubirea care este vînătoare a diverselor apa ale naturii se poate ajunge la înţelegerea principiului acestora, a „lu naturii", a ideii nude care le animă şi le plăsmuieşte, ele muri fiinţe ale vieţii trecătoare pentru a renaşte în contemplarea eterni Bruno argumentează că Soarele, Lumina absolută, nu poate fi p însă Diana, Lumina reflectată în natură, poate fi surprinsă: cei mulţi vînează aparenţe, iubesc aparenţe, puţini zăresc lumina nat Diana dezgolită. Cînd se petrece acest lucru, bărbatul „e numai oc iar o dată preschimbat în acea lumină nu mai priveşte la „deosebiri numere", devine asemeni unui mort viu, nu mai iubeşte nimic, fiin

rea, nu mai vînează nimic, fiind el însuşi vînătoarea. Bruno
pete textul Vedānta. Şi reia: o dată ajunşi în acest punct, nd şi nemaivînînd, devenim potenţiali magi.

vinculis, Bruno ne înalţă la contemplarea magiei politice a manipulează iubirile altora, impresionînd fantezia acestora cu imagini potrivite, răspîndind în jur fantasme şi furii, fără a fi dată prins în vîrtejul lor. Nu e rece şi isteric magul: e închis e posedat, vibrează fără credinţă de credinţa cui vrea să-i con- pe alţii; credinţa succubilor săi e pasivă, în timp ce a lui e rovocată la rece pentru a-i vrăji şi totodată arzătoare, furibundă. al lanţurilor, cel mai mare demon este Eros" iubirea nutreşte şi doar cine nu iubeşte nimic, nu se teme de nimic, nu speră nu se mîndreşte cu nimic, nu acuză şi nu dispreţuieşte nimic, nu imic va putea deveni mag şi dominator, capabil să se înflăcăreze -l înflăcăra şi înlănţui pe ceilalţi, însă asemeni celui care în focul nu-şi cedează sămînţa; focos şi stăpînit, îi vrăjeşte pe alţii cu de pasiune cărora nu le va îngădui niciodată să se defuleze. Omul nu trebuie să pună în practică utopia la care aţîţă.

crierea lui Bruno *Gli eroici furori*, Culianu descoperă conceptele urii Vedānta, în *De vinculis* o artă politică analogă eroticii yoga, pează *Principele* lui Machiavelli[4]

onajul lui Giordano Bruno iese retopit din mîna lui Culianu, preschimbă în Acteon, în figură din Parcul lui Valsanzibio:

Acteon nu mai e om, a devenit zeu. De aceea continuarea existenţei e sociale, în mijlocul oamenilor care nu îi mai sînt congeneri, e un radox. De aceea simbolurile de *coincidentia oppositorum* abundă în era lui Bruno: fiindcă el închipuie efectiv posibilitatea existenţei ui om care, golit de propria sa umanitate, să se umple de divinitate, ră ca prin aceasta să se exileze complet din locul său de şedere mîntească. Asemeni subiectului care îşi pierde propria subiectitate, el mort; dar, tot asemeni aceluia, îşi recuperează existenţa în măsura, şi numai în măsura, în care este iubit de obiectul care, astfel, se transformă în el însuşi. În procesul traumatic suferit de Acteon cînd o surprinde pe Diana goală, scăldîndu-se la izvor, în realitate zeiţa *se dă*, se lasă posedată, însă în unica manieră posibilă: transformîndu-l pe Acteon în cerb, în animal familiar, în personaj care şi-a abandonat nivelul existenţei precedente pentru a avea acces la o formă de existenţă în care să se poată bucura de tovarăşa sa, zeiţa nudă.

Devin acum comprehensibile *prezumţiile* lui Bruno (limitîn sensul etimologic al termenului) : el afirmă a fi el însuşi acest „ viaţă", acest eliberat de constrîngerile speciei omeneşti. Se pre un *leader* religios care, deopotrivă cu Sfîntul Toma, Zoroastru, Pavel etc., a dezlegat „pecetea peceţilor", a fost iubit de zeiţa f inaccesibila Diana.

Date fiind aceste premise, devine uşor de înţeles de ce Inchiz condamnat la ardere pe rug. N-ar fi trebuit el, cel puţin în teorie capabil de a săvîrşi un mic miracol pentru a se salva? Şi nu era convinsă, înţeleapta şi vicleana Inchiziţie, că un asemenea mirac fi reuşit nimănui? În orice proces de vrăjitorie – şi, după mine, p lui Bruno era unul de acest fel – se reînnoiau patimile lui Isus : nu fusese oare invitat să se salveze, dacă îi stătea în putere s-o fac unul dintre sensurile cele mai profunde ale adevărului creştin rez siguranţă în faptul că Isus se pleacă voinţei Tatălui, care decide, de a-l salva, să-l transforme într-o victimă sacrificială, ca să isp păcatele omenirii (*felix culpa, quia tamen ac tantum meruit h Redemptorem...*)

Nu este exclus ca Bruno să fi văzut în rug actul final al unui p încheiat în sinea lui cu mult mai înainte : deposedarea de uma trecerea la o condiţie divină. Ultimele sale cuvinte, care au fo deauna înţelese atît de greşit, nu sînt de altfel o mărturie a a lucru? *Maiori forsan cum timore sententiam in me fertis, qua accipiam*, „vă e mult mai frică vouă să mă condamnaţi, decît m primesc sentinţa voastră".

Dacă dorea să fie apostolul unei noi religii, Bruno a reuşit cu ranţă : numele său a înflăcărat spiritul şi glasul multor francmasoni, -cugetători, revoluţionari, materialişti şi anarhişti din secolul al XI iar locul în care se înalţă azi statuia lui Bruno, în piaţa Campo de' F în faţa Cancelariei papale, acolo unde îi fusese ridicat rugul, a r prin tradiţie punctul de întîlnire al anarhiştilor din Roma. Din nefer toţi cei care l-au transformat în campion al cauzei lor sociale şi po au înţeles foarte puţin din opera şi din personalitatea lui, luîn considerare numai martiriul său în lupta antiecleziastică. Or, cu ranţă, Bruno a devenit profetul unei religii pe care nu numai că n- dorit-o vreodată, dar ale cărei idealuri erau, dimpotrivă, diametral o idealurilor sale. El, cel mai antidemocratic dintre gînditori, să aj simbolul democraţiei !

Astăzi este posibil să reconstruim şi să înţelegem ceea ce dorea Br Departe de a fi un campion al progresului, al democraţiei, al tehnolo ori al ecologiei, Bruno e un gînditor care încearcă să reinfuzeze vitali

...le mai sofisticate, mai abracadabrante valori ale Evului Mediu ...ntal, tentativă care, încheindu-se cu un eşec sîngeros, ar fi fost ...să rămînă – fără sfîrşitul atroce al protagonistului ei – îngropată ...ci printre bizareriile istoriei, alături de producţiile unui Giulio ...illo, unui Pietro de Ravenna sau ale unui Fabio Paolini.

...t publicată apoi o *Istorie a gnozelor dualiste**, de la secolul întîi ...la Eminescu, minuţioasă trecere în revistă a ideilor dualiste, nu ...dementiale, care au afectat Occidentul[5]
...1986 Ioan s-a aflat la Chicago, alături de Eliade, care murea în ...aceluiaşi an, după ce îl numise executorul lui literar. În luna mai ...laşi an a întîlnit-o pe Hillary Wiesner şi a început s-o curteze. ...mp obţinea să facă emisiuni în limba română la BBC. I-a surîs în ...n urmă iubirea lui Hillary, care provenea dintr-o familie ebraică ...assachusetts convertită la *Vedānta*. Avea un simţ fin al limbii ...e şi intenţiona să-şi dea doctoratul cu traduceri arabe ale unor ...greceşti. Soţia lui Ioan a descoperit în computer scrisorile schim...u Hillary şi l-a alungat de acasă.
...a petrecut la Paris, cu Hillary, primăvara lui 1987 şi şi-a susţinut ...ratul la Sorbona. A terminat *Colecţia de smaralde***, tot alături de ...y, la Courmayeur : se contopiseră în ea Eliade prozatorul şi Borges[6]. ...nă acum nu a cercetat nimeni proza narativă a lui Culianu, cu ...ţia Graziei Marchianò[7] care a abordat-o succint, meditînd asupra ...il enigmatice şi extraordinare din *Alergătorul tibetan*. Impresia pe ...mi-au făcut-o povestirile este cea a unei conştiinţe care nu crede în ...oana umană, adică a unei conştiinţe desăvîrşit budiste, care urmă... aşadar orice întîmplare cu un amuzament inefabil, cu o senzaţie de ...nsistenţă şi de subtilă maliţie. Mi se pare că din acele pagini ar ...a fi extras un autoportret al autorului în chip de

„Isā ibn' Alī al-Kashkarī, zis Prindemuşte, (...) cunoscut numai prin poemele-i melancolice şi prin titlul unui comentariu pierdut la *Cartea*

---

* Titlul exact al lucrării este, în italiană, *I miti dei dualismi occidentali*, Milano, Jaca Book, 1989 (n. red.).

** *La collezione di smeraldi* este într-adevăr titlul volumului de proze publicat de I.P. Culianu în martie 1989 în Italia (Milano, Jaca Book ; trad. rom. *Pergamentul diafan*, Bucureşti, Nemira, 1993, 1996 ; Iaşi, Polirom, 2002) ; în 1987 însă, la Courmayeur, Culianu lucra la romanul (inedit) *The Emerald Game* (n. red.).

timpurilor intermediare de al-Kindī. Făcuse parte din Ordinul Căut de Adevăr, fără să fi ocupat vreun loc proeminent în această org obscură. Fiindcă se spune că Adevărul însuşi îi face umili pe cei ce-

Născut printre creştini, s-a expatriat de timpuriu în Emira Melitene. Unii îl iau drept *zindīq* sau dualist, dar a fost totdeauna de a fi ceea ce după toate probabilităţile nu era. Fiindcă 'Isā ibn' acel teritoriu nesigur de la întretăierea mai multor state, a reuş ascundă atît de bine religia, încît nimeni n-a ştiut cu adevărat d creştin şi de ce fel anume, sau paulician, sau încă musulman şi, de ce fel anume. Această minune fără pereche a fost şi va fi lău vecii vecilor ; deoarece, după cum obişnuia să spună el însuşi, oare gărzi în stare să-l oprească pe Allah la graniţă ? "

În 1988 Culianu a fost cu Hillary în Egipt, iar în toamna acelu a devenit Visiting Professor la Divinity School din Chicago.

În 1989 am citit în revista *Tempo presente* o recenzie a lui la mea *Archetipi* şi am rămas entuziasmat. Începea astfel :

Mintea e singură reală, ceea ce e întîmplător şi se numeşte l alcătuit din arcane : arhetipuri încîlcite.

Nu armatele invadează teritorii : e arcana VII care joacă pe Carului ; nu cu o femeie se face dragoste, ci cu arcana XVII, Ste dacă se întîmplă s-o întîlnim pe Femeia vieţii noastre, sîntem fav chiar de arcana XXII, misterul misterelor, Lumea, care e Zeiţa pentru un privilegiu ca acesta, de cîte ori nu rămînem prinşi în ca coliviei vreunei zgripţuroaice, cu inima străpunsă de stiletul unui pantof, pradă iluziilor cu care arcana XV, cea care îşi rîde de tin în bătaie de joc, te poate chiar îmbogăţi) se arată aşa de darnică ; alte cazuri răsplata e arcana XIII, Moartea, care te face să cu mereu alte ţărmuri, uneori fără întoarcere. Şi *invers*, nu e iu bărbat, ci Magul, Preotul şi chiar Sihastrul, înveşmîntat în cara invizibilă a sihăstriei sale. Iar dacă e adevărat că în orice femeie luieşte o zeiţă, şi poate un zeu în orice bărbat, trebuie să recunoaşt aceste zeităţi sînt şterse şi că rareori îl putem întîlni pe zeul căut visele ei ea îl dorea pe Iosif şi a întîlnit un zeu mărunt din cortegi Dionysos, el o visa pe Venus şi a găsit-o pe Diana, care o vreme a că e Venus aşteptîndu-l pe Marte, apoi a cuprins-o dezgustul faţă pe care îl luase drept Marte ; şi care era ori un prostovan, ori un mă

Reţeaua arhetipurilor e asemeni unei lentile, [o] lumină intemp („metafizică", o numeşte Zolla) străbătînd-o, proiectînd pe un iluzoriu pelicula înşelătoare a timpului, care pare a se mişca. Ceea

e o suprapunere de imagini prost îmbinate, un labirint infinit de ipuri întrețesute în fantastice desene. A găsi un sens, a găsi o cale ire din labirintul alcătuit din arhetipuri nu e posibil altfel decît experiența vidului, a sursei de lumină care e anterioară peliculei, ioară ecranului, dar fără de care acest spectacol, fie el bun sau t, n-ar putea să existe.

scris și am aranjat să vină împreună cu Hillary la Roma. L-am sind, bizar înveșmîntat în stil american, însoțit de frumoasa lui , și a început o vară plină de delicii. L-am pus să țină o nță, despre Castaneda, la Departamentul de Literaturi Comparate ncționam ca profesor. Apoi ne-am dus împreună să ținem alte nțe la Assisi și la Florența, iar el a publicat în *Abstracta* ceea ce despre perioada legionară a lui Eliade. Am înnoptat rînd pe rînd ignano d'Arezzo, la Prato, la castelul Egna din Tirol, apoi el a ia parte la un colocviu care se ținea la Rimini.

avut ocazia să-l observ îndeaproape: miop, vesel, calm de ar fi avut nervii secționați, capabil să abordeze orice temă cu voce , cu capul plecat, supus, în maniera amabilă și înfricoșătoare a demnitar chinez din antichitate.

ea n-am reușit să i-o cunosc pe deplin, dar de puține ori în viață amuzat ca în zilele cînd colindam cu el prin Italia, ciocnindu-ne urite grupulețe în care se vădea uneori bolovănosul caracter local, o făceau să-și țină cu greu rîsul pe amica lui blondă. A trecut cît i vara lipsită de griji a anului 1989.

In perioada aceea de încîntare îmi rămîne o amintire, publicată un număr din aprilie al revistei *Panorama** Începeam prin a spune:

> Venirea dumitale în Italia cu ocazia apariției noii cărți mă bucură, ragă Culianu, din motive care în parte sînt limpezi, iar în parte pot rea tenebroase. Spun asta rîzînd, dar nu numai în glumă: dumneata scris o operă hotărîtoare pe acest subiect, atît de curios și de alunecos, noza, care, la capătul cercetărilor pe care le faci, se descoperă că s-ar utea nici să nu existe: *I miti dei dualismi occidentali. Dai sistemi gnostici al mondo moderno*** (Jaca Book).

---

* Sub titlul „Vi dico io cos'è la gnosi", dialogul între Zolla și Culianu a apărut în *Panorama*, XXVIII, 2 aprilie 1989, pp. 141-145 (n. red.).

** Este titlul traducerii italiene a cărții *Les Gnoses dualistes d'Occident. Histoire et mythes* (Plon, 1990) (n. red.).

Impresia mea este că, în vremea studenției, ți-a fost suger care, încetul cu încetul, sub privirea dumitale riguroasă, s-a gățit, pînă a sfîrșit prin a dispărea aproape total, lăsînd în un o parte, o succesiune istorică de fapte fără mare legătură între de alta un veritabil turn al lui Babel de subdistincții întort nesemnificative.

Ce este oare Gnoza? Sîntem dispuși să răspundem că e o m a luat naștere în prima perioadă a creștinătății și a continuat, moduri, pînă în zilele noastre, fiind adesea supusă la persecuți este liberă căutare a adevărului și extazului? Atunci vom des cineva care se proclamă, în sensul acesta, pe deplin gnostic: un apropiat al lui Carl Gustav Jung, Gilles Quispel.

El este autorul unui eseu intitulat *Om gnostic și evreu*, trasează istoria unei anumite obsesii gnostice moderne. Buber l pe Jung numindu-l gnostic, a afirmat că inamicul credinței, atît creștine cît și al celei evreiești, este în ziua de azi gnosticul, n Hans Jonas a susținut și el o opinie identică. Însă pentru Quispe antică a luat naștere tocmai din ebraism, lucru confirmat de docu descoperite la Nag Hammadi, în Egipt. I s-a alăturat și Gershom Sc care a văzut în grupările fariseilor pe precursorii acelei forme ebraice de gnoză, Cabala. Pentru Quispel, au existat un cat fundamentat pe normele juridice romane, o ortodoxie bazată pe fizica greacă și, în fine, un creștinism aramaic, al cărui principal era orașul Edessa, și care mai dăinuie și astăzi în bisericile nestor ortodoxe din Malabar. Din acest al treilea trunchi al creștinism naștere Gnoza, avînd afinități cu știința grecească eleusină și mithraică, însă în mod independent, din surse strict ebraice, or de iudeo-creștini și ajunsă prin nenumărați intermediari pînă l fiind reprezentată prin excelență de teoriile lui Jung.

Pînă aici ne mișcăm doar între savanți, care susțin în mod pa opinii divergente, dar sînt obișnuiți să-și documenteze spusele. E dimpotrivă, și o altă mișcare, necunoscută celor mai mulți, dotat forță substanțială în lumea catolică: ea prezintă Gnoza drept ina suprem, încă de la începuturile creștinătății, pe care ar fi de d tuturor să-l elimine în mod radical. În numărul pe luna în curs al re vaticane, rămasă montaniană, *Trenta giorni nella Chiesa e nel mo* figurează o dezlănțuire aprigă a acestei tendințe, unde ne este prez drept fenomen gnostic amalgamul de vechi superstiții ocultiste care astăzi furori în Statele Unite, doctrina *New Age*, și unde se publi notă semnată de Carl Raschke, profesor la Denver, care reia acuza aduse Gnozei: „În vreme ce Biblia ne spune că ispita era ca omu

…ă promisiunea mincinoasă : vei fi asemeni lui Dumnezeu, gnosticii …eau că exact aceasta era natura şi destinul lor." Alături de ecleziasticii … detestă Gnoza, se află şi unii de tip opus, adepţii lui Voegelin, care …ută Gnozei apariţia lui Hegel şi a marxismului.

Mi se pare suficient în privinţa delirurilor care iau naştere din …ntiţii proaste şi din cunoştinţe incomplete. Cred că în rîndul antignos…ilor catolici domină ideea că Gnozei i-ar fi caracteristică pretenţia de …ţiona în absenţa oricărei referiri la credinţă şi voinţa de a lega de o …menea pretenţie, care sperie, întreaga masă informă a ideilor şi …ticilor ocultiste. Se speră în consolidarea unei asemenea legături, …fel încît să se poată dispune în fine de un monstru abominabil, care … fie blamat şi persecutat.

Încîntătoarea dumitale carte va pune ea oare capăt acestor supără…re confuzii, acestor meschine jocuri neroade şi periculoase?

…r Culianu îmi răspundea :

Nu pentru a ocoli un răspuns, mai bine zis unul dintre răspunsurile … cele două întrebări pe care mi le puneţi, dar e totdeauna nevoie de un …reambul istoric. În 1973 am citit o carte stranie şi fascinantă, în care, deşi exista o cronologie şi o succesiune temporală scrupulos respectată, orice punct temporal putea servi de început, fiindcă ceea ce alcătuia …miza era ca o întîlnire între două sisteme, ba chiar între două dimensiuni diferite. Mai e oare cazul să amintesc că pentru Einstein timpul, deşi nu e o dimensiune spaţială, este un fel de nouă latură a unui corp hiperdimensional care, în imersia sa într-un spaţiu cu trei dimensiuni, creează *iluzia* succesiunii?

Ei bine, cartea despre care vorbeam lăsa să se întrevadă abisul infernal al prejudecăţilor unei civilizaţii la întîlnirea cu o alta şi îmi explica totodată că acele prejudecăţi alcătuiau un sistem şi că nu era nici o scăpare, căci, în definitiv, orice nouă poziţie *nu putea* fi decît o variantă a uneia precedente. Civilizaţia care producea prejudecăţile era a noastră, cea occidentală : civilizaţiile care suportau prejudecăţile erau cele ale indienilor americani. Povestea o cunoaşteţi, dumneavoastră, Elémire Zolla, mai bine decît oricine, deoarece chiar dumneavoastră aţi scris-o, se numeşte *Literaţii şi şamanul*. (Acum îmi veţi spune, cine ştie, că se pot descoperi şi rădăcini mai profunde şi că o parte dintre premisele metodologice ale cărţii se află într-un autor despre care, într-un articol apărut în *Il Corriere della Sera*, spuneaţi că s-a născut dintr-o „sferă ce radiază" – Lévi-Strauss. Ştiu acest lucru, însă asta nu împiedică în nici un fel ca succesiunea „descoperirilor" mele să fie cea evocată : ceea ce

am înţeles în 1973 nu devenise transparent pentru mine în 1[illegible] am luat pentru prima oară contact cu opera lui Lévi-Strau[illegible] citeau pe Lévi-Strauss în momentul acela, eu i l-am preferat p[illegible]

Oricum, să ne întoarcem la Gnoză. Pentru a continua an[illegible] situaţia indienilor, e suficient să ne gîndim că vine un mom[illegible] toate cărţile se amestecă şi nu se mai înţelege nimic : indienii [illegible] fură sau cumpără cai şi se mută la cîmpie, limbile se amestecă ş[illegible] a se înţelege între ei, folosesc cu toţii engleza. Ce mai încoac[illegible] pare un western prost. Aceeaşi situaţie şi în Sud : profeţi ai neno[illegible] îi tîrăsc pe mii de indieni în căutarea Tărîmului unde Răul nu e[illegible] la sfîrşitul peregrinărilor nu mai rămîn în viaţă prea mulţi, dar [illegible] nu se ştie e dacă profeţiile sînt autohtone ori sînt rod al mesia[illegible] de tip creştin. Aşa şi cu Gnoza : termenul este utilizat în mii d[illegible] diverse, iar dacă cîte cineva întrevede acolo o tradiţie pere[illegible] inevitabil, se întrupează cel mai bine pe terenul de studiu p[illegible] învăţatul şi l-a adjudecat, mai sînt şi unii care, imediat ce zăre[illegible] *nomen odiosum*, simt pe loc miros de sulf şi de cătuşe.

La început credeam că voi putea strînge suficient material p[illegible] ilustra cele o mie şi unul de chipuri ale hidrei gnostice ; am înţel[illegible] repede că era o întreprindere fără speranţă şi m-am limitat la un [illegible] fascicul : acela denumit „gnostic" în Antichitatea tîrzie, care d[illegible] posibilitatea existenţei a doi Creatori. „Descoperirea" a venit [illegible] împovăreze : această ipoteză a celor doi Creatori, unul al celor b[illegible] altul al celor rele, nu are o „istorie". Ea se înfăţişează minţii um[illegible] apoi, tot în mintea umană, creşte şi se multiplică în vecii vecilor. In[illegible] desigur şi motive de natură socială ori economică în alegerea pe c[illegible] face un individ sau un grup între variantele unei ipoteze de bază, d[illegible] general se poate spune că un sistem de idei – cel al gnosticismului a[illegible] cel al fizicii contemporane sau cel al şamanismului eschimoşilor [illegible] bine zis, al populaţiei inuit) – este grefat într-o manieră fundamenta[illegible] minţile omeneşti şi deci se derulează în umbră, asemeni program[illegible] unui computer care apoi execută altceva *pe ecran*. Prin urmare, m[illegible] pare nu numai zadarnic, ci în primul rînd depăşit să credem că fe[illegible] menele s-ar putea explica prin „origini" şi „filiaţii" istorice. Acu[illegible] vreme Karl Popper vorbea deja despre „sărăcia istorismului", sără[illegible] care, în parte, îi caracterizează şi propria epistemologie.

Desigur, ideile circulă, cîteodată sînt chiar furate, însă ele se tra[illegible] mit, în orice caz, *ad modum recipientis* şi de multe ori ele apar [illegible] subiecţi foarte depărtaţi în spaţiu şi în timp, sub impulsuri mai mult s[illegible] mai puţin similare. Apoi, în orice epocă noi cunoaştem doar un s[illegible] foarte circumscris al propriilor noastre tradiţii. De pildă : lui Rabelai[illegible]

absurd ca cineva să fie născut pe ureche, iar cititorilor săi li se ...ghios ; la fel de absurd li se pare, în secolul al XIV-lea, unor ...ri ca Bernardo Gui ceea ce susţin catharii în legătură cu con... naşterea auriculară a lui Isus Cristos ; şi ideea le miroase a ... Nu la fel stăteau lucrurile în secolul al V-lea, cînd o adoptaseră ...intre clericii de mare reputaţie şi întrutotul venerabili ai epocii. ...ond, ce poate fi mai normal decît ca Verbul divin să o fecundeze ...ica Domnului prin ureche şi apoi să iasă pe aceeaşi cale? La ...rmei, acest punct de vedere e mai raţional decît acela care susţine ... se dematerializează, ca să spunem aşa, în pîntecele matern şi ...apare de cealaltă parte, fără ca porţile să fie atinse.

...r mai fi multe de spus, dar poate că e suficient să vă răspund la ... dumneavoastră întrebare. Cu siguranţă, cartea mea nu va pune ... discuţiilor despre Gnoză. Cel mult le va mai aţîţa un pic, şi nu ... în Italia, unde au existat, de altfel, totdeauna mari învăţaţi cunos...ri ai gnosticismului, cum sînt Buonaiuti şi, în zilele noastre, Ugo ...chi. Mă gîndesc, de exemplu, la Statele Unite, ţara unde sînt ...sor. Cea mai mare parte a specialiştilor mai urmează încă punctul ... vedere învechit al şcolii germane de religie. Atunci cînd va apărea pe ...ta engleză, această carte va avea efectul unei bombe.

Dar, cu siguranţă, se pot anticipa deja atît veninul, cît şi ambrozia pe ...re le va produce cartea. Se pot anticipa findcă se află acolo, în minţile ...meneşti, ca tot restul, de altfel : această zi paşnică de februarie, groaza ...păratului Atahualpa cînd îl zăreşte pe Pizzaro, urechea tăiată a lui ...an Gogh şi lansarea primei nave intergalactice. Totul se află acolo, iar ...intre toate aceste lucruri există legături invizibile. Iată, uitam să spun : ...unii numesc şi aceasta tot *Gnoză*.

După acest schimb de scrisori, Culianu a publicat un articol în *...ltura umană*[8], evocînd un comentariu amuzat al lui Ceronetti depre "...nda gnosticilor" : Ceronetti însuşi, Cioran şi cu mine, pentru a trece ...i la gnosticii secolului al XIX-lea : Eugen H. Schmitt şi Ottfried ...rz, feministul, ambii convinşi că Gnoza este adevărul suprem. ...mau apoi modernii, Hans Jonas – discipolul lui Heidegger, care ...amase Gnoza ca refuz al vieţii şi al lumii – şi Erich Voegelin, care, ...împotrivă, a fulminat-o ca substrat al lui Hegel şi Marx. Venea în ...rşit la rînd celălalt discipol al lui Heidegger, idolul tinerilor berlinezi ...în '68, Taubes, pentru care Gnoza era nimicitoarea istoriei, o sfîntă ...are aduce mîntuirea. Culianu conchidea : „Sau renunţăm la eticheta de ...gnosticism modern, sau totul ne poate părea gnostic."

S-a întors în Statele Unite, a pregătit cele trei numere din *Inco* revista publicată la editorul Brill. În toamnă nu mi-a mai scris, o v am aflat că avusese loc o stranie spargere în micul său apartamen dată cu furtul computerului. Între timp, Hillary se mutase la Bost decembrie 1989 revoluţia a răsturnat pe neaşteptate regimul Ceau

În primăvara lui 1990 a revenit în Italia împreună cu Hillary stat din nou împreună. A ţinut un curs foarte inovator (încă inedit) d *Faust* la universitatea din Siena-Arezzo, unde fusese invitat de soţia

O anumită presă românească din exil începuse să-l atace. În iu legătură cu trecutul lui Eliade, a izbucnit o ceartă cu văduva ace

În martie 1991 obţinuse mult aşteptatul permis de şedere în S Unite ; a început să scrie despre unirea forţelor comuniste cu c dreapta în România. Era o turnură foarte nouă, inedită, care la Mo avea să se etaleze în combinaţia de panouri cu secera şi cioca icoane ale Sfîntului Nicolae al II-lea.

În luna aprilie Culianu şi-a exprimat adeziunea faţă de regele ro aflat în trecere prin Chicago. La 21 mai a fost ucis.

Trăsese o mînă expertă, cu un revolver nefolosit pînă atun vreunul din frecventele asasinate de la Chicago. Ted Anton a r numeroase teze privitoare la crimă în numărul pe ianuarie din *Chi* *Review,* iar ulterior le-a adunat într-o carte.

Abia după moartea lui Culianu a ieşit de sub tipar, în 1991 Mondadori, lucrarea *Călătoriile sufletului. Vise, viziuni, extaze**, trebuia să apară în America la Editura Shambhala.

Prefaţa îi aparţine lui Lawrence E. Sullivan, asupra căruia aş do atrag atenţia : este autorul cărţii *Icanchu's Drum* (1985). Titlul ace lucrări extraordinare derivă dintr-un mit mataco (din centrul regi Chaco) : un incendiu a mistuit pămîntul şi pasărea Icanchu caut pustiul pîrjolit „locul primordial". Bufonul, Tricksterul, îi indic degetul direcţia cea bună, astfel încît pasărea află unde să se oprea Scobeşte cu ciocul şi extrage o bucată de jăratic în care începe să b toba. Dansează pe întuneric în ritmul bătăilor. A doua zi, din bucat

* *I viaggi dell'anima. Sogni, visioni, estasi* este versiunea italiană a cărţii *of this World. Otherworldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einst* apărută în iunie 1991 la Shambhala, Boston & London ; în traduce românească a Gabrielei şi a lui Andrei Oişteanu : *Călătorii în lumea dincolo*, Bucureşti, Nemira, 1994, 1996[2] ; Iaşi, Polirom, 2002[3] (n. red

răsare un mugur verde şi ia naştere Arborele din care avea să ... Lumii Noi, arborele unde se adună sufletele şamanilor.
... a adunat o imensă cantitate de mituri ale tuturor populaţiilor ...ricane, de la indienii cuna pînă la cei din Ţara de Foc, şi a ... extragă din ele o structură oarecum unitară, bazată pe o ...re a spaţiului şi a timpului, respectiv pe sistemul lumii şi pe ... sărbătorilor, precum şi pe construirea omului care conţine foc, ... în imagine temporală, sonoră şi spaţială, trecînd de la zămislire ...re, la iniţiere, la prieteniile rituale, la muncă, la tehnică, la ...itate. În fine, Sullivan s-a concentrat asupra autorităţii religioase, ... şamanismului şi a morţii. Masivul său volum a lăsat deoparte premisele obişnuite ale occidentalului şi, dacă se poate vorbi de o ...preliminară, ea constă în relieful acordat timpului mitic, cosmo-..., care e „izvorul fanteziei", ale cărui imagini străbat lumea. De ... titlul.
...nd am ajuns să-l întîlnesc, în 1990, pe Sullivan, un american de ...e irlandeză de vreo patruzeci de ani, el nu a făcut nici un fel de ... la acest imens patrimoniu al său. Mi s-a prezentat drept fost preot ...ic, pe vremuri misionar în Africa Centrală, unde asimilase mai ... limbi indigene şi o cantitate considerabilă de material. Din acest ... de informaţii şi numai din el şi-a extras, cît a durat întrevederea ...tră, toate argumentaţiile.
...vea aşadar ceva de spus în privinţa operei lui Culianu. Şi a mers ... la miezul chestiunii. Culianu asimilase în esenţă filozofia lui ...rge Berkeley : pentru el o tradiţie era ceea ce e perceput ; fiecare ... gîndeşte o parte din tradiţie sau e gîndit de ea. Lumea materială e ...nceptibilă, intangibilă, invizibilă – o iluzie. Nu există realitate, ...ai percepţie. Însă Berkeley era convins că percepţiile lui Dumnezeu ...ntează lumii coeziune şi unitate. Prin Dumnezeu, noi menţinem ...ea închegată. Pentru Culianu această inserţie a lui Dumnezeu nu ...zistă, există numai examenul numeroaselor tradiţii. A devenit adeptul ...cii moderne, care face din percepţie o componentă a materiei. Dacă ...răm spaţiu, timp şi percepţie a materiei, ne deplasăm în alte lumi ; ...ntea operează în interiorul spaţiului creat : în interiorul ei înseşi. ...tfel, Culianu vede o confluenţă a multiplelor universuri, cele experi-...entale şi cele vizionare, cele utopice şi cele matematice, iar cartea lui ... arată cum se pot ele îmbina.

El porneşte de la a patra dimensiune, introdusă de Hinton, c
scris primul articol pe această temă în 1880 şi a inventat un
alcătuit din 81 de cuburi pentru a-l introduce pe cel care uzeză d
„senzaţia" celei de a patra dimensiuni. Borges a avut în mînă ce
cuburi, în copilărie, iar la maturitate a scris *Tlön Uqbar, Orbis*
unde arată cum se dezintegrează realitatea atunci cînd o nouă id
intră în joc. Omul e fatalmente atras de un sistem ordonat (
exemplu, materialismul istoric, antisemitismul ori nazismul"),
să-i răstoarne realitatea. Hinton îi era precursor lui Einstein şi
devansat de Carroll care, în *Through the Looking-Glass*, ilustra d
de a patra dimensiune. Spiritiştii s-au năpustit imediat asupra
concept, cum au făcut după aceea şi noii exploratori ai stărilor
ficate de conştiinţă.

Ceea ce l-a intrigat cel mai mult pe Culianu a fost posibilitate
anula o viziune asupra lumii şi de a o înlocui. A decis să ilust
serie de viziuni de pe parcursul istoriei. Cîte concepţii nu a
şamanismul! Cîte tărîmuri ale morţii nu s-au arătat fanteziei um
Oceania – ţinuturi unde suferă cei care nu au ucis niciodată, f
care nu s-au tatuat, bărbaţii care n-au vrut să li se perforeze ure

Culianu a împărţit şamanismul în cel al crescătorilor de ani
prerogativă masculină, care conduce în înaltul cerurilor, şi cel al ag
torilor, rezervat femeilor, impregnat de senzualitate. Apoi a indicat
drumuri deschise de Carlo Ginzburg în descoperirea de noi lumi
cînd de la şamanism.

În Sumerul anului 4000 a. C. ia naştere lumea lui Ghilgameş,
a văzut totul", destinată a intra în tradiţiile eschimoşilor, tunguşil
algonchinienilor.

În Egiptul antic templele erau teatre cu divinităţi, adică statu
care însă credincioşii le spălau, le hrăneau, le făceau să călătore
reuşind astfel să ajungă în alte lumi.

În China erau oameni care urcau în împărăţia Nemuritorilor lepă
din greutate, bînd elixire, căzînd în catalepsie. Preoţii, la început fe
apoi bărbaţi, erau marii exploratori şi tradiţia se continuă pînă as
Alan Elliot a cercetat această tradiţie la Singapore, David Jorda
Michael Saso i-au studiat prezenţa în Taiwan, unde sînt atît de frecv
căsătoriile cu spirite, în timp ce John Lagerwey a ilustrat plimbăril
azi printre astre.

anita muscaria au recurs oare preoţii vedici pentru a coborî strămoşi ori a urca printre zei ? Aşa repetă Culianu, împreună ... În lumea budistă el explorează spaţiul dintre *nirvāna* şi aminteascǎ, pînă la dezvoltarea marilor romane chinezeşti în al XVI-lea.

...oux şi Gherardo Gnoli îl însoţesc pe Culianu în lumea iraniană, ...z se eliberează graţie vinului şi marijuanei. Dar şi mai vast ...eniul grecesc, de la călătoriile lui Ulise şi pînă la incubaţiile ...plele lui Asclepios, de la marii iatromanţi pînă la cel mai mare ...or al lumilor supraumane, Plutarh.

...ianu trece apoi la apocalipse, în perspectiva deschisă în 1979 de ...; le surprinde la originea lor, urmărind evoluţia misticii ebraice, ... Scholem o studiase numai parţial. Abia cu Ithamar Gruenwald ...put disecţia tehnicilor mistice care calchiau apropierea de templul ...usalim. Asemenea premise vor da naştere, prin numerologie şi ...ologie, Cabalei ; iar pe această cale, Culianu trimite la bunul său ..., şi el tot de origine română, Moshe Idel, cel care l-a dezvăluit ...ulafia. Abulafia a descoperit posibilitatea unirii cu Dumnezeu în ...m prin „dezlegarea nodurilor", expresie luată din cartea lui Daniel, ...e vorbeşte despre capacitatea pe care o avea Daniel de a desface ...ile magice cărora omul le este sclav. Abulafia precizează care sînt ...a : spaţiu, timp, personalitate. Cel care se concentrează asupra lui ...nezeu se desparte de acele servituţi şi se uneşte cu Dumnezeu.

Un discipol al lui Abulafia vorbeşte şi de nodurile concupiscenţei şi ...mîniei. Pentru a-şi atinge acest scop, Abulafia nu predica în ultima ...rioadă de activitate asceza : deoarece lupta interioară a omului se ...şoară între intelect şi imaginaţie, va fi suficient să se întărească ...lectul, care trebuie călărit ca un bidiviu, în vreme ce imaginaţia va ...îne pasivă, alături de el. Această deschidere nu va mai exista la ...cipolii lui Abulafia, care vor suferi influenţa sufită. Idel insistă ...pra folosirii constante de către Abulafia a metaforelor sexuale : ...rea dintre Dumnezeu şi om e similară celei dintre bărbat şi femeie. ... dacă actul acesta poate să pară ridicol, cu atît mai mult va servi la ...locarea atenţiei minţii, deschizînd-o pe aceasta către noutatea supre... cunoaşteri şi uniri. Printre căile deschise gaţie cercetărilor lui Idel ...numără şi studierea cu toată acurateţea a funcţiei pe care o asumă ...zica în cadrul experienţei mistice, legată poate de semnele vocalice

plasate dedesubtul literelor. Ea se asociază tremurului de care
misticul, iruperii în el a unei lumini ce sfîrşeşte prin a e
propria lui persoană.

Culianu se întoarce apoi la călătoriile planetare ale latinită
care vor duce la ascensiunile lui Ficino, în vreme ce călătoriile
vor duce la irlandezi şi la legenda urcării lui Mahomed la ce
la superba culme care este *Divina Comedie*, care s-ar fi putut d
în oricare din epocile precedente. Cîtă unitate în această multi
milenară !

Ultima operă a lui Culianu provenea din contactul cu mediul
sităţii din Chicago, unde, în ajunul asasinării sale, convocase o î
ştiinţifică extraordinară : îi putem citi astăzi, măcar în parte, lu
în volumul îngrijit de John J. Collins şi Michael Fishbane (la
SUNY, New York, 1995) care poartă titlul *Death, Ecstasy, and
Worldly Journeys*. Printre autori figurează în primul rînd Mosh
cu *PaRDeS : Some Reflections on Kabbalistic Hermeneutics*. P
înseamnă *Peshat*, sens literal ; *Remez* - semn ; *Derash* - omilie ;
secret : un acronim. A fost interpretat ca preluare a cvadruplei
creştine de interpretare a Scripturii, dar s-a renunţat la această t
din cauză că cele patru sectoare nu corespund exact. Astăzi se p
să se afirme cel mult că PaRDeS adună şi unifică întreg evanta
interpretări posibile, făcîndu-le să culmineze în secretul cabalistic
corespunde emanării de la Dumnezeu, *azilut*, în timp ce semnul c
punde creaţiei, omilia - formării, sensul literal - facturii cosmo
Alături de PaRDeS mai trebuie să amintim examinarea textului
intermediul unui microscop, care îl scrutează literă cu literă, prec
prin intermediul unui telescop, care îl observă ca pe o imensă icoa
dezvăluie intenţia divină. La sfîrşit se va parveni la înţelegerea ha
mului lui Rabbi Joseph Moses din Zbarov, care susţine că adev
cititor va ajunge să se identifice cu Dumnezeul infinit.

Tzvi Abush de la Brandeis University examinează operaţiunile m
babiloniene *maqlù*, care îl preschimbă pe cel ce le săvîrşeşte înt
astru nocturn, aşteptînd să fie purificat de lumina aurorală. Pent
îndeplini operaţiunile *maqlù*, magul trebuie să rămînă treaz ca s
poată apăra de vrăjitoarele nopţii, azvîrlindu-le în pustiul întuneca
stepei, unde se vor preface în vînturi distrugătoare. Esenţial este s
atingă o stare anumită, pornind de la care se poate urca la ceruri
coborî în infern. Această idee se va răspîndi apoi peste tot. E vorba

veghe şi somn, pe care se poziţionează cei destinaţi a merge , în mistica ebraică a fost punctul de la care era îngăduit să în ascunziş". În Grecia va fi refugiul unde coboară eroul lis, după ce şi l-a pregătit cu grijă, încăpere subterană unde ci de ani oferind învăţătură. Potrivit lui Diogenes Laertios, îşi pregătise un asemena refugiu la Crotona, de unde reapă- de slab, după ce vizitase Hadesul. Apoi a urcat pe muntele de Epimenide, coborînd în peştera lui Zeus. Tot astfel, rei au „coborît în ascunziş" pentru a-l vedea pe Dumnezeu pe mîntat în slavă. În doctrina creştină, Cristos săvîrşeşte ascen- acentă coborîrii în Hades, de unde îi salvează pe cei drepţi. iul primilor creştini reprezintă o experienţă a catabazei care une şi se confundă cu anabaza. Arthur Droge de la Universi- Chicago tratează despre acest subiect în eseul său, unde exa- martirajul suferit de Perpetua şi Felicia, precum şi alte mărturii rturilor căutate şi savurate (*The Crown of Immortality*).

Segal a aprofundat, în *Paul and the Beginning of Jewish Mysticism,* temă, bazîndu-se pe mărturiile lui Pavel ; culminează aici refe- conţinute în scrierile de la Qumran asupra experienţelor mistice pierea morţii : suprapuneri de viziune, de la catabază la anabază, ări cu Cristos torturat şi crucificat şi cu Cristos reînviat şi înveş- în slava lui Dumnezeu, moartea şi reînvierea unificate, coborîrea nziş şi urcarea la ceruri îmbinate, într-o transformare radicală a nei. Nu trebuie să ne scape felul în care toate acestea se suprapun rezultatele interpretării ultime a eliberării hinduse prin opera lui aj Gūpta, care comentează Upanişadele drept invitaţii la identifi- cu moartea şi deci cu posibilitatea unei transformări extraverbale le şi absolute. În tradiţia ebraică paralela se face cu Ezechiel, ianul din secolul al II-lea a. C., şi cu versiunea dată de el privind rea, prin catabază, a omului sau a luminii venerabile, *phos gennaios,* îi întinde lui Moise sceptrul, invitîndu-l să şadă alături de sine ca l omului pe tronul divin ; de altfel, Filon vorbeşte despre urcarea Dumnezeu, prin care se realizează o coparticipare la divinitate. În tola a doua către Corinteni şi în cea către Galateni, Pavel îşi descrie toria – „cu trupul, afară din trup, nu ştiu" – în care a luat forma lui nnezeu şi trup de slavă. Credincioşii se preschimbă în imagini ale Cristos (îngeri, astre), în timp ce necredincioşii nici nu-şi dau seama metamorfoză. În epistola către Filipeni (3, 10) se vorbeşte despre

devenirea asemeni lui Cristos (*symmorphizomenos*) în put
reînvia şi de a muri pe cruce. Pentru a se ajunge la aceste tra
mistice trebuie să se treacă prin botezul în *miqweh* sau baia s

Această fuziune între catabază şi anabază, între moarte şi r
este abordată de Martha Himmelfarb de la Princeton, care ex
în *The Practice of Ascent in the Ancient Mediterranean World*
Morton Smith, descoperitorul figurii lui Cristos-şaman, pe ca
trat-o prin suprapunerea textelor despre urcarea la ceruri de pr
ebraică şi mithraică, la care mai trebuie adăugate şi textele m
papirus, potrivit cărora unui scarabeu solar i se dă un venin, iar
lui e îmbălsămat cu ulei de trandafir şi cu smirnă, vin de M
bucăţi de in şi îngropat apoi într-un cîmp unde se cultivă fasol
trei zile de păstrare strictă a purităţii, calculîndu-se poziţia ast
propice, se linge de pe o frunză de măghiran un nume alcătuit
litere, scris cu sucul ierbii *kentritis*, miere şi smirnă. Pentru
decola spre înălţimi mai trebuie intonate cîntări şi etalate peceţi,
tot timpul capul între genunchi, pe nemîncate şi plîngînd amar

Michael Fishbane, profesor la Chicago, analizează funcţiunile
ca poartă de trecere spre divinizare, examinînd exegeza Psalmu
24: „Că pentru Tine sîntem ucişi toată ziua, socotiţi am fost c
oi de junghiere." Rabbi Joseph Galileeanul l-a pus în relaţie cu P
109, 22 [108,21]: „Izbăveşte-mă, că sărac şi sărman sînt eu şi
mea s-a tulburat înăuntrul meu." Un martiriu în care stingerea i
tivităţii, tortură cotidiană, joacă rolul morţii. E important să a
şi *substituţia* printr-un act care moşteneşte toate funcţiile celui s
tuit. Pe cabalistul Moses Hayyim Luzzato, care a sugerat în s
al XVIII-lea substituirea devoţiunii faţă de Dumnezeu cu acce
suferinţelor şi umilirilor. Există preceptul de a se recita *Shema*, p
Aqiba în momentul martiriului, acceptînd moartea, unificînd ar
morţii cu cel al vieţii, anabaza cu catabaza. Cel care recită acele v
eliberează sufletele înlănţuite, preschimbîndu-le în ape femini
înălţîndu-le totodată printre *sefirot* pînă la virilitatea divină. Se a
în abisul plin de primejdii pentru a smulge realului aceste modi
metafizice, eliberînd partea lui Dumnezeu prinsă în capcană, prov
o hierogamie în ceruri.

În tratatul său despre extaz, Rabbi Dov Baer situează intenţia
opera acest miracol al morţii deasupra recitării înseşi şi chiar a exta
care o însoţeşte, cu condiţia să nu fie vorba de un act de imaginaţi

aparenţă de moarte. E necesar să se rămînă în condiţia de -un somn adînc al tuturor părţilor sufletului inferioare celei este unirea cu Dumnezeu, atingîndu-se insensibilitatea la condiţia martirilor Bisericii dintîi. Această temă este tratată lui Fishbane *The Kiss of God. Spiritual and Mystical Death* (Seattle 1993). Elliot Wolfson abordează în *Weeping, Death l Ascent in Sixteenth-Century Jewish Mysticism* tema ofrandei în comunitatea din Safed, respingînd ideea lui Scholem care un nucleu autonom şi inovator. În realitate e vorba de pre- atitudini deja sedimentate, cum ar fi conversaţia cu mentorul lui Caro sau viziunile îngereşti ale lui Hayyim Vital, dar ridicarea la cer cu abandonul trupului, însoţită de contactele cu forţele sefirotice considerate superioare studiului Torei, în acest fel se produc modificări metafizice ale realului, mai orice preocupare pentru propria perfecţionare personală, du-se reunificarea cu sufletele rătăcite care se salvează cobo- mpreună cu ele are loc prefacerea în ape feminine, care se înalţă cita falusul divin. Vital utiliza tehnica plînsului, intensificînd rea pe măsură ce se înălţa în somnul mistic, separîndu-se tot mai trup. Şuvoiul de plîns deschide larg poarta cunoaşterii (*Bīnāh*), duce către înţelepciune (*Hokmāh)* ; somnul, simulare a morţii, cunoaşterea morţii.

un sigiliu al cărţii, Culianu a scris două pagini publicate în ul din iunie 1991 al revistei *Leggere* : îşi expunea părerea că în mii de ani vor dispărea religiile încă vii în mijlocul nostru şi vor numai ştiinţa şi „extraordinara tehnologie a lumilor virtuale", cu toate astea, flora şi fauna religioase create de strămoşii noştri să fie studiate în profunzime, religiile constituind cele mai programe globale care dau posibilitatea de a înţelege modul de funcţionare a minţilor.

Cu aceste ultime, curajoase, vizionare cuvinte, glasul lui Culianu ţeşte, moartea îl absoarbe în tăcerea ei. Un sentiment de atroce ab- le rămîne celor, puţini sau mulţi, obişnuiţi, de prea scurtă vreme, culte cu atenţie acea acurată demonstraţie a universului, umoristică aparenţă, riguroasă în esenţă, capabilă de asimilarea a tot ceea ce se cse vreodată pe o temă, dispusă să exploreze pînă în punctele reme numeroasele şi contradictoriile dimensiuni ale fiinţei. Cunoştea ria cum puţini o cunosc, dar ştia să-i distingă şi caracterul îndoielnic,

ineliminabila echivocitate, labirintul infinit de filoane suprapuse şi să nu-i uite originea, fatalmente ascunsă în întuneric.

A murit abia trecut de pragul maturităţii. Miezul scrisul proză narativă urma abia să fie dezvăluit. Dar deja prezenţa lui inimile de bucurie, scriitura lui sprintenă şi sigură aducea o durabilă, iar adîncul spiritului său se întrevedea fierbinte şi totodată, în chipul magului din *De vinculis*. În amintirea mea r cel pe care aş fi putut visa să-l creez.

Traducere din italiană de Corina

Note

1. *Pasupatra Sūtra*, trad. it. R. Gnoli, III, pp.1-19.
2. „La religione come strumento di potere", în *Verifiche*, IV, 1975, Ulterior a apărut în *Iter in silvis*, Messina, 1981, vol. I.
3. „Romantisme acosmique chez Mihai Eminescu", în *Neophilologus*, 1
4. *Verità segrete esposte in evidenza*, Venezia, 1990, pp. 87-88. Mă re la strînsa afinitate a lui Bruno cu tantrismul în *Meraviglie della* Venezia, 1991(prima ed. 1975), p. 307. Lucrarea lui Culianu a ap Italia la Ed. Il Saggiatore.
5. *I miti dei dualismi occidentali*, Milano, Jaca Book, 1989.
6. *La collezione di smeraldi*, Milano, 1989.
7. G. Marchianò, *Un uomo per altre latitudini : Joan Petru Culi* S. Zecchi (coord.), *Estetica. Oriente e Occidente*, Bologna, 1993.
8. I.P. Culianu, „Lo gnosticismo oggi", în *L'umana avventura*, iarna-vara 1990-1991, pp. 84-85.

…toria unui interviu, după zece ani

Gabriela Adameşteanu

…l întîmplătoare

…mbrie 1990, cînd mă pregăteam să particip la *International* … *Program* din Iowa City, cunoştinţele mele despre lumea actuală, …ral, şi despre lumea culturală a exilului, în special, erau nesiste… …şi lacunare.

… mai mare parte a lor provenea de la Europa Liberă, post pe care …cepusem să-l ascult doar după mijlocul anilor '80. Şi condiţiile …nterioare de locuit, şi apolitismul meu „de protecţie" mă ţinuseră …tunci departe de această sursă de informaţie, „obligatorie", în …nia ceauşistă, dacă voiai să fii, cît de cît, informat.

…a se face că, pînă în toamna lui 1990, nu am ştiut nimic despre … Petru Culianu, în afara faptului că trăia în Occident. …auzisem însă la Europa Liberă, vorbind, cu o voce scăzută (emoţio… prin ea însăşi şi prin ceea ce rostea), la moartea lui Mircea Eliade. …ruiat şi fragmentar, textul se păstrase în amintirea mea, pentru că … morţii şansa consolatoare a plecării într-un alt limb. Cel puţin eu …l-am păstrat, confuz, în minte, şi am evitat să-l recitesc de atunci, … nu descopăr că adăugasem atît de mult de la mine, încît îl …rmasem total.

Mi-e greu să traduc acum, într-un limbaj logic, „mesajul" textului … Culianu, receptat de mine în acel moment. Intră în el fantasticul …ci lui Eliade, straniul moment al incendierii bibliotecii lui şi, aşa … se petrece la orice lectură, detalii din propria mea biografie : mito… …la savantului român care s-a impus în Vest, curiozitatea trezită de

relatările prietenilor care îl cunoscuseră la Paris şi fuseseră imp
de generozitatea şi atenţia lui faţă de România.

Şi, nu în ultimul rînd, interesul meu faţă de spaţiile cult
altor continente, îndeosebi cel indian, pe care îl dobîndisem
adolescenţă, *Maitreyi*.

Îmi amintesc vag acel exemplar fără copertă, cu pagini îng
care trebuie să-mi fi căzut în mînă în timp ce scotoceam un
cărţi vechi, interzise sau cel puţin fără circulaţie, din casa un
de liceu.

Descoperisem atunci o carte, nu un autor.

Cum Mircea Eliade era eliminat la ora aceea din memoria pu
nici în casa noastră numele lui nu era pomenit, semn că tatăl
fraţii lui nu fuseseră „fani" ai „criterioniştilor" (al lui Mircea
era unchiul meu din exil, numai că eu nu ştiam pe atunci), nu am
numele autorului. L-am păstrat în minte, ca pe o ciudăţenie, doa
al cărţii pe care eram înclinată s-o cataloghez, în mintea mea, d
„oarecare", ca romanele de consum ale lui Ionel Teodoreanu.

Mai tîrziu m-am gîndit că aşa sînt multe (sau toate) roma
Eliade, scrise cînd s-a aflat în România.

Am avut confirmarea acestui diagnostic ce poate părea sever
peste ani, în memoriile sale, mărturisirea că a scris literatură
repede, presat de scadenţe financiare.

În acel timp priveam literatura ca pe o religie căreia îi s
(aproape) totul şi confesiunea l-a plasat pe Mircea Eliade ca s
oricît poate părea de riscat ce spun acum, cînd cota lui literară
creştere la noi, într-o categorie inferioară. Ca mulţi dintre c
constanţi ai cronicilor literare care stabileau implicite şi explicit
(o bursă orală, cu circulaţie în viaţa literară şi în atribuirea prem
căpătasem şi eu obiceiul să construiesc ierarhii literare, de uz pe

Nu doar reaşezarea lentă a valorilor şi lupta înverşunată ce s
acest moment pentru ele, ci şi modul diferit în care mă raportez
la literatură, mă determină să gîndesc azi mult mai precaut. Lum
pare mai imprevizibilă.

Faptul că Eliade a continuat să scrie literatură în exil, în l
română, pare să sugereze o relaţie de altă adîncime cu ea dec
presupus, multă vreme, eu.

Există de altfel în memoriile lui şi un alt pasaj, unul dintre pu
patetice, printre laconicele, spartanele (de-a dreptul înspăimîntăto

pre ce şi cît lucrase zilnic, în momentul de vid şi derută, cînd izează că a rămas în exil. E la Paris, probabil în 1946, ştie că o altă viaţă, în altă limbă. Îl citez din memorie.

putea, scrie Eliade, care munceşte aprig şi nu pare să se de reuşita lui de a se insera în noul context, ca peste ani să am rafturi de cărţi (ştiinţifice, fireşte, nota mea), dar ca vocaţia fi fost cea de scriitor român.

aproape 40 de ani, avea în spate un raft de romane, eseuri, pre literatură, scrise în limba română, de care se despărţea fusese lider al generaţiei sale, dar încă nu era sigur în privinţa lui pur literare.

ceniile care vor urma, poate avea să capete această certitudine, ne ce aştepta şi un Nobel.

am ţinut minte *Maitreyi* suficient de bine pentru ca peste un să o identific în bibliografia lui Eliade este prin ceea ce tis mutandis") avea să fie, poate, una dintre explicaţiile carierei rnaţionale. El a adus aproape cultura unor spaţii pînă atunci ignorate, misterioase, faţă de care interesul (al Occidentului, al generaţii) creştea. Globul începea să se micşoreze, ne apropiam *bal village*. Este terenul în care se va întîlni cu I.P. Culianu.

cidenţe

sem deja o mare parte a acestei evocări cînd am confruntat-o cu vlul luat lui I.P. Culianu la 2 decembrie 1990, publicat la 5 aprilie în revista *22*, sub titlul „Lumea est-europeană : o tragică pierdere mp, de oameni, de energii" şi reprodus în cartea mea de interviuri *sia politicii*, în 1995, cu titlul schimbat : „Am urmărit cu tot mai durere ce se întîmplă în România".

Dacă i-am schimbat titlul, înseamnă că la recitire, prin 1994, cînd alteam textele pentru *Obsesia politicii*, mi s-a părut că el nu rezumă interviul. Poate am vrut să evit şi diagnosticul prea tăios care ne lează total vieţile şi efortul creativ. Felul cum mă raportam eu la litatea românească se schimbase în cei cîţiva ani. De aceea nici titlul rior nu-mi mai părea potrivit cu materia interviului : am subliniat resul (real) al lui Culianu pentru România, dar nu am „prins" ideea centrală.

Interviul republicat de mine în *Obsesia politicii* (1995) re
doar fragmentul cel mai mare al unei mai ample discuţii, înregi
o casetă şi jumătate, în seara zilei de 2 decembrie 1990, în C
Mai există o parte a interviului, publicată în vara lui 1991, în *R*
liberă. Discuţia noastră fusese mai lungă decît a putut să public
eu editasem textul în condiţii improprii, în timp ce zăceam în p
accidentul meu de maşină din 3 februarie 1991.

În integralitatea lui, interviul a fost publicat în numărul 21
mai 2001 al revistei *22*, exact la 10 ani după asasinarea lui I.P. C

Am reluat casetele cu interviul după ce Ioan Petru Culianu
ucis, la 21 mai 1991, ca să văd ce rămăsese nepublicat după apar
5 aprilie 1991, în *22*.

Cînd am dat drumul la casetă, am auzit vocea lui Culianu. Re
din memorie:

G.A.: Cînd te întorci în România?
I.P.C.: Am să vin în vară, în iunie, s-o văd pe mama.

Era vară. Era iunie.

Eram afectată de moartea lui, ca de cea a unui prieten, d
stătusem de vorbă decît cîteva ore.

Prima casetă am dat-o mamei, Elena Culianu, şi sorei lui, T
Petrescu (care nu îl mai văzuse din 1986).

A doua a rămas la mine acasă, într-un maldăr de casete din ac
pe care le întrebuinţam la nesfîrşit, fiindcă resursele revistei er
întotdeauna, modeste. Cînd m-am trezit s-o pun deoparte, n-am
ştiut care este. Păstrez încă o mică speranţă că într-o zi am să c
metodic şi o să dau de ea. Sînt şanse foarte puţine.

Este singurul interviu făcut lui I.P. Culianu după decembrie 1
Dacă e privit atent se vede că e mai degrabă o discuţie decît un int
tocmai pentru că eu nu ştiam mai nimic despre cel pe care îl intervi
De aceea este atît de viu şi spontan. Şi de fapt e singurul pe care v
lui Culianu se distinge clar. Interviul realizat de Andrei Oişteanu
1984, în condiţii de clandestinitate, nu este la fel de bine păstrat.

Nu mai recitisem interviul cu I.P. Culianu din 1994, cînd îl p
team pentru *Obsesia politicii*. Credeam că îl uitasem, într-un fel c
aşa era. L-am recitit cu surpriza unui text nou.

Şi totuşi, era foarte bine întipărit în mine. Am fost surprins
descopăr în el, deşi mai puţin explicită, aceeaşi rezervă exprimată p
mai sus, faţă de proza lui Eliade.

m-a mirat spaţiul relativ mare pe care îl rezervasem, şi în evocare, ade, la fel ca în interviu. De ce îmi tot lungesc textul despre u vorbind despre Eliade? Mă tot întrebasem, tăind şi adăugînd, umită, dar nereuşind să-l scot pe magistru din cadru.
u acest text ca la proză, prin „amalgamare", cu detalii care se adună memoria involuntară". Textul creşte zilnic, organic, cvasi-imper-l, se desfac frunze, apar muguri din care vor ieşi ramuri etc.
definiţia dată de Culianu în interviu acestui mod de a scrie în n-am recunoscut imediat:

A.: Tu scrii repede?
C.: Nu... povestirile totdeauna mi-au cerut timp. Ele cresc aşa, puţin puţin, ca nişte plante. Probabil că ştii.

se stabileşte comunicarea între oameni: prin similitudini ful-re.
te singura comparaţie „naturistă" din interviul alminteri foarte , plin de referinţe hipertehnologizate.
ocul privilegiat îl ocupă în el computerul.

şi lumile noastre închise în computer

I.P.C.: În fond, şi noi, şi lumile noastre sîntem în computerul nostru. Conştiinţa noastră e de fapt un ecran tridimensional. Alţii spun că ar avea mai mult de trei dimensiuni. Imaginaţia noastră, chiar conştiinţa noastră, este similară cu ecranul unui computer. Cred că sînt exact operaţiile computerului care creează imagini. Analogia cu computerul funcţionează în măsura în care avem şi un ecran, dar pe de altă parte noi înşine sîntem acel computer.

Recitind interviul uitat şi comparîndu-l cu evocarea pe care o cre-am diferită, nouă, dar, spre surpriza mea, îl reproducea în bună sură, am avut senzaţia că îl „salvasem" într-un „file" pe care l-am esat în timp ce încercam să declanşez mecanismele memoriei invo-tare pe tema „Culianu". Impulsurile minţii funcţionaseră, aşa cum sese şi el, la fel ca nişte comenzi de computer.
Sînt conştientă că acestea sînt doar „vulgarizări" a ceea ce mi-a spus Nu sînt cîtuşi de puţin pregătită pentru această discuţie care pune pro-me filozofice, şi cu atît mai puţin eram pregătită în decembrie 1990.

Atunci computerul era pentru mine un obiect intangibil, abia misterios, iar filozofia se afla, ca şi acum, foarte departe, pentru am nici o apetenţă pentru ea.

Alert, provocator, şocant de nou faţă de temele româneşti cu interviul, am constatat la lectură, a rămas incredibil de proaspăt.

Încă încerc să văd „dacă a avut dreptate" pe numeroasele frontu chise : telerevoluţia română, rolul KGB în căderea Zidului, omnip Securităţii în societatea românească, articolele prolegionare ale lui E problemele unui scriitor în exil, civilizaţia occidentală de azi etc.

Paradoxal, e mai simplu să-mi urmăresc mişcările automate ale m ale memoriei, comparîndu-le cu comenzile computerului pe care decît să verific teoriile politice făcute de Culianu, pe baza unor fa date care au rămas, după 11 ani, aproape la fel de ceţoase ca şi at

Culianu vedea nu doar dinamica fiinţei, ci şi mişcările politi anvergură dirijate (şi anticipate) prin computere.

Nu pot spune că l-am ascultat neîncrezătoare. Nu pot spune ni m-a convins de altceva decît de originalitatea frapantă a minţii lui

Nu mai întîlnisem o critică a Securităţii şi a KGB atît de radica atît de articulată, nici o mai nemiloasă distrugere a iluziilor no politice din romanticii ani '90 :

> Probabil că la un moment dat KGB, lucrînd pe supracomputere niște maşini care costă zeci de milioane de dolari şi pot să-şi fac model al lumii pentru cîteva zeci de ani sau chiar mai mult), în ti lui Andropov, a văzut că modelul nu mai ducea nicăieri. Şi atunci dat seama că, fără a trece la o economie de piaţă, pierderile vor fi mari decît cîştigul. Ei au dărîmat zidul, ei au început, evident, t mişcările în ţările-satelit... Ungaria a fost deja folosită de Andropo să studieze trecerea la economia de piaţă. Asta l-a determinat să las limbă de moarte KGB să continue pe acest drum. Crezi că Gorba are atîta greutate personală ? Nici gînd. Ştim cu toţii că un şef de st o marionetă.

Teoria lui mătura dintr-o dată mitologia revoluţiilor, care deve noua mea religie, în locul literaturii. Dar nu cumva asistam la o a mitologie, mai sofisticată doar ca decor ? Nu-mi juca feste imagina unui scriitor, pentru că, aşa cum a spus Culianu în interviul amin *„toţi sîntem scriitori, incluzîndu-l şi pe Einstein printre noi"* ?

G.A.: Ai urmărit ce s-a petrecut în acest timp în România?

I.P.C.: Am urmărit cu tot mai mare durere, încă din primăvară. Sau iarnă. La început n-am avut nici o suspiciune. Am fost cu toţii duşi arte bine de nas de către cine a organizat marele scenariu pentru leviziune, început în 22 decembrie 1989. Nu?

G.A. În primele luni ale anului trecut am trăit (ca atîta altă lume) cu presia că Televiziunea noastră „cea bună" s-a stricat după două ptămîni. Mai tîrziu m-am gîndit că se poate ca totul să fi început chiar prima imagine.

I.P.C.: Da. Numai că acest scenariu a fost studiat foarte bine. spus că a fost cea mai reuşită şi spectaculoasă operaţie KGB, după trageerea armatelor din Afganistan. Evident, KGB are o tradiţie des- de serioasă de succese, mai ales în străinătate. Înlăuntrul Uniunii vietice se pare că sau cam pierde teren, sau studiază scenarii foarte... liniştitoare.

identul

două luni după ce făcusem acest interviu, într-un accident de maşină cut la 3 februarie 1991, între Sighet şi Baia Mare, am fost grav comoţie cerebrală şi fisură de vertebră.

După controale de cîteva zile, am renunţat să mă internez. Starea imantă a spitalului, aglomerat, tensionat, sărac, din luna februarie , nu mă va ajuta cu nimic, m-am gîndit atunci.

nt convinsă şi acum că am făcut bine rămînînd acasă – o perioadă re mi-o amintesc ca de mare linişte şi pace.

La început eram copleşită de vizite, deşi ar fi trebuit să fiu protejată, oamenii erau curioşi să ştie dacă fusese un simplu accident sau un tat. Ne întorceam doar de la prima comemorare, de mare anvergură, lor morţi la Sighet şi aruncaţi în Cimitirul Săracilor. Fuseseră de şi două dintre prinţese, fiicele regelui Mihai.

În maşină se mai aflase un reporter de la *România liberă*, un rezentant al *Alianţei Civice* locale (chiar şoferul maşinii, cea mai nă probă că ea nu fusese aruncată, dinadins, peste un podeţ fără lustradă, într-o albie de rîu) şi Emil Constantinescu, la vremea aceea ar vicepreşedinte al *Alianţei Civice*, despre care nimeni nu ar fi zut că va fi preşedintele României, peste cinci ani.

Eu însă am fost singura rănită. M-a îngrijit admirabil docto
Constantinescu, cel care îmi detectase şi fisura de vertebră. Îm
zisese însă drastic să citesc sau să lucrez, rişti să-ţi periclitezi
carea, mi-a spus.

Nu ştiu de ce nu l-am ascultat, nu sînt prea vitează, de fel
dar ţin la lucrul pe care îl fac. Venisem din America cu un şir în
interviuri (Matei Călinescu, Ioan Petru Culianu, Virgil Ne
Vladimir Tismăneanu, Norman Manea, Mihai Botez, Dorin Tud
pe unele le-am lucrat, bolnavă, convalescentă, metodic, la rî
apărut, cred, în ordinea în care le luasem.

Ştiu că la început lucram cîte zece minute şi adormeam, is
Doctorul s-a supărat îngrozitor cînd a aflat ce fac şi, ca să mă co
să încetez, mi-a strigat: *„Înţelege că n-o să mai ai creier d*
formanţă!”

„Cu creierul pe care îl mai aveam”, am lucrat cu multă p
interviul luat lui Culianu. Era „foarte tare”, mai ales pentru acel
Vizitele se răriseră, nu mai eram un subiect de senzaţie, dar
primeam telefoane sau mesaje de la prieteni din străinătate, impres
de ce mi se întîmplase. Un astfel de mesaj cred că a venit şi
Culianu.

Fireşte, eu, din patul în care zăceam, nu aveam habar de felul
erau puse în pagină textele mele: deciziile de acest fel se lu
redacţie. Interviul cu Culianu a „căzut” exact în săptămîna de Pa
în redacţie s-a decis ilustrarea lui cu iconografie religioasă cu alu
Răstignire. Textul nu are nici o legătură cu modul în care a fost ilu
dimpotrivă, este cît se poate de laic. Mi s-a transmis mai tîrzi
doamna Culianu a fost îngrozitor de şocată văzînd cum arăta pa
din *22*, care i-a transmis presimţiri negre legate de soarta fiului s

Dacă nu aş fi lucrat interviul în timp ce eram încă foarte bol
probabil Culianu nu ar mai fi ajuns să-l vadă, ţinînd seama de lento
cu care funcţiona, la acea vreme, poşta între România şi Statele U

Sau, în nici un caz, nu ar mai fi existat schimbul de mesaje între

Am început să ies din casă doar după publicarea interviului,
aprilie 1991. Nu eram încă în stare să stau în picioare mai mult de d
ore, un interval de timp care, însă, creştea zilnic cu cîteva minute.

Într-o zi am ajuns pînă la Casa Scriitorilor (era pe atunci la C
Vernescu), nu mai ţin minte ce act îmi trebuia de acolo. Mircea Dines
cu care pînă atunci avusesem o relaţie amicală, mi-a reproşat pe un t

stilul lui, că am început să public în *22* texte asemănătoare cu *omânia Mare*. Mi-a trebuit un timp ca să înţeleg că era supărat interviului meu cu Culianu, probabil chiar din cauza pasajelor sus.

hiar în interviu eu încercasem să previn o asemenea confuzie :

Dar aceasta este şi teza României Mari : că nu a existat revo- Şi totuşi lumea a ieşit spontan în stradă.

. : Nu ştiu care sînt concluziile pe care le trage România Mare. Eu concluzia că România Mare există tocmai pentru că nu a fost o luţie. Dacă ar fi fost o revoluţie, România Mare n-ar fi existat. Sigur umea a ieşit în stradă, numai că şi asta era prevăzut în scenariu. Cred în punctul de vedere al scenariului a fost o mare reuşită. Dar, cum urmă corespondenţii occidentali au început să sesizeze incongruen-, începînd de la victimele care nu erau victime, ci erau morga şi...

A. : Dar au murit peste 1 000 de oameni...

C. : Da, dar cum au murit unii este foarte curios. Deşi Securitatea duse de partea Guvernului provizoriu, autobuze de Securitate erau mise în sprijinul armatei, armata deschidea focul şi tot autobuzul dea. Din cîte am înţeles, multe dintre victime erau sau inutile sau dite diabolic – ca să creeze sînge. Este planul cel mai teribil care se tea studia şi duce la îndeplinire.

A. Dar de ce trebuia făcut cu atîta sînge?

P.C. : Nu ştiu. O fi specificul naţional. Dacă dictatura lui Ceauşescu rmează specificul naţional, atunci ceva sînge sigur că era necesar. Dar estea sînt doar ipoteze.

potezele pot fi cîntărite şi astăzi, cînd „adevărul din decembrie" îşi de zilnic din interes, dar modul cum funcţionează justiţia şi interven- politice, inclusiv de ultimă oră, asupra ei, păstrează aceleaşi semne întrebare asupra evenimentelor.

Pentru România 2001, interviul din 5 aprilie 1991 luat lui Culianu are o tristă actualitate. Încă un exemplu :

G.A. : Matei Călinescu spune că Securitatea controlează acum doar părţi, nu mai controlează întregul societăţii.

I.P.C. : Are dreptate. Numai că Securitatea creează diversiuni, domină politica naţionalistă, domină mijloacele de comunicare. Şi are o putere de influenţă extraodrinară. Ei pot mereu spune : În fond, noi am făcut-o, şi de aceea nu puteţi ridica nici o pretenţie. Acum îmi dau seama de ce

România Mare poate să sprijine aceeaşi teză ca mine, dar cu c
total opuse.
G.A. : De aceea se încearcă reabilitarea „bunei noastre Securităţi
ne-a scăpat de Ceauşescu.
I.P.C. : Deci acum cineva trebuie să vă scape de Securitate.
G.A. : Ai un scenariu ?
I.P.C. : Vom trăi şi vom vedea. S-ar putea ca totuşi, pînă la
raţiunile de ordin economic să primeze.

N-a mai trăit decît o lună şi jumătate. Au trecut zece ani şi ra
de ordin economic tot nu primează.

Vremea mitologiilor

Textul lui Culianu rostit la Europa Liberă, la moartea lui Mircea E
suna consolator pentru ascultătorii care nu avuseseră şansa să-l cit
sau să-l întîlnească. După un prim volum, apărut cu greu, următo
din *Istoria religiilor*, traduse de Cezar Baltag (fructul probabil al p
pării, în anii '70, la acelaşi International Writing Program din
City, la care urma să fim, în 1990, Mircea Cărtărescu şi cu m
au fost oprite, ceea ce le-a sporit atracţia. (Sînt anii cînd stu
I.P. Culianu, aflat în România, a intrat în corespondenţă cu red
peritul Mircea Eliade, viitorul său magistru).

Oricum, chiar şi prin aceste aşteptări frustrate, noi, cei din ţa
aşezasem pe Mircea Eliade în panteonul mitologiei noastre cult
fără să-l fi citit, altfel decît sporadic, fără să-l fi întîlnit.

Simplist, era legenda savantului român care a căpătat recunoa
în Occident, plecînd din România, căzută în cursa istoriei. În ac
model mitologic avea să intre şi Culianu (fapt evident şi la cea de a
comemorare a asasinării lui) ; din păcate, acest lucru s-a petrecut
după moartea lui.

Am fost şocată de moartea lui Mircea Eliade. Pierdusem deci ş
să îl întîlnesc pe semizeu. Dar România nu îl pierduse, şi nici e
fusese distrus, anihilat de moartea nedreaptă : aşa spusese Culianu

Culianu transmisese imaginea liniştitoare a unui Mircea Eliade pl
într-un spaţiu înalt, după ce fusese asediat de probele stranii ale d
părţirii de fiinţa sa (arderea bibliotecii). Aşadar, nu banala moarte
sugestia intrării într-un tărîm cu reguli esoterice, în care erau iniţ
amîndoi – şi cel ce plecase, şi cel ce vorbea.

ştiind nimic despre Culianu în afara acestor fraze care îl plasau loc privilegiat, de unde părea că poate primi şi transmite mesaje le, eliberate de rigorile de timp şi spaţiu, mi l-am imaginat . Mai bătrîn decît Eliade, care pentru mine rămăsese cu chipul, tînăr, din *Istoria literaturii* a lui Călinescu.

aginea unui om încovoiat de vîrstă, cu părul alb, cu un surîs or întins peste ridurile feţei, este cea pe care o aveam în minte cînd am format numărul din Chicago al lui Ioan Petru Culianu la ul lipit de peretele vestibulului din garsoniera de la Mayflower, wa City.

rize

la realităţile americane am ajuns tîrziu şi superficial, la românii din ica am avut mult mai uşor acces. Din '90 şi pînă azi, „recuperarea lui" a însemnat o prioritate a mea, personală. Am fost obsedată că are au plecat trebuie să se întoarcă în literatura română. Suferisem u fiecare plecare a prietenilor, a colegilor de literatură, pentru riţia cărţilor lor din circuitul public şi abia am aşteptat să-i revăd ă-i cunosc pe cei neîntîlniţi niciodată.

xilul Americii îmi era în 1990 cvasi-necunoscut. Pentru distanţele icane, Bloomington (unde se afla Matei Călinescu) şi Chicago se afla Ioan Petru Culianu) însemna însă „în apropiere".

Cum am ajuns să am în mînă telefoanele lor? Bănuiesc că de la Dan tea la care mergeam în vizită, în Iowa City, unde se afla pe atunci, reună cu Mircea Cărtărescu. Cred că Dan Cristea ne-a sfătuit să îi nim pe cei cu care, dacă istoria nu ne-ar fi separat, am fi fost colegi iaţa literară.

Au fost amîndoi fireşti, prietenoşi, la telefon. La Bloomington, reună cu Matei Călinescu, am proiectat vizita la Chicago: să rgem acasă la Mircea Eliade, s-o cunoaştem pe Christinel Eliade şi întîlnim acolo şi pe Culianu.

Vorbisem deja cu I.P. Culianu să-i iau interviul la Chicago, în casa Eliade. Cu doar vreo două săptămîni înainte de vizita noastră la icago, însă, Culianu mi-a telefonat ca să-mi spună că va trebui să ce din Chicago chiar în ziua cînd urma să sosim noi. Interviul a fost înat pentru altă dată, probabil la sfîrşitul programului din Iowa City, re prin tradiţie se încheia cu o călătorie prin America.

La începutul lui decembrie 1990, aşa cum făcuse cu to anterioare de „fellows", International Writing Program ne-a d sprijin logistic pentru această călătorie în trei oraşe din Statele căror alegere rămînea la dispoziţia noastră. Eu am ales San F Washington şi New York, Mircea a ales San Francisco, New O New York. O parte din călătorie am făcut-o împreună.

– De ce să te întorci pe acelaşi drum, prin Chicago, un oraş l-ai mai văzut, doar pentru un interviu? m-a întrebat, perfect Mircea Cărtărescu, care ocolea America prin sud şi urma să se la New Orleans. Vino cu mine şi o să-l cunoaştem pe Andrei C De acum înainte o să mai ai nenumărate ocazii să-l întîlneşti pe şi ai să-i iei atunci interviul, mi-a spus Mircea.

N-am putut să-i dau un răspuns la fel de raţional. Lume atunci deschisă şi eternă. Ca să-l întîlnesc pe Culianu trebuia să jumătate din America, de pe Coasta de Vest în Midwest, în promisesem lui Culianu acest interviu şi, de regulă, mă ţin de siuni, dar, pe de altă parte, el era un necunoscut pentru mine şi să schimb întîlnirea, aşa cum făcuse şi el. Puteam şi să renunţ

N-am renunţat şi m-am întors singură din San Francisco în Ch unde urma să mă opresc doar o seară, numai pentru acel intervi

După ce totul a fost „bătut în cuie", aveam bilete de avion şi re de hoteluri, în ziare şi la televizor a apărut predicţia unui cutremu urma să aibă loc chiar în perimetrul unde mă întorceam eu (Ch Iowa, Indiana) şi chiar în acele zile. După 4 martie 1977 am răm mulţi români, cu spaima de cutremure. Acum aş fi renunţat la în cerea prin Chicago şi la acel interviu, dar nu mai puteam face nim mi-am continuat drumul, cu o anumită anxietate.

Ziarele erau pline de informaţii pe tema cutremurului, în respectivă copiii nu au mers la şcoală, s-au luat tot felul de măsu siguranţă... Cutremurul nu a avut loc, autorul predicţiei, care în unui cutremur pe Coasta de Vest, cu cîţiva ani înainte, o nime atunci a dat-o în bară. În schimb, a căzut o ninsoare enormă în noa de 2 spre 3 decembrie 1990, după ce mă întîlnisem cu Culian făcusem interviul. Am luat, aşa cum convenisem, un *shuttle* pîn aeroport, dar acolo am descoperit că zborurile se anulau, unul d altul. Am rămas pînă noaptea tîrziu în aeroportul din Chicago, cei călători au plecat la hoteluri, urmînd să li se ramburseze mai tîr costul cheltuielii neprevăzute. Pentru mine acest lucru, la vremea ac

osibil, urma să plec foarte curînd în acea gaură neagră numită Într-un tîrziu am fost condusă la un Holliday Inn de lîngă de unde am auzit avioanele, plecînd şi venind toată noaptea. n ceas deşteptător (desigur, din vina mea): mă învăţasem să e singură la ora la care voiam, cu un mic efort de concentrare adorm. Am descoperit în America (şi astfel) cîte posibilităţi ate are făptura noastră – un adevărat computer, după spusele nu.

a City aveam să ajung abia a doua zi, spre seară, cu bagajele tîrziate, după mine. Pe ultima porţiune de şosea, am văzut nenu-maşini abandonate şi îngropate în zăpada înaltă, ca nişte jucării. turile acestea m-au îndepărtat de Culianu, cu care nu am mai deşi stabilisem în seara interviului să îi telefonez a doua zi, ceea încercat o vreme din aeroport, în timp ce pîndeam zborurile . N-am reuşit, probabil nu făceam bine prefixul şi am renunţat. vorbirea noastră s-a rezumat la cea înregistrată pe casete.

tînăr sau prea bătrîn

plic astăzi faptul că îl imaginasem bătrîn pe Culianu, după ce îl sem vorbind la moartea lui Eliade, prin stilistica lui atemporală – contaminată de lexicul exilului.

schimb, cînd aveam să-l întîlnesc, în seara de 2 decembrie 1990, cago, mi s-a părut atît de tînăr încît prima întrebare pe care i-am la începutul interviului a fost:

Cîţi ani aveai cînd ai plecat din ţară?
„22, ca revista voastră" – mi-a răspuns.

vea de fapt 40 de ani, dar i-am dat zece mai puţin. I-am pus această bare şi pentru că fusesem frapată de naturaleţea cu care se mişca în ul american. Nu am văzut pe el marca exilului, pe care mi se păruse întrezăresc la aproape toţi ceilalţi. L-am comparat, în minte, cu lul meu, Dinu Adameşteanu, care plecase din România la 24 de , iar atunci cînd l-am cunoscut şi se apropia de 60, părea crescut din ul Italiei, nu din cel al satului românesc, atemporal şi inexistent, la care tînjeşte mereu, deşi îl decepţionează de cîte ori îl vede.

Impresia pe care mi-a făcut-o Culianu este, de altfel, spus
şi în interviu :

G.A. : Eşti, probabil, singurul care ai plecat la vîrsta aceasta,
datorită căreia azi aparţii mai profund Occidentului, lumii noi
ai intrat.

Culianu nu m-a contrazis în ceea ce priveşte apartenenţa
adîncime la universul vestic (cultural, comportamental), a creat
„ierarhie" pe această linie a adaptării, înaintea lui fiind Andrei Co
care „plecase şi mai devreme", „un mare scriitor", a spus, dar a
succes este datorat, în mare măsură, emisiunilor de la National
Radio, post foarte ascultat de intelectuali.

Culianu mi s-a părut dintotdeauna al locului unde l-am întîlni
l-am şi imaginat, văzîndu-i felul dezinvolt cum se mişca (c
hainele, mişcările – sportive, flexibile –, ca şi pantofii moi) în
restaurant din Chicago unde mă invitase. Mi-am comparat aminti
descrierea lui Matei Călinescu şi m-am mirat încă o dată cît de
ne percepem unii pe alţii. Ochiul lui Matei Călinescu văzuse o a
stîngăcie a lui Culianu în noul mediu ; poate pentru că îl întîlnise î
moment cînd nu era atît de adaptat ?

Sau poate Culianu era aşa cum îl văzuse el ?

Sau poate, mai degrabă, sîntem în diferite feluri, o fluiditate
capătă din cînd în cînd un contur mai intens, reverberat, şi el, di
în percepţiile celorlalţi ?

Cînd aveam să citesc, mult mai tîrziu, biografia lui I.P. Cul
făcută de Ted Anton (versiunea românească a beneficiat de o îmbo
a informaţiei, prin contribuţia prietenilor şi a familiei), mă va i
siona preţul plătit de I.P. Culianu adaptării, suferinţa anilor de înc
încercarea de sinucidere în lagărul din Italia, după ce rămăse
Occident. Autorul a utilizat un stil atractiv, tipic american, dar isto
ambianţa românească le-am recunoscut imediat, „dinăuntru"

Între I.P. Culianu şi mine nu mai era o distanţă de decenii (sau s
lul de civilizaţie pe care l-am perceput în America), ci doar cei şapt
care ne despărţeau. Pînă să plece din ţară, Culianu avusese o biog
apropiată multora dintre noi, experienţe similare. Lîngă silueta tî
alertă, cosmopolită (în sensul bun), rămasă în memoria mea din s
de 2 decembrie 1990, a apărut cea a unui alt personaj, cu multe trăs

ne, mai vulnerabil, în ciuda efortului extraordinar, uneori disperat, salva dintr-un spaţiu damnat.

ntîrile de la Junimea din cartea de memorii a lui N. Gane, citită scenţă, se amestecă printre amintirile mele cele mai vechi. Dato- , Iaşul este un oraş în care am locuit demult, deşi l-am văzut în o vîrstă adultă, doar de cîteva ori. Cartea lui Ted Anton mi-a făcut să descopăr că eu cunoşteam, din copilărie, familia personajului reşte, pe „papa Culianu", profesorul de matematică, junimist.

zece ani, puţine amănunte concrete mai păstrez în minte din nterviului cu I.P. Culianu: între altele, nedumerirea mea că el a în discuţie, fără nume, dar de mai multe ori, persoana unei ratoare cu care scria, inclusiv literatură.

C. : ... am publicat recent mai multe povestiri, scrise cu o colabora- re. Scriem la patru mîini.

um poţi să faci serios literatură în felul acesta? M-am întrebat, în neîncrezătoare.

nd am ştiut mai multe despre el, am dedus că această colaboratoare le să fi fost Hillary, logodnica lui, pe care simţea nevoia să o ească, în discuţii, pentru că era foarte îndrăgostit. Aici impresia dedusă, coincide cu cea a lui Matei Călinescu.

licarea magistrului

de aluziile mele critice la literatura magistrului, Culianu a răspuns solidaritate faţă de Eliade pe care eu am avut impresia că o simt tant în acea seară (o solidaritate lucidă, exprimîndu-şi rezervele cu ateţea şi înţelegerea pe care o ai faţă de persoanele apropiate, la ţii, ale căror defecte ţi le explici cu răbdare, cu privirea puţin de pe care o au copiii care au crescut faţă de părinţii care – iată – au t greşeli la viaţa lor).

În orice caz, nu păstrez imaginea unei revolte furioase sau a unei amăgiri acre faţă de un magistru care te-a înşelat şi decepţionat. Şi nu cred că era doar buna educaţie, nici o anume nobleţe, altminteri ceptibile în comportamentul său.

Propriile mele rezerve faţă de proza scrisă de Mircea Eliade pe cînd sta s-a aflat în România (dezamăgirea faţă de neglijenţa, inclusiv

stilistică, reproşul că practicase literatura ca pe oricare alt spiritual) mi-au permis însă să le intuiesc instantaneu pe cel Culianu, chiar de la începutul interviului.

Împins de întrebările mele, cu atît mai simpliste, cu at cunoşteam interlocutorul, să-şi evalueze parcursul literar din discipolul şi l-a raportat tot la cel al magistrului. Un destin lite aparent norocos, conchidea Culianu.

G.A. : Ai încetat să scrii în limba română imediat după ce ai

I.P.C. : Nu, nu. Am scris în limba română diverse romane le-am aruncat. Sînt fericit că am făcut aşa : mi-am dat seama extraordinare ai cînd nu există o supapă imediată de publicare unde să arunci ce scrii.

G.A. : Este o şansă ?

I.P.C. : Da. Mă gîndesc că scriitorii foarte profilici au avut neş a putea publica totul.

G.A. : Te gîndeşti şi la Mircea Eliade ? La o parte din proza pe scris-o în ţară ?

I.P.C. Numai că era cu totul altă situaţie. Avea multe cereri din editorilor.

G.A. : Dar nu toţi scriitorii epocii scriau la fel de repede o carte. el, în *Les promesses de l'equinoxe*, a mărturisit că regretă că n-a mai mult timp ca să-şi revadă textele literare.

I.P.C. : Partea fantastică din proza lui Eliade rămîne, în orice foarte interesantă. Or, în jurnale, el afirmă că cel mai rapid a anumite proze fantastice. Deci, nu cred că de vină e neapărat vit

De la un răspuns la altul, Culianu îşi va salva şi lealitatea fa magistru, şi privirea critică, de discipol independent.

Nu l-am contrazis însă atunci cînd a spus că e o şansă pentr scriitor să nu aibă oportunităţi de publicare rapidă. Mi s-a părut că cicatricea unei răni despre care nu are sens să vorbeşti, chiar dacă vindecat. Şi nici nu ştiam dacă se vindecase total. Îmi amintesc conşt tizarea, în acel moment, a sentimentului meu de stabilitate : aveam spatele meu nu doar o limbă în care să scriu, ci şi un posibil pub Scrisesem fără să fiu sigură că voi putea să-mi public cărţile, niciodată nu scrisesem „în pierdere".

În acel moment mi s-a părut că „merita" să fi rămas acolo, în ţ aceea îndepărtată de unde venise şi el, chiar dacă vedeam şi preţul :

…avenită în lumea lui, cea care conta, neavenită, fără valoare, …ate.

… după zece ani, frazele interviului au o ambiguitate, un balans …ţea oricărui destin, chiar şi al cuiva cu o carieră de succes. …nu se întrezărea atunci, în seara de 2 decembrie 1990, în …tul mic, prietenos, de lîngă campus, în care el cinase atîta … magistrul său. Lumînările de pe mese sclipeau festiv, pe … rămas întregistrate voci, inclusiv cea a chelneriţei care întreabă … vrem un desert. Afară, copăceii erau iluminaţi, toţi, şi se … în întuneric cu coroanele de rămurele luminoase.

…uă din cele trei fotografii pe care i le-am făcut atunci (una deja …ut) I.P. Culianu rîde, firesc, destins. Rîsetele noastre întrerup …i acest fals interviu, un dialog de fapt.

…tă acest substrat de tristeţe în text sau doar moartea l-a infuzat?

…C. Eu scriu în şase limbi. Cînd scrii în şase limbi, nu prea ai o …ă a ta!

…A. Ai continuat să scrii literatură în aceşti ani?

…C. Am scris, am întrerupt. N-am avut, de fapt, o limbă în care să …iu.

…A. Cînd începi să scrii într-o limbă, o pierzi pe cealaltă?

…C.: Cred că da. Trebuie să hotărăşti bine în ce limbă scrii. Eu am …cat din Italia, deci limba italiană o stăpînesc foarte bine, dar doar în …ima vreme am scris în italiană: pentru că e cu totul altfel cînd scrii *pierdere* (doar pentru că vrei tu să scrii) şi altfel cînd *ţi se cere să …ii* ceva. Mi-am făcut două doctorate în Franţa, îmi scriu cărţile …inţifice în franceză, dar cu literatura am şovăit foarte mult. Pînă la …mă am început să scriu în franceză, dar am publicat în Italia. Lucrurile … merg întotdeauna aşa cum le plănuieşti. De fapt, nu merg niciodată …um le plănuieşti.

La recitire se vede că tema Mircea Eliade a fost o obsesie a mea, …tru că eu o introduc de trei ori în interviu, chiar cu o relativă …echeţe. Prima oară am făcut-o în pasajul amintit mai sus, cînd am …lt numele lui Eliade în aluzia lui Culianu referitoare la „scriitorii …ilici" (În cuprinsul acestui interviu, provocator, şocant prin direc…a lui, nu am detectat, la recitire, decît două aluzii: cea faţă de …oarea prozei de tinereţe a lui Eliade şi cea faţă de articolele profasciste … lui Cioran:

I.P.C.: Dintre iluștrii colegi de viață ai lui Eliade, cel pu
salutat cu entuziasm venirea lui Hitler la putere.)

A doua oară eu am deschis discuția despre trecutul lu
Eliade: era curentă în America, dar eu am fost rănită inițial
mi-a trebuit un timp ca să accept că ea trebuie purtată. Mi se p
repede față de un autor multă vreme interzis în țară, încă ne
„De ce acum? Nu atît de repede", îmi amintesc că tot repetam
de o operație precipitată și dureroasă. Pe urmă m-am resem
trebuie făcută.

Cînd am abordat în interviu tema trecutului lui Mircea Eliad
Culianu, voiam să mă informez la sursa care mi se părea
autorizată pentru „problema Eliade". Nu bănuisem că pășe
cărare bătută, că de cîțiva ani deja Culianu era pus în situația să r
la aceste întrebări, că făcuse o încercare de a afla adevărul
propriu, inclusiv într-o corespondență cu Adrian Marino. D
amintesc spontaneitatea și precizia cu care mi-a răspuns, ca și z
subțire – certitudinea profesorului față de iminența unor as
întrebări, certitudinea celui care știe răspunsul și îl rostește cîntăr
fiecare cuvînt:

G.A.: Există în acest moment, în publicațiile americane, o d
despre Mircea Eliade: i se reproșează cu severitate anumite a
scrise în perioada '36-'37 în ziarele din România, i se repr
anumite tăceri în memorialistica sa, referitoare la acel timp (...).
I.P.C. În '33 Eliade era, evident, un democrat. El spune că pînă
și-a menținut poziția, după care a început o anumită șovăire, iar
e, evident, alunecarea.
G.A.: Deci a fost o alunecare doar la un moment dat? Nu a
poziție consecventă de la început?
I.P.C.: Nu pare. În cazul lui Eliade pare o alunecare. E vorba p
de trei articole în care există nuanțe serioase de xenofobie și șovi
Despre unul, Eliade a afirmat în scris că nu îi aparține. Toți cei
cunoaștem scrierile lui Eliade din perioada aceea ne dăm seam
interviul era bazat pe ce spunea Eliade însuși; dar frazeologia n
lui. Și acolo este singurul loc unde există o referință directă la e
Dar sînt trei articole de un șovinism foarte neplăcut. În rest,
articole în favoarea Gărzii de Fier, a lui Moța, a lui Marin, și așa
departe, care, însă, mă rog, se pot explica altfel. Cu toată alunec
din '37, Eliade nu apare ca un antisemit.

Prin restul vieţii?

Prin restul vieţii fără îndoială că nu. Dar nici prin publicistică. ...uă articole sînt ambarasant de şoviniste, repet; cît despre ...ul care ridică problema evreiască – putem să credem că nu l-a ... Dar nu putem să credem că nu l-ar fi dat niciodată. Sigur, ...ul l-a dat. Probabil nu l-a editat el.

...v acum, recitind interviul, că discuţia în România despre ...ul Eliade se iniţiase deja prin acest interviu al lui Culianu, în revista *22* din aprilie 1991.

...nu schiţează şi contextul politic şi cultural internaţional în care ...e „alunecarea" lui Mircea Eliade:

...tul părea că ar avea un anumit sens, se crease un limbaj care dădea ...ala că ar comunica, ştiu eu, resorturile realităţii într-un mod plau-... Cu atît mai mult cu cît atunci toată lumea repeta aceleaşi lucruri: ...a inovaţia românilor. Ideea cu evreii care e, fără îndoială, resortul ...vaţiilor economice legionare, fusese pregătită de la sfîrşitul seco-... XIX în Germania, în Franţa, în Anglia, mai ales. Dar, citit la ...anţă de 50 de ani, chiar făcînd abstracţie de război şi de Holocaust ...şi nu se poate face abstracţie), totul apare astăzi ca o crimă împotriva ...ligenţei. Şi te miri mai departe cum cineva ca Eliade putea să cadă ...capcană. Mai ales că Eliade are, să spunem, 100 de articole politice, ...tre care nici măcar 10 % nu sînt din perioada '37. Restul sînt uluitor ...bine intenţionate şi de actuale pentru noi. Mircea Eliade a început ca ...democrat, a scris împotriva lui Mussolini, a scris împotriva venirii ...i Hitler la putere – ceea ce alţii nu au făcut.

...t de mult cunoştea Culianu publicistica românească interbelică ...l cînd mi-a spus aceste lucruri, la 2 decembrie 1991? Cît i s-a ...bat perspectiva în următoarele cinci luni şi jumătate de viaţă, cît ...avea de trăit? Sînt întrebări pe care mi le pun acum.

...uînd ca sigură ideea acestei „alunecări" (eu i-am dat şase-şapte ..., am avut un incident neplăcut, peste vreo cinci ani, cu Victor ...mann care a scris în *22* că Eliade făcuse 13 ani propagandă legio-..., iar eu am introdus lîngă text o notă de desolidarizare. Continuu să ... că în această dispută, în care eu mă bazam doar pe acest interviu cu ...lianu, am avut dreptate. Chiar dacă Eliade nu s-a despărţit niciodată ... mistica legionară, propagandă timp de 13 ani nu avea cum să facă. Din dorinţa de a-l scuza pe Eliade, eu am împins în faţă chipul ...spititorului" profesorul Nae Ionescu.

G.A.: În anii aceştia, Mircea Eliade a fost aproape de Nae

Dar, după felul cum răspunde, Culianu pare să fi perceput mea drept o critică a magistrului:

I.P.C.: Nu i se poate lua în nume de rău lui Mircea Eliade de Nae Ionescu. Nae Ionescu l-a descoperit, cum i-a desco alţii: pe Mihail Sebastian, pe Eugen Schileru. Nae Ionescu foarte deschis... Dar la distanţă de 50-60 de ani, opera dezolantă. De o sărăcie fantastică...
G.A.: Şi eu am citit fără entuziasm publicistica lui – *Roza v* Dar fascinaţia asupra oamenilor mi-o imaginez: am văzut-o, de Octav Onicescu. I se lumina faţa cînd, după 50 de ani, îi rostea
I.P.C.: Da, era scăpărător, inteligent, rapid. Dar poţi să te diferenţa enormă dintre el şi Mircea Eliade. Toată publicistica lu tot ce a scris Eliade în perioada aceea este încă interesant. Ch spune lucruri care îl repetă sută la sută pe Nae Ionescu. Sau pe Crainic. Mie mi se pare că Eliade nu înţelegea sau înţelegea altfel ce spuneau ortodoxiştii. De fapt, nici să nu ne mirăm, pe Eliade avea rădăcinile lui indiene, treburile lui erotice, imp sexului şi aşa mai departe, care nu se conjugă bine cu ortodoxi chiar a unor liberali. *Mutatis mutandis*, Eliade era un reformator. trăia frazeologia lui Nae Ionescu, care sub condeiul lui apare sc toare, deşi era plină de vitalisme, de ambiguităţi, de lucruri fără te el îi dădea un sens foarte personal.

Culianu îi face la un moment dat în interviu un portret lui Eli care se pot, la limită, găsi explicaţii: pentru tăcerea sa (spiritul pr social de care are nevoie o carieră), pentru „alunecarea" legi (inocenţa, candoarea). Nu pentru toţi sînt explicaţii convingătoare, nici nu putem fi toţi de aceeaşi părere.

Eliade era un om foarte generos, foarte fermecător, inocent. Av şarm cu totul particular. Şi avea o mare inteligenţă şi prevedere – practice, într-un anume sens. Înţelegea foarte bine raporturile soc mecanismele unei anumite, ştiu eu? societăţi intelectuale din care f parte: nu era un străin acolo, nici nu se simţea un străin. Dar marile lui candori, care făceau parte din şarmul lui. De asta, la moment dat, poţi să explici cum Eliade a putut vedea părţile genero ale unei mişcări, să spunem, fără a-i înţelege umbrele.

I

...rşitul lui iunie 1991, probabil o zi încărcată de probleme, pentru ...m dat atenţie plicului gros, cu ştampila Statelor Unite, care venise ... prin poştă. A venit după o vreme secretarul de redacţie de ... cu plicul desfăcut: un fel de carte, corectura legată a ultimei ... lui Culianu, *Out of This World*, trimisă chiar de el.

...u nu vezi ce-i aici? m-a întrebat, arătîndu-mi dedicaţia de pe ...ură: „Cu drag şi mulţumiri pentru frumosul interviu din *22.*"

...am uitat la el nedumerită.

...u vezi?! E datat 21 mai 1991, chiar ziua în care a murit.

...igur din cauza acestei morţi, toate aceste detalii au căpătat pentru ...un anume relief. Justificat sau nu, o uşoară stranietate pluteşte în ...rea mea asupra istoriei acestui interviu, singurul care a avut şansa ... aducă, măcar în acest fel, în România, pe I.P. Culianu, după ...mbrie 1990.

...veam să citesc mai tîrziu că trimisese în acea zi mai multe asemenea ...plare din cartea care va apărea postum.

...Aflasem ştirea îngrozitoare a morţii lui în Italia, ţara în care el ...ese să nu se mai întoarcă în România, cu 20 de ani înainte. Ţara de ... se simţea apropiat şi în care publicase cărţi şi avea prieteni. Am ... îndurerată de ştirea morţii lui, ca de cea a unui prieten apropiat, ... nu ne văzusem decît cîteva ore.

...Cu oricîtă rezervă aş privi lucrurile, mi se pare că am fost un dublu ...ger. Nici el nu mai întîlnise scriitori născuţi în literatura „postumă" ... după plecarea lui şi veniţi din România după decembrie 1989.

...Nu era deloc indiferent faţă de dramatica istorie a acestui loc devenit ...depărtat faţă de el. Nu cred că era imun nici faţă de speranţa că într-o ... lucrurile vor arăta mai bine, mai normal, acolo.

Culianu : Eliade : Culianu[1]

Matei Călinescu

En elle-même toute idée est neutre, ou devrait l'être ;
l'homme l'anime, y projette ses flammes et ses déme
impure, transformée en croyance, elle s'insère dans le t
prend figure d'événement : le passage de la logique à l'hy
est consommé... Ainsi naissent les idéologies, les doct
et les farces sanglantes. Idolâtres par instinct, nous co
tissons en inconditionné les objets de nos songes et d
intérêts. [...] Lors même qu'il s'éloigne de la reli
l'homme y demeure assujetti ; s'épuisant à forger des s
lacres de dieux, il les adopte ensuite fiévreusement :
besoin de mythologie triomphe de l'évidence et du ridi

E.M. Ci

Nu pot spune că am fost unul dintre prietenii apropiaţi ai lui I Culianu, nici că amiciţia inergeneraţională care ne-a legat (eu născut şase ani mai înainte de război, el cu şase ani după) a fost altfel d intermitentă, cu întreruperi uneori de cîte doi, trei ani, şi lipsită efuziuni ori de confesiuni intime. Au fost însă perioade cînd ne- văzut des şi am avut discuţii substanţiale pe teme literare, filozofi istorice, discuţii focalizate mai ales pe personalitatea lui Mircea Elia al cărui discipol era. Din motive care vor deveni evidente, mi-e greu separ amintirile mele despre Culianu de cele despre Eliade, ale căr taine încercam, amîndoi, să le descifrăm şi să le înţelegem, din unghiu desigur diferite, dar cu unele suprapuneri semnificative.

Fiind un mare amator de literatură fantastică, aveam un viu inte res imaginativ faţă de esoterism, ocultism, magie, vrăjitorie şi alt fenomene din sfera paranormalului. Ruptura de orizonturi a fantasticulu

onceput fără co-prezenţa acestora, bune conducătoare de ural, alături de fenomenele diametral opuse din sfera norma- „realului”, fie şi a banalului. Culianu era, între altele, un fin în istoria teoriilor şi practicilor magice, pe care încerca să le prin teorii ştiinţifice moderne sau postmoderne (paradoxuri şi enigme fizico-matematice, anume aspecte ale psihologiei ve), fiind el însuşi autor de povestiri în maniera lui Borges. esc că ficţiunile lui nu mă prea atrăgeau literar ; personajele mi au neconvingătoare ; în schimb, autorul mă atrăgea ca om o latură misterioasă, prin sentimentul pe care mi-l dădea că se orienta într-o lume pentru mine incomprehensibilă.

avut adeseori prilejul să învăţ din discuţiile cu el şi să profit de sugestii de lectură. Astfel, de pildă, mi-au ajuns în mînă un Edwin (*Flatland*) sau un Rudy Rucker despre matematica celei de-a dimensiuni şi despre infinitatea minţii, sau chiar un P.D. Uspensky l-am consultat mai tîrziu, spre a elucida o aluzie borgesiană. bil că singur nu i-aş fi putut descoperi pe aceşti autori eterogeni, andaţi de el şi studenţilor de la Chicago pentru un curs despre a dimensiune, văzută ca o formă a sacrului accesibilă şi pe căi atice, nu doar pur magice. Dacă nu altceva, cărţile acestea mi-au t curiozităţi intelectuale somnolente şi mi-au îmbogăţit cu nuanţe nţelegerea lecturii ca joc, despre care urma să scriu mai pe larg în meu despre recitire (*Rereading*, 1993).

nteresul meu pentru fantastic, despre care ţineam pe vremea aceea uri de literatură comparată la Indiana University, era de felul celui ris memorabil, în secolul luminilor, de Madame du Deffand. La barea „Credeţi în fantome ? ”, aceasta răspunsese : „Nu, dar mi-e de ele” O asemenea frică vine dintr-un fel de credinţă prefăcută simulată „sincer”, de dragul unui joc imaginativ care, ca orice joc, te deveni serios, absorbitor, chiar obsedant, deşi rămîne tot timpul ebit de credinţa propriu-zisă. Culianu îmi dădea însă uneori impre- – nu atît în scris cît în viaţă – că efectiv „crede în fantome”, în perienţe mediumnice, în comunicări de dincolo de moarte, în posibili- ea percepţiei extrasensoriale, în capacităţi fakirice de a merge desculţ în cărbuni aprinşi etc. El era – sau doar părea ? – ceea ce aş numi un eptic credul. Ca savant, îndoiala îi stimula dorinţa de cercetare, îl hida în labirintul tot mai vast al propriei sale erudiţii. Ca vizionar, în numite momente de deschidere faţă de prieteni sau de studenţii apropiaţi,

abandona îndoiala ca din senin, arătîndu-şi faţa ascunsă de om superstiţios. (Superstiţia la intelectualii creatori e un semn de pro şi de vitalitate.) Oricum, mi se părea bizar şi amuzant să aflu c tica, de pildă, divinaţia şi că-şi ghicea viitorul în cărţile de Tarot, altă parte, în discuţiile despre religiile constituite, şi în prim despre creştinism, putea fi de-o luciditate negativă care se apro cinism. Citea disputele teologice ca pe nişte confruntări tactice, m şi calculate, înscrise într-o luptă pentru putere - dar o puter niciodată nu începea, deşi sfîrşea, prin a fi politică. Preferinţ mergeau spre misticisme sau erezii (gnozele şi dualismele au preocupare majoră), în opoziţie cu bisericile creştine, dintre care j sever, către sfîrşitul scurtei sale vieţi (a murit înainte de a în 42 de ani), mai ales ortodoxia răsăriteană cu reflexele ei ideol anti-moderne („ortodoxismul").

La Chicago, poate şi datorită stilului său vestimentar cu elem italiene, Culianu făcea figură de tînăr erudit excentric, văzut de ră tori ca un fel de „erratic playboy scholar". Mă întrebam dacă eclecti cu care se îmbrăca, dublat de cel intelectual-savant, nu era şi o poz mod de a atrage atenţia, poate o formă de cochetărie cu moda cult „New Age", care voia să recupereze la nivel popular mai toate trad mistice, ocultiste, sau doar superstiţioase din Est şi din Vest, sub se unui narcisism generaţional? Sau era vorba, în cazul lui, de-un mo a ironiza pieziş corpul profesoral dominant la University of Chic mai conservator stilistic, mai programatic „continental" (citeşte: e pean imaginar) şi mai afectat de snobism intelectual decît corpul stu ţesc, de care Culianu voia să se apropie? Oricum, mie toate ac înclinaţii şi idiosincrasii ale lui mi-erau simpatice, îmi deschideau p de a afla mai mult despre el şi despre generaţia următoare, cunoscut sub numele de „Generation X". La polul opus al personalităţii sale, împiedicau să mă apropii mai mult de el deprinderi păstrate din anii formativi din România şi folosite în relaţiile cu români din exil, exemplu politeţea pe care mi-o arăta, respectul său excesiv care îmbătrînea, mă împingea într-un alt timp cultural, în care redevene profesorul lui de altădată. Simţeam apoi, la acest om cu o minte atît încăpătoare, care izbutea să controleze o uriaşă masă de cunoşti precise, o anume slăbiciune a acelei inteligenţe morale care vine d sfîşierea exilului, din sentimentul ireversibilului şi al ireparabilul Culianu era în fond un optimist, un om plin de energie, orientat sp

încredere în propriul său viitor profesional. (Îmi explicam rea sa mai degrabă negativă despre Cioran, pe care eu îl , dar pe care el îl vedea ca pe-un personaj comic, torturat de me existenţiale, un fel de Woody Allen apocaliptic.) Altfel, lte trăsături ataşante : o modestie generoasă, o deschidere lă cu adevărat ecumenică, o pasiune (est)europeană pentru „de idei" dincolo de profesiunea îmbrăţişată. Prezenţa lui bărbat relativ scund şi parcă fragil, cu gesturi stîngace, cu ltante din spatele ochelarilor (priviri care însă se aprindeau şi străluceau în focul dialogului), sugera o vulnerabilitate care-l pe acest „monstru sacru" al erudiţiei. În ciuda intermitenţelor noastre, în ciuda răcelilor care au traversat-o, au fost destule în care ne-am aflat, cum se zice, pe aceeaşi lungime de undă. acă audiţia nu era perfectă, comunicaţia propriu-zisă putea fi parată de zgomotul alb care-o învăluia.

*

voi uita niciodată momentul cînd am aflat de moartea lui violentă, ltoare, incomprehensibiă. Eram la Paris, în luna mai a acelui an, Cu vocea ei gravă - răscolită, urgentă, şi totuşi parcă incredulă - ca Lovinescu îmi relata la telefon împrejurările asasinării lui nu. Fusese împuşcat în creştetul capului, în plină zi, într-un W.C. clădirea universitară unde-şi avea biroul. Ucigaşul sau ucigaşii seră. Era vorba de un „mesaj" ? Nu era deloc clar cine emisese mesaj însîngerat, nici cui îi fusese adresat. Să fi fost vizat exilul ectual românesc în ansamblu ? Sau mai degrabă exilul de dată mai ntă ? Sau disidenţa anticomunistă care acum, după 22 decembrie , putea circula în Occident ? Iar dacă asasinatul fusese pus la cale fosta Securitate a lui Ceauşescu, reorganizată sub regimul lui Ion scu, ce foloase putea aştepta aceasta de pe urma lui ? Sau întregul scăpase de sub controlul centrului - un centru slab într-o situaţie tică - şi expima doar interesele unui grup extremist naţional-comu- dintr-o poliţie secretă fragmentată şi intrată în derută ? Dar, oricum, ce Culianu ?

Cînd peste cîteva zile am încercat să răspund mai precis acestor trebări, în cursul dialogului radiofonic cu Monica Lovinescu pentru

emisiunea ei, „Teze şi antiteze la Paris", la o săptămînă dup
(27 mai 1991), am luat în consideraţie următoarele, după cum r
notele mele pentru acel dialog, regăsite nu demult printre hîr
Transcriu rezumativ : „De ce Culianu? Are o poziţie politică d
tică, anticomunistă şi *antilegionară* [subliniat în manuscris]...
în consiliul director al Academiei Româno-Americane, care
să-şi ţină viitorul congres la Bucureşti în iunie. Activităţi disid
şi nu de prim-plan (emisiuni de-a lungul anilor la BBC, articol
foarte tăioase, în *Agora* lui Dorin Tudoran, în *Lumea liberă* d
York... Carieră universitară extrem de distinsă... profesa la Un
of Chicago... cărţi erudite în mai multe limbi, franceză, italiană, e
Cui prodest? Evident *nu* guvernului român (care vrea respect
internaţională), dar *da* Securităţii ceauşisto-fasciste, care vrea să
confuzie şi spaimă atît în ţară (inclusiv unele cercuri guvernam
cît şi în exilul intelectual... Asasinarea lui Culianu ca act te
«Lectură» : semnal *anti-intelectual*... semnal *enigmatic* (asasinat
seşte enigma însăşi ca pe-o formă de teroare)... semnal *ambig*
adresează exilului intelectual academic (inclusiv ARA şi alte orga
similare), cît şi intelectualităţii radicale sau chiar moderate din Ro
celor care s-au simţit vizaţi şi de alte semnale securiste cum a
bătaia pe stradă a lui Petru Creţia sau a lui Banu Rădulescu... Se
se adresează chiar şi unor guvernanţi, dacă nu şi guvernului însu
măsura în care [acest asasinat] indică incapacitatea guvernului
controla anume forţe extremiste ale Securităţii."

Analiza „la minut" de atunci mi se pare şi azi, în linii
acceptabilă, deşi unele detalii semnificative nu sînt la locul lor şi
bîjbîieli pot sugera piste de interpretare false (bunăoară „semn
n-avea nici o legătură cu activităţile Academiei Româno-Americ
Alte detalii, deşi cunoscute de mine la vremea respectivă (căci,
aşa?, cunoaştem totdeauna mai multe detalii decît pot acoperi ipot
noastre), şi-au revelat importaţa mai tîrziu. Din nefericire, în ce
mă priveşte, această importanţă continuu s-o resimt doar intuitiv şi
ambiguu, fără să pot risipi enigmele care o înconjoară. Căci e v
aici, din ce în ce mai probabil, de o „crimă perfectă" Astfel î
adevărata motivaţie a „lichidării" lui Ioan Culianu (printr-un asas
„ritual" degradant, cum au notat fără întîrziere unii dintre colegii săi
la University of Chicago, profesorul Anthony Yu, de exemplu) nu
deveni clară decît dacă cei care au pus-o la cale vor dezvălui vreod

nul lor, felul în care a fost gîndit şi executat. Ce i-ar putea să facă un asemenea lucru? Ce împrejurări greu de conceput, bunăoară, face să se simtă mîndri de acţiunea lor, să vrea s-o, s-o reclame şi proclame ca pe un succes? Iată o cotitură de rea în improbabilitatea ei încît prefer să nu mi-o imaginez.

sugera Umberto Eco într-un articol din *The New York Review of* în aprilie 1997 (pe marginea cărţii lui Ted Anton *Eros, Magic, Murder of Professor Culianu*, 1996), asasinarea nerezolvată a lui Culianu proiectează figura sa în legendă şi mit. În centrul acestui personalitatea excepţională a unui tînăr savant (42 de ani neîm- care se îndrepta spre o înţelegere originală a fenomenelor, văzute drept manifestări ale unui sistem autonom, ireductibil omeneşti. Acest sistem ar funcţiona după principiile unei computaţionale şi intertextuale. Cu alte cuvinte, Culianu respin- fenomenologia religiei (în marginile căreia îşi construise opera Mircea Eliade), cît şi, mai direct, explicaţiile socio-economice sau istorice), îmbrăţişînd o viziune în care religiosul însuşi ar culturalul şi, în ultimă instanţă, economicul, pe linia unui Weber (care deriva spiritul capitalismului din etica protestantă) – Max Weber revizuit în contextul ştiinţei cognitive contemporane.

*

România, unde s-a format împotriva ideologiei oficiale comuniste, şi-a ales încă de pe băncile liceului nu atît un model (modelele relativ uşor schimbate sau multiplicate, succesiv ori simultan), cît maestru pe măsura energiilor sale intelectuale : şi acesta nu putea fi, prejurările date, decît Mircea Eliade. Interesant e că discipolul s-a selectat fără cunoştinţa maestrului, care era departe, peste ocean, inaccesibil. Schimbul viu, nemijlocit, „paideic" – ca să folosesc enul aplicat de Sorin Antohi grupului din jurul lui Constantin de la Păltiniş –, nu putea avea loc, astfel încît Culianu a fost ru cîţiva ani în situaţia de a dialoga cu Eliade doar imaginar, prin uri şi relecturi. Altfel, ucenicia lui a fost exemplară : după o lungă ătire în România ceauşistă, el a trecut cu succes obstacolele iniţia-, inclusiv proba de foc a exilului, fiind în sfîrşit recunoscut de estru. Era fatal – în logica relaţiei dintre un maestru puternic şi un cipol la fel de puternic – ca la un moment dat, mai devreme sau mai

tîrziu, dintr-un motiv sau din altul, discipolul să încerce să s
de sub o tutelă intelectuală şi morală devenită restrictivă. Ace
venise tocmai în anii din preajma şi de după moartea lui Mirc
(22 aprilie 1986). Dar despre aceasă despărţire ceva mai tîrz

Eu însumi, încă de pe la mijlocul anilor '70, trăind în Stat
ale Americii, m-am apropiat de Mircea Eliade, dar nu ca disci
fost oricum prea tîrziu, căci aveam aproape 40 de ani cînd l-a
cut, iar lectura operelor sale nu mă influenţase atît de adî
Culianu). Aveam, proaspăt deştărat, o situaţie încă nesigură
universitară americană, şi prietenia pe care Mircea Eliade şi
mi-au arătat-o a fost pentru mine şi pentru familia mea un i
punct de sprijin în acei primi ani derutanţi de exil. Printre alt
generoase, el a scris, bunăoară, una din recomandările pentr
Guggenheim pe care am primit-o în 1975, iar în 1977 a acept
naşul fiului meu, al cărui botez a avut loc în primăvara următo
biserică românească din Chicago.

Prin 1973-74, profesorul E.D. Tappe de la Londra mă îndem
scriu ceva pentru colecţia americană Twayne World Authors Se
am propus o introducere în opera lui Eliade, cu accentul pe lit
sa, puţin cunoscută în Occident. Citisem deja o mare parte din c
publicase Eliade în România în volume, ca şi proza din exil, şi
relecturii mă ispitea. Începînd din 1977, am publicat în englez
multe texte despre Eliade, versiuni ale unor posibile capitole din p
tata carte, dintre care aş aminti aici „Între istorie şi paradis : Înc
iniţiatice", pe marginea romanului *Noaptea de Sînziene*, cu prilejul
riţiei sale în traducere engleză (*The Journal of Religion*, 1979, 218/
(Eliade fusese încîntat de articol şi mi-a spus în mai multe rîndu
era, după părerea lui, cel mai pătrunzător lucru scris pînă atunci d
Noaptea de Sînziene.)

Culianu publicase între timp un studiu monografic despre Elia
limba italiană (Assisi, 1978), pe care l-am citit cu doi, trei ani
tîrziu. Perspectiva era una universitar-erudită, de istoric al relig
care se adresează unei audienţe de specialişti (formulînd, bunăo
judecăţi nuanţate despre tezele de doctorat occidentale despre Eliad
care nu vrea să-şi împovăreze cititorii potenţiali cu prea multe referi
la lucruri necunoscute de aceştia şi greu de procurat în Occident (lăs
la o parte dificultăţile ridicate de necunoscuta, ciudata limbă român

De aceea, el acorda pe atunci doar puţină atenţie scrierilor liter
în româneşte ale lui Eliade, inaccesibile în traduceri, ca să nu m

ublicistica dintre 1927 şi 1940, care era îngropată la „fondul la Biblioteca Academiei. Mai tîrziu, intervenind direct sau controversele de natură politică care se înmulţeau în jurul i, Culianu şi-a înmulţit referinţele la istoria culturală şi politică i din anii '30, cu turbulenţele ei. Analizele lui s-au adîncit, litatea tînărului Eliade (avea 33 de ani în 1940 cînd a fost gaţia de la Londra) i s-a înfăţişat mai complexă, mai ambiguă, eptată decît şi-o închipuise.

le notat aici că seria întrebărilor despre trecutul politic al lui cepuse din 1972, într-o publicaţie de mică circulaţie în limba din Israel. Revista *Toladot*, tipărită într-un tiraj probabil con- (în orice caz greu accesibilă în afara Israelului), publică te din *Jurnalul* încă inedit al lui Mihail Sebastian, comentate cu mărunte inexactităţi faptice. Important e că aceste revelaţii duc ura legăturilor amicale dintre Eliade şi Gershom Scholem – care va veni vorba curînd.

-o carte neterminată despre *Mircea Eliade necunoscutul*, scrisă 2-83 în franceză şi publicată postum în traducere românească (în ul *Mircea Eliade*, Nemira, 1995, care conţine şi traducerea studiu- onografic din 1978), Culianu face la un moment dat o mărturisire de succintă, pe atît de grea de sens : „Numai prin şi pentru Eliade at cîte ceva despre România. În România, n-am aflat nimic despre nia." Chiar şi un admirator critic al lui Eliade ca mine se poate oaşte în această formulă. Căci în România comunistă nu se putea nimic adevărat despre ţară, despre istoria şi cultura ei ; iar dacă se ceva, era cel mai adesea mai rău decît nimic. Căci măsluirile ideo- ice oficiale, interdicţiile, invenţiile, dogmele, minciunile, jumătăţile adevăr – chiar şi pentru cei care nu le credeau şi, spre a se apropia adevăr, le răsturnau – nu indicau decît piste false.

Orice cenzură e kafkiană, iar cenzura totală e total kafkiană. Situaţia de aşa natură încît chiar foarte puţinii cercetători care aveau acces „fondurile secrete" ale principalelor biblioteci, şi încă şi mai puţinii rcetători serioşi, inteligenţi, dedicaţi, nu puteau ajunge decît la adevă- ri locale, circumscrise, imposibil de raportat la structuri de înţelegere ai largi, care le-ar fi putut da un sens. Cenzura totală, aş adăuga, terilizează adevărurile pe care le îngăduie, le castrează de semnificaţie.

Că am aflat *prin Eliade* multe lucruri despre România – şi în bine şi n rău –, recunosc cu gratitudine. Problema mea a fost aceea de a afla *pentru Eliade* – adică pentru o (re)construcţie cît mai adevărată, cît mai

autentică a universului intelectual eliadian. În această dire lovit de tot felul de obstacole, dintre care cel mai mare era litatea, pînă la sfîrşitul lui decembrie 1989, de a concepe o re temporară în România *pentru* cercetări ale periodicelor din ani nu numai în scopul de a stabili seriozitatea „angajamentelor" s la fel de important - contextul în care acestea avuseseră loc, psihologii de azi numesc „presiunile situaţionale", personale şi Căci se dovedeşte că în multe alegeri ideologice „presiunile nale", tectonica mişcărilor subterane ale generaţiilor, ale gr sociale şi culturale, precum şi istoria locului cu aşteptările p produce în conştiinţe, joacă un rol tot atît de mare ca şi „tr individuale". Toate acestea trebuia să le înţeleg înainte de a studiul proiectat. L-aş fi putut desigur întreba pe Eliade îns ezitam s-o fac înainte de a cunoaşte mai bine, mai amănunţi punctual, opţiunile „mici", de zi cu zi şi de lună cu lună, ale ge sale într-o perioadă agitată de mari şi uneori ambigue confruntă logice şi politice, atît pe plan european cît şi într-un colţ mai d obscur al continentului european - continentul care a dat naşt secolul XX, celor doi monştri istorici gemeni (neidentici, de comunismul şi fascismul.

Culianu, ca discipol fidel şi de aceea riguros (urma să adopte m *Amicus Plato sed magis amica veritas*), avansase mult faţă de m ajunsese să cunoască destul de bine trecutul lui Eliade şi-al gen sale, chiar şi fără să consulte bibliotecile româneşti. În Italia mai apoi în Franţa şi în alte ţări, Culianu venise în contact şi cu români foşti legionari, de la care aflase multe detalii - inclusiv ane bîrfe, rumori trecute, etc. - despre Mişcare şi cei care gravitas jurul ei. La acest tip de cunoaştere imprecisă, dar nu fără valoare p o minte discriminativă, se adăugau informaţii textuale ajunse în Occ pe căi ocolite. În cazul lui Eliade întîmplarea face ca un amer istoric al religiilor, fost student al lui Eliade şi mare admirator al pr sorului, Mac Linscott Ricketts, care lucra la masiva şi minuţios d mentata sa monografie *Mircea Eliade : The Romanian Roots, 1907-1* (1988, 2 volume), să fi avut prilejul să viziteze România către mijlo anilor '80 şi să consulte, timp de cîteva luni, colecţiile de perio interbelice de la Biblioteca Academiei.

Mai mult, Mac izbutise în acei ani de grotescă dictatură ceauşistă xeroxeze mai toate articolele naţionalist-profetice ale lui Eliade, ca

luări de poziţie prolegionare din 1937-38. Cînd l-am întrebat
le îngăduise aşa ceva, într-o vreme cînd pînă şi modestele
scris manuale din România trebuiau înregistrate la poliţie, el
ns „Adusesem cu mine din America o maşină xerox porta-
promis c-o dăruiesc la plecare celor care mă ajută". Culianu
lui Mac, colegialmente, copii după aceste materiale şi era deci
ntă de cauză. Nu mai ţin minte dacă eu însumi i-am cerut
Culianu sau direct lui Mac, fapt e că în 1988 le citisem şi
iniţial şocat de unele pasaje, foarte puţine, e drept, şi nu lipsite,
t, de anume ambiguităţi. Îmi pare bine că am păstrat acele
a utile de vreme ce, după ştiinţa mea, nici pînă azi, la mai bine
eniu după 22 decembrie 1989, aceste texte, citate foarte des,
t încă publicate în România (cenzura a dispărut, dar idolatriile
nu sînt nici ele prietene cu adevărul)[2].
g un amănunt pitoresc – ca să nu zic „caragialesc" – şi poate de
pentru o istorie a cenzurii din România: cei care-l „ajutaseră"
oteca Academiei pe Mac n-au mers atît de departe cu permisivi-
ct să-l lase să xeroxeze textul cel mai controversat al lui Eliade
t un răspuns la o anchetă), apărut în *Buna Vestire* din 17 decem-
937, în ajunul alegerilor, la rubrica „De ce cred în biruinţa miş-
gionare" (despre existenţa acestui text se ştia, în anii '70 şi '80,
direct, prin fragmentele din jurnalul lui Mihail Sebastian publi-
n Israel în 1972). I s-a interzis cercetătorului american nu numai
area, dar chiar şi transcrierea de mînă a textului în limba română;
ngăduit doar să-l copieze în traducere engleză făcută pe loc şi sub
veghere. Cine ar fi bănuit asemenea subtilităţi, asemenea distincţii
n procedurile cenzurii „spontane", locale, aplicate unui cercetător
idual, străin, suspect, privilegiat?
au era vorba de o manipulare pusă la cale „mai sus"? Şi care putea
otivaţia atenţiei speciale de care se bucurase acel unic articol din
iografia eliadiană din partea păstrătorilor de secrete cultural-politice
la Biblioteca Academiei sau de aiurea? Ce i-ar fi putut îndemna să
un gest vag protectiv faţă de reputaţia lui Eliade, dacă nu cumva
u să păstreze originalul pentru cine ştie ce vagi şantaje? Greu de
s. Era, oricum, evident că ei erau preveniţi de caracterul „delicat" al
tului. Eliade însuşi, întrebat de Mac, negase că răspunsul la ancheta
nei Vestiri fusese scris de el – era vorba de o plastografie, fie ea
nicală. Unii au speculat că răspunsul ar fi fost compus de Mihail

Polihroniade şi inclus sub semnătura lui Eliade în ziarul legion însuşi - cum voi arăta imediat - vorbeşte de un răspuns anchetă, „editat” în redacţie.

În iunie 1972, Gershom Scholem îi ceruse lui Eliade despre vederile sale politice din trecut. Lui Scholem, care se a de el la întîlnirile jungiene de la Eranos, i se reproşase în *To* acceptase să colaboreze la volumul omagial *Myths and Symbols : in Honor of Mircea Eliade*, 1967. În răspunsul dat lui Scholem, scrie : „Nu-mi amintesc să fi scris o singură pagină de doctrin propagandă legionară. Dar Sebastian citează (p. 24, col 1) cîteva dintr-un text apărut în cotidianul Gărzii de Fier, *Buna Vestire* (1 decembrie 1937) şi intitulat «De ce cred în victoria mişcării legi Nu am colaborat niciodată la acest ziar. Cu toate acestea, textul de vreme ce Sebastian îl citează. Probabil era un răspuns, or anchetă, răspuns «editat» de către redactor. Mi-e cu neputinţă s alte precizări. Dar, în acea perioadă, colaboram la cîteva săpt importante, unde aş fi putut lesne expune astfel de idei. *De c făcut-o* ? ” (Traducerea din franceză, după o copie xerox a origi aflată în posesia mea, îmi aparţine ; scrisoarea a fost public *Jurnalul literar* în 1996). Eliade colaborase totuşi la *Buna Vestire* bibliografia îngrijită de Mircea Handoca, Editura „Jurnalul lit 1997, care înregistrează trei articole semnate, şi trei răspuns anchete, inclusiv textul discutat în corespondenţa cu Scholem). vorba de mărturii de simpatie sau de adeziune personală, dar perioadă de intensă campanie electorală (pentru fatidicele aleger decembrie 1937), cînd tot ce publica „şeful tinerei generaţii” implicit considerat propagandă de tineretul intelectual rinoceriza pe cale de rinocerizare[3] „Doctrinar” al Legiunii însă n-a fost nici şi n-ar fi putut fi : căci el se încăpăţîna să vadă în această organizaţ aspectul de mişcare politică de mase, interesată să cucerească put şi utilizînd în acest sens o demagogie populist-religioasă, cu prelu teroriste, ci o adevărată sectă creştină, mistică, iniţiatică, cu o secretă, un soi de anti-masonerie cultivînd jertfa de sine şi moart

Am insistat asura acestui episod pentru că e legat de amintirile despre Culianu. Astfel, în 1983, cînd a apărut *Festschrift*-ul Eliade e de Hans Peter Duerr (primisem volumele pentru că eram printre co tori), am citit cu mult interes contribuţia lui. El se străduia acolo demonstreze, cu mijloacele criticii de texte, că „dosarul” Eliade publi

Tbladot conținea inexactități și că Eliade nu scrisese – și n-ar fie textul din *Buna Vestire*. Analiza pare azi șubredă, dar la = cu informația pe care izbutise s-o obțină pînă atunci – e cu felul în care sînt prezentate „angajările politice" ale în *Mircea Eliade necunoscutul*. Acolo el scria : „Va... trebui ntrez că tot ce am scris despre Eliade a fost dictat de regula ntală a istoricului, care este aceea de a urmări adevărul în orice ri, și că din această pricină a avut el însuși impresia că-l ." (p. 263).

tă declarație de principii e crucială pentru înțelegerea persona- Culianu, și am avut prilejul s-o verific în mai multe rînduri și, l rînd, în timpul semestrului sabatic din toamna anului 1988, l-am petrecut la Chicago. L-am văzut atunci în multe ocazii – în ntul văduvei lui Eliade, Christinel ; în Swift Hall, unde, ca Scholar, universitatea îmi atribuise un birou vecin cu al lui ; în de la subsol din Swift Hall sau în restaurante de pe campus, am masa de prînz împreună ; la reuniuni studențești sau la colegiale în casele altor profesori ; și desigur în apartamentul de-mi amintesc că am petrecut seara de Thanksgiving a anului joi, 24 noiembrie), împreună cu logodnica sa, Hillary Wiesner, enise pentru această ocazie de la Boston. Culianu era foarte ostit de Hillary și zbura aproape în fiecare week-end la Boston dă. Anticipa aceste vizite cu înfrigurare și cu o lumină firavă, , tremurătoare de bucurie pe chip. Aveam impresia că se temea turisit că ar fi putut s-o piardă oricînd. Fosta lui studentă de la go, acum angajată în studii graduate islamice la Harvard, era mult nără decît el și crescută într-o lume complet diferită de a lui. Va ea atrasă de „exotismul" lui cultural, de stîngăciile lui, de accentul rtin ? Faptul că-i admira inteligența și scrisul, oricît de mîndru l-ar cut, nu-i dădea asigurări cu privire la durabilitatea relației lor. tele la Boston îl scoteau temporar din astfel de incertitudini.

*

În anii '80, amînasem, reluasem și iarăși abandonasem proiectul tii despre Eliade. În special nuvelele fantastice, care mă fascinau din România (*La țigănci și alte povestiri*, București, 1969), îmi ovocau la fiecare nouă lectură perplexități hermeneutice și totodată

dezamăgiri estetice, căci îmi dădeam seama de anume stî construcţie şi de-o anume inconsistenţă psihologică a car Defectele lor literare aveau totuşi, în acei ani, un caracter s pentru mine: recitindu-le le rescriam, rearanjam scenele, adă eliminam un detaliu, mi se părea că descopăr formulări mai imaginaţia mea de cititor producea capodopere efemere car cartea închisă, se prăbuşeau în uitare. Nu puteam însă uita labi de simboluri sau oscilaţiile între literă şi alegorie, care mă inci frustrau totodată şi din care degeaba încercam să ies după c propriu-zisă era terminată. Personajele, deşi rareori memorab neau într-un limbaj obişnuit lucruri care, prin curioasa lor amb mi se întipăreau în minte. Despre ce era vorba? Pentru a le construiam ipoteze care, la o analiză mai atentă, nu rezistau. La ipotezele erau generale (ilustrînd paradoxurile relaţiei dintre profan, miraculos şi banal, recognoscibil şi irecognoscibil). verificarea lor se dovedeau necesare amănunte tot mai precise, negăsit în teologie sau teosofie, trebuiau căutate – unde? În ist istoria trăită de autor, în anii '30 şi, după război, în anii urmărind de departe căderea României în „post-istoria" comun

Substanţa acestor ipoteze care adesea se băteau cap în cap o desigur proiecţiile mele de cititor, cu sistemul meu de referi informaţia mitologică, istorică, politică pe care o adunasem d lecturi, inclusiv lecturi întreprinse *prin* şi *pentru* Eliade (repet larea deja citată a lui Culianu, care mi se potrivea atît de bine „Numai prin şi pentru Eliade am aflat cîte ceva despre Romå România, n-am aflat nimic despre România"). Între altele, prin şi Eliade mi se trezise un viu interes pentru istoria României din a încoace, divergent în raport cu preocupările mele profesionale de u sitar american şi, de asemeni, cu cele cotidiene de imigrant c integrează încet-încet într-o nouă cultură, care învaţă un nou sist reguli scrise şi mai ales nescrise, adeseori în tensiune cu regulile Pe de altă parte, acel trecut istoric avea o legătură cu identitate profundă, de român în exil: mă născusem la Bucureşti în 19 curiozitatea mea redeşteptată promitea o înţelegere mai puţin schem a zbuciumului istoric în care îmi fusese dat să mă nasc, să cresc, trăiesc aproape 40 de ani. Oricum, ceea ce aflam despre trecutul p al lui Eliade – şi despre trecutul politic al ţării pe care o părăsi trecut pe care regimul comunist îl trata ca pe un „secret de stat" tulbura şi influenţa puternic proiecţiile şi aşteptările mele de citit

...de sensul unor oblicităţi neaşteptate (finalmente irezolvabile ...pentru analistul cel mai atent) pe care îl căpătau nuvelele sale ... revizitate, şi chiar un roman ca *Noaptea de Sînziene*. Cel care ... atenţia asupra ambiguităţilor subtile şi riguros indecidabile ... lui Eliade a fost Culianu. Mi s-a întipărit în minte o conversaţie ... am avut-o în 1988, în cursul unei plimbări pe campus-ul ...ţii din Chicago. Era toamnă, în coroana copacilor petele de ...licat conturate, verde pal, galben sau roşu, se răriseră. Mer...cet, cu paşi foşnitori prin frunzele căzute. Era după echinox, ... vorbeam de solstiţii. Mă gîndisem vreodată la coincidenţa ...istică dintre noaptea mitică de Sînziene la români, 24 iunie – ... în titlul romanului – şi noaptea istorică în care fusese înfiinţată ...a Arhanghelului Mihail, 24 iunie 1927, ora 10 seara? Culianu ... această legătură într-o emisiune la BBC în româneşte, într-un ... pe care nu l-a evocat. Cunoşteam bine romanul şi, din cuprinsul ... fi putut niciodată descoperi această coincidenţă, izbitoare ... Mi-am pus după aceea cîteva întrebări : să fie vorba de-o coinci...voită ? Şi dacă da, de ce fusese ea trecută sub tăcere în text, cu ce ...e, cu ce efecte ; să fie aici indicaţia unei adeziuni sau, dimpotrivă, ... delimitări ; sau a unei ambivalenţe ?

...teza unei coincidenţe voite (deşi niciodată semnalată de autor, „camuflată") e plauzibilă. Multe acţiuni importante din proza ...ică a lui Eliade se petrec la vremea solstiţiului de vară, înconjurat ... întreagă aură de mituri, rituri şi superstiţii erotico-florale în ...ţile agricole arhaice, cu prelungiri în creştinismul ţărănesc din ...tul Europei. Ca antropolog religios cu o pasiune declarată pentru ...ficarea unor astfel de supravieţuiri mitice, Eliade cunoştea ca ...l altul subiectul. În româneşte, „sînzienele" sînt unul din numele ...torii din 24 iunie. E o sărbătoare cu două feţe, suprapuse dar dis.... În creştinism, ea marchează naşterea Sfîntului Ioan Botezătorul, ...ar confirma şi derivarea etimologică nesigură din latină, „sanctus Johannis", cu toate că magia erotică a zilei n-are nimic creştin. A ... faţă e cea păgînă, cu privirea întoarsă spre zeiţa Diana (derivare ...ologică incertă, dar sugestivă : Sînziana = Sancta Diana).

Un cititor atent şi informat al prozei lui Eliade va recunoaşte fără ... dificultăţi sensul simbolismelor solstiţiale (trebuie adăugat că ...ul solstiţiului de vară, cel de iarnă, joacă un rol pivotal : vara stă ... semnul lui Eros, iarna sub cel al lui Thanatos). Problema e : putem ... o semnificaţie politică coincidenţei dintre data înfiinţării Legiunii

şi data cu care începe *Noaptea de Sînziene*? Dată fiind personajului central, Ştefan Viziru, proiecţie înşelător autobi autorului pe un fundal de „teroare a istoriei", semnificaţia putea fi văzută ca efectiv negativă, o repudiere a istoricului di tiva sacrului, dar şi ca o acceptare a lui din perspectiva un „saltului în paradox"... Istoria e ineluctabil tragică, dar există tatea ei puncte de ruptură prin care eul individual o poate dep *eros*, prin *agape*, prin *mit*. Noaptea de Sînziene, cea mai scur a anului, e un moment în care se produc evenimente miraculoas de altele care neagă miraculosul, jocuri primejdioase de *coi oppositorum*, cu consecinţe dramatice. Totul rămîne în ambiguit bolismele au sensuri contradictorii care se anulează reciproc, ne într-un labirint. Ramificaţiile alegorico-simbolice devin din ce enigmatice. Romanul poate fi citit şi într-o cheie astrologică s mică, dar nu cred că enigmele lui profunde ar putea fi as convingător descifrate. O lectură politică neutră e imposibilă: ori apologetică ori acuzatorie, dar nu va aduce clarificări str definitive.

*

Moartea lui Eliade în aprilie 1986 m-a tulburat, m-a făcut re-evoc amintiri şi să-mi repun întrebări în legătură cu relaţia amical-colegială. În drum spre Chicago (unde aveam să part serviciul memorial la care, printre alţi vorbitori, Culianu şi Saul au citit cu glas tare fragmente din proza lui), ascultam în Requiemul lui Gabriel Fauré, acea „berceuse de la mort", cu spus, cu ochii împăienjeniţi de lacrimi. Eliade a fost totdeauna bun faţă de mine, de-o generozitate naturală, simplă, delicată car fost de mare ajutor în primii ani de exil, şi întîlnirile noast întăreau interior, dîndu-mi în acelaşi timp sentimentul straniu d avut loc într-o Românie ireală, transparentă, de altădată, famili mitică, în care el mi-ar fi fost unul din profesorii preferaţi (necro pe care urma să-l scriu pentru *Limitele* lui Virgil Ierunca se i chiar „Profesorul"). Relaţia noastră, colorată de această percep mea – o percepţie care-mi întărea timiditatea faţă de el – a răm aceea respectuos distantă, cum indică faptul că, în conformitat obiceiurile lingvistice româneşti, el mi se adresa cu „tu", iar e

și nu eram invitat, să cobor sub „dumneavoastră". În contrast – formitate de astă dată cu obiceiurile lingvistice americane – Eliade ne-a îndemnat de la început să-i spunem „tu", și atît cît și eu am făcut-o fără ezitări, în consonanță cu sentimentele de afecțiune spontană și de simpatie admirativă pentru această extraodrinară. Vocea ei profundă, cu vibrații aspru-mătăsoase, ...git-o din prima clipă, și mi-a rămas la fel de dragă chiar și mai tîrziu, în anii 1990, mă certa pentru că nu mai terminam despre Mircea Eliade și nu interveneam în polemicile care se ... în jurul personalității lui. Venea dintr-o familie boierească din ..., vorbea românește cu un încîntător accent moldovenesc-aris-..., și era total devotată memoriei soțului ei, după moartea căruia ..., în apartamentul de pe Woodlawn Avenue, un altar de flori ...te într-un colț al camerei de primire, sub o fotografie mărită a ...ade în floarea vîrstei. De cîte ori mergeam s-o vizitez aduceam, o florărie din împrejurimi, un buchet sau o glastră pentru acel ..." întreținut în mare măsură de prieteni.

...oartea lui Eliade m-a făcut să-mi pară rău, să am remușcări că ... ținusem promisiunea de a scrie cartea despre el, astfel că în ... 1988 mi-am reînnoit încă o dată hotărîrea de a relua studiul de ... ori întrerupt. Soarta lui a fost însă să rămînă, pînă azi, neterminat. ... România era pe atunci închisă pentru un exilat ca mine, m-am ...t să profit de noua ocazie de cercetare oferită de constituirea ...ei Eliade în cadrul colecției de cărți rare și de manuscrise a ...otecii Regenstein de la Chicago (1987). Christinel a aprobat cererea de acces liber la arhivă (închisă publicului pentru cincizeci de ani ... moartea lui Eliade), așa că mi-am organizat șederea la Chicago, în ...ediul sabatic din 1988, astfel încît să pot lucra simultan la două ...ecte : cartea despre relectură (*Rereading*, care a apărut în 1993) și ...minarea atentă a arhivei Eliade, trei, patru ore pe zi. În aceste împre-...ri, cum am mai spus, era firesc ca unul din subiectele care reveneau ...reu în convorbirile cu Culianu să fie „alunecările" politice ale lui ...iade din anii '30. Mai ales că în Occident începuseră să apară articole ... mai severe despre relațiile sale cu Garda de Fier și se putea anticipa ...multirea lor.

Cunoscînd amîndoi cele zece-doăsprezece articole direct incriminate ...u incriminabile, am căzut de acord că ar trebui republicate fără ...tîrziere într-un mic volum cu textul românesc și cu traducerea paralelă

în engleză, însoţite de o prefaţă (scrisă de Culianu) şi de subs
note istorice. Am vizitat-o împreună pe Wendy Doniger (O'Fla
titulara catedrei Eliade şi prietenă bună cu Christinel, cerîndu-i p
A găsit ideea excelentă şi şi-a oferit sprijinul, dar prevedea dificult
s-au dovedit curînd insurmontabile (Christinel s-a împotrivit cate
Cunoscut ca discipol al lui Eliade, Culianu, acum profesor
Divinity School, era desigur sîcîit de întrebările pe care i le
colegii şi studenţii în legătură cu trecutul politic al maestrului s

*

Cînd l-am revăzut în toamna lui 1988, Culianu îşi modificase
vederile despre ideile politice ale lui Eliade, aşa cum fuseseră aceste
crise în monografia *Mircea Eliade necunoscutul*, scrisă între 198
Anume, devenise mai critic faţă de fostele angajamente ale maestr
Recunoştea că acesta se orientase greşit în politică în anii '30,
lăsase molipsit de credinţele „salvaţionist"-naţionaliste ale genera
că fusese la un moment dat apropiat de Legiune şi de şeful charism
al acesteia. Luînd cont de datele şi ipotezele în acest sens, care înc
seră să apară în polemici în jurul lui Eliade din 1985-86, Culianu re
că nu cunoscuse mai devreme unele documente. Pe de altă parte,
neîmpăcat împotriva inexactităţilor şi interpretărilor exagerate, rău
toare, care nu lipseau din astfel de piese „demascatoare" (mă gînde
publicaţiile anti-Eliade ale unei cercetătoare care, cu puţini ani înai
îşi luase doctoratul în Franţa cu o amplă teză despre acelaşi Eliade,
numai mediocră intelectual dar şi scrisă pe un ton admirativ insuport
la lectură ; citisem teza la îndemnul lui Eliade însuşi, care avus
slăbiciunea s-o recomande pentru o poziţie universitară în Statele U
şi care îmi ceruse şi mie sprijinul în acest sens). Dar toate aces
deveneau marginale cînd venea vorba de opera lui Eliade luată
ansamblul ei.

Din păcate, această vastă operă, atît de luxuriant erudită şi atît
accesibilă unui public internaţional, dădea semne de îmbătrînire meto
logică. Marile idei ale lui Eliade, îmi spunea Culianu, cum ar fi c
despre posibilitatea unei fenomenologii istorice a sacrului, nu rezist
prea bine noului climat intelectual din Occident, dominat de poststru
turalism. Succesul mondial al lui Eliade, ca şi interesul specialiştilor
ipotezele lui, erau fragile şi aveau să fie uitate încet-încet, anticipa

În afară de eruditţii în istoria disciplinei (antropologie culturală şi [illegible], istoria şi filozofia religiilor şi miturilor), mai citeşte azi pe Frazer (autorul cîndva faimosului *The Golden Bough*) sau pe Müller? Cu timpul, opera de savant a lui Eliade avea să sufere o asemănătoare – erudiţia, oricît de ieşită din comun, se înve-; ipotezele irefutabile, oricît de atrăgătoare prin originalitatea lor o vreme, devin obsolete. Dar, evident, oricît ar fi de improbabilă, [illegible]rea lor nu poate fi exclusă. Eram de acord. Cît despre cultura [illegible], aş adăuga eu azi, la zece ani de la dispariţia oficială a comu-[illegible]lui, Eliade va continua să fie o icoană a împlinirii, în ciuda [illegible]jului său ideologic, un geniu într-o constelaţie finalmente transpo-de români din ţară şi din emigraţie (Eminescu şi Caragiale, cele axe ale identităţii culturale româneşti, Hasdeu, Iorga, Brîncuşi, [illegible]co, Cioran); o provocare pentru rarii iconoclaşti, o inspiraţie [illegible]u şi mai rarii savanţi în istoria religiilor, folclor sau antropologie; [illegible]odel sau un contra-model – şi contra-modelele pot fi uneori la fel [illegible]portante ca şi modelele pozitive – pentru scriitori şi artişti.

În 1988-89, Culianu se îndepărta discret de căile maestrului, pe care [illegible]tinua totuşi să-l venereze. Profesional, depăşise fenomenologia şi, [illegible] am mai spus la început, încerca să folosească un model episte-[illegible]logic computaţional intertextual al minţii omeneşti, în care sfera [illegible]nomă a religiosului ar avea o pondere unică[5]. Personal, se îndepărta preocupările „româniste" ale lui Eliade. Era pregătit să abandoneze [illegible]fesiunea ortodoxă şi vorbea privat de o convertire la iudaism în [illegible]tură cu proiectul de căsătorie cu Hillary Wiesner. Interesant, el [illegible]şi schimbase însă poziţia în ce priveşte acuzaţiile care i se aduceau Eliade. Da, înainte de război, Eliade se lăsase luat de valul naţio-[illegible]list-extremist care se revărsase asupra României. Nu, el nu fusese [illegible]isemit, nici practic, nici teoretic, deşi într-un rînd, în ajunul alegerilor în 1937... Dar Culianu continua să creadă, împreună cu Ricketts, în [illegible]plicaţia lui Eliade însuşi, şi anume că răspunsul său la ancheta ziarului [illegible]na *Vestire* din decembrie 1937 fusese alcătuit în redacţie, fără ştirea [illegible] (deşi în consens cu cele cîteva articole anterioare în care dăduse o [illegible]terpretare religioasă ideologiei legionare, descifrînd în ea posibilitatea [illegible]nei „revoluţii creştine"). Părerea mea – bazată pe o cunoaştere directă [illegible] obiceiurilor presei româneşti din comunism – obiceiuri pe care comu-[illegible]niştii nu le inventaseră însă – e că explicaţia lui Eliade rămîne plauzibilă, deşi, în fond, nu-l scuză; şi că în ciuda aparenţelor – care în contextul

anilor '30 şi ai războiului puteau fi legitim interpretate aşa interpretat Sebastian în extraordinarul său *Jurnal* – el a reg război filonul autentic umanist al gîndirii sale din tinereţe, u ecumenism. Dar e clar că distanţarea lui Culianu faţă de mae o explicaţie mai largă : credinţa discipolului în infailibilitatea m se clătina.

*

Îl cunoscusem pe Culianu în 1969-70, cînd îmi fusese stu Bucureşti. Era, de pe atunci, o figură aparte, un timid ambiţios c mai mult decît profesorii săi, iubit şi admirat fără invidie de c capabili dintre colegii săi. Mai mult decît de la cursuri sau din seminar, mi-l amintesc din zgomotoasele restaurante sau brase apropierea Universităţii (Dunărea, Lido), unde ca tînăr profeso geam uneori cu studenţii mei favoriţi. Mesele noastre se lărgeau r se făcea loc pentru prietenii sau prietenele studenţilor, pentru pri şi prietenele acestora, şi se încingeau discuţii pe temele şi la nive cele mai diferite, de la povestit de anecdote şi bîrfeală – pe care o tificam ca pe-o activitate epistemologică informală, un soi de „folc epistemologic – pînă la idei filozofice abstruse ; de la chestiuni coti de politică culturală (mai ales obsesii legate de cenzură, căci participanţii scriau şi sperau să publice : ce-a mai interzis cenzu ultimul timp ? ce-a mai trecut ? ce şanse ar avea o traducere din c autor ? etc.), pînă la chestiuni politice, abordate desigur indire alegoric. Unii plecau, alţii veneau, depinzînd de timpul pe care-l a („ferestre" între cursuri, pauze, timp de pierdut etc.) ; unii stătea orele, alţii cu minutele. Culianu apărea imprevizibil la astfel de întîl conviviale, uneori volubil, alteori taciturn, dar centrul atenţiei se depl invariabil spre el. Se anima rareori şi atunci ochii lui de obicei inexp sivi erau străbătuţi de scăpărări lucide, tăioase.

Culianu părăsise România în 1972, la un an după „mini-revolu culturală" de tip Mao lansată de Ceauşescu, şi cu un an înainte de mi Aveam să-i pierd urma pentru scurtă vreme. La mai puţin de un an du sosirea mea la Bloomington, la Indiana University, am primit de la el scrisoare expediată din Roma, cerîndu-mi „*indicaţii în privinţa un strămutări în Statele Unite*" (28 octombrie 1973). Fusese primit l Universitatea Catolică din Milano, cu o bursă pentru studii doctorale î

ilor. Proiectata lucrare de doctorat nu era încă monografia Eliade, pe care urma s-o scrie în anii următori, ci avea generală, logica şi psihologia buddhistă (şcoala „abisală" a şi Vasubandhu), într-un domeniu totuşi apropiat de cercetările ice ale lui Eliade. (Culianu menţiona că descoperise tema în prin Sergiu Al-George.) O altă scrisoare (Milano, 7 ianuarie rbea de o „frumoasă recomandare" pentru studii doctorale liade, a cărui operă era fără îndoială unul din cele patru care Culianu lucra simultan : „Lucrez la patru cărţi deodată, două sînt pe terminate iar una ar fi trebuit să-mi dea mult doctorat... (...) Am speranţe ca una din cărţi s-o public la Paris, poate dl. prof. Eliade mă va ajuta să public un articol despre m care e în fază de elaborare, parte a acestei teze. (...) Articolul se intitulează «Contemporary Debates on Gnosticism : Jonas-», iar teza la care lucrez (o scriu direct în engleză, nu în) : *Gnosis in Contemporary Research*. Ar avea 300-350 de pp. şi inde toată bibliografia în jurul Gnozei de la Reitzenstein încoace". n complet de aceste scrisori cînd le-am găsit, în „arhiva" mea (mai bine zis în „antiarhiva" mea), căutînd alte scrisori din a jumătate a anilor '80, pe care mă tem că le-am pierdut.

Occident, l-am revăzut pe Culianu în februarie 1975, cînd i-am împreună cu soţia mea, Adriana (Uca), pe Mircea şi Christinel la Chicago. Se afla acolo şi fostul meu student de la Bucureşti, Marghescu care, după cîţiva ani în Franţa (terminase un doctorat cycle la École Pratique des Hautes Études sub vaga supraveghere Roland Barthes), fusese numit asistent de franceză în departamentul mbi romanice de la Chicago. Acesta îl găzduia pe colegul şi enul din anii de studenţie bucureşteană care venise din Italia cu o de studii pentru cîteva săptămîni. Fusesem cu toţii invitaţi de soţii de la cină, la Quadrangle Club, şi apoi în apartamentul de pe dlawn Avenue. Nu mai ştiu ce s-a discutat, dar îmi amintesc că enţa lui Marghescu, a cărui voce ridicată domina conversaţia altfel mă, mă irita. Buzele lui groase şi roşii, înconjurate de părul negru al rbişonului care-i dădea un aer de Lenin tînăr, se contractau şi se nflau aproape convulsiv cînd vorbea, pe un ton obsecvios şi arogant odată. Nu-mi displăceau însă eforturile lui de a justifica, fie şi doar parte, opinia exorbitantă pe care-o avea despre sine : citea şi studia u înverşunare şi franceza lui era perfectă. Sfida dificultăţile exilului

(infinit mai puţin umilitoare decît cele, poate mai mici, din
şi, la Chicago, universitatea fiind plasată într-un cartier care-
distincţia victoriană şi căpătase reputaţia de focar de criminali
în buzunar un revolver care arăta ameninţător dar care se în
cu aer comprimat şi în loc de gloanţe folosea gaz lacrimogen
n-a avut niciodată prilejul să-l folosească).

Marghescu, prieten devotat, continua să-l ajute pe Culia
ce-i făcuse cunoştinţă cu Eliade la Paris, cu un an în urmă[6]. D
eforturi ca să-i obţină o bursă de studii la Chicago (desigur pri
care scrisese recomandarea şi făcuse anume demersuri admini
Era, pentru Culianu, un moment de cotitură : maestrul, după
ani de comunicare epistolară, după ce recunoscuse prezenţa
sacru" în Culianu, îl accepta oficial drept discipol.

L-am revăzut pe Culianu la distanţă de ani, la Paris şi la Chi
fugă şi nememorabil, cu excepţia începutului verii 1987, c
participat amîndoi la Congresul Academiei Româno-Americane
lui Mircea Eliade şi ţinut în parte la Sorbonne, în parte la
Pompidou. Din nou mă întreb : de ce n-au devenit relaţiile
-colegiale dintre noi, mai ales după mutarea sa efectivă în Am
mai strînsă prietenie ? Am admirat totdeauna la el genialitatea m
şi talentul natural pentru asceza lecturii, pasiunea cunoaşterii şi
tatea intelectuală, profesionalismul competitiv, dar mi se părea c
rămîne destulă energie imaginativă pentru a intui cu precizie in
celuilalt şi pentru a ghici motivaţiile şi aşteptările lui tacite. C
cuvinte, mi se părea că-i vine greu să se pună în locul altuia (al m
fapt) şi să judece lucrurile şi din perspectiva lui. Poate că avea
astfel de intuiţii, dar le folosea selectiv. Cum am mai spus, respec
care mi-l arăta era prea formal ca să încurajeze deschideri mai sp
şi personale.

Ambiţia naturală a discipolilor remarcabili e de a ocupa
maestrului la retragerea acestuia. Ironia e că tocmai această reputa
discipol „oficial", după moartea maestrului, a devenit stingheri
pentru el la University of Chicago, şi poate, într-un mod obsc
tragic, a fost răspunzătoare şi pentru asasinatul căruia i-a fost victi

Fapt e că în toamna 1988, cînd ne vedeam des la Chicago, Cul
se delimita, nu neapărat explicit şi nici dramatic, de Eliade. Proc
acesta începuse de o bucată de vreme şi avea să continue. Eliade însu
înţelegeam de la Christinel – nu-l mai agrease total în ultimii ani

toate că-l lăsase moştenitor intelectual şi, dacă nu mă înşel, testamentar. Discipolul dădea semne de independenţă. „Mircea e erudit, un mare erudit...”, repeta Christinel cînd vorbea de el, lăsînd în suspensie un „dar”... subînţeles, nerostit. Culianu ţinea la ea, o admira moral şi-o proteja, deşi ea avea anume mici ... faţă de el – suspiciuni de care nu se putea ca el să nu-şi fi dat seama şi eu îmi dădeam seama că încrederea ei în mine se ... cu timpul). Un erudit, un mare erudit (dar...). În serile în ... invita pe amîndoi, împreună cu o prietenă a ei româncă, Sanda ... alteori cu Wendy Doniger (Culianu demonstrîndu-şi talentele ... amator, specialist în *cucina rustica* şi cu deosebire în *spaghetti* ...*na*), se vorbea despre una-alta, se povesteau multe anecdote, ... despre Eliade, se făceau comentarii despre campania electorală ...rsus Dukakis), dar printr-un fel de coordonare spontană, tacită, ... subiecte pe care le aveam cu toţii în minte, dar care ar fi putut ...ure pe gazda noastră, erau cu grijă evitate. Simţeam, la marginea ... zone de tăcere, marea ei vulnerabilitate bănuitoare într-un ...ru instabil cu tendinţa ei naturală către deschidere şi încredere. ...spectul devotat al lui Culianu pentru Christinel nu-l abătea de la ...l interior pe care-l apucase. În septembrie 1990, el se îndepărtase ...t de Eliade încît putea scrie, în *Lumea liberă*, revista românească ... New York, că admiraţia lui pentru Eliade se datora toleranţei ...in faţă de „dezacordurile de vederi cu el”. Modelului de exilat ...igmatic al lui Ulise, propus de Eliade (şi care la un moment dat mă ...ionase atît de mult, încît îmi stimulase dorinţa de a-i studia opera ...funzime), Culianu îi opune acum modelul exilantului-martor, Elie ...el, supravieţuitor al Holocaustului şi „rezistent”

> Un scriitor [referinţa e poate la Vintilă Horia] afirma după război... ... orice exilat trebuie să se identifice cu Ovidiu ; Mircea Eliade, care mi-a oferit nemăsurata şansă să-mi continuu dezacordurile de vederi cu el, spunea în *Jurnal* că orice exilat trebuie să se identifice cu Ulise. Eu cred că orice exilat trebuie să se identifice cu Elie Wiesel. Iar dacă Wiesel are dreptate, atunci orice exilat nu poate *să nu se identifice cu el*... Wiesel este un rezistent[8].

Culianu se îndepărta de maestrul său, recunoscător dar nu fără a ...nala anume reale dezacorduri. Acestea rămîneau vagi pe plan expli...it, dar implicaţiile aveau ramificări mai largi. Tot aşa cum el învăţase

ceea ce ştia despre România *prin şi pentru* Eliade, acum, în elibereze de influenţa maestrului, se angajase şi într-o rev rioară a canonului cultural românesc. Cele mai drastice r acestui proces sînt puţin cunoscute, fie că autorul le-a expr doar aluziv, fie că în unele cazuri a fost protejat de prieteni c lăsat să publice anume texte. În editorialul său necrologic (1991), Dorin Tudoran relatează următorul episod interesant an în urmă îmi trimisese – «spre consultare» – două tex Eminescu. Nimeni nu a îndrăznit să i le publice ; n-am fă eu... Nu s-a supărat defel şi am discutat seri în şir despre to tabu-uri de care, «nereuşind să ne eliberăm, dragă Dorin», s «liber cu adevărat nu va fi spiritul nostru»"[9].

Îmi amintesc foarte bine de acest episod pentru că, fiind m colegiului redacţional al *Agorei*, am fost şi eu consultat. Lect produs un mic şoc : teza polemică a lui Culianu, anume că E dacă ar fi trăit în secolul XX, ar fi fost Corneliu Codreanu, mi absurdă. Nu pentru că viola un tabu sau pentru că încălca reguli despre ce şi cum se poate spune, ci pentru că viola logica istoriei, că introducea ceva pueril, ceva de joc analogic de societate în genul fi fost dacă ar fi fost ? " Există, desigur, prelungiri legitime, con tuale, ale unor asemenea jocuri de ficţiune (în sci-fi mai ales), discursul istoric responsabil ele sînt nelalocul lor sau trebuie mo cu multă fineţe, într-o argumentare nuanţată. Oricum, identitate pusă de Culianu mi se părea complet falsă – una din acele enormi care oamenii inteligenţi le comit adesea verbal, mai rareori în sc

Pe moment, n-am integrat „ieşirea" intempestivă a lui Cu într-un „pattern" mai larg de psihologia relaţiei dintre maest discipol. Fusese, cel puţin pentru mine, o mică aberaţie, o exag atipică. Azi n-aş respinge cu totul o interpretare a acestui episod c posibil exemplu de „deplasare" sau „deviere", în care un începu ostilitate nemărturisită a lui Culianu faţă de imaginea maestrului s „tatălui spiritual" s-ar fi descărcat prin „ricoşeu" asupra unei figur care Eliade fusese fascinat şi influenţat : Eminescu. Oricum, nu treb prea multă subtilitate pentru a vedea că Eminescu, aşa cum e preze în textele amintite, e în mare măsură un substitut pentru Eliade, c rămîne în fundal, nenumit.

Ca să ne convingem, să luăm un pasaj din monografia lui Culia *Mircea Eliade* (Assisi, 1978 ; inclusă în volumul postum de la Nemir

vorba de „rădăcinile gîndirii eliadiene" care ar trebui „ortodoxismul" lui Eminescu: „Valorile spirituale genuine mului îl obsedau deja în secolul trecut pe un mare poet ca Eliade e mult mai aproape de Eminescu decît de contem-" (Culianu, *Mircea Eliade*, *ed. cit.*, p. 42). Evident, după mai deceniu de la scrierea acestor rînduri, Culianu îşi schimbase de ideologia lui Eminescu, în care vedea (greşit, anistoric) le a ideologiei ultranaţionalismului dintre cele două războaie, renăscut monstruos sub forma naţional-comunismului şi ilor acestuia în postcomunism. Desigur, Culianu n-a contestat geniul poetic şi mitopoetic al lui Eminescu, despre care a scris pătrunzător şi original.

ncluzie: despărţirea discipolului cu „focul sacru" de maestrul idolatrizat începuse, firesc. Unde l-ar fi dus pe Culianu noul nu putem decît bănui. Ceea ce e sigur e că ucigaşii lui Culianu inat pe cel mai important şi original discipol al lui Eliade, şi, le, ceea ce era mai viu, mai dramatic, mai neaşteptat în marea ire intelectuală lăsată de maestru.

Bloomington, septembrie 2000 – ianuarie 2001

Note

gmente dintr-un eseu memorialistic mai amplu, intitulat: *Culianu: iade: Eliade: Culianu: amintiri şi lecturi.*

l-a sosit, în timpul relecturării acestui manuscris pentru corecţii, numărul pecial al revistei *Vatra* (6-7, 2000), dedicat lui Eliade. Mă bucur să văd că l conţine toate articolele controversate ale lui Eliade, editate de Mircea Handoca. Părerea lui Culianu şi a mea a fost – cum se va vedea – că aceste articole ar fi trebuit să apară în 1988.

Pentru o analiză amănunţită a surselor şi contextului istorico-politic al *Rinocerilor* lui Eugen Ionescu, vezi articolul meu „Ionesco and *Rhinoceros*: Personal and Political Backgrounds", în *East European Politics and Societies*, vol.9, Fall 1995, pp. 393-432.

Marea excepţie fiind Eugen Ionescu. Culianu i-a dedicat un articol cu prilejul împlinirii a 80 de ani (*Agora*, Vol. 3, Nr. 1, Februarie 1990, pp. 286-88). Textul fusese scris la 5 decembrie 1989, cu doar trei săptămîni înainte de execuţia lui N. Ceauşescu, în plină perioadă a „revoluţiilor anticomuniste" din 1989. Citez din „Ionescu, mîntuitorul": „Domnule

Ionescu, Dumneata ai spus *Nu !* din anii '30 şi pînă acum ; şi iată c
nu numai curaj, ci şi dreptate. A spune *Nu !* cînd orice umbră de i
e ştearsă de entuziasme suicidare e mult mai greu decît a crede.
Nu ! într-o ţară care de 50 de ani e tot mai rău atrasă de abisuri, ma
o neclintită *vocaţie a prăpastiei*, înseamnă a-ţi semna bilet de tre
altă ţară. Dar în Franţa n-ai uitat de unde ai pornit, şi ai continua
Nu ! mai departe, cînd *schimbătorii la faţă* de mult aplecaseră ste
rămas *singurul român de seamă* să spui *Nu !* răspicat celei mai ru
dictaturi pe care România a suferit-o de la întemeiere şi pînă
dictatura lui Ceauşescu" (sublinierile mele).
În filigran, apar aici – şi restul omagiului verifică această interp
figura dictatorului Ion Antonescu (care a publicat documente ju
represiunea rebeliunii legionare în *Pe marginea prăpastiei* şi care
simetrie a contrastelor, l-a anticipat pe cel de-al doilea „Condu
Nicolae Ceauşescu), şi doi din cei trei mari exilaţi postbelici,
(„schimbător la faţă") şi Eliade, implicat prin caracterizarea lui I
drept „*singurul* român de seamă" care a spus Nu ! Evident, a-l ve
Ionescu ca „*singurul* care n-a vrut să mîntuie România", şi prin urm
„*singurul*, adevăratul ei Mîntuitor" e o hiperbolă, o figură retorică şi,
chiar mai rău, o confuzie de planuri. Ionescu/Ionesco avea o atitudin
prea ambivalentă faţă de România ca s-o poată „mîntui", fie şi împ
propriei sale voinţe. În ce mă priveşte, îi recunosc totuşi o anume capa
dacă nu chiar de a „mîntui", de a absolvi individual greşelile trecu
unor prieteni.

5. Pentru distanţa pe plan profesional pe care o luase Culianu faţă de ve
lui Eliade savantul, vezi prefaţa lui A. Oişteanu la volumul Ioan
Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo* (Bucureşti, Nemira, 1994, 1
6. La 6 septembrie 1974, la Paris, Eliade nota în *Jurnal*: „Întîlniri
Marghescu (a căpătat un post la departamentul de franceză din Chica
Ioan Culianu, tînăr istoric al religiilor foarte înzestrat (timid şi cutez
acelaşi timp)." La 16 septembrie 1974 : „Cină cu Ioan Culianu la un
taurant chinezesc, apoi stăm de vorbă, în biroul meu, pînă la miezul n
Ştiam de mult că Dumézil avea dreptate spunînd : În Istoria Religiilor,
orice altă disciplină, un singur lucru contează : ai sau nu ai *le feu sac*
Culianu, evident, avea focul sacru.
7. Imediat după moartea lui Culianu, Dorin Tudoran afirma în editorialul
din *Agora* (vol. 4, nr. 3, iulie-septembrie 1991) că „După asasinarea lui Io
uciderea lui Culianu reprezintă cea mai mare crimă împotriva culturii româ
Iorga fusese ucis de membri ai Gărzii de Fier ; împuşcarea lui Culia
după un an şi cîteva luni de la răsturnările din 1989, fusese poate pus
cale de succesorii secreţi ai „Gărzii de Lemn" (cum o numea Culianu într-
text alegoric-satiric, „Jormania liberă", *Agora*, vol. 3, nr. 2, iulie 199

… de membri ultranaţionalişti ai Securităţii ceauşiste, reînviată subteran … Ion Iliescu.

… Moshe Idel, „Libertate şi teamă” (I, II), *Observator cultural*, pp. 11, … din 15 şi 22 mai 2000. Ipoteza lui Idel mi se pare foarte interesantă: ea …ntuează rolul jucat de elementele ultranaţionaliste din emigraţie în complotul care e responsabil de asasinarea lui Culianu, dar nu respinge posibilitatea teoriei mai vechi, anume că acţiunea pornise din cercurile Securităţii ceauşiste care supravieţuise şi era foarte activă după ce se „autodecapitase”, sacrificîndu-l pe Ceauşescu însuşi. Semiotica asasinatului lui Culianu ar indica mentalitatea legionară a complotiştilor. Problema e că alţi comunişti aveau o mentalitate similară, ceea ce se verifică, în cazul României, în fenomenul naţional-comunismului ceauşist, care a supravieţuit în alianţă cu elemente ale ideologiei legionare. În ultimii ani pe care i-am petrecut în România, chiar şi înainte de mini-revoluţia culturală ceauşistă din 1971, unii din prietenii mei vedeau în grotescul „Conducător” de atunci al naţiunii o reîncarnare a „Căpitanului”. În discuţii private, o referinţă la „Căpitan” („Ai văzut ce-a spus ieri Căpitanul?”) era fără dificultate …elcasă ca o referinţă la Ceauşescu. Nu mi se pare exclus ca unul dintre extremiştii naţional-comunişti din Securitatea paricidă, poate chiar un amator de gnoze şi esoterisme, să fi ordonat sau co-ordonat asasinarea lui Culianu. Poate că noţiunea de co-ordonare (sau de co-operare) e mai potrivită, pentru că e totuşi greu de crezut că Securitatea românească, grosolană şi primitivă în acţiunile ei naţionale şi internaţionale, ar fi fost capabilă de precizia profesională şi „rituală” a acestui asasinat.

… interesant de notat că revista legionaro-comunistă *România Mare* (ianuarie 1992), prin pana unui colaborator (Leonard Gavriliu), saluta într-un limbaj de o degustătoare vulgaritate uciderea lui Culianu într-un W.C. ca o pedeapsă simbolic potrivită pentru „crime împotriva culturii române”, inclusiv crima de „lez-Eminescu”.

O instanţă modernă – magie, imaginaţie şi putere

John Crowley

A existat în viaţa mea o vreme cînd mă temeam de magie.

Există nenumărate moduri de a înţelege greşit acest enunţ, sau da o lectură eronată, în orice caz, în privinţa experienţei mele de S-ar cere mai întîi o definiţie a magiei, precizarea cîtorva catego limite, cel puţin; nu are un conţinut limpede, conţine totodat mult şi nu destul. Ar mai fi necesar şi ca dumneavoastră să ştiţi ciuda faptului că am tot scris cărţi despre posibilitatea magiei, d alte lumi ascunse în aceasta ori care o conţin pe aceasta, despre genţele din jurul nostru care nu sînt de aceeaşi natură cu noi, am î să cred în magie încă din primii ani ai copilăriei. (Copiii mici cr toţii în ea, desigur; ei cred că numele au putere asupra lucrurilo repetiţiile rituale au efect, că sufletele noastre ies la iveală în vise.) un ataşament profund faţă de încîlceala şi de accesibilitatea metaf a unor sisteme create de oameni, cum sînt astrologia şi alchimia, ştiu că ele – ca şi alte magii asociate lor, ca numerologia şi geoma precum şi imitaţiile de ştiinţe de tipul homeopatiei – nu au efect pri însele. Sînt efective ori principiile călăuzitoare ale alchimiei şi ho patiei, ori principiile chimiei fizice moderne: nu pot funcţiona amb

Magia de care am ajuns să mă tem – am observat prima oară a lucru pe vremea sinuciderilor cultice Jim Jones – mă urmărea în vi ajunsesem să o pot recunoaşte aproape după miros, ca un vînător vrăjitoare – era acea magie care pretindea că deţine putere asu morţii, prin resurecţie sau prin imortalitate fizică şi, în consecin dominaţie asupra altor constrîngeri de ordin fizic. Desigur, şi biseri

m crescut pretindea că are putere asupra morţii, şi asta nu m-a
iciodată, deşi m-a plictisit şi m-a descurajat uneori ; numai că,
ul secolelor, această biserică renunţase la pretenţia ei *activă* de
bilă să învingă moartea sau să învie morţii (sau îngăduise ca
pretenţie să cadă în desuetudine), propunîndu-şi, în schimb, să
eze credincioşilor săi un loc cît mai bun pe lumea cealaltă.
redeam că toate aceste culte şi personaje hieratice care îşi
au puteri asupra morţii şi a lumii le posedau cu adevărat.
lor de a te obliga să crezi mi se părea înspăimîntătoare. Mulţi
pe care îi cunoşteam găseau şi ei că e un lucru trist şi nefericit ;
eam ameninţat în chipuri pe care nu le-am înţeles niciodată.
agia are într-adevăr putere nu se poate, desigur, nega. Ştim cu
ărmecele voodoo şi vrăjitoria îşi pot ucide victimele - deşi sînt
oate de sigur că, în ciuda temerilor seculare, ele nu afectează
il, nici oile. Puterea magiei e *intersubiectivă,* intervenind între
între conştiinţe umane, şi aceasta este puterea pe care am experi-
-o eu însumi. Am fost supus unei magii malefice, *ca şi cum* ar fi
să funcţioneze, în timp ce eu negam că aşa ceva e posibil. Vreau
n : am ştiut totdeauna că puterea intersubiectivă a magiei e mare ;
că în toate timpurile şi în toate locurile ea a fost utilizată pentru
ndi putere asupra inimilor, sufletelor şi trupurilor ; singurul lucru
re nu-l ştiam era că poate avea putere asupra cuiva care nu crede
, sau care crede că nu crede în ea - care ştie că forţa ei fizică este
. Era ca şi cum toţi acei vrăjitori şi partizanii lor ar fi trăit într-un
nivers decît mine şi m-ar fi putut antrena în universul lor contra
el şi în ciuda neîncrederii mele.
ar putea să vă impresioneze această uimitoare naivitate a cuiva
meditase atîta asupra chestiunilor cu pricina. În vremurile acelea
nspăimîntătoare confuzie, conversam odată cu un prieten care cu
ia şi cu magicienii nu avea nici în clin nici în mînecă şi i-am spus :
r şi simplu nu ştiu - oare aceste puteri există doar *în interior*, sînt
ri ale sufletului şi ale minţii, sau sînt cumva puteri reale şi *în*
rior, în lumea din afară? Care din două?" Iar el mi-a răspuns
mîndouă", ceea ce, fără îndoială, aşa şi este - de ce oare nu mi-a
ut asta prin minte?
Timpul şi reflecţia, alţi oameni şi noi drumuri care şi-au făcut
riţia, toate m-au îndepărtat de perplexităţile şi de spaimele pe care le
eam, fără să le rezolve pînă la urmă. Dar între aceşti oameni a fost

unul care avea un profund respect pentru magie şi un fel in concepe, ca pe o putere a sufletului şi o putere în lume, care î istoria şi îi înţelegea principiile cu o perspicacitate uluitoare el însuşi magician, un magician practicant – un magician bun, nul meu cel bun; o vreme, incredibilă şi îngrozitor de scurtă, a torul şi deschizătorul meu de drumuri. Despre el aş vrea să vă

La începutul începuturilor am ajuns să-l cunosc pe Ioan datorită interesului meu pentru Giordano Bruno. Îl descoper Bruno cu mult timp înainte, prin Frances Yates, savanta din Britanie care a contribuit atît de mult în anii '60 la modificarea pe care o aveam cu toţii despre Renaştere şi mentalităţile ace cartea ei *The Art of Memory,* pe care am ales s-o citesc mai mult minunatul ei titlu, Bruno apare ca o figură îndrăzneaţă şi extra care a transformat o unealtă retorică clasică într-un sistem ma ajutorul căruia mintea urma să dobîndească noi şi vaste put cultivarea unui sistem mnemotehnic cu fundamentare astrolo mitologică. Uimirea pe care am simţit-o aflînd acest lucru, că din trecut putea gîndi cu totul altfel decît mine despre ce este mi ce poate ea înfăptui, a fost enorm de semnificativă pentru mine. ochilor mei şi-a deschis perspectivele o imensă epopee fenomeno istorico-ştiinţifică şi magico-realistă, lucru pe care îl regret astăzi, după cum s-ar putea să-l regrete şi unii dintre cititorii me

La vremea respectivă forţa mentală sau puterea gîndului mi se a fi cheia sistemului lui Bruno; în concepţia mea tehnicile sale monice au devenit o metaforă pentru puterea benefică, inofensi cărei posesor mă ştiam – puterea memoriei vii, puterea combinat travaliului mental, a lucrurilor închipuite cu atîta vivacitate încît mai degrabă reminiscenţe decît închipuiri –, cu alte cuvinte, arta ţiunii în general.

Abia cîţiva ani mai tîrziu şi după experienţele mele legate de ma am dat peste o carte a lui Ioan Culianu care mi-a modificat vizi despre Bruno, complicînd-o – mi-a întunecat-o, aş putea spune, dar *developat-o* ca pe o fotografie. Cartea era una dintre cele de care m din dumneavoastră aţi auzit, îmi închipui, prin intermediul unor p soane care, asemeni mie, au fost profund tulburate sau influenţate ea. Se numea *Eros şi magie în Renaştere,* iar Giordano Bruno se afla centrul ei ca personaj exemplar, alături de Marsilio Ficino, Fau autorul lucrării *Hypnerotomachia Poliphili* şi alţii. Cartea clarifica

face magicienii Renașterii, precum și de ce anume ceea ce avea sens, date fiind cunoștințele lor de fizică și de biologie, veau sens acestea din urmă, dată fiind cosmologia în care cre- lorii ; ea mi-a arătat o cale de a înțelege magia și lumea magică. torii trecutului nu erau, în viziunea lui Culianu, mai puțin minte decît gînditorii din prezent și nici dotați cu mai puțină re psihologică ; rezultatele analizei lor sînt formulate în termeni tibili cu ai noștri, dar ne sînt totuși, de multe ori, imediat cibile. În termenii Renașterii, corpul fizic și sufletul sînt entități nd unor ordini atît de radical diferite – un Jack Sprat și nevasta cosmologic –, încît pot comunica numai prin intervenția unui , care este spiritul, un fel de substanță fină, fragilă, fierbinte, toare și frumoasă compusă din aer și foc, extrem de volatilă și de ntă, care circulă prin tot corpul. Ceea ce trupul percepe cu ochii rechile se reflectă în spiritul său ca într-o oglindă, iar sufletul, poate percepe nimic din ceea ce e material, poate și el să vadă, cum putem noi vedea reflecțiile imateriale dintr-o oglindă.

Afel, pentru oamenii Renașterii, melancolia din dragoste era cau- o serie de imagini ale persoanei iubite care intrau prin ochi și se tiau în spirit – invitate să intre de luxură, de temperamentul , de temperamentul rece și reținut, n-are importanță –, iar o dată acolo, puneau stăpînire pe om. Așadar, ceea ce îi provoacă celui gostit suferința nu este faptul că persoana iubită îi este inaccesibilă, r acea *imagine* a persoanei iubite pe care n-o mai poate elimina. are iubește devine un robot, manipulat de această imagine vam- , despre care el crede că îl pune în legătură cu persoana iubită, acest lucru nu se petrece (deși cîndva s-ar putea să se fi petrecut) ; mai poate vedea sau cunoaște pe cel iubit, și nici nimic altceva în acestei imagini atotstăpînitoare care l-a infectat ; spiritul său este rit, poluat și bolnav, rătăcește (cum spune, folosind o imagine toare, Culianu) „pe acele drumuri către neființă unde trupurile nu umbră și oglinzile nu reflectă nimic".

Ei bine, asta cred și eu. Este ceea ce știm cu toții că e adevărat în legă- ră cu iubirea maladivă. Știința este ciudată, însă concluzia se susține. Spiritele iscoditoare ale acelor vremi, cum era Bruno, au continuat trăgă concluzii impunătoare pe baza premiselor care le erau proprii, um facem și noi pe baza premiselor noastre, și să proiecteze imense osibilități de a schimba viața oamenilor cu tehnicile lor – cum facem

şi noi pe baza tehnicilor care ne aparţin. În cartea sa, Culianu
îndelung o operă tîrzie şi nepublicată a lui Bruno, cu titlul *D*
in genere (Despre legături, în general), care tratează despre pu
ginilor ce trec dintr-un suflet în altul prin mijlocirea spiritului
ce ar putea realiza cu ajutorul acestei puteri un operator pric

În acest mic tratat, pe care Culianu îl disecă, Bruno emite
că toate tendinţele sau afecţiunile voinţei noastre sînt redu
două, aversiunea şi dorinţa, ura şi iubirea ; dar ura este ea îns
altceva decît iubire inversată, deci sufletul nu poate fi legat d
Iubire. *Vinculum summum, praecipuum et generalissimum* –
înaltă, cea mai bună şi cea mai generală legătură. De aceea
Platon iubirea Marele Demon, *daemon magnus*. Prin iubir
înţelege nu sentimentul cald de aprobare sau de caritate,
erosului, dorinţei, fie ea dorinţă de cucerire, de ataşament int
de înţelegere, sau dorinţă de altă persoană.

Ne putem lega, ori putem fi legaţi : operatorul magician uti
imagini care ne leagă : imagini astfel construite încît să se um
energie astrală, să ne poată face să iubim sau să urîm, să ne tem
să fim încrezători, să fim statornici ori desfrînaţi. Imagini edific
imaginaţie (*phantasticum*) de către manipulator, cel care ne înl
sau ne încîntă, expuse în afară ca obiecte fizice – amulete, p
poeme – sau proiectate direct, dintr-un suflet în altul. De fapt, s
cu toţii supuşi la asemenea manipulări care provin din spiritele al
cu toţii facem acest lucru în permanenţă. Cel care lucrează prin m
este cel care îşi utilizează *în mod conştient* resursele propriei i
temerile şi dorinţele proprii, pentru a produce efectele pe care le do
pentru a seduce un suflet ori mai multe deodată, pentru a tămădui
a ţine sub control.

Bruno susţine că, în timp ce indivizii pot fi controlaţi prin ima
croite special după naturile lor astrale, masele de oameni sînt constr
cu mai mare uşurinţă, prin intermediul unor imagini care fac ape
natura noastră generală, la dorinţele şi spaimele pe care le împărtă
cu toţii.

Aproape că nici nu mai este nevoie să remarcăm cum pretenţiile
ţelurile acestui fel de magie – pe care, după cum arată Culianu, Bru
era singurul ce îl propunea fără nici o sfială în vremea lui – coboară
timp pînă la noi. În vreme ce scopurile practice ale magicianului d
altădată – să călătorească aproape instantaneu, oriunde, după bunul să

poată observa ce se petrece la distanţă, să dispună de o memorie infailibilă, să transforme materia - au fost delegate noilor ..., „nimic n-a înlocuit magia pe propriul ei teren, acela al relaţiilor intersubiective", ne spune Culianu. Relaţii publice, *advertising*, ..., tehnologii informatice, *market research*, cenzură tacită, ... asupra mass-mediei, toate funcţionează exact cum ne spune ... funcţionează magia: prin manipularea conştientă a unor ... eficiente ale fricii şi ale dorinţei. Magicianul dezvoltă în sinea ... încărcate de erotism, înţelegînd că ele îi vor emoţiona pe alţii ... rămînînd el însuşi neemoţionat, le proiectează asupra altora pentru ... efecte calculate; le proiectează prin eterul cel generat de ... puterea tehnicilor mnemonice magice, ca să folosim termenii ... Giordano Bruno; cu puterea fabuloaselor şi persuasivelor noastre ... de comunicare în masă, ca să folosim termeni contemporani. ...ele lui Bruno au fost, în opinia lui Culianu, în mai mare măsură ... deschizătoare de drumuri (dacă nu ţinem seama de faptul că aproape ... n-a avut cunoştinţă de ele) decît cele ale lui Machiavelli. Machiavelli n-a depăşit niciodată mijloacele obişnuite ale vremii sale ... era vorba de a dobîndi şi a păstra puterea - adică vechile metode ... înşelăciunii şi forţei; inovaţia rezidă în atitudinea lui morală: preoţii ... Evangheliile ne învaţă că nu trebuie să folosim asemenea mijloace, ... eu spun că, pentru a realiza lucruri în privinţa cărora sîntem cu toţii ... acord că sînt bune - stabilitatea, securitatea, o societate fericită -, ... trebuie să le utilizăm; aşa că, n-aveţi decît să alegeţi. Poziţia morală a ... Bruno era exact aceeaşi: iată o tehnică de manipulare în masă pe ... care o puteţi folosi şi cu care îi puteţi face pe oameni să se creadă fericiţi, puteţi crea o societate omogenă, calmă şi guvernabilă şi puteţi, ... mînaţi de ciudate dorinţe şi spaime, să ţineţi timpul în frîu. Dacă ... sau nu *corect* să se facă acest lucru, nu figurează în studiul lui Bruno. Culianu adaugă totuşi că Bruno susţine că este posibil ca manipulatorul să ştie şi cum poate fi eliberat un suflet înlănţuit, sau poate multe suflete, de sub această vrajă.

Dar este oare Statul nostru occidental modern un adevărat magician, ne întreabă Culianu, sau „un ucenic vrăjitor care pune în mişcare forţe întunecate şi incontrolabile"? El crede că e greu de spus, însă face o distincţie între Statul-magician, de pildă statele din Vest unde a venit el să trăiască, şi statele poliţieneşti, ca România în care crescuse şi de unde evadase. Statul poliţienesc, pentru a-şi apăra o ideologie uzată, în

care nu crede nimeni, reprimă atît libertatea, cît şi iluzia li „preschimbîndu-se într-o închisoare în care toate speranţele s dute". Este inevitabil ca el să dispară. Pe de altă parte, Stat cian poate degenera într-un Stat-vrăjitor, care provoacă num satisfacţiei şi posibilităţilor, ţinîndu-şi ascunse mijloacele de c defectele lui sînt prea marea subtilitate şi prea marea flexi incapacitatea de a propune soluţii radicale. „Şi totuşi viitorul îi a oricum", spune Culianu ; „coerciţia prin folosirea forţei va tr cedeze în faţa procedeelor subtile ale magiei, ştiinţă a trecut prezentului şi a viitorului."

Asta e ! Avînd în mînă această carte – care a influenţat poa mult decît oricare alta procesul ideatic prin care a căpătat formă lu mea despre Bruno şi magie – dispuneam de un *vademecum* sau tovarăş spiritual, un epopt, de un psihopomp pe care mă puteam care mă făcea să rîd cu voce tare şi de uimire şi de încîntare. Îmi fu o viziune asupra magiei şi a felului cum s-ar putea înţelege funcţio ei în ziua de azi, nu doar ca magie intersubiectivă – deşi nu e nici lipsită de o componentă intersubiectivă –, ci ca o tehnologie care p fi aplicată asupra mea, la fel de bine ca şi asupra oricărui alt su Mi-aţi putea spune că magia se află la intersecţia dintre tehnolog subiectivitate, ba chiar (riscînd să exageraţi) că reprezintă chiar *nexus*. Magia este ştiinţa trecutului, a prezentului, a viitorului, deoa acest *nexus* e permanent în cunoaşterea umană şi, prin urmare, acţiunea umană.

Voi mai da încă un exemplu, o poveste pe care o cunoşteam înai de a-l fi citit pe Culianu, dar pe care am fost capabil s-o înţeleg într chip nou, în această lumină. Spre sfîrşitul secolului al XV-lea, abat Trithemius din Sponheim, un magician renumit, a produs pentru împă tul Maximilian I o viziune spectrală a defunctei soţii a acestuia, Ma de Burgundia, vestită pentru frumuseţea ei. (Se spune despre Maria pielea îi era atît de albă şi de fină, încît, atunci cînd bea vin roş licoarea putea fi văzută coborîndu-i pe gît.) Maria a murit la douăze şi cinci de ani, în urma unui accident de călărie, lăsîndu-l pe Maximilia cu inima zdrobită şi imobilizat în doliu. Pentru a-l determina să revin la obligaţiile sale regale, Trithemius i-a făgăduit să conjure spiritu Mariei, astfel încît împăratul s-o mai poată vedea o dată ; singur restricţie era să nu i se adreseze. Şi Maria şi-a făcut apariţia, într-o încăpere întunecată, îmbrăcată cu aceeaşi rochie pe care Maximilian i-o ştia, purtată în viaţă.

...a, putem clasa această poveste în rînd cu o mie altele care nu ...irnesc vreo mirare, chiar dacă e atestată de împăratul însuși ; ...amintim că Athanasius Kircher, cel care a dezvoltat în secolul ...lea lanterna magică, afirma că Trithemius o inventase cu o sută ...i de ani înaintea lui. Așa că se prea poate ca ceea ce i-a arătat ...lus împăratului să fi fost un spectacol de umbre și lumini ; iar ...a stau lucrurile, unde mai e magia ? Ea rezidă în magia *naturală* ...ce Kircher a numit *Ars Magna Lucis et Umbrae,* o tehnologie ; ...manipularea de lumini și imagini astfel încît să fie mișcat și ...ult un suflet, al lui Maximilian ; lumina însăși fiind, în perspectiva ...e Trithemius o are asupra lumii, o entitate aproape imaterială, ...a din întreaga natură creată care poate ajunge direct la suflet. O ...ne a unei persoane iubite, făcută în întregime din lumină și din ...bre : oare ce poate fi mai magic decît asta ?

...unoaștem cu toții vechea teorie care susține că orice tehnologie ...ient de avansată va apărea drept efectiv magică celor nefamiliarizați ...a. Mi se pare că această (de fapt, cam dubioasă) apoftegmă merită ...puțin un corolar : orice magie depășită, care a fost practicată multă ...me de un mare număr de persoane, poate fi înțeleasă ca o tehnologie ...tivă, dacă devenim suficient de familiari cu ea. Aceasta este premisa ...la care a pornit Ioan Culianu.

Am ajuns să-l cunosc pe Culianu însuși printr-o serie de coincidențe ...sincronicități cvasi-magice, care n-au încetat pe tot parcursul cunoș...ței noastre, ce nu a durat, vai, decît puțin. Jennifer Stevenson, aici ...ezentă și ea, a fost cea care ne-a apropiat, cînd m-a invitat la con...rința ei despre Himeră, la Chicago ; cînd m-a întrebat pe cine să mai ...vite, i l-am menționat pe Culianu, pe care tocmai îl citisem ; l-a găsit ...hiar peste drum, la Universitatea din Chicago, și a descoperit că era ...bucuros să vină.

Ea m-a încurajat să-i scriu, ceea ce am făcut, și am primit un răspuns plin de grație și foarte măgulitor (îmi citise deja cartea), cuprinzînd vestea că se va afla în curînd prin vecinătate, în Massachusetts, am putea oare să ne întîlnim ? Ca să vezi ! Se afla în Massachusetts cu prietena și cred, la vremea respectivă, deja logodnica lui, Hillary Wiesner, a cărei familie locuia în Amherst, la douăzeci de minute de casa mea ; erau oaspeții unei profesoare de religie de la Smith College, Carol Zaleski, și ai soțului ei Phil, o cunoștință de-a mea – și desigur, aș fi

încîntat să iau cina cu ei. El s-a dovedit a nu fi un *venerabil* fl
de spate, cu ochi mari şi coamă căruntă, ci un bărbat nici m
decît mine şi nici mai masiv, cu înfăţişare calmă şi chip plăcut
lucru sinistru la el erau o pereche de ochelari verzi, cu rame
exista o explicaţie : şi-i spărsese pe cei pe care îi purta de o

De atunci încolo ne-am mai întîlnit, ne-am scris, am vorbit l
Asemeni unui mentor-trickster din romanele moderne, îşi făcea
într-o înfăţişare nouă, la fiecare răspîntie intelectuală la care a
Am început să mă interesez de gnosticism – de fapt e mult p
spus, m-am trezit fascinat, mişcat, îngrozit de gnosticism –,
gnostic, pe care îl descoperisem în lucrările lui Hans Jonas.
bine, Culianu făcuse călătorii împreună cu Jonas, îl cunoştea
tocmai lucra şi el la o reinterpretare majoră a gnosticismului. S
lui Eliade despre magie, vrăjitoare, cosmosul religios ? Păi, Culi
la Universitate datorită lui Eliade ; de fapt tocmai prelua, după d
lui Eliade, editarea unei uriaşe enciclopedii de religie comparat
putea contribui cu ceva, poate despre alchimie ? Călătorii în alt
lumi în interiorul lumilor ? Viitoarea lui carte – m-ar interesa
văd şpalturile ? – se intitula *Out of this World* şi era despre călăt
lumea de dincolo. Praga şi Golemul ? O să mă prezinte prietenul
Moshe Idel, care era autoritatea supremă în materie. *Science Fict*
Scrisese mai multe povestiri şi un roman ; se gîndea la o povestir
călătorie în timp, poate că am putea să colaborăm...

Ştiu că nu sînt singura persoană asupra căreia Culianu a avut ef
pe care l-a avut. Mulţi dintre cei care l-au cunoscut recunosc că
puterea de a transforma atmosfera înconjurătoare, încărcînd-o cu
de energie pozitivă (îmi cer scuze pentru această metaforă neştiinţi
şi dîndu-le interlocutorilor săi un sentiment de deplinătate a po
lităţilor, a propriilor lor posibilităţi. Forţa interpersonală pe ca
proiecta nu era poate mult diferită de magia pe care obişnuia s-o sc
la vînzare Dale Carnegie. „Există", spunea Carnegie, „o foame chi
toare ce este numai rareori satisfăcută, foamea de a fi apreciat,
bărbatul sau femeia care o satisfac îşi cîştigă prieteni, influenţea
oamenii şi ţin oameni în mîna lor."

Ei bine, asta înseamnă forţă intersubiectivă autentică şi asta pose
Culianu ; nu-mi închipui că Dale Carnegie punea această putere a lui
seama intuirii de către inima sa uriaşă a momentului astrologic şi
naturii corespunzătoare a trupului astral al celui cucerit, dar în ceea c

Culianu nu sînt la fel de sigur. Ar fi putut spune - şi şi spus-o - că folosea mijloacele lui Bruno şi ale precursorilor şi prin acele mijloace îi atrăgea pe cei pe care dorea să-i ...erea pe cei pe care dorea să-i cucerească, absorbea şi dovedea că stăpîneşte - vaste mase de erudiţie în mai multe ...viteză supraomenească. Ştiu că îl interesau profund Tarotul, ...ea, simbolismul culorilor, puterea talismanelor.

...era interesat de toate acestea? Ca de o putere *interioară* sau ...re *exterioară* ? Eu cred că gîndirea lui magică era o formă ...te în negativ, ceea ce Keats definea drept puterea de a avea ...sibilităţi contrare fără a depune nici un efort supărător de a ... şi certitudini. Şi eu ştiu cum se poate face acest lucru - prin ...lkien numea creaţie secundară, printr-o operă de ficţiune. ...a în stare s-o facă în spaţiul mental şi chiar în spaţiile sociale ... în care circula, şi la fel ca în cazul poetului, asta îi dădea ...ta i-a pus chiar problemele pe care le pune puterea, chestiunile ...-a abordat studiindu-l pe Bruno.

... atunci cînd îl întîlneam pe Culianu, regimurile comuniste din ... de Est se destrămau. În prima seară cînd ne-am cunoscut, am ...despre sfîrşitul dictaturii din România. Culianu descria evenimentele din România drept un plan al KGB-ului sovietic de a-l elimina ...opularul Ceauşescu sub acoperirea unei reforme impuse de popor, ... care a scăpat din mînă şi a devenit o revoluţie, silindu-i pe ...işti să devină, sau să dea impresia că au devenit, democraţi ... a-şi păstra puterea. În noul regim, ultranaţionalismul a devenit ... o forţă politică, iar suprimarea duşmanilor din străinătate - un ... pe care Securitatea îl luase totdeauna în serios - a continuat, pe ... şi mai largă.

...ulţi dintre prietenii americani ai lui Culianu nu ştiau cît de implicat ...n viaţa publică românească de după comunism, şi nici în ce pericol ...lsea din cauza acestei implicări. Continua să-şi publice în reviste puţin ...scute şi ale emigraţiei criticile făţişe la adresa regimului şi a magiei ...fice a acestuia. Le-a spus studenţilor şi prietenilor săi - dar nu şi ...iţiei - că are convingerea că e urmărit şi a încheiat o poliţă de asigurare pe viaţă adiţională. Apoi, în luna mai 1991, a fost împuşcat în cap în ...leta pentru bărbaţi de la *Divinity School*, la Universitatea din Chicago, ...etajul unde se afla biroul său. Era în vîrstă de patruzeci şi unu de ani. ... crede că a fost un asasinat politic, săvîrşit ori de pseudo-democraţii

noului regim, ori de membrii vechii Gărzi cvasi-
America ; cazul a rămas nerezolvat.

Am mers cu logodnica lui din Amherst la Chic
parte la serviciul memorial care s-a ţinut la Univ
acelor zile ea m-a rugat să o însoţesc la apartament
care îi revenea datoria să-l elibereze. Într-un sertar al
album mare cu fotografii : a stat la îndoială ce să fac
nu cu instantanee, ci cu duzini de fotografii de cărţi d
configuraţii, datate cu grijă, unele purtînd şi adnot
mirat. Păstra toate astea ? Sigur, mi-a spus ea. Trebui
s-a prezis. La ce altceva sînt bune aparatele Polaroid ?

Ceea ce mai rămîne de înţeles, sau de explicat, este
unui practician al magiei intersubiective nu m-a sper
fiori, cum se întîmplase în atîtea alte cazuri. Să fie d
vorba de un magician bun, nu de unul rău ? La confe
Chicago la care venise şi el, unde noaptea tîrziu înti
cărţile de Tarot, cu rezultate impresionante (dar cînd
altfel ?), am avansat la un moment dat teza că într-un
magia e malefică ; vrînd să spun că e totdeauna coerc
insidioasă şi are totdeauna un conţinut de putere care e
altora, pentru cîştig sau înălţare. Culianu nu numai
acord, dar a părut chiar că nu prea înţelege remarca.
intersubiective şi fizice se deplasează de-a lungul unei
căreia se află acel *nexus* de tehnologie şi de subiectivit
am vorbit. Axa magiei benefice şi malefice se află pe
cuprinde o putere diferită, puterea de a lega, la un capă
a dezlega, la celălalt.

Marii maeştri zen – aşa mi se dă de înţeles –, aşezaţi
îşi instruiesc studenţii, îi tachinează, le pun probleme
maltratează chiar ; pînă într-un tîrziu, poate chiar după a
un student rosteşte : „Dar totul e prefăcătorie ! Tu nu ştii
că nu e nimic de ştiut, nu există nici un secret, eşti
nimicului ! ” În care punct, desigur, maestrul se ridică din
cu o plecăciune absolventului şi noului maestru.

Traducere din engleză de C

Trei săptămîni

Jennifer Stevenson

pe Culianu în 1990, cu ocazia unei serii de conferinţe
structura magiei pe care am organizat-o în 3-5 mai
u de onoare, scriitorul american John Crowley, îmi
lonanta carte a lui Culianu *Eros şi magie în Renaştere.*
, cei doi s-au întîlnit şi s-a instituit între ei un respect
prezenţa profesorului Culianu va constitui o superbă
conferinţă. A fost de acord să fie oaspetele meu de

sau am vorbit la telefon de vreo cinci-şase ori.
rii din zilele conferinţelor despre Himere se numărau
rock, un fizician, doi magicieni profesionişti, mai
geolog, un interpret profesionist de folk, un orator
vînd stilul Dale Carnegie, un specialist în religie care
magic într-un show televizat al lui Jim Henson, un
pecialist în tehnologia primitivă de comprimare a hranei
re îşi realizează compoziţiile pe un computer Macintosh.
dintre ei se ocupau, de asemenea, cu lectura, scrierea,
area sau comercializarea de cărţi de *science fiction*.
lianu se integra perfect în acest context.
entat două povestiri, scrise în colaborare cu logodnica
ne-a citit în cadrul unei reuniuni informale care a ocazio-
straţie a unei formidabile tehnici de memorare, susţinută
lui Klingon Language Institute. Cealaltă povestire a fost
programul manifestării. A ieşit la iveală că profesorul
crisese proză şi că ar fi dorit s-o publice, cu deosebire în

Statele Unite. Venise în locul cel mai nimerit. David Hartwell, care se poate afirma că este cel mai important editor de roman ultimele decenii, era oaspetele meu de onoare în calitate de ed arătat interesat de un roman pe care profesorul Culianu îl vremea respectivă în colaborare cu logodnica sa.

Profesorul Culianu a avut cel mai mare succes la public, umorului său autopersiflant, faptului că se arăta conştient de ch spinoase ale literaturii SF, farmecului său, interesului său cordial toţi şi toate. A muncit din greu în calitate de principal orator. A ne spună că se simte acasă printre noi. L-am adoptat bucuroşi.

Pentru a se revanşa, profesorul Culianu m-a invitat să pa apropiata sa conferinţă despre *Moarte, extaz şi călătorii în alte l* urma să aibă loc la Divinity School de la Universitatea din Chi

Ceea ce am şi făcut, cu două săptămîni mai tîrziu. Profesorul C n-a dat citire unui referat; şi-a prezentat doar invitaţii şi a fost c discretă, cordială şi plină de generozitate. Printre vorbitori se n cîţiva importanţi învăţaţi specialişti în ebraică, ale căror lucr depăşeau cu totul. S-a prezentat o comunicare despre dezec psihologic şi egotism la primii martiri creştini. Un tînăr care ţi discurs despre vizitarea înainte de vreme a cerurilor în Antic chineză a fost aproape de a fi electrocutat în timpul unei furt tunete şi trăznete, cînd o scînteie i-a sărit din microfon drept în chiar în clipa respectivă vorbea despre pasărea Phoenix. Ultim bitor, Martha Himmelfarb, a prezentat o serie de situaţii contem de experienţe la limita morţii (NDE), inclusiv interviuri înregist bandă video ale unor persoane care au fost declarate moarte supravieţuit. Lăsa impresia unui mod radical şi straniu de a în seria de conferinţe, dar se potrivea cu finalul din *Eros şi ma Renaştere,* o carte care vădeşte refuzul de a lăsa magia să moară p în trecut, sau de a o relega în sfera bizareriilor.

Cu prilejul conferinţei am fost îndemnată să particip şi la preze de cărţi urmată de vînzare, care trebuia să aibă loc peste o săpt L-am întîlnit acolo din nou pe profesorul Culianu şi am schimbat c vorbe. Nu l-am mai văzut după aceea.

Privind retrospectiv lucrurile, mi-am format opinia că talentul p sorului Culianu în relaţiile cu oamenii îşi avea rădăcinile în opti asupra magiei lui Bruno, potrivit căreia doar un magician rău (r ambele sensuri ale cuvîntului) va pretinde bani, putere sau sex. T

nu sînt decît o momeală ieftină, demnă de reclame publicitare. nul înțelept îi cere, în chip tacit, fiecărui individ acel lucru pe mai el sau ea îl pot aduce, pe care nimeni altcineva nu-l poate lucru de care magicianul are mare nevoie. Și, cu înțelepciune, nul lasă chestiunea deschisă : dăruitorul trebuie să aleagă singur cest dar va fi contribuția cea mai folositoare și mai personală pe oate el oferi – fiindcă magia o face astfel...

mai tîrziu, un prieten mi-a tras atenția că aceasta este și de acțiune a spionului : a oferi cît mai puține informații și a chisă ușa pentru cît mai multe informații pe care urmează să ți eze.

pare o interpetare cinică.

Traducere din engleză de Corina Popescu

SPRE LUMEA DE DINCOLO

Libertate şi teamă

[Refle]cţii despre viaţă, moarte şi istoria religiilor

Moshe Idel

[...]ă tragică

[...] sa carte, *Călătorii în lumea de dincolo* (*Out of this World*, [...], Boston, iunie 1991 ; ed. rom. Bucureşti, Nemira, 1994, [...], Polirom, 2002), vedea lumina tiparului, autorul, Ioan Petru [...] afla de cîteva săptămîni în afara acestei lumi. Nu a putut să [...] nici de succesul altui volum, tot postum, *Arborele gnozei.* [...] *gnostică de la creştinismul timpuriu la nihilismul modern* [...] *of Gnosis. Gnostic Mythology from early Christianity to* [...]*ihilism*, San Francisco, HarperCollins, 1992), o remaniere [...] primei sale lucrări despre Gnoză – apărută cu ani în urmă în [...] italiană –, în care propune *o nouă metodologie* în studiul [...] Culianu nu a putut să vadă nici cum cea de-a treia dintre [...]le cărţi, publicată după moartea sa, în engleză, avîndu-l [...]tor pe Mircea Eliade, *Eliade's Guide to World Religions* [...] de HarperCollins ; ed. rom. Humanitas, 1993, 1996), avea [...] unei cariere însemnate – prima ediţie, franceză, primise [...]tigios premiu. Un glonţ tras de un asasin încă nedescoperit, [...]lor 13, în ziua de 21 mai 1991, pe cînd se afla în clădirea [...] departamentului Divinity School al Universităţii din Chicago, [...]ntr-o secundă o viaţă extraordinar de bogată şi o carieră uni- [...] plină ascensiune.

[...] nimic în aceste trei cărţi care să fi putut provoca reacţia [...] a culminat cu asasinatul, chiar dacă ele ar fi fost tipărite

înainte de crimă. Nici în multele cărţi pe care le publicase î[n] 1989 în domeniul său ştiinţific – cărţi despre gnosticism, ext[a]siunea sufletului –, sau în povestirile sale fantastice. Scrieril[e] însă, cele din afara domeniului academic, ale lui Culianu, pu[b] limba română într-o revistă din New York, *Lumea liberă*, vre[...] an şi jumătate înainte de dispariţia lui, sînt adesea menţionat[e] context. Ele au legătură directă cu crima. Aceasta este părerea m[...] persoane şi subiectul principal al recentului volum al lui Te[d] *Eros, Magic and the Murder of Professor Culianu*, publicat de Nor[...] University Press din Evanston (1996; ed. rom. *Eros, magie* [...] *narea profesorului Culianu*, Nemira, 1997). Cu alte cuvinte, d[...] acestei cărţi este corectă, moartea lui Culianu poate fi un ex[...] asasinat politic comis asupra unui intelectual care a îndrăznit [...] bească răspicat, pe pămînt american, despre ceea ce el credea [...] una din cele mai mari farse politice ale ultimilor ani – lovitur[a] din 1989 împotriva dictatorului din România, Nicolae Ceauşes[cu].

Savantul

Cine era eminentul, strălucitul profesor, autor a numeroase luc[rări] la Universitatea din Chicago? Ca şi Mircea Eliade, decanul s[...] despre religie din America, Culianu se născuse în România ş[i] Eliade, a murit la Chicago. Ca şi el, a sosit la Chicago ca să ţină [...] despre religie la Divinity School, spera să se stabilească acolo pe[n]deauna, şi fusese într-adevăr definitivat, obţinuse *tenure* la Unive[r...] din Chicago. Amîndoi savanţii au studiat în tinereţe în Italia, a[...] şi-au împletit activitatea academică cu o intensă creativitate li[...] Amîndoi au cultivat genul fantastic. Amîndoi şi-au scris tezele de [...] despre Marsilio Ficino şi Giordano Bruno. Amîndoi erau po[...] stăpîneau mai multe arii ştiinţifice, erau neobişnuit de prolifici. A[...] pot fi caracterizaţi ca generalişti, adică erudiţi care tind să an[...] întreaga sferă a religiei în încercarea de a oferi explicaţii glob[...] sfîrşit, fapt care îşi are importanţa lui, amîndoi aveau o ati[...] anti-comunistă fermă, motiv care i-a făcut să părăsească Rom[...] care i-a ţinut departe de ţară vreme de zeci de ani de zile[1].

Aceste afinităţi semnificative dintre cei doi savanţi au con[...] probabil la stabilirea unor relaţii strînse între ei, începute încă d[e]

Eliade a scris prefeţe şi scrisori de recomandare pentru mult
său compatriot, în 1986 a sprijinit ideea invitării acestuia la
visiting professor şi a fost coautor al lucrării de referinţă
mai sus, despre religiile lumii. La rîndul lui, Culianu a
de la începuturile activităţii sale, o monografie despre
limba italiană, devenind un prieten devotat al familiei, desem-
nul său ca legatar al scrierilor sale. Aici însă, apropierile
În ciuda acestor paralelisme remarcabile, vieţile şi gîndirea
fost cu adevărat paralele. Eliade avea să moară la vîrsta de 79
după o carieră lungă şi fructuoasă. Culianu a fost asasinat la
41 de ani. În cursul lungii sale cariere, Eliade a fondat o
şcoală de studiere a religiilor, întemeiată pe locul central al
experienţa umană în ansamblul ei. Din acest punct de vedere,
a fost numai un generalist, ci şi un monist, căutînd unitatea
religioase autentice, aşa cum o vedea el – în locul central al
în importanţa repetiţiei în ritual, în rolul esenţial al centrului
al timpului hierofanic.

ce-l priveşte, Culianu a urmat alt drum intelectual. Căuta şi
explicaţie globală pentru conceptele şi sistemele religioase, şi va
o nouă ipoteză pentru apariţia varietăţii de forme religioase, şi
ajutorul metodelor cognitive, care consideră istoria ca o suită
ri ale unor potenţialităţi inerente în interacţiunile produse
mise puţin numeroase. Pentru el, istoria unei religii este „con-
interacţiunii dintre sistemele mentale". Într-o anumită măsură,
o metodă provenită dintr-o tehnică medievală, cunoscută sub
ars combinatoria, ştiinţa combinării literelor, împărtăşită atît
ştii extatici, cît şi de misticul catalan Ramón Llull, şi aplicată
tăţi de gîndire studiate de Culianu. Potrivit cu această abordare,
religiilor nu trebuie să fie văzută ca o dezvoltare hegeliană, o
ire istorică de idei, şi nu există aşadar evoluţie sau condiţionare
tării religioase de către factori sociali sau politici, ci numai o
re continuă de posibilităţi ce se află în aşteptare în compo-
de bază ale anumitor sisteme. Religia este cu precădere un
autonom. Deşi aceste evoluţii pot avea un puternic impact asupra
telor din istorie, fapt pe care Culianu îl subliniază necontenit,
să accepte încercările de a subsuma fenomenele religioase
licaţii exterioare. De fapt, abordarea lui, aşa cum este expusă
de la studiile sale timpurii, se îndreaptă cu evidenţă de la

poziţii mai fenomenologice şi structuraliste la o poziţie putern
pe teoriile informaţiei şi studiile cognitive. El a început să-şi
noua teorie în *Incognita*, revistă consacrată abordării cogniti
diilor umaniste, pe care a întemeiat-o chiar el – şi care, din
dispărut o dată cu el –, ca şi în cîteva din studiile sale de ma

Religia, spune el, trebuie înţeleasă cu ajutorul unor instrum
să poată explica şi evoluţiile din alte arii ale activităţii uma
pildă ştiinţa. Spre deosebire de Eliade, care a cuprins şi a d
anumită formă a fenomenologiei religiei, şi spre deosebire d
afirma la începutul carierei sale pornind de la explicaţiile isto
evoluţiei ideilor religioase, la modă la începutul acestui secol,
a căutat o explicaţie mai structuralistă, o explicaţie care să d
de aceea propusă de Claude Lévi-Strauss care, ca şi Eliade,
prea mult concepţia monistă despre mituri, propunînd în
accentuare asupra interacţiunilor care constituie principalele
diversităţii. Într-unul din ultimele articole pe care le-a public
trata despre mitul lui Faust, Culianu a propus o nouă definiţie
care gravitează în jurul ideii că nu atît înţelesul este ceea ce d
povestire ca fiind mit, cît „voinţa de a repeta o parte dintr-o
supusă unor continue reinterpretări". Accentul lui cade pe
vid" care nutreşte diferite variante, avînd uneori mesaje diferi
ce, continuă el, „mitul este învăluit în ceaţă şi niciodată nu s
cu claritate". Religiile sînt, şi el subliniază că *toate* religiil
cum afirmă undeva, „hărţi ale minţii umane", pentru că unitat
află la baza gîndirii umane, cînd ea acceptă cîteva premis
reacţii similare. Culianu spera, aşa cum a arătat în *The Tree*
să aplice această teorie şi la alte domenii.

Trebuie să spun că există extrem de puţini oameni de ştii
să realizeze atît de mult într-un timp atît de scurt. Cariera ş
lui Culianu reprezintă o lungă serie de eforturi de a se îndrep
centru cultural la altul, de a stăpîni noi domenii, de a învăţ
noi metode, de a schimba noţiunile acceptate în domeniile dej
În mod special reprezentativă pentru demersul lui inovator es
Éros et magie à la Renaissance. 1484 (Flammarion, 1984;
cană Chicago University Press, 1987; ed. rom. Nemira, 19
un studiu pe care-l începuse încă din România, încheiat însă
tîrziu, şi care se ocupă de gîndirea lui Giordano Bruno. C
investighează o perioadă şi un domeniu cercetate îndeaproa

...ti din ultima generaţie – magia în perioada Renaşterii, pe de o ...l concepţia ei despre Eros, pe de alta –, cartea lui Culianu a fost ...ră să atingă o coardă care nici nu fusese bănuită pînă la el. Ori...tea abordării sale s-a îmbinat cu o vastă cunoaştere a gîndirii şi ...ogiei vechi, cu excepţionala lui capacitate de a găsi legături între ... aparenţă fără legătură între ele, şi, înainte de toate, cu îndrăz... de a prezenta idei noi fără să se lase intimidat de cunoaşterea ... acceptată. Astfel, de pildă, el subliniază în cartea sa importanţa ...lor şi a teoriilor Renaşterii despre magia intersubiectivă pentru ... a ceea ce numea el manipularea maselor la Giordano Bruno. ...l Mircea Eliade, Culianu era un generalist, adică un savant care ...gea să-şi mărginească interesul la o singură religie, la o perioadă ... sau la un singur tip de fenomene. Tot ceea ce era uman îl ... Magia veche, gnosticismul elenistic, ascensiunea sufletului, ...modernă şi arta modernă, idei despre trup şi modă, disputele ...metodologii moderne şi literatura – la care a contribuit în mod ..., chiar şi politica actuală, aşa cum vom vedea mai departe, toate ... l-au fascinat într-o măsură atît de mare, încît a simţit nevoia de ...ziţii explicite şi originale.

... şi-a petrecut ultimii ani în America şi dorea să rămînă acolo şi ...parte, Culianu avea o minte şi o personalitate europene. Lucru ... în anumite aspecte ale erudiţiei lui, bazată pe o uimitoare ...re a limbilor moderne şi clasice, pe stăpînirea complexităţilor ... din lumea elenistică; evident în interesul său universal care ... nu numai religia în manifestările ei cele mai largi, ci şi formele ...de magie, ştiinţă, literatură, precum şi istoria modei – subiectul ...lui conferinţe la întîlnirea Academiei Americane a Religiei la ...eans – şi, în fine, lucru de importanţă majoră, moartea şi ... în afara acestei lumi. Aserţiunile discret-ironice şi rezerva – ...timiditatea – unui englez, entuziasmul şi strălucirea unui italian, ...ile elegante ale unui francez se împletesc, în cele mai multe ...rierile sale, ca şi în viaţa sa, într-un fel unic.

...nalitatea lui timidă, blîndă, elegantă şi în acelaşi timp foarte ... atras încă din prima clipă cînd ne-am întîlnit la Chicago. Era ...-un fel cu totul neobişnuit, să ajute în orice mod posibil, era ...întotdeauna pentru discuţii intelectuale fără a introduce predi...ţionale şi idei preconcepute; colegialitatea lui era renumită, ... lui atentă şi încurajatoare faţă de studenţi era exemplară. Era

capabil să trăiască, şi într-adevăr a trăit cu intensitate, la int
multor lumi, nerăbdător să descopere afinităţile încă nedete
ele. Locuinţa lui modestă din Chicago a fost punctul de pleca
aventuri intelectuale pe care le-a plănuit, ca de pildă o en
istorie a magiei, numeroase conferinţe ţinute în universităţi
Unite şi Europa unde era des invitat; a fost şi un loc d
răspundea imediat oricărei scrisori în modul cel mai politi
substanţial. Multiplele lui preocupări, legăturile cu nenumăr
din întreaga lume, memoria fenomenală şi extraordinara-i li
gîndire dădeau oricui convingerea că se află în faţa unui spirit
Avea o capacitate rar întîlnită de a stabili legături person
vincula pe care le-a studiat în cartea sa despre Bruno. Pe
dintre studenţii lui, moartea sa a fost profund traumatică, a fost
unui bun prieten, mai curînd decît doar dispariţia unui profesor

Exilul

În pofida a toate, Culianu era, esenţialmente, un străin. Proba
sentiment exilic a persistat în familie de mai multe generaţii. S
lui, greci de origine, au emigrat în secolul al XVIII-lea din
Trebizonda în Moldova, la Iaşi, din pricina persecuţiilor suf
partea turcilor. Familia s-a integrat uşor în cultura românească,
pînd din plin la mişcările cultural-literare din zonă. Cu toate ace
la instaurarea regimului fascist la sfîrşitul anilor '30 şi încă şi m
în timpul regimului comunist, familia Culianu nu şi-a mai găs
care i se cuvenea în viaţa culturală. S-a stabilit, ca să spunem
poziţia unei opoziţii. Este unul din motivele pentru care tînărul
decis, după cei cinci ani de studii de italiană la Universitat
Bucureşti, să părăsească România, în 1972, şi să se stabilească în
unde a studiat istoria religiilor şi a predat, pînă în 1976. După pe
petrecută în Italia, unde a lăsat mulţi prieteni şi admiratori, a con
cu o teză de doctorat la Sorbona, cu Michel Meslin, predînd în a
timp la Groningen. A trăit în Olanda 12 ani. Apoi, a fost o perio
Chicago ca *visitig professor* şi, începînd din 1986, într-o situaţie
mai stabilă, la Divinity School a Universităţii din Chicago. A a
viaţă intensă, cu nenumărate călătorii, din motive personale şi un
sitare, lecturi febrile şi o activitate ştiinţifică debordantă. Este aut

cărţi, în diferite limbi – peste cincisprezece volume –, autor studii ştiinţifice – cîteva sute, însă nu există o bibliografie crierilor lui – şi, în ultimii ani ai vieţii, autor a numeroase ntru presă, multe dintre ele în limba română, dar şi altele din Italia, Anglia şi Franţa. În pofida reuşitei lui instalări cademică americană, a continuat să aibă un sentiment al aşa cum îl aflăm din începutul articolului despre Elie Wiesel, *Lumea liberă* din 15 septembrie 1990:

scriitor afirma după război... că orice exilat trebuie să se iden- cu Ovidiu; Mircea Eliade, care mi-a acordat nemăsurata şansă de pta să-mi continuu dezacordurile de vederi cu el[2], spunea în că orice exilat trebuie să se identifice cu Ulise. Eu cred că orice trebuie să se identifice cu Elie Wiesel. Iar dacă Wiesel are dreptate, orice exilat nu poate *să nu se identifice* cu el... Wiesel este un nt.

stă rezistenţă a devenit la Culianu o vocaţie, aşa cum vom vedea larg în ultimul paragraf. Să fi fost această exilică formă de influenţată, după cum sugerează Bernard McGinn în *Eulogia* profunda implicare a cercetării lui Culianu în gnosticismul religie care proclamă condiţia de exilat a omului drept o cosmică esenţială?

, indiferenţă şi o nouă carte

area lui Culianu este încă un mister. Se pare că cercetările FBI nu la iveală nimic semnificativ. Presa americană este mai degrabă ntă, lumea universitară din America – tăcută. Şocul provocat de moarte prematură şi violentă rămîne patrimoniul celor cîţiva din Europa, Israel şi America. În România, moartea lui a un teren de dispută, împărţind presa între naţionaliştii care se de crimă, condamnînd în termeni duri critica făcută de Culianu a regimului şi a culturii din România, şi liberalii care deplîng rţia lui. Articole lungi au apărut în principalele ziare, lucrările lui rapid traduse în română, iar pentru multă lume din România, ca ntre exilaţii români, el a devenit o figură legendară.

ngurele excepţii remarcabile de la indiferenţa occidentală faţă de oarea lui sînt constituite de o carte dedicată personalităţii lui de

către cei doi buni prieteni din Italia, unul profesor emerit d engleză la Universitatea La Sapienza din Roma, autor al u remarcabile despre misticism - Elémire Zolla, şi profeso Marchianò, ca şi volumul recent tipărit al profesorului şi ziar Chicago, Ted Anton. Prima este mult mai personală şi pornind de la legăturile dintre Culianu şi autori, de la timpul l-a petrecut în Italia la începutul anilor '70 şi apoi în cursul făcute ca profesor, în ultimii ani. Ultima carte, de ale cărei te ocupa aici, este mai pe înţelesul tuturor şi se ocupă în s perioada petrecută în America şi de misterul crimei.

Anton, care a cercetat cazul în timpul ultimilor cinci an America cît şi în Europa, nu l-a întîlnit niciodată pe Culianu, fascinat de personalitatea lui şi de tragicul eveniment. Bazîn numeroase discuţii cu prieteni, colegi, studenţi şi membri ai fa Culianu din România, Anton a încercat să cuprindă între copert o mare diversitate de evenimente legate de viaţa lui Culianu, n sele ei straturi de adîncime, accentuînd puternic pe factorul p interesat în organizarea crimei : Securitatea română. Străduin treacă succint în revistă aspectele ştiinţifice ale activităţii lui C Anton este mult mai preocupat de viaţa şi de mediul victimei principală a acestei cărţi este că profesorul Culianu, care a înc scrie cu asiduitate, la sfîrşitul anilor '80, în ziare şi reviste tip limba română din Statele Unite, a atras atenţia Securităţii nu num critica lui necruţătoare, ci şi prin capacitatea lui de a citi harta mentelor din spatele scenei, ca şi gîndirea serviciilor secret acţionau în România, şi de a le expune în public.

Într-adevăr, în cîteva din articolele scrise în româneşte în 1 1990, ca şi în discuţiile pe care le-am purtat, Culianu şi-a susţinu de la început teoria că înlăturarea regimului Ceauşescu nu rezultatul unei revolte populare care ar fi răsturnat regimul comun un experiment KGB care folosind Securitatea română, luptase pe liberalizare controlată şi foarte modestă, pe scurt, pentru ceea c cunoscut cu termenul rusesc de *perestroika*. Iată de ce a refuzat întoarcă în România şi să dea curs invitaţiei de a fi directorul importante instituţii culturale, după căderea comuniştilor. Activ ziaristică a lui Culianu sa intensificat, iar la începutul lui aprilie un interviu foarte critic, în care ataca noul regim şi descria viaţ România ca pe o „pierdere", a fost publicat de săptămînalul 22, c

Lumea est-europeană – o tragică pierdere de timp, de ...ergii. Mai mult, doar cu o lună şi cîteva zile înainte de ...nu l a primit pe regele României, la Chicago, şi imediat ... fost ameninţat cu moartea.

...te, afirmă Anton, urmînd şi părerea altor persoane, inclu... din România, au atras atenţia ofiţerilor de Securitate, care ... elimine, nu numai pentru a reduce la tăcere o personalitate ..., ci şi ca să-i intimideze pe alţi români din exil ca, de pildă, ...ularul crainic de la National Public Radio (NPR), Andrei ...Zvonuri false despre moartea acestuia s-au răspîndit imediat ... lui Culianu.

... de formularea acestor teze, Anton încearcă să imagineze ...re această intenţie a fost dusă la îndeplinire, dedicînd multă ...ncii pe un teren dificil, unde fapte fragmentare se împletesc ...tului ce cu greu pot fi coroborate. Într-adevăr, Anton este de ...ntru două motive principale: pentru energia depusă ca să ... multe despre eroul lui din orice sursă posibilă, studiind ... acest scop şi petrecîndu-şi multe luni în Bucureşti (şi) ca ... la Universitate, cercetînd presa din România şi încercînd să ... oricine ar fi putut să-i dea informaţii importante. Mai mult, ... el a fost singurul ziarist american care a atras cu adevărat ...upra unui eveniment ce ar fi trebuit, după părerea mea, să fie ...mai prezent atît în presă, cît şi în lumea universitară. Deşi nu ...t cu siguranţă chiar interdicţii de a vorbi despre acest subiect, ... tăcere s-a aşternut prea repede şi prea uşor peste amintirea ... de ştiinţă înzestrat care era, la urma urmelor, membru al unei ... dintr-o prestigioasă universitate din America şi stabilit în ...ară. Anton a început să se ocupe de eveniment în cîteva articole ... la scurtă vreme după crimă, iar ampla lui investigaţie de acum ... deocamdată cea mai documentată descriere a cazului.

...milie" mai puţin cunoscută din Chicago

...cuţiile mele cu persoane experte în problemele româneşti, am ...n mai multe ocazii teoria construită şi articulată *in extenso* de Anton. Reconstituirea făcută de el sună convingător, dat fiind ...de mister care acoperă încă această crimă „perfectă". Celelalte

teorii răspîndite imediat după crimă, cum ar fi implicarea v
magie, sau o iubire romantică – şi mă abţin de-a le menţio
încă mai neplauzibile – sînt şi mai puţin convingătoare. Cu toat
nu aş exclude complet o altă posibilitate, care nu a fost luată
de Anton, despre care însă s-a vorbit în mai multe împrejur
este doar amintită în carte. Această teză, poate nu mai mu
ipoteză, va fi examinată aici nu ca să încerc imposibilul,
soluţionez motivul unei crime perfecte de la biroul meu din I
ci ca să luminez persoana lui Culianu, recurgînd în primu
materialul existent în româneşte, cea mai mare parte din acest
însuşi Culianu, o altă parte fiind scrisă de alţii. Aşa cum vom
continuare, chiar dacă această ipoteză se va dovedi a fi cea
teoria expusă mai jos nu invalidează automat teoria lui Anton.
ideea mea să fie mai bine înţeleasă, voi începe prin a rel
remarci pe care le-am făcut la început.

În 1978, Culianu a scris în italiană o carte de proporţii red
foarte entuziastă, despre Eliade. Entuziasmul lui faţă de maestru
şi pornea din ultimii ani petrecuţi în România. La începutul an
a devenit din ce în ce mai apropiat de Eliade, care l-a ajutat în mul
De pildă, Culianu, om de ştiinţă foarte tînăr, a contribuit la *Ency
of Religion* a lui Eliade. De fapt, a devenit aproape un m
familiei Eliade. Iată însă că, destul de curînd după moartea lui
în primăvara lui 1986, au ajuns la urechile lui Culianu zvonur
ideile de dreapta ale lui Eliade, din a doua jumătate a anilor
posibilul rol pe care l-ar fi avut în partidul politic fascist,
început Legiunea Arhanghelului Mihail şi mai tîrziu Garda
Cînd am avut prima noastră discuţie serioasă despre acest su
sfîrşitul lui 1988, vorbea aproape cu scuze în legătură cu fragm
cartea despre Eliade, afirmînd că nu a cunoscut trecutul de d
lui Eliade. Desigur, în comparaţie cu poziţiile mai explicite ale
Berger, Norman Manea şi Leon Volovici, atitudinea lui era m
ezitantă şi mai prudentă. Mai tîrziu, a admis deschis legătur
Eliade şi Garda de Fier, fără să accepte însă acuzaţia de antis
adusă lui Eliade. Lucrul este limpede într-un articol publicat în
în martie 1989, în revista *Abstracta*, şi repetat în interviul fat
decembrie 1990, publicat în limba română cu şase săptămîni în
asasinat, ca şi într-o recenzie despre Eliade şi despre o carte co
lui, recenzie publicată postum în *Journal of Religion*, vol. 72,

încă, în ultimele sale cărţi, cititorul este confruntat cu o
udată. Eliade apare marginalizat, deşi niciodată criticat făţiş.
exemplu, în *Out of this World*, care tratează despre practicile
, el ignoră complet voluminoasa monografie a lui Eliade despre
, reprezentînd de fapt una din primele tratări cuprinzătoare
tului[3] În *The Tree of Gnosis*, Eliade este menţionat doar o
ată, într-un pasaj care este în fond o extrapolare a introducerii
u la *Eliade's Guide to World Religion*. Cu puţin înainte de
u apărut în scrierile lui Culianu expresii timide ale unei rezerve
la Eliade. Lucrul este legat de atenţia pe care o acorda rolului
at de Biserica Ortodoxă din România în timpul celui de-al
boi mondial cît şi de critica ascuţită adusă Gărzii de Fier pe
1991, în primul număr al revistei intitulate *Meridian*, a descris-o
n Ku Klux Klan ortodox", inspirat aşadar de către Biserică!
a aceste opinii se află şi în amplul interviu publicat în România,
ti, cu o lună şi jumătate înainte de moarte.
nsecinţă, dacă se invocă vehemenţa criticii politice pentru a
moartea lui a fost un asasinat politic, explicaţia prin implicarea
ii nu poate fi unica alternativă. Ca un punct important, trebuie
intim duşmănia dintre Garda de Fier şi regii României. Cel
robit mişcarea fascistă a fost regele Carol al II-lea, tatăl lui
are a ordonat asasinarea mai multora dintre conducătorii ei,
a şefului ei, prieten apropiat al lui Eliade, Corneliu Zelea
u. Astfel, Culianu, un liberal înflăcărat, a putut fi văzut nu
a o persoană care critică ideile şi rolul Gărzii de Fier, dar care
să coopereze cu detestatul rege. *Acestea nu sînt istorii uitate*.
să precizăm că Garda de Fier nu a dispărut complet după război.
e ale mişcării sînt şi acum active în Europa, membrii ei tipărind
Spania, de pildă, şi, mai de curînd, în România, dar şi în Statele
în special la Chicago. Să amintim aici reacţia unui legionar,
u al Gărzii de Fier din Chicago, aşa cum a fost publicată de către
nalul *Expres* din România, în 15 iulie 1991, la mai puţin de două
la asasinat. Un reporter român, Cornel Nistorescu, într-un articol
„O crimă în dispută politică", pp. 8-9, chestionează mai multe
care, de fapt, ar putea fi legate între ele. La capitolul *Ce spun*
rii ?, el afirmă, iar eu citez întocmai:

Am vorbit cu numeroşi legionari bătrîni din Chicago. Prefer să nu le
numele. Unul dintre ei, Eugen Vîlsan, care mi-a permis să-i dezvălui

> numele, mi-a spus : „Culianu a sosit la Chicago grație lui M
> iar Mircea Eliade a fost legionar, deși nu a făcut politică l
> am fost cu Eliade în același lagăr. După aceea el n-a mai f
> legionară, dar în esența lui a rămas ceea ce fusese. Din ac
> vedere, *grosso modo*, fiind aproape de lumea lui Eliade, C
> ținea și el familiei noastre. Faptul că intenționa să se căs
> curînd cu o evreică era treaba lui. Noi nu eram încîntați de
> dar nici nu ne preocupa. A spune altceva[4] nu e decît o afirma
> De fapt, lumea caută motive ca să ne implice. Ultima dat
> întîlnit pe Culianu era de Paști, la Biserică. Eram în rela
> decît cordiale. Toți legionarii, atîția cîți mai există, m-au su
> fon) ca să afle noutăți și erau îndurerați. Noi respingem în m
> orice acuzație care ne implică în moartea acestui savant ro

Cuprinsul acestui pasaj poate fi șocant pentru unii cititori
obișnuiți cu complicațiile de culise din România și nici eu nu
aici toate implicațiile acestui pasaj. M-am hotărît să sond
aspecte a ceea ce consider eu a fi cea mai șocantă din pre
legate de cazul Culianu : aceea că, de fapt, Culianu făcea
familia Gărzii de Fier. Cîteva remarci preliminare sînt nece
turia despre detenția lui Eliade de la sfîrșitul anilor '30, îm
legionarii, este foarte bine documentată, inclusiv în autobio
Eliade. Care au fost dimensiunile implicării lui Eliade în Gar
în ciuda unei neimplicări aparente, aceasta formează un
dezbatere pentru istorici, iar cititorul englez poate să benefic
monografie excelentă, publicată recent de Leon Volovici, privi
tualii români și problema evreiască în perioada interbelică, la
Press, Oxford (ed. rom. Humanitas, 1995). Afirmația că Eliade
ceea ce a fost", potrivit d-lui Vîlsan, adică un legionar, dar
„nu a făcut politică legionară", formulă obscură, poate fi
dorinței unui om în vîrstă care își recrutează pentru vechea lu
oameni faimoși. Totuși, tot ce am citit eu despre Eliade de
anilor nu aduce la iveală nici o mărturie scrisă despre fapte
Dacă dl. Vîlsan vrea să spună că Eliade nu era violent și nu a
la crimele Gărzii de Fier, are fără îndoială dreptate. Dar c
dintr-un legionar care nu face politică, este mai greu de limpe
vărat sau nu, pasajul de mai sus vorbește despre o poveste ce
vește mai degrabă cu o altă discuție : anume, cum era percep
de legionarul care-l cunoștea de mai bine de patruzeci de ani.

ceea ce mă tulbură profund este incredibila includere a lui „familia" legionară şi, ca o consecinţă, presupusa lui imuni- legionari din cauza bunelor lui relaţii cu Eliade. Acestea sînt resante în ele însele. Ce s-ar fi întîmplat dacă Ioan Culianu, lui Eliade, ar fi „trădat" „familia", îşi poate pune cineva cum ar fi fost el tratat? Şi, urmînd aceeaşi linie de gîndire, va ce ar fi putut fi socotit ca o „trădare" a „familiei"? este fără echivoc. Într-un articol publicat în româneşte, al acestui argument, el descrie Garda de Fier ca pe un Ku ortodox", adică creştin ortodox. Acest articol a fost publicat după asasinarea lui şi este cea mai puternică şi explicită a Gărzii de Fier. În pofida strădaniilor mele de a descoperi articol mai vechi care a fost retipărit după dispariţia lui, aşa mplat în multe cazuri, sau dacă a fost efectiv un articol nou, să lămuresc chestiunea. (Nu există nici o bibliografie a lui Culianu, iar utila listă care însoţeşte cartea lui Anton este a fi completă.) Articolul despre care vorbeam este foarte nici măcar un cititor grăbit nu-l poate interpreta altfel. Dar, că, un membru fidel al Gărzii de Fier putea găsi afirmaţii armeze în această privinţă încă mult înainte, în publicistica – şi vom da mai jos un exemplu –, şi într-un mod şi mai interviul acordat revistei 22.

o pedeapsă pentru o asemenea trădare din partea „familiei" adoptat"? Răspunsul este greu de dat. Poate un grup de vîrstă, trăind în America de mai multe zeci de ani, să ia lente derivate din neînţelegerea tînărului Culianu şi din corectă înţelegere a publicisticii lui? Dl. Vîlsan, dacă mai în jur de optzeci de ani, ca şi camarazii săi. Un radiolog la Universitatea din Chicago şi prieten al lui Culianu, dl bău, spune, în pasajul care-l precedă imediat pe cel citat din pres, că legionarii din Chicago sînt în vîrstă, fără putere, iar lor s-a pierdut. Poate să aibă dreptate, deşi în altă parte, erviu publicat de *Chicago Tribune*, 2 iunie 1991, el afirmă . Cu toate acestea, în ce măsură un grup de legionari – să *noi* şi *nouă* sînt forme care revin des în pasajul în chestiune, enul „familie" – care aparţinea, cel puţin în trecut, celei mai mişcări din istoria României, poate să privească stoic căsă- persoane considerate ca făcînd parte din „familie" cu o

evreică, şi să o considere ca pe o treabă personală, e un luc
limpede. În orice caz, dacă spusele din pasajul citat sînt sin
să recunoaştem meritele d-lui Vîlsan de a vorbi deschis cu un
vreme ce prietenii săi s-au ferit s-o facă. Să fi avut aceştia cev
dacă erau într-adevăr atît de îndureraţi după asasinarea lu
Condamnau acest asasinat ? Erau de acord că acum, în „fami
mai există discriminare rasială, contrazicînd afirmaţia lui Cu
privea Garda de fier ca pe un „Ku Klux Klan ortodox” ? D
tem că răspunsul pozitiv la această întrebare este subiect de

Ceea ce mi se pare mie mai puţin discutabil este faptu
Culianu se gîndea să treacă la iudaism, încă cu luni înainte d
sa, cel puţin din noiembrie 1990. Această problemă perso
numai o simplă intenţie, era totuşi cunoscută studenţilor lui din
Poate că această intenţie nu era legată de căsătoria lui, ci de un
exprimat la sfîrşitul articolului său despre Elie Wiesel : „după A
şi în exil, noi toţi avem privilegiul de a ne identifica, într-o
măsură, cu poporul ales al exilului prin excelenţă şi cu profetu
astăzi : Elie Wiesel.”

Pe linia atitudinii „liberale”, despre care am vorbit mai sus,
Vîlsan, chiar şi o confesiune poate fi socotită o treabă personal
lucrul este adevărat, atunci doctrina lui legionară a suferit o
dramatică în ultimii cincizeci de ani. Dacă însă camarazii l
evoluat, este natural ca ei să fi fost foarte enervaţi. În acelaşi se
din cele mai clare ameninţări pe care le-a primit Culianu a fost i
după întîlnirea lui cu regele la Chicago. Cum poate un mem
„familiei” să se întîlnească cu cel mai mare duşman al Gărzii de
cine a fost persoana care a încercat să-l intimideze pe Culianu i
după întîlnire vor rămîne probabil enigme pentru totdeauna. Po
bătrînul legionar nu cunoştea toate aceste schimbări din mint
Culianu, deşi toate erau exprimate în publicaţiile de limbă română,
încă mai credea că el făcea parte din „familie”, găsindu-se astfel
umbrela ei protectoare. Cît despre cordialitatea relaţiilor sale cu
legionar, de Paşti în 1991, trebuie să amintim că el a devenit criti
adresa acestei mişcări încă într-o povestire publicată în 1990, şi
după cum menţionam mai sus, a mers pînă într-acolo încît a descris
Biserica, cît şi Garda de Fier ca fiind un fel de Ku Klux Klan. Mă înt
dacă bătrînul legionar îşi putea da seama ce credea, în mintea l
Culianu despre legionarul întîlnit în Biserica Ortodoxă. Ar fi f

arte mirat să citească, la sfîrşitul acestui eseu despre Ku

odoeşii"[5] au produs la vremea respectivă o enormă maculatură, azi apare cu totul descreierată. Garda de Fier a pornit de la ideologie, în care a introdus elemente mistice şi de societate. Pericolul fundamentalismului în sînul ortodoxiei nu s-a stins. rivă, *astăzi pare mai puternic ca niciodată.*

ubliniat ultimele cuvinte. Poate că ele sînt legate nu numai de lui despre ceea ce s-a întîmplat în România după răsturnarea scu – iar în acest caz avea perfectă dreptate, deoarece partidele a devin din ce în ce mai puternice –, poate însă reflectă şi lui temeri faţă de pericolul de-aici şi de-acum.
am spus mai sus, bănuiala că Garda de Fier ar putea fi implicată at nu este nouă şi nici nu trebuie să discrediteze teoria mult mai care acuză de crimă Securitatea română, teorie expusă în l Anton. Din diferite motive, ele ar fi putut să colaboreze, aşa lăsat să se înţeleagă sora lui Culianu, d-na Tereza Petrescu, în l din *Expres*, p. 9, unde vorbeşte de o „aripă de dreapta" a încă ental comunistei Securităţi. Poate că aceasta este cauza pentru doul oficial din România a sugerat într-un program difuzat în 13 1991 – potrivit transcrierii aflate în posesia mea – „teza Gărzii de cu multă insistenţă, pentru motive evidente.

au DA

carea de a face din Culianu un membru al „familiei" este, cum am t mai sus, o greşeală grosolană. Deformează caracterul cel mai nant al ultimelor sale scrieri politice, acela de a spune NU. Vreau subliniez că descrierea pe care am făcut-o mai înainte nu este o rcare de a-l idealiza, de a face din el un luptător intransigent, agonistul fără frică al unei drame sîngeroase. Cu toate acestea, ca l care a cunoscut atît teroarea Securităţii, cît şi – indirect – crimele rzii de Fier, critica sa susţinută, intransigentă şi publică făcută de-a ngul mai multor luni nu era lipsită de o doză substanţială de intenţie liberată şi curaj. În fapt, cred că el a evoluat atît moral, cît şi personal, oate chiar s-a schimbat semnificativ din momentul în care a început

să-şi scrie articolele politice. Erau legate acestea şi de treptată a faptului că locul său în viitor se va afla în Amer l-a făcut să aibă o atitudine mai decisă ; lucrul nu era evide ştiu, în perioada petrecută în Europa. Mediul american şi treptată înspre certitudini au coincis cu lovitura de stat din R asta a dat gîndirii lui o expresie mai agresivă, mai clară. U de libertate, întăritor, îi dizolva aprehensiunile, temerile. avea încă familie în România ştia că ei, dacă nu el, trebuiau s pentru activitatea lui. În definitiv, critica făcută de Culianu cultu din România era atotcuprinzătoare şi necruţătoare atît faţă d cît şi faţă de stînga. Într-un pasaj din unul dintre articolele sa intitulat „Ionescu, Mîntuitorul", scris la sfîrşitul anului 1989 în revista românească *Agora*, vol. 3 din 1990, pp. 286-288,

> Este dureros că actuala situaţie din România... pare descin comedie absurdă. N-a scris-o Ionescu... Dumneavoastră, Ionescu, aţi văzut mai bine şi mai departe decît toţi falşii mîn României... Pe vremea cînd Ionescu spunea NU !, ţara avea felul de mîntuitori, unul mai bun decît altul : partidele politice de Fier, regele Carol, Biserica ortodoxă, ba chiar Nae Ione Nichifor Crainic. Erau mai mulţi mîntuitori decît mîntuiţi. Pînă s-au omorît între ei, lăsînd să ne mîntuie armata română, apoi apoi armata sovietică. Ştim cîte mîntuiri au urmat pînă la m supremă a lui Ceauşescu... Domnule Ionescu, aţi spus NU ! din şi pînă acum. Şi iată, nu aţi fost numai curajos, dar aţi avut şi drep Dumneavoastră, Domnule Ionescu, aţi fost singurul care nu aţi d mîntuiţi România, şi de aceea sînteţi singurul, adevăratul ei Mîn

Nu era numai o reflecţie filozofică despre degradarea vie România, ci şi, bănuiesc eu, o reacţie faţă de unele cunoştinţe de (poate foarte apropiate), care acceptaseră poziţii înalte în institu culturale ale noului regim, în vreme ce el a refuzat asemenea of Atitudinea opoziţionistă a lui Eugen Ionescu (să nu-l confundăm cu Ionescu, maestrul lui Eliade şi unul din gînditorii apropiaţi de Gard Fier, pe care Culianu nu-l preţuia) aminteşte accentul pus pe Wiesel calitatea lui de rezistent.

Am început cu o comparaţie între Eliade şi Culianu. Dincolo interesul lor comun pentru domeniul religiei, ei au împărtăşit şi puternic interes pentru politică, publicînd numeroase articole. Potri

ade, într-o scrisoare nepublicată, el a scris aproape două de articole. Unele dintre ele revelează, aşa cum a formulat-o interviul lui din *22*, p. 9, „o alunecare" constînd „în trei novine articole. Mai mult, există cîteva articole în favoarea ier" După detenţia în lagăr, la sfîrşitul anilor '30, Eliade nu at probabil, dar în acelaşi timp „nu a mai făcut politica Fier", cum a formulat atît de corect Eugen Vîlsan. Aparent, uşit lecţia pe care regele Carol al II-lea a încercat s-o dea Fier, omorînd cîţiva din conducătorii ei şi acceptînd formarea rn de dreapta condus de Antonescu, şi a primit numirea sa ca tural la Londra. Aşa cum a mărturisit într-o scrisoare nepubli-ată din 1973 şi adresată lui Gershom Scholem, după 1940 el n-a articole : „En 1940, j'ai été envoyé à Londres par le dernier ement du roi Carol. Depuis, je n'ai collaboré à aucune publi-ériodique roumaine". Această bruscă oprire, după ce scrisese i de articole în mai puţin de zece ani, este revelatoare şi arată că mai făcut politica Gărzii de Fier, atunci pe cale de dispariţie. America de acum, încăpăţînarea politică a unui intelectual, care in număr important de articole şi refuză să se lase intimidat de ne şi scrisori anonime, a fost pedepsită drastic, de nişte necu-ii. Comportamentul lui Culianu îl aminteşte pe cel al lui Eliade un articol intitulat „De ce sînt intelectualii laşi ? ", publicat în într-un număr al fascinantei reviste *Criterion*, revistă de artă, ură şi filozofie, apărută la Bucureşti (an. 1, 2, p. 2)[6]. Aici vorbeşte spre lupta intelectualilor împotriva neantului, cu mijloacele creati-il lor spirituale, care ar trebui să însufleţească viaţa naţională fără a-i obliga pe intelectuali să ia parte la politica de fiecare zi. La itul acestui scurt articol, el scrie despre intelectualul care este us riscului cînd se implică în politică :

> Îţi pierzi libertatea ? Ea nu poate să-ţi fie luată de nimeni. Îţi pui în pericol situaţia materială ? E o problemă a familiei, nu a ta. Îţi rişti viaţa ? Ei şi ? Acest ideal pe care-l reprezinţi nu va muri niciodată. Dacă tu crezi altceva, trebuie să renunţi la „intelectualitate" şi să devii un om politic.

În tot acest articol, Eliade îi ia în derîdere pe intelectualii care, nfricoşaţi de succesul politic al Gărzii de Fier, au devenit colaboratori

ai acesteia din pricina fricii şi nu dintr-o convingere in
dacă Ioan Culianu a putut citi acest scurt articol. În orice
drumul intelectual şi a refuzat să facă compromisuri chi
primit amenințări. Activitatea lui a fost prezentată în eulog
lui de la Chicago University, publicate în revista *Criterion* (tot
vol. 30, publicaţie a Divinity School, în toamna anului 1991.
ţia sa, Bernard McGinn îi face lui Culianu una dintre cele m
caracterizări :

> A spune că Ioan era mai puţin prins decît alţii în cap
> cunoaşteri acceptate nu înseamnă să-i cumpăneşti învăţ
> luminezi forţa centrală a întregului lui caracter : ataşamentul
> libertate – de libertatea intelectuală, politică şi profesională.

Anton a subliniat judicios, în mai multe rînduri, în
apropierile dintre teoria lui Culianu despre manipularea m
care el i-o atribuia lui Bruno şi încercarea lui de a o răspîndi cu
articolelor şi pamfletelor publicate în *Lumea liberă*. Subiect
tinereţe, al tezei sale de licenţă încă, Bruno a lăsat urme de ne
pe viaţa, cît şi pe moartea lui : amîndoi au fost executaţi pent
refuzat să se lase intimidaţi. Aş spune că Ioan Culianu a văzut
NU opus trecutului românesc singurul act posibil de salvare.

În pofida atitudinii sale de opoziţie şi a condamnării răsp
criticilor aduse culturii româneşti, atît intelectuale cît şi politice,
în anume cercuri din România, poate că afirmaţia unui alt priete
scria din Washington, reflectă o apreciere corectă : „După asa
lui Iorga, uciderea lui Culianu reprezintă cea mai gravă crimă împ
culturii româneşti”[7].

Aş mai adăuga că acest omor reprezintă şi una din cele mai
crime împotriva culturii internaţionale. Teama de crimele cultural
împiedicat uciderea lui Nicolae Iorga, unul dintre cei mai impo
istorici români, fost prim-ministru, academician şi scriitor politic –
fost, cu toate acestea, asasinat în 1940 de Garda de Fier. Să fi uci
nou această fracţiune politică, după cincizeci de ani, un alt intele
şi oponent politic ? Poate că Eliade a supravieţuit pentru că nu a
făcut politica Gărzii de Fier. Poate că Ioan Culianu a murit pentru că
hotărît să facă o politică negardistă.

Sînt multe speculaţii despre natura universurilor paralele, care
află în lumea noastră, cum îi plăcea lui Culianu să repete. Proble

universuri nu numai coexistă, dar se şi ciocnesc, iar el a aici, ca şi în multe alte împrejurări, la intersecţia unor ...ate în coliziune.

Observator cultural, nr. 11-12, 9-15 mai, 16-22 mai 2000

Traducere din engleză de Claudia Dumitriu

Note

...alte, pline de interes, paralele – şi neparalele – între Eliade şi ..., v. textul substanţial al introducerii lui Andrei Oişteanu la ediţia ...ască din *Out of this World – Călătorii în lumea de dincolo*, Nemira, pp. 10-19; Polirom, pp. 7-26.

...de a coopera, în ciuda rezervelor sale faţă de anumite doctrine.

...tul este discutat de Andrei Oişteanu în introducerea la ediţia română din *Out of this World*.

..., a i acuza de implicare la crimă.

...ectiv, Nae Ionescu şi Nichifor Crainic, menţionaţi anterior.

...întîmplare, o recenzie la *NU* al lui Eugen Ionescu se află în josul ...aceaşi pagini în care articolul lui Eliade îi îndemna cu putere pe intelec...ii să spună „Da" politicii anilor '30 din România.

...in Tudoran, „Rinoceri jormanezi ?", *Lumea liberă românească*, nr. 24, ..., p. 21.

Într-adevăr...

Dorin Tudoran

Acest volum îngrijit de Sorin Antohi apare la zece ani de la u
lui Ioan Petru Culianu. Nu cred că vreunul din prietenii lui N
poate declara astăzi mai consolat decît acum un deceniu. Anii
atenuat din intensitatea stuporii iniţiale, dar durerea provocată de
comisă marţi, 21 mai 1991, la Chicago, continuă să ne hăitu
Pentru mine unul, prinderea şi pedepsirea asasinilor (continuu s
că în spatele celui sau celei ce a apăsat pe trăgaci s-a aflat o com
n-ar fi adus decît o oarecare pace cu o justiţie de prea multe ori a
din cetate. Dispariţia lui Néné ar fi rămas însă aceeaşi sursă de d
constantă. Pentru toate acestea, şi multe altele, nu pot scrie azi a
şi altfel decît am făcut-o acum un deceniu în paginile *Agorei.*

Recitesc „Rinoceri jormanezi ? " şi nu găsesc nimic de adăugat,
dacă un înţelept sau altul dintre cei care au negat sau bagatelizat,
spatele unui anonimat cel puţin necavaleresc, posibilitatea ca Néné
fost victima unei crime la comandă ar trebui întrebat ce crede a
despre tragedia de acum un deceniu. Futilitatea unei asemenea i
pretări publice mă face să cred că, asemeni asasinilor, şi comenta
de două parale ai uciderii lui Néné vor continua să doarmă liniş
Invitaţiei lui Sorin Antohi i-am răspuns prin rugămintea de a reprod
în acest volum textul meu din *Agora.* De adăugat simt totuşi nevoi
adaug acelor rînduri cîteva confesiuni.

Rămîne şi astăzi uluitor pentru mine faptul că, deşi în primii mei
americani îmi devenise unul dintre cei mai apropiaţi prieteni, pe Né

întîlnit niciodată. Relaţia noastră a început prin corespondenţă, cînd se afla în Olanda, la Groningen. A continuat cu lungi şi vorbiri telefonice care au rotunjit binişor prosperitatea compa- telefoane ai căror abonaţi eram. De întîlnit, ar fi trebuit să ne de nu ştiu cîte ori – la Washington, la Chicago, la Groningen, la Boston, la...

prima vedere, ce ne-a legat a fost prietenia mea cu Tess şi Dan, respectiv, cumnatul său. În fapt, ce a consolidat relaţia noastră număr de preocupări comune – politice şi culturale. Şi, poate sus de orice, îngrijorarea noastră pentru (hai să folosesc un mare şi greu, de care nu mă apropii decît cu prudenţă!) Ţară. rlsesc acest lucru nu pentru alt motiv decît acela că textele extrem ante, de dure, de – în anumită măsură – poate chiar nedrepte ale de Néné despre românime i-au creat imaginea falsă a unui tual plin de sine, mulţumit că a scăpat de infernul numit România, t nepăsător faţă de coşmarul de *acasă*.

nic mai fals! Omul atît de sever cu mitul naţional, Eminescu, ctualul atît de intransigent cu performanţele reale sau imaginare culturii române, comentatorul atît de necruţător al românimii ca n istoric, nu s-a simţit niciodată fericit că nu mai este... român. r şi atunci cînd unele din afirmaţiile sale şfichiuitoare usturau zul, cam uşurel de iritat, să recunoaştem, al românimii din afara ori untrul „fruntariilor Ţării", Néné nu pretindea, cum i s-a reproşat, u se (mai) simte român. Era român în felul în care i-ar fi dorit, cu rare, pe atîţia alţii. De aceea, dintre românii de mare performanţă, lul său de român nu a fost nici Eliade, nici Cioran. A fost Eugène sco.

Néné a crezut că ce a lipsit intelectualului român dintotdeauna şi de tutindeni a fost un dram, dar unul mărişor, de luciditate. Şi că ce i-a osit de atîtea ori acestui intelectual a fost uşurinţa şi deliciul cu care lăsat pradă unor învolburări simplificatoare, profund contraproduc- ve, unor gînduri şi credinţe tîrîte din cristalul ideilor în arena mocir- asă a ideologiilor de partid. De aceea, pentru Néné spiritul profund mocratic al lui Eugène Ionesco, dublat de o luciditate de geniu, au cut din autorul *Rinocerilor* modelul de român. „Ionescu, mîntuitorul",

articol semnat în *Agora*, Vol. 3, nr.1, februarie 1990, nu
laudatio adusă lui Ionesco, ci şi testamentul politic al lui C

Atunci cînd (de exemplu în „Cultură română ? ”, *Agora*, Vol
iulie-septembrie 1991) verdictele lui erau de o duritate insupo
practica el era mai degrabă *terapie şoc* decît parastas. Nu doar
convins – ce să mai spun de enormitatea că ar fi „jubilat” – c
există cultură română, dar spre a încuraja ce credea că merită
în seamă era capabil chiar de mici poltronerii. Unul din exe
cazul *Jurnalului de la Păltiniş*. Pe de-o parte, o scrisoare mai
călduroasă, de încurajare şi solidaritate intelectuală transmisă
actorii principali ai mult comentatului op. Pe de altă parte, amăr
descurajarea profundă pe care mi le-a împărtăşit, nu o dată, fa
i se părea că sună alarmant de găunos în acele pagini, pe
aproximativ aceleaşi cuvinte folosite de un alt intelectual român
le numea o arenă în care intelectuali, fireşte fermecători, „îşi of
altuia penibile certificate de genialitate” Dacă astăzi Néné ar fi
viaţă, am fi avut un rechizitoriu cum nimeni nu a fost capabil o
avut curajul încă să facă unor personalităţi care continuă să-şi a
reciproc „certificate de genialitate”, merite imaginare şi stat
mentori ai naţiunii.

După stabilirea lui Néné la Chicago, cei nemulţumiţi de „lipsa l
măsură” şi uneori chiar de „lipsa lui de patriotism” s-au înmulţit.
perceput ca urmaş al lui Eliade la universitatea americană (ero
catedra lui Eliade a revenit altcuiva), numai fiindcă era, într-ad
foarte apropiat de Eliade, noile antipatii au venit tocmai din c
admiratorilor lui Eliade. Ai acelui Eliade în care pătimaşi ideolog
văd, nu sînt capabili să vadă şi să admire decît ceea ce alţi pătim
orbiţi de alte uri şi interese transparente, numesc prin „culpa ferici

Cum astăzi toţi trei sînt trecuţi în nefiinţă – Mircea Eliade, Christi
Eliade şi Ioan Pentru Culianu – pot mărturisi că, de la o vreme, ave
să mă trezesc într-o situaţie ciudată. De pildă, doamna Eliade încerca
afle de la mine „Ce se întîmplă cu Néné ? ”. Îi răspundeam că „Nu
întîmplă nimic”. Era atît de nemulţumită, încît mă întreba „Dar
dumneata, cu tine ce se întîmplă ? ”. „Nimic”, răspundeam, cu u
stoicism de care unii nu mă cred în stare. Mai mult chiar, au existat m

ii în care mă vedeam obligat să „traduc”, din română în... afirma sau ce scria Néné. Mai pe şleau spus, antipatiilor de adăugau, într-o progresie geometrică, cele de dreapta. Ca şi u. Din aceeaşi lipsă de noimă. Căci ce dispreţuia Néné (şi dispreţuiesc eu) nu era stînga sau dreapta, ci lipsa de noimă stîngi şi a extremei drepte. Dar era prea multă nuanţă în i. Şi prea multă dreptate, spre a nu sfîrşi prin a antagoniza lumea”. Ca şi cum această lume, aşa toată cum se consideră formată doar din extrema stîngă şi din extrema dreaptă. De am avut niciodată vreo îndoială că scenariul cel mai plauzibil lui Néné a fost scris de o frăţie de cruce între lipsa de noimă treme. Rapiditatea şi violenţa cu care s-a răspuns acestui gînd m-au făcut să cred că, din nefericire, nu greşeam prea mult. *eja un glonţ pe care am scris numele tău. Te vom trimite după*”, mi s-a comunicat telefonic. Puţin a lipsit să reuşească şi în eu. Dar, aşa cum am mărturisit altădată, cei arestaţi pentru telefoane n-au putut fi deocamdată dovediţi drept asasinii lui Erau, am simţit de atunci, doar perdeaua de fum în spatele căreia ierdut adevăraţii lui asasini.

i îmi dau seama că n-ar fi *putut* schimba cu mult ce s-a întîmplat, uu să regret că am fost cel care l-a împins pe Néné la o prezenţă um regulată şi de prim plan în publicistica de limbă română din României. După decembrie 1989, a fost „recuperat” cu oarecare lă de publicaţii din ţară, care, unele din ele, înainte de a prezenta licului românesc” opera lui Culianu, s-au mulţumit doar să repro- interviuri incendiare.

Duminică, 19 mai, 1991, adică cu două zile înainte de a fi ucis, né mă suna spre a-mi spune două lucruri. Primul – că a renunţat finitiv să plece în iunie în România. Ameninţările cu moartea, pe re, vai!, nu voise să le ia deloc în serios pînă atunci, se înteţiseră. Al ilea – mă ruga să fiu eu cel care să o sune pe mama sa şi să-i explice ce a luat el această hotărîre. Nu o întîlnisem niciodată pe doamna Culianu, aşa că, în mod firesc, l-am întrebat de ce tocmai eu. A rîs şi mi-a spus cam aşa: *„Dorin, mereu la fel – cauţi răspunsuri raţionale. Hai să zicem că aşa simt eu că e bine. E destul spre a a mă ajuta?”* Evident, era destul. Cu toate acestea, apelînd la complicitatea lui Tess

şi Dan, l-am ajutat altfel. Cred şi astăzi, sau folosind vorb
astăzi, că dacă Néné ar fi făcut o călătorie în România, în
decembrie 1989, poate ar mai fi fost în viaţă şi acum. Repet
feeling – paradoxal ori nu, uneori cel mai protejat eşti cînd
„în gura lupului".

După moartea sa, am păstrat pentru o vreme pe biroul m
fotografie primită de la el, cea reprodusă în *Meridian*, V
Numărul 1, mai-iunie 1991. Şi o mini casetă audio folosită la
telefonice pentru înregistrarea mesajelor. Mă sunase să-mi sp
să schimbe numele rubricii sale. Noul nume era *Autodafe*.
ultimul său articol în *Meridian* a apărut însoţit de acea fotogra
al cărei colţ din stînga, jos, se afla un semn de doliu. Articolu
iar titlul nu mai are nevoie de comentarii – *Ku Klux Klan*
Supărarea unora a fost aşa de mare, încît am fost acuzat că fa
articolul după moartea lui Néné. Noroc cu originalul semnat
Era, încă o dată, prea mult. Lipsa de noimă dădea din nou în
Uciderea lui Néné părea să nu mai mulţumească pe cei atît de
nemulţumiţi de el. Practic, i se refuza lucrul fundamental –
gîndise şi aşa scrisese el.

Revenit la Washington, după un „al doilea exil", cum a numit
anii pe care i-am petrecut lucrînd la Bucureşti şi Chişinău, am rea
într-o seară acel ultim mesaj primit de la Néné. Două lucruri l
egal de neverosimile : că numai cu puţin înainte de a fi ucis alege
titlu de rubrică acel *Autodafe* şi că nu l-am întîlnit niciodată p
Pentru Culianu.

Cu doar cîteva zile înainte de a scrie aceste rînduri, Juliana
Pilon mi-a arătat un set de vechi fotografii – ea, soţul ei (Roger P
fetiţa lor (Danielle), Christinel şi Mircea Eliade. Fotografii „de fam
absolut extraordinare. Într-un din ele, apare şi silueta unui tînăr c
sfios, zîmbind discret. „Cine e ? ", o întreb pe Juliana. „Cum ci
omule ? ", îmi răspunde Juliana. „Prietenul tău Néné... De necrezu

Într-adevăr.

Peste două ore vom fi la Juliana, unde vom sărbători Ziua Recun
tinţei (Thanksgiving Day) şi ziua de naştere a fiicei noastre, Alexand

...te azi 24 de ani. Va fi acolo şi Peter, tatăl Julianei, ...bil de tînăr şi tolerant pentru cei „80+" ani ai săi. Nici ... trăncăni încă o dată despre Eliade şi Christinel, despre ... cărţii Julianei de Eliade, „un jurnal al Annei Frank scăpate ... cum spunea cineva; despre dreapta şi stînga, liberali şi ...i, libertarieni şi *Jurnalul* lui Sebastian. Roger şi Alexandru ...ei) vor cînta la trompetă - ceva jazz, scurte fragmente din Haydn, poate chiar Hummel. Cum tot sîntem în „Anul Bach", ... mine măcar fabuloasele „The Goldberg Variations" cu Glenn ... un Rostropovici cu suitele pentru violoncel. Va veni probabil ...de scrisoarea Julianei, de acum cîţiva ani, trimisă la *The New* ... şi refuzată de Leon Wieseltier, autorul atît de prezent în multe ...ilile mele cu Néné, ca şi de scrisoarea trimisă de Juliana acum ...tămîni la *The New Yorker*. Chiar, ce ar fi zis Néné, dacă ar fi ... citească în *Against Identity* - „În America, dar nu numai în ...a, ne sufocăm în identitate. Şi nu numai în identitatea altora, ci ...opria noastră identitate" Sau „Identitatea e redusă destul de ... la loialitate". Sau „Cel mai greu lucru în America e să fii cu ...ţe ceea ce eşti"? Nu cu mult înaintea acelui 21 mai, 1991, Néné ...se mult după miezul nopţii. Primise un telefon de la un „amic", ...ean de origine foarte, foarte rrromână", care auzise de proiectata ...rie a lui Néné cu Hillary: „Păi, bine domn'e, ne-o faci şi pe ... Nu e de ajuns că te căsătoreşti cu o jidoavcă, mai te pregăteşti şi ...i la iudaism? Unde ţi-e, domn'e, *identitatea* dumitale naţională?" ...tîndu-mi întîmplarea, la început, vocea lui Néné indica o oarecare ...ală, amestecată cu iritare. Foarte repede însă ne-am pomenit rîzînd ...hote. Terminînd acea conversaţie tîrzie, ne-am despărţit, fireşte, ...îndu-ne unul pe celălalt: „Unde ţi-e, domn'e, *identitatea* dumitale ...nală?"

... Nici vorbă, vom revedea fotografii de la Chicago. Îmi amintesc ...cele cîteva pe care Juliana nu le-a văzut niciodată, probabil, dar ...tru care Néné şi eu aveam un soi de fascinaţie păcătoasă: Eliade, în ...mele luni, cu mîinile în nişte bandaje speciale, care ar fi trebuit să ... atenueze cumva din durerile acelea atroce, cu degetele îngrozitor ...formate de boală, arătînd ca nişte rădăcini căutînd spre cer. De cîteva ...e abia îmi pot mişca braţul drept, durerile sînt teribile. Îmi folosesc ... greu degetele spre a apăsa tastele computerului. Mă tot gîndesc la ce ...punea Néné despre acele fotografii zguduitoare - „Poate că aşa e drept

să sfîrşim toţi cei care ne încumetăm să punem în cuvinte
pare, cu stupiditate, că ştim. Sau ca Borges, dacă tot n
vedem ce alţii nici nu-şi pot imagina. Ce părere ai tu, D
Homer?..."

Cu siguranţă, în această seară vom revedea fotografii.
tînărul acela, care abia se vede?" „Cum cine, omule?", v
Juliana surprinsă. „Néné, prietenul lui Dorin..."

Într-adevăr.

G

23 noiem

Rinoceri jormanezi ?

Dorin Tudoran

, 21 mai, în jurul orei 13, un glonţ pornit dintr-un pistol
, calibrul .25, punea capăt – după numai 41 de ani – vieţii
lui cărturar Ioan Petru Culianu, profesor de Istoria religiilor la
ty of Chicago. Într-un ceas mai liniştit, oferind răgazul necesar
ilor tragice, s-ar putea ca afirmaţia ce azi pare unora uşor
tă să nu mai şocheze chiar atît de mult : „După asasinarea lui
uciderea lui Culianu reprezintă cea mai mare crimă împotriva
i române."

-adevăr, cel puţin prin erudiţia copleşitoare, extrem de diversele
eu reînnoitele domenii de interes ştiinţific, prin amplitudine
lă, Ioan Pentru Culianu s-a aflat în aceeaşi ligă cu cel ucis în
de legionari.

tăzi, 1 iunie, organele de anchetă continuă să „joace cu cărţile
aproape de piept", nelăsînd, adică, presei nici un fel de şansă
afla „mai mult decît trebuie" ori „mai mult decît se ştie". *Cît*
le ştiut în afara cercului strîmt al organelor de anchetă şi ce ştiu
de fapt, la ora la care scriu aceste rînduri, vom afla, poate, ceva mai
iu ; dacă vom afla vreodată...

Pentru a se trimite glonţul în creierul ce deranja atît de mult, a fost
locul de naştere al creierelor celor consideraţi de Ioan Petru
lianu, în atîtea texte memorabile, nimic mai mult decît nişte des-
lcraţi : un WC. Dejecţia nu se simte în largul ei decît în mediul ce
face posibilă.

*

Pe cît de delicat şi prevenitor în viaţa de zi cu zi, pe atît d
era Ioan Petru Culianu în prezenţele sale publicistice. Într-u
adus lui Eugen Ionescu („Ionescu, mîntuitorul”, *Agora*, Vol.
februarie 1990), dispreţul pentru rinocerita de orice culoare e
mat cît nu se poate mai „şocant” pentru reprezentanţii speţei în d

Pe vremea cînd Ionescu spunea NU!, ţara avea deja tot
mîntuitori, unul mai bun decît altul: partidele politice, Garda
regele Carol, Biserica ortodoxă, ba chiar Nae Ionescu ori
Crainic. Erau mai mulţi mîntuitori decît mîntuiţi. Pînă la u
omorît între ei, lăsînd să ne mîntuie armata română, apoi nem
armata sovietică. Ştim cu toţii cîte mîntuiri au urmat pînă la m
supremă a lui Ceauşescu. Ştim cu toţii cum românii aplecaţi co
spre mîntuire (şi mulţi au fost şi sînt aceştia!) au trecut din mîn
mîntuire, schimbînd culorile ca mănuşile, ba înverzindu-se, b
şindu-se la făptură. Se spune că la asta s-ar referi *Rinocerii* lui Ion
şi desigur se referă la asta, şi la multe altele.

Supremul cîştig pe care-l smulsese vieţii şi culturii a fost de-a
într-o libertate năucitoare despre orice. Inclusiv despre poporul în
se născuse. Pentru cei care înţeleg prin patriotism interminabilele
sforăitoare ori incapacitatea celor mai mulţi dintre noi de-a rosti
văruri... inconfortabile, Ioan Petru Culianu era o dovadă stînjeni
că mai avem ceva drum pînă a fi liberi de prejudecăţi. Cu un an în
îmi trimisese – „spre consultare” – două texte despre Eminescu. Ni
nu a îndrăznit să i le publice: n-am făcut-o nici eu... Nu s-a su
defel şi am discutat seri în şir despre toate aceste tabuuri, de
nereuşind să ne eliberăm, dragă Dorin, spunea el, liber cu adevăra
va fi spiritul nostru. După o vreme, mi-a trimis *Les fantasmes de la*
chez Mihai Eminescu ou Comment devient-on révolutionnaire de
fession (Augsburg-München, 1988): „Pentru Dorin, cu drag, de la
admirator (în fond) al lui Mihai Eminescu...”

Da, *în fond*...

În fond şi-a iubit neamul, a fost mîndru de valorile sale, dar dragos
lui era una, aş îndrăzni să spun, eroică: noima ei o dădea scrutarea f
cruţare a tot ce-a minat şi continuă să mineze posibilele împliniri majo

popor de care nu s-a lepădat. Se poate spune că Ioan Petru visa o *terapie şoc* pentru a vedea un bolnav iubit revenindu-şi fire. Dar cîţi dintre noi avut-am puterea să nu ne „revoltăm" la ...or asemenea rînduri ?

...mânul, între alte nocive vocaţii evlavioase, o are în mod definit pe a mîntuirii. Ceauşescu a pozat de la început în mîntuitor al ...ului ; în 1968 l-au crezut, pentru scurtă vreme, mulţi dintre noi : ..., cînd domnia lui de aproape douăzeci şi cinci de ani a devenit una ...aginile cele mai ruşinoase ale istoriei României, continuă să joace ...a mîntuirii neamului. Cînd nu mai poate invoca Basarabia, invocă ...silvania. A dezbinat pe toţi punînd inteligenţa nedezvoltată a unora ...e români să se lupte cu oarba iubire pentru o patrie care, sub ...uşescu, e nu numai vitregă, ci şi deşănţată. Nebună (...), căci ...mânia suferă de o cronică lipsă de inteligenţă, iar la aceasta nu există medicament decît inteligenţa însăşi. Trebuie însă administrat repede, ...i altfel pacientul, care de mult horcăie în agonie, sfîrtecat de călăi, va ...omba definitiv înainte de a intra pe masa de operaţie.

...u două luni înainte de-a fi ucis, mă suna să-mi propună un text ...n *Agora* : – „Cultură română". Mă prevenea că textul este „un ...al" şi-mi mărturisea durerea ce-l împinsese să scrie acest text, din ...nul fără cruţare. Cînd a fost ucis, corectura textului se afla de ...a zile pe biroul meu. Iată nota ce însoţea textul :

Paginile de mai jos au fost scrise în 1982 şi, sunînd prea radical, nu ...u găsit pînă acum nici un loc de publicare. Dacă am hotărît să le dau ...ublicităţii este pentru că mi se pare că reflectă bilanţul cultural al unei ...re nimicitoare : era-lumină a lui Ceauşescu.

Cred, într-adevăr, că distrugerea culturii române operată de comunism a fost totală. Dar am încredere nemărginită în potenţialul creator al generaţiilor de mîine. Dacă viitorul politic şi social al României nu mi se pare deloc limpede, cred însă că în haosul actual se nasc fermenţii unei libertăţi creatoare care-şi va da, desigur, roadele în cultură.

De aceea public, aici, nu întîmplător în *Agora*, pagini scrise acum aproape zece ani, cu bucuria de a şti că dezastrul cultural pe care-l semnalam atunci nu este ireversibil.

*

Printre banalitățile scrise de unii gazetari americani la m Ioan Petru Culianu este și aceea că, absorbit de munca sa marele erudit ar fi fost un spirit total apolitic, neinteresat de cu pricina. Nimic mai fals! Deși nu-și dedica timpul ela analize politice, a scrutat fenomenul politic cu intensitatea laser. Rezultatul era, deseori, extraordinar – prin precizia diagn lipsa de complezențe și, nu în ultimul rînd, o excepțională cap a simți viitorul, semn al unei profunde cunoașteri a trecutului și pr

În vreme ce politologi de meserie, analiști politici reputați în capcana Revoluției române transmise, în direct, de tele română „liberă", cu nouă luni înaintea acelei memorabile tr *live*, în martie 1989, Ioan Petru Culianu publica, în volumul *La C di smeraldi* (Editoriale Jaca Book spa, Milano), o proză scurtă i *L'Intervento degli zorabi in Giormania*.

Ce va să zică Jormania?

> Jormania este o țară în care numele majorității locuitorilor se t în *-an*. Și cum numele scriitorului Boba, fondatorul SLOMJ (Sin liber al oamenilor muncii din Jormania) făcea excepție de la regulă, autoritățile au insinuat că el era evreu sau baltic. După luni de prigoană, a fost expulzat din țară.

I-am cerut lui Ioan Petru Culianu, pentru *Agora*, o variantă în română. Mi-a dat-o în cîteva zile. A apărut în *Agora*, Vol. 3, nr. 2, 1990, sub titlul *Jormania liberă*. Nu multă vreme după aceea a în să primească amenințări cu moartea. Simplă coincidență? Nu exclus, dar ia să ne amintim cîteva paragrafe din *Jormania liberă*, ce are structura unei... cronici literare:

> Majoritatea recenzenților au remarcat pînă acum lipsa de resp lui Boba pentru cîțiva din eroii revoluției, insinuările sale pri relațiile lor strînse cu Imperiu Maculist, cît și atitudinea lor de lingușitoare față de președintele Gologan (...). Oare, se întreabă Bar are un transfug dreptul de a ne judeca pe noi, cei care am înd restriștile regimului Gologan, abuzurile doamnei Mortu, violuril execuțiile sumare ale lui Jacan? Oare un întreg popor poate fi acuzat complicitate? La aceasta, părintele trapist Lampan, amic al defunctu

Ananghia, adaugă lipsa de sînge jormanian autentic din vinele
, proveniența lui dubioasă, baltică, dacă nu cumva aztecă.
un adevărat jormanian poate înțelege sfînta tradiție a acestui
, vîrfurile albastre ale Cartanilor și alte asemenea dumnezeiești
și simțăminte (părinții Ananghia și Lampan fuseseră membri ai
de Lemn și partizani ai politicii naționaliste a lui Gologan.
ul lui Lampan a apărut în cotidianul *Europan*, publicat de Butan;
obabil coincidențe, aceste amănunte trezesc, desigur, puternice
ii între trapiști, politica șovină a lui Gologan, Garda de Lemn și
emenea dumnezeiești cuvinte și simțăminte).

*

em mai departe? De ce nu?

ne întoarcem la cartea lui Boba. În primul ei capitol, intitulat
are judiciară?" – (dar e vorba de o eroare pe dos, în favoarea
lpatului), îl întîlnim fără voia noastră pe căpitanul Marșan, „bestia
la Mistiș", un membru al Secanului (poliția secretă de tristă amintire)
a tras în mulțimea adunată în Piața Libertății. Boba constată că
rșan, deși condamnat la închisoare pe viață de guvernul Șarman-
aman, a fost eliberat după numai opt luni. Pensionat cu onoare
tul oferindu-i o stringere de mînă și o colecție legată a revistelor
nthouse și *Hardcore*), Marșan a murit într-un accident de vînătoare,
împlarea făcînd să fie împușcat din greșeală tocmai de un fost coleg
n Secan. Pînă aici, nimic nu pare alarmant. Lucrurile se complică
unci cînd Boba publică o fotografie (din documentarul unui reporter
ncez), unde un personaj deghizat în păstor arată presei internaționale
te cadavre crîncen mutilate de Secan. (După cum știm, aceste cadavre,
re serviseră pentru disecții studenților de la Facultatea de medicină
din Mistiș, nu erau victimele Secanului; vederea lor a suscitat însă
extremă oroare telespectatorilor, de la Maculburg la Malzapan și la
Paris.) Boba pretinde că acest păstor nu era nimeni altcineva decît
căpitanul Marșan deghizat.

Ce de coincidențe!

Colecția revistei *Penthouse*, exact revista în care, în 1991, cunoscu-
l publicist american Tad Szulc avea să publice un articol consacrat
ternaționalei a V-a, adică organizația internațională a foștilor securiști

din Bulgaria, Cehoslovacia, RDG, Polonia şi Ungaria, creată
anului 1989 şi dispunînd de un fond de douzeci şi cinci de milia

Dar să ne întoarcem la textul lui Ioan Petru Culianu :

> Capitolul doi ne poartă către momentul cel mai exaltant al
> preşedintele Gologan urlînd, strîmbîndu-se (şi făcînd cu bra
> acela caracteristic de a trage apa), după obiceiul său, la balc
> tului regal din inima Jorjanului, întrerupt dintr-o dată de h
> mulţimii. Toate televiziunile lumii au transmis această sce
> apariţia spontană a marilor panouri împotriva lui Gologan. Bo
> că doi oameni au nevoie de şase ore pentru confecţionarea un
> panou, punînd sub semnul îndoielii spontaneitatea lor. Şi
> vingător sună a doua supoziţie a sa, anume că huiduielile împ
> Gologan nu proveneau de la mulţime, ci veneau din aceleaşi
> din care se înălţaseră urale cîteva secunde mai înainte. Înt
> vreme de peste douăzeci de ani, Secanul nu contase pe ent
> rebegit al mulţimii flămînde, înrăite şi impotente, ci punea di
> de magnetofon cu urale care să mîngîie plăcut urechile lui Golo
> arate simţămintele delirante ale poporului faţă de Conducanul s
> Evident, benzile de magnetofon fuseseră schimbate. Şi Boba se în
> cine a schimbat benzile ?

Chiar aşa, domnilor Caraman şi Măgureanu, Vlad şi Voican,
aşa domnilor... Şarman şi Maman, cine a schimbat benzile ?
declanşat simulatoarele de foc electronic ?

Iată şi finalul extraordinarei satire semnate de Ioan Petru Cul

> Nu ne rămîne decît să încheiem cu un semn de întrebare.
> ipoteza lui Boba este corectă, aceasta înseamnă că poporul a fost t
> sfoară. După cum spunea însuşi răposatul Şarman, fost dictat
> continuarea lui Gologan şi cunoscut pentru un anume cinism înnă
> „Dar oare nu asta e menirea esenţială a poporului ?"

Unii continuă să se întrebe : „Totuşi, cine şi de ce l-ar fi ucis to
pe Ioan Petru Culianu ?"

Alţii, mai siguri pe ei, şi luînd Jormania, cuplul Şarman-Ma
Garda de Lemn şi conivenţele ei cu Secanul, gazeta *Europan* şi Imp
Maculist – ca să nu mai spun de existenţa tuturor acestor Barban, Ja
Ananghia şi Lampan, Butan şi Maran – drept simple ficţiuni literare,
dat răspuns definitiv : „Ce să-i faci ? Chicago rămîne Chicago :
Capone, Dillinger, crimă şi iarăşi crimă..."

*

... zile înainte de a fi ucis, Ioan Petru Culianu mă suna să-mi ... renunţat, totuşi, la a mai pleca în România, în iunie ; lăsa ...i, planul de a-şi revedea mama chiar şi pentru cîteva zile ; ... şi asta nu-i plăcea deloc – să-şi ia înapoi promisiunea făcută ..., Tereza, şi cumnatului său, Dan Petrescu. Prea se înteţiseră, ... timp, ameninţările cu moartea, mai ales după interviul dat ...2, ameninţări pe care la început se şi jena să le ia în seamă. Mă ... încă o dată, eu ce cred : cine ar putea fi în spatele acestor ...ri ? Azi ne întrebăm deja cine se află în spatele crimei. ...unuia nu-mi rămîne decît să mai reamintesc un paragraf din ... *liberă*, referitor la sfîrşitul unuia din personaje :

> La funeraliile sale, în 1994, a oficiat însuşi patriarhul Ananghia, ...njurat de o echipă de sfinţi trapişti care împreună ar fi putut lua ...ucerea şi a Gărzii de Lemn şi a partidului comunist. Nu s-a ştiut ...odată de ce a murit (nici Boba nu ştie).

Tot ce ştim este că sîntem în 1991, la numai zece zile de la ...ea lui Ioan Petru Culianu. E timpul să ne întrebăm, deja, ce ne va ... anul 1994 invocat de el ?
...r mai supravieţui încă o dată rinocerii jormanezi, fie ei îndesaţi în ...oscene verzi, fie deghizaţi în Scufiţe roşii ?
...iar vor fi existînd ?
...ţi din ei sînt membri ai Internaţionalei a V-a şi de cînd ?
...istă ea, această Internaţională ?
...nde se termină literatura şi unde începe realitatea ?
...rimă. *Şi pedeapsă ?*

România literară, nr. 21, 13 iunie 1991 ;
Agora, Vol. IV, nr. 3, iulie-septembrie 1991.

Ioan Petru Culianu: Recviem pentru un om

Michael Allocca

Blajină i-a fost viața, se uni
Într-astfel elementele în firea
Încît natura ridicată, lumii
Ar trebui să-i strige: „A fost

Shakespeare, *Iuliu Cezar*, actul V
[trad. T

Aceasta este singura „notă" care va apărea în textul de fa citatul pe care l-am rostit la serviciul memorial ținut pent Culianu, la *Divinity School* de la Universitatea din Chicago, Chapel, pe 22 mai 1991, a doua zi după asasinarea lui. Exist persoane mai calificate decît mine să scrie lucrări științifice constituie un tribut adecvat pentru savantul Culianu; și sînt s asemenea lucrări vor figura chiar în prezentul volum. În ce p ramificațiile de ordin juridic și politic ale crimei, Ted Anton a sc o foarte pătrunzătoare carte în care tratează pe larg despre ele. În pentru a evita redundanța, dar mai mult fiindcă mi se pare în inerent mai potrivit, am preferat să împărtășesc aici din amintirile despre Ioan Culianu – omul.

Pe 21 mai 1991, mă întorceam de la cumpărături împreună cu tenul meu Greg Spinner: făcusem aprovizionarea pentru masa de care îi reunea săptămînal pe cei de la Divinity School, urmînd a loc a doua zi; de pregătirea ei ne ocupam la vremea respectivă noi Cînd ne-am înapoiat după-amiaza devreme la Swift Hall, cu obișn

...le alimente, şi am pornit să le descărcăm din maşină, am ... ambulanţă parcată în faţa clădirii. Se vorbea că o persoană ... se sinucisese în toaleta pentru bărbaţi de la etajul al treilea. ...re veste, desigur, dar nu anticipam vreo schimbare radicală ... evenimentelor de rutină care se desfăşurau în clădire.

...at adevărul abia atunci cînd o prietenă şi colegă, programată ... o lucrare a doua zi, m-a zărit în holul de la intrare şi s-a ... mine să-mi spună că seminarul se amînase, dar că nu se ştia ...tă dacă masa comună de prînz va mai avea sau nu loc. ...du-mi nedumerirea evidentă, şi-a dat seama că nu auzisem ...a petrecut şi mi-a spus : „Îmi pare rău, Michael, credeam că ... e vorba de dl. Culianu." A fost, de cînd mă ţin eu minte, ...dată în viaţa mea cînd mi-am pierdut literalmente echilibrul şi ...it de peretele coridorului. Ioan Culianu era mort : nu aveam ...u pregătit să accept aşa ceva.

...le ce au urmat, s-au mai aflat şi alte amănunte, dar acestea nu ...ibuit cu nimic la diminuarea şocului iniţial ; într-un fel, n-au ...cît să ne sporească deruta. De pildă, se discuta în continuare ...tatea unei sinucideri, în ciuda tuturor improbabilităţilor de ordin ...ate părea un clişeu, dar nu-mi puteam cu nici un chip imagina ...-ar fi omorît singur. Refuzînd să cred aşa ceva, nu-mi rămînea ... mă întreb : „Dar, pentru Dumnezeu, atunci cine să-l fi ucis şi ...?" Recunosc că mi-a trebuit destulă vreme să ajung la concluzia ...asasinat politic, oricît de incongruent putea să pară atunci, iar ... le mai pară încă şi astăzi – la urma urmei, în Statele Unite ... să fii activist politic sută la sută, nu un savant ce se ocupă cu ... istoriei religiilor, ca să faci obiectul unui asasinat – este într-ade...lea ipoteză plauzibilă. Mă mîngîie oarecum să ştiu că această ... este acum destul de larg acceptată, dar nu mă poate consola.

...va mai tîrziu, pe parcursul zilei, am aflat că prînzul va avea totuşi ...upă tradiţie, în sala de mese de la Swift Hall, dar serviciul religios ...pela Bond, care îl preceda cu regularitate, va fi o slujbă memorială ...u Ioan. Organizatorii m-au întrebat dacă doream să împărtăşesc şi ...alţi din gîndurile mele. Invitaţia de a participa era o onoare şi am ...tat să fac acest lucru, dar aveam îndoieli în privinţa capacităţii ... de a compune o cuvîntare, într-un timp aşa scurt şi fiind pradă ...asemenea tulburări, precum aveam îndoieli şi că aş putea să-mi ...nesc emoţiile vorbind mai multă vreme în public. De aceea am

preferat să mă bazez pe altcineva, care să mă ajute să împăr
din sentimentele mele față de Ioan. (Am avut parte de o reac
al cărei umor îmi închipui că Ioan ar fi știut să-l aprecie
căruia îi spusesem că am ales un pasaj din discursul lui A
ultima scenă din *Iulius Cezar*, mi-a replicat instantaneu : „Ca
din toți românii cel mai nobil» ? ”.)

Alegerea îmi era determinată, atunci ca și acum, de do
aduce mărturie despre ființa omenească pe care avusesem pri
a o cunoaște. Nu mi se părea că ar fi nevoie să aduc eu mărturi
era un învățat și un bun profesor. Asemenea tribut putea să-i fi
alții, care n-ar fi făcut decît să întărească mărturia corpusului d
pe care le dăduse la iveală și a numeroșilor studenți pe care îi
țase. În ciuda acestui sentiment, ar merita să spun că Ioan mi-a
mintea, deja relativ deschisă către noi posibilități, îmi plăcea să
m-a făcut să accept felurite noi moduri de a imagina conținu
idei ca „religie”, „religios” sau „minte”

Mi s-a părut că versurile citate exprimau perfect ceea ce sim
în legăură cu Ioan. Viața lui a fost cu adevărat „*gentle*”, blînd
sensul sloganului publicitar („adecvat pentru rufele delicate”)
vechiul sens al cuvîntului „gentil”, însemnînd „nobil”. A spune c
în care „elementele... s-au îmbinat în el” aduce mărturie că „A
om ! ” este, după mine, literalmente adevărat. Nu că a fost pe
Doamne păzește ! –, ci eminamente *uman*. Imperfecțiunile lu
parte integrantă din ceea ce mă făcea să-l iubesc. Cînd Ioan s-a m
ultimul apartament ocupat de el, după spargerea comisă în locui
precedentă, Greg Spinner și cu mine ne-am oferit să-l ajutăm. N
că vreunul din noi va uita vreodată cum ne-a cuprins iritarea și to
amuzamentul în legătură cu „pregătirile” lui Ioan pentru mutare.
punzînd la întrebarea noastră dacă are nevoie de ajutor la împac
ne asigurase că e totul gata, că noi trebuie doar să încărcăm lucru
să le transportăm la destinație. Printre aceste lucruri figura un
număr de cărți vechi și rare, de neînlocuit și foarte grele, pe care
le „ambalase” în pungi din plastic pentru gunoi. Era cam dezorie
dar cel puțin destul de smerit ca să nu zică (ce-i drept, într-un fel d
de năuc) altceva decît „OK” atunci cînd Greg și cu mine i-am sp
„Nu le cărăm așa, nici în ruptul capului. Stați aici, pînă dăm o fug
magazinul de băuturi după niște *cutii de carton.*”

meu contact cu reputaţia lui Ioan m-a făcut să aştept cu
să l întîlnesc pe acest savant. În timpul primului meu an de
la Divinity School, l-am auzit vorbind cu mare admiraţie
orările sale pe profesorul Larry Sullivan, care a menţionat şi
orul Culianu va preda aici, cu începere din anul următor.
mintesc foarte exact detaliile comentariilor lui Sullivan, ci doar
pe care mi-au lăsat-o: era vorba de cineva care realizase o
extrem de inovatoare, punînd religia în relaţie cu istoria şi
Asta m-a făcut să pornesc în căutarea lucrărilor sale, în bibliotecă
rie; cred că primul lucru de care am dat a fost *Psychanodia*,
de *Eros şi magie în Renaştere*. Lectura acestora n-a făcut decît
ensifice dorinţa de a-l putea întîlni pe învăţatul care le scrisese,
aveam încă nici un fel de idee despre ce fel de om putea fi.
amna următoare (1988) m-am înscris la cursul lui, intitulat
şi ştiinţă: cea de a patra dimensiune". Spun drept că nu mă
m deloc la întîlnirea cu cineva atît de lipsit de trufie, de neîn-
în prejudecăţi. Îmi închipuisem, probabil, că o persoană capabilă
o proză de o asemenea densitate a erudiţiei, frizînd bizantinismul
, va etala mai multă autosuficienţă, poate chiar aroganţă. Nu
să spun că omul pe care l-am văzut atunci pentru prima oară avea
dine umilă. Pur şi simplu nu mi se mai întîmplase să văd pînă
un profesor care să se prezinte studenţilor, la primul curs, în felul
a făcut-o Ioan – nu aşezat la catedră sau aşteptînd în picioare, în
le unui pupitru, ca studenţii să intre şi să ia loc înainte de a începe
vorbească, ci stînd la uşa sălii de curs ca să dea mîna şi să facă
tinţă, pe rînd, cu fiecare. Şi, ca şi cum n-ar fi fost de ajuns pentru
impresiona cu amabilitatea lui, după cîteva minute de la intrarea în
, ne-a cerut nouă permisiunea să-şi scoată haina. De asemenea, la
strict intelectual, am fost plăcut surprins de faptul că mare parte
acel curs de început a constat din lectura unor fragmente dintr-o
stire a lui Borges (*Tlön, Uqbar, Orbis Tertius*).

Următorii doi ani şi jumătate n-au făcut altceva decît să-mi sporească
miraţia pentru Ioan ca om şi ca specialist. Da, se mai întîmpla ca
legerile sale să nu fie totdeauna profund absorbante – cine oare ar
tea susţine contrariul? Însă de cîte ori aborda un subiect de care era
cinat, pasiunea lui se comunica totdeauna studenţilor. Umorul său a
uşit mereu să-mi anuleze stînjeneala, fără îndoială datorită faptului că

era îndreptat, în mare parte, asupra lui însuşi. Una dintr
sale a fost metodic punctată de comentarii de genul :
obscură de tot, evident, de asta am şi reţinut-o..."

Fiind atît de dornic să nu se ia prea tare în serios, nu-l
greu să strecoare din cînd în cînd şi unele remarci irev
gustul meu, cel puţin) la adresa altor învăţaţi, din trecut sau
Însă nu mi-l amintesc *niciodată* rostind vreo vorbă lipsită de
insultătoare către sau despre un student. Mai degrabă d
respect faţă de erudiţia şi dăruirea lui ca savant, această u
poate că ar trebui s-o numesc omenie – a comportamentul
probabil motivul pentru care toţi cei cărora le-a predat s
copleşiţi de groază şi de durere atunci cînd a fost răpit dintre n
atît de înfiorător.

„Humanus sum. Nihil humani a me alienum puto." Cuv
Terenţiu constituie o descriere adecvată a modului în care ab
existenţa mentală. Sînt tentat să-i compar studiul tuturor si
umane – în special, dar nu exclusiv, al celor religioase – cu felul
studiază biologii organismele *vii*, în opoziţie cu disecţia pract
anatomo-patologi pe cadavre. La baza acestui studiu se afla pre
operaţiunile şi dinamicile vieţii sînt în mod inerent interesante şi
de respect, în egală măsură cu sistemele conţinute ori generate
Dacă cineva doreşte să înţeleagă practicile sau formele de m
ascetice, este aproape obligat să le experimenteze personal, ia
citească doar despre ele. Acelaşi lucru este valabil şi în privinţa
melor de divinaţie : pentru a înţelege semnificaţia şi metoda astrol
a cărţilor de Tarot, a geomanţiei, ar fi de folos să se înveţe cu
execută aceste lecturi, nu doar cum le execută alţii. Din acest m
atunci cînd, împreună cu o prietenă, l-am rugat pe Ioan să ţină un
separat despre divinaţie, a fost de acord cu o condiţie : fiecare di
va trebui ca, pînă la sfîrşitul pătrarului, să citească şi să discute d
diferite forme de divinaţie, dar şi să deprindă una din aceste forme
efectueze un exerciţiu.

Datorez prieteniei mele cu Ioan faptul că, în diverse chipuri, n
tatea mi-a fost zdruncinată. Un mărunt exemplu academic : în pri
ani de studenţie scrisesem o lucrare în care examinam motivele pen
care imensele excese ale vînătorii de vrăjitoare în Europa nu au avut l
în Evul Mediu, ci în perioada, considerată mai luminată, din timp

de imediat după ea. Paginile redactate de mine nu propuneau, nici un fel de răspuns concludent la această chestiune. Peste cursul lui Ioan despre „Religie şi modă” avea să-mi ofere ... ţie a unei explicaţii rezonabile : pînă atunci nu luasem în considerare relevanţa factorului reprezentat de Reforma ... Ideea că aceasta declanşase un mare număr de forţe reacţio-... resive nu-mi trecuse niciodată prin minte – continuam să mă ... dominaţia locului comun conform căruia Reforma a fost un ... de esenţă liberatoare.

... ivește domeniul propriu-zis politic, nu cunoscusem niciodată pe cineva care să-şi fi petrecut atîţia ani din viaţă într-un regim ... veghere şi de opresie. Multă vreme mi s-a părut ciudat că Ioan, ... faptului că se arăta dispus şi dornic să lege cu studenţii şi chiar ... nii acestora nu doar raporturi strict universitare, ci şi umane, ... zvăluia aproape niciodată informaţii de natură personală despre ... sa viaţă. (Uneori mai lăsa să-i scape cîte un detaliu, cum s-a ... at odată în primele luni ale cunoştinţei noastre. Ne reunisem la ... ar, după ore, şi a venit vorba de bunătăţile şi de felurile de ... care ne aminteau nouă de vacanţele copilăriei. Ioan a spus la ... ment dat : „Sigur, pe vremea cînd eram eu copil nu se prea găsea ... ncare...” – dar s-a oprit aici, n-a mai continuat.) Abia treptat am ... să-mi dau seama că ani îndelungaţi de şlefuire a propriei conver-... te pot deprinde să fii reticent şi că această habitudine, mai degrabă ... opţiunea conştientă de a-ţi apăra intimitatea, ar putea fi explicaţia. După ce cunoştinţa noastră a progresat către prietenie, mi-am mani-... t curiozitatea şi i-am cerut povestiri mai detaliate despre cum era ... lui şi cum era încă viaţa rudelor lui apropiate. Deşi mă îndurera să ... despre dificultăţile pe care le întîmpina încă familia lui de acasă, ... supuneam cu naivitate că toate acestea ţineau de trecut, din moment ... în România avusese loc „revoluţia” din 1989. Poate că maximum de ... vitate l-am atins în reacţia mea la primirea de către Ioan a *green* *card*-ului, care îi garanta statutul de rezident permanent în Statele ... nite. El era extrem de bucuros, cum o dovedeşte şi petrecerea pe care organizat-o ca să sărbătorim evenimentul – ne-a rugat pe mine şi pe ... reg să ne ocupăm de meniu şi a insistat ca toate felurile de mîncare să ... de culoare verde (la băuturi ne-am oprit). Eu îi împărtăşeam, evident, entuziasmul, dar m-am grăbit să trag o concluzie pe care mă îndoiesc că

Ioan o împărtăşea : „Mulţumescu-ţi Ţie Doamne, măcar de
va fi în siguranţă."

Acest moment final de naivitate diferă de celelalte pe
menţionat într-un chip radical. În toate celelalte cazuri, naiv
fost risipită fie de studiile efectuate sub îndrumarea lui Io
conversaţiile purtate cu el, fie pur şi simplu de ceea ce am pu
în decursul prieteniei cu el. Pe scurt, tot restul de presupu
mi-au fost anulate de evenimentele vieţii lui Ioan şi de felul în
lui a interacţionat cu a mea. Ar fi intrat poate şi acesta
categorie, dacă i l-aş fi exprimat vreodată lui Ioan cu voce t
avut ocazia să-mi explice că, deşi nu mai exista pericolul de
fără viză şi de a fi deportat (ori de a rămîne fără post), nu era
singurele pericole faţă de care avea nevoie să fie pus la adăp
eram vag conştient că fusese ameninţat, nu mi-am dat seam
grave erau aceste pericole pînă la asasinarea lui. Şi chiar şi atun
cum am relatat mai înainte, nu am făcut imediat legătura.

Era cît pe aci să spun că „nu i-am găsit sensul". Şi mă bucu
ezitat destul de mult ca să realizez absurditatea acestei expre
mi-a trebuit prea mult timp ca să înţeleg ceea ce se poate presu
stă în spatele asasinării lui, cel puţin în linii mari, dacă nu în
Dar a pretinde că acest lucru ar fi în veun fel echivalentul „găsi
sens" ar fi mult mai grav decît naiv ; ar fi un ultragiu, aş put
chiar o blasfemie. A pronunţa cuvîntul „sens" în legătură cu m
lui Culianu ar însemna un veritabil deserviciu adus semnificaţiei a
cuvînt, memoriei unui prieten şi profesor iubit, precum şi me
tuturor oamenilor care au fost măcelăriţi în chip absurd de către ce
nu suportă ca adevărul să fie rostit.

Laşii care au comis o asemenea atrocitate au răpit lumii o
strălucită, care adusese deja ştiinţei contribuţii şi impulsuri import
şi numai Dumnezeu poate şti ce ar mai fi produs în viitor. Dar nu
atît, ei au răpit lumii un adevărat om de onoare, cumsecade şi „n
– fiu, logodnic, frate, profesor, prieten. Nu îndrăznesc să vorbe
numele altora, dar ştiu că pentru mine este o pierdere inestimabilă şi
sentimentul clar că nu sînt singurul în această situaţie. În munca me
specialitate m-am întrebat adesea „oare ce-ar spune despre asta Ioan.
În experienţa mea de profesor încerc adesea să-mi aduc aminte şi
imit, pe cît îmi stă în puteri, felul în care Ioan se purta cu studenţi

va exista niciodată nici un „sens", aceste experienţe îmi me mîngîiere. Ea stă în conştiinţa faptului că, atîta timp cît n cei pe care i-au influenţat fie ştiinţa lui, fie umanitatea lui, , cum a fost privilegiul meu, va continua să-i onoreze şi să-i memoria şi să încerce, prin orice mijloace, să meargă mai calea lui – va însemna că laşii n-au cîştigat.

em aeternam dona ei, Domine ; et lux perpetua luceat ei.

Traducere din engleză de Corina Popescu

Asasinarea lui Ioan Petru Culian

Ted Anton

Au trecut aproape zece ani de cînd eram tînăr asistent uni jurnalist independent ce investiga pentru prima oară asasinare Petru Culianu. Încă de la primele mele discuţii cu prietenii şi lui Culianu a reieşit limpede că era un om extraordinar. Am fost pasiunea şi de intensitatea sentimentală a celor care l-au c scandalizaţi cu toţii de lipsa oricărui progres în ancheta asupr sale petrecute într-o zi de primăvară a anului 1991, la Universit Chicago. În acele seri de început de vară, pe cînd băteam la interviurile pe care le luasem, Ioan Petru Culianu se desprindea rializîndu-se parcă, de pe fiecare pagină.

Astăzi, iată, s-a scurs aproape un deceniu. Chicago este p strînsoarea unui ger care a bătut toate recordurile, iar eu sînt vîrstă decît era Culianu cînd a murit. Viaţa mea s-a schimbat. M aceste schimbări le datorez poveştii lui Culianu şi lucrurilor ce întîmplat pe cînd urmăream firul acestei poveşti. Cartea şi arti mele au cîştigat premii şi au fost publicate în străinătate ; acum cale să devin profesor plin ; şi îi socotesc prieteni apropiaţi pe dintre oamenii a căror viaţă a fost marcată de Culianu. Calea urm mine în investigarea crimei a fost plină de viraje greşite şi de pot se înfundau la un moment dat. Dar povestea lui Ioan Petru Culianu învăţat să respect şi chiar să savurez astfel de mistere şi incongru În evenimentele mărunte, în coincidenţele inexplicabile şi în turn stranii ale vieţii rezidă, ne-a arătat el, mesajele cele mai profunde.

Dar ce se poate spune despre întorsăturile propriei sale poveşti ? la bun început părea o istorie şocantă despre asasinarea cu cinism a u

...re milita pentru idealurile Americii - libertate, adevăr şi ...dacă a fost un asasinat, de ce tocmai Ioan Petru Culianu, ...gură politică prea puţin cunoscută? De ce a avut loc la ... luni după căderea comunismului în România? Cum de ...rece o asemenea crimă, nu pe străduţele dosnice ale vreunei ...opene, ci în plină amiază însorită, pe teritoriul unuia din ...umite campusuri universitare din Statele Unite?

... cu primul articol pe care l-am scris despre Culianu, am ... adevăruri despre lume şi despre rolul pe care îl joacă în ea ...n învăţat cum să stărui asupra unor enigme captivante, chiar ... lumii pare să te creadă cam ciudat. Am aflat că reprezentanţii ... guvernului, chiar şi cei de la Departamentul de Stat sau din ...elor de ordine, pot fi ostili şi se pot înşela grav. Am constatat ...e depăşită uneori, că prinderea unui ucigaş sau a unui terorist ...uni dificile, pe care confuzia care domneşte în lumea post- ...ată le îngreunează şi mai mult. Învestigarea asasinării unui ...care era convins că lumile imaginare sînt tot atît de reale ca şi ...nconjurătoare a devenit un text în sine. Problema era că oamenii ...şi ai guvernului nu-şi băteau capul să-l citească.

... ce mi-a apărut, în ianuarie 1992, primul articol în *Chicago ...ne* am fost gata-gata să renunţ. Am avut totuşi noroc de cîţiva ... care m-au încurajat, printre care soţia mea şi universitarii ... Codrescu, Vladimir Tismăneanu şi Mircea Sabău, precum şi ...rii familiei Culianu şi studenţii acestuia. Fondul pentru Jurna- ... de Investigaţie a furnizat banii necesari primei călătorii în ...nia, în 1992, iar programul american Fulbright mi-a finanţat o ...rie de mai lungă durată, în 1994.

...a mai aprigă bătălie pe care a trebuit s-o duc a fost cea împotriva ...otipului conform căruia în nici un caz nu poate avea loc în America ...narea unui profesor, nu la o universitate venerabilă şi nu în plină ...De fapt, am aflat că mulţi colaboratori ai unor publicaţii în limbi ...ine au fost ucişi în America, după căderea comunismului: vietna- ...i, cubanezi, columbieni şi, deveneam pe zi ce trecea tot mai convins, ...âni. Singura greşeală posibilă ar fi fost să ignor totodată evidenţa şi ...pria mea intuiţie. Cu cît întreaga poveste se complica, motivul îmi ...rea tot mai simplu.

Chiar şi după ce am scris un al doilea articol, cel care a fost ...ninalizat pentru un premiu, în *Lingua Franca : A Review of Academic*

Life, am avut parte de multe starturi ratate şi de refuzuri, at încercat să-l preschimb într-o carte. Trebuia să mă per scriitor şi ca investigator. A trebuit să revin în România. A t aproape totul de două ori, ca personajul romantic însoţit p dublul său, ca în scenariul filmului *Poştaşul sună totdeau ori.* Luînd interviuri în România, am pătruns în viaţa lui Cu trăit-o cu emoţii similare cu ale lui – triumfurile şi înfrîngeril şi temerile din final, pe care le respingea drept ridicole. laolaltă firele vieţii şi activităţii sale, evenimentele contempo un capăt la altul, fără să trag concluzii previzibile. Am respect misterul poveştii şi am lăsat ca misterul să fie, în ulti subiectul cărţii.

S-a spus de multe ori că asasinarea lui Culianu n-a repr eveniment, că el era un personaj prea obscur politic, necuno rităţii românilor. Acest lucru reprezintă o greşeală de optică, să privim întîmplarea din perspectiva anilor ulteriori. Da, dintr nea perspectivă, crima poate părea stupidă şi inexplicabilă.

Dar nu e aceasta şi perspectiva ucigaşilor. Cineva care re crimă nu va fi logic şi raţional. Într-un moment zbuciumat, Culianu era un glas care se făcea auzit în presa străină într unic – fundamentînd tot ceea ce învăţase despre manipularea i a oamenilor pe singura poveste pe care nu suporta s-o relateze – scria la mînie articolele şi punea evenimentele în relaţie într- nou. Esenţialul unei poveşti sînt conexiunile, nu intriga ; atunci intrat în lumea lui Culianu şi am făcut conexiunile pe care le fă el, brusc am văzut că moartea sa îşi avea logica ei proprie.

FBI-ul, care îşi oficializează actualmente legăturile cu S Român de Informaţii, şi-a desfăşurat investigaţia şi după ce cart apăruse. A dat curs unei informaţii primite de ziarul *Ziua*, zi oferea o recompensă persoanei capabile să identifice în arhivele FB fotografia unei persoane suspecte care fusese văzută la locul c Agenţii FBI au venit pînă în România pentru a interoga pe un oamenii al cărui nume figura în relatarea informatorului. O sursă informată a susţinut că acesta era implicat în crimă, deşi nu ap chiar el pe trăgaci. Acest personaj se ocupă în prezent de antitero în cadrul Serviciului Român de Informaţii. În ce mă priveşte, cr tărie că asasinarea lui Ioan Petru Culianu a fost comisă de către Securitate. Cea mai grăitoare dovadă este locul crimei – deliberat

li victima. Umilirea era metoda principală a fostei Securităţi, ea că în închisorile ei nu există deţinuţi politici.
fost avansate şi alte ipotetice motivaţii ale crimei : un student nemulţumit, un traficant de narcotice. În decurs de zece ani nici cea mai vagă dovadă care să le confirme. Zece ani pot interval lung de timp, dar nu înseamnă deloc prea mult. lui Culianu e vie şi lucrările lui sînt căutate. Nu era perfect, lui nu era perfectă, dar a fost ucis pentru că a luat cuvîntul adevărului şi al dreptăţii. În climatul politic din România, în ment cînd istoria pare gata să facă un pas înapoi, povestea lui vantă ca niciodată.

Traducere din engleză de Corina Popescu

Crimă la Chicago

Umberto Eco

Pe 21 mai 1991, Ioan Culianu, un tînăr - de 41 de ani - şi profesor de istoria religiilor la Divinity School - Şcoala de [T]eologie a Universităţii din Chicago -, a intrat în toaleta departamentu[lui]. Cineva din cabina de alături, urcat pe scaunul de toaletă, a în[dreptat] spre capul profesorului o armă Beretta 0,25 şi l-a ucis. Cum r[emarca] Robert Stein, examinatorul medical din partea districtului Cook, *lucru uşor să omori dintr-un singur foc la distanţa asta, cu o 0,25*". Remarca sugera că ucigaşul era un profesionist.

Poliţia n-a avut piste. La început a luat în considerare toate [expli]caţiile obişnuite într-o investigaţie: un student nemulţumit, o [relaţie] homosexuală, încercare de jaf, *cherchez la femme*. Dar Culianu n[u fusese] prădat, se ştia că are o logodnă fericită cu Hillary Wiesner, cercet[ătoare] tînără, sclipitoare şi plină de farmec, iar studenţii îl simpatizau e[...]. A reieşit, totuşi, că el era un român în exil care s-a opus d[...] regimului Ceauşescu şi succesorilor acestuia. Culianu ar fi putut f[i ucis] de membrul vreunei secte de fanatici cu care avea legături sau de a[genţi] încă vieţuitori ai serviciului secret notoriu al României, Securit[atea]. Oricum, poliţia din Chicago nu a găsit vinovatul nici pînă acum.

Anul trecut la Bucureşti, după ce am vorbit pe o altă temă, un[a din] primele întrebări din sală a fost: *„E adevărat că l-aţi cunoscu[t pe] Culianu ? Cum vă explicaţi moartea lui ?* " Am răspuns că avusese[m un] schimb de scrisori cu el, că-i admiram opera în mod deosebit şi c[ă el, la] rîndul său, a arătat un interes măgulitor faţă de mine. Aşa s-a dezvo[ltat] între noi o prietenie cordială, deşi nu l-am văzut decît de două-trei o[ri], în situaţii publice - ultima oară cu prilejul publicării la New Yor[k]

meu, *Pendulul lui Foucault*. La o masă rotundă dedicată articipat, ca invitat, şi Culianu, împreună cu Hillary Wiesner. ai văzut după aceea. Cînd am aflat de moartea sa, am recitit autorului pe volumul *Out of this World* (Shambhala, 1991), puţin înainte, pe 4 aprilie 1991. A fost tot ce-am putut spune ti. Despre moartea sa am ştiut şi eu, ca toată lumea, că nu se .

ntit dezamăgirea publicului. Doreau să le vorbesc mai mult lianu, să le dezvălui ceva ce ei nu ştiau : şi mi-am dat seama les pentru tînăra generaţie, el devenise un *mit*. Sau poate un litic. Dincolo de lucrările sale, la Bucureşti se ştia foarte puţin ulianu. Citind cartea lui Ted Anton, acum ştim mai mult. u e o reconstituire detaliată a unei crime în jurul căreia s-a ltă publicitate, iar soluţia sugerată de autor are desigur semnipolitică. Este însă totodată cartea despre un mit şi contribuie la ea unui mit.

rul persoanelor contactate de Anton dovedeşte cît a lucrat autorupulos. Aflînd că l-am cunoscut pe Culianu, mi-a cerut fotocopii orilor şi orice alte informaţii aş fi avut. Aşa a procedat, se pare, celelalte cunoştinţe ale lui Culianu – efortul său de reconstrucţie incios şi chiar riguros. Deşi cartea se adresează unor nespecia-Anton expune gîndirea teoretică a lui Culianu fără deformări. unele afirmaţii eronate – de exemplu, definirea lui Nicolaus us ca „poet”, categorisirea seriei de *Ficciones* borgesiene drept poliţiste” sau relativa confuzie în compararea cercurilor din arta rlei la Raymundus Lullus cu Giordano Bruno. Dar într-o asemenea , astea sînt păcate neglijabile. Pe cît pot eu judeca, bibliografia, tează şi operele minore ale lui Culianu, pare scrupulos făcută. artea totuşi cuprinde multe dialoguri reconstituite între Culianu şi nii ori cunoştinţele sale. În teoria literară, dialogul este un criteriu u a deosebi ficţiunea de istorie. Există cărţi în care dialogul nu e rlu-zis ficţiune, gen pe care l-am numi biografie romanţată. Mă la unele lucrări ale lui Robert Graves. Pentru a ne oferi o imagine personajului, autorul reconstruieşte dialoguri care probabil n-au loc întocmai ; dar atunci avem pretenţia ca autorul să se bazeze pe umente care, chiar dacă nu confirmă conversaţiile întocmai, nici nu ac neplauzibile. Cartea lui Anton face parte din această categorie şi lectură fascinantă pentru cine nu l-a cunoscut pe Ioan Culianu.

Graves a scris biografii romanţate despre oameni care
ani în urmă, despre care credeam că ştim multe
circumstanţele morţii lor), scopul fiind o analiză a psih
Cazul Culianu (şi Anton) diferă : forma de tip ficţi
cunoaştem un om despre care ştiam foarte puţin şi
facem o ipoteză privind motivele morţii sale.

Suferinţele unui exilat

N-am să evoc tot ce spune Anton în carte. Mă interesează
spune, cît de ce a scris această carte. Culianu, să presu
doar istoric al religiilor şi s-a ocupat exclusiv de disput
Reformă-Contrareformă. Cartea s-ar rezuma atunci aşa : u
născut şi crescut în regimul comunist încearcă să scape
opresive ale universului personal. Descoperă opera unui m
religiilor, compatriotul său Mircea Eliade, care a trăit o vre
şi SUA. Fascinat de subiect, îşi construieşte, împreună c
propria lume intelectuală (Anton spune : *„a găsit posibil*
revolte semnificative pentru el – nu exterioară, ci interioară
se simte oprimat de climatul inchizitorial al regimului (e su
gatoriilor repetate ale securităţii româneşti). În fine, reuşeşte
burse, întîi în Italia, apoi în Franţa, unde-şi urmează cerc
specialitate.

I se oferă o poziţie în Olanda, apoi la Divinity School, Univ
din Chicago, unde Eliade era profesor de marcă. În călătoriil
supus suferinţelor unui exilat ; încearcă să-l contacteze pe e
Eliade, şi, inexplicabil, reuşeşte cu greu, pentru ca în final s
colaboratorul şi biograful lui Eliade. Tînărul savant, care ştia p
despre ce s-a petrecut în ţară înaintea naşterii sale, descoperă că
se spune, Eliade a avut legături cu Garda de Fier, organizaţie ro
dreapta, antisemită şi cu simpatii naziste. Îl întreabă pe maestru
acest aspect întunecat din trecut şi primeşte doar un fel de confi
mormăită, dar află apoi că Eliade fusese într-adevăr apropiat de c
rile Gărzii de Fier. Culianu a sperat să poată dovedi că Eliade nu
membru al organizaţiei şi că, oricum, nu a fost nazist sau antise

Dar ce putea şti despre stînga şi dreapta un tînăr ţinut depart
anii formării sale, de evoluţia politică a lumii occidentale ? La înce

...n, şi Culianu a arătat interes faţă de ambianţa culturală ...perele sale mai tîrzii fac dovada unei viziuni democrate. ...spună că Garda de Fier a fost *„cea mai secretă, mai ...ai mistică şi mai confuză organizaţie fascistă din toată ...ică"*

...ea mentorului său în 1986, Culianu se distanţează de ...ultimul rînd chiar în cercetare, dezvoltînd o teorie a .... A rămas în continuare sensibil la tot ce se întîmpla în ... Cînd Ceauşescu era încă la putere, Culianu a scris *science* ...ai degrabă ficţiune politică; prozele sale se dovedesc ...prezic modul în care urma să fie răsturnat regimul comu-...lianu e nemulţumit şi după decembrie 1989. Crede că eve-...are au dus la sfîrşitul lui Ceauşescu n-au fost revoluţie, ci ...tat, prin care unii din liderii mai vechi rămîneau la putere. ... că în noul climat creat în România, vechii comunişti şi-au ...aturali în urmaşii extremei drepte. Culianu reafirmă neobosit ...le de vedere, într-o serie de articole şi interviuri, ca şi în ...le, care sînt alegorii transparente, satire mai provocatoare ... declaraţie politică.

...ll nu ştia încă faptul că mulţi gardişti care plecaseră din ...în anii 1940 erau stabiliţi în Mid-West, mai ales în jur de ... Detroit şi Toronto; sau poate începuse s-o observe, prea ...ate nu-şi dădea seama că fanteziile sale literare, scrise în ... ironică, sînt luate foarte în serios de unii, care le consideră ...ejdioase decît un atac politic direct, cu atît mai mult cu cît ... acum publicate într-o gazetă nouă, *Lumea liberă românească*, ...ula şi în ţară.

...le politice ostile lui Culianu

...nu afişează idei monarhiste, Culianu îl întîlneşte pe regele Mihai ...mâniei şi capătă convingerea că întoarcerea monarhiei ar readuce ...tabilitate constituţională. Primeşte multe avertismente: telefoane, ...ori de ameninţare, incidente foarte supărătoare – de exemplu, i se ...e casa. Pe unele nu le bagă în seamă, altele îl nelinişte sc. La un ...ent dat gîndeşte, poate, că nu mai poate ocoli un rol politic. E ucis ...-un mod tipic pentru metodele serviciilor secrete est-europene. ...ton scrie:

Secvenţa hărţuirii lui Culianu a urmat formula descrisă de u colonel de securitate gazetarului Petre Băcanu : întîi scrisori, apo foane, apoi o spargere sau vreo vizită. Dacă scriitorul nu înceta, er

Autorităţile române neagă că ar avea cunoştinţă de un motiv p al crimei ; dar e suspect că *România Mare*, ziar la care vechii com şi vechea extremă dreaptă pro-nazistă sînt de nedisociat, vorbe *„viziunea în fermentaţie a creierului fecal al lui Culianu"*, iar mo sa e marcată aici cu epitaful : *„Captivat de erosul şi magia Renaşte de călătoriile «dincolo»,* (Culianu) *are în sfîrşit posibilitatea urmărească cercetările".*

Nimic din toate acestea nu constituie o dovadă, dar se adau mărturiile puternice că în România existau cîteva forţe politice osti Culianu, care puteau să-i dorească moartea. Anton nu adoptă me deductivă a lui Sherlock Holmes, cartea sa e mai mult în gen Love decît Conan Doyle. Volumul ne prezintă faptele şi coincidenţele – mă voi referi la episoadele curioase de după crimă, cu excentric mediumuri şi, poate, mitomani, cărora investigatorii şi Anton în le-au dedicat mult timp, fără a ajunge la un rezultat. Cartea con totuşi un cititor logic la concluzia că asasinatul a avut motive politic că ucigaşul nu a fost un fanatic izolat, ci un trimis al forţelor la pu în România postceauşistă. Cum în asemenea situaţii aceasta imp poliţia secretă, povestea devine simplă şi pare clar cine trebuie să responsabil de crimă, deşi nu se poate dovedi nimic.

Dacă aşa stau lucrurile, povestea lui Culianu n-ar fi fost diferit atîtea altele. În penultimul capitol, Anton ne aminteşte că în 1992

> ...au fost ucişi în lume cel puţin 50 de scriitori ; în 1994 cifra a s a 72. 77 scriitori au fost omorîţi în primele 9 luni ale anului 1995 d în Algeria.

Ultimele rînduri ale volumului sînt o suficientă justificare pe elaborarea acestei cărţi :

> Cei ce trebuie să vorbească sînt americanii, care respectă gînd liberă şi drepturile pe care le consideră de la sine înţelese. Crima a a loc pe pămînt american, într-o universitate renumită, la mijlocul u zile de şcoală... Ca semn al vulnerabilităţii americane la istorie, cei c predau, scriu sau impun legile noastre sînt puşi în faţa unei proble politice sensibile.

...mă la Chicago

...excelent motiv de a scrie cartea despre cazul profesorului Culianu – ...nu cu acest titlu, de *Eros, magie şi asasinarea profesorului Culianu*. ... Culianu a fost probabil asasinat politic, iar titlul sugerează că ...la ar fi avut şi ea un rol. Este oare, pur şi simplu, un mod publicistic ... atrage cumpărătorii ? Cred că nu, pentru că aici credinţele politice ... lui Culianu sînt atît de puternic amestecate cu alte laturi ale perso...lităţii sale, încît titlul se justifică. Şi astfel ajungem la al doilea aspect ...problemei.

...cinaţia gîndirii magice

...mărind evenimentele şi anecdotele relatate în cartea lui Anton, aflăm ... pe Culianu l-au fascinat toată viaţa gîndirea magică a Renaşterii, ...omenele de şamanism, sectele eretice derivate în timp din tradiţii ...stice, tehnicile divinaţiei, experienţele extazului. Dacă punem la un ... toate aceste idei fără a distinge perioadele istorice, civilizaţiile ...rite şi considerînd fiecare latură în egală măsură valabilă, ajungem ... ocultism. Dacă ocultismul nu face doar obiectul scrisului, ci şi al ...acticii, putem fi în prezenţa unor personaje care în timpul zilei caută ... rafturile librăriilor *New Age*, iar noaptea participă eventual la vreun ...ual satanic sau, altfel, mistic.

Multe anecdote culese de Anton îl arată pe Culianu ca ocultist. De ... pactul de dragoste şi fidelitate cu prima soţie, semnat cu sînge, la jocu...le cu studenţii, inclusiv aşezarea cărţilor de Tarot, pînă la numeroasele ... afirmaţii despre linia subţire dintre vis şi realitate. Culianu pare să ...rteze mereu cu Lumea de Dincolo. Nu e doar un gest ironic sau ...gajarea în exerciţii literare : oricine se preocupă de subiectele care-l ...teresau pe Culianu va sfîrşi fascinat de materia studiată, aşa cum ...ihiatrul începe să adopte logica pacienţilor, sau cineva care a trăit ...ngur cu un cîine ani de zile începe să-l considere o fiinţă umană ori să ...scopere în propriul eu ceva canin.

Mi-aduc aminte de un anticar specializat în ocultism. L-am întrebat ...că şi el crede în ceea ce cred mulţi din clienţii lui ; mi-a spus că la ...ceput a avut o pură curiozitate intelectuală, dar apoi : *„nu poţi trăi ...ată viaţa în atmosfera aceasta fără să iei parte”*. E ceea ce i-aş spune

şi eu lui Culianu: nu-ţi poţi petrece viaţa studiind magia renascen
fără a ajunge să-i imiţi eroii, cel puţin din amuzament, iar jocul p
deveni primejdios în două feluri: sau te iei în serios şi încetezi jo
sau te iau alţii în serios, care au mai puţin umor şi ironie decît ti

Dacă insist pe ironie, am un motiv foarte simplu: capacitatea
manifesta o oarecare ironie faţă de propriul obiect de studiu (c
dacă-i studiezi, catolic fervent fiind, pe teologii medievali) îţi îngă
să păstrezi distanţa critică, adică darul adevăratului savant. Fără a p
complicata discuţie despre ce înseamnă distanţa critică, doresc să c
din *Eros şi magie în Renaştere*, în care Culianu vorbeşte de pri
scriitor renascentist pe care l-a studiat, filozoful Marsilio Ficino. Fi
era filozof neoplatonic, dar se intitula şi mag. Magul în Renaştere
era nici necromant, nici magician (şi nici iluzionist). El credea în m
„naturală", adică în legăturile misterioase dintre toate cele existent
univers, printr-o reţea de atracţii şi asemănări. Purtîndu-ne într
anume fel cu o floare, am putea influenţa o stea, iar umorile şi gîndu
noastre pot sta sub influenţa unor pietre preţioase. Iată cum îşi prez
Culianu, cu ironie şi afecţiune, eroul:

> Figura teurgului finician, a practicantului magiei intrasubiective,
> avea cu ce să contrarieze moravurile timpului. Departe de a chema
> ritele celor defuncţi să dea reprezentaţii precum necromantul descri
> Benvenuto Cellini, departe de a zbura prin aer şi a vrăji oameni şi
> male ca vrăjitoarele tradiţionale, departe chiar de a se deda la pirotehn
> precum Henricus Cornelius Agrippa, sau la criptografie precum aba
> Trithemius, magicianul lui este un personaj inofensiv, ale cărui obice
> nu au nimic reprehensibil ori şocant în ochii bunului creştin.
>
> Putem fi siguri că, ducîndu-ne să-l întîlnim – cu condiţia să nu co
> dere tovărăşia noastră drept puţin recomandabilă, ceea ce ar fi fo
> probabil –, el ne va propune să-l însoţim în plimbarea-i zilnică. Ne
> duce pe furiş, pentru a evita întîlnirile nedorite, pînă la o grădină fer
> cată, loc plăcut unde razele soarelui se încrucişează în aerul proas
> doar cu miresmele florilor şi cu undele pneumatice emanate de cînte
> păsărilor. Teurgul nostru, în roba-i fină de lînă albă de o curăţe
> exemplară, va începe poate să respire aerul ritmic, apoi, văzînd un n
> se va întoarce neliniştit acasă, de frică să nu răcească. Se va apuca
> cînte la liră, ca să-şi atragă influenţa benefică a lui Apollon şi a al
> Graţii celeste, după care se va aşeza... (*Eros şi magie în Renaştere*, tr
> Dan Petrescu, Nemira, 1994).

Urmează descrierea mesei frugale a magicianului : verdeţuri fierte, va frunze de salată, două inimi de cocoş tînăr, creier de cerb, pentru rirea inimii şi creierului, cîteva linguri de zahăr, un pahar de vin estecat cu pulbere de ametist, pentru a atrage favorurile Venerei. şi hainele-i vor fi deopotrivă de curate şi, spre deosebire de temporani, el face baie de două ori pe zi. Pasajul se încheie cu o eciere la adresa acestui mag foarte civilizat şi *„curat ca o pisică"*.

Sînt acestea afirmaţiile unui ocultist care nu deosebeşte realitatea de ţiune şi frecventează adunări magice ? Evident că nu. Ele evidenţiază, umor, pe savantul care-şi iubeşte eroii şi se poartă cu ei ca un părinte citează cu ironie benevolentă - colorată nostalgic, poate - fanteziile nunate ale fiului, înzestrat cu o inocenţă pe care tatăl simte că a rdut-o.

Anton nu neagă aceste aspecte ale personalităţii şi operei lui Culianu, se lasă atras de anecdote care duc spre poveşti mai complicate, însă levante. De exemplu :

> Întoarsă la Cambridge, Hillary a dat în lucru fotografiile lui Ioan. Se întîmplase probabil ceva cu aparatul. Toate fotografiile cu el aveau imaginea dublă.

Episodul indică doar că Hillary Wiesner nu era o mare specialistă în terie fotografică, dar, fiind ultima frază a capitolului, cititorul poate condus prin sugestie pe o pistă mult mai stranie.

ago mundi la Culianu

sfîrşit, Anton nu neglijează un alt aspect al gîndirii lui Culianu împotrivă, doreşte să-l prezinte cu precizie, deşi conceptele sînt aici arte complexe), riscînd chiar să creeze confuzia cu anecdote mai grabă magice. Culianu nu a afirmat niciodată că lumea e guvernată de rţe magice. În viziunea lui, există o lume a ideilor, care se dezvoltă roape autonom printr-o *ars combinatoria* abstractă, combinări care terferează cu istoria, cu evenimentul material, în moduri deseori previzibile şi cu variate efecte.

În *Arborele gnozei*, găsim convingerea lui Culianu că *„ideile formează sisteme care pot fi concepute ca obiecte ideale"* şi că acestea se unesc şi se despart printr-o *ars combinatoria* de tip matematic (nu atît

o alchimie, cît o chimie sau o fizică a ideilor). Conceptul are leg cu structuralismul lui Lévi-Strauss, pe care Culianu îl recitește în lu teoriei „morfodinamicii", de factură aproape biologică. De vrem natura nu e decît o combinare de forme elementare, nu numai reli dar și ideile filozofice au legi similare. Concepția sa despre sistem idei cuprinde și ideea de „arhetipuri" ale unor asemenea sisteme (c dacă el găsește teoria lui Jung plină de „ciudățenii"), *„implantat «psihicul» uman ca un misterios cod genetic"*.

În cartea despre gnoză, el pornește de la afirmația că variatele teme gnostice sînt diferite, dar au toate ceva în comun. Culianu cons iește un fel de arbore binar, prin care diferitele laturi ale gîndirii gno trec dintr-o direcție în alta (în genul tabelelor de comunicare folosit informatică). Această chimie a ideilor este mai presus de voința ind duală și este ceea ce conduce grupuri și societăți în variate direcții.

Am expus pe scurt aspectul cel mai incitant al gîndirii lui Culia omițînd căile (uneori fantastice) în care își leagă teoria obiectelor id de fizica relativității și de alte aspecte ale științei contemporane. vreau să subliniez aici este viziunea sa metafizică, o formă de cibernet platonică, ceea ce nu înseamnă nici ocultism clasic și nici concep magică asupra universului. Este cel puțin un instrument prin c savantul încearcă să explice atît nașterea gîndirii magice, cît și modul care, prin combinarea ideilor, se produc faptele istorice. Parafrazînd pe J.L. Austin, Culianu era preocupat să afle *„cum se produc lucr din idei"*. Anton citează o afirmație a lui Culianu cu ocazia discu asupra cărții mele la New York, apropo de comploturile inventate ocultiști, care devin realitate.

> Nimic nu dovedește acest principiu mai bine decît Holocaust Cînd minți demente intră în sincronie, ele creează o realitate alternativ *ele vor ucide din motive inventate.*

Nașterea unui mit

Oare Culianu, în comportamentul lui cotidian, cu jocurile sale ironic și povestirile desigur inspirate de Borges, poate fi asociat cu cineva ca o luase pe căile primejdioase ale magiei ? Cred că a procedat în acest f printr-o caracteristică a psihologiei sale personale, și nu prin demersu

științific. Au avut tendințele acestea psihologice o influență asupra ...ției sale politice? Anton nu o spune, dar lasă pe cititor s-o deducă. Ce reiese din viața și moartea unei figuri cum este Culianu, din ana...a ambelor aspecte? Un mit. Și, de fapt, un mit se află în construcție. Interesant să compari titlurile care anunțau în 1991 știrea asasinării Culianu cu acelea din 1996, reluînd subiectul în cronicile la cartea Anton. *„Profesor la U. din C. ucis, informează poliția”*, *„Profesor ... cu un glonț la U. din C.”*, *„Moartea savantului rămîne un mister”*, *„...oartea profesorului învăluită de intrigi”* (1991). Titlurile din 1996 se ...ră la *„Forțele întunericului”*, *„În Labirint”*, *„O existență strălucită ...ită de forțele întunericului”*.

Cîteva luni înaintea cărții lui Anton, în Italia apărea romanul *Pre...timentul* de Claudio Gatti (Rizzoli, 1996), cu subtitlul *„Un thriller ...eric”*, avîndu-l ca subiect pe Culianu. E o operă de ficțiune, în care, ...în timp după moartea lui Culianu, e ucisă și logodnica lui, Hillary ...agner, nu Wiesner). Intriga românească e amestecată cu o poveste ...anică în măruntaiele Manhattanului etc. Romanul poate fi eventual ...it cu plăcere de cine nu știe că personajul a existat cu adevărat; pentru ... care știe, e absolut supărător melanjul violent de adevăr și ficțiune. Iritarea vine din faptul că sînt numai cîțiva ani de la moartea lui ...ulianu: dacă era ucis pe vremea Omului cu Masca de Fier, acceptam ...ce, cum acceptăm amestecul liber de istorie și romanesc la Dumas. ...ici e problema: o persoană reală poate fi utilizată cu asemenea ...nșalanță doar dacă nu mai aparține istoriei contemporane, ci a fost ...sorbită în teritoriul nebulos al mitului. Că a fost cu putință utilizarea ...t de liberă a mitului Culianu la numai cinci ani de la dispariția sa ...buie să ne facă să reflectăm asupra relatării post-mortem despre el – ...latare pe care doar victima însăși, de-ar mai fi fost printre noi, ar fi ...ut-o concepe (și studia) convingător. Dar Culianu, fără îndoială, ar ... expus lucrurile cu ironie.

The New York Review of Books, 10 aprilie 1997

Traducere din engleză de Ioana Ieronim

FICŢIUNI
ŞI ALTE LUMI PARALELE

Un om pentru alte latitudini: Ioan Petru Culianu*

Grazia Marchianò

Un om își propune să deseneze lumea. În vreme ce anii trec, populează un spațiu cu imagini de ținuturi, de regate, de munți, de golfuri, de nave, de insule, de pești, de iubire, de instrumente, de aștri, de cai și de oameni. Cu puțin înainte să moară, descoperă că labirintul de linii desenate cu răbdare trasează imaginea chipului său.

J.L. Borges, *Meșterul*

Și, de altfel, e foarte probabil că nu vom rămîne la nesfîrșit oameni, cum sîntem acuma.

M. Maeterlinck, *Viața spațiului*[1]

chii dintr-un gînd întrerupt

tele balineze de yoga ne învață să explorăm meditativ capul ca pe un toriu accidentat și bătut de vînturi: piscuri, mlaștini, rîuri, lacuri, ale subterane și țărmuri roditoare compun o geografie în imagini, rfect calchiată după o hartă fizică și totuși străină și distantă ca o ne bazată pe alte dimensiuni.

Desenul, văzut cu ani în urmă, al unui peisaj de felul acesta[2], îmi gerează acum o cheie de acces la mintea lui Ioan Petru Culianu 950-1991), savantul și scriitorul român care, pe urmele lui Eliade[3] însă o singulară originalitate de gîndire, a contribuit în mod determinant la

Din volumul *Estetica 1993. Oriente e Occidente*, a cura di Stefano Zecchi, Bologna, Il Mulino, 1993.

remodelarea faptelor religioase, deschizînd orizonturi noi de cuno
în zonele de frontieră dintre antropologia culturală, istoria id
ştiinţele cognitive şi religiile comparate ale Orientului şi Occiden

„A intra" în scrierile sale teoretice – un fluviu de doctrine îndr
şi variate care debordează în opera narativă : romane, povestiri, fi
hiperbolice şi riguroase ca o teoremă mate*magică* – provoacă un
straniu şi nu e exclus ca în manualele de antrenament pentru real
virtuală care vor fi puse la punct în anii ce vin să se prescrie neo
o dietă psihagogică pe bază de articole culianeşti : hiperspaţii, „
torii" în alte lumi, viziuni anamorfice, expansiuni şi contrager
conştiinţei sînt articole la fel de asiduu prezente în ultimele sale sc
pe cît fuseseră în opera precedentă a istoricului Gnozei şi al gî
Antichităţii tîrzii investigaţiile cu privire la *Sophia* – „entitatea di
periferică cea mai direct legată de originile lumii şi ale omului",
în *Iter in silvis* (1981)[4] –, la *ensomatosis* sau întruparea omului pri
dial hermetic – „acest om-*nus* se înveşmîntează, ca în nişte tunic
cele şapte vicii ale planetei...", nota în *Expériences de l'extase* (198
sau cele despre pneuma fantastică – cercetată în esoterismul Renaş
în special de lucrarea lui Bruno *De vinculis in genere* –, în *Ero
magie à la Renaissance* (1984)[6].

Registrul temelor sale majore dintre 1973 şi 1987, anul în car
trece la Sorbona doctoratul de Stat cu Michel Meslin[7], se află etal
acea sclipitoare disertaţie asupra gnozelor dualiste ale Occidentului
trad. italiană *I miti dei dualismi occidentali*, 1989)[8], unde dualis
înţeles ca o categorie istorico-religioasă este supus unei investi
comparative la mai multe niveluri : în mitologiile bazinului indo-e
pean, în sistemele speculative care brăzdează gîndirea occidentală p
la Hegel şi la nihilismul secolului XX, precum şi în istoria soc
europeană. „Obiectul acestui studiu" – va scrie el în Introducer
„îl constituie analiza comparată a miturilor dualiste utilizate de c
«dualismele Occidentului»". Mituri gnostice, mituri maniheiste, mi
dualiste pauliciene, ale bogomililor, ale catharilor alcătuiesc împre
un grandios sistem cumulativ, pe care Culianu îl utilizează în scopuri
numai istorice şi fenomenologice, ci şi cognitive. Faptele care ţin
religie i se impun în relaţia lor cu procesele mentale, iar istoria ide
religioase în ansamblul ei, trasată cîţiva ani mai tîrziu în sinteti
Dictionnaire des religions[9], se profilează ca un gigantic rezervor
produse mentale stratificat de-a lungul mileniilor, punctat de experie
de vîrf (*peak experiences*), greu de explicat în lumina raţiunii altfel de

ându-ne la procesele psihice care le-au suscitat şi la motivaţiile ce care le-au făcut să-şi afle debuşeu în evenimente obiective. ile sale despre mit oscilează în anii la care mă refer – după cum explice el însuşi ceva mai tîrziu[10] – între mitul-arhetip, înţeles ca stabil, şi mitul-naraţiune: o succesiune formalizabilă de istorisiri. ta este modelul lui Lévi-Strauss, la care I.P. Culianu pare să adere ceput. Dar la o lectură atentă a paginilor introductive din *Gnozele iste ale Occidentului*, descoperim că schimbarea de rută se anunţă teva rînduri de mare densitate, asupra cărora aş vrea să mă opresc. turile gnostice" – scrie Culianu –, „în virtutea unei reguli simple de rare, exploatează un număr foarte mare de posibilităţi logice pre- în secvenţele lor, recombinîndu-le aproape întotdeauna într-o eră nouă. S-ar zice că, o dată pus în funcţiune, sistemul prezintă inţa de a-şi epuiza toate potenţialităţile." Iar ceva mai departe: rucît în aparenţă descrierea pe care o vom face sistemului nu va ţine na de diverşii utilizatori ai acestuia pe parcursul unei perioade de mii de ani, va trebui oare să conchidem că «sistemul însuşi îl este pe om»? În realitate... omul şi sistemul de producţie mitică gîndesc pe sine» şi uneori «se regîndesc reciproc»".

În ce constă marea noutate a acestui enunţ: (omul şi) miturile se îndesc unul pe altul? Şi care sînt consecinţele acestei răsturnări rative care face din mituri subiecţi gînditori ai unui sistem care se generează necontenit?

Răspunsul nu a întîrziat să vină, după cîţiva ani, într-unul din ulti- le interviuri acordate de Culianu în Italia. La întrebarea: „La ce ser- te religia?" Culianu răspundea declarînd: „Religiile sînt programe tale care derivă din impactul unui număr nelimitat de factori, interni xterni, asupra minţii omeneşti..." Şi adăuga: „În calitate de oameni punem întrebări asupra calităţii mesajului unei religii, dar în calitate specialişti ne punem întrebări asupra programului"[11]. Iar teoria „pro- mului" religiilor, a religiilor ca programe mentale, era pusă la încer- re în *Out of this World* (trad. it. *I viaggi dell'anima,* Milano, 1991) tr-o extraordinară incursiune, demnă de un *trickster,* în principalele adii mistice şi şamanice ale Terrei, din Egipt şi pînă în Tibet, din sopotamia pînă în Grecia şi în China. Obiectivul declarat al lui Culianu acela de a-i dota pe istoricul şi pe epistemologul viitorului cu un acces cea de a patra dimensiune, un concept preluat din hipergeometrie sau ometria neeuclidiană[12], dar care în *Călătorii în lumea de dincolo* ia o uă şi surprinzătoare identitate: a patra dimensiune ar fi spaţiul virtual

al minţii sau hiperspaţiul în care „se petrec” fenomenele de conştiinţei : extaz, viziune, coşmar, efecte magnetice şi tot c acumulat în arsenalele visului de la Ghilgameş încoace. Cav spinarea unor cocori, mirese-fantomă în liturghia taoistă, exp extracorporale relatate de Plutarh[13], călătoriile interstelare de la Marsilio Ficino, precum şi animarea unui teatru de zei care a toate tradiţiile religioase ale planetei – alcătuiesc un univers d hiperspaţiul mental. Punctul de cotitură, prefigurat în *Gnozele* în *Călătorii în lumea de dincolo* este de acum un fapt împlinit. cu teorema privitoare la cea de a patra dimensiune – pe care timp decît s-o propună –, Culianu înceta de a mai fi un învăţat istoriei religiilor : istoria religiilor se punea acum în slujba lui se remodela în termeni decis cognitivi. Iar problema mitului se figura în consecinţă. Dacă sistemul producţiei mitice se bazează „program” căruia mintea îi pune la dispoziţie o energie imaginală mente infinită, dar în funcţie de un repertoriu de combinaţii s cuantificabil, structura de bază a mitului va fi atunci mai de schemă *vidă*. Va reveni celui care îl propune să-l completeze cu şi cu intrigile inerente unui anumit program, uzînd de dexte impasibilă a regizorului unui teatru de umbre, cu condiţia să piardă din vedere adevărata identitate a acestui regizor-demiu mintea însăşi, activată să se proiecteze în propriu-i spaţiu virtual

Prin acest insert substanţial în fenomenologia faptelor mitic gioase, pe care deja Eliade o considera decurgînd din „creativ spiritului”, fără a ajunge însă pînă la a surprinde în ea puter activare a unor lumi mentale virtuale, Culianu făcea să avanse multe lungimi, în ajunul morţii sale, investigaţia asupra raport dintre minte şi religie, minte şi limbaj, minte şi cultură, ducîn departe sistemul teoretic al lui Eliade cu semnificaţii compatibile nemaiauzite.

Măştile timpului

Pentru a identifica cel puţin cîteva dintre ele, e nevoie să tranzităm zona în aparenţă mai liberă şi mai neîncătuşată a scrierilor lui Culia nuvele, romane, povestiri, hiperbolice şi subtile, alcătuite astfel înc propună dileme nesoluţionabile – în alt fel decît prin suspendarea leg lumii comune. Criticilor prozei sale fantastice, etichetată astfel în li

iniții mai transparente, le-ar fi cu siguranță de folos sugestia de a paradoxalele sale povestiri ca pe niște hărți mentale, pline de ai între multiple niveluri ale realității. La o lectură atentă s-ar aiar descoperi, abil disimulate, unele premoniții ale scriitorului ură cu propria-i moarte violentă, precum și anumite note domi-le biografiei sale, marcată de nomadism, de asidua, imperturbabila le a intelectului subtil și a înțelegerii iubirii. Cel dintîi i-a adus o tate ductilă și incandescentă ; cea de-a doua o experiență pasio-o asemenea intensitate luminoasă, încît i-a remodelat întreaga ală în ultimii cinci ani de viață dăruiți lui de soartă. Tînăra femeie o cunoscuse în America, chiar în locurile unde a avut loc ascen-ua academică, și de care și-a legat diverse întreprinderi științifice atc[14], s-a preschimbat *realmente*, cum se întîmplase virtualmente eia iubită de eroul lui Cervantes, într-o angelică Dulcinee.

selecție provizorie a motivelor celor mai incisive din proza lui Culianu erează să așezăm în prima linie timpul, trăit cu impasibilitate ca fără sfîrșit, o fugă care pătrunde atît de adînc în natura profundă pului însuși, devorator de vieți și de epoci, de regate și de mituri se gîndesc unul pe altul", încît emarginează și face să se dizolve ni zăpezii sub soare acele agregate de materie și de imponderabile , certitudini și pasiuni care sînt oamenii – toți oamenii care au trăit murit pe acest pămînt și toate personajele poveștilor inventate de i vrăjitori ca Borges, Culianu sau Cervantes, ale căror „programe" ale nu este exclus să poată fi reimplementate în creierul unor tori din viitor, în caz că scrierea va supraviețui prefacerii timpurilor. Măștilor timpului, I.P.C. (voi folosi de acum înainte inițialele) le-a cat două povestiri de supremă tristețe și suavitate, a căror cheie de ură este sugerată chiar de teoria celei de a patra dimensiuni ca spațiu *priu* al afabulației mitice și al experienței mistice. Spațiul-timp tiv are caracteristici diferite de cele în care se petrec faptele obiș-le ale vieții. În rama povestirii timpul se dilată, se curbează ca o dă cuantică, amorsînd secvențe de povești paralele în cadrul unui ces virtualmente infinit.

Cîteva pasaje din *Alergătorul tibetan* și din *Căința tîrzie a lui Iremheb* îl introduc pe cititor în miezul acestei dezarmante experiențe. Din *Alergătorul tibetan* :

Iarna din anul Iepurelui de Lemn a fost foarte grea. Multe mame încolțite de frig și de gînduri sinistre și-au abandonat odraslele ; cele

mai curajoase au răzbătut în timpul nopţii pînă la porţil Tashihunpo, încredinţate fiind că fiii lor, dacă ar izbuti s viaţă pînă a doua zi, ar deveni Scufii Galbene în acel loc în în persoană Buddha cel Roşu al iubirii şi al milosteniei, Am

În acest decor posomorît începe aventura lui rTe-hu, „C cel care printr-un verdict al destinului interpretat de astrologul din Tashihunpo se va specializa în arta alergatului, o artă spe mult chiar, o *siddhi,* o putere magică pusă în slujba unui sc necunoscut nici alergătorului însuşi.

Alergătorul tibetan nu are individualitate ; a fost crescut tire, dar nu e călugăr. („Alergarea nu e treabă de călugări", vorbă apocrifă a lui Padmasambhava). E o maşină perfectă, con de anumite cuvinte de cod pe care numai doi sau trei lama le Aceste cuvinte declanşează accesul la o zonă secretă, unde este un mesaj verbal pe care alergătorul însuşi îl ignoră cu desăvîrşi care nu l-ar elibera decît în urma unei secvenţe corecte de fapte, zînd *persoana* potrivită, *gestul* potrivit şi *cuvintele* potrivite. Dup alergătorul, conştient de astă dată, memorează cu ajutorul unor un mesaj aparent important, dar pe de-a-ntregul fals. Dacă e p torturat, un bun alergător este antrenat să reziste atîta timp cît o siune prematură ar putea trezi bănuieli. Exagerîndu-şi puţin suf el va lăsa să-i scape în cele din urmă mesajul fals, în vreme ce acel vărat va rămîne pentru totdeauna protejat, pînă cînd destinatarul elibera. (Dacă alergătorul e prea cunoscut şi riscă să fie intercep orice clipă de nişte adversari dibaci, tehnica este mai complicată, fi şi mesagerul este mult mai expus ; astfel, i se încredinţează o scri secretă pe care răpitorii săi s-o dibuiască fără prea mare greut fiindcă totuşi îl vor supune la cazne şi se vor aştepta ca primul mes nu fie cel adevărat, alergătorul va fi memorat mai multe texte pe ca va comunica pe măsură ce torturile vor deveni mai chinuitoare ; arar se întîmplă, dar lucrul nu este nicidecum imposibil, ca un alergăto fie omorît în timpul misiunii.) Presupunînd acum că destinatarul nu existä sau că e plecat pe undeva, alergătorul îi va răspunde unui prim eventual, unui al doilea înlocuitor al lui. În cazul cînd *toţi* destinatarii fi absenţi, alergătorul ar trebui să se întoarcă la trimiţător (sau la u din cei doi înlocuitori ai lui), care-l poate elibera de sarcină. Posibilita însă ca atît destinatarii cît şi trimiţătorii să dispară fără urmă n-a fo niciodată prevăzută ; în acest caz, alergătorul ar trebui, în principiu, continue să alerge în căutarea lor o veşnicie. (...)

neral, de cînd porneşte şi pînă în clipa cînd îşi atinge ţinta, un poartă în spirit imaginea acelui lama care trebuie să-l elibereze bila sa povară. În tot acest timp, trupul lui aleargă fără oprire toate că nu *vede* nimic din drumul parcurs, el se pricepe să-i că toate obstacolele şi face chiar minuni de îndemînare, datorită l de simţ lăuntric ascuţit la maximum. Vreme de săptămîni în-dacă trebuie, trupul i se mişcă zi şi noapte, fără să simtă oboseala, ori setea. Alergătorul nu este un simplu om decît în scurtele puri cînd aşteaptă să-i fie încredinţat vreun mesaj. Atunci doar ceai cu unt şi doarme ; atunci se lansează în discursuri stupide viaţă şi moarte ; atunci participă pe deplin la condiţia umană. hu nu recurgea la tehnica banală a confraţilor săi ; călugărul instruise îl învăţase multe, pînă şi meditaţia asupra desăvîrşitei piri cu Zeiţa Tara, cea verde ca smaraldul, şi în această stare de ctă fericire se aşternea el la drum. Iar Zeiţa Verde sfîrşise ea însăşi a se complace în îmbrăţişarea Calului Alb. Cîteodată îl vizita chiar unci cînd se odihnea şi-i transmitea tot felul de cunoştinţe ; era o fiinţă de voie bună, iar lui rTe-hu îi plăcea întotdeauna s-o întîlnească. aceea perioadele lui omeneşti nu erau de fapt cu adevărat omeneşti ; iţa îl ferea de orice pasiune funestă şi-l învăţa cumpătarea[15].

estui prolog îi urmează descrierea groaznicelor evenimente care inţă mînăstirile din Tibet şi întreaga ţară în anul Tigrului de Fier, hoardele duşmane invadatoare vor viola Acoperişul sacru al lumii, aestrul lui rTe-hu, lama de la mînăstirea din Tashihunpo, îşi va de viaţa, împreună cu tovarăşii săi.

Legături subtile se urziseră între Calul Alb şi al său lama ; de aceea, alergătorul se îndreptă pe dată către locul unde stăpînul său tocmai îşi dăduse sufletul. Acum nu mai exista nimeni care să-l elibereze de mesaj şi alergătorul tibetan putea fi socotit ca rătăcind la infinit, *fără să ştie ce anume ducea cu sine*.

Într-adevăr, mesajul pe care-l memorase conştient spunea adevărul : *Roţile sînt aici*. În consecinţă, mesajul căruia rTe-hu îi ignora pînă şi existenţa trebuia să privească un adevăr de ordin superior. Pe de altă parte, nici nu era exclus ca, de astă dată, cele două mesaje să fi fost inversate dintr-un motiv oarecare sau fără nici un motiv, în confuzia momentului. Lama care i le încredinţase îşi găsi moartea organizînd o diversiune ca să-i permită lui Dalai Lama să ajungă la frontieră ; stăpînul lui rTe-hu şi cei doi înlocuitori ai lui fură ucişi într-o ambuscadă înainte de a ajunge la Sikkim.

Pradă jubilaţiei constante a contopirii cu Tara, Zeiţa Ve Alb îşi urmă cursa fără de oprire. Împovărat de două taine fo dintre care una atît de îngrozitoare încît nimeni n-o cunoştea, printre oamenii care, ocupaţi cu ale lor, nu-şi dădeau seama Puţin le păsa lor că Tibetul fusese cotropit, puţin le păsa d indicibil depus în străfundurile sufletului lui rTe-hu, acolo u ştiinţa sa n-avea acces. Nevăzînd pe nimeni şi nefiind văzut de alergătorul tibetan trecu de Darjeeling, se înfundă în Bihar şi se către Miazăzi fără să simtă nici oboseala, nici foamea, nici fr căldura, nici strigătele de groază şi aceasta, în principiu, avea o veşnicie, căci nu mai exista nici o instanţă care să-l contro excepţia Zeiţei Verzi ce se complăcea în îmbrăţişarea lui.

Aproape trei ani trecuseră de la plecarea lui cînd, pasămite, se făcu milă de el, pentru că rTe-hu străbătuse deja în zig-zag parte din Madhya Pradesh şi atunci o sfîrşi – şi nu din vina lui, seamă – sub roţile unui automobil la Jabalpur şi-şi dădu sufletul

În clipa aceea, agregatul care purtase numele de Calul Alb în se desfacă în părţile-i componente: carnea i se întoarse în p sîngele – în apă, răsuflarea – în vînt, lumina din ochiul stîng – în lumina din ochiul drept – în Soare, mesajul cunoscut – în t murmurelor, Zeiţa Tara – în lumea-i de smarald, iar taina indicibil cea mai misterioasă parte a acestui colţ de univers, acolo unde luc disparate dobîndesc un înţeles prea complex spre a putea fi definit subtil ca să devină limbaj.

Din *Căinţa tîrzie a lui Horemheb*:

Pentru prima oară, Renaşterea a stabilit o ordine riguroasă în su siunea evenimentelor, între „înainte” şi „după”. De atunci, noi trăi acea succesiune.

(...) Cu toate acestea, gînditori mai ambiţioşi decît Gr. – misteri protagonist al unei întîmplări legate de contrafacerea unei inscr hieroglifice egiptene – nu s-au lăsat îngrădiţi de asemenea truisme au stabilit că, chiar dacă trecutul ne apare sub forma unui bloc, a totuşi acces la el în oricare succesiune sau perspectivă, în chip aleato creîndu-l prin chiar accesul nostru la el. Putem să provocăm, spun orice remaniere monstruoasă a trecutului. Mai există şi o părere atît sinistră (irefutabilă însă ştiinţific) încît nici nu vrem să insistăm asu ei, anume că trecutul nu există în nici un fel.

Potrivit unei versiuni alternative, blocul de timp este el însuşi sup efectelor trecerii vremii, şi astfel se fărîmiţează şi se distruge ca ori

vechi. Iar nouă ne rămîne să-l restaurăm ca pe o antichitate , prin asta însă şi recreîndu-l, de fiecare dată altfel[16]

mţim tentaţi să punem imediat la încercare cele două raţiona- npenetrabile ale purtătorului fictiv de cuvînt al lui I.P.C. cu un dispozitiv invizibil de recunoaştere a gîndurilor paralele, ptăm spre zona Orientului Apropiat, pe care lui I.P.C. i-a plăcut venteze ca istoric al religiilor şi ca narator, iar la cumpăna dintre al VIII-lea şi al IX-lea ale erei noastre, la puţină vreme după lui Ioan Damaschinul, dăm peste Teodorus Abū Qurra, epis- melchit de la Harrān, în Siria, autor prolific de opere, unele în dintre care se distinge *Tratatul (Mīmar) despre existenţa crea- şi adevărata religie*[17] Teoria care poate fi extrasă din această , potrivit recentei interpretări a lui G. Monnot, care a tradus şi ntat primele două capitole ale *Tratatului*[18], prezintă singulare nări, din punctul meu de vedere, cu cea formulată de I.P.C. în le sale scrieri.

ezumată în cîteva cuvinte, teza lui Abū Qurra este următoarea : nu este asemănător lui Dumnezeu, după cel puţin nouă importante re ale agregării religioase din Orientul Mijlociu[19], ci mai curînd nnezeu este asemănător cu omul, iar raţiunea umană e singura care ocoteală de asta.

Regretăm că nu pot fi ilustrate aici, pas cu pas, raţionamentele lui dorus, cel care, în capitolul al doilea din *Mīmar*, se disimulează în tele unei savante alegorii, apropiată de *Imnul perlei.* Comentariul ducătorului, pe care îl redau aici în sinteză, ne poate sugera cel puţin ortunitatea unei investigaţii încrucişate a tezelor lui I.P.C. şi a celor rţinînd precursorului său melchit de acum douăsprezece secole.

Conform *Imnului perlei* – observă Monnot –, *revelaţia divină* îngă- le omului să se sustragă de la căderea în păcat. După Abū Qurra, mai grabă *raţiunea* e cea care îl ajută pe om să poată discerne între iversele religii pe cea care conţine mesajul veritabil al lui Dumnezeu. Istoria religiilor, bineînţeles, nu poate merge mai departe de atît. Intenţia lui Abū Qurra rămîne una confesională, iar argumentaţia sa rămîne net apologetică : el nu va fi nici atît de exigent încît să precizeze natura discernămîntului, nici destul de riguros pentru a-i rămîne fidel fără să-i altereze puritatea iniţială. Şi totuşi, cheia problemei religioase care transpare din alegoria prezentă în capitolul al doilea este că Dumnezeu îi seamănă omului. Dacă Biblia îl învăţase pe Teodorus că

omul e făcut după chipul lui Dumnezeu, el răstoarnă cu îndr
termenii raportului: Dumnezeu e după chipul omului. Brusc, a
narea cu omul devine criteriul divinităţii, iar raţiunea umană e ce
judecă." „În cadrul specific al *ştiinţei* religiei" – continuă Mo
„existenţa lui Dumnezeu rămîne o ipoteză. Dar este imposibil să
recunoscut un fapt istoric, şi anume că religiile fac din *divin* elem
esenţial al identităţii lor înseşi. La nivelul pur descriptiv al cerc
luarea în considerare a unei asemănări între divin şi uman, chiar
nu ar fi criteriul religiilor, nu ar trebui oare să constituie în
parametrul clasificării acestora? În acest caz, antropologia filoz
ce examinează omul în dimensiunea sa de fiinţă şi de valoare,
dobîndi un loc propriu în complexul edificiu al istoriei religiilor."

Pentru această instalare a antropologiei filozofice nu numai în c
istoriei religiilor, ci şi în acela al epistemologiei cognitive, contri
lui Culianu rămîne determinantă. În opera sa atît de tragic întreru
călătoriile pe alte latitudini i-au fost aliaţi fără seamăn.

Traducere din italiană de Corina Pop

Note

1. M. Maeterlinck, *La vita dello spazio*, trad. it. R. Abenante, Bari, Late 1933; vezi şi nota 12.
2. Desenată de către un informator indigen al lui Wolfgang Weck, h peisajului interior al capului este reprodusă în anexa la textul lui Elém Zolla, „Lo yoga balinese", în *Conoscenza religiosa*, fasciculul spe dedicat insulei Bali, nr. 2 (1978).
3. Lui Mircea Eliade (1907-1986), în profilul pe care i-l dedică Ghera Gnoli (*East and West*, nr. 1-3, sept. 1986), i se recunoaşte imensa valo a operei ştiinţifice şi narative, urmată şi îmbogăţită după moartea sa tînărul Culianu, chemat de el la Divinity School a Universităţii din Chic în 1975, pentru o colaborare rodnică în următorii zece ani. Opera narat a lui Eliade a fost recent examinată de F. de Towarnicki, „Mircea Eliad în *Magazine littéraire*, n. 229 (mai 1992).
4. *Iter in silvis. Saggi scelti sulla gnosi e altri studi*, vol. I, a cura A. Sfameni, Messina, 1981.
5. *Expériences de l'extase*, cu o pref. de M. Eliade, Paris, Payot, 1984 (trad. *Esperienze dell'estasi dall'ellenismo al Medioevo*, Bari, Laterza, 1986).
6. *Éros et magie à la Renaissance*, cu o pref. de M. Eliade, Paris, Flammario 1984 (trad. it. *Eros e magia nel Rinascimento. La congiunzione astrologic del 1484*, Milano, Il Saggiatore, 1987).

Director la *École Doctorale d'Histoire et d'Anthropologie Religieuse* a Universității Paris IV, Michel Meslin este unul dintre promotorii Colocviului internațional de istorie a religiilor *Psychanodia* (7-10 sept. 1993) dedicat memoriei lui Culianu. Din comitetul științific al colocviului a făcut parte și Ugo Bianchi, ilustru specialist italian în istoria religiilor, cu care și-a susținut Culianu licența la Universitatea Catolică din Milano în 1975. Lui Ugo Bianchi Culianu i-a dedicat studiul *Professor Bianchi, Paradigms and the Problem of Magic*, ulterior inclus în volumul *Agatha Elpis. Studi in onore di Ugo Bianchi*, Roma, Erma di Bretschneider, 1993. În 1991, în volumul omagial dedicat lui Elémire Zolla, sub îngrijirea autoarei acestor rînduri, a apărut și textul lui Culianu *Alcune riflessioni sulla magia e la sua fine.* Pentru o fișă a savantului roman trimitem la informațiile despre autori publicate în acest volum.

8. *I miti dei dualismi occidentali. Dai sistemi gnostici al mondo moderno,* Milano, Jaca Book, 1989.

9. Volumul de paternitate conjunctă, chiar dacă postumă, în ce îl privește pe Eliade, beneficiind și de colaborarea lui H.S. Wiesner, apărea la Paris, la Editura Plon, în 1990.

10. În cursul despre *Faust și mitul său la rădăcinile Occidentului,* ținut la Universitatea din Siena în trimestrul martie-mai 1990. Vezi și nota 29 la Introducerea autoarei acestor rînduri, în vol. *La religione della Terra.*

11. *A che cosa serve la religione ?* În *Leggere*, nr. 32 (iunie 1991).

12. Cercetările lui Culianu asupra acestui concept gravitează în jurul lucrărilor de matematică ale englezului Howard Hinton, datînd din primii ani ai secolului XX. Nu am însă dovezi că ar fi fost examinate de Culianu importantele contribuții ale belgianului Maurice Maeterlinck, cuprinse în diverse opere și în special în *Viața spațiului* (vezi nota 1), unde se află trasată și istoria *à rebours* a utilizării conceptului în matematicile europene, cu începere din secolul al XVII-lea. Gîndirea lui Maeterlinck, cunoscut în epocă pentru o monumentală *Istorie a albinelor,* s-ar cuveni reexaminată astăzi, dacă nu chiar redescoperită.

13. Culianu tratează subiectul în vol. *Death, Afterlife and the Soul. The Encyclopedia of Religion* (sub îngrijirea lui L.E. Sullivan), New York, Macmillan, 1987, la cuvîntul *Ascensiune.*

14. Hillary S. Wiesner, arabistă de la Cambridge (Mass.), a fost *Associate Editor* la *Incognita. Journal for Cognitive Studies in the Humanities,* revista fondată de Culianu în 1989 și publicată de editorul E.J. Brill din Leiden. Au apărut în total trei numere, la alcătuirea cărora a avut o contribuție remarcabilă și Dean Miller, prieten și colaborator al lui Culianu, care a evocat acea perioadă rodnică de lucru într-o notă *in memoriam*, transmisă membrilor comitetului științific al revistei. În numărul 2 (1991), Willem Noomen semna necrologul lui Culianu.

Talentul literar al lui Hillary Wiesner s-a contopit cu cel al lui Cu
diverse scrieri narative pe care le-au semnat împreună, cum es
povestirii *Căinţa tîrzie a lui Horemheb*, despre care se vorbeşte a

15. În vol. *La collezione di smeraldi*, Milano, Jaca Book, 1989 [v. trad
Pergamentul diafan. Ultimele povestiri, Iaşi, Polirom, 2002^2 - n.
16. Povestirea a fost publicată în *Abstracta*, nr. 50 (iunie-august 1990)
17. Ediţiile critice şi comentariile sînt indicate de G. Monnot, „Abu Q
la pluralité des religions", în *Revue de l'Histoire des Religions*, C
(ian.- martie 1991), nr. 1, nota 1.
18. Vezi nota precedentă.
19. Sînt păgînii adepţi ai lui Hermes, mazdeii, samaritenii, iudeii, cre
maniheenii, marcioniţii, credincioşii lui Bardesane, musulmanii.
20. Asasinarea lui Culianu la 21 mai 1991 la Universitatea din Chica
aceeaşi zi cu suprimarea lui Rajiv Gandhi în India, e în continua
mister de nepătruns. Despre „cazul" care a produs senzaţie şi const
printre prietenii şi colaboratorii risipiţi în atîtea ţări, inclusiv în Ital
scris Ted Anton, „The Killing of Professor Culianu", în *Lingua Fra*
sept. - oct. 1992.

If sau un triptic despre viaţă şi cărţi

Liviu Antonesei

O biografie alternativă[1]

dimineaţa zilei de 21 mai 1991, profesorul Ioan Petru Culianu, de la ultatea de Filozofie a Universităţii bucureştene, se trezi cu o uşoară ere de cap, mai degrabă o stare de ameţeală însoţită de un fel de aţie plictisitoare în zona tîmplelor. Se culcase tîrziu, pentru că ercase să se adapteze lucrului la computerul primit cu o zi înainte din rtea uneia din numeroasele fundaţii ce încercau să-i obişnuiască pe mâni cu standardele societăţii deschise şi ale civilizaţiei informatizate. lături de computer, vechiul telefon de ebonită fusese înlocuit cu un odern telefon-fax produs de firma Panasonic. Nu mai văzuse decît ouă astfel de aparate, primul la sediul grupului de dialog intelectual pe re-l înfiinţase, împreună cu alţi cîţiva scriitori şi universitari noncon-rmişti, imediat după evenimentele sîngeroase din decembrie 1989, lălalt în clădirea guvernului provizoriu, în timpul unor tratative ce zau extinderea bazei de putere a respectivei autorităţi dincolo de mitele micului grup de complotişti anticeauşişti, ce profitaseră de venimente pentru a acapara puterea. Asta se întîmplase cu două zile ai înainte şi guvernanţii acceptaseră tratativele cu grupurile contes-tare de intelectuali, studenţi şi elevi, ca şi cu membrii partidelor de poziţie după aproape două luni de mişcări de stradă, mitinguri, şi în aţa unei ameninţări cu greva generală lansate de sindicatele universitare. sta ca să nu mai vorbim de presiunea de zi cu zi a presei independente, are denunţa violent, dar şi foarte puţin profesional după normele ccidentale, toate jumătăţile de măsură, ezitările şi abuzurile penibile

ale guvernanţilor provizorii. Aceştia amînaseră deja de două ori
alegeri libere şi se gîndeau să anunţe organizarea lor în toamn
an, considerînd că deţin controlul situaţiei prin mecanismele st
chiar pe cel al electoratului, datorită monopolului ce-l păstrau
televiziunii, care mai era numită „liberă" doar în glumă, cu cu
ghilimele ironice. De la întoarcerea din exilul intern din Delta D
unde fusese trimis în august 1987, după publicarea în mediile d
mare occidentale a unei analize a situaţiei din România comun
tîrziu, profesorul Culianu devenise unul din liderii opoziţiei intel
poate cel mai important. Nu i-au trebuit mai mult de două luni, t
care a ocupat postul de ministru al Educaţiei în guvernul prov
pentru a se lămuri în ce priveşte intenţiile reale ale noilor guver
Aproape nici una dintre măsurile de reformă nu trecuse de op
colegilor de guvernare, asistase neputincios la prima amînare a
rilor, aşa că din februarie 1990 revenise la catedra recent înfiinţatei
de orientalistică şi la activitatea de organizare a opoziţiei intelec
Îşi dăduse seama că era folosit ca paravan de noii guvernanţi,
ceilalţi foşti disidenţi, opozanţi sau non-conformişti cooptaţi de ac
în structurile puterii provizorii.

Nu se schimbaseră prea multe în România, dar măcar existau li
tatea de opinie şi de asociere, iar un nou exil în Deltă părea improb
Noii guvernanţi, neocomunişti, după cum fuseseră botezaţi de p
liberă şi de mediile intelectuale, se străduiau să păstreze aparenţel
democraţie, dacă nu din convingere, măcar din motive de imagine
ternă. În ce priveşte imaginea, păreau mult mai grijulii decît Ceauşe
şi acoliţii acestuia. Şi totuşi, de cîteva luni, el primea scrisori şi telefo
de ameninţare, anonime, dar dintr-o direcţie care nu era greu de ghi
iar cu mai puţin de o săptămînă în urmă, editorul ediţiei integr
Eminescu fusese bătut sălbatic în plin centru al Bucureştilor de „agres
necunoscuţi", după cum suna raportul poliţiei, care-şi lua totod
angajamentul să-i descopere. Dar care, desigur, nu avea să-i găseasc
cum nu găsise pe nici unul din cei ce agresaseră nu doar în capitală,
şi în alte oraşe din ţară o mulţime de alte personalităţi cu opinii criti
asupra guvernării provizorii. De altfel, nici despre asasinii unui cunosc
jurnalist opozant nu se aflase nimic la aproape jumătate de an de l
crimă. Acesta fusese călcat de tren, dar după ce primise în prealabil ma
multe lovituri de bîtă, ce nu putuseră să fie ascunse legiştilor de ravagiil
provocate de întîlnirea cu monstrul feroviar.

...sorul Culianu îşi făcu o cafea tare şi amară, se aşeză în faţa ...rului şi-şi aprinse pipa. Împlinise de curînd patruzeci şi unu de ... îşi păstrase o alură foarte tînără. Nici măcar acum, obosit cum ...destul de îngrijorat de situaţia tensionată din Bucureşti, nu-şi ...fata. Părul, puţin zburlit, ochii zăpăciţi pentru că nu-şi pusese ...helarii, îl făceau să arate chiar mult mai tînăr decît părea de ... Cînd trecuse prin faţa oglinzii din holul apartamentului spre ...ucătărie în care-şi făcuse cafeaua, se întrebase în fugă dacă n-ar ...nimerit să-şi lase mustaţă pentru a căpăta o înfăţişare ceva mai ..., dar respinsese la fel de rapid gîndul precum venise. Bău din ..., pufăi din pipă şi simţi că se trezeşte. Gîndurile continuau să ...ndeze în toate direcţiile, cum i se întîmpla cîteodată dimineaţa. ... întoarcerea din exilul intern, nu mai făcea nici exerciţii de ...ntrare, nici de odihnă rapidă, iar de meditaţie nici nu mai putea fi .... Nu mai ştia măcar unde este *mandala* sa favorită, pe care o ...ise aproape douăzeci de ani. Îşi amintea şi acum momentul în care ...mise de la un prieten arhitect, ce o pictase pe o bucată de piele de ... pe care o montase pe un cadru din lemn. Se plînsese că trebuia ... confecţioneze periodic noi exemplare, pentru că nu se găsea decît ...n de calitate foarte proastă, iar colegul i-o dăruise pe aceasta cu ...ul ultimei aniversări a zilei de naştere sărbătorite în calitate de ...ent. Cîtă vreme trecuse, cîte nu se întîmplaseră între timp ! Acum, ... totul cu un sentiment acut al urgenţei şi, în acelaşi timp, voia să se ...ure de curgerea naturală a timpului, de momentele de reverie, nu ...r de cele de explozie. Totul e urgent, dar trebuie să laşi fiecare ...undă să-şi trăiască şansa, obişnuia să spună celor ce sesizaseră ...ile, aproape imperceptibilele schimbări comportamentale. Simţea ...cur o primejdie, avea senzaţia că timpul nu mai are răbdare, ştia că ...i are o mulţime de lucruri de făcut, dar în momentele de reverie, de ...gabondaj al gîndirii, de rememorare a trecutului, avea o senzaţie ...anie a dilatării acestui timp. Se întrebă dacă nu e în preajma unei ...presii, dacă nu e un mod paradoxal de a trăi starea de îndrăgostire ...-l prinsese din nou în capcană, după ce se crezuse izbăvit de asemenea ...ări paroxisitce încă din 1987, cînd S. nu-l însoţise în surghiunul dunărean. Pe neobservate, gîndurile îi fugiseră spre trecut, un trecut ascuns în spatele a aproape două decenii de viaţă, un trecut în care chiar era, nu doar părea foarte tînăr, şi în care i se schimbase, probabil, destinul...

terminase facultatea şi, aproape în acelaşi timp cu
într-un sat din mijlocul Bărăganului, primise o bursă de studii
versitare în Italia. Se bucurase ca un copil, ceea ce, la nici 2
aproape că era, în ciuda culturii enorme pe care o asimilase
inteligenţe explozive. Dar putea să se bucure încă, să trăiască
cu disponibilitatea nesfîrşită pe care probabil numai copiii sau
posedă. Constatase aproape fericit şi foarte surprins, în acelaşi
păreau să-l aprecieze mai mult străinii decît conaţionalii săi. Al
fi oprit la Universitate sau cel puţin în cercetare, doar fusese
promoţie, începuse să publice în revistele de cultură sau academ
teza de licenţă căpătase consistenţa uneia de doctorat. Despre
desigur, pe care-l simţise „al său" încă de la începutul liceului,
descoperise printre miile de volume ale bibliotecii familiei sale d
cărturari. Dar bucuria i-a fost de scurtă durată. În ciuda recoman
entuziaste ale profesorilor săi, nu primise paşaportul necesar ple
Italia. Nu avea dosar bun. Originea nu era foarte sănătoasă şi, p
supra, în perioada studenţiei se adunaseră tot felul de note infor
despre preocupările sale socotite subversive, excentrice sau doar
-conformiste. În toamnă, plecase în schimb în satul din Bărăga
gîndul că va sta acolo pe durata stagiului, „poate nici atît", după
l-au asigurat aceiaşi profesori, pentru că primise o recomandare p
învăţămîntul universitar şi, spuneau ei, va putea fi creat un post
pentru un absolvent atît de strălucit. A rămas acolo însă aproape
ani, cu drumurile lunare la Bucureşti pentru împrospătarea rezerv
cărţi, cu vacanţele „de lucru" la Bucureşti sau Iaşi, şi cu cele pro
-zise la 2 Mai şi la mînăstirile din apropierea oraşului său natal,
judeţul învecinat de munte. De-abia după şapte ani, a sosit din no
Bucureşti, pe un post de cercetător în literatură comparată la un ins
al Academiei. Nu regreta, totuşi, stagiul rural prelungit, pentru că
şise să acopere mai multe zone culturale ce-i treziseră interesul, prec
gnosticismul şi alte dualisme sau magia, inventase un nou tip de interp
tare literară pe care-l numise *mitanaliză* şi care părea să funcţion
terminase patru cărţi, pe care avea să le publice dificil după sosirea
Bucureşti, şi ajunsese chiar să schiţeze în linii mari lucrarea fundam
tală despre Renaştere, ce avea să devină teză de doctorat cu un an înai
de a fi nevoit să ia drumul exilului intern, dar pe care nu va reuşi s
publice decît după Revoluţie. Ciudat destin ! O carte gîndită la mijloc
anilor şaptezeci, scrisă în anii optzeci şi care, o dată tipărită în 1990,

de trei ediții în străinătate, editura fiind în discuții cu alte cîteva editură prestigioase. După Italia, Franța și Germania, ar fi putut tatele Unite, poate Japonia, fără a mai pune la socoteală tinerele ații din vecini, în care cunoștințe de pe vremea disidenței, unele stolare, altele apărute prin misterul radiourilor și publicațiilor tale, dețineau poziții de putere intelectuală și/sau politică și înțe- să uzeze de aceste poziții și pentru o anumită „cunoaștere reci-", inclusiv prin parteneriate culturale, tendință de altfel încurajată rile vestice, dar și de puternicele fundații culturale înființate le Estului Sălbatic de aproape neverosimilul capitalist-filantrop . Cu o zi înainte, tocmai primise scrisoarea unei edituri poloneze ante, moștenitoarea paradoxală a editurii partidului comunist – în vește logistica –, dar și a mișcării *samizdat* – în privința persona- e, pentru o ediție în polonă a cărții despre Renaștere, dar și pentru ecție din analizele politice de dinainte și de după Revoluție. Cele rmă erau chiar mai numeroase, de peste un an și jumătate își scria egularitate articolele de la rubrica *Scoptofilia* în revista grupului... succesul se lăsase destul de mult așteptat, după o muncă sisifică degrabă clandestină, după ani de izolare și privațiuni incredibile, sosise năvalnic, ceea ce-l făcu să gîndească, poate oarecum difuz, în stare de semi-reverie în care se afla de cînd se trezise, că făcuse că nu a cedat, că nu comisese păcatul împotriva spiritului. Probabil, fi reușit să-l comită nici dacă ar fi încercat. Dar dacă tentațiile ar ost mai puternice? Nu reușea să-și dea un răspuns care să-l satisfacă tutul. Toate aceste lucruri îi treceau prin minte oarecum disparate, retăiate, trăia o stare foarte plăcută, pe jumătate melancolică, doar vorba de viața lui trecută, despre viața lui, pe jumătate jubilativă, ină de încredere, infuzată de un incredibil optimism. De ceva nu se ndecase în acești ultimi douăzeci de ani, de capacitatea uriașă de a se cura, de a construi proiecte, chiar de a le duce la bun sfrșit, ceea ce prea era în spiritul locului. Și, totuși, simțea și o ușoară, difuză, o arte discretă neliniște, căreia nu-i putea preciza originea. Ar mai fi mas în această stare, ar fi vrut să mai disece problema ce-l frămînta ar, la prînz, avea cîteva întîlniri la Universitate. Se gîndi să telefoneze pentru a le amîna – era plăcută, totuși, această stare, acest interludiu retrospectiv, această scurtă, foarte scurtă vacanță într-o viață atît de precis circumscrisă obligațiilor, punctualității ce părea celorlalți o ciudă- țenie simpatică, întîlnirilor de lucru ș.a.m.d. Dar știa că nu poate face

acest lucru, nu era stilul său. În timp ce încă ezita, îi trecu pri
un gînd legat de cartea despre dualismele balcanice și-l notă pe
fișele sale galbene. În sfîrșit se hotărî, oftă în vreme ce se ridic
scaun. Cu regret, dar foarte decis în mișcări, profesorul Cul
șterse ochelarii, își scutură pipa, înghiți ultima gură de cafea,
celebra geantă de piele maro pe umăr, agăță de geantă o geacă u
vînt, ieși pe ușa pe care o încuie cu grijă și de îndreptă spre Unive
Durerea de cap dispăruse cu totul, ca și amețeala de la primele
dimineții. Se simțea ușor și pășea printre trecători. Cu mai puți
sută de metri înainte de Universitate, într-o banală mașină națio
culoare gri, doi bărbați trecuți de prima tinerețe, dar încă altet
sincronizau ceasurile de mînă. Profesorul Culianu a trecut fără să
atenție. Probabil, nici nu i-a observat. Unul din cei doi a cobo
mașină și a plecat agale spre Universitate, cu jumătate de obraz ac
de o șapcă de baseball[2]. Culianu a urcat în viteză scările, a schim
salut cu portarul și s-a îndreptat spre biroul său. Era 21 mai 1991,
prînz. La București. Undeva, în Europa, în „cealaltă Europă".

2. Intrarea în Bibliotecă sau ziua în care au venit cărțile

Néné era la vîrsta descoperirilor. Pînă în acea dimineață foarte că
roasă de mai, descoperise o mulțime de lucruri, o mulțime de as
zișuri secrete în vechea și primitoarea casă, altele în curte și pe str
învecinate. Într-o zi se ascunsese în dulapul imens, lucios și înch
culoare și măicuța trebuise să-l strige aproape o oră pînă cînd a ieși
acolo. În altă zi, descoperise cămara din stînga intrării spre pivniță
minunase de mulțimea borcanelor cu dulceață, zacuscă, șerbetur
toate celelalte bunătăți. Văzuse de mai multe ori cum le pregăt
femeile casei[3], dar nu reușise pînă atunci să afle unde dispăreau pen
a apărea pe rînd, cu diferite ocazii. Credea că e o descoperire imp
tantă, că-i va fi de folos cîndva. Deocamdată, luase un borcan de șer
pe care-l ascunsese în spatele fotoliului mare din bibliotecă. Chiar ie
încercase să se urce în nucul din curte, dar vecinul o alertase
măicuță, așa că a trebuit să renunțe. A ieșit în schimb pe poartă,
coborît pe alee, a intrat pe Strada Rece, care i-a părut foarte călduroa
la ora prînzului și a ajuns pe un fel de maidan înconjurat de copaci

urile. A întîrziat destul de mult şi măicuţa i-a amintit că nu are iasă singur din curte. Mai ieşise o dată, ajunsese pe Sărărie şi-l
toate, plus cîţiva vecini. Cînd l-au găsit se simţise un pic erou trebu cum de nu-şi dăduse seama înainte ce curajos fusese.
ce încercă din nou să se urce în nuc, profitînd de absenţa din vecinilor şi de plecarea la cumpărături a măicuţei, şi nu reuşi,
puţin prin cerdac şi apoi i se făcu poftă de şerbet. Intră în eca, luă linguriţa pe care şi-o pusese mai de mult pe un raft, se
i-şi luă un pahar cu apă rece, se aplecă în spatele fotoliului şi, din ile, lovi cu cotul o carte care căzu pe podea. Lăsă borcanul şi
ţa din mînă şi luă cartea. Era mare şi grea, legată într-o piele ce rea moale la pipăit. O mirosi, un miros greu, un amestec de parf,
tle veche, de piele. Nu mirosea cum miroseau cărţile pe care le e Tess de la şcoală în toamnă, nici cum miroseau cele pe care le
cu creionul în mînă mama şi mătuşa sa. Nu, nu, mirosea cu totul , parcă mai plăcut, era un miros mai dens, mai greu. O deschise şi
nişte desene în culori ce i se păreau în acelaşi timp frumoase şi eşti, nenaturale. O lăsă pe covor şi se uită la rafturile bibliotecii. O
ine de astfel de cărţi. Nu ştia încă să numere, dar auzise prin casă re sute, despre mii. Auzise şi cuvîntul pol şi înţelesese că e vorba
ani, de numărul lor. Se uită din nou la bibliotecă şi încerca să se rască dacă sînt sute de cărţi sau mii. Era greu, îşi spuse că sînt şi
şi mii, că erau multe, că nimeni n-ar putea să le numere, nici icuţa, nici Tess, nici chiar mama sa, care ştia să numere cel mai bine,
dea el. Scosese altă carte şi se aşeză comod pe covor. Era la fel de re şi la fel de grea, dar nu era legată în piele, ci într-un carton gros
verde. Era plină de hărţi la fel de ciudat colorate. Îşi dădu seama că plac cărţile, îi plăcea să le pipăie, să le miroasă, să le răsfoiască, să
uite la poze. Nu erau însă toate ilustrate, cele mai multe aveau numai re. Ştia ce sînt literele pentru că îi spusese Tess, care învăţase deja
le folosească. I-a citit odată dintr-o carte o poveste, însă citea mai eu decît mătuşa. Dar nici Tess nu atinsese încă volumele de aici, din
bibliotecă. Ea avea cărţile sale, noi, care miroseau altfel, care aveau tfel de poze, pe care le ţinea în camera ei. Avea şi altfel de cărţi pe
re le scria ea şi care se numeau caiete. Era bine să ai cărţi prin rmare, cărţile sînt bune. El nu avea deocamdată cărţile lui şi se gîndi
să le va lua pe cele din bibliotecă. Pînă acum, biblioteca era un loc foarte bun pentru ascuns diferitele comori, dar acum aflase că biblioteca

este ea însăși o comoară, în bibliotecă erau cărți, o mulțime de Și, acum, toate erau ale lui. Nu știa nimeni, dar erau ale lui. Va fiecare zi aici, să le privească, să le mîngîie, să le miroasă, să le iască. O să țină minte care au ilustrații și care nu, care sînt le piele, care în carton și care au coperți subțiri. Néné văzuse pînă biblioteca, dar acum știa să privească cărțile. Știa că ele pot fi a în diferite feluri, descoperise că poate face ordine, după mărime, materialul din coperți, după culoarea coperților, după o mulțime d criterii[5] Trăia o bucurie stranie, nu neapărat explicată sau explic dar deosebit de intensă. Aveau să treacă destui ani pînă cînd să desc și alte criterii de clasificare : după formatul cărților, în ordinea alfa a autorilor sau a temelor ș.a.m.d., dar pînă la urmă, toate acestea să-l nemulțumească, chiar să-l dezamăgească, deocamdată îns foarte mulțumit de criteriile pe care singur le descoperise, fără să ș se întîlnise în gînduri cu Borges și cu bătrînii chinezi pe care ace citise, îi comentase și, adesea, îi răstălmăcise[6]. Borges amintește altfel, în textul citat și alte minunate taxonomii ce încearcă să ordine în univers dar, în opinia sa, „pe cît se pare, nu există clasifi a universului care să nu fie arbitrară și conjecturală”[7] Universul care alții îl numesc Bibliotecă”, după cum tot Borges ne reaminte Dar toate aceste lucruri, Néné le va afla mai tîrziu, cu mult mai tîr deocamdată era foarte mulțumit de „clasificarea chinezească” a bib tecii sale, pe care încă n-o identificase cu Universul, și căreia nici n gîndea că ar trebui să-i scrie numele cu majusculă, pentru că nu încă nici să citească, nici să scrie. Știa doar cîteva lucruri, că biblio este un lucru bun, că este alcătuită dintr-un număr incalculabil de că și că acestea pot fi grupate după o mulțime de criterii, pe care le schimba și după bunul tău plac. E adevărat că, atunci, credea în „ob tivitatea” clasificărilor sale, pentru că, în genere, toți copiii au un sentiment al realului, chiar și atunci cînd fantasmează. Poate, mai atunci. Prin urmare, întîmplarea era încă necesitatea, mult mai tîr avînd să afle că, de fapt, mintea sa de copil avea dreptate și că, p urmare, întîmplarea nu este decît un nume utilizat arbitrar pentru to necesitățile cărora nu li s-a descifrat încă mecanismul. Vor mai trece pînă cînd va afla că nu toate clasificările universului sînt „arbitrare conjecturale”, după frumoasa și, din punctul său de vedere, inexa formulă borgesiană...

Ordinea lumii, ordinea minţii, rdinea cărţilor

nca din acest text[10], în ultimii ani ai deceniului al nouălea, Ioan Culianu se afla trimis în exil intern în Delta Dunării. Luase cu el cufere pline cu cărţi şi manuscrisele cîtorva cărţi la care mai lucra [11], între care una despre gnoză şi alta despre ceea ce el numea „călă-le în lumea de dincolo". Spre deosebire de situaţia de la Bucureşti, -şi rearanja mereu imensa bibliotecă după criterii care, spera, aveau uşureze depistarea diverselor volume la care era nevoit să apeleze, lucrurile erau simple – puţine fiind, le aşezase la întîmplare pe cele va rafturi pe care şi le montase singur. Iar manuscrisele şedeau pe a enormă, construită de un meşter din sat şi aşezată cumva „îngropat" istemul de rafturi. Totdeauna, de cînd se ştia, îi plăcuse acest mod aranjare, în care masa de lucru e cuprinsă de jur-împrejur aproape de ile cele mai iubite, mai utile într-un moment sau altul sau, pur şi plu, mai stimulative prin aspectul lor. Acasă, de altfel, cărţile cu lucra invadau şi biroul masiv pe care şi-l transportase cu destule cultăţi de la Iaşi şi de care îi părea rău că se despărţise, fie şi tem-ar, după cum îşi închipuia. Îi plăcea Delta, dar nu se putea imagina ntru totdeauna vieţuind în mijlocul întinderilor de stufăriş şi ape.

Acum, însă, şedea pe patul îngust şi tare şi privea către biblioteca provizată – cîteva cărţi despre gnoză, cărţile sale deja tipărite, mai multe lume de epistemologie şi filozofia cunoaşterii, între care Feyerabend ceilalţi „anarhişti", dar şi clasicii Kuhn şi Popper, altele de matema-a, între care un volum de Rudy Rucker despre funcţionarea minţii şi velurile realităţii matematice, de-abia apărută şi care-i sosise înainte a pleca în surghiun de la un fost coleg ce reuşise să plece în străi-tate. Luă cartea din raft şi începu s-o răsfoiască. Se întinse pe pat şi cepu să citească. După cîteva pagini, se ridică, se duse la masa de cru şi începu să-şi ia notiţe. Căută fişele din Wittgenstein şi parcurse semnările despre jocurile minţii. Cînd a terminat de citit cartea, se cuse deja dimineaţă. Ar fi trebuit să meargă la biroul administraţiei, ar rugă un pescar din vecini să se ducă şi să anunţe acolo că este bolnav, că are febră. Chiar avea, dar nu se simţea deloc bolnav, ci mai degrabă exaltat. Descoperise ceva, îşi dădea prea bine seama. Îşi dădea, de asemenea, seama că va trebui să-şi rescrie ambele manuscrise, poate

chiar să-şi refacă unele din cărţile deja publicate. Totul era si genial de simplu şi se întreba cum de nu-şi dăduse nimeni puţin din cîte ştia el. Dacă ar fi fost mai atent atunci cînd l- recitit pe Wittgenstein, dacă ar fi fost mai atent în discuţiile cu său informaticianul, care-i bricolase un computer primitiv, ma fel de maşină de scris mai rapidă, ar fi descoperit totul mai dev încă era fericit că citise cele două-trei cărţi de introducere în ci şi teoria informaţiei, împrumutate de la acelaşi. Ei, da, lucruril simple şi clare, de o rigoare geometrică incredibilă. Credea simţise Descartes cînd gîndise *Discursul despre metodă.* Era u starea aceasta în care simţea că descoperise ceva esenţial. Si esenţial. Clar şi esenţial. Mintea funcţiona ca un computer, via era un proces computativ, produsele minţii se aranjau după ord stăpînea mintea ca atare, de fapt ele apăreau la lumină funcţie d simplu de reguli şi de un mecanism de generare, ceea ce numim r este un produs al acestor procese. Toate manifestările spiritului p doar ordonate, ci şi prevăzute dacă ai o bună stăpînire a setu reguli şi a mecanismelor de generare[12]. Ajunsese la ideea comple infinite pe altă cale decît Joel de Rosnay, pe care-l citise cîndva, d acceptase decît parţial[13]. Se întreba ce-i scăpase. Nu părea să-i fi nimic. Totul era în ordine - mintea, produsele minţii pe care le n dimensiuni ale culturii. Ba chiar şi obiectele pe care le numim c care depozitau produsele minţii noastre. Avea, prin urmare, în sfîr un sistem fiabil pentru aranjarea bibliotecii şi a Bibliotecii „pe car o numesc lume"[14]. Acum, ştia foarte bine ce mai are de scris, anume urmează să scrie, ştia cum arată nu doar arborele lumii, arb spiritului, ci şi arborele propriei sale vieţi şi al propriei sale cr Ştia, de asemenea, că Borges se înşelase cînd îşi imaginase Bibliot Universul[15] ca pe un sistem infinit de structuri hexagonale. În reali Universul, fiecare univers, este un arbore infinit, iar totalitatea nesfîr a lumilor posibile alcătuieşte o pădure fără început şi fără de sfîr Cine nu înţelege asta, acela nu reuşeşte să vadă nu doar pădurea cauza copacilor, dar nu este în stare să perceapă fie şi numai un sin copac în splendidă şi tristă izolare, rătăcit la marginea unui deşert f capăt, a unui pustiu tăcut şi rece.

În lumea aceasta

a aceasta, care în opinia lui Leibniz ar fi cea mai bună din toate posibile, în textul acesta, pe această creangă de arbore, povestea heiat. În unele lumi, poate nu a început încă, în altele, ea netulburată. Dacă Leibniz nu se înşela, cei plecaţi din această strează nostalgia ei oricît de fascinante ar fi celelalte lumi în ontinuă să existe. Mi-l pot imagina, prin urmare, pe Ioan Petru u privind către noi şi zîmbind îngăduitor la tentativa mea de a-i povestea *de aici*, din această lume, în spiritul ultimei sale gîndiri, din această lume. Sper că, în alte lumi, se vor găsi povestaşi uternici decît mine, mai înzestraţi decît sînt eu înzestrat cu modestele puteri. În lumea aceasta, cu siguranţă există, după cît pot dau seama doar consultînd proiectul volumului/arborelui/crengii are ar urma să facă parte textul acum, chiar acum încheiat *Q.e.d.*

Note

Acest text este redactat în funcţie de o perspectivă ipotetică – „ce-ar fi fost dacă..." – şi care, desigur, ar putea fi considerată ilegitimă, dar fiind că nu putem rescrie orwellian trecutul, aşa cum, după spusa Stagiritului, nu putem emite judecăţi despre viitor. Îmi asum, totuşi, riscurile mai ales din două motive. Mai întîi, pentru că ipoteza nu este cu totul absurdă. Faptul că Ioan Petru Culianu a primit, totuşi, viza pentru Italia în 1972 ţine fie de întîmplare, care nu trebuie exclusă cu totul, pentru că nici comuniştii nu reuşeau să „planifice" chiar totul, fie de un calcul cinic al vechiului regim, aplicat de altfel şi în cazul altor incomozi, de pildă cumnatului său Dan Petrescu în 1987 – „dacă pleacă, poate nu se mai întoarce". În al doilea rînd, am credinţa că o personalitate foarte puternică evoluează aproape în acelaşi fel indiferent de contextul biografic extern. Mai ales atunci cînd respectiva personalitate se conturează foarte devreme – şi acesta este cazul lui Ioan Petru Culianu, după cum mi-am putut da seama în singura mea întîlnire mai lungă pe care am avut-o cu el în vara anului 1972, dar mai ales cum am putut să-i reconstitui „figura" graţie celor care l-au cunoscut mult mai bine, membri ai familiei, persoane care l-au cunoscut la Iaşi sau în vremea studenţiei bucureştene. De aceea cred că această „ficţiune biografică" – gen care nu i-ar fi displăcut lui Culianu – are un anume grad de verosimilitate. Ea nu este, desigur, „reală", dar cred că este plauzibilă.

Datele fundamentale ale persoanei rămîn aceleaşi, doar contextu schimbat. Pe de altă parte, Culianu însuşi era preocupat de „lumile dimensionale", de cele posibile. În astfel de universuri, biografi multiplică la infinit. De altfel, desfid orice autor care susţine că bio pe care o redactează este „exactă".

2. Într-o altă lume, profesorul nu întîlneşte în drumul său spre Unive maşina banalizată cu cei doi bărbaţi la bord. În acea lume, din feric este proiectată editarea volumului pentru care scriu acest text, pe c scriu cu o fervoare amestecată cu neînduplecată melancolie. Există o i tate de lumi în care Ioan Pentru Culianu există la rîndu-i, între alt mulţime de lumi ale Universităţii celeilalte, din Chicago. Într-una di în luna mai a anului 1991, profesorul se deplasase la Paris, pentru un de conferinţe. *Într-alta, era deja la Bucureşti pentru înfiinţarea Instit de studii religioase*. Ş.a.m.d. Şi mai există fabuloasa, mistuitoarea „ de smarald".
3. Despre rolul „eternului feminin" în diferitele sale ipostaze am în să dau seama într-o discuţie publică editată în volumul *Culianu, joc minţii şi lumile multidimensionale* de Nicu Gavriluţă, Ed. Polirom, 2 pp. 165-188.
4. Tîrziu, foarte tîrziu, după decenii, cînd am cunoscut prima biblio descoperită de Ioan Petru Culianu, se mai aflau în ea tratate, enciclop dicţionare de chimie, medicină, istorie, matematică şi astronomie, ediţii clasici francezi şi germani, cărţi rare din diferite domenii, biografii personalităţilor, monografii din diferite domenii, cîteva colecţii de publi culturale şi ştiinţifice. Desigur, între timp se îmbogăţise prin grija sa surorii sale, şi se diseminase în mai multe încăperi. Dar am reuşi reconstitui mental destul de uşor topografia din momentul descoperiri
5. Copilul Néné descoperise spontan genul de „clasificări chinezeşti" c pasionau, la un moment dat, atît de mult pe Borges. Nu e inutil de am că întreaga construcţie din *Les Mots et les Choses* de Michel Fouc pleacă de la textul lui Borges *Limba analitică a lui John Wilkins*, în c argentinianul brodează pe marginea fabuloasei taxonomii zoologice din „enciclopedie chinezească", minunat intitulată *Prăvălie cerească de cu tinţe binefăcătoare*. Altceva mi se pare mai important însă – şi anume fa că, la peste un deceniu de la propria sa „clasificare chinezească", prim proze ale lui Ioan Petru Culianu erau „borgesiene" cu mult înainte de a citit pe Borges. Există, prin urmare, o dimensiune „borgesiană" a spiritul ce se manifestă din copilărie, pe care unii o pierd, iar alţii, precum Bor însuşi sau Ioan Petru Culianu, reuşesc s-o păstreze şi la maturitate, reuşi chiar s-o facă extrem de productivă în mai multe direcţii. În cazul ultim, lîngă opera academică, amintesc frumoasele proze din *Hesperus* şi *Perg mentul diafan*, fără a uita articolele din *Păcatul împotriva spiritului*.

Deosebit de Culianu, care a descoperit cărțile în pura lor materialitate, personajul lui Sartre din *Greața*, pentru care cărțile au fost o descoperire tîrzie și care s-a decis să se instruiască în „ordine alfabetică", a fost privat de plăcerea contactului fizic cu cartea dinaintea învățării alfabetului. V. Liviu Antonesei, „Despre absolutul lecturii", în *Semnele timpului*, Junimea, 1988, pp.187-220. Pe de altă parte, Borges, după cum citim în eseurile și prozele sale, dar și după cum mărturisește Maria Kozama, a păstrat pînă la sfîrșit plăcerea contactului fizic cu obiectul-carte, bucuria edițiilor rare și bibliofile.

J.L. Borges, *Limba analitică a lui John Wilkins*, în *Cartea de nisip*, Ed.Univers, 1983, p.134.

J.L. Borges, *Biblioteca Babel*, în *Opere 1*, Ed. Univers, 1999, p. 304.

Nu „infinit" deocamdată, pentru că infinitul este o noțiune care se deprinde cu mult mai tîrziu, dar de care spirite precum cele ale lui Borges sau Culianu nu se mai pot elibera vreodată.

Dar, probabil, și în altele, de pildă în cea în care, în drumul său spre Universitate, nu ar fi întîlnit banala mașină națională cu doi bărbați în floarea vîrstei la bord.

În lumile în care Culianu locuia/locuiește la Chicago, aceste cărți se numesc *Gnozele dualiste ale Occidentului*, *Călătorii în lumea de dincolo* și *Arborele Gnozei* și au apărut în numeroase ediții în mai multe limbi. În lumea aceasta, adesea tradiția numește unele din celelalte lumi „lumea de dincolo", cu o metaforă accesibilă spiritelor comune, care șochează mai puțin decît ideea multitudinii lumilor.

Pe lîngă volumele lui Ioan Petru Culianu amintite în nota precedentă, a se vedea și H.-R. Patapievici, „Ioan Petru Culianu: o *mathesis universalis*", postfață la *Gnozele dualiste ale Occidentului*, Ed. Nemira, 1995, pp. 345-378, și Nicu Gavriluță, *op. cit.* pp. 97-117.

Joel de Rosnay, *Le Macroscope*, Paris, 1974.

Acum știa formula lui Borges și la fel de bine știa că o inversase. De altfel, luase cu el cele patru volume de Borges pe care le avea. Unul în spaniolă, altul în franceză și cele două selecții apărute pînă atunci în românește.

„Universul (pe care alții îl numesc bibliotecă) se compune dintr-un număr nedefinit și poate infinit de coridoare hexagonale, cu lungi puțuri de ventilație la mijloc, înconjurate de prispe joase. De la fiecare hexagon se văd etajele inferioare și superioare: la nesfîrșit" – așa își începea Borges *Biblioteca Babel* (*ed. cit.*, p. 304).

Jocurile maestrului Culianu

Gabriela Gavril

1. Biografii posibile, scenarii, fantasme...

Ioan Petru Culianu pare să împărtăşească soarta personajelor sal cît tentativele de a-i contura un „portret" sînt mai numeroase, c imaginea sa devine mai fluctuantă, aproape contradictorie. Precum teicul Tozgrec, unul din eroii *Pergamentului diafan*, se sustrage înc rilor de a-l cuprinde într-o formulă unificatoare, invitîndu-şi biogra exegeţii să recunoască şi să accepte multiplicitatea şi egala îndrept a punctelor de vedere. Scrierile ştiinţifice, prozele livresc-esoteric răsfrîng asupra biografiei, pînă la o neliniştitoare îngemănare în *bandă Möbius*, din care cititorul cu greu se mai poate despri „Strania pendulare între literatura ştiinţifică şi cea fantastică" (An Oişteanu) este însoţită, în cazul lui Culianu, de un borgesian proce ficţionalizare a existenţei. Ceea ce numim în mod curent *viaţa, dest* gînditorului se vădeşte o zonă incertă, născută din întîlnirea, su punerea, combinarea unor povestiri evocatoare, rememorări, amin inventate, scenarii plauzibile şi fantasme ale interpreţilor.

Captiv într-un joc al interpretării – după cum sugerează şi tit cărţii sale, *Eros, magie şi asasinarea profesorului Culianu* –, Ted Ant caută să refacă traseul existenţial al profesorului şi să dezlege ecua enigmatică a morţii sale. Fără a fi fost preocupat în mod special istoria religiilor şi necunoscîndu-l personal pe Culianu, ziaristul am rican este copleşit de teoriile acestuia, dovedindu-se incapabil să di cearnă între livresc şi trăit. *Citeşte* existenţa profesorului ca pe u palimpsest lacunar, încercînd să aplice principiile hermeneutice al

lui. Astfel, moartea absurdă a autorului *Gnozelor dualiste* e ca un *ludibrium*, o sinistră farsă renascentistă. Prin descifrarea biograful cît şi cititorii ar putea accede la un înţeles mult mai , ocultat pînă atunci. Autorul cărţii combină informaţii disparate, ale rudelor şi apropiaţilor, notaţii de jurnal, articole, scrisori, uri, construind – după cum el însuşi recunoaşte – un „portret zit, plin de ambiguităţi şi contradicţii". Intuind că biografia, ştiinţifice şi literatura alcătuiesc un *continuum*, va proceda Schliemann la descoperirea Troiei. Şterge graniţele între ficţio- non-ficţional : rezumă textele ştiinţifice (destul de naiv, de altfel, poseda nici cultura, nici instrumentarul critic adecvat), potriveşte lle plecînd de la premisa că nu există cu adevărat coincidenţe şi, nsecinţă, nimic nu e întîmplător. Asumîndu-şi (destul de nenuanţat) nstraţiile maestrului, Ted Anton este fascinat de tabloul virtual ce încheagă în minte ; ar putea exista legături multiple şi ascunse între ctele literare, frazele reamintite sau născocite de cei dominaţi de onalitatea lui Culianu, conferinţele savante şi gesturile banale sau ure ? Dacă profesorul credea şi afirma (adesea ironic) că „nimic nu ntîmplător", atunci biograful său va aplica aproape brutal acest cipiu, inventînd conexiuni între evenimete fără nici o legătură entă, dorind să afle un sens unificator. Pare să cadă în capcana naratorului din povestirea *Căinţa tîrzie a lui Horemheb* : este într-un joc al resemnificării evenimentelor, impus, în mod parado-, chiar de textele lui Culianu. Curiozitatea nestăvilită a interpretului te fi rezultatul unei subtile manipulări, iar cercetările par a fi în manenţă orientate de jocurile mentale ale maestrului. Cu libertatea mişcare drastic limitată, Ted Anton e pe cale să devină instrumentul n care, postum, gînditorul demonstrează relativitatea opoziţiei adevăr – , sugerînd că trecutul se modifică în funcţie de proiecţiile noastre ctive. Ziaristul american se trezeşte în faţa unei aporii borgesiene : ind să alcătuiască un dosar existenţial, să adune toate informaţiile, unge să le re-creeze ; ca o ironie, profesorul de literatură „non-fic-onală" sfîrşeşte prin a ficţionaliza realitatea şi a propune un mit.

Şi interlocutorii lui Ted Anton sînt captivi în acest joc al interpretării. Hillary Wiesner, de pildă, caută semnificaţia vieţii şi a morţii profesorului într-unul din filmele sale favorite. Ce tîlcuri ar putea fi găsite în povestea figurii virtuale dintr-un joc pe calculator care află calea de a evada din spaţiul bidimensional şi, după o perioadă petrecută în lumea

noastră, se hotărăşte să treacă într-un „dincolo" de neînţeles
noi? Ce-ar putea însemna pentru Culianu acel obsedant „M-am
cum să ieşim de-aici"?

Alţii caută să descifreze sensurile povestirii *Intervenţia zorab Jormania* şi, atraşi într-o seducătoare aventură hermeneutică, sînt de vizionarismul lui Culianu, de precizia cu care descrie (înaint se fi produs) jocurile de culise ale „revoluţiei" române. Reuşise înt văr savantul să modeleze istoria numai prin forţa minţii sale? Cu cad de acord că lecturile, întîmplările aparent banale, filmele v obiectele păstrate sau dăruite ascund o ţesătură de semnificaţii secu Astfel, savantul fascinat de practicile divinatorii, de tehnicile ma de implicaţiile ei în manipularea psihologiei mulţimilor este el perceput ca un Mag, un „geomant".

Figura *livrescă* a lui Culianu ajunge să fie proiectată asupra det pe care memoria martorilor (mai mult sau mai puţin creditabili) selectat, producînd o continuă redimensionare şi reinterpretare a Astfel, un ciudat sentiment al predestinării profesorului Culian insinuează în majoritatea textelor cu tentă biografică: părînd a excl orice intervenţie a hazardului, comentatorii nu rezistă tentaţiei exces de interpretare, „ghicind" în momentele trecute fapte deja ştiute.

Semnalînd cîteva coincidenţe care marchează apariţia volumului *of this World. Otherworldly Journeys...*, Andrei Oişteanu se doved ceva mai rezervat în interpretarea lor. Cu cîteva zile înainte de asas (16-17 mai 1991), Culianu organizează la Chicago o conferinţă c „tematică premonitorie", „Alte tărîmuri. Moarte, extaz şi călători lumea de dincolo în ştiinţa contemporană", pe 17 mai îşi anulea programată călătorie în România, iar în ziua de 21 mai îi expedi Gabrielei Adameşteanu unul din exemplarele de semnal. Volumul aju la destinaţie după moartea autorului, părînd „un mesaj de la călătorul «lumea de dincolo»"[2].

Să ne amintim secvenţa din deschiderea cărţii lui Ted Anton: înt atmosferă îmbîcsită de fum, profesorul Culianu ascultă *Dirty Mind* şi „ghiceşte" studenţilor săi. Totul pare o farsă, însă, în acelaşi timp, şi iniţiere, un act divinatoriu. Precizia cuvintelor maestrului îi nelinişte pe tinerii derutaţi de disponibilitatea ludică şi de mondenitatea gesturil maestrului. Este oare un ştiutor ce mimează şarlatania? Un geoma adevărat care – asemeni iniţiaţilor antinomişti – se acoperă de ridico se ascunde îndărătul frivolităţii? Poate fi întrevăzută aici o dorinţă d

...are a adevăratei naturi prin îngroşarea caricaturală a trăsăturilor ? ...dul poate fi contrafăcut, imaginea maestrului e cu siguranţă defor... de discipoli, de biograful său, însă tocmai devierile, modificările ...lor transmit – chiar fără voia lor – unul din mesajele esenţiale ale ...ulianu : totul e un joc al minţii.

...ulianu şi modelul Eliade. ...eligia – sistem de „obiecte ideale"

...tfaţa la monografia *Mircea Eliade* a lui Ioan Petru Culianu, Sorin ...hi semnala existenţa unui „scenariu formativ", a unei paradigme ...e – Culianu, o posibilă replică la relaţia dintre Constantin Noica şi ...ala de la Păltiniş". Poate că publicarea corespondenţei dintre Mircea ...de şi Ioan Petru Culianu va aduce lămuriri în această privinţă. ...şi, chiar în absenţa unor astfel de repere, a fost sesizată o deosebire ...mnată între cele două modele : Eliade se dovedeşte, în spiritul ...iterionului", o prezenţă mai curînd catalizatoare, în vreme ce, pentru ...zoful de la Păltiniş, filozofia e o formă superioară de donjuanism. ...tarea inşilor geniali „în stare să ţină lumea în loc", mitul Şcolii ...e învăţăceii să ajungă, prin asceză spirituală, cît mai aproape de ima... ...a desăvîrşită a maestrului îi sînt în mare măsură străine lui Eliade. ...ta din urmă se oferă, se dezvăluie cititorilor săi care, dacă au forţa ...esară, sînt liberi să-i devină discipoli. În modelul paideic al lui Noica, ...ul Şcolii tinde să devină, la un moment dat, chiar mai important ...t individualităţile : asemeni Seducătorului lui Kierkegaard, maestrul ...tă să se recunoască în întregime în urmaşii săi spirituali.

Chiar dacă „una din «grilele» prin care poate fi citit destinul lui ... Culianu este relaţia lui cu Mircea Eliade" (Andrei Oişteanu), întîl...rea dintre cei doi rămîne în primul rînd manifestarea unei structuri ...mune. Pentru a ne feri de exagerări (atît în direcţia surprinderii ...liadismului" lui Culianu, cît şi în cea a susţinerii desprinderii sale ...olente de maestrul căruia-i retează aripile la modul freudian), ar fi ...ate nimerit să ne amintim că *un model* este şi o „ficţiune personală" ... încarnează aşteptările şi dorinţele discipolului. Pe măsură ce structura ...iscipolului începe să se cristalizeze, modelul cultural este demitizat (...ără a presupune neapărat o pornire paricidă), eliberat de o parte din ...încărcătura afectivă pe care o căpătase, redobîndindu-şi dimensiunile

fireşti de reper cultural. De foarte multe ori, ceea ce numim „
Maestrului", a Tatălui pare să fie doar o necesară despri
„ficţiunea personală".

Pentru interpreţi, distanţarea lui Culianu de Eliade se accen
timp: viziunea eliadiană lipsită de o metodologie explicită i
vulnerabilă tînărului istoric al religiilor (care deja şi-a defin
personală). În vreme ce H.-R. Patapievici se mulţumeşte să
între „primul Culianu" (pînă în 1986) şi „ultimul Culianu" (dup
luînd ca reper dispariţia lui Eliade, un alt comentator al op
Culianu este chiat tentat să (psih)analizeze relaţia dintre cei doi
ai religiilor, descoperind „însemnele" unui „paricid mascat"[3].

O sugestie extrem de interesantă privind evoluţia intelectua
Culianu (în care momentul 1986 este, desigur, unul semnificat
fără a marca o ruptură violentă) întîlnim într-un comentariu
Moshe Idel. Pentru acest autor, „unul dintre reperele sigure
înţelegerea evoluţiei spirituale a lui Culianu, prezent în cele mai
formulări ale noilor sale teorii de interpretare a religiei, îl găs
introducerea la versiunea engleză a cărţii sale *The Tree of G*
(Arborele gnozei). Ea constituie atît o nouă fază în gîndirea sa, cît
întoarcere sofisticată la unele elemente de ştiinţă mistică pe care Cu
dorea s-o studieze la începutul vieţii sale"[4]. Indirect, Moshe Idel
pinge ideea că autorul *Gnozelor dualiste* s-ar fi depărtat *la un mo*
dat de maestrul său, sugerînd că diferenţele dintre cei doi au ex
dintotdeauna, „ultimul Culianu" înglobînd într-o complexă constru
teoretică intuiţiile perioadei sale de început. Potrivit lui Moshe Idel
opera lui Culianu poate fi sesizat un interes constant pentru te
cabalistice, culminînd cu teoria combinatorie aplicată gnosticismu
Privind fenomenele religioase drept variabile ale unui sistem co
binatoriu (unele actualizate, altele rămase virtuale), „ultimul Culia
se îndepărtează de axiologia eliadiană. Gînditorul îşi concentrează ac
atenţia asupra complexităţii universului şi a modului în care este
creat, iar nu asupra modalităţilor de a-l percepe: dincolo de diversitat
fenomenelor există un sistem, un set de reguli în funcţie de care
produc transformările numite de noi întîmplări, „istorie"

Căutînd să depăşeacă fenomenologia religioasă (de care uzeaz
printre alţii, Mircea Eliade) ce pune în mişcare „arhetipuri" jungien
rămase în subconştientul colectiv, Culianu propune o înţelegere diferit
a religiei: ceea ce în mod curent considerăm un ansamblu heteroclit,

...ilne de manifestări divergente, se dovedeşte a fi „o combinaţie ...ele ideale»". Definite ca sisteme „fractalice", „obiectele ideale" ...duce infinite variaţii şi, în consecinţă, infinite posibilităţi. Astfel, ...ne disparate, divergente, precum dezbaterile cristologice sau ...itare, pot fi considerate soluţii egal de false sau adevărate ale ...stem fractalic. Acolo unde noi percepem numai manifestări ...inue, contradictorii (precum locuitorii tărîmului imaginat de ... Abbott), Culianu presupune existenţa unui sistem ce tinde să-şi ...e combinaţiile. Sistemele pot interacţiona între ele, pot cunoaşte ...rate metamorfozări : de aceea, clasificările şi etichetele rigide ...edesc inutile. Considerate drept sisteme diferite – argumentează ...u –, creştinismul şi gnosticismul sînt „transformări (deformări) ...uia în celălalt, prin urmare perspective asupra (şi înăuntrul) ...şi sistem"[5] Metoda combinatorie propusă de Culianu este o ... dată fenomenologiei religioase şi distincţiilor axiologice cu care ...a operează. Spre exemplu, imaginea lui Crist preferată de biserică ...te decît una din manifestările sistemului, la fel de (ne)îndreptăţită ...um cele ale gnosticilor.

Dacă Noica se doreşte un model infailibil, Eliade îşi asumă (sau este ...eput astfel de mai tînărul său confrate) rolul de călăuză prin labi... ...l cunoaşterii : este – scrie Culianu în monografia sa – un „mistagog", „născocitor de mistere". Culianu nu pare să fi fost vreodată atît de ...leşit de imaginea maestrului său, încît să simtă nevoia răzvrătirii ...otriva tatălui dominator : structura sa, conturată încă de foarte ...reme, l-a ferit atît de reproducerea întocmai a modelului, cît şi de ...olte „paricide".

Fantasmele primelor proze

...ozele de tinereţe, dintre anii 1967 şi 1971 (risipite prin reviste sau ...prinse în volumul *Arta fugii*, predat la Editura Eminescu şi pierdut din ...icini încă neclare) dovedesc o incredibilă definire, încă de la 16-17 ani, ...unei structuri personale. Reperele esenţiale există deja aici, iar evoluţia ...lterioară va fi în special una în sensul consolidării lor. Într-un text ...ublicat în numărul din 9 ianuarie 1994 al *Adevărului literar şi artistic*, ...eo Dumiterscu mărturiseşte că scrisorile lui Io(a)n (Petru) Culianu îi ...rezise, la vremea respectivă, bănuiala că ar fi nişte „farse". Siguranţa

tonului, seriozitatea celor scrise dădeau impresia de autor de care nu-şi are locul nicidecum la Poşta redacţiei, ci înce vigilenţa poetului. Într-adevăr, parcurgînd cele două scrisori nu se poate să nu fii uimit de maturitatea şi eleganţa stil autoironia autorului lor, dublate de afirmarea calmă a propri

Schiţele, poemele în proză şi povestirile publicate în această par să conţină germenii întregii gîndiri a lui Culianu. Opera *Gnozelor dualiste* se dezvoltă numai în mod aparent în sensul teritorii, presupunînd mai curînd o constructţie plecînd de l existente în textele de debut. S-au observat deja corespondenţel prozele de tinereţe şi cele cuprinse în volumul *Pergamentul diafa* surprinzătoare însă este detectarea în aceste prime încercări obsesii, a unor nuclee esenţiale pentru opera ştiinţifică de mai

Într-o proză – inedită – din 1970, intitulată *Jucătorul de zaru* motive ce vor fi regăsite în *Pergamentul diafan*, dar şi în *Eros şi în Renaştere*: oglinda, memoria, arta combinatorie. Una din secv subliniate în text – „Eu cel care eram sînt mort. Acest mort era neb trimite cu gîndul la paradoxala ieşire din cercul strîmt al eului, l care se impersonalizează, ajungînd la stadiul de fiinţă-nefiinţă, „ -viu", precum Acteon-ul din poemul lui Giordano Bruno. Aces pierde toate atributele de pînă atunci, dispărînd ca eu, dar continuî existe în mod paradoxal, ca „mort în viaţă". Un alt text din 1 *Imaginaţi armata în Golf*, propune o succesiune de imagini proie de o instanţă ludică ce „aminteşte" gratuitatea jocurilor magicianu Viitorul devine o convenţie, încetează în fapt să mai existe: a înlocuit de actualizarea, de proiectarea unor fantasme concepute (cum scheletele sonore ale Maestrului Sunetului) în mintea insta ludice. În cele din urmă, se instituie o confuzie temporală, anulîndu graniţele dintre trecut, prezent şi viitor. Privirea naratorului car etalează omniscienţa înregistrează imagini devenite reversibile. Dar este această postură de privitor „ca la teatru" semnul depărtării Mare Manipulator de lumea iluzorie? Părînd a sugera un exerciţiu aproa urmuzian, titlul povestirii *Imaginaţi armata în Golf* invită la intrar într-un univers posibil, produs de jocurile minţii.

Dar poate obsesia irealizării realităţii, părăsirii timpului comu pentru a pătrunde în altul construit, imaginat, se observă cel mai bin într-un mic text publicat în 1969 în revista *Cronica*. Sesizînd latura ilu zorie a ceea ce trece drept realitate, naratorul dublează timpul obişnuit

onal („al tuturor") cu un timp creat, o ficţiune posibilă ce calca combinării fantasmelor. Una din secvenţele textului este roape de imaginea desprinderii iniţiatului de trupul său sau de pirii stăpînului sunetului în propria-i operă: „Ajuns afară îşi mişcarea în timpul altora, *aproape spirit, aproape imaterial, din timpul său obiectele cu maximul detaşării...*" (s.n, G.G.).

moria lumii de smarald

mentul diafan[6] este un roman travestit: pentru a-i descoperi ulitatea, cititorul trebuie să treacă dincolo de aparenţa unui discurs fic, obsedat de reproducerea documentului (să fie şi o intenţie ică aici?) şi să depăşească fragmentarea de suprafaţă a cărţii. plicînd semnele unei pretinse rigori ştiinţifice, paratextele fictive, cu ostentaţie de artificiul „manuscrisului găsit" (primit sau pierdilstrus, transcris, compilat), textele mimează cu o seriozitate ipodiscursul erudit. Ficţiunea îmbracă hainele sobre ale non-ficţiunii, cunde îndărătul unor pseudo-articole (uneori polemice), false rezu-, prefeţe, traduceri cu pretenţii de maximă „fidelitate" faţă de un inal dispărut. Personajelor li se rezervă postura umilă de scribi, ori pasionaţi de detalii tehnice. Erudiţi sau aproape igoranţi, ei par mînă la umbra documentelor, mulţumiţi să le transcrie ménardian. moria, iar nu imaginaţia devine trăsătura lor esenţială. Scrisul se tinde a fi ştiinţifico-utilitar (voind parcă să izgonească imaginaţia, enţia), limitat la rezumarea, consemnarea evenimentelor: atunci nd nu reproduce, cel care scrie nu se poate avînta prea departe de nodiţia de cronicar. Creaţia (pe care nu şi-o asumă mulţi din eroii *rgamentului diafan*) e rezervată numai iniţiaţilor, celor conştienţi de ericolul ce însoţeşte orice încercare de a însufleţi modelele mentale (în pt, lumile posibile). Atunci cînd modelele încep să prindă consistenţă, ninţa creatorului se va fi consumat deja, va fi intrat în „stare de joc". Pentru personajele obişnuite, scrisul pare să rămînă un act de consemnare sau transcriere, străin de dorinţa de a dubla realitatea, de a-i face concurenţă Marelui Creator. „Acum treisprezece ani" – avertizează unul dintre personajele-scrib – „mi-am scos mai multe pagini de note înghesuite după acest document, *pe care mă voi mărgini să le transcriu aici fără a adăuga nimic*" (s.n, G.G.).

Volumul cuprinde un curios manuscris al tradiţionalistului H., fragmente dintr-o cronică siriacă, însemnări după un dispărut dintr-o bibliotecă olandeză, un articol al unei dr. M pretins reportaj, un scurt comentariu la fictiva carte a nu fictivului scriitor din imaginata Jormanie, cea de curînd ieşit dominaţia Imperiului Maculist. Voci şi timpuri diferite par pus numai datorită hazardului şi capriciilor unui cititor precum Cappadocia (la prima vedere, o replică la autodidactul sartrian) care operele pot fi citite şi recitite („descoperise că nu reciteşti aceeaşi carte") în orice ordine, fără a ţine nici măcar cont de su părţilor unei scrieri mai ample, de logica organizării lor.

După ce schiţează traseul biografic al naratorului, întărin convenţia nonficţionalităţii, „Cuvîntul înainte" al romanului teză însăşi ideea de individualitate : în depozitul infinit al cole smaralde, eul se pulverizează în identităţi multiple, memoria pe devine locul întîlnirii, combinării tuturor amintirilor posibile. „P clipă" – se aude vocea naratorului –, „am avut impresia distinct fi fost oarecum colecţionarul acelor smaralde, multiplii lor prop legaţi între ei prin relaţii complexe de schimb, ca şi cei care le caseră. Atîtea memorii diferite începură deodată să funcţioneze în însumi, încît îmi pierdui orice identitate"[7] Putînd pătrunde în o dintre lumile posibile din memoria infinită a smaraldelor, eul cup într-o simultaneitate stranie experienţe şi epoci diferite, fiind fi dintre ele şi toate împreună, impunînd o paradoxală egalitate între şi *multiplu*, între *nimic* şi *totalitate*. Din perspectiva infinităţii eului memoriei se cuvine citit *Pergamentul diafan* : diferenţele dintre a se dovedesc iluzorii, experienţele depozitate în smaralde sînt ale u şi ale tuturor, raporturile temporale şi cauzale lasă locul unei n niştitoare simultaneităţi. O frază leimotiv, ce aminteşte de *Lighea* Lampedusa, sugerează că, dincolo de dicontinuitatea de supraf secvenţele fac parte dintr-un sistem bazat pe anumite reguli de c binare : au fost actualizate doar unele dintre ele, celelalte rămînînd virtualităţi.

Mă întorc la povestea lui Ioan din Cappadocia (a cărui existe devine, în ciuda citatelor referinţe sau, poate, tocmai datorită l problematică)[8] : „sistema încîlcită şi abisală" a acestui personaj propu un joc combinatoriu, „distrugerea tuturor cugetărilor printr-o succesiu de opţiuni". Dacă zăbovim asupra fragmentelor următoare, descoperi

destul de precisă (şi neliniştitoare) a unui „sistem fractalic" ilor care dau naştere universurilor posibile – „lumile care au nu au fost) şi care vor fi (sau nu vor fi)". Însăşi condiţia lui care a existat sau nu, ar putea sau nu să fie, este un semn ultat al „sistemei" de aceea, spuneam, numai la prima vedere Cappadocia pare a fi un autodidact de felul celui sartrian. " sa dezordonată (în raport cu viziunea comună, orientată de o percepţie a temporalităţii) caută să reproducă „ordinea secretă"ului. Tratînd oamenii „ca pe nişte cărţi", personajul-cititor care totul este „scris") îi priveşte în simultaneitate, ca pe nişte ţi cuprinse într-un „depozit", o „bibliotecă", aşteptînd să fie (sau poate niciodată) scoase din latenţă. Istoria e (borgesiană) o „carte" cu o structură variabilă şi autori posibili, întîmplători ale unei reţele invizibile, „fragmente dintr-un *puzzle* universal") : lte capitole ale aceleiaşi «cărţi» pot fi scrise (sau nu) la orice t întîmplător de o cîntăreaţă dintr-un bordel din Alep, de un dintre cei mai crînceni sau de un troglodit"[9]

mai multe ori, în *Pergamentul diafan* sînt citate opere posibile, de nenumărate tratate uitate de teologie ale lui Ioan din Cappadocia un volum al lui Umberto Eco, într-o ediţie nedestinată comercia-i. Neavînd altă consistenţă decît cea oferită de comentariile mai sau mai puţin lacunare ce le însoţesc, tomurile pomenite capătă un ontologic ambiguu, existînd preum „scheletele sonore" ale Maes-i Sunetului. Inventarea de informaţii bibliografice (amintind de ctul flaubertian) transformă totul într-un joc derutant, ce depăşeşte ncţiile între adevăr şi fals, existent şi non-existent.

n „colecţia de smaralde" (ca depozit infinit), dijnn-ul cu păr roşcat or Hayyim (încă model trăitor în mintea lui Al. Kīndī), Miss ralds, Alicia H., Zeiţa Tara sînt variaţiile unui sistem care pătrunde, r-o altă dimensiune, în universul tridimensional, tulburîndu-l. Apa-i intermediare, Miss Emeralds şi Alicia H. dovedesc o stranie ubicui-, dînd naştere la comentarii contradictorii. Par a fi rodul unui delir lescentin sau, dimpotrivă, sînt asociate cu figuri diferite şi istorii redibile. Celor trei dimensiuni cunoscute li se adaugă o alta, dincolo vis sau trezie, în care se poate produce întîlnirea cu „străina" fără iculaţii, ca o învolburare, ca un „foc blînd". Gustul de sare de mare, loarea verzuie, smaraldul zărit de Căutătorul Adevărului, Golful maraldelor din povestea lui Tozgrec sau ochii verzi ai preafrumoasei

squaw, precum Cîmpiile de Smarald, sînt semnele risipite ale camuflat de (dar şi manifestat prin) povestirile particulare.

Piatră a lui Hermes şi/sau căzută de pe fruntea lui Lucif lizînd Graalul încredinţat lui Adam în Paradis şi pierdut în u tului originar, smaraldul are o simbolistică ambivalentă : co atît forţele malefice cît şi pe cele benefice, fiind în egală măsu creaturilor infernale şi al Dumnezeului creştin (potrivit Sfînt imaginea divină este precum „o viziune de smarald"). Metafo ţiei de smaralde" ce sugerează existenţa unui „discours sou este şi o capcană întinsă interpretului invitat să se istovească in semnificaţiile contradictorii ale pietrei verzi. Şi totuşi, am spu „sensuri secunde", produse de jocuri erudite şi de intersecta traiectorii hermeneutice labirintice, nu fac decît să obnubile sens ce înglobează şi rătăcirile comentatorilor şi excesele de inte şi trezirea, ieşirea dintr-o capcană şi, probabil, intrarea în alta. Alergătorul tibetan din „povestirea" cu acelaşi nume, opera po multe sensuri : unele „erudite" pe care le dezvăluie cu prefăcu tate cititorilor săi, oferindu-le satisfacţia descoperirii unor im căi de acces şi un altul, ce s-ar putea referi la condiţia sistem generează textele şi interpretările deopotrivă.

Erudiţia „terifiantă" din opera ştiinţifică, dar şi din proză, c rează un univers ce-şi ademeneşte cititorul prin seducătoare persp pentru a-l înghiţi mai apoi. „Nu ştiu ce cred alţi cititori ai lui Culi mărturiseşte Ştefan Afloroaei –, „dar senzaţia mea a fost mereu c poţi pătrunde în ceea ce descrie el, e ceva ce pare complet închi dacă reuşeşti să ai acces, îţi dai seama că nu mai afli ieşiri"[11]. S amintim că o scurtă secvenţă din *Pergamentul diafan*, cu un semnificativ, *Jocul de smarald*, surprinde pătrunderea jucătorul lumea de dincolo de „frontiera de smarald", pe care o inventea măsură ce o cunoaşte (sau o cunoaşte pe măsură ce o invente ajungînd să se confrunte cu ea. Cel care trece graniţa de smaral pierde, treptat, braţele, vederea, pînă se contopeşte cu lumea c cunoaşte „nici în afară şi nici înăuntru" : „Totul a început ca un joc. terminat ca un lucru familiar, jucătorul însuşi făcînd parte din jocu smarald." În *Cursa de şoareci a Doctorului Mayow*, naratorul iniţial în postura de martor, recenzent, ajunge el însuşi (ca în cunoscută parabolă chineză) prins în capcana pe care o analiza, apa numai din punct de vedere ştiinţific. Cine e personajul ? Un şoa visîndu-se savant sau un savant trăind/visînd existenţa unui şoa

în diabolica şi inutila cursă? Cel care rezumă manuscrisul lui ...uel van Haeren şi reproduce povestea *Conspiraţiei sufletelor indie-...* devine – în ciuda dorinţei sale de a rămîne la pura erudiţie – una ...victimele „conspiraţiei" se metamorfozează în chip neobişnuit[12], ...visele îi sînt bîntuite de o frumoasă *squaw*, care-l eliberează de ...ensiunea sa umană, pregătindu-l pentru cucerirea lumilor posibile. Transcrierea, citarea nu sînt îndeletniciri inocente, lipsite de peri-... copistul este înghiţit de ceea ce credea a fi doar o „lume ficţio-...l" sau o simplă demonstraţie ştiinţifică Sau, poate, abia atunci i se ...lează absenţa oricărei distincţii ontologice între universurile multiple ...aptul că „porţile dintre lumi, care sînt în număr infinit, uneori sînt ...t închise" Deschizînd calea unor posibilităţi combinatorii neli-...ate, copierea „generează o reacţie în lanţ care scapă de sub controlul ...istului"[13]

Mizînd pe convenţia non-ficţionalităţii, Culianu introduce o ambi-...tate neliniştitoare: dacă ficţiunea capătă aparenţa textului ştiinţific, ...nci nu cumva construcţiile monumentale, erudite, ar putea camufla o ...resibilă pornire ludică? Parcă obosit de figura enciclopedistului, a ...ditului, autorul caută să scoată la iveală relativitatea oricărui demers ...nţific. Să ne amintim că, în introducerea la *Arborele gnozei*, Culianu ...menea convingerea lui Einstein că „imaginaţia, visul şi viziunea, cu ...te că sînt dezavuate de savanţi, joacă în teoriile ştiinţifice un rol ...cumpănitor asupra celui al simplei abordări raţionale". Verva paro-... e doar parţial temperată de solemnitatea şi sobrietatea afectată a ...tului: denudarea procedeelor şi trecerea lor în deriziune transformă ...anul travestit într-o oglindă aşezată ironic (şi autoironic) în faţa ...relor ştiinţifice.

Note

Pe urmele lui Ted Anton, Nicu Gavriluţă combină şi el detalii biografice: ...incelele oferite de Culianu, statueta de smarald de pe biroul învăţatului, gesturile de cavaler medieval devin nişte piese importante în acest *puzzle*. Comentatorul îşi însuşeşte cu destulă uşurinţă punctul de vedere al unui protagonist sau versiunea oferită de biograful american. Pomenind întîlnirea tînărului istoric al religiilor cu Hillary Wiesner, notează: „A fost o întîlnire destinală, dintru început şi permanent consumată sub semnul misterului" (Nicu Gavriluţă, *Culianu, jocurile minţii şi lumile multidimensionale*, Editura Polirom, Iaşi, 2000, p. 136).

2. Andrei Oişteanu, *Ioan Petru Culianu - un călător în lumea d* prefaţă la Ioan Petru Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo*, tr Gabriela şi Andrei Oişteanu, Editura Nemira, Bucureşti, 1994,
3. Nicu Gavriluţă, *Culianu, jocurile minţii şi lumile multidimensional* Polirom, Iaşi, 2000, p.150.
4. Moshe Idel, Prefaţă la Nicu Gavriluţă, *op. cit.*
5. Ioan Petru Culianu, *Arborele gnozei. Mitologia gnostică de la cr timpuriu la nihilismul modern*, traducere din limba engleză d Popescu, Editura Nemira, 1998, p. 42.
6. Ioan Petru Culianu, *Pergamentul diafan. Ultimele povestiri*, Editura Bucureşti, 1996.
7. *Idem*, p. 9.
8. „Volumul conţine şi un tablou sinoptic al vieţii lui Ioan din Capp nu excelează prin concizie şi *unde nu se citează nici o sursă*" (s.n, *idem*, p. 165.
9. *Idem*, p. 169.
10. Ioan Pentru Culianu, *Studii româneşti I*, Traduceri de Corina Pop Dan Petrescu, Editura Nemira, 2000, p.12.
11. O *„mathesis universalis"* (*dezbatere despre viaţa şi opera lui Ioan Culianu*), Addenda la Nicu Gavriluţă, *Culianu, jocurile minţii şi multidimensionale*, Editura Polirom, Iaşi, 2000, p.171.
12. „De foarte multă vreme simt că falca mea îşi schimbă forma, că b articulaţie pe care am moştenit-o de la mai multe generaţii de greci est-europeni se modifică imperceptibil, că faţa îmi devine oblong gesturile nu-mi mai sînt aceleaşi" (*idem*, p. 84).
13. Al. Călinescu, *Interstiţii*, Editura Polirom, Iaşi, p. 20.

Ioan Petru Culianu şi mitanaliza

Ileana Mihăilă

…stăm, în ultimul timp, la un fenomen cu multiple ecouri în … domenii ale istoriei culturii: o reevaluare, din perspectivă …nă, a esoterismului şi a ştiinţelor oculte, a întregii *tradiţii* care s-a …tat în jurul acestei alte modalităţi de interpretare a existenţei. … dacă o lungă direcţie raţionalistă (ale cărei origini urcă pînă la …tel) a privit-o cu neîncredere, mergînd pînă la o combate prin …dee deosebit de severe cîteodată (mai cu seamă în epoca post-renas…tă), ea nu a încetat să exercite o remarcabilă forţă de fascinaţie. …l că cercetarea actuală se apleacă cu un deosebit interes asupra …ei adevărate „pete albe" pe harta devenirii noastre culturale oferă …chidere remarcabilă asupra domeniului literaturii, atît din punct de …re teoretic, cît şi din interior, în însăşi practica scriiturii.

…îteodată, de altfel, aceste două modalităţi de lucru aparent opuse …t conjugate în ansamblul creaţiei unor cercetători de primă mărime, …um Mircea Eliade, Umberto Eco şi Ioan Petru Culianu, cu rezultate …ebit de interesante. Prezentarea unui asemenea demers, situat în …pectivă intertextuală, i-ar putea determina mai bine valoarea teore… şi aplicativă. Să ne întoarcem la începutul anilor '80, dominaţi încă … experimentul structuralist în interpretarea textului literar. Una din …ncle de contestare ale supremaţiei acestui model, bine construită, de …fel, pe baza unei remarcabile tradiţii, cu rădăcini inclusiv în cultura …mână, şi nelipsită, după cum se va vedea, de o frumoasă deschidere, … – pentru a folosi denumirea creată de unul dintre cei ce i-au exploatat …sibilităţile interpretative, fundamentînd-o totodată teoretic – *mitanaliza*.

Termenul apare, precum se pare, pentru întîia oară sub pana auto…zată a lui Gilbert Durand. El însuşi va mărturisi că îl construise luînd

drept model numele psihanalizei. (În acelaşi mod, ruda sa *mitocritica,* va fi fost inventată prin anii '70, iar numele ei, analogie cu psihocritica – termen utilizat de Charles Mauron Cîţiva ani mai tîrziu[2], Ioan Petru Culianu, care, la acea vre cale de a-şi face un nume în calitate de istoric al religiilor, îl pe cont propriu, fără să facă nici cea mai mică aluzie la vreo sa anterioară în critica franceză sau altundeva. În schimb, se va utilizarea termenului de *mitocritică* – în exact sensul pe care el dădea *mitanalizei* – de către mai vîrstnicul său confrate şi co Adrian Marino, într-o carte care tocmai îi apăruse acestuia din Franţa[3] (Ca să fim cinstiţi, această confuzie terminologică pers în zilele noastre. Ei i se mai adaugă şi această bifurcare a se care ne-o propun textele lui Ioan Petru Culianu şi pe care va de-aici încolo, s-o luăm în consideraţie, întrucît ale sale „exe mitanaliză", risipite pînă acum în publicaţii din lumea întreagă, în sfîrşit reunite într-un volum[4].)

În textul teoretic cel mai amplu pe care Culianu îl dedică d acestui nou termen, şi anume în introducerea la un amplu studiu d prozei eminesciene[5], el o definea astfel : „un demers practic ce c în descoperirea miturilor latente în interiorul textului literar şi rogarea lor în vederea stabilirii cîtorva posibile [interpretări] multiplele înscrise în aura lor semantică. (...) Teoria sa este simpl afirmă că literatura conţine un anumit material mitic, pe care es datoria cercetătorului să-l scoată la lumină". În acelaşi studiu, Cu stabileşte o anumită continuitate între propriile sale cercetări în ac direcţie şi cele ale lui Mircea Eliade, mai cu seamă cu frumosul s al acestuia *Insula lui Euthanasius* (1943), pe care-l şi reproduc acelaşi volum, cu acordul autorului, traducîndu-l el însuşi în franc Ar fi putut cita şi alte articole ale lui Eliade, din aceeaşi perioad care este aplicată aceeaşi metodă de analiză, cum este cazul *Com tariilor în jurul legendei Meşterului Manole*[7], unde ea este aplic într-o perspectivă comparatistă, pe întreg corpusul de variante ale ace legende (române, sîrbă, bulgară, greacă) ; dar Culianu, pentru a do valoarea teoriei sale, consideră pentru moment mai interesantă aplica ei asupra unor opere literare culte, mai puţin susceptibile de a purtătoarele unor semnificaţii mitologice decît creaţiile folclorice.

Ar trebui să subliniem aici că, şi pentru Gilbert Durand, acel Mircea Eliade era cel ale cărui cercetări deschiseseră, într-o anum

această nouă perspectivă asupra literaturii moderne; în ...erea la volumul său citat mai devreme, el declara: „Mircea ... formulat cel dintîi, clar, ipoteza după care povestirile noastre ... şi, în particular, romanul modern, sînt reinvestiri mitologice ... sau mai puţin mărturisite"[8]. Influenţei marelui cărturar român, Durand îi adaugă, în ceea ce-l priveşte, pe cea a lui C.G. Jung ...etărilor acestuia asupra arhetipurilor şi a imaginilor arhetipale; ... acestor două linii se va fi construit, după propria sa declaraţie, ... nouă metodă de abordare a textului literar, mitocritica, pe care ...fini, de altfel, drept o „prelungire a Noilor Critici" literare şi ..., manifestate în acei ani ca o încercare de a depăşi, integrîndu-l, ...mă instanţă, „triedrul" cunoştinţelor asupra literaturii, înălţat pe ...mentele pozitivismului şi ale marxismului, pe de o parte, iar pe ...altă parte, pe critica de sorginte psihologică/psihanalitică şi pe ...ul structuralist, cărora li se adaugă „entităţile simbolice coordo... într-o povestire sau «mit» care constituie lectura şi nivelurile ei de ...nzime"[9] În căutarea *mitemelor* (unităţile minimale dotate cu sem...aţie mitică), mitocritica îşi propunea să scoată în evidenţă în mod ...ent" sau „latent" manifestarea acestor miteme într-un text dat (textul ... autor sau hipertextul unei epoci). Derivată mai mult sau mai puţin ..., mitanaliza „clasică" (aşa cum apare la G. Durand, J. Hillman, Durand, Claude Lévi-Strauss sau D. Zahan) ar putea fi definită ca o ...todă de analiză ştiinţifică a miturilor pentru a extrage din acestea nu ... sensul lor psihologic (...), ci şi sensul sociologic (...). Mitanaliză ... mai întîi lărgeşte cîmpul individual al psihanalizei, pe urmele ...rei lui Jung şi, depăşind reducţia simbolică simplificatoare a lui ...ud, se sprijină pe afirmarea «politeismului» (M. Weber) pulsiunilor ...hicului"[10]

De altminteri, în acea perioadă, modelul Eliade putea genera forme ...milare de analiză a textului literar; chiar şi în ţară. Deşi cu nespusă ...ficultate, şi în tiraje adesea confidenţiale, lucrările sale erau, din cînd ... cînd, publicate; în lipsa traducerilor, circulau adesea ediţii în limbi ...răine, mai cu seamă în franceză, ceea ce explică continuitatea rapor...rii la lucrările sale în mediile literare româneşti în anii '70-'80. (Nu ...celaşi era statutul lui Ioan Petru Culianu: întrucît părăsise de curînd, ... fără forme legale, România, numele său nu putea fi nici măcar citat, iar lucrările sale nu aveau să pătrundă în cultura căreia îi aparţineau, de drept şi de fapt, decît abia în deceniul următor. Iată de ce nici nu

întîlnim, nici nu puteam întîlni, referiri la cercetările sale în
din acea epocă.) Tentaţia pe care o năştea această modalitat
rogare a textului era atît de mare, încît se regăseşte chiar şi într
articolele pe care le-am publicat eu însămi în acei ani, *Act
referenţialităţii mitice în opera lui Cinghiz Aitmatov*[11], o pre
felului în care sînt retopite în trama romanului *O zi mai lun
veacul*[12] mituri arhaice, văzute prin prisma impactului lor încă
asupra omului contemporan. Era, la urma-urmei, o formă mai
mai puţin subtilă de evadare din modelul de gîndire marxist-len
subliniere a continuităţii, la „omul socialist", a modului de inte
a universului prin prisma miturilor. Articolul respectiv încep
pledoarie *pro domo* foarte apropiată, în fond, de teoria lui Culi
aceeaşi perioadă : „Studierea fenomenului literar actual relevă in
special trezit de recuperarea valorilor originare prin studierea mi
şi a tradiţiilor. (...). Ea se dovedeşte a fi deosebit de fecundă în
literaturii, acest cîmp deschis, menit întîlnirii dintre creator, rece
realul transformat în text literar. (...) Decodarea realităţii prin
mediul sistemului miturilor răspunde, de fapt, necesităţii de a
«cheie» care să transforme universul într-un «limbaj» inteligibil". P
molierescul Domn Jourdain, făceam mitanaliză – şi nu ştiam !

Ideea era prezentă şi în studiul lui Ioan Petru Culianu : „Acest
rial [miturile latente în textul literar] reprezintă «faptele». Teoria
opreşte aici. Ea continuă prin afirmaţia că, din moment ce aceste «f
există, ele trebuie să *semnifice* ceva"[13]. În epoca în care îşi co
astfel discursul teoretic, în partea introductivă a studiului său as
nuvelei eminesciene *Cezara,* Ioan Petru Culianu avea deja în spate
sprezece ani de cînd redactase prima sa mitanaliză, terminată în 19
apărută doi ani mai tîrziu[14]. (Ceea ce face din el, de altfel, un pe
contemporan al lui Gilbert Durand în această direcţie, fie că o num
mitanaliză, fie mitocritică !) Iată şi începutul acestui articol, în c
deja perspectiva teoretică începea să se coaguleze : „În paginile c
urmează nu este vorba despre legitimitatea unei critici literare
punctul de vedere al istoriei comparate a religiilor. Ne vom mulţumi
semnalizăm că acest punct de vedere este uneori necesar şi, chiar
cazul în care nu apare defel folositor, poate deschide cercetării litera
orizonturi în întregime noi. Există o literatură care nu va fi înţelea
fără o raportare la fenomenele şi credinţele care au generat-o sau ca
sînt reflectate în ea, reduse la o funcţie literară".

În acest articol, Culianu critică „infinitatea de studii" care, de la premisele psihanalizei, se opresc, în marea lor majoritate, tarea „complexelor recurente", în loc să aibă „curajul de a se în lumea simbolurilor transpersonale". Într-un articol din 1972, Durand protesta şi el, cu eleganţă, împotriva extinderii cam a termenului de *mit* în formula *mitului personal,* atît de dragă arles Mauron, cerînd ca mitocritica să se ocupe de „mitul primor- npregnat de moşteniri culturale, care integrează obsesiile şi însuşi personal", rezervînd deci denumirea de mit „pentru ceea ce într-adevăr numinozitatea ultimă"[15]

mersul propus aici de către Culianu are, desigur, puncte de contact dile mitocritice/mitanalitice care tocmai începuseră să se practice rul culturii franceze (dar care rămăseseră încă destul de necunos- lumii occidentale, din moment ce el ţine să sublinieze într-unul din lele deja citate uluirea universitarilor printre care îşi desfăşura la vreme activitatea, cînd auzeau de preocupările sale pe acest ct[16]; de unde şi necesitatea pe care o resimţise de a introduce în laţie, în propria sa traducere, eseul lui Mircea Eliade mai sus ţionat, ca punct de referinţă). Este însă de asemeni evident că cele persepective denumite ambele *mitanaliză* nu se suprapun integral. primul rînd, Ioan Petru Culianu se detaşează de două din cele trei cţii de la care se revendică Gilbert Durand (structuralismul şi analiza arhetipală) printr-o critică a lor adesea feroce, demolîndu-le turile de aparenţă ştiinţifică printr-o foarte riguroasă aplicare a cii lui Karl Popper chiar asupra premiselor lor teoretice. Apoi, după şi expune opiniile asupra „lipsei lor de consistenţă din punct de ere epistemologic"[17], stabileşte punctul de plecare al propriei sale tode de analiză textuală nu „ca majoritatea metodelor moderne – în gvistică, ci în istoria religiilor, disciplină care se ocupă, între altele, producerea şi împletirea miturilor între ele". „Funcţia primă a itanalizei ar fi de a discerne structurile mitice prezente într-o operă terară, pentru a ajunge la un inventar mitologic care, la rîndul lui, ormează un punct de plecare în interpretarea psiho-sociologică a unui orpus de texte produse de acelaşi autor"[18]. Scopul unui atare demers este tocmai scoaterea în evidenţă a unui sens superior, a unei valori simbolice ascunse sub aparenţele textului literar : „Ca un produs literar să fie con- stant citit, în spaţiu şi în timp, trebuie ca datele «realiste» *să se transforme în date simbolice*, singurele capabile de a suscita interesul cititorului"[19].

Această preocupare se dovedeşte a fi însă în perfectă conco concluziile unuia dintre cei mai serioşi cercetători actuali esoterismului, Pierre A. Riffard. La începutul amplei sale luc cate acestui subiect, el îi defineşte astfel *specificitatea*: „C natura n-ar avea nici un sens, omul îşi pune permanent sensului – ceea ce este revelator. Oare problema sensului nu ea, nici un sens? (...) Lumea are ceva de spus, chiar dacă nu dacă vorbeşte, nici despre ce, nici cui. (...) Nu *putem* să nu legături între lucruri «în mod obiectiv» independente. (...) Om pîndă, căutînd semnificaţii în interiorul semnelor, asemenea vîn încordat care ascultă să vadă dacă zgomotul vine din închipuirea anunţă tigrul". Concluzia se detaşează cu claritate: „Esoterism înseamnă: să mergi pînă la capătul gîndului tău, pentru a te re miezul lui, şi iarăşi, să te arunci dinspre acest mic centru spre m căci centrul acesta conţine întregul. (...) Esoterismul, asta înse să te întrebi dacă fiinţele au, fiecare în parte şi toate laolalt sens"[20]. Acest sens pierdut, acest sens ascuns s-a transformat, lungul veacurilor, în obiectul celei mai tenace căutări în care angajat, deopotrivă, înţelepţi şi visători, teoreticieni şi artişti, unii ei împrumutînd cîteodată metodele celorlalţi, într-un nesfîrşit efo adecvare a metodelor la inefabilul obiect al stăruitoarei lor investi A trecut deja o bună bucată de vreme de cînd Carl Gustav Jung şi-a mulat celebra analogie între înlănţuirea viselor şi procesele alchimi Înaintea lui, Freud însuşi recuperase din mituri, opere literare şi vi semnele (interpretate în conformitate cu propriul său sistem) unei r tăţi profunde. Trebuie însă subliniat, după cum o şi face critica act a şcolii arhetipale (în interiorul căreia sînt adesea analizate şi lucr lui Mircea Eliade!) că nu se cade uitat un fapt esenţial: interpret arhetipurilor nu a început o dată cu cercetările lor: „dacă ar fi credem – exclamă Pierre A. Riffard –, ei au descifrat enigma, ca şi c alchimiştii ar fi fost cu totul ignoranţi cu privire la propriile lor simb luri". „Paradoxul arhetipiştilor constă în aceasta: ei se cred mai ist decît esoteriştii, şi pretind, în ceea ce-i priveşte, a fi descoperit adevăr semnificaţie, care ar fi rămas inconştientă dacă ei nu interveneau!"

Mitanaliza preconizată de Ioan Petru Culianu se distanţează, în ace punct, de direcţia mai sus amintită. Ea purcede dintr-o metodică invest gare anterioară – sau, cel puţin simultană – a domeniului supus pre cupărilor cercetătorului: nu numai istoria religiilor, ci şi alte zone d

de mult recunoscute ca privilegiate de către toţi cei ce s-au oprit ndirii esoterice. În interiorul acestuia, Culianu şi-a stabilit, la u, o sumă de centri motori, asupra cărora s-a oprit cu pre- în cursul cercetărilor – între care retrezirea interesului pentru m şi magie în timpul Renaşterii, diferitele întrupări ale creaţiei ôn Llull, *Ars Magna*[23], şi ale *Artei Memoriei* practicate de o Bruno, gnozele dualiste, Cabala şi mistica islamică, pentru a iona decît cîteva dintre cele mai importante. Dacă moartea nu întrerupt, la numai 41 de ani, ar fi realizat acele sinteze proiectate, re o enciclopedie a magiei şi o istorie generală a gîndirii, al rim volum (ce ar fi fost predat înainte de sfîrşitul acelui fatidic an prezenta religia ca sistem, descriind raporturile care se stabilesc ceasta, filozofie şi ştiinţă, în interiorul a ceea ce el numea „uni- tot ce este *mental*". Alegerea temelor nu avea nimic arbitrar. Mai este de crezut că ea răspundea intenţiei lui I.P. Culianu de a rui, ca un bun practician al acelei *Ars Magna* amintite mai devreme, stem logic de cercuri concentrice, al căror centru generator va fi fixat – după cum el însuşi a afirmat în repetate rînduri – în anii dată uitaţi ai studiilor sale în România, perioadă de formare din păstrase şi interesul constant pentru literatură, privită totodată cu de teoretician – şi de scriitor.

Dar să revenim la mitanaliză. În articolul deja citat, Culianu preciza: perimentul consistă în a descoperi[24] miturile latente ale textului lite- Aceasta înseamnă nu că miturile sînt «inventate» de experimentator, ele se află acolo, în text, şi că nu aşteaptă decît să fie scoase la ină. Mai exact, experimentul propune o lectură a textului literar ca "[25] Dar mitul, după cum se ştie, reprezintă actualizarea, prin noaştere, a unui act primordial – cu alte cuvinte, el are menirea de a condiţiile propice unei revelaţii pentru subiectul epistemologic, nsportat din contingent în zona experienţelor esenţiale. În mod ana-, mitanaliza se află în căutarea unui mesaj ocultat, dacă nu ocult, în uşi textul literar. Întîlnirea între cercetările asupra tradiţiei esoterice un astfel de demers nu poate fi considerată fortuită, căci amîndouă îşi opun, în ultimă instanţă, descoperirea *cuvîntului pierdut*, purtătorul ţelesului suprem. Dintre multiplele sale întrupări, să ne oprim asupra neia singure, aflate într-o semnificativă legătură cu literatura.

Dacă, după cum sublinia I.P. Culianu însuşi, „repetiţia instalează, prin propria ei forţă, un climat interpretativ", iar „scopul demersului

[nostru] este de a stabili un sistem de recurenţe a cărui regul
facă aproape imperioasă inserţia unor ipoteze provizorii de lu
ne fie îngăduit, la rîndul nostru, să refacem un traseu men
continuă vreme de mai bine de douăzeci de ani în chiar scrie

Una din modalităţile prin care s-ar putea ascunde secretul m
a fost, pentru nenumăraţi reprezentanţi ai unei tradiţii multi
(dacă nu cumva multimilenare), *limba* însăşi[27] în care a fos
mat acest mesaj. Cu alte cuvinte, limba lui Dumnezeu, limba p
om – limba adamică. Această problematică apare menţionată î
Antichitate, dar ea avea să-i pasioneze pe filozofi mai cu seam
apariţia creştinismului, din pricina valorii speciale pe care o
cuvîntul în actul Creaţiei, în Geneză, dar şi în Evangheli
Sfîntul Ioan. O lungă serie de personalităţi, între care se remar
della Mirandola, au identificat, în mod firesc, această limbă cu e
atribuindu-i totodată o forţă magică; mesajul însuşi ar fi p
reconstituit printr-un laborios proces de combinare a tuturor li
Torei, aşa precum o preconiza Cabala. Pentru alţii, însă, această l
originară pierzîndu-se, după episodul Turnului Babel, se punea pro
reconstruirii ei. Ramón Llull, filozof catalan din veacul al XIII
inventase un sistem de cercuri concentrice mobile, care facilitau
combinatorie. El putea fi acţionat atît pe bază de litere (în cău
limbii perfecte), cît şi pornindu-se de la noţiuni şi idei (în cău
mesajului). Mesajul însuşi, *summa sapientia*, oferea o forţă psi
supraomenească celui ce ajungea să-l cunoască.

Este interesant să urmărim felul în care s-a concretizat acest m
mental, de-a lungul timpului, aşa cum apare el reconstruit de Umb
Eco într-o recentă lucrare, *La ricerca della lingua perfetta nella cult*
europea[28]. Această amplă sinteză reia în bună măsură (şi din perspec
omului de ştiinţă) imensul material din care autorul construise, cu c
timp în urmă, *Pendulul lui Foucault*, romanul a cărui simplă lectur
se realizează într-o formă frustrant de incompletă în absenţa unei mini
iniţieri preliminare în istoria esoterismului şi a ştiinţelor oculte, c
centrul de greutate fixat în epoca Renaşterii. Este evident că, da
prima îşi propune să analizeze, cu toate instrumentele proprii un
cercetări riguroase, problematica limbii perfecte sau/şi originare, roma
nul are drept scop implicit tema complementară a mesajului secret – ş
a decriptării sale, în subsidiar. În pofida înscrierii sale declarate ca pur
ficţiune, întrucît setul de date din care se construieşte aparţine în mo

i istoriei şi culturii, trama romanului nu se poate subsuma domeniului imaginarului (definit ca ireal). Ar trebui mai curînd it ca o virtualitate, o posibilitate în stare să interfereze cu al lumii reale. Acesta şi este, în ultimă instanţă, adevăratul al romanului – cum, şi în ce măsură (halucinantă, în viziunea lui a interpretare, fie ea corectă, fie eronată, este capabilă să se în realitate şi să o modifice.

blema îl pasiona pe Ioan Petru Culianu. Se va referi pe larg stă posibilă lectură într-un articol dedicat lansării *Pendulului...*, ov. 1989, la New-York, la care fusese invitat de către autor să ică, împreună cu Moshe Idel, specialist în Cabală. Subiectul îi miliar savantului român. Unul din proiectele schiţate cu puţină înainte de a fi fost ucis îl arată interesat de aceeaşi sferă de preo- i. Lucrarea pe care n-a mai avut timp s-o redacteze s-ar fi intitulat *tiri despre viitor : Arta combinatorie a lui Raymundus Lullus şi buinţarea ei mistică*[29] Ea ar fi reprezentat o reluare, la alt nivel, a teme abordate în tinereţe. Construită în trei etape distincte (în 0-1972, în timpul studiilor la Bucureşti ; în 1979, într-o primă antă, redactată în română ; în sfîrşit, în franceză, în timpul şederii Olanda), lucrarea văzuse lumina tiparului în 1984, la Paris, sub titlul *et magie à la Renaissance. 1484*[30] şi se referea în mod explicit la nţia autorului de a aprofunda legăturile dintre Arta combinatorie a Ramón Llull şi Arta Memoriei practicată de Giordano Bruno[31], osebi cu privire la posibilitatea „constituirii unei lumi de fantasme nite să exprime cu aproximaţie realităţile de ordin inteligibil faţă de lumea noastră nu este decît o copie, îndepărtată şi imperfectă”[32]. ansamblul ei, *Eros şi magie în Renaştere* delimita cîteva etape deter- nante în înţelelegerea procesului de osmoză între lumea fantasmelor, oduse de intelectul uman, şi realitatea obiectivă. Ideea era reluată, într-o rmă sintetică, în articolul publicat în toamna lui 1990. Aici, Culianu firma : „orice interpretare îşi creează singură realitatea, deci are valoare ntologică”, mai mult, în anume situaţii „ficţiunea devine realitate”. ată de ce el citeşte romanul lui Eco ca pe un patetic avertisment la adresa interpretărilor abuzive : „interpretarea abuzivă e primejdioasă, iar la limită duce la uciderea a milioane de oameni (...) în istoria umană, ea *devine reală*. Acest caracter cuantic al istoriei distruge speranţele noastre – şi ale lui Eco ! – că adevărul trebuie să triumfe. Adevărul, aici, este de ordin negativ : [este] singura interpretare corectă,

care însă nu se deosebește prin nimic de cele incorecte, întruc au realitatea lor"[33]. Vom reveni ceva mai încolo la acest text; dată, însă, fie-ne îngăduit să completăm aserțiunea lui I.P. Cul remarcarea unei posibile diferențe, datorate naturii subiectul supus interpretării: există teme privilegiate, prin gradul sporit d pe care-l pot suscita. Dacă Umberto Eco și-a fixat atenția asu atare problematici, el nu a făcut-o la întîmplare, ci tocmai în capacității ei de a pasiona pînă dincolo de sfera raționalului omenească. În romanul său, textul literar se transformă într-o subtilă a condiției textului-mesaj. Cele două forme de text sînt realmente diferite ca esență? În anume circumstanțe, după poate vedea, ele riscă să se confunde.

În completarea acestei interpretări a romanului lui Umbert articolul lui Ioan Petru Culianu oferea în *raccourci* o posibilă f de tip borgesian, construită în jurul unui colegiu de opt biblio păstrătorii de taină ai adevăratei Biblioteci din Alexandria, care stitui polul ocult al puterii ce conduce lumea noastră. Era una di bilele variante atestate în repetate rînduri în istoria motivului *me secret*. Pentru a nu ne referi decît la timpurile mai noi, să mențio treacăt disputa din veacul al XVIII-lea din rîndurile Franc-Maso cu privire la Superiorii Necunoscuți[34] și valorificarea ei literară de George Sand, în *Consuelo* și *La comtesse de Rudolstadt*, prin int diul sectei *Invizibililor*[35]. Umberto Eco însuși se referise în nenum rînduri în roman la acest adevărat mit modern, iar una din vari sale – cunoscută sub numele de *Protocoalele Înțelepților din Si* beneficiază de o prezentare în detaliu, tocmai în vederea „demont mecanismului prin care un fals evident capătă „substanță" – și conv Același exemplu este reținut, în demonstrația sa, și de Culian articolul la care ne-am referit mai devreme, conducîndu-l la o concl amară: „Cînd creiere demente se pun în sintonie, ele creează o real alternativă, ucid pentru motive inventate și găsesc motive pent acționa, *creîndu-și singure un punct fix în univers: punctul de c atîrnă Pendulul lui Foucault*"[36].

Dar povestea celor opt bibliotecari nu se încheie aici. Ea își fa neașteptat, reapariția într-o povestire, *Colegiul Invizibil*, apărută Roma, la începutul lui 1991[37] Or, în articolul său, Culianu amintea o „recenzie în italiană" la cartea lui Eco, „trimisă unei reviste, ce încetase apariția", și în care se referea la același Colegiu Invizibil

Bibliotecari. Recenzia dispărută (dacă va fi existat, dacă nu ficţiune menită facilitării inserţiei în realitate a unui motiv, literar de lungă tradiţie, folosit de Culianu încă din prima reapare în prezentul nostru sub forma acestei naraţiuni, al racter ficţional nu poate fi pus la îndoială, în baza mărcilor tex- i mult decît evidente (acţiunea, de pildă, este situată în veacul lea, întîmplător – ? – acelaşi în care trăise catalanul Ramón rotagonistul provenind, de altfel, din acelaşi spaţiu geografic, prea-cuvios musulman din Andaluzia). Bibliotecarii din poves- demni practicanţi ai Marii Arte, au puterea „să manipuleze, să diversiuni şi false aparenţe", asemenea lui Denis Horton, eroul l din romanul de science-fiction *Hesperus*, redactat de Culianu începutul anilor '80[38], sau Bătrînului din Munte în *Pergamentul* [39] În articol, însă, istoria Bibliotecii din Alexandria este, cu bor- inalitie, dată ca reală, Borges însuşi fiind identificat ca unul din Opt" : „Ştim cu toţii că un bibliotecar orb a murit relativ recent. urul despre care s-a ştiut vreodată cu precizie că făcea parte din lu. A fost înlocuit cu o persoană atît de obscură, încît nici nu se cum i se scrie numele. Cine ştie, poate lucrurile se vor schimba o cu cooptarea lui Eco printre cei opt. Poate că semnele vor intra pe gaş bun, iar realitatea pe care o creează nu va mai fi atît de atroce naginile acelor copii mutilaţi [handicapaţii români, atît de prezenţi nele lui 1990 în mass-media internaţionale] pe care i-am văzut la viziune..." Interferenţa dintre planul ficţional şi cel real este validată rin trimiterea, lesne descifrabilă, la Culianu însuşi („o persoană atît obscură, încît nici nu se ştie cum i se scrie numele"), grafia numelui fiind sensibil diferită la publicaţiile în franceză şi generînd uneori me eronate în bibliografiile de specialitate.

Ajunşi în acest punct, cu puţine luni înaintea asasinării lui Culianu, întrebare se conturează aproape singură : *şi dacă cineva l-a luat în rios ?* În atmostera tensionată a acelor ani, marcaţi de violenţa variilor lncriade şi de ideea complotului internaţional împotriva României, acă cineva a fost suficient de semidoct încît să fi ştiut cîte ceva despre ceastă poveste a Colegiului Invizibil – în care mulţi au crezut, de-a lungul secolelor -, şi atît de nebun încît să fi fost în stare s-o şi ia de bună ? ! Avertismentul lansat de romanul lui Eco era infinit prea subtil, demonstraţia lui impecabilă, poate greu de urmărit ; avertismentul lui Culianu („cînd creiere demente se pun în sintonie, ele creează o realitate

alternativă, ucid pentru motive inventate şi găsesc motive acţiona") putea răsuna în gol, de asemenea. Şi oare asasinar rarului român n-a fost tocmai rodul unui „creier dement"? C afirmase, cu doar cîteva rînduri mai sus, că „interpretarea a primejdioasă, iar la limită duce la uciderea a milioane de oam milioane, a unuia singur – mecanismul putea fi acelaşi. Căci n cu nici un chip subscrie la teoria *cenzurii transcendente* intervenit în existenţa lui Ioan Petru Culianu, spre a-l împiedica „în posesia unei forme de cunoaştere extrem de ofensive"[40].

Dar să ne întoarcem la formele de transcriere literară în o Culianu a mitului *mesajului secret*, de origine divină. Tema apariţia în mod manifest într-unul din textele ce se îmbină în cu romanului-puzzle *Pergamentul diafan*, şi anume în *Alergătorul* Aici, Calul Alb, rTe-hu, este doar purtătorul unei taine, dar al une atît de „teribile" încît nu se lasă nici măcar sugerată. Însuşi me este lipsit de posibilitatea de a cunoaşte „mesajul indicibil de străfundurile sufletului [său], acolo unde conştiinţa sa n-avea ac Singurul indiciu privind însemnătatea lui ne este oferit de preferi care i-o arată alergătorului Zeiţa Tara, „cea verde ca smaraldul", confirmă astfel caracterul divin al revelaţiei cuprinse în mesaj. M reapare într-una din ultimele povestiri, *Ordinea secretă*, în care propune o altă variantă de recompunere a mesajului (aici, „raţiona tul lui Dumnezeu"), prin aflarea succesiunii corecte în care ar t citite textele existente (între care şi povestirea în cauză): „pun acestor rînduri, la fel de inutile ca toate celelalte lucruri, parte, t dintr-un întreg a cărui ordine secretă nu-mi va fi revelată de nimic, chiar de sfîrşitul existenţei mele"[42].

Motivul *limbii secrete* este, la rîndul său, supus investigaţiei şi mijloacele subtile ale naraţiunii. Asemenea lui Mircea Eliade, aseme lui Umberto Eco, Ioan Petru Culianu găsise în literatură o cale c plementară în interiorul cercetărilor sale. Reciclarea, prin modalită specifice artei literare, a impunătorei bănci de date de care dispunea oferea posibilităţi noi de abordare a subiectelor care-l intrigau, print descătuşare, necenzurată de rigorile impuse omului de ştiinţă, a ima naţiei şi a intuiţiei, atît de generoase în inventarierea lumilor posibi Ultima din povestirile publicate în timpul vieţii, *Limba Creaţiei*[43], refa în principalele sale etape, drumul sinuos al cunoaşterii limbii lui Dumnez de către oameni, amintind rezultatele obţinute de vechii cabalişti evr

lini, Llull, Bruno, Descartes, Leibniz (era oare acest text un pregătitor pentru acele *Amintiri despre viitor* care nicicînd nu se naşte?), ajungînd la un misterios personaj de la finele veacului III-lea, Bochart de Saron. Acesta din urmă construise o „cutie tică", *presupusă* a fi în stare să reproducă „sunetele limbii " Istoria acestui obiect misterios îl va implica, în ultimă instanţă, ratorul însuşi, în ale cărui mîini ea va poposi, în urma unui icat concurs de împrejurări. Or cutia rămîne, în mod iremediabil, . Naratorul (Culianu are grijă să lase în text suficiente „mărci" permită identificarea acestuia cu însuşi autorul) sfîrşeşte prin a influenţa *reală* a cutiei, prin faptul că, în calitate de posesor al ei, să simtă efectul asupra sa al „Harurilor Neînsemnate" al eţiei, al Socotelii în Minus, al Iubirii Nemeritate, al Prevestirii imentelor Mărunte. O singură concluzie se impune cu necesitate: reproduce cu adevărat Limba primordială, dar ea nu poate fi epută pe calea simţurilor de către oameni. Tentat să-i folosească rea „împotriva unui regim politic dezgustător" (discret semn com- adresat unui posibil cititor român) şi înspăimîntat de posibilele ări funeste ale unui asmenea act („ipoteza că s-ar putea să împăr- c în mod iminent soarta lui Lullus, a lui Bruno, a lui Bochart şi a tenitorilor creaţiei lui a ajuns să mă obsedeze"), eroul se hotărăşte elimine din realitatea cotidiană, mutilînd-o, azvîrlind-o printre lcurile unui talcioc anonim.

Nu era pentru întîia oară cînd acest subiect era tratat prin mijloace ionale de către Culianu. În *Pergamentul diafan* este cuprinsă o altă estire legată de aceeaşi temă, *Stăpînul Sunetului*[44], plasată în con- tul exotic al misticii arabe şi subliniind cu precădere virtuţile crea- re ale combinaţiilor tainice de sunete imposibil de auzit. Dar ceea ce stă cu adevărat consecvenţa cu care Ioan Petru Culianu îşi construia opriile mituri este prezenţa aceluiaşi motiv într-o proză de tinereţe, *idas*, publicată în 1969[45], în care ni se înfăţişează – cu o deplină stăpî- re a mijloacelor de expresie, uimitoare pentru cei 19 ani ai autorului – trecerea dintre Apollo şi Pan.

Aici, Midas, demn reprezentant al condiţiei umane, se arată incapabil u să înţeleagă sau să aprecieze cîntecul divin, aşa cum o voia de altminteri tradiţia, ci, pur şi simplu, să îl *audă*: „urechile lui Midas percepură *tăcerea* ca o apăsare uriaşă". Această neomenească linişte este comparată cu sunetele muzicii lui Pan, vizibil aparţinînd lumii

noastre : iar Midas, bclamînd superioritatea celei din urmă, subli
în fond incompatibilitea de esență între mesajul sonor al Zeului și
Judecata lui Midas sface ecoul deciziei eroului din *Limba Creați*
a elimina caseta misrioasă din realitatea cotidiană. După mai bi
douăzeci de ani dedați cunoașterii, Ioan Petru Culianu își rea
neputința de a-i găsun loc graiului lui Dumnezeu printre oa
Precum se vede, el se lasă decît închipuit, prin intermediul p
mentului *diafan* al tetului literar.

Note

1. Gilbert Durand, *Fiuri mitice și chipuri ale operei. De la mitocriti mitanaliză*, București, Ed. Nemira, 1998, pp. 301-316.
2. Dar cîți? Ne este mposibil să o precizăm. Culianu însuși declară început să scrie mitnalize încă din 1971 (vezi *infra*, n. 13) și, atunci își va preciza atît temenul cît și valoarea sa teoretică (vezi *infra*, nota o va afirma fără umă de echivoc: „De destul de multă vreme am numele de *mitanaliză* unui demers practic ce constă în a discerne mitu latente din textul literar" etc. Atunci cînd scrie aceste rînduri, publi deja cinci mitanaliz (dintre care una în două variante destul de difer pe care și le inventariază el însuși, tot în 1983, cînd redactează stu „Nimicirea fără mili în nuvela *Moara cu noroc* de Ioan Slavici (1881). exercițiu de mitanaliză". Această lucrare a fost scrisă – și prezentat cadrul unei conferințe internaționale – *înaintea* textului „Les fantasme la liberté chez Mihai Eminescu", dar nu va apărea decît în 1987.
3. A. Marino, *L'Herméneutique de Mircea Eliade*, trad. fr. J. Gouill Paris, 1981, p. 339.
4. Ioan Petru Culianu, *Studii românești I. Fantasmele nihilismului. Secr doctorului Eliade*, Ed. Nemira, București, 2000.
5. „Les fantasmes de la liberté chez Mihai Eminescu. Le paysage du centre monde dans la nouvelle *Cezara* (1876)", pp. 114-115, dans: I.P. Culi (coord.), *Libra. Études roumaines offertes à Willem Noomen à l'occas de son soixantième anniversaire*, Groningen, Presses de l'Université, 19
6. *Op. cit.*, pp. 1-12.
7. Ambele studii au fost de curînd republicate la noi în volumul *Drumul s centru*, antologie stabilită de Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu, Bucure Ed.Univers, 1991, pp. 152-167 și pp. 388-482.
8. *Op. cit.*, p. 11.
9. *Ibidem*, p. 13; pp. 301-302.
10. *Ibidem*, p. 308.

În *Romanoslavica*, XXIII, Bucarest, T.U.B., 1985, pp.187-196.
Apărută în trad. rom. la Ed. Univers, Bucureşti, 1983.
„Les fantasmes...", p. 115.
„Mit şi simbol în proza lui V. Voiculescu", redactată la Bucureşti şi Roma în 1971-1973, apărută în revista *Ethos*, Paris, II/1975, pp. 258-266, reprodusă în *Studii româneşti*, pp. 12-26.
Op. cit., p. 166.
Op. cit. („Les fantasmes de la liberté chez Mihai Eminescu"), p. 83 : „Fusese inutil să le spun că făceam mitanaliză, de vreme ce această disciplină nu figurează nicăieri în programele de învăţămînt universitar."
Ibidem, p. 95.
Ibidem („Nimicirea fără milă în nuvela *Moara cu noroc* de Ioan Slavici"), p. 140.
Ibidem, p. 146.
L'Ésotérisme. Qu'est-ce que l'ésotérisme ? Anthologie de l'ésotérisme occidental, Éd. R. Laffont, Paris, 1990, pp. 2-4.
C.G. Jung, *Introduction à l'essence de la mythologie*, Payot, Paris, 1953, *Psychologie et alchimie*, Buchet/Chastel, Paris, 1944.
Op. cit., pp. 22 ; 59.
Ale cărei ecouri, filtrate prin experienţele timpurilor noastre, se pot regăsi în ultimele sale lucrări sub forma analizei combinatorii aplicate studiului opţiunilor culturale.
În original, în fr., *dé-couvrir*, probabil în scopul sublinierii sensului etimologic.
Op. cit., p. 124.
Ibidem, p. 125.
Vezi şi : Richard Khaitzine, *La langue des oiseaux : quand ésotérisme et littérature se rencontrent*, Paris, Ed. Dervy, 1996.
Ed. Laterza, Roma-Bari, 1993.
Proiectele rămase în manuscris au fost prezentate de H.-R. Patapievici în articolul „Ultimul Culianu", în supl. *LA&I* (*Cotidianul*, nr.27(161), 18 iulie 1994, pp. 4, 5-7.
Apărută în traducerea lui Dan Petrescu la Ed. Nemira, în 1994, cu o postfaţă de Sorin Antohi.
Vezi cap. III, nota 8, p. 392, care subliniază „caracterul incomplet al cercetărilor" întreprinse în această direcţie, precizînd totodată originalitatea anumitor elemente prezente în demonstraţie.
Op. cit., trad. rom., p. 63.
În „*Umberto Eco* şi Biblioteca din Alexandria", republicat în *Contrapunct* nr. 26, p. 5 – nr. 27, p. 13, 1992. (Apărut pentru întîia oară în *Lumea liberă românească*, nr. 107-108, 20 oct.-28 oct., 1990, New York). Republicat în volumul Ioan Petru Culianu, *Păcatul împotriva spiritului. Scrieri politice*, Bucureşti, Ed. Nemira, 1999, pp. 144-151.

34. Vezi Joseph de Maistre, *Istorie şi Masonerie,* Ed. Amarcord, T
1995, antologie de texte şi prefaţă a lui Daniel Vighi, traducere d
Stanciu, p.37.
35. Vol. I-III, Paris, Garnier-Frères, 1959, studiu introductiv „L'o
dans *Consuelo* et *La comtesse de Rudolstadt*", Léon Cellier, pp
-LXXVIII ; despre *Invizibili,* pp. LXVII-LXVIII.
36. *Ibidem,* p. 146.
37. Sub titlul *La Biblioteca del potere. Il Collegio Invisibile,* în revista A
2, februarie, 1991, Roma, pp. 32-33 ; scrisă în colaborare cu H.S.
Publicată pentru prima oară în româneşte în I.P. Culianu, *Perg*
diafan. Ultimele povestiri, Bucureşti, Ed. Nemira, 1996, pp. 181-
traducerea Mihaelei Gliga.
38. Publicat pentru întîia oară în 1992, la Ed. Univers.
39. Apărut în 1989, în italiană, sub titlul *La collezione di smeraldi,*
Jaca Book. În româneşte, la Ed. Nemira, 1993, 1996.
40. După cum scrie H.-R. Patapievici, în articolul publicat în *L*
18 iulie 1994, idee reluată recent de D.S. Boerescu, în postfaţa la vol
al *Operelor complete* : „pesemne că autorul se apropiase periculos d
de algoritmul secret rezervat marilor iniţiaţi" (p. 217). Mi se pare a
un sacrilegiu a-l identifica pe criminalul ordinar care, împuşcîndu-l,
capăt existenţei lui Ioan Petru Culianu, cu reprezentantul autori
Marelui Anonim blagian, ofensat de o „cunoaştere prea indiscretă"
părerea lui H.-R. Patapievici).
41. *Op. cit.,* p. 65.
42. *Ibidem,* p. 171.
43. În original, *On the Language of Creation,* în revista *The Exquisite Co*
vol 9, nr. 1-4, ian.-apr., New York 1991, pp. 12-13. În româneşt
volumul *Pergamentul diafan. Ultimele povestiri,* pp. 189-203.
44. *Ibidem,* pp. 37-46.
45. În revista *Universitas,* nr. 1-2 (7-8), octombrie - noiembrie 1969, p
Îi rămîn datoare pentru această preţioasă semnalare, ca şi pentru nenum
alte informaţii şi materiale la care, fără marea ei bunăvoinţă, n-aş fi p
niciodată avea acces, doamnei Tereza Culianu-Petrescu.

O GÎNDIRE ÎNTRERUPTĂ.
ŞI TOTUŞI...

Religie şi putere

O scriere de tinereţe a lui Ioan Petru Culianu

Giovanni Filoramo

> *organismul unui alergător nu se uzează atîta timp cît el aleargă; prin urmare, el n-are cum să moară de moarte naturală, dar mai devreme sau mai tîrziu ceva îl va ucide.*
>
> (I.P. Culianu, *Alergătorul tibetan*)

a sfîrşitul anului 1981 am avut plăcuta surpriză de a primi de la Culianu o lucrare a sa: *Religione e accrescimento del potere*. Era ung eseu publicat într-un volum scris împreună cu alţi doi tineri tori italieni, pe tema raporturilor dintre religie şi putere[1]. În ucerea pe care autorii o semnau în comun era precizat obiectivul l. În faţa avansării unei puteri anonime şi polivalente, capabile de insinua pretutindeni, anulînd libertatea şi autonomia omului, religia, nîndu-şi tradiţionala sa funcţie de legitimare socială, era invitată redescopere potenţialităţile critice şi eliberatoare, „în calitate de de al acelor sfere de autonomie pe care Statul administrativ şi biro- e tinde să le anuleze... Religia şi puterea tind să se despartă şi să se apună, nu numai în realitatea socială, ci şi în conştiinţe"* (p. 8). mp ce, în primul eseu cuprins în volum, Gianpaolo Romanato

---

Vezi ediţia românească a cărţii: Gianpaolo Romanato, Mario G. Lombardo, Ioan Petru Culianu, *Religie şi putere*, trad. de Maria-Magdalena Anghelescu şi Şerban Anghelescu, Bucureşti, Nemira, 1996; în continuare, trimiterile se fac la versiunea românească (n. red.).

analiza din perspectivă istorică, în mod punctual şi sîrguinc substanţiale noutăţi interpretative, frămîntata relaţie a Biseri cu Statul laic apărut din Revoluţia franceză[2] şi în timp ce, doilea eseu[3], Mario G. Lombardo atingea, pe fondul de privire la secularizare, aflată atunci în plină desfăşurare, prob ar putea fi, în cadrul unei societăţi secularizate, rolul social politică a profesionistului specializat în fenomene religioase, înfrunta plenar, în eseul său, tema raporturilor dintre religie

Îl cunoscusem pe cercetătorul român, pe atunci în vîrstă de şi cinci de ani, cu prilejul unui Congres internaţional de Religiilor care se ţinuse la Lancaster, în august 1975. Făcea suita lui Ugo Bianchi, ale cărui cursuri de istorie a religiilor le tase la Universitatea Catolică din Milano[5] Avînd în comun pentru studiile asupra gnosticismului şi, în general, interesul istoria religiilor, rămăsesem în corespondenţă şi ne mai rev cînd se ivea vreun prilej[6], uneori şi la Torino, unde predam eu. risesc că în momentul respectiv lectura eseului nu mă impresio mod deosebit : eram şi am rămas şi azi ataşat analizelor punct precise de texte şi contexte, iar acel text ambiţios în care, cu cutezanţă, un tînăr de treizeci de ani îndrăznea să înfrunte, cum sp în dedicaţie, „o problemă eternă” ce mi se părea vrednică de min mai mature, nu mă convinsese decît parţial. Cu tot atîta sinc trebuie să recunosc şi faptul că, recitindu-l după douăzeci de a prilejul acestui volum miscelaneu, a trebuit să-mi schimb radical o Este într-adevăr o contribuţie originală şi provocatoare, în care s deja conţinute principalele tematici ale următoarelor sale lucrări, dualism la nihilism, dar mai ales este abordată, într-un mod pe ca ispitit să-l numesc profetic, o chestiune problematică ce se află ast mai mult în centrul atenţiei celor care studiază situaţia religi contemporaneitate : mă refer la legătura dintre politică şi religie şi special, la problema condiţionării sociale, care îmbracă aspecte Am decis aşadar, ca un modest omagiu adus memoriei unui remarc învăţat dispărut prea devreme, dar şi memoriei unui prieten şi „speci în problemele puterii” cum, în fond, mergînd pe urmele maestrului Eliade, a ambiţionat şi a reuşit să ajungă, să mă întorc la cîteva temele acestui eseu, care mi se par a fi de o importanţă şi de o actualit remarcabile. Întrucît, pe de altă parte, e vorba de o contribuţie nu foa

...cută, metoda pe care m-am hotărît s-o aplic este cea a unui ...ntariu printre rînduri, care să însoţească discret, cum se cuvine în ... de faţă, expunerea principalelor aspecte ale interpretării lui Culianu.

...eligia şi creşterea puterii: ...a rădăcinile sacrului

...aspect metodologic original al lucrării, care dezvăluie de la bun ...put cutezanţa intelectuală a tînărului său autor, constă în aceea că ... luat taurul de coarne, cum se zice, intrîndu-se imediat în miezul ...blemei, şi este lăsat de o parte modul tradiţional de a proceda, con...ând în a pune în relaţie religia şi puterea ca pe două mărimi în mod ...ubstanţial definite, distincte şi corelate, pentru a se pune dintr-o ... problema trăsăturilor pe care le au în comun. Pentru a atinge acest ...ectiv, Culianu recurge la o abordare multidisciplinară tipică, caracte...ată nu prin încrucişarea şi confruntarea diverselor puncte de vedere ... ştiinţelor umane care se ocupă de cele două fenomene şi de rapor...rile dintre ele, ci de o utilizare intuitivă, întemeiată pe o comparaţie ...uzicală: tentativa sa aminteşte într-adevăr de „o compoziţie pentru ...rchestră, în care va trebui să alegem momentul potrivit cînd să intervină ...strumentul potrivit" (p. 174). Această alegere metodologică îşi dezvă...ie încă de la început una dintre ambiţiile sale de fond, care îi însoţesc, ...iar dacă subînţelese doar, discursul, constituind trama acestuia: a ...hita o teorie a religiei care să fie, în acelaşi timp, o teorie a culturii, ...onstruită pe baza unui proiect integral de ştiinţe umane, în cadrul ...ruia etologia sau ştiinţele minţii să poată interacţiona productiv cu ...lelalte ştiinţe umane, de la sociologie şi pînă la psihanaliză; un ...roiect, mai trebuie să adăugăm, căruia autorul avea să-i rămînă fidel, ...hiar dacă îi va aduce corecţii şi precizări, şi care avea să-şi afle o ...expresie mai deplină în interpretarea de mai tîrziu a dualismului[7]

Pentru a răspunde, acum, la întrebarea cu privire la ceea ce uneşte ...cele două sfere ale religiei şi puterii, devine prioritar, pentru a nu ne ...pierde în labirintul unor definiţii ale religiei, să ne întrebăm ce este puterea în sine, în mod absolut, adică independent de utilizările sale. Cu alte cuvinte, Culianu nu e interesat de puterea concretă, relaţională, a cărei chintesenţă e puterea politică exercitată de bărbat sau femeie

asupra altui bărbat sau altei femei în diferitele domenii ale vieţ
asupra căreia de exemplu se concentrează cercetarea clasică a l
şi nu e interesat, lucru caracteristic, nici de puterea prin ant
respectiv de puterea politică în diferitele ei modalităţi de interr
cu puterea religioasă, ci de puterea, ca să spunem aşa, *in statu n*
de sursa însăşi a puterii concrete, aşadar. Pentru a atinge acest
el îşi îndreaptă atenţia către sfera subiectivă, considerată pr
raport cu cea obiectivă, socotită, în virtutea unei perspective
care nu aş ezita să o definesc ca fenomenologică ori de analiză
ţială, drept obiectivare socială a unei experienţe interioare prim
La rîndul ei, aceasta din urmă este redusă la un nucleu experien
damental : cel al creşterii puterii, care dă, nu întîmplător, titlul

Dar în ce anume constă această creştere? Răspunsul lui C
care pare să recurgă, în acest caz, esenţialmente la un model e
de fundal jungian[8], este că această creştere coincide cu o „*modi*
stării interioare pe care o suferă individul sau colectivitatea p
investire de natură variabilă" (p. 164). „Puterea" este, cu alte c
concepută drept un *quid*, nu exclusiv în perspectivă psihologică,
reductibil la sfera impersonală a energiei sau a libidoului, din m
ce, cum va preciza în continuare autorul, ea se situează „dinc
bine şi de rău, tocmai pentru că este o realitate dată, inaltera
esenţa ei şi, la urma urmei, destul de constantă în manifestările
(p. 184). În alţi termeni, pentru Culianu diversele justificări ideol
care se pot da acestei fundamentale experienţe subiective a creşte
trebuie să oculteze „realitatea" acestei întîlniri, bazată pe „realit
specifică a puterii în chestiune :

> Analiza manifestărilor contemporane ale „puterii" subiectiv înţ
> pare să demonstreze că ea reprezintă efectiv un factor al existenţei u
> Fie că e numită „energie", „libido" în sens psihologist, „agresivitat
> sens etologic, „tendinţă de evaţiune [„all'evazione"]" [*sic !*] sau „
> violenţă" în sensul sociologiei contemporane etc., ea ocupă un loc p
> de important, pe atît de ignorat în mod obişnuit în ansamblul facult
> şi activităţilor omeneşti (p. 182)[9]

Ceea ce înseamnă că intensificarea, creşterea despre care vorb
este, într-un anume fel, efectul unei investiri care decurge din întîlni
într-o situaţie determinată, dintre subiect şi această „realitate". În fe
acesta, chiar dacă e abia sugerat printre rînduri, de la bun încep
tînărul învăţat consideră că a identificat dimensiunea care uneşte,

, puterea şi religia : o experienţă, în ambele cazuri, de întîlnire ului cu o realitate exterioară lui care îl transcende şi de care, în ţă, subiectivitatea lui rezultă profund modificată. Puterea apare, mod, colorată religios chiar de la originile sale în timp ce, rezultă că religia poate fi identificată, în nucleul ei, sub formele teri *sui generis*.

ntată în felul acesta, caracterizarea puterii nu poate să nu că de imensa literatură privitoare la sacru şi, îndeosebi, la sacru , care de la Codrington ajunge la Mauss, dar care prezintă atin- cu reflecţiile asupra originii şi naturii harismei – Weber, ca să un singur nume. Trebuie precizat de asemenea că în eseul lui nu există nici o referire la tradiţia de acest tip, care nu-i era cu ntă necunoscută ; motivul acestei „ignorări" se înţelege imediat ţinem seama de torsiunea originală pe care el o aplică acestui şi care constituie, dacă nu mă înşel, aspectul cel mai interesant cea mai durabilă actualitate al eseului său : o torsiune *nihilistă*. devăr, exemplele care se aduc pentru a demonstra această creştere, tă investire de energii care merge de la dansurile din discotecă şi la raporturile sexuale, au în comun, în opinia sa, o trăsătură amentală : „o slăbire a frîielor impuse individului de normele con- ţiii sociale, adică obţinerea unei anumite «libertăţi» momentane de aceste norme rigide" (p. 165). Cu alte cuvinte, însăşi disparitatea a exemplelor, tipic „profane", pune în lumină, dincolo de latentul nomism ce le caracterizează (eliberare temporară de opresiunea nelor sociale), caracteristica de fond potenţial nihilistă care le te : într-o clipă, subiectul face experienţa unei manifestări de forţă, nergie, care se revelează drept mai puternică decît societatea însăşi decît normele ei. Recursul, mai mult sau mai puţin conştient şi arat, la o teorie emoţionalistică a „originilor" religiei este, în felul sta, utilizat pentru a pune în lumină elementul de „putere" consti- v experienţei religioase şi, în acelaşi timp, elementul „religios" care ră în alcătuirea puterii *tout court*.

Aşadar, dacă pe de o parte analiza lui Culianu asupra „genezei" terii se configurează ca o ipoteză asupra originilor înseşi ale religiei, de altă parte ea pare să meargă în paralel, chiar dacă nu le citează, o serie de lucrări, de la cartea lui René Girard despre *Violenţă şi cru* la cea a lui Walter Burkert despre *Homo necans*, care la începutul nilor '70 au contribuit la înnoirea reflecţiei asupra naturii sacrului şi a xului dintre violenţă şi religie[10]. Însă în timp ce aceşti doi autori se

concentrau pe rolul jucat de violenţa sacrificială, adică pe d colectivă a sacrului violent, perspectiva lui Culianu decid autonom, să se concentreze asupra momentului individual violenţe, surprinsă în natura sa de agresivitate constitutiv preferăm, de (auto)sacrificiu individual.

Singura aluzie la o dimensiune colectivă a acestei violen altfel, deosebit de semnificativă, din moment ce trimite la mod în anii aceia, Culianu trăia şi vedea transformările tipice p nităţii. Anticipînd acea critică radicală a societăţii contem masă aflate pe calea unei imposibil de stopat mercificări, asu va insista în încheierea eseului, el observă cum această tend transcende norma, în care ar consta nucleul subiectiv al puterii, plă să fie un element din ce în ce mai periculos într-o societate cea occidentală, în care numeroşi factori au coborît în modul periculos cu putinţă pragul de suportabilitate a normei. Chiar list factori apare, la o lectură retrospectivă, clarvăzătoare şi pe începînd de la acea „multiplicare infinită a normelor”, pe care d foarte recente o identifică drept o cauză structurală a actualei politicului[11], şi pînă la procesele de manipulare şi reificare, societăţii de consum şi de comunicare în care trăim, sesizate înc atunci de Culianu, într-o manieră specific apocaliptică, drept for precarităţii existenţiale „într-o lume devenită un depozit de p puşcă gata să sară în aer în orice clipă” (p. 167). Acum, o for descătuşare a puterii tipică societăţii moderne de masă este evide studiată de psihologia mulţimilor, cu începere de la Gustave Le B confirmată de anumite demersuri ale lui Freud, amintite în mod op de Culianu, care nu întîmplător subliniază, de altfel, citînd un pas *Psihologia mulţimii*, deriva anomistică ce se ascunde în această d tuşare, din moment ce ea îşi are rădăcinile în şi e însoţită de disp simţului individual de responsabilitate morală şi de respect faţ norme. Cu alte cuvinte, pentru Culianu – care reia, chiar dacă entuziasm, o idee exprimată de Canetti – societatea modernă de m asemeni unui uriaş din lut, se sprijină pe un postament extrem de fra gata să se prăbuşească la cea mai mică ocazie : în mod numai la pri vedere paradoxal, anomia este nomosul ei potenţial.

Or, rădăcinile acestui potenţial anomic sînt filogenetice. „Puter în chestiune se revelă, în urma unei analize mai aprofundate a comp tamentului uman, pe care Culianu o efectuează cu ajutorul lucrărilor l Lorenz şi Eibl-Eibesfeldt, a fi o variantă a agresivităţi congenitale p

umană are privilegiul de a o împărtăşi cu speciile animale. re, din nou, merge în paralel cu cea a lui Burkert, iată întrînd ul acesta pe scenă religia cu miturile şi, mai cu seamă, cu . Pentru acestea din urmă Culianu ne dă o tipologie clasică, între rituri integratoare care au, potrivit unei perspective ale, scopul de a-l integra pe individ în diversele sectoare ale social-culturale, şi rituri compensatoare, care permit indivi- exercite, deşi numai temporar, printr-o serie de rituri trans- de inversiune, şi chiar dacă în mod aparent, propria putere rme care, în context ritual, pot fi suspendate sau luate în rîs. bu de o putere iluzorie: răsturnarea rituală a normelor intră rîndul ei, în normă, contribuind chiar la confirmarea acesteia. o unică excepţie de la această regulă de fier: cea pe care o le „specialiştii puterii" Ei sînt prezenţi în societăţile pe care le defineşte, cu o terminologie întrucîtva deviantă, pseudo-spe- care, în esenţă, coincid cu formele tradiţionale ale societăţilor ate ierarhic – practic, societăţile indigene şi cele antice. Ceea ce erizează pe aceştia, de la yoghin la mistic, de la ascet la şaman, pînă la gnostic, este faptul că, spre deosebire de individul care rituri compensatoare, ei pot transcende norma pentru că, unei practici aprofundate şi de durată, au reuşit să se întoarcă nea ei şi prin aceasta s-o depăşească. Liberi, aşadar, faţă de ea, în măsură să devină, în moduri diverse, creatori de cultură:

> Aceşti „specialişti ai puterii" nu numai că aparţin unei anumite lturi, dar au asimilat-o într-o asemenea măsură, încît sfîrşesc prin a veni exponenţi şi rezervoare de cultură. Prin prezenţa lor, ei substituie na transindividuală din care descinde cultura (p. 185).

ceastă tipică teorie, care prezintă evidente ecouri nietzscheene, dar aminteşte şi de concepţia weberiană despre indivizii harismatici, pe de o parte, readusă de Culianu la strălucitele analize ale lui de asupra „celor salvaţi în viaţă"[12], iar pe de altă parte confirmată lan antropologic de lucrările lui Carlos Castaneda: din scurta dar unda analiză care îi este dedicată, reiese limpede că „războinicul" Castaneda, „depinzînd doar de sine însuşi", rezumă trăsăturile nţiale ale specialistului puterii.

Or, figura acestui specialist conţine, în lectura pe care i-o face ulianu, chintesenţa antinomismului, adică nihilismul. Iată cum este umat acest proces dialectic tipic:

... aceeaşi putere care a confiscat libertatea individuală, pe sine în acest act, a găsit modalitatea de a nega negaţia prin antinomismului, care reprezintă în fond o creştere maxim (înţelese în sens subiectiv), căreia îi corespunde un minim de normativă (p. 198).

Se pun astfel bazele pentru a doua parte a eseului, în care abandonînd culturile pseudo-specifice, respectiv societăţile pre în seama propriului lor destin, care e acela de a fi fagocitate sau într-altul de Occident, reia întrebările puse de Nietzsc Heidegger în legătură cu nihilismul ca destin al Occidentului.

2. Nihilismul ca destin al Occidentului

Punerea în lumină a dimensiunii potenţial anomice a puterii sub coincizînd cu punerea în discuţie a ordinii existente, face impract în consecinţă, ipoteza că nihilismul ar constitui o specificitate oc tală. Pentru a-şi confirma această interpretare, Culianu recurge la rile semnate de Pierre şi Hélène Clastres despre populaţia tupi-gu apărute cu cîţiva ani mai înainte[13] Concluzia pe care el o tra întîmplările autodistructive ale acestei populaţii amazoniene este că nihilismul, departe de a fi o specificitate a culturii occidentale în realitate un fenomen transcultural, „o constantă «de rezervă» turii” (p. 204). Cum ne arată cazul populaţiilor tupi-guarani care, ce au traversat continentul sudamerican de la Pacific la Atlantic, la ţărmul oceanului pentru a se pierde definitiv în căutarea Pămîn lipsit de Rău, nihilismul este un fel de ultimă plajă pe care poate aj în anumite situaţii, o cultură : pentru a se prezerva pe ea însăşi, ac poate ajunge, printr-un fel de sacrificiu colectiv, să se autodistru Chiar dacă, la prima vedere, această sinucidere colectivă pare să lucrurile la fel cum erau, în realitate – observă Culianu – se va pune mişcare în felul acesta un proces care va duce la apariţia unei situa oricum, diferite. Semnificativ este exemplul utilizat : cel al nihilismu gnostic, un fel de *Leitmotiv* al scrierilor sale, inclusiv al celor care urmat. Originile iudaice ale acestuia sînt bine explicate ca rezultat unui proces nihilist intern în iudaismul din vremea lui Cristos, care fi dus la o mişcare (auto)distructivă de rebeliune faţă de un Dumnez

otenţialii gnostici îl simţeau acum drept un Dumnezeu care îi
i astfel, prin autodistrugere, iudaismul de atunci ar fi încercat
erve propria identitate.
nomen de ordin general, nihilismul intervine deci, în istoria indi-
ea şi în cea a colectivităţii, în situaţii de criză sau mai bine zis,
efineşte Culianu recurgînd la o carte de succes a lui F. Alberoni,
iile de *statu nascendi* : situaţii haotice, potenţialmente suspen-
re creaţie şi distrugere, conform unei caracteristici de altfel tipice
iei şi puterii subiacente, amorfe în sine şi gata de a fi utilizate în
diametral opuse. Lăsînd acum de o parte felul în care poate fi
t el din unghi etic sau filozofic, nihilismul, din perspectiva feno-
gico-existenţială urmată pînă aici de Culianu, apare ca o forţă
lă să facă să se precipite o criză, transformînd un proces evolutiv
t într-un „salt". Urmează, de la acest punct încolo, o complicată
a chipurilor pe care le-ar fi luat în istoria Occidentului această
nascendi, precum şi o tentativă, asupra căreia nu mă voi opri
ece ar impune un comentariu prea amplu, de periodizare a princi-
or etape ale acestui proces. E interesant acum mai curînd, pentru
ile acestea, ceea ce observă el în legătură cu utopia, fenomen
ern tipic, care ar constitui, contrar celor susţinute de E. Bloch, un
lism mascat, după cum vin să confirme cele trei exemple propuse :
xismul, nazismul, terorismul. În felul acesta ajungem, cu paşi de
, în contemporaneitate ; şi nu e întîmplător nici faptul că ultima
ea a eseului este dedicată analizei ultimei variante nihiliste decisive,
a capitalismului.
Tabloul pe care îl schiţează Culianu acestui nihilism este deosebit de
mbru. Reducînd totul la comerţ, mercificînd totul, impunînd ecuaţia
utea = a avea, capitalismul a sfîrşit prin a dizolva de la rădăcină
portul tradiţional între religie şi putere. Tipica opoziţie între societatea
diţională şi societatea modernă capătă astfel accente noi, chiar dacă
lipsite de unele ambiguităţi. În primul tip de societate, religia
deplinise sarcini de reglementare socială, îndeosebi prin intermediul
două tipuri de rituri, integratoare şi compensatoare, pe care ea le
moştenise din trecutul preistoric al umanităţii ; în acest sens, locul
experienţei Puterii se dovedise aproape totdeauna de natură ideologică,
în sensul că, cu excepţia deja amintită a unor indivizi deosebiţi, „specia-
liştii puterii", religia sfîrşise prin a „absorbi" pe planul ideologic al

miturilor şi al credinţelor chiar şi impulsurile cele mai su prima vedere şi reuşise, în orice caz, să le pună în legătur motiveze prin „fantasmele" ei specifice. În societatea capital trivă, lipsită de acum de aceste ancoraje ideologice, puterea de a răsturna valorile, în absenţa canalelor religioase trad dezvăluie paradoxal în nuda sa brutalitate de agresivitate în

Concluzii

În concluzie, două îmi par a fi aspectele mai semnificativ durabile ale acestui eseu de tinereţe al lui Culianu. Primul se posibilitatea de a surprinde mai bine „originile" concepţiei sale asupra nihilismului, o temă, cum se ştie prea bine, centrală în său[14]; al doilea, strîns legat de primul, priveşte solicitările l putut fi supusă această viziune în urma confruntării autorului c tatea capitalistă occidentală, dur criticată în aspectele ei funda pe tonuri profetico-apocaliptice care nu şi-au pierdut cu siguranţă pe de altă parte, această societate, după cum vedea cu luciditate C inclusiv în lumina propriei sale experienţe, se afla în curs de a fa şi societatea comunistă care, departe de a constitui o alternativă mică, se configura tot mai mult ca o variantă a sistemului cap devenit de acum sistem-lume[15]. În mod paradoxal, în chip de punte liant între aceste două aspecte descoperim noţiunea de agresiv despre care el admitea explicit că provenea din lecturile sale etolo

De ce agresivitatea îndeplineşte în acest eseu o funcţie decisivă ştiu să precizez, ca să spun adevărul, însă lucrul este evident şi nu cum să nu ne izbească, cu atît mai mult astăzi, după douăzeci de ani asta nu numai pentru că „profeţia" lui Culianu asupra agresivităţii sistem tipic de viaţă al societăţii moderne tîrzii se adevereşte zi d sub ochii noştri, încît nici nu mai e nevoie să recurgem, ca de obicei specialişti în analiză socială pentru a avea o confirmare, ci şi pentru dimensiunea violenţei religioase a revenit în centrul atenţiei, din atît motive binecunoscute asupra cărora nu e cazul să insist.

Recitind acest eseu, mi s-a părut că regăsesc ecouri ale unor conversa de demult, dar dincolo de orice m-am regăsit, încă o dată, în prezen unei gîndiri vii, capabile să pătrundă în profunzimea faptelor, să provoa

strîngă la reflecţie asupra problemelor „eterne” ale umanităţii, de credinţele şi de poziţiile specifice fiecăruia. Pentru toate nu i pot fi decît profund recunoscător lui Ioan P. Culianu.

Traducere din italiană de Corina Popescu

Note

Romanato - M.G. Lombardo - I.P. Culianu, *Religione e potere*, Torino, Marietti, 1981 [ed.rom: *Religie şi putere*, trad. de Maria-Magdalena Anghelescu şi Şerban Anghelescu, Bucureşti, Nemira, 1996 - n. red.].

Romanato, *La Chiesa e lo Stato laico*, pp. 11-86 [v. „Biserica şi statul laic” în vol. cit., pp. 11-83].

Per una economia politica dei beni religiosi, pp. 89-172 [v. „Pentru o economie politică a bunurilor religioase” în vol. cit., pp. 83-161].

Religione e accrescimento del potere, pp. 174-254 [v. „Religia şi creşterea puterii”, în vol. cit., pp. 161-230].

În 1972, după ce şi-a susţinut licenţa cu o teză despre Marsilio Ficino la Universitatea din Bucureşti, Culianu a obţinut o bursă de studii a Ministerului italian de Externe, urmată în 1973 de o bursă a Consiliului Naţional pentru Cercetare, apoi, în fine, de o bursă a Departamentului de Ştiinţe ale Religiei de la Universitatea Catolică din Milano, unde a lucrat, sub îndrumarea lui Ugo Bianchi, la o teză despre gnosticism, care îi va permite ca în 1976 să predea pe bază de contract istoria religiilor la aceeaşi universitate. Pe de altă parte, Departamentul de Ştiinţe ale Religiei de la Universitatea Catolică, unde se specializaseră atît Romanato cît şi Lombardo, a constituit prilejul de întîlnire a celor trei cercetători.

După cum se ştie, după ce îşi susţinuse disertaţia la Universitatea Catolică şi după ce urmase timp de un semestru, în 1975, un stagiu de specializare la Divinity School din Chicago sub îndrumarea lui Eliade, devenise în 1977 asistent titular la Institutul de Filologie Romanică al Universităţii din Groningen, în Olanda.

Cfr. *I miti dei dualismi occidentali*, Milano, Jaca Book, 1989, în special p. 44 şi urm.

Dar trebuie să fim extrem de precauţi, la un autor cum e Culianu, care reuşeşte să dea o amprentă personală celor mai diverse împrumuturi, inclusiv prin mixaj şi printr-un ameţitor joc de influenţe, care fac inaccesibilă orice încercare de explicaţie monocauzală.

„Tendinţă de evaţiune” [„all'evazione”] este evident o greşeală de tipar; mai puţin limpede este ce anume era în original: „tendinţă de evaziune”? „tendinţă de acţiune”?

10. *Cf.* Walter Burkert, *Homo Necans : Interpretationen altgriechischen und Mythen*, Berlin-New York, Walter De Gruyter, 1972 ; René *Violence et le Sacré*, Paris, Grasset, 1972. *Cf.* pentru un prim bil G. Hamerton-Kelly (coord.), *Violent Origins : Walter Burkert, R and Jonathan Z. Smith on Ritual Killing and Cultural Formation*, University Press, 1987.
11. Vezi pentru toţi P. Prodi, *Una storia della giustizia. Dal pluralism al moderno dualismo tra coscienza e diritto*, Bologna, Il Mulino
12. *Cf.* ceea ce observase deja, cu cîţiva ani mai înainte, în mono *Mircea Eliade*, Assisi, Citadella Editrice, 1978, pp. 69-86 [vezi şi *Mircea Eliade*, trad. de Florin Chiriţescu şi Dan Petrescu, pref. de Eliade, postf. de Sorin Antohi, Bucureşti, Nemira, 1995, 1998[2] -
13. Pierre Clastres, *La société contre l'État. Recherches d'anthropolo tique*, Paris, 1976 ; Hélène Clastres, *La Terre sans Mal. Le prop tupi-guarani*, Paris, Seuil, 1975.
14. *Cf. I miti dei dualismi occidentali*, *cit.*, pp. 293 urm.
15. *Cf.* în special nota de la p. 237.

În lumina percepției interioare

...eflecții pe marginea unui poem de H.N. Bialik

Michael Fishbane

...an Culianu avea o pasiune fundamentată științific pentru ascensiunile ...ice și pentru mituri, implicit pentru miezul de gnoză ascunsă con-... întotdeauna de acestea[1]. Era, în aceeași măsură, interesat de ...rile provenind din cultura evreiască despre ascensiunea mistică și ...re pericolele și dinamica luptei pentru cunoaștere. Fără îndoială, ...mai prețuit și mai cunoscut dintre episoadele vechi de ascensiune ...nică (a cărui versiune clasică poate fi găsită în *Babylonian Talmud, ...ctate Hagiga 14b*) este povestea celor patru înțelepți care au pătruns ...pațiul ceresc al gnozei mistice, numit Pardes. Acest episod a circulat ...diverse forme în Antichitatea tîrzie și în epoca medievală[2] și a fost ...ocat frecvent ca piatră de temelie pentru căutarea mistică, în general, ...pentru pericolele acesteia. Dintre cei patru care au întreprins această ...ătorie primejdioasă, numai unul singur a „intrat" și a ieșit întreg sau ...în pace" – acesta fiind prețuitul Rabbi Akiba. Ceilalți trei călători au ...vut o soartă mai puțin fericită: unul a înnebunit, celălalt a devenit ...etic, iar al treilea a murit în timpul căutării. Acesta din urmă, ben ...zai, „a văzut și a murit" (*Hetzitz va-Met*). Acest eveniment este pe cît ...e uluitor, pe atît de opac; dar pe baza textului din *Scripturi* asociat ...cestui episod, moartea lui ar fi putut fi pur și simplu o părăsire a ...rupului de către suflet, în extazul mistic, și nu o pedeapsă cerută de *hybris* sau de o faptă împotriva firii – și de fapt, așa și era interpretat evenimentul de către mulți dintre misticii medievali care au cercetat chestiunea sau doar au transcris episodul[3]

Viaţa lui Ioan Culianu reprezintă o curajoasă ascen
cunoaştere, aceea de dincolo de originile naturale şi de lucru
în mod obişnuit le poţi învăţa, o conştientă transcendere a ti
spaţiului prin acte ale voinţei şi ale spiritului. Ca prieteni
adesea schimbam păreri pe marginea unor subiecte de acest f
am organizat o conferinţă pe tema ascensiunii dincolo de spaţi
dar şi dincolo de moarte. În timpul acelei conferinţe, cu cîteva zil
asasinării lui, îmi amintesc că Ioan a vorbit de mai multe ori
totalitarismului politic şi ideologic, în special aşa cum a fost el
de Germania nazistă. Pasiunea din vocea lui era imposibil de
şi la o zi după conferinţă, cînd mă pregăteam să-l întîlnesc
discuta cu el chestiuni legate de aceasta, am primit vestea mo

Ioan Culianu îşi manifesta şi ca scriitor încrederea în p
teorie, că miturile sînt teme care supravieţuiesc repetate în t
diverse genuri şi forme. Astfel că ofer, în memoria lui, cîteva r
pe marginea unui poem semnat de un mare poet evreu modern, H
Nahman Bialik, care a preluat motivul lui ben Azzai din sc
rabinice şi l-a transformat într-un mit poetic al propriei percepţi
rioare – şi poate mai mult decît al uneia particulare. Vechea căut
ascensiune, aceea evocată de vechi surse, este îmbogăţită cu o ca
şi cu o fixare a ţintei care ţin de o altă eră – a noastră. Poemul *H*
va-Met (*El a văzut şi a murit*) ne coboară în adîncurile sufletului
vînător de cunoaştere, al unui căutător de secrete şi mistere existen
Ca reluare modernă a tradiţiei rabinice, poemul lui Bialik est
acelaşi timp, o transpunere a vechilor valori şi un avatar mitic al
aventuri consumate în trecut. Poate că rezonanţele sale mai pot înc
ajungă la Ioan Culianu şi să-i obţină consimţămîntul.

El a văzut şi a murit

H.N. Bia

El a intrat în grădina secretă
a înţelepciunii; cu torţa ridicată.
Cincizeci de porţi aflînd în grădină;
spaime la fiecare pas: abisuri fără
capăt şi
munţi înălţaţi la nesfîrşit.

Porţile au strălucit de săbii,
iar dincolo de
prag, şerpii se furişau, aşteptînd;
dar el a trecut în pace pe lîngă toate
acestea: ocolind
şerpii; ferindu-se de săbii.

Acum de miezul miezului s-a apropiat cu torţa
înainte; reducînd spaimele la
tăcere, prin nesăbuinţa sa;
şi întrebîndu-se:
Va reuşi să treacă de a cincizecea
poartă? !

O, da, va reuşi şi va intra în ascunzişul
niciodată atins
de picior omenesc; şi se va îndrepta
spre graniţele situate dincolo de
graniţe – spre locul unde se unesc
contrariile,
în însăşi sursa lor.

Şi cu efort înaintează, găsind căile cele
mai drepte,
încovoiat;
dar a ajuns, după un timp, undeva
unde nu era timp, nici spaţiu.

Atingînd limitele luminii şi ale
întunericului;
la marginea nimicului, abis niciodată
văzut de ochi omenesc.
La a cincizecea poartă, şi ultima:
O, Dumnezeu Ascuns – cît de departe,
pînă şi acum!

Torţa arde mocnit, întunecat, cărările se
întreţes;
devorînd căile diforme –
toate fiind doar intrări spre intrare;
unde e poarta cea din urmă, miezul,
cetatea? !

Acum sufletul lui extenuat e zăvorît în
efort;
lumina ochilor îi e răpită, spiritul
distrus;
nu se mai poate ţine drept ca să
înainteze.
Se furişează lipit de pămînt.

Praful se încleiază, gura lui mai cere încă arzînd
de dorinţa fără sfîrşit; şi spune „O,
de-aş putea ajunge
la a cincizecea poartă; doar să văd, o
clipă –
dincolo de vălul care ascunde"

Ruga i-a fost auzită; şi înainte să se
stingă torţa,
El a atins ţinta –
şi înaintea lui a apărut, perfectă,
a cincizecea poartă, cea pură, piatra ivorie.

Cu mîna tremurîndă; orbit de
splendoare,
ochiul lui loveşte. Va-ndrăzni să bată?
Ezită o clipă, încă una;
şi brusc întărit, ridicîndu-se,
apasă poarta.

Torţa atunci aproape s-a stins,
iar poarta s-a deschis;
şi el a văzut înăuntru;
cu trupul aplecat peste gardul de fum,
şi gemînd:
Pe muchia Nimicului.

(1

Termenii tradiţionali apar, rînd pe rînd, semne de hotar ale u
căutări datînd din cele mai vechi timpuri. Căutătorul „intră" în spa
misterelor în pace, depăşind toate pericolele de pe drumul către
cincizecea poartă" – apogeul înţelepciunii transcendentale, aici pus
relaţie cu tărîmul divin Pardes (Grădina)[5] Acest tărîm este, în acel

...l de sferă originară, dincolo de timp şi spaţiu, ale cărei ...t păzite de săbii de foc, cum fusese şi Raiul odinioară, pentru ...sul muritorilor de rînd către acest loc al originilor; de ..., reprezintă „miezul" sfinţeniei – Sfînta Sfintelor din Templul ...al lui Dumnezeu, în care marele preot avea acces un singur ...în fiecare an, în Ziua Ispăşirii. Deci căutătorul apare ca un ...al spiritului, care îndrăzneşte să depăşească graniţele sensului, ...pe o cale periculoasă către adevăr.

...l se menţine la o oarecare distanţă de căutător, care e numit tot ...el" sau la care se face referire indirect, pe măsură ce acesta ... calea către ţintă. Acest lucru e foarte evident cînd poetul ...perspectiva unui *outsider* şi se întreabă dacă „va reuşi să ajungă" ...a ultimă, iar apoi dă glas fermei hotărîri a căutătorului, răspun...în afirmaţia că „va reuşi" şi „va intra" în cel mai ascuns dintre ...ascunsele locuri, dincolo de graniţe şi în nodul tuturor contradic... Cu insistenţă, termenii desemnînd pătrunderea şi atingerea ţintei ..., marcînd momentul imediat anterior intrării, şi în special marea ... de a atinge ţelul călătoriei („O, de-aş putea atinge" sau „intra").

...anctuarul cel mai ascuns (*lifnai u-lifnim*) spre care e orientată ...area reprezintă atît ţinta căutătorului, cît şi un simbol al multiplelor ... ale procesului – ambele, aspecte a ceea ce este concret şi simbolic ...potrivă ţinut „înaintea lui" (*lefanav*) prin torţă, care îşi diminuează ...lucirea pe măsură ce căutătorul se apropie tot mai mult, dar „încă" ...*ayin*) e departe de punctul final, situat dincolo de puterea de pătrun... a „ochiului" (*ayin*), acolo unde umbrele luminii şi ale întunericului ...verg într-o unitate indeterminată de contrarii. Torţa aprinsă se stinge ...mplet chiar pe pragul ultimei porţi, lăsîndu-l pe cel care a purtat-o ... atunci să „vadă" de acolo „(spre) înăuntru" (*penimah*) – în spaţiul ... mai ascuns al sanctuarului, în timp ce zace pe pragul porţii, la ...aniţa dintre lumi. Ochiul său natural nu-l mai poate ajuta în acest ...unct şi ne putem întreba dacă nu cumva privirea înăuntru este, în fond, ...mai degrabă intuirea unui adevăr personal al Nimicului decît o revelare Nimicului divin însuşi...

Poetul nu ne permite o înclinare a balanţei, subminînd orice conclu...zie facilă. Precizare: termenul pentru Nimic, *belimah*, are origini biblice mai vechi şi este folosit în *Iov* 26, 7 pentru a face referire la puterea

mistică a lui Dumnezeu de „a spînzura pămîntul pe nimic
mai este folosit şi în vechile texte rabinice şi e interesant
tratatul mistic cunoscut sub numele de *Sefer Yetzirah* (I.5), în
pe teme esoterice, şi poate fi interpretat drept marcînd li
constrîngerile la care este supus cel care pătrunde în miste
cere ca individul „să-şi pună lacăt la gură" şi să nu vorbeasc
decît este posibil sau decît se cade[6].

Dar acesta să fie sensul pe care vrea Bialik să-l insereze aic
lui *belimah* să fie granița finală, punctul final al tuturor piedic
colo de care căutătorul poate coborî în abisul fără limite şi într-
care transcende orice cunoaştere umană ? Dacă este aşa, poetul
cititorul la granița limbajului şi a oricărei percepţii interioare
bile. Călătorul moare în raport cu trecuta cunoaştere şi trece di
beli-mah, „ceea ce este fără ce" a cunoaşterii obişnuite.

Sau pătrunderea în mister este chiar mai terifiantă, înecată în
vacui ? Evident că această *questa* a călătorului în Pardes este o su
cu cincizeci de văluri, în care spiritul uman cel mai puternic se co
cu propriile-i limite în drum spre ţelul fixat. Şi pe măsură ce sl
lumina torţei, vederea căutătorului pierde din acuitate şi spirit
stinge ; şi pe măsură ce noi porţi sînt lăsate în urmă, nobleţea din
lui e încovoiată, pînă cînd îl ajunge să meargă tîrîş. Numai spirit
neînfrînt îl ajută să nu ia în seamă seducţia „purei pietre iv
cunoscuta şi sortita Sirenă care umple ochiul uman cu iluzii şi fa
sfîrşească multe căutări în perzanie[7] ; şi numai spiritul neînfrînt îl
să se tîrască pînă la ultima poartă şi să privească de acolo peste p
Într-adevăr acolo, ajuns la ultima graniţă, zăcînd distrus la po
belimah-ului, căutătorul se [illegible]ită „înăuntru". Privat de sine, redus
masă umană, ne putem întreba dacă geamătul călătorului este un str
ultim de disperare. Ruga acestuia a primit răspuns. Da, i se va perm
să vină „la" (*ad*) cea de-a cincizecea poartă (dar nu şi mai departe ?)
i se va dărui o unică străfulgerare pentru „dincolo" (*me-eyver*) de lim
percepţiei umane (dar nu mai mult ?). Geamătul e deci un ultim su
înaintea morţii, şi o privire aruncată Nimicului de dincolo (şi dinăuntru

Bialik echilibrează posibilităţile amîndouă. *Belimah*-ul aşteaptă î
umbra ultimei porţi : ca o dublă oglindă cu faţa spre sine însăşi, în ca

...a aridă (Nimicnicia) şi plinătatea insaţiabilă (Nimicul) ale
...se reflectă una pe alta la nesfîrşit – ca gemeni ai Divinităţii,
...de timp şi spaţiu.
...pre moartea călătorului nu se spune nici un cuvînt.

Traducere din engleză de Cristina Ionică

Note

...l cărţile sale *Psychanodia I: A Survey of the Evidence Concerning the* *...cension of the Soul ant Its Relevance* (Leiden, E.J. Brill, 1983) şi *...périences de l'extase de l'Hellénisme au Moyen Age* (Paris, Payot, 1984).

...e exemplu, *Tosefa Hagiga II.2* şi *Jerusalem Talmud, Hagiga 77b.*

...extul este din *Psalmi* 116,15 [115,6]: „Scumpă este înaintea Domnului ...moartea cuvioşilor lui."

...ocumentele conferinţei au fost ulterior publicate în *Death, Ecstasy, and Other Worldly Journeys*, volum editat de John J. Collins şi Michael Fishbane (Albany, New York, State University of New York Press, 1995), cu un omagiu adus lui Culianu şi cu o dedicaţie *in memoriam*, pp. XIII-XXV.

Ideea celor cincizeci de porţi ale cunoaşterii apare în *Babylonian Talmud, Tractate Rosh Ha-shanah* 21b; astfel, lui Moise nu i s-ar fi acordat, se spune, decît accesul la patruzeci şi nouă de porţi. Deci călătorul din poem depăşeşte realizarea lui Moise, chiar dacă numai o clipă.

Vezi comentariile şi sursele indicate de Yehuda Liebes, în *Torat Ha-Yetzirah shel Sefer Yetzirah* (Jerusalem & Tel Aviv, Schocken Publishing House, 2000, pp. 172-176). Poemul lui Bialik face alte trimiteri şi aluzii la acest tratat.

Aceasta este o iluzie periculoasă caracteristică celui de-al şaselea cer, în legătură cu care sîntem preveniţi în scrierile rabinice.

Ioan Petru Culianu şi Mircea Eliade: prin labirintul unei relaţii dinamice

Dan Petrescu

Cît a moştenit Ioan Petru Culianu de la Mircea Eliade, în ce măsur contestat, ce a (re)valorizat din învăţătura sa? Astfel de întrebări au înc să se pună tot mai acut în vremea din urmă, nu numai dintr-o simp tendinţă comparativistă ori spre a se măsura fidelitatea discipolului de maestru, eventual şi pentru a se căuta în contrastul concepţiilor pol ale celor doi (şi în lipsa oricărei alte explicaţii raţionale) o cheie pe curmarea bruscă a vieţii celui dintîi, ci şi din dorinţa obscură de proiecta asupra împletirii destinelor lor o fantasmă a unei continuităţi turale ascendente care, ca un fel de preluare de ştafetă, ar duce mai dep ceva greu definibil, dar trezind de departe mîndria că lucrează la romă neîntreruptă virtute creativă, peste vremi, locuri şi vicisitudini de tot so Nu această metafizică esenţialist-colectivistă mă va reţine însă aici; curînd, voi sonda punctual, în aceste fragmente ale unei viitoare cărţi, c ce îmi apare drept un efort al lui Culianu de a elaga opera eliadiană excrescenţele-i anacronice, uneori nemilos, alteori printr-un plonjon totdeauna explicit, deşi cert, în zona presupoziţiilor ei de bază, de unde alt traseu i se retranscrie, conform (acelor presupoziţii) şi în acelaşi ti diferit (de felul în care au fost ele dezvoltate).

Mistagogie şi trezire

Prefaţînd volumul *Întîlnirea cu sacrul*, poate din raţiuni comercial atribuit lui Mircea Eliade, Cristian Bădiliţă descrie „hermeneutic creatoare" din care Eliade şi-a făcut un concept-cheie al operei drept

...esul de cunoaştere iubitoare al unui hermeneut care, transpunîndu-se ... stare de aşteptare umilă, primeşte în cele din urmă revelaţia sensului ...tic"[1]. Emoţionant-smerita definiţie i se potriveşte mai curînd unui ...ic în pragul extazului, dar n-are nimic de-a face cu conceptul ...ian pe care pretinde a-l explica. Matei Călinescu, mult mai propriu, ... „hermeneutica creatoare" de un pasaj din *Jurnalul* lui Eliade ...nnarea din 1 ianuarie 1960), în care acesta vorbea de necesitatea ...e *vedea şi descifra* „semne" (o deprindere constantă a sa, moştenită ...abil de la Papini), „chiar *dacă [ele] nu sînt acolo*"[2]: ar fi aici o idee ...ofund originală şi scandaloasă din punct de vedere intelectual", scrie ...ei Călinescu[3], cu toate că, la urma urmei, ar putea fi doar o pre...are a lui Nietzsche care, în ultima pagină din *Genealogia moralei*, ...inca utilitatea iluziei conştiente după moartea lui Dumnezeu (adică ...rantului oricărei identităţi ferme), cînd trebuie să inventăm un sens ... a supravieţui, căci „un sens oarecare este oricum mai bun decît nici ...sens". Culianu îl numea de aceea pe Eliade *mistagog*, fiindcă el „născo...te *mistere şi-i antrenează şi pe alţii să-l urmeze pe calea sa*"[4]; şi, cum ...tul este *„o tentativă de interpretare a nimicului"*, mistagogia e un soi ... *„contrainteligenţă ce nu se întemeiază pe nimic"*[5]: „Acesta este ...vărul ocult, rezervat celor ce-l acceptă. Dar celor ce nu-l acceptă le ...buie mituri care să le justifice povestea *lor*. Ei trebuie zgîlţîiţi, treziţi, ...ci a nu accepta nimicul nu înseamnă că nu trăieşti sub imperiul absolut ... nimicului", glosează Culianu în continuare, în spirit nietzschean[6]. ...ptul însă că el îi atribuie lui Eliade un demers mistagogic mi se pare ...constitui una din acele ironii fine şi cu rezonanţă explicativă majoră a ...ror obişnuinţă Culianu o avea din plin, căci termenul de *mistagogi(e)* ...are şi la Eliade, în cîteva contexte determinate (pe care Culianu le ...unoştea cu siguranţă): mai întîi, în 1935, mistagogii erau pentru ...liade, net negativ, „toate acele specii de naivi sau şarlatani care practică ...incerenia, confuzia, frauda şi celelalte gîndiri muzicale"[7]; apoi, într-o conferinţă rostită pe 3 iunie 1948 la Paris şi publicată în acelaşi an în *Luceafărul* din exil, Eliade discernea în cultura română o tensiune între un pol eminescian şi altul caragialian şi, printre reproşurile pe care „caragialienii" le adresau „eminescienilor", enumera, alături de conservatorism, viziune romantică a istoriei, insistenţă pe trecut şi tradiţii ş.a., şi *mistagogia*[8], adică, în chiar termenii lui Eminescu, obişnuinţa de a pune „haine de imagini pe cadavrul trist şi gol" (rămîne un mare paradox eminescian faptul că poetul, conştient de acest procedeu mistificator,

l-a practicat el însuşi în opera-i literară cu asupra de măsu fine, prin 1962, se poate înţelege că, vorbind de „specialiştii s personalităţi eminamente creatoare din sînul societăţilor arhaic şamani, *medicine-men*, barzi), cu acces la extaze şi izbutind s unor colectivităţi întregi „măcar unele dintre viziunile lor ima istoricul religiilor găsea, în fond, mistagogiei o întrebuinţare normativă. Aceasta ţine însă de o veche paradigmă, a cărei justificare sta în utilitatea relativă a ficţiunilor într-o lume desac cu alte cuvinte, după moartea lui Dumnezeu ne situăm în regatul fi Hans Vaihinger, ocupîndu-se, între altele, de „doctrina iluziei co la Nietzsche[10], a marcat limpede, încă de la începutul secolului aşezarea noastră sub semnul lui *als ob*. De atunci însă, ştiinţele u au recuzat treptat această ascendenţă, lăsînd-o în seama po metafizicii – de aici unul din reproşurile pe care i le aduce Dubuisson lui Eliade, văzînd în el mai degrabă un poet sau un me cian[11], şi nu un om de ştiinţă propriu-zis, fie el şi istoric al relig or, exact din acelaşi motiv îşi atrăgea Eliade laudele lui Gilbert Du pentru care antropologia culturală (reflex colonialist, etnocentrist avea nevoie de un „poet", care să continue opera de remitologiz „banalităţilor realismului cotidian" începută de pionierii psihol (Freud, Jung, Ch. Baudouin) : o „nouă filozofie" ar fi ieşit astfel d pana lui Eliade, aptă să realizeze o *conjunctio* între metodele „ştiinţ şi poetică, de nu cumva şi mistică"[12]. *A contrario*, avem deja aic indiciu al poziţiei vetuste, contra curentului, apărate de istoricul giilor ; în proiectata şi nefinalizata carte de convorbiri cu el, la Culianu apucase să scrie introducerea, Eliade n-a răspuns celor 21 întrebări puse de discipol – lucru explicabil poate şi prin insist acestuia de a-l numi un „mare mistagog, care creează mituri şt foarte bine că ele stau pe nimic"[13]. *Remitologizare sau mitificare opera-i „ştiinţifică" şi literară, mistagogia a îmbrăcat la Eliade fo neîndoioasă a mistificării în memorialistică şi jurnalele antume.* [...

Dar de cînd se „trezeşte" Culianu din fascinaţia mistagogiei el diene ? Cert este că, de la un anumit moment încolo, „sîcîit" de înt bările ce-l asaltau referitor la trecutul celui căruia-i trecea drept discip începuse să se simtă el însuşi „vizat"[14] : „...această reputaţie de discip «oficial», după moartea maestrului, a devenit stingheritoare pentru el l University of Chicago"[15]. Culianu, pe cale de a se despărţi de maestr său, începuse „a fi perceput ca o ameninţare"[16] la adresa reputaţie

probabil nu numai politice, ci şi – prin anumite distanţări
sale – ştiinţifice deopotrivă, şi asta încă de prin iarna lui
tr o scrisoare către Gianpaolo Romanato din 9 noiembrie 1978,
aflat în Olanda, i se confesa prietenului său din Italia, spu-
că Eliade se arătase nemulţumit de cercetările sale „asupra
lui său şi al României”, preferînd să recomande traducerea în
nu a monografiei apărute în acelaşi an, sub semnătura lui, la
ci pe aceea „de o informaţie precară, a unui american” (în
Douglas Allen) ; Culianu tocmai îşi dăduse seama că „sistemul
noase valori” pe care-l dedusese din scrierile lui Eliade era
et fals în privinţa valorilor vieţii înseşi, ca să nu mai vorbim de
societăţii” „...în clipa aceea l-am văzut cu întreaga sa înfăţi-
genuă şi totodată nocivă şi am deplîns amarnic erorile întregului
recut în care am venerat învăţătura acestui idol”, scrie el, conti-
: „Erori pe care, cu siguranţă, nu i le pot atribui lui, dar le
z în mare parte interpretării scrierilor sale. Asta s-a petrecut, în
a, iarna asta. Iar el a aflat despre această mutaţie (exprimată în
ule nu mult mai blînde decît cele de mai sus).” Evident, maestrul
teptase să aibă un învăţăcel docil, numai că acestuia nu-i convenea
la ce-i fusese automat atribuită, a „discipolului cretin care a
ntat pericole de tot felul ca să-l întîlnească, dar căruia nu i se lasă
un pic de spaţiu pentru a-l critica”... Cu toate acestea, legat afectiv
liade, el se resemnează : „...în fond, libertatea de expresie e o
ră, fiindcă liber poate fi numai cel care nu se teme să rămînă fără
teni”[17] Dar, o dată maestrul dispărut, indiferent de această afec-
e, pe plan ştiinţific Culianu trebuie să se fi simţit despovărat de
iunea ce se exercitase asupră-i. Nu l-a criticat direct, ci s-a desprins
discreţie de tutela şi constrîngătoare şi, în aceeaşi măsură, senti-
ntală, care planase peste cariera sa. Desprinderea aceasta să fi fost
re, „într-un mod obscur şi tragic, (...) răspunzătoare şi pentru asasi-
tul căruia i-a fost victimă” fostul discipol ? Sugerînd această posibi-
tate, Matei Călinescu[18] întăreşte în fond opinia lui Joseph Croitoru,
re scria în *Frankfurter Allgemeine Zeitung* din 1 iulie 1997 că asasi-
rea lui Culianu s-ar fi putut datora faptului că ajunsese să ştie „prea
ulte despre Eliade”...

Moartea-nemoarte

Dumitru G. Danielopol remarca, într-al său *Jurnal londonez*, Eliade îşi încheia telegramele trimise de la Londra lui Hori salutul regulamentar de „Trăiască Legiunea şi Căpitanul!", comentînd acest fapt cu o notă de umor, *cf.* „...cum poate Căpitanul, numai ei o ştiu, avînd în vedere că este mort de evident, el ignora credinţa legionară, după care „neamul" es deopotrivă din cei vii şi cei morţi[20], ultimii fiind prezenţi „în tuturor"[21] şi special invocaţi în şedinţele de cuib, deoarece era convins că numai ei le pot asigura legionarilor victori vrăjmaşilor[22]. Această asociere a morţilor în acţiunile legionar că se petrecea, concret, prin şedinţe de spiritism: Nichifor nimerit cu un grup de legionari la Jilava după asasinarea lui I.G asistă la astfel de şedinţe, folosite ca „mijloc de informaţie, căile fiind interzise" în circumstanţele date; unele „comunicări" ob acest mod, privind condamnările şi datele de eliberare a celo nevinovaţi, inclusiv a lui, se vor împlini întocmai, altele sînt fant

Un posibil reflex al ştergerii graniţei dintre vii şi morţi în co mistică legionară ar fi localizabil şi în unele proze ale lui Eliade, o navetă nestingherită între cele două tărîmuri pare a se petrece; Darie din nuvela *Ivan* trece de mai multe ori hotarul viaţă/m întîlnindu-şi batalionul despre care mai înainte se spune că decimat – dar aici lucrurile sînt mai complicate, pentru că i tematizant în tehnica narativă „evidenţele mutual contradictorii" din revelaţiile ultime ale filozofului Darie): acţiunea e cînd plas timpul războiului, cînd după; în primul cronotop, Darie moare, de-al doilea comentează, „mutual contradictoriu", ce păţise în (cele două situaţii contopindu-se în doctrina indestructibilităţii spiri altă revelaţie a lui Darie). Un articol al lui Eliade din 1952, int *Infelix culpa*, ne dezvăluie faptul că el aplica astfel *principiul plementarităţii* enunţat în 1927 de Niels Bohr (el i-l atribuie, greşi Oppenheimer), „care, pentru întîia oară în istoria Spiritului, afirm mai multe descrieri ale lumii, deşi opunîndu-se reciproc într-un ra de contradicţii mutuale, îşi au fiecare validitatea lor şi, ca atare, necesare înţelegerii lumii"[24] N-are importanţă că, de fapt, e vorba atît de descrieri ale lumii, cît de anumite fenomene atomice (exemplifi

cu dubla natură a luminii, ondulatorie şi corpusculară, cele
tc excluzîndu-se reciproc) – important rămîne ce idee îşi
de despre asta, precum şi împrejurarea că el avea pesemne
utilizînd un procedeu narativ inspirat de principiul în cauză,
une marxismului (de vreme ce, în articolul citat, *infelix culpa*
marea complezenţă a Occidentului faţă de marxism, remediul
Eliade întru o lărgire a viziunii umanismului occidental fiind
de a se integra descoperirile psihologiei abisale şi ale fizicii
într-o „nouă sinteză", deprovincializantă). Matei Călinescu
ţia procedeului narativ amintit în alte texte eliadiene, unde
pe una din liniile interpretative posibile le face pe celelalte,
nea posibile, „*indiscernabile* sau *invizibile*"[25].
rilescu din *La ţigănci*, la rîndu-i, se plimbă şi el fără păs între
muri, marcate alternativ de căldură şi răcoare ; să fie itinerariul
ilustrare a ceea ce apare la istoricul religiilor ca „eshatologie
uală", adică „itinerariul mistic al sufletului după moarte"[26] ? În
az, trecerile line de la viaţă la moarte, pe lîngă o sorginte mito-
şi una legionară (derivată în fond din prima), îşi suprapun la
şi o alta, personală – e de amintit aici visul său cu Nae Ionescu,
lt la zece zile de la moartea acestuia : „Îl văd că intră în camera
surîzînd. Cu mîna pe mînerul uşii[,] îmi spune : vezi, Mircea,
misterul este aici, deschizi o uşă şi treci de cealaltă parte"[27]
rpoziţia tuturor acestor înţelesuri instalează în prozele eliadiene o
guitate care interzice o decriptare univocă a lor ; de astă dată însă,
surile nu se exclud mutual, ci sînt convergente şi se întăresc
roc ; avem de-a face, într-un fel, cu o structură de simbol care, în
unea savantului, e caracterizată de „simultaneitatea sensurilor pe
le revelează" şi prin care sînt unificate mai multe zone ale realului,
fără a fi şi fuzionate[28]. Spre regretul nostru, el n-a mai scris acea
ologie a morţii pe care o proiecta în mai multe volume[29] sau tratatul
pre condiţia *post mortem* a omului[30] ; e posibil însă ca arhetipurile
să fi reprezentat o abstractizare-idealizare a strămoşilor, judecînd
pă o imagine obsedantă pe care o nota în jurnal la 6 ianuarie 1943 :
fletele morţilor unindu-se cu strămoşii, topindu-se în arhetipuri[31]...

Să fi păstrat oare Culianu ceva din „necrofilia" eliadiană cînd scria,
tr-o proză, că „viaţa, în cel mai intens punct al ei, poate fi resimţită
umai în moarte"[32] ? În orice caz, el s-a aflat într-un permanent dialog
adîncime cu concepţiile lui Eliade, pe care, în linie generală, fie le-a

contrazis, fie le-a omis cînd era de aşteptat să le menţio sfîrşit, le-a deviat într-un sens demitologizant, ca de pildă scriindu-şi cartea despre *Călătorii în lumea de dincolo*, model cvasi-matematic pentru circulaţia dintre lumi, resp universului cvadridimensional (sau cînd, vom vedea, postul mentală a omenirii, înlocuia libera mişcare temporală visată şi ilustrată în nuvelele sale de personajele care apar cînd bătrîne, la intervale neverosimile – cu una intra- sau inter- astfel, dispariţia personajului central din micro-romanul *19 trandafiri*, el o explica printr-o „retragere în a patra dime Vom încerca să descifrăm şi alte puncte în care se manifes polemică implicită, ale cărei limite au fost enunţate la d Grupului pentru Dialog Social organizată şi moderată d Oişteanu la 19 februarie 2002, sub titlul „Culianu *versus* Eli de exemplu, după spusele lui Sorin Alexandrescu, Culianu astăzi în străinătate „ca un apărător aproape pînă în absurd al lu Peste tot este văzut ca un discipol aproape fanatic"[34] ; Ion Lefter admitea că Eliade „poate fi discutat fără discipoli, însă fără Eliade (...) e greu de imaginat"[35], în vreme ce Moshe Idel, fost bun prieten lui Culianu, credea că acesta „nu a fost nicio -Eliade (...), din punct de vedere intelectual pur. (...) istoria inte a lui Culianu nu are prea mult de-a face cu Eliade"[36]. În acela Nicu Gavriluţă îşi sporea cele şapte distanţări dintre cei doi, exp înainte într-o carte, la douăsprezece[37], dintre care, inevitabil, vor reţine atenţia în continuare.

Despărţirile lui I.P. Culianu de Mircea Eliade

Încă din 1978, de la monografia italiană dedicată lui Eliade, C prevedea posibilitatea transformării „din interior" a concepţiilor lor profesori, după o prealabilă aderare la ele[38] ; în raport cu Eli a atins probabil maximumul acestei strategii în *Dicţionarul reli* care, deşi semnat împreună cu maestrul său (ce plănuise de mult o de acest tip), nu conţine nici urmă din concepţiile lui[39] Dar chi cuprinsul monografiei apărute la Assisi în 1978, Culianu stre numeroase rezerve faţă de ideile lui Eliade ; de pildă, el califică spe acestuia că Occidentul va asimila şi învăţămintele altor civilizaţii

comică"[40], îl găseşte imprudent cînd afirmă difuzarea universală (aproape universală) a vreunui simbol ori motiv religios[41] şi notează ...a eliadiană a arhetipurilor e *„neverificabilă"*[42]. Metoda lui ... aproximativ fenomenologică, nu i se pare „absolut explicită", ...urînd implicită[43] ; mai tîrziu, alţi exegeţi îi vor pune în chestiune ...lui religiilor pur şi simplu lipsa de metodă – în Italia, mărturisea ...ntr-un interviu din 1995 Natale Spineto, „ideile sale filozofice ...le precum şi metoda pe care o foloseşte sînt adesea puse în dis-...[4]. Către 1990, Culianu îşi va reitera observaţiile, scriind că Eliade ... în circulaţie „vechiul instrument al fenomenologiei religioase" ..., deja învechit cînd e preluat de el), care „operează cu presu-...a existenţei unui număr de «arhetipuri» inexplicabile"[45]

... la începutul deceniului ultim al secolului trecut, aşa cum remarca ...l Oişteanu, Culianu nu face nici o trimitere la *Le Chamanisme et ...hniques archaïques de l'extase*, volum al lui Eliade care era de ...at să figureze ca referinţă în *Călătorii în lumea de dincolo*, ultima ...re antumă a lui Culianu în care, în general, opera fostului său ...tru este aproape total ignorată[46]. Poate că o explicaţie la aceasta e ...at tot în monografia din 1978, unde se consemna deja că istoria ...ilor „a luat o întorsătură complet străină de orientarea prospectată ...rată" de Eliade[47].

...parte drastică din seria despărţirilor este aceea de litaniile lui ...e privind nenorocul consubstanţial destinului istoric al românilor[48] : ...eraţia antebelică a inventat o grămadă de gugumănii curente pri-...re la situaţia românilor, cum ar fi aceea a «nenorocului istoric». (...) ...u-mi vorbească românii de nenoroc istoric. (...) Fiecare are numai ...erită", tranşează Culianu într-un articol din 1990[49], deoarece, ...tru el, „tot ce se întîmplă în istoria omenirii apare mai întîi în ...ea omului"[50]

Cea mai interesantă distanţare de Eliade însă din monografia con-...ată lui în 1978 (neobservată de comentatori, care, cu excepţia lui ...ian Marino, au confundat poziţia lui Culianu cu a lui Eliade[51]) este ...ntarea autorului monografiei către o concepţie antimetafizică, mani-...ă în îndepărtarea sa de Heidegger (citat totuşi[52]) şi apropierea de ...ttgenstein (citat şi el, cu celebrul *Tractatus logico-philosophicus*, ...ritor la lipsa de semnificaţie a unor termeni metafizici precum ...*ru*, *transcendenţă*, *spiritual*[53]) ; vorbind de „vidul de semnificaţie a ...vîntului «spiritual»"[54], Culianu devalorizează brusc un important

laitmotiv al publicisticii eliadiene, care exalta „primatul spiri
Înainte de a ne opri asupra acestui subiect, vom semnala adm
Eliade pentru talentul filozofic al lui Heidegger, exprimată
iunie 1944[55], spre a o contrasta cu antigermanismul lui Culian
mat într-un articol din 1990 şi pricinuit, între altele, şi de H
cf. „De ce mă bucur de cîte ori Germania are de înfruntat
bleme? Din mai multe motive (unul dintre ele este că l-a inv
Heidegger)..."[56]. Desigur, aici luarea de poziţie maliţioasă
filozofului german (vinovat, între altele, de complicităţi nazi
viza numai pe Eliade, ci şi pe Noica, în măsura în care, jucîn
vocabulele în stilul lui Heidegger, dar neevitînd etimologiile p
ci ridicîndu-le „forţat la culmea de mecanism conceptogen", în
de la Păltiniş contura „ruina şi caricatura heideggerianismului"

Digresiune despre spirit şi materie

O succintă trecere în revistă a accepţiilor date de Eliade *spiritual*
începe cu seria de articole din 1927 grupate sub titlul de *Itin*
spiritual şi s-ar întinde cel puţin pînă în 1949, cînd, în prima va
a unui studiu numit *Destinul culturii româneşti*, el găsea că,
război, „noua etapă a istoriei universale (...) se deschide sub s
primatului spiritualului"[58]. În 1927, egala valorile spirituale cu ce
creştinismului, preferîndu-le celor rezultate din economia pol
tehnică şi parlamentarism[59] Ciudat însă, în articolul *Moment nespir*
(1933), Eliade, parcă prefigurîndu-l pe antinomicul Eugen Ionesc
Nu, vrea o schimbare – „Dar, pentru Dumnezeu, în altă direcţie
aceea a spiritualităţii"[60]! Trei ani mai încolo, în *Destinuri român*
singura primejdie ameninţînd spiritualitatea românească era, dup
paşoptismul, văzut ca „maimuţăreală europeană" într-un moment
Europa era (lucru discutabil) *„antispirituală"*[61]. Căci exigenţa pri
„primatul spiritualului" se va menţine la Eliade după bravada din *Mom*
nespiritual, astfel că, spune el în 1951, „tînăra generaţie" a an
1925-1935 „a trăit exclusiv sub semnul spiritualului"[62], opunîn
politicii (de fapt, politicianismului, formă coruptă de politică) –
unde adeziunea ei la legionarism, resimţit ca mişcare non-politică[63]

Într-adevăr, în articolele de tendinţă pro-legionară, Eliade a agi
interminabil „primatul spiritualului", cînd de orice fel, „fie el laic s

[64], cînd exclusiv acela „al valorilor creştine"[65]. Oricum, aici se ...ntru el linia de fractură între lumea veche şi cea nouă: cea ...vedea în pîntec (primatul economicului şi al politicianismului)", „îndrăznea să creadă în Duh (primatul spiritualului)"[66]. Cu toate ... în *Piloţii orbi* (articol din 1937 cu titlul calchiat după *Il pilota* ... lui Papini), tot el situa discuţia la nivelul pînteculfui, vorbind ... proasta alimentaţie a neamului, ce-i scădea rezistenţa dinaintea ...ogen?) „element etnic bine hrănit, care mănîncă grîu, peşte, ... care bea vin în loc de ţuică"[67]

...imatul spiritualului" era totuşi, în contextul mai larg european al ..., un clişeu al nonconformiştilor şi al tinerei drepte[68]; la Eliade, ...ociat şi cu autonomia de principiu a spiritului, constînd în „a nu ... viaţa spirituală prin altceva decît legile spiritului"[69] – tautologie ... va răsfrînge mai tîrziu în opera-i ştiinţifică, aplicîndu-se fenome... strict religioase: „...fenomenele religioase posedă un sens religios ... se poate înţelege decît în chip religios", observa ironic într-o ... Daniel Dubuisson[70]. E adevărat că Schelling forjase conceptul de ...gorie (în opoziţie cu *alegoria*, care este descifrată doar printr-un ...stem de referinţă), menit a grupa fenomenele religioase, prin ...enţă autoreferenţiale[71]; în fond, şi Yahve se prezintă tautologic, „*Eu sînt cel ce sînt*" (Ieşirea, 3, 14). Dar tautegoria e o simplă ...etă, nu o elucidare şi, de altminteri, romanticii n-au izbutit s-o ...tituie complet „alegorezei"[72].

Culianu, recurgînd la Wittgenstein, nota în 1978 că „termenul de ...rit» confundă (...) «semnele propoziţionale», iar formula «creaţie ...nomă a spiritului» rezultată este destul de goală de semnificaţie"[73]. ...zia trebuie citită avînd în minte propoziţia 6.41 din *Tractatus logico-...ilosophicus*, în care Wittgenstein exila „înţelesul lumii" în afara ei, ...oarece, pentru a descrie un sistem ori, cu atît mai mult, a-l explica, ... necesar un metasistem, avînd un metalimbaj care să definească ...menii celui dintîi; altminteri, autonomia spiritului sau a religiosului, ...depăşită înspre un metalimbaj, cade în tautologie (trecem peste para...xul lui Bertrand Russell, conform căruia mulţimea tuturor mulţimilor ... se cuprinde şi pe sine, ca şi peste teorema incompletitudinii a lui Gödel, potrivit căreia un sistem logic nu-şi poate demonstra consistenţa ...cît printr-un sistem metalogic mai puternic – ele sînt oarecum înru...ite; amintim doar că, în nuvela *Dayan*, Eliade închipuie un tînăr ...matematician de geniu care obţine „ecuaţia absolută" printr-o critică a ...oremei lui Gödel).

În ce priveşte relaţia materie-spirit, pentru a preveni în
pripitei lor disocieri contrastive, Raymond Abellio va scrie că „a d
materia în raport cu spiritul (...) revine la a limita exprimarea sp
însuşi”[74], exprimare presupusă a se face tocmai prin intermediul m

În perspectiva a ceea ce a urmat, ideologia tinerei generaţii inte
cu spiritualismul ei, a fost interpretată ca prodrom al fascismulu
cele două ideologii care s-au împletit văzîndu-se „mai curînd o di
de grad decît de natură”[75]. De aceea, observînd că „experienţa ult
şapte decenii în Europa de Est a demonstrat posibilitatea triu
spiritului asupra totalitarismului”, Z. Ornea poate că implica prin a
mai de grabă decît o neaşteptată confirmare a eficienţei spiritualis
resurecţia dreptei în Est, de altfel încă o dată consonantă cu ten
europene de azi[76].

În multdiscutatul său articol din 1982, *Cultură română ?* (p
continuare-replică la cele două studii ale lui Eliade cu titlul *D
culturii româneşti*, sintagmă care apare şi în *Cultură română ?*), C
sugera că statul socialist fusese o împlinire a mesianismului inte
debutat sub auspicii spiritualiste şi se întreba, de pe poziţii antimeta
consolidate între timp: „Puşi în faţa realităţii de fapt pe care o im
politica mesianică – atît de diafană în începuturile ei spiritualiste
de dezolantă în tragicul ei final socialist – ne întrebăm dacă nu c
alternativa ei, adică blatul raţionalism demitologizant şi exclusiv c
nu este de departe preferabilă utopismului şi riscurilor sale”[77].
îndoială că da, însă Eliade şi generaţia sa execrau spiritul critic...

Angajare sau spirit critic ?

De-a lungul anilor, Mircea Eliade a oscilat între angajarea politic
independenţa pe care spiritul critic i-o prescrie unui scriitor. Astfel
1935, reflectînd la *Destinul lui Panait Istrati*, el opina că Istrati a g
dezicîndu-se de angajarea sa comunistă după o vizită în U.R.S.S.,
dezicerea însemna revenirea la spiritul critic abandonat din clipa în c
se „aderă la o atitudine politică militantă”[78]. Fără îndoială că, văzîn
Istrati un renegat din pricina erorii lui „de a se retrage, de a-şi mărtu
greşelile în public”[79] Eliade încă nu se gîndea că va avea să evit
însuşi, după război, acest tip de eroare ; deocamdată, proclama rit
„Singura şi marea armă a oricărui scriitor este independenţa sa faţă

formaţie politică"[80], ceea ce implica păstrarea spiritului critic. ...te astea, un an mai tîrziu, consemnînd îndepărtarea continuă de ...scu ca semn al vigorii intelectuale a României (?!), tot el stig... spiritul critic prin care Maiorescu şi Caragiale puseseră capăt „început de mesianism românesc", fiindcă o făcuseră, se pare, ...tur: „Spiritul critic este un lux pe care o cultură nu şi-l poate ...te decît tîrziu"[81]. La rîndul lui, Cioran, într-o scrisoare din 1942, ...azia de faptul că Hitler răpise spiritul critic unei întregi naţiuni[82] ... 1946, Eliade va uita de „marea armă a oricărui scriitor" şi va nota ...nal: „Teribila mediocritate a acelora care nu pot ghici aventura ...ală a anumitor adeziuni politice. (...) Normalianul care s-a înscris ...munişti după ce a citit *Zéro et l'infini* al lui Kœstler, deşi nici Marx, ...Engels, nici Lenin nu izbutiseră să-l convingă..."[83]. Nu e vorba aici ...l de inevitabila angajare predicată la ora aceea de Sartre (filozof ...l preocupa într-o oarecare măsură pe Eliade: în *19 trandafiri*, îi ...aproape *ad litteram* o frază din *L'Être et le Néant*[84], iar prima ...iune din capitolul VI al volumului *Aspecte ale mitului* se intitulează *...tul precede existenţa*, inversînd una din principalele teze sartriene ...), ci şi, probabil, de o anumită violenţă conţinută a intelectualilor, ...-i împinge la excese şi la transgresarea statutului lor, idealmente ...tru. Aluziv, Eliade se justifica, desigur, pe sine însuşi în fragmentul ...l, dar e un fapt că romanul lui Kœstler, ca şi cartea lui Maurice ...leau-Ponty, *Humanisme et terreur. Essai sur le problème communiste* ...47), oricît de antistaliniste şi abhorate de partidul comunist francez, ... adus acestuia în epocă, printr-un efect pervers şi nescontat, nume...le adeziuni[85]

Pe de altă parte, este posibil ca ruptura de Maiorescu, cel puţin în ...ul lui Eliade (căci, altminteri, ea era tipică pentru întreaga-i gene...ie[86]), să se fi datorat şi indispoziţiilor melancolice pe care i le trezea ...oldova.

...oldova şi melancolia

...tanistul Zalomit rostea în sinea lui, la începutul nuvelei eliadiene *Les ...ois Grâces*, numele unei plante: *Euphorbia moldavica id est impudica*. ...umele fiind inventat[87], oare de ce pentru Eliade, dincolo de datele ...uvelei, ceea ce era moldovenesc era şi neruşinat, cum sugerează

secvenţa „...moldavă adică impudică", desemnînd o inexis
de euforbiacee?

Mai întîi, Eliade a început să sufere din adolescenţă d
melancolie care, puse pe seama ramurii moldave din ar
genealogic („sîngele străbunului răzeş" din Tecuci), i-au p
1928 articolul *Împotriva Moldovei*, din ciclul *Scrisori către*
cial: „Viciată în rosturile ei lăuntrice, Moldova altoieşte în c
neorganizate germenul unei feminităţi capricioase şi adorabil
pentru care, acuzînd-o că e „lipsită de eroism", declară că o u
acelaşi an, îl prelucra poetic-delirant pe Papini în articolul
virilităţii. În 1935, opunea „excesului de sentimentalism mol
Bucureştiul, desemnat drept „centru viril"[89], iar în 1938, ami
de primul din această serie de articole, nota că literatura moldov
cu tristeţea, melancolia şi descompunerea ei, „putea deviriliza
raţie întreagă"[90]

Mai tîrziu, va înţelege că desele-i căderi în melancolie rep
modul său propriu de experienţă religioasă, aparent singurul pe
dăduse Dumnezeu[91]. La 5 martie 1945, pare a descoperi că aces
de melancolie îi erau determinate de funcţiile seminale, pe ca
credea peste măsură de active[92]; va consulta şi un neurolog, de
va afla că melancolia are cauze... spirituale, în schimb „celelalte
(de neurastenie), alternante sau simultane cu melancolia, erau
rate unei „hipersexualităţi nesatisfăcute"[93] Într-adevăr, la 11
1945 îşi atribuie melancolia amintirii Ninei (care se stinsese din v
20 decembrie 1944 de cancer, ascunzîndu-i diagnosticul), iar n
tenia – insatisfacţiei erotice, pesemne cronice, a cărei vindecare
necesitat, scrie el, o amantă în regim non-stop, „zi şi noapte"[94]!
tasma lui Ştefan Viziru, eroul romanului *Noaptea de Sînziene*, de a
sfinţenia iubind două femei deodată (din aceeaşi pricină, Pavel A
se sinucide în romanul anterior, *Întoarcerea din Rai*), precum şi iub
reale ale lui Eliade însuşi, adesea concomitente (Maitreyi şi J
Sorana Ţopa şi Nina Mareş), dovedesc cel puţin că o singură femei
i-ar fi suportat exigenţele erotice neîntrerupte, de „zi şi noapte".

Vom lăsa psihanaliştilor plăcerea de a descifra secvenţele spiri
lism-melancolie-moldovenism-feminitate-hipersexualitate-acces la e
rienţe religioase (unde ar intra şi legionarismul), *versus* virilitate (
din nou hipersexualitate)-eroism-legionarism-spiritualism (din nou)
Opoziţia şi, în acelaşi timp, circularitatea lor sînt afine (chiar dacă n
explică direct) cu predilecţia lui Eliade pentru *coincidentia opposito*

ile, ultima manifestată atît în articularea unei teorii a ciclurilor (mai bine zis, în aderarea la o asemenea teorie), cît şi în rotirea propriilor sale teorii, reluate de la o carte la alta, la fel cum şi Henry Corbin[95] Ne vom întreba doar în ce măsură originea ncască a lui Culianu şi chiar o anumită relaţie genealogică a sa tul critic maiorescian (printr-un strămoş junimist, „papa" Culianu) putut predestina „despărţirile" de Eliade.

morfologie la morfodinamică

numit şi „tratatul morfologic", *Tratatul de istorie a religiilor* at de Mircea Eliade în 1949 la Payot prin contribuţia mai multor tori, între care şi Mihai Şora, era „una dintre prelucrările majore orfologiei goetheene"[96] Eliade a nutrit dintotdeauna admiraţie u Goethe (probabil pînă cînd, în fine, la 11 decembrie 1941, îşi dinţa *Jurnalului portughez* convingerea că îl depăşise ca orizont ctual[97]...) ; din păcate însă, morfologia goetheană, trecută prin ntism, evoluţionism darwinian şi pozitivism, îşi asociază o dimen- e cronologică şi ceea ce era un joc de asemănări şi diferenţe în nta ei iniţială devine unul de apropieri şi îndepărtări, încît formele mai recente de pe scara evoluţionistă ajung a fi socotite superioare r dinaintea lor[98]. Ernst Haeckel va devia astfel morfologia înspre sm, căci determinismul său filogenetic (ştim că el formulase, în 2, legea potrivit căreia ontogenia repetă filogenia), predictînd for- e vieţii sociale în sens evoluţionist şi pozitivist (de superioritate a r mai recente şi de progres necontenit al lor), va căpăta o întrebuin- e rasistă, drept care Haeckel face astăzi figură de proto-nazist[99]. Încă ntă, Eliade se slujise aşadar de un instrument compromiţător şi înve- it, căci morfologia lui Goethe, aidoma fenomenologiei religioase, feră de „neputinţa de a explica transformările istorice"[100]

Culianu nu i-a criticat *Tratatul...*, ci l-a ignorat sau l-a făcut să pară bsolet – era conştient că nu trebuia să atragă atenţia asupra ideilor de erete ale maestrului său, voind în acelaşi timp să se debaraseze de le ; aşa se face că a recurs la biologul scoţian D'Arcy Wentworth Thompson (*On Growth and Form*, 1917) ca antidot la abuzul de mor- fologie, pe care a înlocuit-o cu morfodinamica[101], un fel de sistem generalizat de infinite transformări, pornite de la permutarea unui număr finit de elemente.

Trebuie spus că şi Pettazzoni, recunoscut de Eliade ca
său, încercase încă din 1924, în *I Misteri*, reconstruirea unei „
dinamice"[102]. Cît îl priveşte pe Eliade, *Jurnalul portughez* m
la 8 februarie 1945 că dinamica îi părea o falsă modalitat
(*esse*)[103] ; în plus, toată opera sa refuză istoria, predicînd (sau p
la popoarele arhaice) ieşirea din ea – o imposibilitate (sau, res
fals), nota Pettazzoni în *Gli ultimi appunti* : anti-istoricismul
se vădeşte savantului italian a avea rădăcini biografice, fiindcă n
din vreo cercetare istorică ori filozofică, ci din „trista epocă
trăit Eliade, la fel ca noi toţi, şi, poate, din vicisitudinile sale pers
Sau să se fi contaminat Eliade de la indieni, „poporul de mare c
cel mai *achron*, cel mai lipsit de simţul importanţei cronologiei
au existat"[105] ? Rămîne şi aceasta o ipoteză, cu amendament
epoca-i de activ militantism legionar, Eliade îmbrăţişa entuzia
că „misiunea României este de a face istorie"[106], voinţă „istor
din care se născuse, după el, şi Mişcarea legionară însăşi[107]

Termenul de *morfodinamică* însă este invenţia din 1876 a lui A.
menită a da seama de „un eveniment în spaţiu-timp"[108] ; după C
ea este redevabilă permutărilor de litere obişnuite în Kabbalah[109],
decelîndu-le un principiu de generare computaţional, el le desc
dezvoltare fractală. Aşa se întîmplă în natură (fenomen dov
Thompson, cu transformările matematice ale unui os de la un an
altul) şi aşa funcţionează şi mintea omenească, creînd sisteme f
(religie, filozofie, ştiinţă şi chiar literatură), în care îşi conte
fascinată, propriul ei mod de funcţionare[110]. Lumea este descrisă
ca o sumă de structuri fractale care „interacţionează în chipuri
poate de ciudate, formînd alte sisteme, al căror tipar general, de
rătoare complexitate, poate fi numit istorie"[111]. Fostul său stu
Nathaniel Deutsch, observa că, analizînd în felul acesta nişte „ob
ideale", Culianu, ca şi cum s-ar fi plasat el însuşi într-o a
dimensiune, „încerca să rezolve cu ingeniozitate problema isto
transcendînd-o"[112]. Aşa fiind, îl moştenea el oare pe Eliade, cu
ieşire din istorie ulterioară eşecului legionar, sau, încă o dată, îi mod
o concepţie, dezactivîndu-i presupoziţiile metapolitice ? A doua vari
este, cu siguranţă, mai plauzibilă. Graţie acestui procedeu, şi spirit
lismul eliadian dobîndeşte, sub forma de *mind games*, „jocuri ale min
(*mind* şi *esprit*, termeni polisemici în engleză şi franceză, limbi în c
şi-a scris Culianu cărţile cu această problematică, includ şi accepţia

pe lîngă aceea de *minte*), o întrebuinţare euristică nemetafizică, tuşi în cadrul idealismului, căci *spaţiul mental* era la Culianu al (...) decît lumea în care trăim"[113] : lumea este prefigurată în nte de a veni la existenţă.

ai mult, potrivit lui Culianu, „toate sistemele sînt infinite şi tind oreze toate posibilităţile de care dispun", încît, „îndeajuns rulate p", ele vor tinde să se suprapună[114] ; numai că, din diverse motive, eral cauzate de interferenţa jocurilor de putere[115], sistemele nu la deplină dezvoltare şi topire într-un unic sistem, astfel că mereu ul se reia de la capăt, dintr-o altă direcţie. Indubitabil, este crisă aici şi concepţia lui Eliade despre eterna revenire a identi- (v. în special *Le Mythe de l'éternel retour*), în care nimic nou nu ne pe lume, de fapt: „Orice se întîmplă e întotdeauna resimţit iv ca repetare a unei prime dăţi", ceea ce înseamnă că avem de re dată nişte copii, originalul în sine întîmplîndu-se o singură dată, *llo tempore* – remarca un cercetător care comenta faptul ca pe o le a primei dăţi" şi-i atribuia lui Eliade, „literator ratat", un discurs do-ştiinţific, ale cărui teme sînt de regăsit la cel ce l-a făcut cunoscut talia, respectiv Cesare Pavese[116]. Exact acest discurs pseudo-ştiinţific transformat de Culianu într-unul cu armatură ştiinţifică şi, în ecinţă, mult mai puţin atacabil.

În plus, ca studiu aplicat „obiectelor ideale" existînd în propria lor ensiune logică, morfodinamica ar presupune şi rechestionarea de re Culianu a lui Goethe, care îi scria lui Herder, la 17 mai 1787: *Urpflanze* e menită a fi cea mai stranie creatură de pe lume – Natura şi ar invidia-o. Cu un asemenea model (...) va fi posibil să se venteze plante *ad infinitum*. Vor fi nişte plante strict logice – adică, iar dacă nu există în fapt, ele ar putea exista – n-ar fi doar umbre sau uri picturale ori poetice, ci ar poseda un adevăr intern şi necesitate"[117]. Deosebirea este că, la Culianu, „fluiditatea plastică a transformării" nu mai face necesar arhetipul: „modelul" de care vorbea Goethe e trans- ferat funcţionării minţii umane şi procedurilor ei (universale) de a-şi genera propriile hărţi, care sînt religia, filozofia, ştiinţa şi chiar litera- tura; avem de-a face, raţionaliza H.-R. Patapievici, cu „reformularea vechiului principiu al identităţii" din perspectivă morfodinamică[118] : nu mai imaginăm un *ce* ca substrat al transformărilor (o Fiinţă ce se mani- festă în anumite modalităţi de a fi), ci ne străduim să descifrăm regulile de funcţionare a minţii umane, analoge celor ale unui computer (mecanism

mai mult sau mai puţin rudimentar în care ea se ipostaziază). este că aceste reguli se aplică şi în mersul naturii, adică într-un aparent independent de mintea umană ; că şi omul e o creatu parte din natură nu cred că rezolvă prea mulţumitor mister cum, la prima vedere, nu l-ar rezolva nici presupoziţia tacită de H.-R Patapievici lui Culianu, anume că morfodinamica ob naturale şi cea a obiectelor ideale (religie, filozofie, ştiinţă etc. abordate deopotrivă prin „noua topologie matematică şi teoria lilor"[119], ceea ce ne-ar duce cu gîndul la o continuitate minte- interior-exterior, cel puţin structurală, de nu şi substanţială – semna, pur şi simplu, că navigăm într-un *continuum* al propriei minţi *şi* cînd ne mişcăm în spaţiul înconjurător, el însuşi o i (măcar pe jumătate) interioară ; poate că textele de ficţiune Culianu tocmai asta sugerează, dar conjectura mi se pare vertigi mult mai uluitoare decît celebrul *incipit* schopenhauerian : „Lum reprezentarea mea", ori chiar decît propoziţia lui Berkeley, „*e percipi*" (toate înrudite)[120]... Şi totuşi, există la Culianu o echiv funcţională implicită *Dumnezeu = mintea umană desfăşurată la nit = univers în întregul său*, care îl desemnează drept un adevărat troian" strecurat în edificiul academic occidental (în măsura în acolo se poartă încă fidelitatea faţă de materialism şi pozitivism) „penetrare" mult mai subtilă şi mai eficace decît a lui Eliade, propusese adoptarea deliberată a unei asemenea strategii[121].

Repetiţii, dispariţii şi abolirea istoriei

La 26 septembrie 1942, Mircea Eliade nota în *Jurnalul portughez* avea oroare de ceea ce nu se repetă[122], repetiţia fiind pentru el o cale ieşire din timp, din istoria pe care o abhora după ce i se vădise că voi de a o face, către care îndemnase el însuşi în perioada-i de militantis legionar, era o iluzie păguboasă ; *Le Mythe de l'éternel retour*, public în 1949 la Gallimard, este o carte construită în întregime pe ideea c în universul omului arhaic, repetarea continuă a arhetipurilor nu num că era condiţia atingerii adevăratei realităţi, ci antrena şi abolirea perio dică a istoriei, spre a regenera timpul uzat[123]

Arhetipurile care se repetă sînt, după Eliade, nişte „modele exem plare" lansate pentru prima oară de anumite „Fiinţe supranaturale mitice"

timp primordial (*illud tempus*) situat în afara timpului, adică fapte „transumane"[124]. Strămoşii mitici ai umanităţii erau nemu- şi trăiau într-un cosmos „atemporal şi inalterabil"[125] Desigur, ritori fiind, ei pesemne că mai supravieţuiesc şi azi pe undeva – sălăşluiau în zone „paracosmice"[126], destul de enigmatice ca atare, ne putem întreba, ce altceva ar fi să mai existe în afara (*cf.* gr. „alături de") cosmosului ? Cu aceste teorii incontrolabile, Eliade ropic de *science fiction* ; nevoia stringentă de a explica într-un fel ille îl face să adere fără nici o distanţă critică la poveştile umanităţii ice (şi acestea nişte reconstrucţii). În realitate şi cel puţin în privinţa lui gnostic, căutarea originilor este „frustrantă" şi inutilă, scria anu : originea miturilor e întotdeauna cognitivă, aparţine minţii enilor, care reacţionează identic (numai) în condiţii identice[127]

Nici teoria veşnicei reîntoarceri nu e atît de simplă pe cît pare : dacă duce la Eliade la instalarea într-un continuu „prezent atemporal"[128], glosatori ai aceluiaşi subiect socotesc că, bazată tocmai pe uitarea zentului, veşnica reîntoarcere nu face decît să basculeze trecutul în tor sau că, într-o viziune spaţială, „întorsul" reîntoarcerii ar putea fi ceput ca aşternîndu-se riguros peste „dus" şi anulîndu-l, dar, în onologie, „întorsul" prelungeşte „dusul" şi „ne incumbă ca viitor"[129], ști veşnica reîntoarcere s-ar dovedi imposibilă tocmai în timp ; *repe- ția, în loc să abolească istoria, o prelungeşte.*

Dar aici ne interesează mai curînd acea concepţie a idealismului dian după care ceea ce se repetă la nesfîrşit este iluzoriu şi provoacă orinţa ieşirii din timp[130] ; ea ar putea fi o cheie pentru sensul major al omanului lui Eliade, *Noaptea de Sînziene*, care, pentru Matei Călinescu, încurcă în simbolisme şi rămîne relativ indescifrabil[131]. Or, în clipa în care eroul romanului, Ştefan Viziru, are „un sentiment tulbure că situaţiile încep să se repete"[132], prietenul său, Biriş, îi povesteşte legenda „schivnicului" Narada, care, voind să afle de la zeul Vişnu secretul puterii sale, incomprehensibila Maya, se pomeneşte proiectat în altă viaţă, unde trăieşte 12 ani[133], după care îl reîntîlneşte pe zeu şi află că abia trecuse o jumătate de oră (povestea este adaptată şi de Galaction în *Moara lui Călifar*). Înţelesul legendei este acela pe care i-l dădea Malraux, înălţînd a doua existenţă a lui Narada la valoarea celei dintîi : „Nu pentru că fusese un vis a doua existenţă a lui Narada nu contează, ci pentru că fusese la fel de reală ca prima"[134] Egalînd-o pe prima, a doua existenţă a ascetului indian se şi resoarbe în ea, potrivit unui

mecanism deseori prezent în literatura îndeobşte de coloratur ce pune în scenă dubluri : cînd dublul egalează modelul printr perfectă, se produce o dispariţie, căci „imitaţia perfectă nu imitaţie, ci obiectul însuşi"[135] – o clonă cu o existenţă insupor precum în cazul clonelor reale din zilele noastre, cu o viaţă scurtă decît a „originalului". La asta să se fi gîndit Blaga c spre a-l păzi pe Marele Anonim de reduplicare, l-a înzestrat cu „cenzurii transcendente" interzicînd făpturii să urce pînă la

De asemenea, Otto Rank cita, după Frazer, credinţa că u cărui copil îi seamănă frapant urmează să moară sau, amint „fobia omonimiei" în nuvela *William Wilson* de Poe, că omoni copii prevesteşte dispariţia unuia din ei[136]. La rîndul lui, cu tri *Portretul lui Dorian Gray* de Oscar Wilde, Ernst Jünger ob întîlnirea cu sine semnifică, între altele, şi „nimicirea omului reflectarea sa"[137]

Exemplele literare s-ar putea înmulţi (Bioy Casares, *Inv* *Morel*; Borges, *Oglinda de cerneală*; Maurice Renard, *Gl* *Comacchio* etc.); oricum, cînd dublurile nu dispar, lumea parodică, *cf.* „E limpede că lumea e pur parodică, adică fieca pe care-l privim este parodia altuia sau acelaşi lucru sub o dezamăgitoare. (...) Astfel, plumbul este parodia aurului. Ae parodia apei. Creierul este parodia ecuatorului. Coitul este crimei"[138]...

La Eliade, dispariţia lui Zerlendi din nuvela *Secretul doc* *Honigberger* se datorează reconstituirii exacte a drumului iniţiatic de Honigberger pînă la propria-i dispariţie. Cît îl priveşte pe Viziru din *Noaptea de Sînziene*, obsedat de ieşirea din timp, lege Narada şi Vişnu este o *mise en abyme* (o redublare textuală) a sale: la 12 ani după ce năzărise dispariţia automobilului iubi într-o pădure (care este „un simbol al lumii de dincolo"[139]), în n de Sînziene (cînd, spune folclorul, cerurile se deschid[140]), sc petrece aievea, sub forma unui accident; desigur, automobilul doi prăbuşindu-se într-o prăpastie în noaptea ce oferă o deschid direcţie contrară trimite la „curba redempţionistă" recuperată de i narul romantic de la gnostici şi care „descrie totdeauna o urcare po de la o cădere, o răscumpărare pornind de la o vină"[141] : spre a aj „sus", trebuie s-o iei de „jos", cele două direcţii fiind de altfel ec lente la Heraclit, citat în acest sens în nuvela *În curte la Dionis*, u

...sim şi rezonanţa legionară a acestei dialectici: schimbarea (obţinerea „omului nou") e proiectată aici, sub un văl orfic, a ... „de sus, prin elite, *ci de foarte jos*, de la oamenii de rînd...": ...a lucrau şi echipele mobile de legionari, cutreierînd satele şi ... să-i obişnuiască pe ţărani cu duşurile calde şi săpunul[142]? ...nou" avea măcar meritul de a nu suporta murdăria...

...cvent credinţelor sale, Eliade îi oferă lui Ştefan Viziru ieşirea ... dorită printr-o repetiţie (respectiv, realizarea premoniţiei perso...; dar şi prin moarte şi, atunci, să nu fie repetiţia aceasta o ..., chiar dacă e urmată de o dispariţie?

... revenim, în fine, la Culianu, abolirea istoriei este, în varianta ...itivă, în care istoria reprezintă o intersecţie secvenţială a unor ... fractalice de origine mentală, de neconceput: cum să anulăm ... noastră minte, în orizontul căreia, pe deasupra, nu sîntem decît ...staze predictate de funcţionarea ei fractalică, aidoma poziţiilor ...ere din tabelul lui Mendeleev? [...]

...a Eliade în India: o experienţă capitală?

... a păstrat o tăcere suspectă asupra „iniţierii" sale din India, care ...sperat pe Claude-Henri Rocquet, interlocutorul cărţii de convor... el: „...nu mai ştiu ce să cred. (...) Aveţi un dar aproape diabolic ... risipiţi auditorul în mijlocul unor povestiri în care nu mai este în ... desluşească adevărul de minciună, nici stînga de dreapta"[143]. ...mult, a lăsat a se înţelege că o parte esenţială din experienţa sa ... a transpus-o ficţional în nuvela *Secretul doctorului Honigberger* ...), fidel unui vechi *topos* iniţiatic („tradiţiei indiene", îl limitează ...care impune ca doctrinele esoterice să nu fie dezvăluite marelui ...c, ci numai transmise pe cale directă de la maestru la discipol sub ...ea tainei şi adesea nici atunci într-o manieră verbală – doar prin ...monstraţie. Despre nuvelă însă, el spune: „Libertatea artistului de ...venta» mi-a îngăduit să sugerez mai mult şi mai precis decît aş fi ...it într-o descriere strict ştiinţifică"[144], adică să ateste, cu scuza ...unii, realitatea unor experienţe yoghine precum transa, levitaţia, ...parea de viu, moartea aparentă sau invizibilitatea; în parte, mai ...dase subiectul în 1937, în studiul *Folklorul ca instrument de cunoaş...*, sub motivul unui atac împotriva istoricismului veacului al XIX-lea,

care, deşi se baza pe „*primatul documentului*", exclud documente ce probau existenţa reală a unor fapte contrar precum incombustibilitatea şi levitaţia[145]. Acestea, calificate dinţe folclorice, ar dovedi că îndărătul tuturor credinţelor de stau „*fapte concrete*"[146], ceea ce ar da credibilitate şi invi supravieţuirii sufletului etc.[147]. În mod straniu, Eliade pare îns în calcul critica surselor, care justifică ignorarea unora dintre chiar şi aşa, el admite, spre final, că e vorba de „fenomene *în actuala condiţie umană*, nu le mai putem controla experim Citit corect aşadar, acest studiu de aparenţă ştiinţifică este tot o oricît va fi inflamat el imaginaţiile. Totuşi, aşa s-a născut o faimă de *guru* a lui Eliade, de iniţiat în practica yoga (pe care a în mai multe cărţi, începînd cu o teză de doctorat susţinută la B în 1932), inclusiv în varianta ei tantrică. Latura aceasta a activit învăluită într-un bine calculat mister a contribuit din plin la rel interesului faţă de cărţile şi persoana lui în rîndurile generaţiei *power* din Statele Unite, aflate în căutare de experienţe exotice, şi iniţiaţi în ocultisme de toată speţa.

Ce e adevărat însă din toată aura plutitoare în jurul stagiului al lui Eliade? Nu mare lucru, mai degrabă aceeaşi voinţă de mist manifestată peste tot în cuprinsul operei sale. Într-o schiţă rapid penetrantă, care a fost publicată cu titlul de *Secretul doctorului E* ca prefaţă la o culegere din nuvelele sale traduse în greceşte în Culianu, vădit amuzat de descumpănirea lui Claude-Henri Ro pomenită mai sus, nota fulgurant: „...e rezonabil să credem că rienţele yoghine ale lui Eliade nu l-au purtat în alte lumi, cum păr să ne sugereze cu o discreţie elaborată", şi că nici „nu-şi căpătase chiderile către sacru în vreun chip obişnuit, prin folosirea vre tehnici, cum ar fi yoga sau altele"[149] Or, mai recent, Liviu Bordaş tînăr studios versat în indianistică, a refăcut pe teren itinerariul Eliade în India, publicîndu-şi rezultatele sub acelaşi titlu de mai su lui Culianu, probabil ca o confirmare a spuselor lui[150]: asupra stagi indian al lui Eliade, scrie Liviu Bordaş, pluteşte „o umbră de îndoial căci el „lasă impresia că a vrut să mistifice anumite aspecte ale vi şi personalităţii sale"; de pildă, cele şase-şapte luni de sihăstrie Rishikesh şi Svarga-*ashram* „nu au fost nici şase şi nici de sihăstrie" numai trei luni, „dar şi acestea au fost punctate de călătorii şi vizite p împrejurimi", de întîlniri cu „multă lume" chiar în *ashram*, şi de luc

de pe malul Gangelui, la romanul *Lumina ce se stinge*, la teza ...rat şi la articolele pentru *Cuvîntul*. Timp fizic pentru vreo ... În aceste condiţii, n-a avut de unde fi (un yoghin îi propusese ... alături de el 12 ani pentru o adevărată iniţiere, altă alternativă ...şi petreacă 15 ani într-o mînăstire lamaistă!). Prin urmare, ...n-a urmat tehnici yoghine „decît episodic", căutarea sa canto... la „preliminariile şi la suprafaţa fenomenului pe care îl studia". ... Shivananda nu i-a fost *guru*, „în sens tradiţional" Structural, ... „nu era un contemplativ (...), ci un ambiţios", conchide Bordaş. ...ecinţă, experienţele sale indiene au fost în mare măsură contra... şi literaturizate – lucru de care, în epocă, măcar Constantin Noica ...npiliu Constantinescu şi-au dat seama. Desigur însă că, luînd de ...relatările lui Eliade, nu puţini s-au păcălit – Sergiu Al-George[151], ...alţii, ori eu însumi[152]. Uneori, chiar Eliade are ezitări în privinţa ...lunii descoperirilor sale: bunăoară, el spune că a descoperit ...ntul ireductibil al etnosului românesc, acea „religiozitate cosmică" ...nă culturii aborigene indiene, culturii balcanice şi celei tradiţio... ţărăneşti, din Europa occidentală, constatînd, în India, rezistenţa ...ntelor pre-ariene[153], dar, într-un interviu din 1979, în *L'Express*, ...siunea se inversează, *cf.* „Am ales India din două motive: gîn... indiană şi, mai cu seamă, cultura ţărănească, păstrată acolo ...tă"[154], ceea ce abia la faţa locului constatase, nu înainte, cînd ...ese" India.

...şi totuşi, i-a folosit la ceva lui Eliade stagiul indian? Judecînd după ...ra sa, înclin să cred că două au fost adevăratele-i descoperiri în ...ia: necesitatea suferinţei, a catastrofelor şi dezastrelor întru „mîn...e", deci, *grosso modo*, a răului în economia binelui, şi, pe de altă ...te, drogurile[155]. [...]

...econstrucţia mitului

...n toamna anului 1925, Mircea Eliade asistă ca proaspăt student la ...prima lecţie de metafizică" a conferenţiarului Nae Ionescu, intitulată ...*ust şi problema mîntuirii*. Povestită în *Memorii*, întreaga scenă e încăr...ată de o teatralitate înfiorată, vecină cu extazul: amfiteatrul e arhiplin, Nae, primit cu aplauze pe care le opreşte de îndată, suscită „o linişte ...efirească" începînd să vorbească, în timp ce, pe sub sprîncenele-i

„arcuite mefistofelic", face parcă sala să fulgere „cînd îşi privirile pe neaşteptate dintr-un perete în altul" ; pe parcu expuneri neconvenţionale, fascinante pentru auditori, care au că asistă la naşterea în direct a unei gîndiri vii şi originale (c pare să fi fost întocmai cazul, ar zice Marta Petreu[156]...), v harismatic desfăşoară un joc al mîinilor („cele mai frumoas expresive" văzute de Eliade, conform mărturiei sale), ce-i acon gîndirea ca un al doilea spectacol ; în strania hipnoză colectivă i timpul trece pe nesimţite[157] etc.

Nu avem de la vreun auditor o descriere a felului în ca receptată prima Nathaniel Colver Lecture ţinută de I.P. Cu Divinity School din Chicago, în vara lui 1987 ; dar, ca o repli timp, prelecţiunea sa se intitula *Dr. Faust, mare sodomit şi necro* Aici, Culianu îşi pune problema dacă n-ar trebui renunţat la c de mit, mai ales că, precum în cazul lui Faust, e vorba de un „ formal, vid, ales pentru a transmite sensuri contradictorii" ; valează mitul cu „*repetiţia unei intringi goale purtătoare de mesaje*", cu „*un mecanism de iluzionare menit să stabilească o arbitrară şi prin urmare iluzorie continuitate în lumea altminteri toare şi mereu schimbătoare*" Nu există un invariant al vreunui doar o schemă goală, „o non-entitate", un fel de ramă constînd pură „*voinţă de a repeta* o naraţiune supusă reinterpretării cont aşadar umplută cu variante succesive, diferite uneori pînă la contra

Lui Eliade, definiţia „cea mai puţin imperfectă" a mitului i se a fi următoarea : „...mitul povesteşte o întîmplare sacră ; el rel un eveniment care a avut loc în timpul primordial, timpul fabu «începuturilor» (...). Este aşadar întotdeauna povestirea unei «cre ni se dă seama de cum a fost produs, cum a început ceva *să fie*"[1 aici pornind şi abia mascînd un bizar reducţionism, istoricul reli îndreaptă apoi toate miturile înspre mitul cosmogonic, la car „participă într-un anumit fel", deducînd din aceasta că „toată mito este o ontofanie"[160]. Culianu acuză însă existenţa multor mituri n-au nimic de-a face cu creaţiunea şi originile lumii ; ca varian nici unui invariant, pure vicarianţe, ele trebuie integrate „într-un s mitic ale cărui secvenţe sînt acordate diferit cu întregul, potrivit priului lor potenţial semantic"[161], unde „sistem" trebuie înţeles ca voltare logică a unora şi aceloraşi premise de bază ale gîndir dezvoltare nu neapărat realizabilă istoriceşte în întregime[162].

loc, şi Eliade accentua repetiţia *povestirii exemplare* care este punînd chiar că acesta „îşi află sensul şi valoarea în chiar sa", dar nu cauzată de schimbările de sens corespunzînd unor mări mentale, inclusiv sociale, ca ulterior la Culianu, ci motivată ic, emanaţionist, prin preaplinul „epifaniei primordiale", care puizează într-o „singură manifestare"[163]

departe, cînd Culianu expune o teorie dinamică a mitului văzut es, în opoziţie „cu interpretarea sa curentă ca *naraţiune*"[164], este că el se referă încă o dată la Eliade fără a-l numi şi la modul lui ta mitul, pe care-l modifică în sens cognitiv, mutîndu-i accentul conţinut (instabil, variabil) pe structură : „...iar structura este o narativă care provine din permutarea unor personaje (...). Orice e aşadar o transformare a altuia şi o permutare a unor funcţii", uga el mai tîrziu, într-un articol din 1990[165]. A pleca de la o une mitică şi nu de la mintea umană şi regulile ei computaţionale re ia naştere (şi) mitul, înseamnă a pleca de jos cu speranţa de a sus – iluzie deşartă : „În analiza cognitivă, dacă pleci de jos nu nicăieri", încheie Culianu[166], refuzînd inducţionismul în care s-a lăcut Eliade mai cu seamă în *Tratatul de istorie a religiilor*, unde rierea şi compararea miturilor, riturilor, hierofaniilor şi simbor religioase (adesea insuficient individualizate, cel puţin cele două orii din urmă) întîrziau cam mult la acest nivel, pentru ca apoi, , în virtutea unui determinism arhetipal, să se ridice la cîteva dele exemplare" şi, în cele din urmă, acestea să se verse toate în ogonie.

nul nou", „noul umanism", rogramarea viitorului

cea Eliade pleda înfocat, în anii 30 ai veacului trecut, pentru realizaunui „om nou", avînd „un alt sens al existenţei"[167]. Faptul că această enţă a trecut şi în bagajul ideologic al comuniştilor n-are de ce rinde : este un vechi ideal, de sorginte esoterică şi religioasă, care bîntuit pe toţi reformatorii, de la alchimişti la comunişti, devenind la unii la alţii (de nu fiind de la bun început) un clişeu utopic. Oricine voit să schimbe ceva pe această lume s-a lovit de vechile mentalităţi manente şi a înţeles că fără eradicarea lor nimic nou nu se va putea

obţine. Cei vechi, mai puţin grăbiţi, preconizau mutaţia pro
de la om la om, prin tehnici iniţiatice şi, oricum, limitată ma
o elită ; modernii, mai nerăbdători, au inventat tehnici de re
masă şi de suprimare a celor nereeducabili. În toate cazu
nou" trebuia să treacă, spre a se forma, printr-o serie de c
probe iniţiatice, fie ideologice ori de altă natură.

Legionarii, în a căror strună cînta Eliade, au pariat pe vir
lor nou trebuia să aibă o croială eroică şi să fie chintese
calităţilor umane, *cf.* „Tot ce-şi poate imagina mintea no
frumos ca suflet, tot ce poate rodi rasa noastră mai mîndru,
mai drept, mai puternic, mai înţelept, mai curat, mai muncl
viteaz, iată ce trebuie să ne dea şcoala legionară ! "[168]. De
dreptate, cei doi Paleologu, tatăl şi fiul, într-o convorbire
generos pusă la dispoziţia publicului alfabetizat, îi asemănau pe
cu bogomilii şi catharii[169], acei „puri" care nici ei nu supor
tecul. Desigur, cu toţii au eşuat, negociind prost cu natur
amestecată dintotdeauna.

După război, Eliade a uitat de „omul nou" şi şi-a modif
pledînd pentru un „nou umanism", care nu avea să fie o repl
„vechi", ci o mai cuprinzătoare integrare a descoperirilor rece
nucleară, psihologia abisală) în acela, pe fondul dialogului dintre
şi alterităţile exotice, arhaice, asiate ce-şi făceau intrarea în
„pentru a se ajunge la o cunoaştere totală a omului"[170]. În ace
însă, el rămînea credincios „dogmei tradiţionale care proc
esenţialul precede actuala condiţie umană"[171], invers decît l
pentru care, în cazul omului şi numai al lui, existenţa preced
astfel că – preciza corifeul existenţialismului francez – despre c
poate spune nimic înainte ca el să-şi încheie existenţa, adică pr
ce i se atîrnă n-au nici o noimă cîtă vreme devenirea lui nu s-
dată pentru totdeauna. În momentul cînd vom putea califica în
omul, drept „nou" sau oricum altcumva, istoria lui se va fi
pentru Sartre, un eventual „om nou" ar fi fost *ipso facto* un om
În fond, şi pentru Eliade era de aşteptat acelaşi rezultat, în m
care omul se tot îndepărtează de esenţial, care era situat *in illo t*
Degringolada istorică nu poate duce decît la un cataclism,
Eliade îl presimţea, cu insistenţa chiar a unei obsesii, ca d
atomic ; de aceea, în ultimele sale proze (*Dayan*, *La umbra unu*
apare ideea alcătuirii unei noi Arce a lui Noe, care să salveze

spaţiu cu alte dimensiuni", o elită capabilă de a reface civilizaţia i degrabă cultura) umană prin anamneză.

Însă natura umană modificabilă? În mod cu totul surprinzător, va declara că nu, *cf.* „Atîta vreme cît va [*sic !*] dăinui noaptea , iarna şi vara, cred că omul nu va putea fi schimbat"[173] ! Dar na şi-a pus-o şi Culianu; el vorbeşte de unele experimente în ns, încercate „în lumea întreagă", spre a se determina „pînă oate fi maleabilă natura umană"[174]. Într-o introducere din martie o nouă ediţie americană a *Dicţionarului religiilor* (*Religion as a , Introduction to the Eliade Guide to World Religions*), Culianu, nd perspectiva cognitivă potrivit căreia există o unitate a minţii ţi care imprimă unitate tuturor sistemelor izvorîte din minte – , ştiinţă, societate, artefacte –, altminteri artificial separate, deduce easta că orice schimbare într-unul din sisteme le modifică pe i spre exemplu, „o schimbare în sistemul religiei ar afecta imediat celelalte sisteme care creează istoria"; astfel, religia funcţionînd n «program» de computer în interiorul societăţii umane (...), speranţa ca, prin intermediul unor transformări în sfera religiei, ul apropiat al societăţilor sau al grupurilor sociale să fie repro- t"[175]. În felul acesta, fără s-o indice expres şi inspirat de Max r (la care capitalismul deriva din protestantism), Culianu găseşte o e cognitivă unei posibile transformări a maleabilei naturi umane rin intermediul religiei, adică, pe de o parte, fiind vorba de o bare a viitorului (pe cea a trecutului o imaginase în proza *Căinţa a lui Horemheb*), reformulează în afara oricărui context politic metafizic compromis ideea „noului umanism" – şi, indirect, a lui nou" – care l-a preocupat şi pe Eliade. Pe de altă parte, gramarea viitorului, mai tulburător, presupune cunoaşterea progra- l, adică a viitorului aşa cum ne incumbă el „de la sine"; îl credea Culianu într-atît de nefast încît să-i dorească sau cel puţin să-i dă posibilitatea de a fi schimbat (am văzut că Eliade, la rîndul lui, ştepta la o catastrofă nucleară)? Şi atunci avea el oare acces la viitor îl putea pur şi simplu deduce, explorînd dezvoltările fractale ale utului şi mai cu seamă pe ale prezentului? Unele proze ale sale, exe interesului pe care-l avea pentru magie, ilustrează ficţional astă ipoteză; astfel, Al-Kindi din *Stăpînul Sunetului* ambiţiona „să muleze toată ştiinţa lumii", străduindu-se să discearnă „*ceea ce este a prestabilit*", lucru pe care chiar îl izbutea, aflînd „dinainte ce avea

să i se întîmple de-a lungul unei zile întregi, anume privi la ceasul cînd se trezea din somn"[176]. Gya-zò din *Alergă* „ca orice magician, știa să deslușească semnele subtile ale d iar Tozgrec din textul cu același nume, grație facultății s preziceri „extrem de precise și corecte"[178], propune omeni nou mileniu „Jocul Adevărului", adică eradicarea secretelor nilor ; contrapartea dispariției esotericului nu duce însă la mai bună, atît doar că „deosebirile dintre oameni, idei și estompează din ce în ce mai tare", instaurînd un „imperiu m și la Culianu așadar schimbarea omului s-ar dovedi pîn imposibilă sau deloc atrăgătoare.

Fantasma arhetipului suprem

În povestirea *Ordinea secretă*, unde Culianu se proiectează u frastic și ironic în omonimul său Ioan din Cappadocia, es sistemul lui transferat ca erezie asupra personajului respec *„pretindea a fi construit o sistemă cu care putea prezice toate c ce aveau să fie vreodată cugetate, lumea asta nefiind nici ea cugetare printre altele, iar facerea ei avînd unicul țel de oamenilor prilejul să cugete*"[180]. Interesant aici este că „sis înfățișată printr-o comparație vegetală : ea decurge ca o „succe opțiuni. Seamănă întrucîtva cu o anghinare, ale cărei frunze s tuează indefinit, strîngîndu-se către centru. La o altă scară, fiec soană acționează aidoma uneia din frunzele diagramei, intrînd în de întrepătrundere cu celelalte, ca toate să-i formeze astfel m Centrul este insondabil ; în el converg toate lucrurile care au fo care nu au fost) și care vor fi (sau nu vor fi), iar haosul este e vîrfurile cele mai înalte ale ordinii"[181]. Insondabilul centru, El implodat și loc al tuturor virtualităților, este altminteri disipat în frunzele-persoane care-l alcătuiesc, astfel că fiecare din acestea par fragmentar, la omnisciența totului, a supremei totalizări care, de îmbină cele opuse („haosul este egal cu vîrfurile cele mai înalt ordinii"). Întrevăzînd o asemănătoare structură fractală a univers fără să o numească însă ca atare, Roger Caillois recurgea și el comparație vegetală : „Într-o zi, evocînd așezarea ramurilor bifid

Canare, scrisesem: «Lumea este un arbore asemănător.» arbore, chiar şi cea mai fină rămurea este consecinţa unui care, în mod regulat, din răspîntii în răspîntii, neîncetat identice, se ramifică într-o boltă de frunze minuscule. Uni- sfîrşeşte totuşi într-o înfrunzire vizibilă, ci se încheie prin palpabile şi reciproc permeabile (...). Ele dispar asemenea o clipă şi nu emană mai puţin dintr-un focar unic şi compact, fragile şi trecătoare ale acestuia. Fiecare idee care străbate ntă, fiecare vis care-l tulbură pe cel ce doarme rămîn undeva unei seve unice, ajunsă la acel capăt în care se imaterializează ţie infinită"[182]. Spre deosebire de Culianu, Caillois prelun- cul în metafizic, cu păstrarea arhetipului (trunchiul, seva sa la Culianu, invers, totul se petrece în mintea umană, iar arhetip cum am constatat, recompunerea acestuia este fie apoca- („*Lumea va înceta să existe cînd toate cugetările vor fi fost* "), fie aproape indezirabilă („imperiul mohorît" din *Tozgrec*), rept cost pierderea identităţilor; să fi reprezentat deci pentru el sistemului fractalic o cunoaştere nefericită?

cea Eliade, în schimb, vedea în condiţia istoricului religiilor o privilegiată, care-i permite acestuia să sesizeze „unitatea profundă, entală, a spiritului"[183]. Reducerea la un unic arhetip nu-i punea ului religiilor nici o problemă şi reprezenta punctul final şi cel alt al cercetării sale; diversitatea manifestărilor zise spirituale e iluzie pe care savantul îşi prescrie s-o distrugă, convins fiind te de „primatul spiritualului" în sine şi postulînd la sfîrşit unitatea ncime a spiritului, în care diferenţele de suprafaţă se resorb.

ciudată potrivire ne readuce la *Metamorfoza plantelor* goetheană: llois şi Culianu îşi vizualizează intuiţia structurii fractale a lumii comparaţie cu o plantă; pluteşte oare asupra lor, neştiută şi orfozată, fantasma acelei *Urpflanze* care l-a sedus pe Goethe şi, el, în egală măsură, pe Eliade[184]? Goethe, în orice caz, după o tă aprinsă cu Schiller pe această temă, a consimţit în cele din urmă planta sa originară ţinea de ideal, neavînd nici o legătură cu expe- ţa – ceea ce Eliade n-ar fi făcut relativ la supremul său arhetip, căci – chide Jonathan Z. Smith, după ce aminteşte întîmplarea cu Goethe Schiller – asta „l-ar fi costat prea scump"[185]...

Note

1. (Mircea Eliade,) *Întîlnirea cu sacrul*, Cluj, Ed. Echinox, 2001
2. Matei Călinescu, *Despre Ioan P. Culianu şi Mircea Eliade. Amin reflecţii*, ed. a II-a, revăzută şi adăugită, Iaşi, Polir pp. 29-30, citînd Mircea Eliade, *Jurnal*, vol. I: 1941-1969, 1993, pp. 350-351. În convorbirile cu Claude-Henri Rocquet Eliade distingea trei direcţii în care hermeneutica este creato hermeneutul însuşi, căruia efortul de descifrare îi îmbogăţeşte „c viaţa" ; pentru faptul că „dezvăluie semnificaţiile latente ale sim devenirea lor" ; pentru cititorul care, în contact cu analizele herm descoperă ceva important „pentru viaţa sa", respectiv „o anum a spiritului în lume", care, nefiind a sa, îl impresionează pri declanşează impulsuri creatoare (*cf.* Mircea Eliade, *Încercarea la* Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1990, pp. 111-112 ; traducerea Doinei C destul de stîngace şi presărată cu prea multe note, în general Confruntarea cu alteritatea, inclusiv sub formele inumane şi demo vădea lui Eliade „izvorul marilor creaţii ale spiritului" (*ib.*, p. observăm în treacăt că noţiuni precum „creativitate şi geniu, valoa şi mister", abundent prezente în opera lui Eliade, erau suspectate d Benjamin ca susceptibile de a duce, printr-o „aplicare necontrolat „prelucrare în sens fascist a materialului" - de aceea, în *Opera de epoca reproducerii mecanice*, el îşi propunea să le înlocuiască p concepte, *„complet inutilizabile în scopuri fasciste"* (v. Walter Be *Iluminări*, Univers, 2000, p. 119).
3. Matei Călinescu, *id.*, p. 134.
4. Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, ed. a II-a revăzută, Nemira, 1998,
5. *Ibid.*, p. 247.
6. *Ibid.*, p. 253. În ultimii ani ai vieţii - crede Culianu - Eliade schimbat drastic perspectiva : după ce se confruntase cu „iluzii de d grade" mai înainte, „acum se putea uita în urmă la propria-i operă mentală ca la o puternică operaţiune hermeneutică ce îşi crease prop adevăr. Unele din nuvelele sale tîrzii par să implice un fel de hermen nietzscheană, în care sensul e creat de orice text arbitrar, cu condiţia să prezentă o minte care să-l descifreze" (Ioan Petru Culianu, *Secretul docto Eliade*, 1988, în *Studii româneşti I*, Nemira, 2000, pp. 382-383). Cu bănuia, pe bună dreptate, că hermeneutica lui Eliade „se bazează degrabă pe ipoteze decît pe experienţă" (*ib.*, pp. 381-382). Oricum, la convorbirilor cu Claude-Henri Rocquet (apărute în 1978), Eliade îşi ap interlocutorul cînd acesta observa că el ar refuza calea nihilistă de a s că „lucrurile au un sens, dar acest sens nu se bazează pe nimic" (*cf. Încerc*

[illegible]*ului, op. cit.*, pp. 113-114); mai încolo însă, tot Eliade declară: [illegible] om înseamnă să cauţi semnificaţia, valoarea, *să o inventezi, să o* [illegible]*tezi, să o reinventezi*" (*ib.*, p. 142, sublinierea mea). Chiar sacrul, a [illegible] experienţă ar fi „indisolubil legată de efortul omului de a construi o [illegible] care să aibă semnificaţie" (*Jurnal, op. cit.*, vol. I, p. 592 – 24 iunie [illegible]), se străvede a fi aici fictiv, ca un construct conştient al omului [illegible]ptat împotriva lipsei de semnificaţie a lumii.

[illegible] Eliade, *Simplu intermezzo*, în *Vremea*, 30 iunie 1935, *apud* culegerea de articole *Profetism românesc*, vol. 2: *România în eternitate*, [illegible] „Roza Vînturilor", 1990, p. 102.

[illegible] Mircea Eliade, *Împotriva deznădejdii*, Humanitas, 1992, p. 18.

[illegible] Eliade, *Aspects du mythe*, Gallimard, „Idées", 1973, pp. 179-180.

[illegible] Vaihinger, *Filozofia lui „ca şi cum". Un sistem al ficţiunilor teoretice,* [illegible]*tice şi religioase ale omenirii*, Nemira, 2001, pp. 463-487.

[illegible]niel Dubuisson, *Mythologies du XX-e siècle (Dumézil, Lévi-Strauss,* [illegible]*iade)*, Presses Universitaires de Lille, 1993, p. 228.

[illegible]lbert Durand, *Eliade ou l'anthropologie profonde*, în *Cahiers de l'Herne*, [illegible]/1978, pp. 92-95.

[illegible]an Petru Culianu, *Mircea Eliade, op. cit.*, p. 270 (şi, mai înainte, p. 269).

[illegible]espre această introducere, intitulată *Mircea Eliade necunoscutul*, Monica Lovinescu nota, la 25 aprilie 1983: „Seara: Culianu cu Goma. Cu toată [illegible]ragostea (deoarece ţinem la el), îl executăm pe C. pentru felul cum [illegible]rezenta cultura română în introducerea la proiectatele convorbiri cu [illegible]liade. Sper să nu se fi întristat" (Monica Lovinescu, *Jurnal. 1981-1984*, Humanitas, 2002, pp. 196-197). Textul în discuţie este unul dintre cele mai lucide în materie, inconfortabil ca atare pentru mistagogia naţionalistă; cum Paul Goma mai greu ar putea fi bănuit de aşa ceva, probabil că pluralul „îl executăm" se referă la cei doi soţi Ierunca & Lovinescu. La Virgil Ierunca, nu e de mirare, cîtă vreme el însuşi mărturiseşte că, deşi părăsea în 1946 România „indiferent ca un geamantan", o dată ajuns la Paris suferă o convertire aproape „religioasă" şi prinde a-şi iubi ţara ca pe o „logodnică", încît legionarii îl acuză că le-a furat „etnicul" (*cf.* Virgil Ierunca, *Trecut-au anii... Fragmente de jurnal. Întîmpinări şi accente. Scrisori nepierdute*, Humanitas, 2000, respectiv pp. 347, 368, 145, 212), dar la fiica aceluia ce scosese, cel puţin în teorie, esteticul de sub incidenţa (sămănătoristă) a etnicului?... Iat-o însă şi pe ea într-un „instantaneu" din 2 iulie 1950: „Tradiţionala serbare de sfîrşit de an la Cité Universitaire. (...) încă de la intrare mă întîmpină Monica Lovinescu în costum autentic românesc" (Virgil Ierunca, *ibid.*, p. 148)...

Matei Călinescu, *op. cit.*, p. 26.

Ibid., p. 91.

16. Alexandra Laignel-Lavastine, *Cioran, Eliade, Ionesco : l'oubli* ... *Trois intellectuels roumains dans la tourmente du siècl*... Universitaires de France, 2002, pp. 488-489.
17. V. întreaga scrisoare în Sorin Antohi (ed.), *Religion, Fiction, a*... *Essays in Memory of Ioan Petru Culianu*, Nemira, 2001, vol. I, p... (republicată în volumul de faţă, pp. 133-136. Romanato precizea... roasele scrisori primite de el de la Culianu, şi în care e vorba de... acestuia cu privire la trecutul lui Eliade, sînt încă inedite (*ib.*, p. 1... Trebuie spus însă că, la acea dată, cercetările respective, pe lîng... nu erau defel încurajate de cel vizat, erau inevitabil incomp... duceau prea departe – maximumul a fost atins în cel de-al doile... (primul, cel publicat, trata despre relaţiile lui Eliade cu Italia)... Culianu a vrut să-l adauge monografiei sale din 1978, de la ... Editrice din Assisi, dar l-a trimis editorului prea tîrziu şi nu a ... intra în carte. S-au păstrat două schiţe dactilografiate ale ace... adaos, cu titluri asemănătoare (*Mircea Eliade fra „borghese" e*... *borghese"*), una de 6 pp., cealaltă de 5 pp. Ele sînt pilduitoa... măsura încă foarte precară şi şovăielnică în care era Culianu la c... ianuarie 1978, cu trecutul gardist al maestrului său, asupra căruia îi... atenţia, pe fondul unor dezvăluiri din Italia, republicarea tragediei *I*... (scrisă de Eliade şi reprezentată la Bucureşti în anii războiulu... editură a legionarilor din Argentina (Cartea Pribegiei). În această o... Culianu e dispus să nu mai respingă *de plano* apropierile încer... Roberto Scagno între Garda de Fier şi Eliade şi devine atent, şi sub i... literaturii legionare consultate între timp (cu care, dintr-o neînţele... alimenta Horia Stamatu şi fără de care, într-adevăr, nu există nici ... de a descifra „camuflările" lui Eliade, care se cere minuţios context... în acest scop), la ideologia sacrificială prezentă atît în piesă, cît şi ... scrieri ale fostului gazetar de la *Cuvîntul* şi *Vremea*, cele despre Mi... Meşterul Manole : „...a vorbi despre Mioriţa sau despre Meşterul M... poate fi o simplă întreprindere ştiinţifică ori filozofică, în timp ce ex... Ifigeniei nu mai are o justificare imediată, precum apartenenţa la o a... cultură aflată în căutarea propriilor ei rădăcini etnice", scria Cu... tragedia în discuţie părîndu-i-se „o alegorie transparentă" fie a ucide... Codreanu, fie a morţii lui Nae Ionescu. El adaugă a fi descoperit a... poziţie ideologică „cu o anumită surpriză şi amărăciune" şi înclin... atribuie unei fronde antiburgheze a burghezului Eliade, îndoindu-s... odată că ea i-ar fi prejudiciat „valoarea intrinsecă" a lucrărilor ştiinţ... Pomenindu-i şi nuvelele *În curte la Dionis* şi *Les trois Grâces* (ce-i re... seră latura „mesianică" sau „orfică" a creaţiei eliadiene, „o surpriz... dată foarte recentă"), ca şi cartea despre *Salazar şi revoluţia în Portug*... Culianu întrezărea o posibilă reconfigurare în receptarea operei maestr...

...itoi „Deşi ar fi multe alte lucruri de adăugat, multe implicaţii de ...operit şi multe gesturi de interpretat, ne pare că timpul încă nu a ...bilit o perspectivă suficient de liniştită care să ne îngăduie s-o facem. ...te bucăţi ale mozaicului aşteaptă un alt prilej spre a se putea insera ...al într-o totală «figure dans le tapis» din care au fost desprinse." Nu ...i un dubiu că l-a chestionat însă în legătură cu toate aceste surprize pe ...de care, de pildă, îi scria la 1 martie 1978, poate uşor alături, dar cu ...rmitate dezarmantă: „Eu n-am fost nici antisemit, nici pronazist" ...isoare aflată în arhiva Culianu); cum s-ar fi putut trece peste această ...redinţare fără o ruptură violentă?

...tei Călinescu, *op. cit.*, p. 91.

...mitru G. Danielopol, *Jurnal londonez*, Iaşi, Institutul European, 1995, ... 153. Trebuie remarcat în trecere că *Jurnalul londonez*, îngrijit de ...leriu-Florin Dobrinescu şi Valeria Dumistrăcel, reprezintă o selecţie nu ...tic cît de onestă; astfel, de pildă, cel dintîi citează în *Introducere* un ...saj care nu figurează în corpusul *Jurnalului*, cu tot interesul pe care-l ...re, căci se referă la profilul politic al lui Eliade: „În materie de politică, ... poate spune că i se aplică termenul american de *sucker*, «sugaciu, naiv, ...credul», căci are ferma convingere că numai un regim gardist poate regenera ţara şi remoraliza. Trăieşte complet cu capul în nori şi a suferit mult de tot cînd, în urma revoltei gardiste din ianuarie, generalul Antonescu a dezvăluit escrocheriile făcute de legionari" (pp. 10-11). De asemenea, o replică „cinică" a lui Argetoianu din 1939, cînd era prim-ministru („Nous resterons neutres jusqu'à la dernière des bassesses" - p. 129), e tradusă cosmetizat, *cf.*: „Noi vom rămîne neutri pînă la capăt" (p. 286, n. 61); traducere corectă: „Vom rămîne neutri pînă la ultima înjosire". Nu e singurul exemplu.

Cf. Corneliu Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, ed. a IX-a, Ed. Scara, 1999, pp. 54-55. S-a vorbit de mai multe ori de inspiraţia slavă, de sectă dostoievskiană, a legionarilor (v., d. ex., Alexandru George într-un interviu cu Toma Roman, în *Formula AS*, anul III, nr. 57/ianuarie 1993, p. 9, cu trimitere la Paul Dimitriu, *Exerciţii de memorie*; „Legionarii sînt *eserii* României", scria şi Petre Pandrea - *cf. Garda de Fier. Jurnal de filozofie politică. Memorii penitenciare*, Vremea, 2001, pp. 421-422). Într-adevăr, gnosticul ortodox rus Fiodorov (1828-1903) predica, în forma unui soi de „filozofie a cauzei comune", o utopie comunitară în care viii şi morţii alcătuiau una şi aceeaşi mulţime umană, peste timp (v. Georges Nivat, *Homo novus*, în *Magazine littéraire*, nr. 232/iulie-august 1986, pp. 31-32). În felul acesta, legionarii reproduceau oarecum, ca autohtonişti sensibili la o influenţă străină, în principiu detestată ca atare, paradoxul revistei *Gîndirea* remarcat de Vladimir Streinu: cu toate că se voia exclusiv autohton, şi curentul gîndirist dezvolta sugestiile contelui von Keyserling

(acelea din *Analiza spectrală a Europei*), iar poeţii ortodoxişti acceptau tutela catolicului Rilke (v. Vladimir Streinu, *1866-1914*, *de critică literară*, Ed. pentru Literatură, 1968, vol. II, p. 38 aveau însă un rol activ în lume şi pentru antropozofie : „Morţii legătură cu pămîntul, chiar şi în perioada dintre moarte şi o no (...) Conştienţa suprasensibilă observă cum suflete de ale morţil în jurul plantelor, colaborează la modificarea suprafeţei pămîn (Dr. Rudolf Steiner, *Ştiinţa spirituală. Evoluţia omului şi a lumii*, a originalului *Die Geheimwissenschaft im Umriß*, Timişoara, Ed. 1946?, p. 95). Relaţiile lui Eliade cu gîndirea antropozofică şi acesteia asupra lui încă nu au fost studiate ; el însuşi, deşi spune pe Steiner încă din liceu cu nedisimulată curiozitate (*cf. Memorii. 19* Humanitas, 1997², pp. 90 şi 115), rămîne discret în această privi avem aici o indicaţie importantă a faptului că Eliade a întîlnit în leg preocupări mai vechi de-ale sale, de ordinul ocultismului şi al Tra care, după eşecul legionarilor, le remitologizează, criptează şi flează" în opera-i ulterioară ; ideile sale însă nu erau un produs al de Fier, după cum admite şi Leon Volovici (*cf. Ideologia naţiona „problema evreiască". Eseu despre formele antisemitismului intele România anilor '30*, Humanitas, 1995, pp. 159-160) ; aceasta singura scuză a lui Eliade, de altfel.

21. Corneliu Zelea-Codreanu, *op. cit.*, p. 260.
22. *Ibid.*, pp. 265-266, unde e citat punctul 53 din *Cărticica şefului de* *Rugăciunea ca element decisiv al victoriei. Apelul la strămoşi.*
23. Nichifor Crainic, *Zile albe-zile negre. Memorii (I)*, Casa Editorială „ rea", 1991, p. 267.
24. *Apud* Mircea Eliade, *Împotriva deznădejdii, op. cit.*, p. 150.
25. Matei Călinescu, *op. cit.*, p. 74.
26. Mircea Eliade, *Histoire des croyances et des idées religieuses*, Payot, *2. – De Gautama Bouddha au triomphe du christianisme*, p. 352.
27. Mircea Eliade, *Jurnal*, *op. cit.*, vol. I, p. 403 (20 iulie 1961).
28. Mircea Eliade, *Traité d'histoire des religions*, Payot, 1974 (1 pp. 378-379.
29. Mircea Eliade, *Diario portugués (1941-1945)*, Barcelona, Kairós, (traducere spaniolă după manuscrisul original românesc de Joachín Garri pp. 26 (27 decembrie 1941) şi 28 (12 ianuarie 1942). Urme ale acest regăsesc într-o conferinţă din 1973, *Mitologiile morţii. Introdu* (v. Mircea Eliade, *Ocultism, vrăjitorie şi mode culturale. Eseuri de rel comparată*, Humanitas, 1997, pp. 47-64 ; nota 19 de la p. 156 face al la volumul *Mythologies de la mort*, pe atunci, pare-se, în lucru ; traduc românească a eseurilor lui Eliade ar fi avut de cîştigat dacă renunţ adjectivul „şamanesc" pentru mai uzualul „şamanic").

...*io portugués*, *op. cit.*, p. 209 (21 februarie 1945).
..., p. 70.
...Ioan Petru Culianu, *Pergamentul diafan. Ultimele povestiri*, Polirom, ...2[1], p. 85.
...el Călinescu, *op. cit.*, p. 51. Sugestia ar putea veni chiar din povestirea ...Eliade *La umbra unui crin*, unde dispariţia unor camioane este explicată ...un personaj ca o trecere „într-un spaţiu cu alte dimensiuni decît dimen-...nile spaţiului nostru".
...Suplimentul revistei ieşene *Timpul* (care a publicat în trei numere succe-...e întreaga dezbatere), iulie-august 2002, p. 6. Sorin Alexandrescu, pledînd ...ntru o tratare nepolemică a relaţiilor dintre Culianu şi Eliade (deoarece ...loc pentru amîndoi, mai ales în cultura română"), stabilea totuşi între ei ...deosebire importantă : „...fundamental este că Eliade a plecat [din ...omânia] format, iar Culianu s-a format în locurile unde a fost, printr-un ...evitabil mimetism" (*ib.*). Această deosebire, reală, nu era însă neapărat ...în favoarea lui Eliade, ci îi condamna opera la o anumită fixitate repetitivă, ...tulburată după 1945 (*cf.* Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, *op. cit.*, ...p. 44) : „...după 1945 (...), [Eliade] nu făcea totuşi altceva decît să-şi ...traducă în franceză experienţa românească" (Ioan Petru Culianu, *Arborele cunoaşterii. Invitaţie la lectura lui Mircea Eliade*, 1989, în *Studii româneşti I*, *op. cit.*, p. 386) ; „Cercetătorul întregii creaţii a lui Eliade poate nota această ciudăţenie în operele sale : persistenţa, constanţa felului său de a pune chestiunile încă din tinereţe, care în unele cazuri se întoarce de-a dreptul la adolescenţă. În parte, se dovedeşte adevărat ceea ce cercetătorul canadian D.A. Doeing a fost constrîns să admită sub formă de butadă : că Eliade îşi descoperise maniera istorică şi metodologică la vîrsta de 13-14 ani..." (I.P. Culianu, *Mircea Eliade*, p. 117). Fenomenul este recunoscut de Eliade însuşi, *cf.* „Aproape toate ideile pe care le-am dezvoltat în cărţile publicate în franţuzeşte, după 1946, se aflau deja *in nuce* în studiile scrise între 1933-1939" (Mircea Eliade, *Memorii*, *op. cit.*, p. 313). Cu alte cuvinte, în Occident Eliade nu a produs nici o idee nouă, prilej pentru mulţi dintre detractorii săi de a-l reduce la ideile-i naţionalist-legionare din tinereţe, abil „camuflate" şi în scrierile sale occidentale. Dar chiar acele idei interbelice erau ele originale? Pericle Martinescu, reprezentant al „tinerei generaţii" de pe atunci, declara într-un interviu din 1981 „...ne regăseam în toate experienţele şi meditaţiile lui ca şi cum el ar fi fost un herald – ceea ce şi era de fapt – ce dădea glas, cu strălucire şi patos, celor mai intime simţăminte, gînduri şi năzuinţe ce pluteau în văzduhul intelectual pe care noi îl respiram cu aviditate" (în Mircea Handoca, *Convorbiri cu şi despre Mircea Eliade*, Humanitas, 1998, p. 181). O bună contextualizare europeană, măcar, a *Zeitgeist*-ului interbelic românesc încă lipseşte, fiindcă nici acesta nu era tocmai original ; oricum, despre Eliade ca receptacul al

„spiritului vremii" a scris şi Culianu: „Tînărul eseist era dotat aptitudine minunată de a recepta ideile care, plutind în aer, avea dintr-un moment în altul exprimate de cineva. Le ignora originea, caţiile şi scopul. Le oferea un receptacul spiritual şi un stil, ca ele ajunge la «generaţia» sa. (...) Eliade nu e un creator «viril» de id sensibil receptor «feminin», o matrice în care ideile vremii ies di embrionară" (*Mircea Eliade*, p. 197).

35. V. *Timpul*, nr. 5/mai 2002, p. 15. Andrei Oişteanu remarca, mai n „Vorbind despre Eliade-Culianu, punem în discuţie o relaţie ne complicată şi multietajată, care are o dimensiune ştiinţifică, una alta politică, este şi o despărţire în ceea ce priveşte literatura celor şi în felul în care priveau cei doi savanţi nu numai istoria religiilo religia însăşi; într-un cuvînt, cred că este vorba de o diferenţă de st intelectuală" (*ib.*).

36. V. *Timpul*, nr. 6/iunie 2002, p. 13. Pentru Moshe Idel, „diferenţa este că I.P. Culianu, care a murit la 41 de ani, s-a schimbat infinit m decît Eliade, care a murit la 79 de ani. (...) Culianu a fost, de fa cosmopolit clasic. (...) Pe cînd ce este fascinant în Eliade este const (*ib.*). Această constanţă a ideilor eliadiene fusese remarcată şi de N Manea, în studiul său din 1990, *Felix culpa*: „O viziune tradiţio conservatoare, sceptică faţă de democraţie şi modernitate, ataşată de tate şi de valorile spirituale ale locului" (în Norman Manea, *Despre cl dictatorul şi artistul*, Cluj, Biblioteca Apostrof, 1997, p. 116). În al stabilind unele „paralelisme remarcabile" între Eliade şi Culianu (născuţi în România şi încheindu-şi viaţa la Chicago, ambii profeso istoria religiilor, „generalişti", la Divinity School, în tinereţe cu st Italia, cu teze de licenţă despre Ficino şi Bruno, autori prolifici şi de ratură, în genul fantastic, anticomunişti de asemenea ambii), Moshe ajungea totuşi la concluzia că „vieţile şi gîndirea lor nu au fost cu ade paralele" (v. *Libertate şi teamă*, I, în *Observator cultural*, nr. 11/2 p. 16b, studiu cuprins în volumul de faţă, pp. 277-295).

37. *Cf.* Nicu Gavriluţă, *Culianu, jocurile minţii şi lumile multidimensio* Polirom, 2000, pp. 150-153 şi suplimentul revistei *Timpul*, iulie-au 2002, pp. 5-6. În privinţa asemănărilor, Andrei Cornea semnala „an rismul ambilor, desigur, privit din perspective diferite", rezervînd deo rilor modul celor doi de a trata sacrul: substanţialist la Eliade, c funcţionalist la Culianu, de vreme ce la el „sacrul nu e ceva, nu substanţă, nu e un lucru, ci este un sistem de producere, aş zice, folo un termen la modă, că e un sacru procedural..." (*ib.*). Să spunem totu I.P. Culianu n-a tratat niciodată despre sacru în mod direct (întruchipîn aspectele antitetice poate doar în acea „fiinţă feminină insesizabilă" străbate unele proze, „atît de frumoasă şi de înspăimîntătoare" – v. *Pe mentul diafan*, *op. cit.*, pp. 9 şi 120), iar în ce priveşte istoria, s-a pronu

...nat, în 1982-1983: „*Viitorul va fi din nou istoricist sau nu va fi deloc*" *Mircea Eliade*, *op. cit.*, p. 191). Cît despre „anistorismul" lui Eliade, ...sta s-a manifestat după „criza" sa legionară (şi ca efect probabil al ...cului Mişcării), căci în timpul „crizei" îndemna dezlănţuit la făuri... istoriei (v. *infra*, p. 424).

...an Petru Culianu, *Mircea Eliade*, *op. cit.*, p. 19. Eduard Iricinschi a ...ntificat aici o strategie precum aceea persană a *ketman*-ului – v. *Ascen-...unea celestă a sufletului. Interpretări, metode şi controverse la Ioan ...tru Culianu*, postfaţa sa la Ioan Petru Culianu, *Experienţe ale extazului. ...taz, ascensiune şi povestire vizionară din elenism pînă în Evul Mediu*, Nemira, 1998, p. 244.

V. Gregory Spinner, *The Use and Abuse of Morphology*, în Sorin Antohi (ed.), *op. cit.*, vol. II, p. 187, n. 44 (în volumul de faţă, pp. 459-485).

Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, *op. cit.*, p. 22, n. 4.

Ibid., p. 24.

Ibid., p. 25.

Ibid., p. 109.

V. *Întîlnirea cu sacrul* organizată, în numele lui Eliade, de Cristian Bădiliţă şi Paul Barbăneagră, *op. cit.*, p. 125. Pentru Eliade, metoda însemna recursul la „cele mai bune izvoare" şi „să începi cu începutul, deci prin mitul cosmogonic" (*cf. Încercarea labirintului*, *op. cit.*, p. 123), ceea ce reprezintă mai degrabă o modalitate de lucru curentă pentru oricare cercetător onest şi, respectiv, o obsesie a determinismului arhetipal al lui Eliade, cu preeminenţa categorică a mitului cosmogonic asupra tuturor celorlalte mituri.

Ioan Petru Culianu, *Arborele gnozei. Mitologia gnostică de la creştinismul timpuriu la nihilismul modern*, Nemira, 1998, p. 25.

V. Andrei Oişteanu, *Ioan Petru Culianu – un călător în lumea de dincolo*, prefaţă la Ioan Petru Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo*, Polirom, 2002[3], p. 18, inclusiv n. 1.

Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, *op. cit.*, p. 81.

Numai pentru publicistica eliadiană postbelică, v. culegerea *Împotriva deznădejdii*, *op. cit.*, pp. 27, 55, 135, 138, 143, 145, 164.

În Ioan Petru Culianu, *Păcatul împotriva spiritului. Scrieri politice*, Nemira, 1999, pp. 164-166.

Ioan Petru Culianu, *Sistem şi istorie*, în *Jocurile minţii. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemologie*, Polirom, 2002, p. 278.

V. Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade şi gîndirea modernă despre iraţional*, 1982, în *Studii româneşti I*, *op. cit.*, p. 313 sq.

Cf. Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, *op. cit.*, pp. 127-128.

Ibid., pp. 76-77. Sacrul era în concepţia lui Eliade obiectul specific al istoriei religiilor ca ştiinţă (v. *Încercarea labirintului*, *op. cit.*, p. 131). Dat

fiind că, totuşi, asupra definirii sacrului e departe de a exista u
iar cunoaşterea sa, ca revelaţie, rămîne aleatorie, oricît de simp
părut accesul la ea lui Eliade (*cf.* : „În ceea ce mă priveşt
examinarea cerului nesfîrşit îi dezvăluie omului transcendentul,
ib., pp. 138-139), după moartea acestuia istoria religiilor a
America disciplina numită „studii religioase", cu un statut încă d
teologie, ceea ce contează nu numai pentru individualizarea ac
pline, ci şi, decurgînd de aici, pentru alocarea de fonduri uneia
mai curînd decît celeilalte (îi mulţumesc lui Eduard Iricinschi, d
la Princeton în studii religioase, pentru desluşirea acestor fapte),

54. Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade, op. cit.*, p. 76.
55. Mircea Eliade, *Diario portugués, op. cit.*, p. 130.
56. În Ioan Petru Culianu, *Păcatul împotriva spiritului, op. cit.*, p.
57. V. Sorin Antohi într-un dialog cu mine din 1984, în marginea fi
Noica desenate de Gabriel Liiceanu în *Jurnalul de la Păltiniş*,
Antohi, *Civitas imaginalis. Istorie şi utopie în cultura română*, Ed.
1994, p. 181.
58. Mircea Eliade, *Împotriva deznădejdii, op. cit.*, p. 34. Spre deos
„primatul spiritualului" clamat înainte de război (şi sub influenţa l
Ionescu), inclusiv de Camil Petrescu în *Despre noocraţia necesară*,
întrezărit de Eliade după război decurge din declanşarea unui „
implacabil război religios" (*ib.*, p. 31) : „...în războiul religios în c
aflăm integraţi, lupta politică s-a deplasat pe plan spiritual" (*ib.*,
Această intuiţie fusese detaliată de Eliade mai multor exilaţi (Cioran,
Bădescu, Monica Lovinescu, Horia Stamatu, Octavian Nandriş,
Costin Deleanu, Alphonse Juilland, Vuia, Morcovescu, Constantin
Gheorghiu, Virgil Ierunca ş.a.), pe care-i convocase în acest scop la
de Suède, unde locuia la Paris, în seara de 16 februarie 1949 ; iată v
gazdei : „Întîlnire în camera mea de hotel, cu vreo cincisprezece intel
şi studenţi români. I-am chemat ca să stăm de vorbă asupra aceste
bleme : sînt sau nu de acord că *astăzi*, şi mai ales *mîine*, «intelectu
prin simplul fapt că are acces la concepte, este, şi va fi tot mai
considerat adversarul numărul unu, şi că istoria îi încredinţează (pen
cîta oară ?) *o misiune politică* ? În războiul religios în care ne aflăm
jaţi, adversarul nu se împiedică decît de «elite» ; care, pentru o poliţie
organizată, au meritul că pot fi relativ uşor desfiinţate. Deci, astăzi, «a
cultură» este singura politică eficientă la îndemîna exilaţilor. Poziţiile tr
ţionale sînt răsturnate : nu «politicienii» se găsesc în centrul concret
istoric, ci cărturarii, «elitele intelectuale»" (Mircea Eliade, *Jurnal, op.*
vol. I, pp. 146-147). Cum rămîne atunci cu afirmaţia lui Eliade din 19
că dictatura e neputincioasă faţă de adevăratele personalităţi (v. *„Dictatu*
şi „Personalitatea" în *Profetism românesc, op. cit.*, vol. 2, p. 191) ?

Iată şi varianta lui Virgil Ierunca la întîlnirea din 16 februarie 1949: „Seară confuză. Eliade defineşte (de la Nae Ionescu cetire) pe intelectuali ca nişte inşi «cu acces la Concepte» şi proclamă necesară comuniunea între intelectuali deoarece, spune el, azi cultura se sprijină pe politic şi invers. Eliade o ia însă de departe şi, pînă să ajungă la situaţia României actuale, ne vorbeşte şi de apariţia Islamului şi de tehnicile arhaice ale agriculturii. El crede, de fapt, în prestigiul unei necesare federalizări şi stăruie asupra caracterului de universalitate pe care trebuie să-l aibă manifestările noastre în cultură, în situaţia de exil în care ne aflăm. (...) Dar atmosfera e oarecum de cenaclu. (Aş fi vrut-o de anarhişti ruşi într-un stil nou, regăsit, al unei alte anarhii româneşti.)" (Virgil Ierunca, *Trecut-au anii...*, *op. cit.*, p. 21). Uşor alături de intenţiile lui Eliade, comentariul lui Ierunca se reactualizează brusc şi pe subiect de astă dată, într-un interviu acordat lui Al. Cistelecan în decembrie 1990: „...în echilibrul istoriei în care trăia lumea, rolul cel dintîi îl are «spiritualul», cultura, concepute însă ca un război «religios» de tip nou. Asta nu însemna însă o despărţire de acţiunea (...) politică. (...) «Culturalul» trebuia convertit totuşi în spiritual" (*ib.*, pp. 370-371). La dispariţia lui Eliade, Ierunca scria în revista *Limite* că Eliade optase pentru „stilul de rezistenţă politică prin cultură. (...) Rezistenţa prin cultură, propovăduită în exil de Mircea Eliade, a emigrat, la rîndul ei, ca un ecou solar, ca o graţie nebănuită, în chiar hotarele ţării. (...) Că în «deschiderea» faţă de această cultură Mircea Eliade a acceptat uneori să stea de vorbă şi cu iscoade ce se prezentau drept scriitori, artişti sau cărturari – e un fapt. Dar un fapt divers. (...) Pentru că nimeni n-a surprins pe Mircea Eliade dialogînd sau compunînd cu puterea" (*apud Eliadiana*, culegere îngrijită de Cristian Bădiliţă, Polirom, 1997, pp. 120-121). Cu toate astea, Adrian Marino destăinuia într-un text din 1992 că, după părerea lui, formată printr-o „destul de lungă frecventare" şi după „mai multe convorbiri directe şi schimburi epistolare", Eliade „era dispus să meargă departe, chiar foarte departe, în «colaborarea» sa cu regimul ceauşist" (în Adrian Marino, *Politică şi cultură. Pentru o nouă cultură română*, Polirom, 1996, p. 43). Cîteodată, şi Monica Lovinescu consemnează, depăşită: „Mircea [Eliade] (...) nu s-a putut opri să-l invite să colaboreze la enciclopedia lui americană pe Virgil Cîndea, cu toate că-l ştie general de Securitate. Nu-i nimic de făcut. Absolut nimic" (*Jurnal. 1981-1984*, *op. cit.*, p. 108 – 14 iunie 1982). Eliade, la 15 septembrie 1973: „L-am văzut pe Cîndea şi mi-a plăcut" (*Jurnal*, *op. cit.*, vol. II: 1970-1985, p. 130)... Ar fi interesant de cercetat prin urmare dacă între „rezistenţa prin cultură" – „ecou solar", „graţie nebănuită" – astăzi puternic revalorizată la Bucureşti, în intenţia de a constitui versiunea canonică menită să escamoteze laşitatea şi colaboraţionismul intelighenţiei autohtone sub comunism, şi „iscoadele" nedezagreate de Eliade ar fi vreo

legătură – căci aceia trimişi în Occident cu diverse misiuni er
lui Nestor Rateş, care a dat peste ei în dosarele fostei Securităţi
de cultură proeminenţi", „intelectuali de vază" – numai că, pri
de gazdele lor occidentale, ei furnizau apoi Securităţii „schiţe d
locuinţei" acelora, adică „datele necesare pentru aducerea la în
măsurilor de «lichidare» sau de «neutralizare completă»", c
întîmplat cu foştii directori ai postului de radio *Europa Lib*
Bernard, Radu Gorun şi Vlad Georgescu (v. interviul lui Nestor
revista 22, nr. 672/21-27 ianuarie 2003, p. 12b). În fine, dacă e
că Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca l-au oprit pe Eliade să
invitaţiilor oficioase de a veni în România sub Ceauşescu, aşa
susţinut uneori, înseamnă că l-au ferit de un compromis major c
întinat şi mai mult imaginea, deja ambiguă. Neîndoielnic rămîne că
mistagogiei eliadiene lansarea dubiosului concept de „rezistenţă
tură", precum şi încurajările adresate lui Edgar Papu, în anii 70,
dovadă de mai multă îndrăzneală în susţinerea „protocronismului"
nesc (v. Norman Manea, *op. cit.*, p. 116).

59. Mircea Eliade, *Profetism românesc*, *op. cit.*, vol. 1 : *Itinerariu sp Scrisori către un provincial. Destinul culturii româneşti*, pp. 21-2
60. *Ibid.*, p. 118.
61. *Ibid.*, vol. 2, p. 152. Europa „spirituală" era mai degrabă de „spaţiul carpato-balcanic", scria Eliade în 1953 (v. *Destinul culturii neşti*, în *Împotriva deznădejdii*, *op. cit.*, p. 176).
62. V. în acest sens articolul-bilanţ *„I-a mîncat capul politica !* ", în *triva deznădejdii*, *op. cit.*, p. 103.
63. *Ibid.*, p. 104.
64. Mircea Eliade, *Textele „legionare" şi despre „românism"*, Cluj, 2001, p. 42.
65. *Ibid.*, p. 48.
66. *Ibid.*, p. 50.
67. *Ibid.*, p. 58.
68. *Cf.* Alexandra Laignel-Lavastine, *op. cit.*, p. 71.
69. V. articolul din 1935 *„Intelectualii e fascişti !* ", în Mircea Eliade, *Prof românesc*, *op. cit.*, vol. 2, p. 73.
70. Daniel Dubuisson, *L'ésotérisme fascisant de Mircea Eliade*, în *Actes recherche en sciences sociales*, nr. 106-107/martie 1995, p. 44a.
71. V. Steven A. Wasserstrom, *Religion after Religion. Gershom Schol Mircea Eliade, and Henry Corbin at Eranos*, Princeton University Pr 1999, p. 56.
72. *Cf.* Ernst Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen*, T. II : *D mythische Denken*, 1924, trad. fr. Minuit, 1972, p. 60.
73. Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, *op. cit.*, p. 106.

mond Abellio, *La fin de l'ésotérisme*, Flammarion, 1973, p. 48.

andra Laignel-Lavastine, *op. cit.*, p. 84.

Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Ed. Fundaţiei lturale Române, 1995, pp. 53-54.

n Petru Culianu, *Păcatul împotriva spiritului*, *op. cit.*, p. 191.

rcea Eliade, *Profetism românesc*, *op. cit.*, vol. 2, p. 115.

dem.

Id., p. 116.

Id., p. 170.

ud Marta Petreu, *Un trecut deocheat sau „Schimbarea la faţă a mâniei"*, Biblioteca Apostrof, 1999, p. 21.

ragment inedit reprodus de Matei Călinescu, *op. cit.*, p. 62, n. 25.

f. „Sîntem condamnaţi la libertate absolută ! ", în nuvela lui Eliade, şi Être libre, c'est être condamné à être libre", la Jean-Paul Sartre (*L'Être et Néant*, Gallimard, 1943, p. 174). Există cel puţin două interpretări puse ale lui Eliade însuşi la această idee (sau o rescriere a lui Sartre la modul *silepsei* – figură constînd în acordarea a două sensuri simultane cuvintelor) : una este că ar fi vorba la Sartre de „o libertate limitată la situaţia ta şi condiţionată de momentul tău istoric" (*Ocultism, vrăjitorie şi mode culturale*, *op. cit.*, p. 81). A doua, în spiritul titlului tratatului „mare" despre yoga (*Le Yoga : Immortalité et Liberté*), egalează libertatea cu nemurirea ; astfel, comentînd cartea lui Raymond Ruyer *La Gnose de Princeton* (v. trad. rom. la Nemira, 1998), în care, conform doctrinei unor savanţi atomişti americani, este afirmată prezenţa conştiinţei la toate nivelurile cosmice, Eliade scria în 1983 : „Or, dacă *fiecare lucru* din univers posedă o *conştiinţă*, nu mai poate fi vorba de moarte, iar vechile credinţe în nemurire – «populare», cît şi filozofice – se vădesc inadecvate, de nu cumva în contradicţie cu ele înseşi. În fapt, se poate spune că sîntem *condamnaţi* la nemurire sau că vechile noastre credinţe sînt, ca atare, contradictorii" (*„Homo faber" et „homo religiosus"*, în *Briser le toit de la maison. La créativité et ses symboles*, Gallimard, 1986, pp. 351-352). Mai departe, Eliade constată că unele credinţe legate de ipostazele moderne ale lui *homo faber*, respectiv teama de moarte şi speranţa de a o învinge, le întîlnesc pe cele ale lui *homo religiosus* (*ib.*, p. 352), culminînd, în cele din urmă, cu *„certitudinea că indestructibilitatea vieţii şi nemurirea sufletului trebuie acceptate aşa cum sînt*, ca o serie, adică, de stări de conştiinţă. Fireşte, anumiţi *homini* [*sic !*] *religiosi* pot adăuga că depinde de fiecare dintre noi să afle cum să atingă starea cea mai înaltă a conştiinţei, intuiţia Existenţei pure" (*ib.*, p. 353). Probabil că cele trei personaje din *19 trandafiri* care, după ce dispar, trimit periodic de *dincolo* un buchet cu numărul de trandafiri menţionat în titlu, vor să semnaleze tocmai atingerea intuiţiei cu pricina şi *indestructibilitatea spiritului* (afirmată de asemenea

în nuvela *Ivan*). Raymond Ruyer va trata despre nemurire (situl nivel cromozomic) în *Les Cent prochains siècles. Le destin histor l'homme selon la Nouvelle Gnose américaine*, Fayard, 1977 : c indispensabilă obţinerii ei este pur şi simplu neîntreruperea lanţulu lial, înmulţirea.

85. V. Philippe Audoin, *Les Surréalistes*, Seuil, 1995, p. 127.
86. V. Marta Petreu, *op. cit.*, p. 350 sq.
87. Mulţumesc D-lui Felician Micle, directorul Grădinii Botanice di care a binevoit să mă lămurească în această privinţă.
88. V. Mircea Eliade, *Profetism românesc*, *op. cit.*, vol. 1, p. 97.
89. *Ibid.*, vol. 2, p. 86
90. *Ibid.*, p. 212.
91. V. Mircea Eliade, *Diario portugués*, *op. cit.*, pp. 65 (19 decembrie şi 178 (9 ianuarie 1945).
92. *Ibid.*, p. 214. Date fiind desele crize de megalomanie consemn *Jurnalul portughez*, e greu de ştiut cît exagera, eventual, Eliade această privinţă.
93. *Ibid.*, p. 217 (16 martie 1945).
94. *Ibid.*, p. 226.
95. V. Steven A. Wasserstrom, *op. cit.*, p. 12.
96. Gregory Spinner, *The Use and Abuse of Morphology*, *loc. cit.*, p. 1
97. Mircea Eliade, *Diario portugués*, *op. cit.*, p. 24. Dar, mai tîrziu : „... ricul religiilor trebuie să caute, în domeniul său, «planta originară» Un istoric al religiilor (...) consideră că prima sa datorie este, într-ad să surprindă *semnificaţia* originară a unui fenomen sacru şi să-i inte teze istoria" – îi mărturisea Eliade lui Claude-Henri Rocquet, come „structuralismul" lui Goethe (*cf. Încercarea labirintului*, *op. cit.*, p. 1
98. Gregory Spinner, *ibid.*, pp. 163-164.
99. *Ibid.*, pp. 167-169.
100. Ioan Petru Culianu, *Arborele gnozei*, *op. cit.*, p. 25.
101. Gregory Spinner, *ibid.*, pp. 172-175. Thompson respingea ca fals teoria lui Haeckel că ontogenia repetă filogenia (v. Ioan Petru Culi *Arborele gnozei*, *op. cit.*, p. 26).
102. Natale Spineto, *Les relations entre Mircea Eliade et Raffaele Pettazz* introducere la volumul de corespondenţă dintre cei doi savanţi îngrijit Spineto sub titlul de *L'histoire des religions a-t-elle un sens ?*, Le C 1994, p. 52.
103. Mircea Eliade, *Diario portugués*, *op. cit.*, p. 200.
104. *Apud* Natale Spineto, *loc. cit.*, p. 70.
105. Aram M. Frenkian, *Scepticismul grec şi filozofia indiană*, Ed. Academ R.P.R., 1957, p. 18. E adevărat că „spiritul indian" se rupe de istor comenta Eliade, „dar nu şi în *Bhāgavad Gītā*" (*Încercarea labirintul op. cit.*, p. 145).

V. Mircea Eliade, *Textele „legionare" şi despre „românism"*, *op. cit.*, p. 48.

Ibid., p. 44.

Ioan Petru Culianu, *Arborele gnozei*, *op. cit.*, p. 27.

Idem, *Păcatul împotriva spiritului*, *op. cit.*, pp. 140-141. Alteori, Culianu se referă la Ramón Llull, *cf.* „Cu mult înainte de apariţia rasei computerelor, lui Ramón Llull i-a venit ideea că mintea divină şi cea omenească lucrează aidoma unor maşini digitale, prin nesfîrşite combinaţii derivate dintr-un set simplu de reguli generative" (*Limba Creaţiei*, în *Pergamentul diafan*, *op. cit.*, p. 178).

Idem, *Arborele gnozei*, *op. cit.*, pp. 344-345.

Ibid., p. 28.

Nathaniel Deutsch, *The Tree of Gnosis : Ioan Culianu and the Study of Gnosticism*, în Sorin Antohi (ed.), *op. cit.*, vol. II, p. 386 (în volumul de faţă, pp. 511-520).

V. H.-R. Patapievici, *Metoda universală a „ultimului Culianu"*, postfaţă la Ioan Petru Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului. Istorie şi mituri*, Polirom, 2002², p. 348.

Ioan Petru Culianu, *Arborele gnozei*, *op. cit.*, p. 380. Posibilitatea suprapunerii tuturor sistemelor izvorîte din mintea umană este speculativ şi apocaliptic tratată în *Ordinea secretă*, în care gîndurile oamenilor alcătuiesc un *puzzle* inextricabil al unicului gînd al lui Dumnezeu, la care s-ar ajunge punîndu-le în ordine, iar atunci „toate minţile din oceanul timpului se vor îmbina perfect într-una, brizantă, mesaj al sfîrşitului" (*idem*, *Pergamentul diafan*, *op. cit.*, pp. 159-160). Dublîndu-se gîndul lui Dumnezeu (= lumea însăşi ?) prin totalizarea gîndurilor umane, se produce o reducţie a dublurilor şi lumea (?) dispare (v. *infra*, pentru acest mecanism, *Repetiţii, dispariţii şi abolirea istoriei*). Echivalenţele dindărătul acestei egalizări ar implica-o şi pe aceea dintre lume şi produsele minţii omeneşti, ajunse la dezvoltarea lor maximă.

Idem, *Arborele gnozei*, p. 379.

V. Philip Vanhaelemeersch, *Vico : New Lights on Eliade and his Critics*, în *ARCHÆUS. Studii de istorie a religiilor*, Bucureşti, Asociaţia Română de Istorie a Religiilor, t. IV/2000, fasc. 4, pp. 85 sqq.

Apud Jonathan Z. Smith, *Acknowledgments : Morphology and History in Mircea Eliade's „Patterns in Comparative Religions" (1949-1999)*, în *History of Religions*, The University of Chicago, mai 2000, vol. 39, nr. 4, p. 327, care adaugă că arhetipul plantelor întrezărit de Goethe, *Urpflanze*, implică prezenţa simultană a tuturor transformărilor plantelor, deopotrivă actuale şi posibile. Volumul istoric complementar „tratatului morfologic" nemaifiind scris (Smith sugerează însă că trei capitole ale sale ar fi reprezentate de alte trei cărţi ale lui Eliade, anume *Le Chamanisme...*, *Le Yoga...* şi *Forgerons et alchimistes* – p. 330), oarecare integrare între istorie şi morfologie nu e străină de „tratatul morfologic" însuşi, dar,

conchide Smith, cu un preţ prea mare, anume al „închiderii am
ierarhie onto-teologică" (p. 348). Varianta engleză, *Patterns in C
Religions* (New York, Sheed & Ward, 1958), tradusă după
francez, *Traité d'histoire des religions* (Payot, 1949), cu unele
bibliografice, de către Rosemary Sheed, fiica editorului Fran
Sheed şi sora întemeietorului editurii catolice respective, este, d
constatat Smith, dezastruoasă : textul e maltratat, sînt omise pa
bularul tehnic al lui Eliade nu e respectat, în schimb traducăt
pune de la ea unele fraze (îndeosebi cînd e vorba de chestiu
creştinismul) (p. 317) ! În comparaţie aşadar, activitatea de ed
Eliade întreprinsă de Mircea Handoca apare de-a dreptul lu
E curios însă că Eliade nu a corijat reeditările variantei engle
sale, cele de după 1958.

118. H.-R. Patapievici, *Ultimul Culianu*, în acest volum, pp. 618
prozele lui Culianu, identităţile se dezagregă adesea heterotopic,
în cazul lui Tozgrec, a cărui identitate se pierde într-o lungă
presupuneri, începînd cu Dumnezeu şi terminînd cu De Gaull
(v. *Pergamentul diafan*, *op. cit.*, pp. 128-129). Sau, la povestitoru
contemplarea unor smaralde „încărcate cu o memorie infinită"
contaminare următorul efect : „Atîtea memorii diferite începură
ţioneze în mine însumi, încît îmi pierdui orice identitate" ; su
efect, istoria îi apare „ca o poveste corporativă în care deosebiril
actori sînt doar iluzorii" (*ib.*, pp. 11-12).

119. V. H.-R. Patapievici, *Ultimul Culianu*, *infra*, p. 636. Raportul din
şi suflet, ca entităţi radical diferite, şi problema convertirii sensibil
inteligibil au fost aproximate prin existenţa unei instanţe interm
conciliatoare : simţ interior la Aristotel, schemă transcendentală l
sau formă binară la Claude Lévi-Strauss (comună minţii şi naturii).
simţul interior va vorbi pe larg Culianu în *Eros şi magie în Ren
1484*, Nemira, 1999², p. 28 sq., iar Lévi-Strauss îi va fi nutrit cu sig
morfodinamica ; urmărirea acestei filiaţii depăşeşte însă cadrul pre
mă mulţumesc doar s-o semnalez aici.

120. Cel care pomeneşte de Schopenhauer şi Berkeley în legătură cu ide
Culianu, stabilind asemănări şi deosebiri între acesta şi Berkeley m
seamă, este Lawrence E. Sullivan, într-un *Cuvînt înainte* la Ioan
Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo*, *op. cit.*, pp. 28-30. Sul
decelează cu ajutorul acestei comparaţii posibilitatea imaginată de Cu
ca, prin modificarea percepţiilor noastre, să accedem la lumi par
(*ib.*, pp. 30-31). Într-adevăr, în *Limba Creaţiei* graiul divin, totodat
soi de „limbaj al creierului", constă în modificarea percepţiilor (prin c
după Berkeley, se constituie lumea), ceea ce-i aduce pe magicieni „
aproape de adevăr decît mecaniciştii" (v. I.P. Culianu, *Pergamentul dia
op. cit.*, pp. 183-185).

...andra Laignel-Lavastine, *op. cit.*, p. 324 sq., pentru comentariul ...ilor din *Jurnalul portughez* (de la 25 noiembrie 1943 şi 4 ianuarie ...), referitoare la strategia pusă la cale de Eliade de a pătrunde în ...ul ştiinţific occidental precum un „cal troian", care să „valideze ...fic semnificaţia metafizică a vieţii arhaice" sau să „redescopere şi să ...că la viaţă lumea presocratică" Probabil că Eliade îi făcuse parte şi ...lius Evola de această intenţie, fiindcă esoteristul italian îi scria, la 31 ...mbrie 1951 : „Cît priveşte lămuririle Dvs. despre relaţiile pe care le ... cu «masoneria» academică, mi se par foarte satisfăcătoare. Ar fi ...a aşadar mai puţin de metodologie cît de tactică, iar împotriva încercării ... introduce un cal troian în citadela universitară nu e nimic de obiectat. ...ortant ar fi să nu vă lăsaţi pradă nicicum unui *marché des dupes*, dat ... că mediului academic însuşi îi corespunde un fel de «curent psihic», ...ind cu putinţă o subtilă influenţă deformantă şi contagioasă" (*apud* ...*rcea Eliade e l'Italia*, a cura di Marin Mincu e Roberto Scagno, Jaca ...ok, 1987, p. 253). Se deformase oare Eliade sau o făcea din precauţie ...omandîndu-i Ilenei Mărculescu, la 23 iulie 1972, „să fie mai prudentă, ...i *effacée*" în America, pentru că „o cultură multilaterală şi profundă (...) ... se iartă ; mai ales în California..." (*Jurnal*, *op. cit.*, vol. II, pp. 73-74)?

...ircea Eliade, *Diario portugués*, *op. cit.*, p. 47.

..., trad. rom. în Mircea Eliade, *Eseuri*, Ed. Ştiinţifică, 1991, pp. 35, 46 ... *passim*.

... Mircea Eliade, *Initiation, rites, sociétés secrètes. Naissances mystiques. ...ssai sur quelques types d'initiation*, Gallimard, „Idées", 1976 (1959), ...p. 13-14, 19-20 şi *passim*. Ideea unei realităţi supraterestre diferite şi ...uperioare este pentru Daniel Dubuisson indemonstrabilă şi de lăsat, în ...onsecinţă, „teologiilor tradiţionale şi metafizicilor idealiste" (*Mytho-...logies du XX-e siècle*, *op. cit.*, p. 223).

Mircea Eliade, *Méphistophélès et l'Androgyne*, Gallimard, 1972 (1962), p. 181.

Ibid., p. 198.

Ioan Petru Culianu, *Arborele gnozei*, *op. cit.*, pp. 11 şi 24.

Mircea Eliade, *Eseuri*, *op. cit.*, p. 69.

Vladimir Jankélévitch, *Pur şi impur*, Nemira, 2001, pp. 16-17.

V. Mircea Eliade, *Images et symboles. Essai sur le symbolisme magico--religieux*, Gallimard, 1952, p. 87.

V. Matei Călinescu, *op. cit.*, p. 23.

V. Mircea Eliade, *Noaptea de Sînziene*, Minerva, „BPT", 1991, vol. II, p. 200.

Cifră simbolică, „Marele An" l-a impresionat întotdeauna pe Eliade ; ca un făcut, atît a durat, după război, pînă ce şi-a găsit şi el un loc stabil în America...

134. André Malraux, *Antimémoires*, Gallimard, 1967, p. 270.
135. Gérard Genette, *Figuri*, Univers, 1978, pp. 153-154.
136. Otto Rank, *Don Juan. Une étude sur le Double*, trad. fr. S. L Denoël & Steele, 1932, p. 84, inclusiv n. 3. Rivalităţile mimeti dubluri au fost abundent studiate în cadrul mecanismului victi coperit şi analizat de René Girard, pentru care „Totul începe înto prin înfruntări simetrice soluţionate în cele din urmă în hore vic (*Ţapul ispăşitor*, Nemira, 2000, p. 180).
137. Ernst Jünger, *Approches, drogues et ivresse*, trad. fr. Henri Gallimard, 1974, p. 164.
138. Georges Bataille, *L'Anus solaire*, în *Œuvres complètes*, Gallimard t. I, p. 81.
139. Mircea Eliade, *Mituri, vise şi mistere*, în *Eseuri*, *op. cit.*, p. 279. P alături de alte „imagini arhetipale" precum coliba şi întunericul, „puternica psihodramă a unei morţi violente urmate de renaştere" (Eliade, *Initiation, rites, sociétés secrètes...*, *op. cit.*, p. 90). Simbo pădurii este aşadar „complex", căci se referă la lumea de dincolo, la moarte, şi la „tenebrele gestaţiei în pîntecul matern" (*idem*, *Le Immortalité et Liberté*, Payot, 1954, p. 227).
140. *Idem*, *Traité d'histoire des religions*, Payot, 1949, p. 335. „În n aceasta [de Sînziene], cerul se întredeschide, se poate vedea lu dincolo în care se poate dispărea (...). Totuşi, nu această semnifi simbolismului mă obseda, ci acea noapte în sine", mărturisea (*Încercarea labirintului*, *op. cit.*, p. 149), poate cu gîndul (şi) la denţa calendaristică între noaptea de Sînziene (24 iunie) şi inte Legiunii Arhanghelului Mihail (24 iunie 1927), asupra căreia, perind-o, Culianu îi atrăsese atenţia, în 1988, şi lui Matei Călin „Ipoteza unei coincidenţe voite (deşi niciodată semnalată de autor «camuflată») e plauzibilă", admite atunci Matei Călinescu (v. *Despr P. Culianu şi Mircea Eliade*, *op. cit.*, pp. 21-22).
141. Gilbert Durand, *Figuri mitice şi chipuri ale operei. De la mitocri mitanaliză*, Nemira, 1998, p. 243. La Eliade este consemnată, de contopirea celor două teme iniţiatice şi de sens opus ale ascensiunii c şi înghiţirii de către un monstru, în faptul că mistul transcende co umană în ambele cazuri, comportîndu-se ca „spirit pur" (*Initiation, sociétés secrètes...*, *op. cit.*, p. 171).
142. „Pentru prima dată în România o mişcare politică aflată la pute mobiliza membrii şi îi făcea să coboare pînă la straturile cele mai d ale societăţii" - Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier. 1919-1941. Mi ultranaţionalismului*, Humanitas, 1995², p. 284 (v. şi pp. 12, 264).
143. Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, *op. cit.*, p. 47. Spre finele ac convorbiri, Eliade îşi ia totuşi o salutară precauţie faţă de posteritate, nînd că a întîmpinat unele obstacole „de natură interioară" la întreb

lui Rocquet, aşa că nu are impresia de a le fi răspuns „într-un fel cu totul limpede şi definitiv. Aceste cuvinte trebuie luate drept ceea ce sînt: circumstanţiale, provizorii. Totul rămîne deschis. Totul ar putea fi reluat. *Răspunsurile date sînt exacte, dar parţiale*" (*ib.*, p. 159, sublinierea mea).
Idem, *Memorii*, *op. cit.*, p. 194. Sau: „...am dat anumite indicaţii, bazate pe propriile mele experienţe, şi pe care le-am trecut sub tăcere în cărţile mele despre yoga. *Dar, în acelaşi timp, am adăugat cîteva lucruri inexacte, tocmai pentru a camufla datele reale*" (*Încercarea labirintului*, *op. cit.* p. 46, sublinierea mea).
V. *idem*, *Insula lui Euthanasius*, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1943, pp. 39-40.
Ibid., p. 45.
Ibid., pp. 46-47.
Ibid., p. 48.
Ioan Petru Culianu, *Studii româneşti I*, *op. cit.*, pp. 381-382.
V. Liviu Bordaş, *Secretul doctorului Eliade*, în *Origini. Caiete silvane*, Zalău, nr. 1/2002, pp. 72-87.
V. Sergiu Al-George, *Arhaic şi universal. India în conştiinţa culturală românească*, Ed. Eminescu, 1981. E drept că Eliade a insistat asupra stagiului său indian, *cf.*: „Cei trei ani (...) au fost esenţiali pentru mine. India m-a format" (*Încercarea labirintului*, *op. cit.*, p. 52); a fost singura sa „muncă de teren" şi ţinea astfel s-o sublinieze, tocmai fiindcă i se reproşase (ori prevedea reproşul) că n-a făcut anchete pe teren (v. Florin Mihăilescu în Mircea Handoca, *Convorbiri cu şi despre Mircea Eliade*, *op. cit.*, p. 217) – „Am preferat să citesc mituri...", îi spune el lui Rocquet, aluziv (*op. cit.*, p. 40).
V. Dan Petrescu, *Tentatio Orientis interbellica*, în *Tentaţiile anonimatului*, Ed. Cartea Românească, 1990, pp. 37-92, unde totuşi notam stilul bucureştean de viaţă pe care Eliade l-a prelungit la Calcutta (p. 62).
Mircea Eliade, *Cosmologie şi alchimie babiloniană*, Ed. Vremea, 1937, p. 8.
Apud Întîlnirea cu sacrul, *op. cit.*, p. 21.
V., pentru experienţele psihedelice ale lui Eliade şi reflexul lor în proza sa zisă fantastică, Dan Petrescu, *Le paradoxe de la première répétition*, în *Agora*, Philadelphia, vol. I, nr. 2/mai 1988, pp. 226-239, în special pp. 237-238, n. 4 (sau acelaşi text, dar foarte neglijent imprimat, în *South Eastern Europe/L'Europe du Sud-Est*, 11, nr. 2/1984, pp. 159-168) şi *idem*, *Mircea Eliade : Quelques aventures de la réception et autres remises au point*, în *Balkan-Archiv*, Neue Folge, Herausgegeben von Wolfgang Dahmen und Johannes Kramer, Wissenschaftlicher Verlag A. Lehmann, Veitshöchheim, 1999, Band 22/23, 1997/1998, pp. 329-338, în special pp. 335-337.

156. Într-o postfaţă la traducerea românească a *Misticii* de Evely
Marta Petreu denunţă plagiatul lui Nae Ionescu, la fel cum
pentru alte texte, Alexandru George şi – la vremea lor – N
T. Vianu ş.a. (v. Alexandra Laignel-Lavastine, *op. cit.*, p. 99,
vorba însă de nişte cursuri universitare, li s-ar putea rip
acestora că regula de alcătuire a unui curs, rareori ocolită, este,
citarea sau nu a surselor, compilaţia. Într-un articol din 1995,
care a audiat cursurile lui Nae Ionescu, atrăgea atenţia asupra
stenograful sau dactilograful ar mai fi şi sărit unele nume ros
fesor: „Asta, pentru ca să ştim în ce cheie anume trebuie sol
«plagiatului»" (v. *Nae Ionescu în conştiinţa contemporanilor s*
maţie de Gabriel Stănescu, Criterion Publishing Co, Inc., 1998
157. Mircea Eliade, *Memorii*, *op. cit.*, pp. 106-107. Pentru spon
cursurilor lui Nae Ionescu şi fascinaţia exercitată de mişcarea mîl
v. şi Mircea Vulcănescu, *Nae Ionescu. Aşa cum l-am cunoscut*, H
1992, pp. 27 şi 45, apoi 151-152.
158. V. textul tradus de Sorin Antohi, în Ioan Petru Culianu, *Jocuril*
op. cit., pp. 220-256.
159. Mircea Eliade, *Aspects du mythe*, *op. cit.*, p. 15.
160. *Idem*, *Mituri, vise şi mistere*, în *Eseuri*, *op. cit.*, p. 122; v. şi *Bris*
de la maison, *op. cit.*, p. 234. Culianu a notat fenomenul („...o
este un mit *cosmogonic*, întrucît ilustrează un eveniment primordi
digmatic" – *Mircea Eliade*, *op. cit.*, p. 105), la fel Philip Vanhaele
(„Eliade crede că, în principiu, toate miturile sînt mituri ale ori
deci variante ale miturilor cosmogonice" – *loc. cit.*, p. 97) ş.a.
161. Ioan Petru Culianu, *Jocurile minţii*, *op. cit.*, p. 242.
162. *Ibid.*, p. 277 (*Sistem şi istorie*).
163. Mircea Eliade, *Traité d'histoire des religions*, *op. cit.* (1949), p. 3
164. Ioan Petru Culianu, *Jocurile minţii*, *op. cit.*, p. 250.
165. *Idem*, *Păcatul împotriva spiritului*, *op. cit.*, p. 160.
166. *Ibidem*. Noua definiţie a mitului propusă de Culianu a fost observa
Moshe Idel, care-i evidenţiază accentul pus pe „punctul vid" din ca
nutresc diverse variante mitice, „avînd uneori mesaje diferite" (v. *Liber*
şi teamă, I, *loc. cit.*, p. 16c).
167. V. Mircea Eliade, *Textele „legionare" şi despre „românism"*, *op. cit.*, p.
168. Corneliu Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 239.
169. În (Mircea Eliade,) *Întîlnirea cu sacrul*, *op. cit.*, pp. 69-70.
170. Mircea Eliade, *Méphistophélès et l'Androgyne*, *op. cit.*, pp. 7-11.
stadiu intermediar, se poate nota crearea „omului nou" prin anum
tehnici orientale tradiţionale: e vorba de „a-l crea pe plan suprauman,
om-zeu, aşa cum nu şi-a imaginat niciodată omul istoric că ar putea s
creeze" (*idem*, *Mitul eternei reîntoarceri*, în *Eseuri*, *op. cit.*, p. 116).
171. *Idem*, *Mituri, vise şi mistere*, în *Eseuri*, *op. cit.*, p. 153.

nu se poate spune nicicum ce este *acest* om înainte de moartea sa, nici măcar înainte să dispară" – Jean-Paul Sartre, extras dintr-o „mise au point" apărută în *Action* şi reprodusă în *Écrits de France*, nr. 1/1946, p. 55.
Mircea Eliade, *Încercarea labirintului, op. cit.*, p. 103.
V. Ioan Petru Culianu, *Sistem şi istorie*, în *Jocurile minţii, op. cit.*, p. 279.
Ibid., pp. 346-347 (*Religia ca sistem*).
V. Ioan Petru Culianu, *Pergamentul diafan, op. cit.*, pp. 38-39. Între altele, Al-Kindi lua seama dimineaţa şi la nişte „pete pe pereţi" – aluzie oblică la „pata de igrasie" care le revelează personajelor din nuvela eliadiană *Incognito la Buchenwald...*, în spirit zen, „miracolul banal", prezenţa unei lumini mistice ascunse în cele mai umile lucruri. De asemenea, la fel ca Orobete din *Dayan*, Al-Kindi îl întîlneşte şi el pe Jidovul Rătăcitor. Altă legătură intertextuală trimite la *Sărmanul Dionis*: ca şi personajul eminescian, Al-Kindi e imediat sancţionat (dar într-alt fel), cînd e tentat de gîndul că el este creatorul lumii – atunci se topeşte în tot, încetînd să mai existe *„ca entitate separată"*, căci „în jocul cosmic, totul era egal" (*ib.*, p. 43).
Ibid., p. 58.
Ibid., p. 128.
Ibid., pp. 136-141.
Ibid., p. 154.
Ibid., p. 155.
Roger Caillois, *Fluviul Alfeu*, Nemira, 1997, pp. 119-120. În continuare, autorul refuză însă ideea de sistem: „Mă opresc la imagine. Mă feresc de spiritul de sistem. Mi-e teamă ca o pantă irezistibilă să nu mă determine să umplu lacunele celui pe care eu îl voi fi construit" (*ib.*, p. 120).
Mircea Eliade, *Încercarea labirintului, op. cit.*, p. 106. Şi, de asemenea: „...dacă există într-adevăr vreo descoperire originală şi importantă care ar putea caracteriza secolul nostru, atunci ea este aceasta: unitatea istorică a spiritului uman" (*ib.*, p. 119). Este premisa ce-i îngăduia lui Eliade să reconstruiască experienţele religioase ale unor universuri cu care n-a avut contact (nici în spaţiu, nici în timp); ca să credem în reconstrucţiile sale, ajunge să-i acceptăm premisa (v. Randall Studstill, *Eliade, Phenomenology, and the Sacred*, în *Religious Studies*, Cambridge University Press, 36/2000, pp. 184-185).
V. Jonathan Z. Smith, *Acknowledgments..., loc. cit.*, care nota, pe de o parte, necesitatea studierii influenţei lui Caillois asupra lui Eliade (p. 335, n. 7), iar pe de alta repera în *Tratatul de istorie a religiilor* eliadian transferul proiectului goethean („diversitate aparentă, structură de adîncime, diferenţiere – culturală – ambientală"), în care sacrul funcţionează aidoma frunzei din *Metamorfoza plantelor* (p. 337) (*„Alles ist Blatt"*: ipoteza lui Goethe era că plantele provin toate din transformări ale frunzei):

„...în sistemul morfologic al lui Eliade, hierofaniile şi modurile manifestare joacă un rol analog aceluia al organelor plantei în sist Goethe. La Goethe, aceste organe sînt manifestări metamorfo frunzei ; în sistemul lui Eliade, hierofaniile sînt manifestări metamo ale sacralităţii" (p. 346).

185. *Ibid.*, p. 351.

Uzul şi abuzul de morfologie

Gregory Spinner

În prefaţa la ultima sa carte publicată, *The Tree of Gnosis*, Culianu anunţa o nouă metodă, care se dorea a fi o despărţire cutezătoare şi abruptă de ceea ce el considera drept starea de vlăguire a istoriei, o disciplină pe care o vedea limitîndu-se tot mai mult la un ghetou intelectual[1]. Declara deschis că subiectul cărţii, curentele din dualismul occidental, i-a furnizat un caz a cărui rezolvare poate servi de model, cartea fiind prima dintr-o serie de opere care urmau să trateze despre religie, ştiinţă şi filozofie ca „sisteme de obiecte ideale" în mod fundamental similare. Culianu propunea ca acest demers să fie numit „morfodinamică", urmînd o direcţie sugerată de biomatematicianul D'Arcy Wentworth Thompson[2], modificînd în felul acesta tentativele anterioare efectuate ale morfologilor de a integra sistemul cu istoria[3] Avînd drept obiectiv reconstituirea abordării morfologice ca cercetare cu adevărat critică, Culianu îi îndemna pe istorici să ţină pasul cu revoluţiile din ştiinţele „mai exacte", de pildă atunci cînd se referea la mutaţia de paradigmă inaugurată de Einstein ca la un fapt care „a afectat profund ştiinţele umane", chiar dacă mulţi savanţi nu-şi amintesc să fi avut loc un asemenea impact[4].

Avînd în minte acest obiectiv, Culianu a dedicat mai multe pagini din Introducerea la *Arborele gnozei* trasării unei filiaţii intelectuale a morfologiei, cu pătrunzătoarele ei preocupări pentru structură şi sistem, începînd de la Goethe şi trecînd prin formalism şi structuralism[5]. Poate că unii cititori sînt înclinaţi să respingă aceste pagini ca pe o deviere de la subiectul principal al cărţii, căci Culianu era cunoscut pentru comerţul pe care îl întreţinea cu misterul şi esoterismele (sau, cum a spus chiar

el într-un rînd, cu o vorbă caustică, „dacă-i neştiinţific, atu
subiectul"). Cu toate acestea, înclin mai degrabă către punctul
opus, insistînd asupra cerinţei de a considera cu toată serio
intenţiile declarate ale lui Culianu reprezintă o ruptură ra
istorismul convenţional. La începutul a ceea ce avea să fie
carte, Culianu se autositua din punct de vedere intelectual, pl
în interiorul unei discipline de care avea să se şi distanţeze.
acestui eseu, aş dori să glosez asupra comentariilor lui Culia
toare la morfologie şi să le aşez într-un context mai bogat, din
rezulte mai clar devotamentele şi despărţirile sale. Ca să a
concluziile acestei discuţii, ţinta mea este să demonstrez cum o a
morfologică, în special în ştiinţele umane, a fost asociată cu roma
indisciplinat în general, precum şi cu o serie de ideologii naţion
particular, Culianu urmărind să debaraseze noua sa morfodina
ambele conexiuni.

Culianu porneşte de la Goethe, care a făurit chiar terme
„morfologie", pe care îl definea drept incluzînd „teoria formei, fo
şi transformării naturilor organice". Ceea ce face ca formular
Goethe să fie încă relevantă pentru Culianu este faptul că structur
sînt privite drept statice, ci drept participante la un proces dinami
simple forme, ci transformările acestora. După cum a ţinut să preci
Culianu nu era interesat de modelele anistorice, condensate în arhe
rile lui Jung şi, în măsură mai mică, în cele ale lui Eliade. În sch
Culianu era în căutarea unui model care să explice schimbările inte
nite în timp, plasînd astfel structurile ideatice ferm în cadrul istoriei,
nu deasupra sau în afara ei, cum obişnuiesc să facă demersurile arheti

Noţiunea de tip a lui Goethe era conţinută în binecunoscuta sa
tare a plantei arhetipale, *Urpflanze*, din care să poată fi deduse lo
toate celelalte plante. Acesta este aspectul pe care îi plăcea lui Culia
să-l scoată în evidenţă: că tipul, ca tipar eminamente logic, nu treb
neapărat să existe şi ca obiect material[6]. Cu toate acestea, Culianu me
ţionează o conversaţie purtată de Goethe cu Schiller, pentru a sugera c
la un moment dat, Goethe spera efectiv să poată găsi un specimen bot
nic al acestei *Urpflanze*. Prin urmare, însuşi cazul lui Goethe dezvălu
o confuzie fundamentală între natura ideatică şi natura materială a tipului
confuzie care se va prelungi în istoria morfologiei. Gîndirea lui Goeth
etalează o bizară combinaţie între considerarea formelor ideale ca supra-
sensibile, în felul vechilor modele platoniciene, şi tendinţa de a căuta

rme ideale în lumea naturală, o tendinţă care, după cum Culianu, a devenit doar ceva mai pronunţată în cadrul pozi-l secolelor al XIX-lea şi XX.

nu îşi îndreaptă apoi atenţia spre cîţiva reprezentanţi ai lingvis-mparate: Saussure, Trubetskoy şi Jakobson[7] antropologia lă s-a născut din concentrarea lui Jakobson asupra opoziţiilor din prietenia acestuia cu Lévi-Strauss. Culianu mai indică drept or important al structuralismului lucrarea lui Vladimir Propp *gia basmului,* cu toate că, lucru destul de interesant, nu face între Goethe şi demersul lui Propp[8]. Ca o componentă a pro-său arsenal metodologic, Culianu reia filiaţia intelectuală care se în mod obişnuit structuralismului, potrivit căreia acesta s-a tat pornind de la lingvistică şi de la studiile literare. Pe această Culianu are posibilitatea de a accentua acele evoluţii pe care le eră „cognitive"[9]; în acest fel, morfologia poate apărea ca suficient şată de ştiinţele naturii, lăsînd impresia că s-a debarasat destul pede de modelul aproape fantastic al istoriei naturale după Goethe. tuşi, acest model de structură mai apropiat de biologie, pe care nu îl va invoca discutîndu-l pe Thompson, rămîne instructiv. Dacă m cu atenţie istoria morfologiei, putem vedea cum au persistat xiunile timpurii ale acesteia cu botanica, zoologia şi anatomia. Am să izolez acest aspect pentru a putea pune în lumină felurile în care fologia a fost greşit aplicată constructelor culturale: deoarece forelor creşterii organice le-a fost aplicată o lectură literală, morfo-a fost utilizată pentru a fundamenta anumite vederi deterministe şi emocratice.

Deloc surprinzător, compararea formelor organice nu începe de la ethe. Rudimentele a ceea ce Goethe avea să numească morfologie nstituiau deja uneltele conceptuale ale specialistului în istorie naturală vremurile cînd istoria naturală se confunda în mare măsură cu ologia naturală. Un număr copleşitor de pionieri ai ştiinţelor naturii n secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea au fost clerici; revenind la oncepţiile medievale potrivit cărora înţelepciunea lui Dumnezeu se evelează în „Cartea Naturii" tot atît cît în Sfînta Scriptură, naturaliştii in epoca modernă timpurie au căutat să identifice acea ordine divină nscrisă glorios în alcătuirea lumii. Făcînd un inventar al creaţiei, aceşti naturalişti au catalogat fidel generozitatea Lucrării Domnului. Plecînd de la premisa că orice formă pe care o descopereau era la fel de

imuabilă ca şi hotărîrea divină care îi dăduse viaţă, naturali
puţin interesaţi de elementul reprezentat de transformare, ele
pentru Goethe şi pentru Culianu ; însă eforturile lor au d
gîndirii de mai tîrziu. Căci obsevînd similarităţi şi diferenţe,
au grupat laolaltă anumite forme de viaţă, organizîndu-s
manieră comparatistă. Astfel metoda care a precedat morfol
altceva decît un mijloc de clasificare şi, după cum a remarcat
dere Culianu, clasificarea este una din operaţiile fundamentale
omeneşti. Indiferent dacă această realizare cognitivă se arti
mit sau ca ştiinţă, ea oferă o cale de a face inteligibilă lumea :
ce altceva mai poate sau nu mai poate face morfologia, e
contribuţie nepreţuită taxonomiei.

S-a afirmat deseori că taxonomia modernă începe de la b
suedez Carl Linné, mai cunoscut sub numele de Linnaeus : pri
a lucrării sale *Systema Naturae* apare în 1758. Această convi
datorează înainte de toate faptului că Linnaeus e cel care a
nomenclatura binară pe care o utilizăm şi astăzi ; i-au adus
cinstire nu criteriile sale taxonomice, ci insistenţa sa asupra un
nologii consecvente. Căci Linnaeus îşi întemeia clasificarea p
exclusiv pe numărul şi pe dispunerea organelor reproductive a
tora, ceea ce (lăsînd de o parte consternarea unor botanişti dup
cărora această concentrare explicită asupra sexualităţii era m
vulgară) constituia o opţiune arbitrară. Însă Linnaeus a recuno
orice alt criteriu pe care s-ar întemeia un sistem ar reprezenta o
la fel de arbitrară[10]. Dispus să admită caracterul artificial al clas
sale, Linnaeus sugera că un model cu adevărat „natural" ar tr
includă un număr mai mare de caracteristici botanice ; acum,
acest lucru fusese făcut în secolul precedent de către John Ray.
englez ale cărui lucrări au pavat drumul vestitei lucrări a lui W
Paley *Argument by Design,* Ray comisese o tentativă de clasifi
plantelor conform unei morfologii globale. În cartea sa *Met*
Plantarum Nova (1682), Ray lua în consideraţie nu numai florile,
seminţele, fructele şi rădăcinile plantelor, un mod de abordare p
îl vor utiliza mai tîrziu şi alţi botanişti, precum Jussieu şi Candol

Astfel botanica lui Ray reprezintă cea mai complexă abord
formelor organice, iar această morfologie globală va ajunge să mo
întregul sistem al lui Linnaeus. Căci, în ciuda artificialităţii, limb
standardizat folosit de Linnaeus în clasificarea realizată de el s-a do

imens ajutor pentru naturalişti. Şi totuşi, avea să aibă loc o şi mai importantă a viziunii lui Linnaeus asupra lumii. La început, naturaliştii credeau că formele organice sînt statice, rămîn aşa cum le-a făcut Dumnezeu[11]. Dramaticul impact al lui Darwin[12] avea să schimbe din temelii această concepţie. mul propunea o viziune a formelor organice ca efectiv dina- zultînd dintr-un proces extins de transformare ce operează în mecanismului „selecţiei naturale"[13]. În felul acesta, compararea organice avea să includă, de acum înainte, cronologia, fie ca plicit, fie ca factor explicit; una dintre premisele operative ale mului este aceea că structurile organice au o istorie a lor, prin orice similarităţi sau diferenţe dintre un organism şi altul sînt tele unor schimbări ce se petrec în timp[14].

Darwin, tipologiile şi taxonomiile încep să se conformeze evoluţioniste: devin în chip mai agresiv diacronice şi continuă ace un aspect mecanic. Sub influenţa pătrunzătoare a pozitivis- , dezvoltarea organică nu mai este înţeleasă ca sumă a derivaţiilor gice de la o formă ideală, cum o înţelegea Goethe, ci mai degrabă pendentă de condiţiile ambientale, în care forma e mai curînd ală decît ideatică. În acest punct discuţia nu se mai poartă doar în ură cu tipul, ci şi cu originea: o formă originară, *Urform,* nu se situează deasupra istoriei, ci la începuturile acesteia, ca cea dintîi toate formele succesive. În felul acesta, ceea ce era ideatic devine tral: structurile sincronice se aranjează într-o manieră diacronică m de simplă, alcătuind o progresie de la forme timpurii la forme în ură crescîndă (şi, s-ar putea spune, „invariabilă") complexe. Acestui rs i se va mai adăuga încă un strat de determinism datorită influen- geneticii, astfel interpretată încît ancestrala *Urform* transmite des- denţilor o anumită dispoziţie ereditară[15].

În consecinţă, clasificarea lui Linnaeus ajunge să se bazeze din ce în mai mult pe reconstruirea unei descendenţe genealogice. Similaritatea diferenţa, instrumentele conceptuale care stau la temelia morfologiei, fost preschimbate în apropiere şi îndepărtare. În vreme ce clasificarea Linnaeus a fost de la bun început ierarhică, în versiunea ei darwi- nă această ierarhie a devenit un principiu rigid al creşterii organice: ea ce se dezvoltase mai tîrziu era presupus a fi „superior". Dimen- unea adjunctă a cronologiei a atins poziţia de principiu fundamental clasificare, astfel încît istoria naturală a copiat idealul cultural al

Progresului. Iar pentru că *modelul* evoluţionist care ajunge să discursul ştiinţific în secolul al XIX-lea implica o corespondenţ de directă între treapta filogenetică şi o evaluare a superiorit ajuns la unele dintre cele mai puţin gustate implicaţii ale morf

Sînt convins că nu e necesar să insist prea mult asupra acestu dar pe măsură ce acest model evoluţionist a fost aplicat fiinţelor rezultatele au fost, hotărît lucru, insidioase. În anatomia com oamenii erau clasificaţi după formele somatice, în special dup turile faciale sau după forma craniului[16] ; şi, bineînţeles, mai erau ficaţi şi după culoarea pielii. Sub dubioasa categorie biologică d alte fiinţe umane erau conceptualizate drept specii separate şi inf ceea ce părea să justifice faptul că erau tratate inuman, coresp cu percepţia gradului lor de dezvoltare evoluţionistă. Mai mult, c integrantă din acest discurs naturalizator, diferenţele cultural prezentate drept distincţii de ordin biologic ; în acest fel, ideile un turi contemporane puteau fi etichetate drept „primitive" sau „arh dislocîndu-le temporal gîndirea socială într-o perioadă anterioar fiind atribuite unor abilităţi mentale mai embrionare. Utilizînd m organice de formă şi de creştere, europenii albi au construit o ie auto-gratulatorie în cadrul căreia ei se aflau cel mai departe în continuum al evoluţiei, reprezentîndu-se pe sine drept avangarda C zaţiei[17] Pseudo-ştiinţa asigura prejudecăţilor o expunere academ le conferea un aer de autoritate.

Unele dintre aceste abuzuri de morfologie, atît ca metodă ştiinţi cît şi ca mesaj social, sînt exemplificate de gîndirea lui Ernst Ha (1834-1919). Deşi numele lui Haeckel nu e menţionat niciodat Culianu în *Arborele gnozei*, sînt convins că a fost prezent în m acestuia, deoarece Haeckel este autorul acelei „legi biogenetice fu mentale" pe care Culianu e atît de bucuros că D'Arcy Wentw Thompson a combătut-o cu succes. Strîns legat de morfologie prin serie de studii în domeniu[18], Haeckel a fost profesor de biologie la J unde s-a situat în cunoştinţă de cauză pe linia tradiţiei lui Goe Haeckel a fost una dintre figurile dominante ale gîndirii evoluţionist la sfîrşitul secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX, iar pe parcu îndelungatei sale cariere a fost un campion al darwinismului ştiinţific social. Cu toate acestea, după cum se va vedea imediat, în anum privinţe modul în care Haeckel înţelegea dezvoltarea organică dat mai mult lui Goethe decît lui Darwin[19], iar darwinismul social nu es cred, decît o formă deghizată de lamarkism.

...am putea porni de la *gastraea*, o veritabilă idee fixă în studiile de ...logie ale lui Haeckel: acesta presupunea existenţa unui organism ...tic, pe care îl denumeşte „gastraea", corespunzînd stadiului de dez... pe care îl numea „gastrula"[20]. Procedînd astfel, Haeckel dorea ...ntogenia să repete cu adevărat filogenia, după cum pretindea legea ...eneticii pe care o formulase în 1872 şi o repetase de atîtea ori după ... Şi totuşi, existenţa acestei *gastraea* s-a dovedit a nu fi decît ...ea propriilor dorinţe drept realităţi de către Haeckel, un caz clasic ...onfundare a unui tip ideal cu o entitate naturală. La fel cum Goethe ...pusese o plantă mitică, Haeckel concepuse un animal mitic; în felul ...sta Haeckel îl recapitula pe Goethe, nu filogenetic ci cognitiv. ...eckel a ţinut în cunoştinţă de cauză să rivalizeze cu Goethe în supo...ile sale morfologice; mai mult, el a continuat multe din supoziţiile ...antice ale lui Goethe, elaborîndu-le în moduri care au contribuit ...ect la consolidarea unei ideologii *volkish*.

Nu este vorba doar de faptul că Haeckel a făcut greşeli, căci istoria ...inţei este alcătuită din încercări şi din erori, din testarea ipotezelor şi ...n corectarea teoriilor; este vorba de faptul că aceste greşeli au avut ...percusiuni enorme în sfera socială şi în cea politică, favorizînd mal...ntări ale raţiunii în care studiul general al morfologiei este profund ...nplicat[21]. Haeckel nu s-a sfiit să aplice morfologia la subiecţi umani, ...împotrivă, a încurajat o asemenea aplicare şi a căutat să dea o cît mai ...are audienţă ideilor sale. Astfel, indiferent de meritele sau de neajun...urile lui Haeckel în domeniul zoologiei[22], gîndirea lui morfologică a ...epăşit cu mult graniţele comunităţii ştiinţifice, promovînd un program ...ultural, un program în acelaşi timp reverent faţă de Natură şi dispre...uitor faţă de religiile instituţionale.

În lucrarea sa *Generelle Morphologie,* Haeckel a insistat asupra ideii că orice ştiinţă adevărată este *Naturphilosophie*, despre care Goethe ...spunea că va dezvălui înseşi secretele creaţiei. Această investigaţie a misterelor Vieţii nu avea totuşi să fie rece şi detaşată, ci mai degrabă caldă şi apreciativă. Tendinţa romantică a gîndirii lui Haeckel celebrează magnificenţa naturii, atît de iscusită şi sublimă în lucrarea ei. Pentru a comunica publicului această formă secularizată de misticism al naturii, Haeckel a publicat ampla lucrare *Kunstformen der Natur*, în care şi-a ilustrat literalmente ideile. Compoziţiile sale pe tema vieţii marine, transpuse cu multă dăruire în litografiile lui Adolph Glitsch, se înrudesc cu stilul Art Nouveau în privinţa abstractizării formelor organice[23].

Microorganismele sînt preschimbate în ornamente spectaculoase, în viziunea lui Haeckel asupra universului orice ființă minuscul complicata ordine a Vieții: descoperim simetriile ascunse ale rilor sau geometriile decorative ale diatomeei; contemplăm ten meduzei, în forme de aleasă caligrafie, și frunzele de iarba-rîn dispuse cu eleganța unor arabescuri; avem revelația unor cili de brate alcătuind o dantelă fină și a coralilor a căror paletă col festivă amintește de ouăle create de Fabergé. Imaginile lui Haec vibrante și totuși perfect organizate, dezvăluind strania frumu acestor făpturi și, prin ea, înalta ingeniozitate artistică a naturii.

Cartea lui Haeckel *Kunstformen der Natur* era, cu siguranță, nată să provoace o reacție artistică, întrucît venerația și uimire atitudinile tipic romantice în fața Naturii. Romanticii apelau de ob afecte, punîndu-și sentimentele intense în opoziție cu logica st puneau arta mai presus de știință, de multe ori înălțau intuiția dea rațiunii – un stîlp mult prea șubred pentru ca vreun om de știință poată baza pe el. Și totuși Haeckel, asemenea lui Goethe, dor învingă aceste dihotomii: a căutat să aibă și vocea autoritară a S tului, și viziunea afectivă a Artistului. În vreme ce epistemologi Kant situa în opoziție percepția estetică și cunoașterea științifică, ac *Naturphilosophie* a lui Haeckel dorea să le îmbine; mai degrabă să opună frumusețea utilității, Haeckel le vedea contopite în morfol sa, exprimînd perfecta uniune dintre formă și funcție.

Pretențiile artistice ale morfologiei lui Haeckel pot părea inofens poate chiar atrăgătoare[24], și totuși la el această estetizare a științei m gea mînă în mînă cu politizarea științei. Desigur, o asemenea „știin romantică este mai degrabă speculativă decît experimentală; iar Haec se arăta nerăbdător să se lanseze, din studiile de zoologie, în antro logie și cosmologie, domenii în care nu era pregătit, chiar dacă av lecturi abundente. Speculațiile sale despre natura universului și condi umană au fost prezentate publicului într-o altă lucrare de succes, *D Welträtsel* (1899), al cărei tiraj s-a vîndut atît de bine, încît Haeckel continuat-o prin *Die Lebenswunder* (1904). Aici, ca și în alte lucrări a sale, Haeckel a trecut de la expunerea unor principii morfologice erona la dezbaterea unui imens evantai de subiecte, emițînd permanent u program rasist și antiliberal, pe tonul limpede și ponderat al unui pr supus discurs obiectiv.

Una dintre preocupările centrale ale lui Haeckel întru dezlegare „Enigmei Universului" consta în a contura fiziologia conștiinței. În

ce discuta cu mare vervă dezvoltarea sistemului nervos la vertebrate anatomia creierului, Haeckel trecea minuţios în revistă şi diverse ituri psihogenetice", atît religioase cît şi ştiinţifice, cu intenţia de a discredita[25] Pentru Haeckel personal era important să declare că fletul"(*psyche*) este o entitate care, la fel cu tot ce ţine de organic, uie să se dezvolte, atît la individ cît şi în cadrul speciilor. Astfel el formulat discutarea psihogenezei în termeni clar biologici (cum ar fi mbriologia sufletului" sau „filogenia sufletului"[26]), cărora le-a ataşat poziţii rasiste. Aici Haeckel şi-a utilizat renumita sa lege a biogeneticii o manieră vădit rasistă, declarînd că oamenii cu piele albă dintr-o ume spiţă sînt mai evoluaţi decît „rasele necivilizate" ; această poziţie fi ulterior pusă în relaţie cu o pledoarie pentru eugenie[27]. În versiunea eckeliană a darwinismului, originile biologice au semnificaţia unor stine biologice ; punînd accentul pe o sursă biologică a conştiinţei şi culturii, Haeckel a putut insista asupra unui determinism filogenetic toate formele ulterioare ale vieţii sociale. Prin această direcţie de ndire, evoluţionismul său a devenit o apologie semnificativă pentru eologia rasistă.

Haeckel îşi întemeia programul său cultural pe observaţia că omenirea face parte, alături de alte fiinţe vii, dintr-un continuum organic. Acest mare continuum, Natura, impunea ca oamenii să construiască o punte peste prăpastia dintre ştiinţă şi religie[28]. Dar dintre cele două părţi implicate în această *Kulturkampf*, religia avea cu siguranţă mai multe de pășit deoarece, după Haeckel, ea promovase cu intransigenţă un necon-firmat dualism între materie şi spirit. Întrucît religia era răspunzătoare de alienarea noastră faţă de Natură, Haeckel preconiza o ştiinţă roman-tică, ce ne va aduce înapoi la Natură. Întorcîndu-se la Goethe ca la un spirit călăuzitor, Haeckel spera să reunească *Natur* şi *Geist* într-un tot organic, din care să rezulte noua identitate a unui Popor (*Volk*).

Această filozofie antidualistă, pe care Haeckel o prezenta drept nimic altceva decît consecinţa firească a studiilor sale în domeniul morfologiei, era monismul. Mai mult, Haeckel a afirmat limpede că înălţarea monismului va veni abia o dată cu prăbuşirea creştinismului. În *Die Welträtsel*, precum şi în alte lucrări ale sale, Haeckel a ridiculizat formele instituţionale ale religiei creştine, declarînd că ideile promovate de acestea ar fi simple superstiţii. A respins drept acumulare fortuită de logici incompatibile dogmele Bisericii, pe care le-a calificat drept „mixo-teism"[29], afirmînd cu dezgust că aceste erori combinate ale teismului au dus la „paradoxala concepere a lui Dumnezeu ca o vertebrată în stare

gazoasă”[30]. Scrierile lui Haeckel conţin atacuri directe la adresa no
de persoană a lui Dumnezeu şi de suflet nemuritor. Cu toate
deşi nega naşterea virginală şi divinitatea lui Cristos, Haeckel
că Isus a fost cu siguranţă arian, exonerîndu-l astfel de stigmatul
evreieşti. Bineînţeles că „volkismul”, rasismul lui Haeckel, l-a
încline în obişnuita direcţie antisemită. În felul acesta monismul
dovedea a fi o stranie mixtură de strategii care urmăreau salvar
legături cu Cristos, dar cu respingerea creştinismului instituţion
era o cruciadă ştiinţifică, anticlericală şi totuşi cvasi-mistică, su
cu spirit poetic.

În 1906, Haeckel a fondat, în scopul de a-şi promova pla
acţiune monist, Liga Monistă germană, iar după moartea sa, pet
în 1919, discipolii i-au dus mai departe proiectele, elaborînd impli
rasiste şi în ultimă instanţă fasciste ale acestora. După cum a demo
Daniel Gasman, Liga Monistă germană a dat des dovadă în orie
sale, chiar dacă nu în mod exclusiv, de o atitudine proto-nazistă[31]. L
rea lui Gasman ne obligă, cred eu, să vedem în volkismul evoluţio
lui Haeckel un strămoş intelectual semnificativ al naţional-sociali
lui ; de pildă, Hitler a repetat papagaliceşte figurile de stil anticre
ale lui Haeckel[32] şi a dat o amploare şi mai mare îndemnurilor mo
la reforme eugenice. Pretenţiile de ordin estetic ale lui Haeckel pot a
incongruente cu propaganda nazistă, pe care o asociem mai degrab
bombasticismul wagnerian, dar explicaţiile sale asupra formelor o
nice şi a creşterii au furnizat aparenţa de susţinere ştiinţifică a ac
discurs volkist[33].

Astfel, Ernst Haeckel, unul dintre cei mai proeminenţi exponen
morfologiei de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului X
reprezintă nu numai ştiinţa deficitară, ci chiar ştiinţa rasistă şi fascis
o posibilitate reală ca morfologia să fie silită a intra în serviciul ideo
giilor de dreapta. Nu pot pretinde cu deplină certitudine că toate ace
lucruri legate de Haeckel îi erau cunoscute lui Culianu, cu toate că bă
iesc că, de fapt, le ştia. Am optat să mă concentrez asupra lui Haec
mai curînd pentru a face mai explicită legătura de ordin implicit c
există între metaforele creşterii organice şi discursul volkist. Deşi desig
nu decurge de aici că romantismul duce neapărat la forme de fascism
cum s-a dovedit adevărat în cîteva cazuri-cheie, ar trebui să facem tot
o pauză : o pauză destul de lungă pentru a ne gîndi la modul în care
acţionat şi poate mai continuă să acţioneze asemenea metafore organic
în domeniul ştiinţelor umane şi mai ales în cel al istoriei religiilor.

bine, indiferent dacă era sau nu la curent cu dimensiunile politice ...rfologiei lui Haeckel, Culianu avea cu siguranţă cunoştinţă de ...nţa unor conexiuni similare în lucrările şi în vieţile lui Dumézil şi ... Doi dintre cei patru mari savanţi pe care Culianu îi considera ... majore ale studiului structural al religiilor au avut legături perso... cu extrema dreaptă. Dacă nu intenţionez să mă angajez aici într-o ...tere cu privire la măsura în care respectivele lor studii au fost mar... de aceste afilieri naţionaliste, doresc în schimb să sugerez că lor li ...torează dezavuarea de către Culianu a mai vechilor strategii compa...e. În ciuda faptului că el abordează morfologia într-un context în ...ul rînd metodologic, cred că discuţia are şi un subtext politic[35] Culianu şi-a fundamentat noua sa abordare pe validitatea de ordin ...ific a morfodinamicii – era solidă metodologic, nu „corectă din ...t de vedere politic" – şi totuşi, din cînd în cînd el face paranteze ... ne fac să întrezărim prezenţa unor consideraţii politice. În introdu...a la *Arborele gnozei*, Culianu îi evocă pe cei doi soţi Ceauşescu, ...umiţi dar portretizaţi ca cei doi arhonţi ai răului, din a căror lume ...lse; cartea se încheie pe o notă anti-autoritară, cu o pledoarie în ...oarea libertăţii neîngrădite de gîndire[36]. Ultima carte a lui Culianu ... conţinută între două aluzii transparente la situaţia din patria sa: ...tem invitaţi să citim printre rînduri, pentru a ne gîndi la mituri şi la ...litică şi pentru a medita la interconexiunile lor[37].

După cum poate constata oricine, acest subtext politic se face auzit ...ar în surdină pe parcursul celei din urmă cărţi publicate de Culianu. ... urma urmei, în *Arborele gnozei* nu se face decît în treacăt referinţă ... nazism, şi atunci în contextul unei viziuni difuzioniste asupra istoriei ... care Culianu spera să o lichideze definitiv[38]. Şi se poate obiecta pe ...nă dreptate că, pe parcursul lucrării, Culianu nu menţionează absolut ...loc trecutul politic al unor Dumézil şi Eliade, pe care i-am numit ...nterior; aşadar, de ce să mai ridicăm această chestiune, cînd Culianu ...nsuşi a ales să fie atît de discret? Aş putea face observaţia că, în vreme ... în textul tipărit era circumspect, Culianu se arăta mult mai direct în ...ceste privinţe în cadrul conversaţiilor private. Cu toate acestea, mai degrabă decît să recurgem la anecdote, mi se pare că putem constata cu toţii în ce măsură relaţia dintre idei şi putere e un motiv recurent în scrierile lui Culianu[39]. Poate că nu e vorba de altceva decît de tristul fapt că îl recitim pe Culianu în perspectiva asasinării sale, dar sînt convins că el a scris ceea ce a scris avînd în minte exact acest fel de probleme.

De pildă, interpretarea dată sorţii lui Giordano Bruno în *magie în Renaştere* reprezintă un caz ilustrativ al reflecţi modului în care un gînditor individual interacţionează cu „for riei", prin care Culianu înţelegea la momentul respectiv forţa St Iar dacă manifestă o simpatie limitată pentru Bruno, Culianu strează de asemenea un oarecare interes marginal în apărarea g faţă de detractorii lor ortodocşi[41]. Şi totuşi, în ambele cazuri, a avut grijă să nu spună că aceşti „liber-cugetători" gîndeau c doar că dreptul lor de a gîndi liber era anihilat de către al promovau idei diferite şi care deţineau puterea. În contextul pe ereticilor, Culianu avertizează că „un sistem de idei nu e inocent avertismentul pe care îl emite în legătură cu abuzul de putere s aplica la fel de bine şi cercetării ştiinţifice. Pe scurt, cred că greşeală să presupunem că, insistînd asupra caracterului id sistemelor cognitive, Culianu a vrut să spună că acestea ar fi ap pare mai degrabă să afirme exact contrariul[43]

Cu toate acestea, rămîne încă fără răspuns întrebarea de ce C nu a abordat mai direct aspectul politic al comparaţiei. El şi-a auzite opiniile politice prin intermediul textelor pe care le pub regularitate sub titlul *Scotophilia ;* şi totuşi nu pare dornic să vor despre anumite feluri de a abuza de morfologie. Iar dacă ne gîn lucrarea lui Eliade *Patterns in Comparative Religion* este u preluările majore ale morfologiei goetheene, ne mirăm cum de a Culianu toate prilejurile de a o critica. Mai degrabă decît să se con pe plan politic cu acest tip de ştiinţă, Culianu a ales să o ignore, mai curînd, să o facă să apară învechită din perspectivă metodolo

Presupun că s-a optat pentru această tactică deoarece în dez nu se afla doar implicarea de ordin general a ştiinţei comparati ideologia dreptei, ci era vorba de implicarea particulară a anu învăţaţi. Ceea ce echivalează cu a spune că, în cazul lui Eliade cel p relaţia lui Culianu cu acesta nu mai era doar una strict profesional una personală. Această relaţie este, fără îndoială, una complicat moduri pe care nu le pot aborda aici în mod adecvat ; şi nu dore pretind că aş fi beneficiat de o perspectivă privilegiată. De fapt, Cul a păstrat o tăcere aproape totală în legătură cu Eliade, atît în sal curs, cît şi în afara ei, şi sînt convins că acestei evitări a subiectului datorează în parte direcţionarea – sau indirecţionarea – metodolo din ultima sa carte.

caracteriza atitudinea lui Culianu faţă de Eliade drept una înzestrată uă chipuri, asemeni lui Ianus. În calitate de unic student român al lui şi de executor literar, Culianu nu se putea distanţa complet de e. Totuşi era limpede că se simţea împovărat de legatul pe care era mat să-l perpetueze, în parte fiindcă îi repugnau ideile politice pe Eliade le profesase în tinereţe şi pe care nu le dezavuase niciodată od public. Dilema lui Culianu era cum să aibă distanţă faţă de e idei politice fără să atragă şi mai mult atenţia asupra lor sau ra sa, fără să declanşeze un val de nebunie care să-l mături şi pe el colegii lui de la Chicago şi să răscolească intelectualitatea româ- ă. De aceea el şi-a concentrat lucrările din ultima perioadă pe mele ideatice, ţinîndu-se departe de politica disciplinei, cu toate că le preocupări par să dea tîrcoale stăruitor. În observaţiile sale dologice sînt implicite criticile destul de înţepătoare la adresa ţatilor precedenţi ; numai că aceste critici sînt bine camuflate, în lal cele conţinute în lucrări care poartă semnătura maestrului său[44].

Cu *Arborele gnozei*, Culianu a încercat să depăşească aceste abuzuri morfologie pe care le-am schiţat. A urmărit o abordare cognitivă, în rul căreia religia, filozofia şi ştiinţa erau înţelese ca sisteme ideatice, ndonînd orice determinism biologic, precum şi aplicarea deficitară a tuia la ideologii rasiste şi fasciste, care constituise un eşec pronunţat îndirii referitoare la formă şi la creşterea organică. Cu toate acestea, ar în timp ce pleda pentru o abordare fundamental ideatică, Culianu ăutat şi a găsit alte modele biologice pentru metodologia proprie. va din dimensiunea biologică a gîndirii asupra schimbărilor istorice regăseşte în curioasa imagine a „muştei aptere” ce ni se propune re sfîrşitul lucrării *Eros şi magie* ; schimbarea istorică era asemănată l euristic mutaţiei genetice, o metaforă frapantă pentru un savant în meniul religiei. Şi totuşi, la vremea cînd scrie *Arborele gnozei*, ulianu vrea să evite aspectele materialiste ale structurii şi să revină dimensiunea cognitivă a acelei *Urpflanze* a lui Goethe. Pentru a abilita morfologia, Culianu recurge la sprijinul lui D’Arcy Wentworth hompson, biomatematicianul şi omul de ştiinţă polivalent pe care îl magiază în introducerea la ultima sa carte.

Dorind să ţină trează preocuparea pentru sistem şi totuşi să-l inte- greze cu istoria, Culianu a găsit în lucrarea lui Thompson *On Growth and Form* (1917) antidotul metodologic la abuzul de morfologie al lui Haeckel. Exemplară prin precizie matematică şi prin sobrietate ştiinţifică,

lucrarea lui Thompson i-a stimulat evident imaginaţia lui Culianu naştere mult îmbunătăţitului său model de schimbare structurală. ţiunea subiacentă a lui Thompson este că forma organică se află forţelor fizice, care pot nu numai să transforme, ci şi să deformeze nismele[45], iar aceste schimbări de la o formă la alta sînt circumscr numere. Thompson îşi începe lucrarea sa în două volume prin a fica matematica drept criteriu al adevăratei ştiinţe ; în vreme ce G alunga Numărul din a sa *Naturphilosophie*, aici acesta urma să fie

Astfel studierea creşterii organice de către Thompson este d despărţită de *Geist* : natura a fost de-romantizată. Percepţia unei armonioase a universului se regăseşte la Thompson în aceeaşi m ca şi la Haeckel, însă, după cum sublinia Culianu, cel dintîi „a re categoric... selecţia naturală, pe care o califica drept «idealism mistic În loc să adere la paradigmele evoluţioniste în vogă, Thompson le-a sumat fizicii. Pînza de păianjen, cochilia de *nautilus*, fagurele – ac şi alte forme au luat naştere conform legilor constante ale materi mişcării. Nu înseamnă că Thompson nu are propriile sale tuşe poe ci că reuşeşte să le tempereze insistînd asupra verificării ştiinţifice pildă, „Valurile mării, micile ondulaţii ale ţărmului, întinderea pla de nisip dintre promontorii, conturul dealurilor, modelarea văilor tot atîtea enigme ale formei, tot atîtea probleme ale morfologiei toate fizicianul le poate descifra cu relativă uşurinţă şi rezolva în adecvat : le rezolvă prin referirea la fenomenul care le-a preceda cadrul sistemului de forţe mecanice căruia ele îi aparţin, şi cărui interpretarea pe care le-o dăm, îi sînt datorate"[47]

Metafora utilizată de Culianu pentru schimbările istorice rămîne a creşterii organice, şi totuşi această creştere organică va fi de a încolo guvernată de legile fizicii, exprimate cel mai bine prin form matematice. Am convingerea că utilizarea de către Thompson a m maticilor superioare în comparaţia formelor înrudite este ceea ce atras pe Culianu la acest model ; ajungem astfel din nou la punctul pornire al *Arborelui gnozei*, unde este invocat Einstein, heraldul no metode de investigaţie. În această manieră matematizată, morfolo urma să lase întîietatea morfodinamicii. În mod elocvent, la cap introducerii sale la *Arborele gnozei*, Culianu revine la Thompson pune în opoziţie demersul acestuia şi pe cel al lui Linnaeus. Linna clasificase cristalele după culoare şi formă, bazîndu-se adică pe înf şarea lor ; şi totuşi această clasificare a fost desfiinţată atunci cînd

...coperit că se pot descrie mai bine cristalele prin formule matematice, ...inîndu-se în acest fel o clasificare superioară, bazată pe structurile ... intrinsece[48]. Culianu cita acest exemplu de răsturnare de către mate...tică a unei metodologii mai superficiale drept emblematic pentru ...reaga mutaţie de paradigmă pe care avea intenţia să o efectueze[49]

Caracterul matematic a conferit analizei lui Thompson asupra formei creşterii un limbaj comun – limbajul numerelor –, care o plasează în ...log cu celelalte ştiinţe cognitive pe care Culianu le avea în vedere. ...te deosebit de vizibil în ultimele sale scrieri interesul acut pe care i ...u stîrnit Marile Teorii Unificate ale fizicii recente, la fel şi întreprin...rea sa de a resuscita gînditori din domeniul matematicii precum ...dwin Abbott Abott şi Charles Howard Hinton[50] Căci, mai degrabă ...cît o viziune romantică asupra Naturii, asemeni celor care i-au inspirat ... Goethe şi Haeckel, Culianu împărtăşea cu Thompson romantis...ul ştiinţific al numerelor[51]. Modelul de transformare organică al lui ...hompson era o metaforă pe care Culianu putea accepta s-o utilizeze ...oarece, spre deosebire de abordarea filogenetică a lui Haeckel asistată ... un darwinism social, acest model al schimbărilor structurale era mai ...roape de logica pură. În cadrul modelului lui Thompson procesele ...ateriale erau suficient de abstracte; rămînînd, la un anumit nivel, ...ecanice, ele erau, în acelaşi timp, exprimate prin formule matematice ...are îi apăreau lui Culianu drept autentic ştiinţifice şi totodată modalităţi ...uperioare de expunere a autonomiei gîndirii[52].

Desigur, această preluare a morfodinamicii lui Thompson anunţa ...ari ambiţii de a reinventa disciplina istoriei. Am admirat întotdeauna ...utezanţa cu care îşi trasa Culianu proiectele intelectuale şi am fost ...eseori cuprins de entuziasm faţă de ideile sale, chiar atunci cînd mi-am ...xprimat anumite îndoieli în legătură cu ele. Am stat mult de vorbă ...espre noile cărţi pe care el dorea să le scrie: am discutat şi am pus în ...ezbatere aplicabilitatea acestor ştiinţe cognitive la istoria umană; şi ...ne-am contrazis în privinţa naturii şi funcţiei minţii omeneşti. Iar dacă ...unele dintre rezervele mele s-au adîncit o dată cu trecerea timpului, ...imensul meu respect pentru Culianu nu a scăzut niciodată.

Dacă îmi este îngăduit să închei într-o tonalitate ceva mai personală, m-am simţit dezamăgit să iau cunoştinţă de o versiune considerabil distorsionată a lui Culianu, o versiune care poate fi întîlnită nu numai în mijloacele de comunicare destinate publicului larg, ci se insinuează chiar în opinia specialiştilor. Mă gîndesc la imaginea Magului, ucis de înseşi forţele oculte pe care le-a dezlănţuit, o ipoteză care îl distribuie

pe Culianu în rolul unui Faust de mîna a doua dintr-o poveste pli învăţăminte[53] Nu îl reprezintă pe acel Culianu pe care l-am cun eu, şi aceasta este opinia mea actuală. Sînt bucuros, prin urmare, c încerca să abat atenţia de la circumstanţele senzaţionale ale morţii să o readuc către viaţa şi opera lui. Imaginea lui Culianu ca Mag deşte o neînţelegere fundamentală a preocupărilor ştiinţifice pe ca încercat să le urmăresc în acest eseu, neînţelegere prin care se subs intereselor savante forţe magice. În felul acesta Culianu este conf cu subiectul său de studiu şi limitat, după toate aparanţele, la *Naturphilosophie* a romanticilor pe care el s-a străduit s-o desfii critic. În această privinţă, ca şi în altele, moartea Magului a întu existenţa Minţii.

Iar pentru mine, Culianu este, dintre toţi cei pe care i-am cuno omul care s-a apropiat cel mai mult de întruparea unei existenţe a Mi examinarea socratică a eului şi, mai mult încă, investigarea peripat a lumii din jurul nostru. Cursurile lui şi conversaţiile noastre ave dimensiune enciclopedică, îmbrăţişînd atît de multe subiecte şi scoto printr-o varietate atît de largă de surse antice, medievale şi mode încît l-aş putea descrie ca pe un fel de Bibliotecă din Alexandria înt singur om, sau aş putea evoca idealul Muzeului Hermetic ; şi sînt dis să recunosc că prin asemenea metafore alunec în domeniul hagiogra Dar Culianu punea chiar acest tip de pasiune în urmărirea cunoaşt în tratarea frontierelor dintre discipline drept irelevante pentru învăţ care doreşte să înţeleagă cu adevărat mersul lucrurilor. La fel de dis să stea de vorbă despre ştiinţă, magie ori religie, Culianu ţintea să nimic altceva decît un istoric al imaginaţiei.

Pentru Culianu, această neobosită căutare a cunoaşterii însem stare de continuă conştiinţă a faptului că trăim în constructe imagi şi că avem, aşadar, putinţa de a regîndi ceea ce sîntem şi ceea ce fac Ca istoric al imaginaţiei, dorea să mediteze asupra gîndiriii şi a co cinţelor ei, înţelegînd fiecare efort uman în parte de a conceptual existenţa, precum şi totalitatea acestor eforturi. Credea cu tărie minţile omeneşti închid în ele lumi infinite, astfel încît ar putea, teore să-şi autoconstruiască infinite posibilităţi. Culianu susţinea că în acea rezidă potenţialul nostru de măreţie, un potenţial pe care, din păcate, neglijăm ; era convins însă că aceasta rămîne pentru noi cea mai b ocazie de a ne înţelege pe noi înşine şi lumea care ne înconjoară. D frîu liber imaginaţiei şi exersînd-o pe întrebările potrivite, el spera vieţile noatre vor fi mai depline, mai conştiente şi mai libere.

Ernst Haeckel afirma cîndva: „Politica este biologie aplicată”, iar Culianu a fost pe deplin conştient de ramificaţiile distopice ale acestui sentiment. Transformînd biologia în destin, se întîrzie creşterea intelectuală şi sînt distruse libertăţile personale din care înfloreşte discursul public. Cred că insistenţa lui Culianu asupra autonomiei Minţii – gîndire complet liberă de determinism istoric şi neîncătuşată de circumstanţe materiale – avea pentru el semnificaţia unei afirmări a eliberării, un punct care era personal şi politic, precum şi metodologic totodată.

Mi-l amintesc limpede pe Culianu spunîndu-mi că nu gînditorul contează, ci gîndul însuşi, că ideile valoroase vor trăi mult mai mult decît noi. Propun acum această amintire drept o slabă mîngîiere pentru această imensă pierdere, în speranţa că ideile pe care Culianu le considera valoroase îşi vor putea găsi o şi mai largă audienţă. Conştient că ar fi fost mulţumit dacă alt gînditor ar fi emis aceste gînduri, am încercat să prezint aici o faţetă importantă a operei sale în lumina cea mai clară cu putinţă, însoţită doar de o minimă privire critică. Străduindu-mă să elucidez, pe cît îmi stă în puteri, noul model al morfodinamicii propus de Culianu, am avut permanent în vedere şi posibilitatea ca aceste idei să fie receptate şi dezbătute de acum încolo.

Căci am sentimentul că timpul pe care l-am avut la dispoziţie, studiind sub îndrumarea lui Culianu, n-a fost decît o neîntreruptă conversaţie, care bătea căi vaste şi depărtate însă revenea totdeauna la tema identităţii noastre de fiinţe gînditoare. Era o conversaţie caracterizată de un sentiment aproape presant al mizei implicate în joc atunci cînd cercetăm ce anume cunoaştem şi în ce mod cunoaştem. Ca un veritabil mentor, purta o conversaţie în care eram totdeauna încurajat să-l contrazic şi nu mi se cerea niciodată să fiu de acord. Dar a fost totodată o conversaţie întreruptă brusc – şi sper că am adus aici un omagiu maestrului şi prietenului meu continuînd această conversaţie.

Traducere din engleză de Corina Popescu

Note

1. Demersul pe care Culianu a încercat să-l pună în aplicare în *Arborele gnozei* este anticipat în lucrări anterioare, cum ar fi *Călătorii în lumea de dincolo*, *Dicţionarul religiilor*, precum şi articolele pentru *Incognita*, revista pe care o scotea la Editura Brill. Mi-am limitat, în general, observaţiile la *Arborele*

gnozei, pe care îl consider o afirmare oarecum definitivă a noii sale m
Din cîte înţeleg, recenziile la această carte au neglijat în majorita
chemarea la arme de ordin metodologic ; poate că, în semn de de
pentru cel plecat dintre noi, cei mai mulţi dintre învăţaţi au ales să
politicos acest aspect al lucrării.

2. După cum observa Culianu, termenul pe care el îl preluase de la p.
cărţii lui Thompson *On Growth and Form* fusese inventat la orig
zoologul Alfred Giard în „L'oeuf et les débuts de l'évolution",
publicat în *Bull. Sci. du Nord de la France* VIII(1876), pp. 252-258.
de ordin istoric a acestei preluări stă în faptul că Giard era un mare adm
al lui Ernst Haeckel, despre care vom discuta în continuare ; asupra
pondenţei Giard-Haeckel, vezi Daniel Gasman, *Haeckel's Monism a*
Birth of Fascist Ideology, New York, 1998, p. 39.

3. Remarc faptul că această formulare a provocării cu care se confruntă
religiilor este foarte asemănătoare cu cea a lui Jonathan Z. Smith,
discutat acum mai bine de un deceniu neajunsurile abordării morfolog
eseul lui „In Comparison a Magic Dwells". Vezi *Imagining Religion*, p
unde se afirmă : „Nu am dezvoltat deocamdată o alternativă responsa
integrarea unei noţiuni complexe de *pattern* şi sistem cu o noţiune la
complexă a istoriei" ; de notat şi tratamentul pe care îl aplică an
morfologiei în „Adde Parvum Parvo Magnus Acervus Erit", *Histo*
Religions 11 : 1 (1971), pp. 67-90. Destul de curios. Nu am cunoştin
I.P. Culianu să se fi referit în lucrările sale tipărite la opera lui Smith,
Smith este considerat pe scară largă figura dominantă a reflecţiei cu
asupra naturii demersului comparatistic. Eu însumi am profitat masi
eseurile lui Smith, în care acesta atrage atenţia asupra originilor morfol
în anatomia şi zoologia comparată. Felul în care utilizez distincţia d
omologie şi analogie, pe care se bazează eseul de faţă, este profund înda
lui Smith ; asupra acestei distincţii, vezi lucrarea sa mai recentă *Dru*
Divine, pp. 47 sq.

4. *Arborele gnozei*, p. 1.

5. Termenul de „structuralism" este utilizat aici într-un sens mai larg,
moment ce îi include pe Durkheim, Dumézil şi Eliade. Acest mo
abordare este anticipat de Eliade însuşi ; vezi *Ordeal by Labyrinth*, p.1
unde Eliade afirmă : „Accept structuralismul, aşa cum este propu
Dumézil, de Propp – şi de Goethe" ; aici Eliade aplaudă utilitatea mo
logiei, punînd totodată sub semnul întrebării aplicabilitatea structuralism
lui Lévi-Strauss la istoria religiilor. Cu toate acestea, în *Dicţionarul r*
giilor, Culianu îl alătură pe Eliade lui Lévi-Strauss, indicîndu-i drept înv
care susţin autonomia religiei şi punîndu-i, astfel grupaţi, în opoziţie
abordările heteronomice ale lui Durkheim şi Dumézil ; această clasific
reapare şi în *Arborele gnozei*, p. 5.

Vezi scrisoarea lui Goethe către Herder, datată 17 mai 1797: „Această *Urpflanze* este făptura cea mai ciudată din lume – Natura însăşi ar putea s-o invidieze. Cu un asemenea model la îndemînă..., ar fi posibil să inventezi plante *ad infinitum*. Ar fi nişte plante strict logice – adică ar putea exista, chiar dacă n-ar exista – nu ar fi numai umbre şi vise pitoreşti sau poetice, ci ar poseda adevăr interior şi necesitate. Iar aceeaşi lege s-ar aplica tuturor fiinţelor vii" (după trad. lui E. Heller din *The Disinherited Mind*, p. 10).
Din această sumară trecere în revistă a structuralismului sînt omise contribuţiile generaţiilor mai vechi de filologi, ale căror reconstrucţii de „familii" lingvistice sînt de asemenea morfologice. Filologia de acest fel era invadată de false înrudiri şi ar fi interesant de explorat anumite similarităţi între ştiinţele biologice şi cele lingvistice sub aspectul erorilor care pot lua naştere din comparare.
Pentru a-şi marca datoria de ordin metodologic, Propp folosea la începutul fiecărui capitol extrase din opera lui Goethe; cu toate acestea, pasajele respective, destul de lungi, au fost eliminate din traducerea engleză a *Morfologiei basmului*. Într-o însemnare datînd din 5 aprilie 1951, Eliade comentează această legătură dintre Goethe şi Propp, deplîngînd ceea ce la vremea respectivă părea obscuritatea lui Propp; apreciază totodată fecunditatea abordării morfologice, atribuind meritul acesteia lui Goethe; vezi *Journal I 1945-1955*, pp. 125-126. Eliade însuşi a adoptat în folos propriu abordarea lui Goethe în lucrarea *Patterns in Comparative Religion*, care urmărea o „morfologie a sacrului". O exemplificare a obsesiei lui Eliade în legătură cu Goethe se poate vedea într-o însemnare de jurnal ulterioară, datată 4 nov. 1959, în *No Souvenirs*, pp. 72-73.
Ne putem face o idee despre ce înţelegea Culianu prin „cognitiv" răsfoind două cărţi la care se face referire în notele din *Arborele gnozei*: lucrarea lui Howard Gardner *The Mind's New Science*, şi cea a lui Rudy Rucker intitulată *Mind Tools*; numele lui Rucker este menţionat atît în introducere, cît şi în epilogul la *Arborele gnozei*. Analogia operativă pentru ştiinţa cognitivă este aceea că mintea umană funcţionează ca un computer, chiar dacă ritmul calculelor pe care le efectuează este mult mai lent; iar această analogie condiţionează mare parte din lucrările de maturitate ale lui Culianu; a se vedea cum îşi încheie introducerea la *Dicţionarul religiilor* (p. 7) şi a se observa recurenţa acestei analogii în *The Tree of Gnosis* (p. 58 – *„hardware"* şi *„software"*, p. 239 – *„digital"* şi *„analogue"*, p. 268 – *„mind games"*).
Elevul lui Linnaeus, Johann Fabricus, a făcut acelaşi lucru atunci cînd a clasificat insectele după structura mandibulelor; a izola o trăsătură pe baza căreia să fie deosebite între ele organismele era practica standard în munca de clasificare a lui Linnaeus.
La origine, Linnaeus fusese convins că speciile sînt imuabile. Exprimînd în scris acest lucru, *unitas in omni specie ordinem ducit*, Linnaeus exprima

opinia tradiţională că Natura ca întreg este fixă şi neschimbătoare. C acestea, prin observaţiile sale botanice, Linnaeus a început să-şi dea că unele specii erau rezultatul hibridizării, iar într-un tîrziu a luat siderație şi efectele aclimatizării asupra formării speciilor. Însă Li nu putea să prevadă schimbarea darwiniană de paradigmă, în care se specii cu totul noi şi vechi specii pot dispărea.

12. Nu am intenţia să insinuez că este pur şi simplu rezultatul lui Da numai al lui; Darwin reprezintă întreaga pleiadă de naturalişti gînditori ai sec. al XIX-lea, exact în felul în care putem folosi o stea luminoasă pentru a localiza o întreagă constelaţie. În felul acesta „D semnalează o întreagă mutaţie în istoria intelectuală, în cadrul individul Charles Darwin are numeroşi precursori şi colegi. Cun naturalist Erasmus Darwin, bunicul lui Charles, a vorbit mult evoluţia organică, fără a dispune însă, pentru explicarea ei, de meca selecţiei naturale. Aspectul cronologic, pe care l-am subliniat aici, deja un loc proeminent în gîndirea unor Robert Hooke şi Edward L de pildă, doi naturalişti care au studiat resturile fosile, confruntîndu dovezile privitoare la dispariţia unor specii şi punînd astfel sub s întrebării vechiul model providenţial al istoriei naturale. Mai mult, d nismul aparţine unui mediu intelectual fixat pe ideea de Progres, aş o înţeleg Comte, Spencer şi alţii. Prin Progres nu se înţelege doar ev naturală aplicată în domeniul culturii, ci mai degrabă acea persp lărgită a luminismului care a făcut posibilă apariţia lui Darwin.

13. Teoria lui Darwin, care a avut o influenţă atît de vastă şi la care a aju căi proprii, şi Alfred Russel Wallace, pleacă de la premisa mutabi speciilor. Pe această bază are loc transformarea organismelor, prin proces de selecţie naturală care (amintind într-un fel de scheme clasificare botanică ale lui Linnaeus) consideră activitatea sexuală a organism drept decisivă pentru viaţa speciei. Mai mult, teoria lui Da asupra selecţiei naturale reprezintă un mijloc eficient de eliminare a tel giei din ştiinţele naturale ; deşi acest lucru nu a stat în intenţiile lui Dar ea a îngăduit altor savanţi să se dispenseze total de interpretarea provi ţială a istoriei naturale. Pentru o discuţie lucidă asupra uzului şi abu de „cauzele finale", vezi Thompson, *On Growth and Form*, pp. 4-10

14. Vezi *The Tree of Gnosis*, p. 6, unde Culianu se referă la tezele cuprin volumul lui Lévi-Strauss, *Mythologiques*, ca la „descoperirea epocii", contesta totuşi că în ştiinţele naturii „structuralismul" a recunoscut de m vreme o dimensiune temporală ; vezi mai sus, nota 12. Aş mai dori să a tesc din nou influenţa filologiei comparate, care a construit *Stammba* pentru a urmări dezvoltarea familiilor de limbi.

15. Chiar în absenţa mecanismului mendelian al trăsăturilor moştenite, s-a pl deseori de la premisa că stadiile ulterioare ale dezvoltării existau *in poten*

în sînul stadiilor anterioare; acesta este impactul „legii fundamentale a biogeneticii" a lui Haeckel, discutată în continuare. O consecinţă a acestei premise este ideea că prin identificarea formei originare se pot explica toate dezvoltările posterioare. În ştiinţele umane mă gîndesc, de exemplu, la insistenţa lui Reinach asupra „totemismului" ca origine a tuturor religiilor. Culianu atacă asemenea tactici, cum ar fi presupunerea unei „origini" iraniene a dualismului, pe tot parcursul *Arborelui gnozei*, de pildă la pp. 83 şi urm. din ediţia americană. În legătură cu obsesia originilor în lumea ştiinţifică, vezi textul refăcut al lui Eliade care apare în *The Quest*, pp. 35-73.

Mă gîndesc la felul în care morfologia a fost greşit aplicată la studierea formelor omeneşti atunci cînd anatomiştii au vrut să caracterizeze tipurile corporale şi trăsăturile fiziognomice, clasificînd, de pildă, oamenii după forma şi dimensiunea craniului. Ulterioara cuantificare a acestui tip de morfologie, de exemplu craniometria, a disimulat eficient natura subiectivă a demersului. În plus, funcţia taxonomică a morfologiei este denaturată pe măsură ce asupra unor date cu pretenţii ştiinţifice sînt proiectate presupuneri de ordin cultural legate de rasă, gen sau clasă socială (de ex. identificarea elementelor sociale „criminale" după curbura craniului sau proeminenţa frunţii). O prezentare uşor de citit a unora dintre aceste evoluţii ne este oferită de lucrarea lui Stephen Jay Gould *The Mismeasure of Man* (1981). Această perspectivă evoluţionistă a fost destul de des sprijinită de către etnografi, prinşi în plasa apologiei colonialismului; ştiinţele naturale şi cele umane s-au întărit reciproc, dînd „explicaţii" pentru supunerea şi exploatarea pretinselor „rase mai puţin avansate".

Începînd de la *Generelle Morphologie der Organismen* (1866), al cărei prim volum era consacrat „anatomiei generale", iar cel de al doilea „evoluţiei generale", numele şi reputaţia ştiinţifică ale lui Haeckel au fost legate de morfologie. Această operă substanţială inaugurează seria numeroaselor tentative ale lui Haeckel de a trasa un *Stammbaum* pe deplin universal, un arbore genealogic la baza căruia se află un organism unicelular, iar în vîrf – Omul; voga acestor arbori genealogici a continuat destul de mult şi pe parcursul secolului XX. La scurt timp de la publicarea lucrării *Generelle Morphologie*, Haeckel şi-a reelaborat ideile fundamentale într-un stil mai accesibil în *Natürliche Schöpfungsgeschichte*, care i-a atras o audienţă mai largă; a continuat pe aceeaşi linie cu lucrări de istorie naturală cum ar fi *Anthropogenie oder Entwicklungsgeschichte des Menschen* (1874) şi *Systematische Phylogenie* (1894). Autor deosebit de prolific, Haeckel a mai scris cîteva jurnale de călătorie, precum şi cărţi care propun o viziune monistă a lumii, ce urmează a fi discutate în continuare.

Gasman, *Haeckel's Monism*, pp.12-13: „în ciuda auto-interzisei insistenţe asupra formaţiei sale darwiniste, concepţiile ştiinţifice ale lui Haeckel erau în esenţa lor pre-darwiniste."

20. Vezi lucrarea sa *Die Gastraea Theorie* (1874); Haeckel şi-a d această teorie în ediţiile revăzute.
21. Ca să formulăm cu generozitate, Haeckel face confuzie între ipo demonstraţie; în termeni mai puţin generoşi, el adaugă propriului co teoretic o creatură vie, „veriga lipsă" pe care o propunea în teori privire la evoluţie. Poate că această eroare ar putea fi interpretată confuzie între real şi imaginar; şi totuşi, citindu-l pe Culianu, d tentaţi să socotim constructul imaginar la fel de (dacă nu chia important ca presupusa realitate obiectivă. Criticîndu-l pe Haeckel această scăpare, aşadar, sînt conştient că nici agravarea unei dihoto acute între realitate şi imaginaţie şi nici întărirea vreunei iluzii de tivitate n-ar fi fost dorinţa lui Culianu. El ar fi subliniat, în schimb constructele imaginare sînt nu numai temeiul artelor, ci şi al ştiin asemenea constructe sînt chiar mijloacele prin care noi cunoaştem „realitate". Asupra rolului imaginaţiei în descoperirile ştiinţifice, vez *şi magie*, p. XIX. Totuşi, dacă îl înţeleg corect pe Culianu, este imp ca noi să luăm cunoştinţă de faptul că artele şi ştiinţele noastr imaginative, tocmai pentru că ele construiesc realitatea noastră so Trebuie să fim foarte atenţi în utilizarea constructelor imaginative, istoria înregistrează consecinţele neintenţionate ale acestora, precum cele intenţionate. Culianu ar fi de acord, îmi închipui, cu sentim (destul de banal) că războaiele sînt purtate şi atrocităţile sînt comise în unor constructe imaginare; mai cred şi că el nu-şi pierduse speran recunoaşterea caracterului inerent imaginativ al acestora să poată îm înclinaţiile oamenilor către intoleranţă şi violenţă.
22. Haeckel a identificat o sumedenie de forme de viaţă marine, pe car clasificat potrivit principiilor sale morfologice: în multiple feluri Ha este pur şi simplu moştenitorul îndelungatei tradiţii taxonomice ai pionieri au fost teologii deveniţi naturalişti în secolele al XVII-l al XVIII-lea. Aceste contribuţii nu formează obiect de dispută; ce este deschis dezbaterii este utilizarea politică pe care Haeckel a morfologiei sale: după cum vom vedea, concepţia sa naturalistă se r împotriva teologiei tradiţionale şi propagă un program de acţiune vo
23. Despre estetica Naturii la Haeckel, vezi articolul semnat de Erika Kra în *Die Rezeption von Evolutionstheorien in 19 Jahrhundert*, edite Eve-Marie Engels (Frankfurt am Main, 1995); monografiile semnat Siegfried Wichmann şi Christoph Kockerbeck au arătat cum ilustraţiil Haeckel i-au influenţat pe artiştii Jugendstil-ului, ca de pildă Herm Obrist. Iar în cazul arhitectului şi designer-ului René Binet, desenel radiolari ale lui Haeckel au fost sursa directă de inspiraţie a porţil intrare la Expoziţia universală de la Paris din 1900. Haeckel însu recunoscut posibilităţile decorative ale lucrărilor sale, căci a comisio

unor artizani includerea meduzelor în decorul propriei sale locuinţe, pe care a numit-o „Villa Medusa".

Nu este, cu siguranţă, nimic nou: pentru a da numai unul din multele exemple posibile, Erasmus Darwin (menţionat mai sus, la nota 12) a scris un poem intitulat *Templul Naturii*, publicat postum în 1802: lucrarea îi prezintă ideile despre viaţa organică în versuri victoriene.

Este interesant de observat că Haeckel a creat o tipologie a acestor mituri şi că o asemenea abordare „structurală" prezintă unele asemănări cu analizele lui Culianu: vezi Haeckel, *The Riddle of the Universe* (o traducere engleză la *Die Welträtsel* datorată lui Joseph McCabe, care este singura ediţie disponibilă actualmente), p. 135; se poate compara cu modul în care tratează Culianu posibila relaţie dintre suflet şi trup în *The Tree of Gnosis*, pp. 58-59 (de remarcat tratarea uşor amplificată în *Dicţionarul religiilor*, pp. 4-7). Culianu mai utilizează această abordare „cognitivă" şi pentru a tipologiza răspunsurile la întrebarea privitoare la umanitatea şi/sau divinitatea lui Cristos în introducerea la *Arborele gnozei*.

În puternic contrast cu Haeckel, Culianu nu a vorbit niciodată despre fiziologia conştiinţei. Pentru a evita orice reducţionism biologic, demersul cognitiv al lui Culianu nu a făcut uz de contribuţiile recente din domeniul neurofiziologiei; autorul a preferat, în schimb, să pună în lumină cosmologia hiperdimensională a ceea ce s-a numit Noua Fizică. Pentru Culianu, conştiinţa, şi nu fiziologia, avea întîietate, iar în felul acesta „mintea" există anterior sau independent de orice fenomen biologic; cu toate acestea, în decursul convorbirilor noastre, Culianu dezavua dualismul (cum a făcut şi Haeckel; vezi în continuare). Discutînd despre abordarea lui cognitivă, l-am acuzat pe Culianu că are o concepţie acorporală a Minţii şi am sugerat că ceea ce el propunea drept Minte autonomă ar fi de fapt dependentă de funcţionarea creierului. Culianu a ripostat cu exemplul genomului, despre care susţinea că ar fi mai mult decît informaţie criptată: nu nega faptul că ADN-ul implică materie organică, dar susţinea că întrucît principiul lui de organizare este imaginabil, în ultimă instanţă „totul e Minte".

În legătură cu politica monistă a eugeniei, a se consulta Gasman, *Scientific Origins*, p. 821.

Titlul uneia dintre cărţile lui Haeckel începe în felul următor: *Monismul ca legătură între religie şi ştiinţă*... (1894).

Lui Haeckel îi plăcea să inventeze cuvinte, şi nu doar în tratatele sale strict ştiinţifice (îi datorăm termeni precum „ecologie" şi „filogenie"), ci şi atunci cînd scria despre idei religioase („antropism", „anthanatism" etc.). Impresia mea este că avem aici mai mult decît un jargon: invenţiile reprezintă un mod de a renunţa la categorii depăşite şi de a căuta noi modalităţi de discurs. Văd din nou o asemănare superficială cu Culianu, care îşi făurea de multe ori o terminologie proprie. Şi, asemeni lui Haeckel,

Culianu era în căutarea unei audienţe mai vaste pentru învăţă
acesta este motivul care se află în spatele unei cărţi cum este *O*
World. Mai mult, în lucrări precum *Enigma Universului*, Haeck
pentru o privire panoramică asupra gîndirii omeneşti, fără să se
de a compartimenta ideile religioase separat de cele filozofice şi
ştiinţifice ; îmbinată cu o atitudine ireverentă faţă de înţelepciunile
ţionale, această poziţie ne-o poate aminti pe cea a lui Culianu. Asu
o perspectivă ideatică la fel de vastă, Culianu s-a străduit, cum
Haeckel, să propună noi modele – deşi rămîn convins că afinităţil
ei rezultă din tipul de chestiuni pe care doreau să le ridice şi nu din
pe care le-au propus.

30. *Riddle of the Universe*, p. 288.
31. D. Gasman, *The Scientific Origins of National Socialism : Social nism in Ernst Haeckel and the German Monist League* (New London, 1971).
32. După cum o prezintă Gasman, cartea best-seller a lui Haeckel *Die We (Enigma Universului)* oferă aproape o schiţă a unor părţi din *Mein K* vezi *Scientific Origins...*, pp. 166-170. Chiar dacă Gasman a exagerat, rile lui Haeckel asupra chestiunii sînt profund tulburătoare, iar pre său intelectual indică impactul considerabil al acelor puncte de ved
33. Ceva mai recent, în *Haeckel's Monism and the Birth of Fascist Id* (1988), Gasman a susţinut existenţa unei mai largi aplicări a acestei p -ştiinţe în arena politică, descriind felul în care monismul „haeckel conferit o aură de credibilitate fascismului în Franţa şi în Italia. În acestui proiect, Gasman nu îl priveşte pe Haeckel ca pe o figură izol mai curînd ca pe reprezentantul unei tendinţe mai generale în E secolului XX, în care ideile privitoare la energia organică şi li vitalismului au impregnat retorica fascistă.
34. Desigur, nu toţi romanticii au devenit fascişti ; şi remarc faptul că ma stînga a fost constant acuzată de cultivarea unei forme proprii de roman prin evocarea naivă a unei estetici politice în locul îmbrăţişării unei *Realpo*
35. După cum o indică în mod clar editorialele sale despre politica române Culianu înclina spre stînga. Mai pot atesta că, personal, era filosemit se poate de pro-democraţie ; era sincer entuziasmat să devină cetăţe Statelor Unite, într-un fel care ne făcea pe noi, cei care primeam de si această cetăţenie, să ne simţim puţin ruşinaţi.
36. *The Tree of Gnosis*, p. 269. Culianu pare să spună că deşi democr excesiv de permisivă poate fi imperfectă, este de departe preferabilă u regim represiv ; *cf.* discuţia asupra „statelor-magicieni" şi „statelor poli neşti" în *Eros and Magic...*, pp. 105-107.
37. Politica miturilor, ţin să subliniez, include politica mitologilor. Culian intitulat capitolul al doilea din *Arborele gnozei*, unde sînt trecute în rev

cercetările precedente, „Mituri despre gnosticism", anunţînd că învăţaţii s-au angajat ei înşişi la nivel secund în producerea de mituri. Înfăţişîndu-i pe savanţi drept constructori ai propriilor mituri despre gnosticism, Culianu făcea de asemenea aluzie la programele politice pe care le-au slujit miturile savante ; vezi nota următoare.

The Tree of Gnosis, p. 52 ; dar *cf.* p. XIII, unde sintagma „de acum total compromisa şcoală germană de istorie a religiilor" aminteşte de referirea şi mai piezişă din *Psychanodia*, p.17 : „Se poate trage cu uşurinţă concluzia că, dincolo de intenţia fiecăruia dintre membrii ei în parte, această «*religionsgeschichtliche Schule*» urma să joace, în ansamblul aparatului unei mode ideologice fatale instalate ulterior, un rol comparabil cu acela al unei cravate asortate, adică al unui element care, scos din contextul său, are o aparenţă foarte inofensivă." De fapt, Culianu acuză şcoala germană că este o şcoală nazistă, dacă se poate din inadvertenţă ; cred că acest sentiment se află în spatele tonului minimalizator pe care îl adoptă în mod constant cu privire la această *religionsgeschichtliche Schule.* Relativ la aceasta, se cuvine menţionat felul în care zugrăveşte caracterul gnostic al „ideologiei germane" ; vezi *The Tree of Gnosis*, pp. 44, 260.

Vezi eseul său anterior, „Religione e accrescimento del potere", în vol. *Religione e potere*, pe care Culianu l-a publicat împreună cu G. Romanato şi M.G. Lombardo (1981).

În *Eros and Magic...*, pp. 105-107, Culianu juxtapune Statul-magician, care seduce oamenii prin utilizarea de imagini erotice (bombardîndu-i cu publicitate), şi metodele coercitive ale Statului poliţienesc. Despre rolul de cenzor jucat de Reformă, vezi pp. 192 şi urm.

Nu sînt sigur dacă este foarte corect să spunem despre Culianu că avea „o slăbiciune" pentru eretici ; era însă, indiscutabil, împotriva supoziţiilor facile că ortodoxia constituia un mod mai bun de gîndire decît erezia. Vezi *The Tree of Gnosis*, p. 240 : „Am petrecut destul timp alături de ei ca să înţelegem că singurul lor păcat era *gîndirea*, şi cu siguranţă că uneori gîndeau mai bine decît oponenţii lor. Perdanţii istoriei au pierdut nu într-un joc al minţii, ci într-unul al puterii." În lectura pe care el o aplică gnosticilor este prezent un corectiv la triumfalismul Bisericii ; cu toate acestea, s-ar putea să existe şi un subtext politic : a-l aplauda pe gînditorul independent înseamnă a-i sprijini pe cei oprimaţi politic.

The Tree of Gnosis, p. 240.

Cred că se poate face o comparaţie instructivă cu cartea semnată de Elaine Pagels, *Adam, Eve and the Serpent.* Ea descrie dialectica dintre gîndirea ortodoxă şi cea eretică ca pe una situată într-un context social, modelată de disputele între facţiuni şi de lupta pentru putere din sînul Bisericii timpurii. În comparaţie cu aceasta, analiza efectuată de Culianu asupra dezbaterilor cristologice nu este ancorată într-un mod similar în istoria socială şi politică ;

el ne prezintă, în schimb, diversele controverse trinitare ca fii de premise simple, derivate logic dintr-o opoziţie binară de baz prezentarea lui Culianu pune accentul mai mult pe factorii cog pe cei sociologici, nu sînt scoşi din chestiune nici aceştia din u *The Tree of Gnosis*, p. 267, unde autorul spune: „... cum ar acţiunea sistemelor în istorie e cu totul altă poveste".

44. *The Eliade Guide to World Religions* era numai cu numele al l Oricine este familiarizat atît cu lucrările lui Eliade, cît şi cu c Culianu îşi poate da seama că textul îi aparţine integral lui Culia vorbeşte de „arhetipuri" sau de „hierofanii", nu sînt prezente mundi" şi nici simbolismul centrului; cam tot ce subzistă din lui Eliade este aserţiunea de la început că religia nu poate fi exclusiv în termeni de relaţii sociale. Altminteri, *The Eliade Guid* preocuparea lui Culianu pentru sistem. Lucrul este valabil şi pe *Tree of Gnosis*, în care Culianu nici nu mai face vreo referinţă la lui Eliade asupra dualismului (de pildă, la articolul său „Prolego religious Dualism: Dyads and Polarities", *The Quest*, pp. 127-1

45. Conceptul de deformare critică în mod implicit premisa Progres care mulţi au asociat-o cu modelul darwinist al evoluţiei.

46. *The Tree of Gnosis*, p. 6, citînd o opinie a lui, pe care Thompson o în *On Growth and Form*, p. 85 n.

47. *On Growth and Form*, p. 10.

48. *The Tree of Gnosis*, p. 19.

49. În ciuda acestui exemplu, clasificarea zoologică şi botanică au filogenetice. Nomenclatura lui Linnaeus adoptă totuşi un model cl în care organismele sînt grupate pe „clade", „ramuri" [<gr. K „ramură"], în funcţie de poziţia lor într-un *Stammbaum* (deşi actual astfel de reconstrucţii ipotetice sînt numite mai des „cladograme"). C tica mai percepe încă similaritatea şi diferenţa în termenii unui st comun. Cu toate acestea, din supoziţii evoluţioniste de acest fel ia n modelul fenetic de clasificare, unde morfologia este non-darwiniană. dinţa actuală merge în direcţia aşa-numitei „fenetici numerice", m care caută să pună în relaţie cu clasificarea o mare cantitate de inform încorporînd un mare număr de caracteristici anatomice, fenetica num aminteşte de morfologia mai cuprinzătoare a lui Ray, în ciuda faptului s-a conferit un grad considerabil de cuantificare. Ar putea exista în cu ceea ce avea în minte Culianu atunci cînd vorbea despre „o anu cerinţă a interpretării sistemice: cerinţa *complexităţii*" (*The Tree of Gn* p. 13): pentru istoric, o problemă o constituie accesul la un mare nu de variante istorice şi controlul asupra lor.

50. Vezi „A Historian's Kit to the Fourth Dimension", *Incognita* I, 2 (19 pp. 113-129.

Acest flirt ştiinţific are o lungă traiectorie, de la Parmenide la Einstein; presupune că numerele sînt, în ultimă instanţă, mai „reale" decît obiectele naturale, deoarece geometria şi aritmetica ne învaţă adevăruri care depăşesc posibilităţile noastre de percepţie senzorială.

Apelînd la aşa numitele „ştiinţe consistente" (*harder sciences*), Culianu rupea cu (de mult defuncta) abordare fenomenologică. Fenomenologii au îmbrăţişat drept axiomatică distincţia operată de Dilthey între ştiinţe naturale şi ştiinţe umane, cele din urmă impunînd un ideal hermeneutic aproape empatic. Culianu era de acord cu presupunerea că religia este *sui generis*, în sensul că este produsul minţii şi nu poate fi redusă la un simplu codaj al relaţiilor sociale etc.; dar declara şi nevoia de a se desfiinţa prăpastia dintre disciplinele ştiinţifice şi cele umaniste. În căutarea unor antecedente la viziunea idealistă a lui Culianu asupra istoriei, opusă celei materialiste, ar trebui să se acorde atenţie unor zone ale istoriografiei italiene (Croce) şi, în măsură chiar mai mare, istoricilor şi filozofilor ştiinţei (Kuhn, Feyerabend).

Pentru preluarea de către Culianu a legendei lui Faust şi a „moralismului exhaustiv" al acesteia, vezi *Eros and Magic...*, pp. 214 şi urm.

Ioan Petru Culianu. Efecte în zona metafizicii

Ştefan Afloroaei

1. Intenţia acestor pagini

Din cîte mi-am dat seama, scrierile lui Culianu ating zona chest metafizice într-un mod mai puţin obişnuit. Pe de o parte, g metafizică este pusă în legătură cu tradiţiile dualiste sau gnost Occidentului şi cu nihilismul modern, cel care tinde să o nege de Cum ştim, ideea este mai veche, doar că acum ea este altfel p lucru. Pe de altă parte, reflecţiile lui Culianu au aproape constant metafizice, unele dintre ele de-a dreptul spectaculoase. Sînt efe privesc atît discursul ca atare al metafizicii, cît şi discuţiile e asupra sorţii acestuia astăzi. Exact despre acest lucru doresc să vo în continuare, fără a încerca să-l transform pe autorul *Arborelui g* în ceea ce el sigur nu s-a dorit, adică un nou doctrinar în metafi

Folosesc totuşi în titlul acestui articol termenul „metafizică". C din două motive, sper cît de cît suficiente.

Mai întîi, ţin cont de faptul că există un fel de cod modern al m fizicii, impus definitiv la începutul secolului al XVII-lea, prin auto Francesco Suarez, Rudolph Göckel sau René Descartes. Ei au vo despre o cvadruplă înfăţişare a metafizicii : *metaphysica generalis* *ontologia* şi *metaphysica specialis*, aceasta din urmă cu trei ramific teologia (ca teologie naturală sau, cum a fost numită mai tîrziu, teolo raţională), cosmologia şi psihologia (numită şi pneumatologie sau, viziunea altora, egologie). Cea dintîi este văzută ca o cercetare a faptu

tenţă în genere. A doua, ca o descriere a constituţiei şi a legilor lumi. Teologia, în una din versiunile ei moderne, a căutat ente şi date cu privire la existenţa lui Dumnezeu. Iar psihologia it atunci o cunoaştere cu privire la natura şi destinul sufletului sc[1] Acest cod poate fi recunoscut în literatura filosofică europînă tîrziu de tot, la Husserl şi Whitehead de exemplu. Chiar fost pus cu violenţă în discuţie, el încă este activ în limbajul de astăzi. Cel care vorbeşte despre fenomenul existenţei, Rorty ldă, indiferent în ce mod o face, încă simte nevoia unor referinţe raţiile minţii omeneşti, la posibilitatea discursului teologic şi la sul fenomenului numit lume.

Al doilea motiv nu este deloc scolastic. Ioan Petru Culianu dezvoltă flecţie extrem de liberă, relaxată, fără complexe în faţa tradiţiei fizicii. Nu se lasă confiscat de utopiile ei doctrinare, dar nici nu a să o dispreţuiască. Nu are motive să o considere un eşec definitiv umii moderne sau al celei europene. În fond, cum am putea noi şti anume eşuăm cu totul în istorie şi cînd nu?

M-am tot întrebat dacă efectul metafizic al scrierilor lui Culianu te fi pus în analogie cu alte încercări din ultimele două secole. Nu ş mira prea mult dacă ar vorbi cineva în cazul său despre un gen de ologie a ideilor sau a fenomenului spiritual. E adevărat că jargonul sofiei moderne pare nepotrivit în acest loc, însă uneori este inevitabil. -am amintit atunci că în jurul lui 1800 cîţiva autori au vorbit cu istenţă despre cercetarea metafizică a ideilor. Ei au numit această rcetare „ideologie" S-a remarcat printre ei îndeosebi contele Antoine uis Claude Destutt de Tracy (1754-1836), cel care va publica, între 01 şi 1815, masiva scriere *Éléments d'idéologie*[2]. Îşi propune să dea explicaţie completă a originii şi combinării ideilor noastre. Cu această tenţie, el înţelege ideologia ca filosofie primă, adică o adevărată etafizică a ideilor. Adaugă la aceasta o gramatică a lor, spre a vedea modul în care sînt exprimate, şi deopotrivă o logică, spre a cerceta combinarea lor cu înţeles. Este posibil însă ca preocupările ideologilor amintiţi să nu reprezinte astăzi decît o direcţie pur şi simplă abandonată.

Istoria posterioară a unei astfel de intenţii nu suportă uşor o simplă naraţiune. Amintesc aproape la întîmplare, pentru efectele lor în morfologia ideilor, pe Franz Brentano (*Psihologia din punct de vedere empiric*, 1874), Friedrich Nietzsche (*Genealogia moralei*, 1887), Edmund Husserl

(*Cercetări logice*, 1900-1901) sau Alexius Meinong (*Cercetă[ri] teoriei obiectului*, 1904). Mult mai tîrziu, discuţiile cu p[...] configurarea şi recurenţa ideilor aveau să cunoască cele mai ne[...] căi. De exemplu, Lévi-Strauss, Kuhn şi Feyerabend. Sau Eliade[...] ultima parte a scrierii *Mitul eternei reîntoarceri*. Dar şi Edgar M[...] Rudolf von Bitter Rucker, ultimul invocat, cu *Mind Tools* (1987), [...] gul cărţii *Arborele gnozei*. Voi mai reveni asupra acestor posibile [...]

2. Cu privire la metafizică. Natura ei insidioasă

Spuneam mai sus că doresc să aduc în atenţie o chestiune care [...] mine îşi are toată însemnătatea ei. Urmăresc de o vreme discuţiil[e] [...] loc cu privire la situaţia metafizicii în istoria pe care o trăim. Multe din ele pleacă de la ceea ce se întîmplă cu metafizica m[...] sau cu cea europeană.

Am ajuns la convingerea, deocamdată, că timpul metafizicii [...] trecut în nici un fel. Pur şi simplu, el nu avea cum să treacă. Nu e [...] de faptul că diferiţi autori din chiar proximitatea noastră riscă ei [...] noi perspective metafizice (Peter Strawson, Gilles Deleuze, P[...] Suppes, Jean-Luc Marion şi alţii). Nu mă refer nici la împrejura[rea] [...] în scrierile de intenţie hermeneutică se reface, de la o pagină la [...] extinsă reflecţie asupra metafizicii (Hans-Georg Gadamer, G[...] Vattimo, Manfred Riedel sau Richard Rorty). Ci observ că s[...] aproape fatalmente, în gîndirea fiecăruia dintre noi, anumite supoz[iţii] [...] reprezentări de natură metafizică. Ele se fac prezente în felul [...] termeni prealabili sau preliminari. Ne ghidează din ascuns fără c[a] să ne dăm seama de acest lucru. Apar asemeni unor date de limi[tă] [...] sensul că dincoace de ele nu putem în nici un fel regresa. Indif[erent] cum le-am spune, credinţe (James), presupoziţii absolute (Collingw[ood]) scheme conceptuale (Strawson), date prealabile (Gadamer), cadre [...] tale (Eliade), supoziţii (Suppes), evidenţe prime (Marion), ele nu p[...] în nici un fel ignorate. Susţin continuu ceea ce gîndim şi imagi[...] pînă şi atunci cînd ne abatem mult de la logica noastră obişnuită. O[...] într-adevăr inexact şi vag, asemeni unor dispoziţii abia sesizabile. [...] spus că locul lor îl constituie mai cu seamă limba folosită. Dar locu[l] [...] deopotrivă logica pe care o exersăm, sau felul nostru de a folosi dif[...] semne şi simboluri. Se insinuează pînă la niveul unor operaţii obsc[...]

l unor dispoziţii subliminale. De aici, trec uşor în conduita şi în ile noastre, lucru observat de Rorty destul de bine.

e anume vreau să spun? Noi exersăm întotdeauna o anumită fizică, facem uz de ea chiar şi atunci cînd ne pronunţăm clar triva ei. O solicităm în chip inevitabil, deşi suficient de liber. m între anumite graniţe logice şi lingvistice – şi exact acestea îi ră conţinutul. Uzăm de anumite credinţe, argumentăm într-un it fel, invocăm uşor unele evidenţe – şi tocmai astfel o facem nuu prezentă. Există autori destul de atenţi la acest fenomen mai t. Unul din ei, din cîte am sesizat, este Ioan Petru Culianu. De voi vorbi în continuare despre felul în care el descrie spaţiul de l unor date care sînt, în ultimă instanţă, de natură metafizică.

Atitudinea lui Culianu faţă de metafizica europeană o găsim expusă în multe locuri, de obicei acolo unde are în vedere nihilismul modern. Fenomenul numit nihilism irumpe cu toată forţa sa în epoca roman-[3] Nietzsche clarifică aproape definitiv raportul său cu metafizica dentală: atîta vreme cît metafizica înseamnă recunoaştere a trans-denţei, nihilismul îi anunţă declinul total[4]. Ideea va fi reluată mai iu de Martin Heidegger: „metafizica, adică, pentru Nietzsche, ofia occidentală înţeleasă ca platonism, s-a sfîrşit. Nietzsche îşi lege filosofia ca pe o mişcare antimetafizică, adică, pentru el, platoniciană" (*Nietzsches Wort „Gott ist tot"*). Ceea ce s-a spus cu vire la transcendenţă, anume că a animat gîndirea platoniciană şi tină pînă la un moment dat, devine valabil şi pentru metafizică. dar, ea „şi-a pierdut eficienţa; a încetat să mai fie o sursă de rgie vitală şi de creativitate". Cu alte cuvinte, istoria noastră ar fi rat într-o epocă mai curînd antimetafizică. „Nihilismul modern se racterizează tocmai prin trăsătura sa antimetafizică: sfera valorilor etasistemul) este totalmente negată în favoarea lumii acesteia (sistemul), r asta înseamnă că metasistemul care garanta sensul sistemului a cetat să mai funcţioneze şi că sistemul este de acum înainte lipsit de ice valoare – este o *Befreiung in das Nichts*, o eliberare în neant care locuieşte transcendenţa" (1990, 310). În *Arborele gnozei* (355-7), eea este reluată aproape întocmai, considerîndu-se că nihilismul modern este prin definiţie antimetafizic, orice formă a transcendenţei fiind pentru el falsă.

Culianu observă că există o variantă de nihilism proprie chiar învăţăturilor gnostice. Însă este vorba de un nihilism metafizic, deşi

absolut radical. Este „nihilismul metafizic cel mai puternic pe c
fi cunoscut vreodată istoria ideilor occidentale". Gnozele nu r
oricum ideea de transcendenţă. Înainte de toate ele afirmă ex
unei transcendenţe adevărate, pure, şi fac acest lucru printr-un
afirmaţie extremă. Ceea ce neagă reprezintă de fapt, din persp
gnostică, o falsă transcendenţă, anume cea impusă printr-o inter
comună a textului testamentar. Dar, lucru important, deşi roman
inaugurează un nihilism cu totul opus celui gnostic, el prod
continuare „mituri cu o structură foarte asemănătoare celei a mi
gnostice" (1990, 163). La astfel de mituri se va referi Culianu în
tolul al XII-lea din *Gnozele dualiste ale Occidentului*, şi nu doar

Ce doresc să spun în definitiv? Aşa cum există un mod de pr
a gnozei în chiar gîndirea filosofică sau ştiinţifică a timpurilor mo
de exemplu în existenţialism (1990, 335) şi în programul ştiinţific
Helmholz (1990, 338), la fel există forme noi de reactivare a meta
în această epocă „antimetafizică" Deseori, metafizica este respi
discursuri care într-o privinţă se dovedesc ele însele metafizice, c
întîmplă la Carnap, Derrida sau Rorty. La o lectură mai atentă,
autori apar în felul unor metafizicieni deghizaţi, aşa cum s-a
despre Monod (1990, 336). Culianu nu-şi proprune în nici un f
respingă metafizica. De fapt, opera sa nu este una de critică ideol
sau de respingere, ci mai curînd de înţelegere. Raportul său cu ce
explorează este cît se poate de liber. Uneori, îţi lasă impresia că în
ce analizează gnozele sugerează el însuşi o posibilă gnoză a mod
nostru de a gîndi. La fel şi în ceea ce priveşte metafizica: în pag
sale ea se face prezentă sub chipuri noi, mai libere şi mai laxe, c
excentrice, exact atunci cînd te aştepţi mai puţin.

În privinţa resurselor metafizicii, am putea prelua complet argu
tele lui Culianu referitoare la gnoze. Ca sistem de idei, metafizica
tendinţa de a merge la capăt, adică de a continua pînă la epuizarea p
bilităţilor sale logice. Felul în care ea se produce nu are limite din a
punct de vedere. Ea dispune de un mecanism generator ce o desch
către noi şi noi forme de posibilitate. Jocul combinaţiilor ei po
continua oricît. E adevărat, nu vom întîlni oriunde orice fel de refle
metafizică. Dar ea continuă să se reproducă şi după ce i se anunţă
sfîrşit sau altul. Pare destul de perfidă în această privinţă, ea ştie perf
să-şi pună în scenă propria sa moarte şi să reapară apoi pe nesimţite
o nouă forţă. Natura ei insidioasă poate fi verificată încă din pagin

ilor sceptici. Cum sugerează Culianu, metafizica este şi ea de ură fractală, adică tinde să producă la infinit forme şi soluţii. O face, ent, urmînd anumite reguli de generare. Ea poate fi explicată – atît rivinţa maşinăriei care o reproduce, cît şi în cea a duratei – asemeni ielor sau asemeni fenomenului religios. Nu vom putea înţelege afizica modernă dacă nu o cuprindem, cu formele sale istorice, în r morfologia ei dinamică.

În fond, orice sfîrşit al metafizicii reprezintă un mod în care ea îşi inge noile sale limite. Metafizica nu şi-a legat niciodată destinul ei un anumit înţeles al transcendenţei. De aceea, istoria ei, ca şi cea a ezelor, încă nu poate fi complet scrisă.

Nihilismul modern neagă într-adevăr metafizica, însă doar în ceea priveşte o anumită pretenţie a ei. Cum spune Culianu, el „constă în garea metasistemului care întemeia valorile sistemului lumii, lăsîndu-l acesta lipsit de valoare *absolută*". O face întrucît nu poate să mai ume ideea de principiu creator, indiferent că ar fi vorba de unul singur u de mai multe. El neagă, în fond, forma pură şi abstractă a transcenenţei, vidul ei sublim. Nihilismul modern creşte din aceeaşi rădăcină şi ştiinţele moderne. Principiul acestora din urmă ne spune că ele nu cum să accepte existenţa unor cauze extranaturale (Helmholz). – O finiţie negativă şi antimetafizică. Doar că, repet, pînă şi aceasta este formă sub care metafizica îşi continuă drumul. În cazul lui Helmholz, ltă vreme încă vorbeşte despre „cauză", „natură", „existenţă", „matele" şi altele asemănătoare, el continuă să uzeze de metafizică. E adeărat, o altfel de metafizică decît cea cunoscută lui Nietzsche. Pretenţiile l absolute de atunci par să fi rămas cu totul în urmă, dacă nu cumva o stfel de credinţă înseamnă deja o nouă utopie. Iar cît priveşte transcenenţa ca atare, nimeni nu mai ştie acum ce vrea să spună acest cuvînt.

3. Noua întrebare priveşte spaţiul de joc al unor idei şi credinţe

Oricine poate sesiza faptul că ideile noastre cunosc o anumită recurenţă, chiar un gen de continuitate în timp. Ele pot intra astfel în jocul unor adevărate tradiţii (1991, 238). Acest lucru necesită sigur o înţelegere specială a lor. Pînă şi discontinuitatea lor radicală, dacă există, impune

această înţelegere. Căci tot ce apare în forma unei rupturi de
poate fi clarificat decît în relaţie cu ceea ce rezistă timpului.

Culianu se referă înainte de toate la ceea ce reprezintă
cercetărilor sale din 1972 şi pînă cînd a fost asasinat, 21 mai 19
vorba, în mare, de idei religioase, gnoze şi dualisme, practici m
experienţe ale extazului. Consecinţele acestor cercetări vor pr
întotdeauna metafizica şi ştiinţele moderne.

Întrebarea ce tot revine în ultimele sale scrieri nu are în ve
ginea ideilor, sursa lor sensibilă ori de altă natură. Ci mai curînd
în care ele se reproduc, felul combinării şi recombinării lor.
înainte de toate spaţiul logic de joc al unor idei sau cunoştinţe. R
uşor acest lucru, de exemplu, în paginile din „Cuvîntul îna
„Introducere" la *Arborele gnozei*[5] Ca să ajungă la această nouă m
de a pune întrebarea, Culianu dezavuează în prealabil datele un
vechi explicaţii. Este vorba, mai întîi, de supoziţia ca atare a o
(1990, 150). La fel, invocarea unor „complexe" (Freud), a unui „
ştient colectiv" (Jung) sau chiar a unui „model exemplar" (Eliad
mai puţin, ideea unor „presupoziţii culturale", de adîncime,
compune „filtrul hermeneutic" al unei epoci. Sau ideea unui scen
cunoaşterii (scenă, culise, fundal, fire sau sfori invizibile, M
Regizor din spatele scenei, actorul din faţă, spectatorul mut din
sălii etc.), la care altădată consimţise totuşi (1984, 35). În urmă
lăsată şi metafora fluviului, cea care a valorat pentru moderni
indicaţie de metodă în cercetarea ideilor. Ea ne spune că întotd
trebuie identificate sursa unor cunoştinţe, drumul lor, matca ce le
pe toate, ca apoi să se ajungă la un catalog al diverselor ştii
doctrine. Această metaforă se leagă într-un fel de supoziţia or
(1991, 40-43 ; 1992, 18). Unele din datele amintite încă mai
acceptate de către Culianu, în scrierea *Eros şi magie în Renaş
1984*[6], chiar dacă parţial.

Ne dăm seama că scenariul pe care Culianu l-a pus în discuţie
întinde o întreagă metafizică. Este vorba de metafizica – şi deopo
mitul – datului originar, sau, cum i s-a mai spus, metafizica dedub
totale a lumii. Dar nu voi urmări aici soarta ei particulară în dif
scrieri ale lui Culianu. Ci prefer să am în vedere mai curînd consecin
pe care interpretările sale tîrzii, îndeosebi din *Arborele gnozei*, le
avea asupra discuţiilor de astăzi ce au în atenţie gîndirea metafizic

Modelul de procesare a ideilor

ar, care este în ultimă instanţă modul de producere a unor idei sau or cunoştinţe? Întrebarea pare să se refere doar la un proces de cognitivă, dar vom vedea că lucrurile nu stau întocmai. Cît te termenul „idee", acesta va fi luat într-un sens destul de larg, tînd să numească deopotrivă o reprezentare, o percepţie sau chiar gine.

orbind despre gnoze şi dualisme, Culianu nu are în vedere neapărat nite doctrine sau învăţături. Ci le va privi mai degrabă ca moduri produce credinţe, mituri şi idei. Sau ca mecanisme ce pun în are anumite idei („dualismul nu este pur şi simplu o doctrină ce se moşteni, ci un proces de gîndire care, o dată pus în mişcare, uce de la sine o infinitate de variante perfect previzibile, plecînd de simplă analiză logică" 1990, 32). Ele pot uşor să-ţi apară în felul r adevărate fabrici care prelucrează la nesfîrşit o materie de ordin tal. Sau, cu o imagine a timpului de acum, asemeni unor computere procesează totul doar pe baza cîtorva reguli simple. Nu uit faptul i inconştientul a fost imaginat, de către Deleuze şi Guattari, ca o nă destul de bizară.

Una din explicaţiile felului în care se produc şi se transmit ideile stre se află în „Introducere" la *Călătorii în lumea de dincolo*. Întotuna avem de-a face cu anumite experienţe ale minţii omeneşti, cum t cele religioase. Experienţele anterioare „par să fie convergente şi influenţeze profund ceea ce considerăm a fi o experienţă nouă, aspătă" (1991, 40). Aşa se face că rezultatul final poate să fie foarte ropiat de ceea ce există deja într-o comunitate: texte, idei, crente etc. Unii au căutat să explice acest lucru invocînd ideea ciclurilor orice. Alţii, precum Freud, vorbesc de existenţa unor complexe ce ar termina aceste rezultate asemănătoare. Jung pune în joc ideea inconentului colectiv şi a unor arhetipuri comune. Eliade, pe cea a unor odele exemplare care se sustrag timpului. Mulţi istorici cred că de pt transmiterea ideilor se bazează pe existenţa unor texte, fie şi necuoscute celui în cauză. Or, Culianu preferă o explicaţie mult mai mplă: „oamenii gîndesc, şi dacă au un model (*pattern*) pentru gîndirea or, ei dau naştere la idei predictibile dintru început". Revine imediat cu nouă clarificare, vorbind despre „intertextualitate", „un fenomen

mental/care/se referă la «texte» uneori scrise dar, cel mai nescrise" (1991, 41). Aşadar, nu e în joc simpla transmitere a u a unui corp de idei. Expresia la care se opreşte în cele din u „transmitere cognitivă"[7] Aceasta presupune un set de propo mentare şi cîteva principii simple după care totul este pus în O dată cu regîndirea vechilor credinţe, au loc „scăpări ale m eliminări şi inovaţii continue" (1991, 42). Cum vedem, totul forma unui program ce-ţi lasă posibilitatea să recunoşti re funcţie de care se combină diferite credinţe, mituri şi idei. I *pattern* al gîndirii se păstrează – şi tocmai acest lucru urme explorat în continuare.

Dispun oare şi ideile metafizice, asemeni gnozelor, de un p care să asigure procesarea lor? Există cu privire la evoluţia l tradiţiile mari care străbat istoria noastră, inaugurată în Grecia un model explicativ? Sugestii în acest sens pot fi oricînd a paginile lui Culianu. Mai întîi însă ar trebui să revedem, chia grabă, cîteva din datele ce compun modelul generativ pe care îl d

5. Setul de reguli. Despre propoziţiile elementare ale metafizicii

Revenind la explicaţia sa, Culianu face o precizare decisivă pentru tiunea în discuţie. „Cu alte cuvinte, ipoteza cognitivă asumată a a cărţi constă în aceea că un simplu set de reguli ar genera rez similare în minţile oamenilor pe o perioadă de timp virtual inf Aceste reguli pot fi, de exemplu: «Există o altă lume; lumea ce este localizată în cer; există un trup şi un suflet; trupul moa sufletul se duce pe lumea cealaltă» şi aşa mai departe. Aproape t tradiţiile individuale, prezentate în detaliu în capitolele următoare bazează pe astfel de seturi de reguli şi acestea sînt mai mult sau puţin similare" (1991, 41). Situaţia nu este valabilă doar pentru anu tradiţii mitice sau religioase.

Gnosticul, de exemplu, află regulile iniţiale în textul testamentar, enunţurile sale cele mai simple. Se va opri, de preferinţă, la ca Genezei, supunînd-o unui tratament cu totul aparte, aproape de f celui alchimic (1990, cap. XI; 1992, cap. X). Secvenţele biblice s reluate sub alte şi alte evidenţe ale lor[8]. Dar recunoşti de fiecare d

propoziţii elementare, simple: la început este prezent Dumnezeu; află în faţa apelor primordiale şi a întunericului; Dumnezeu creează şi pămîntul; omul este creat din lut şi animat cu suflul vieţii etc. revin în cele mai neaşteptate versiuni ale interpretării gnostice. rența lor le transformă în reguli. Exact ele oferă solul comun de la pleacă cele mai diferite interpretări. De fapt, aceste propoziţii în termenii primitivi ai naraţiunii („început", „Dumnezeu", „tôhu-bôhû", „creaţie" etc.) şi o sintaxă minimală a lor. Cum spuneam, rența le acordă titlul de reguli. Sau cel de premise, postulate „care ează un număr potenţial infinit de opţiuni, combinări şi redistribuiri ecvenţe" (1990, 84)[9] Sînt propoziţii simple cu privire la existenţă, lume, om, suflet etc. Am putea crede că reprezintă de fapt un gen sumpţii ontologice, care nu pot lipsi nici unui gen de naraţiune. Tradiţia metafizică, aşa cum este platonismul, pare aptă să verifice acest ru (1991, 42). De pildă, Plutarh din Cheroneea (cca. 50-120 p.C.), platonician tîrziu, acceptă datele primite prin texte sau în forma unor dinţe orale, ca apoi să le interpreteze cu abateri destul de curajoase. i tîrziu, neoplatonicienii vin cu „o nouă reinterpretare în direcţia ui interes acut pentru misticism". Există şi aici „seturi foarte precise reguli pentru a descrie structura altor lumi şi pe locuitorii acestora, cum şi modul în care sufletul uman poate accede la aceste lumi". Un ru asemănător ar putea fi sesizat şi în legătură cu tradiţia carteziană, avînd cumva o valoare testamentară pentru întreaga modernitate ropeană.

Aşadar, există întotdeauna ceva ce urmează a fi interpretat: imagini, lturi, idei, semne etc. Această materie – reluată în forma unor propoziţii simple – anunţă în chip primar însăşi lumea noastră. Uneori credem o descoperim în sensurile ei iniţiale, subînţelese. Alteori socotim că oar o traduce sau o reprezintă. Şi într-un caz şi în celălalt ea se substituie lumii ca atare şi ne obligă să revenim continuu asupra ei.

În discuţiile actuale asupra metafizicii se insistă mult asupra unor astfel de propoziţii elementare. Sînt ele într-adevăr cele mai simple propoziţii cu privire la existenţă, lume, suflet, timp şi celelalte? Nu cumva exprimă un fel de supoziţii minimale – cum ar fi supoziţia existenţei, sau cea a alterităţii, cea a dualităţii etc. – după care funcţionează însăşi mintea omenească? Sînt ele arbitrare, contingente, sau dimpotrivă ar putea fi justificate prin constituţia omului, eventual prin situarea sa în lume? Cum ar putea fi ele traduse în limbajul conceptual de astăzi?

Toate aceste chestiuni ar cere desigur o discuţie aparte, însă
vedere acest lucru aici. Doar observ că setul de reguli ascu
deauna o metafizică vagă sau difuză, neconceptuală. Tocm
pare să fie inevitabilă oricărei tradiţii culturale şi oricărui
minţii omeneşti.

Înţelese cum se cuvine, propoziţiile *elementare* nu post
fapt nimic. Ele numesc pur şi simplu anumite evidenţe. Pot
evidenţe slabe, simple sau precare, evidenţe ale credinţei, dar
singurele de la care gîndirea poate să plece. Sau primele ev
îndemînă, singurele pe care poţi într-adevăr conta. În lips
mintea noastră le va pune la lucru pe cele existente. Este ca şi
aproxima drumul *prin pădure* folosind cîteva repere minimal
vechi, sursa unei lumini, cursul unui rîu, semnele slabe ale p
cardinale etc. Nu poţi deduce de aici că ele sînt pur convenţion
că sînt doar provizorii. Nici nu vei putea spune că sînt simple p
neri, date pur imaginare ale minţii noastre. Nicidecum aşa ceva.
plul pe care l-am dat, cu felul în care ne căutăm adesea drumu
pădure, *nu este întîmplător*. Acele repere minimale de care ne se
sînt nici simplu convenţionale, nici doar presupuneri. Ele sînt de
convenite şi reale. E posibil ca unele dintre ele să se dovedească
hotărîtoare şi atunci evidenţa lor să o depăşească pe cea a unor p
indubitabile.

6. Prezenţa unor atitudini de fond

Ce se întîmplă însă cu aceste seturi de afirmaţii elementare? Înai
toate, ele suportă un mod aparte în care vor fi reluate şi interpret
cazul gnosticului, de pildă, este vorba de o gîndire dualistă, ce sit
mai mult sau mai puţin evident, două principii în opoziţie. „Mecan
de generare a unei mari părţi din scrierile gnostice se explică prin
carea constantă a acestei reguli primare la o cosmogonie şi o ant
gonie iudaice preexistente, exprimate în cartea Genezei" (1990, 1
Principiul dualismului se conservă cu destulă forţă în timp, pen
întreagă istorie a acestei tradiţii.

Important însă este faptul că seturile de reguli sînt asemănăt
între ele (1991, 41). Analogia lor ar putea fi explicată prin aceea c
traduc atitudini omeneşti de bază. Sau operaţii elementare ale mi

ual tendinţe, dispoziţii elementare, cum este tendinţa „de a turna o nouă experienţă în vechi tipare expresive". Sau cea de sinteză ... a unor experienţe precedente, o dată cu prelucrarea experien... noi. La fel, am putea vorbi şi despre nevoia omului de a folosi ... un model, un *pattern*. Acest model ar putea să fie unul şi acelaşi ... fie doar analog altor modele.

...spre o astfel de atitudine aflăm vorbindu-se atunci cînd gnosti...ul este înfăţişat ca o contra-cultură. „În contextul cultural al epocii, ...icismul face figură aparte. Dacă este considerat ca un fenomen ...v unitar, este din pricina *atitudinii sale de fond*, revoluţionară în ...t cu doctrinele şi religiile cele mai importante ale epocii – plato..., iudaism, creştinism. În contrast cu doctrinele amintite, gnosticismul ... bunătatea Creatorului, inteligenţa ecosistemică ce ordonează ...rsul vizibil" (1990, 17). Negînd principiul antropic, el îi va opune ...tant două propoziţii simple: „omul a fost creat împotriva lumii" şi ...ul este superior creatorilor săi". Ambele se originează în aceeaşi ...dine iniţială rebelă, de insurgenţă.

...e poţi gîndi acum că metafizica – în evoluţia ei modernă – a făcut ...bile cîteva atitudini de fond. Una dintre ele este cea analitică, bine ...nalată şi descrisă de Kant. Gînditorul german, cum ştim, preferă să ...ească termenul „critică". O alta va fi numită „principiul subiecti...ţii" sau „principiul gîndirii libere". La aceasta se referă deseori ...el în prelegerile sale de istoria filosofiei ţinute la Berlin între 1818 ... 1831[10]. Dar cel mai mult avea să provoace mintea interpreţilor de ...zi fenomenul istoric numit nihilism. Văzut ca o atitudine profundă, ...ilismul este înscris – cum spune Nietzsche – în chiar destinul ...tafizicii europene. El suportă oricînd o anumită analogie cu atitudinea ... fond proprie tradiţiei gnostice.

... Genul de exegeză sau de interpretare

...ea ce se realizează este de fapt o exegeză – sau o interpretare, dacă ...ceptăm suprapunerea parţială a înţelesului celor doi termeni. Culianu ... va spune în mai multe feluri: „exegeză dualistă", „hermeneutică revo...ţionară" sau „liberă", „exegeză inversă" sau „exegeză gnostică" (1990, ... 15-17), „tentativă de interpretare' (1991, 40)[11]. Ea răstoarnă pur şi ...implu interpretarea tradiţională a VT: Dumnezeul veterotestamentar

este demonizat, Legea apare ca diabolică, Şarpele va fi ident Înţelepciunea (Sophia) sau chiar cu Mîntuitorul, Cain este v reprezentantul transcendenţei bune, Iuda „ar fi fost singuru apostoli care a cunoscut adevărul şi a îndeplinit misterul tr sodomiţii ar fi fost Cei Drepţi din „rasa neclintită" a lui Seth şi departe (V. 14-16). Această regulă este susceptibilă „de un teoretic infinit de aplicaţii şi rearanjări ale elementelor singulare naje, teme, motive) în cadrul său" (1990, 158). Prin aplicar liberă şi mereu reluată - se naşte Sistemul Interpretării în dimen sa reală. Voi reveni însă asupra acestui din urmă lucru.

Ideea că avem de-a face cu o interpretare o aflăm şi atunc Culianu vorbeşte despre fenomenul transmiterii cognitive. Aces explica prin tendiţa mentală „de a turna fiecare nouă experienţă în tipare expresive". Or, tendinţa mentală în joc reprezintă o „tentat interpretare", aşa cum ceea ce ne amintim din vise este de fapt rezu unei interpretări „bazate pe elemente cunoscute, vise trecute, pr neri, temeri şi speranţe" (1991, 39-40). În *Arborele gnozei*, fenom culturale sînt discutate mai ales în termeni de „sistem", „joc al m şi „transformare" Ultimul termen devine acum el însuşi un sinon interpretării.

Cum am văzut, propoziţiile elementare traduc în chipul cel simplu materia unei tradiţii. Însă ele vor fi reluate sub forma opoziţii sau alternative. De fapt, sînt activate mai ales acele posib logice ce rezultă prin opţiuni binare. De exemplu, proporţia „l este creată" va cunoaşte în exegeza gnostică o bifurcaţie inevit Pentru a înţelege ceea ce se întîmplă în această lume, se pleacă de alternativă simplă : ea este creată de o singură putere sau este crea două puteri divine. Consecinţele vin de la sine. „Sau Răul provin Bine şi atunci Binele nu-i chiar bun, iar Răul nu-i chiar rău ; sau Bi şi Răul sînt despărţite, Binele-i bun, Răul - rău. În acest punct, pătr îşi putea face apariţia, pentru a stabili că există de asemenea luc bune *şi* rele în acelaşi timp, lucruri mai mult bune decît rele sau luc mai mult rele decît bune" (1990, 301). Sînt recunoscute astfel multe serii de alternative. Exact acestea ajung să fie supuse opţi interpretului. Ele vor intra atunci în nenumărate combinaţii, vor pr fera enorm, fie sub forma unui arbore, fie a unei construcţii labirint neîncheiate. Nu ştiu dacă Borges a inspirat în vreun fel scenariul imaginile pe care le descrie Culianu, dar acestea te pot duce uşor gîndul la cîteva din paginile scriitorului argentinian.

O astfel de exegeză, inversă ori gnostică, nu dispare o dată cu istoria oscută a unor dualisme. Dimpotrivă, ea continuă să se reproducă olo de aceasta, cum s-a întîmplat în gîndirea romantică sau chiar şi tîrziu. Activă fiind în continuare, va genera mituri asemănătoare or gnostice pînă şi în ştiinţele ultimului secol.

Sistemul Interpretării. De la gnoze la metafizică

tele deja amintite – atitudinea dualistă, exegeza inversă şi parcurgerea or alternative – asigură principiul de generare a dualismelor (1990, .6). O dată pus în funcţiune, are loc procesul de interpretare : se ră soluţii, se descriu variante noi, se nasc înţelesuri neaşteptate. pă ce acest proces a început, nimic nu-l mai poate opri. În definitiv, ce sumă de propoziţii elementare suportă nenumărate interpretări. intră în discuţie acum adevărul sau falsitatea lor, nici efectele ciudate care le pot avea în timp. Ceea ce contează înainte de toate este doar aţiul lor de toleranţă logică, şi exact acesta va fi într-un fel fără nite. A-l descrie înseamnă a numi pentru început variantele interpre-tive extreme, de limită, între care îşi pot face loc multe altele. Sau a mări un şir neîntrerupt de alternative, fiecare generînd altele noi, ca cunoscuta imagine a grădinii în care potecile se tot bifurcă.

Fiecare secvenţă biblică, de exemplu, conţine în sine nenumărate sibilităţi de interpretare. Ea rezistă la „un număr practic nelimitat de mbinaţii posibile". Iar tradiţiile se creează „atunci cînd mai multe xte utilizează secvenţe identice" (1990, 162-163). Invariabile rămîn să atitudinea dualistă şi procedeul exegezei inverse. O dată cu acestea, stemul se pune în mişcare. Iar mişcarea sistemului nu pare să cunoască mite teoretice ; practic însă, „jocul combinărilor tinde să se continue înă la epuizarea posibilităţilor, proces la care fiecare dintre curentele dualismelor Occidentului» îşi va da contribuţia sa esenţială". A spune jocul combinatoriu tinde să-şi epuizeze posibilităţile sale nu înseamnă face vreo referinţă precisă de ordin istoric. Probabil că în felul acesta r trebui să înţelegem spusa lui Hegel că o dată cu filosofia sa întreaga filosofie occidentală se desăvîrşeşte, îşi atinge adevăratele sale limite. Nu este vorba în această afirmaţie de vreun orgoliu nemăsurat, sau de o ciudată naivitate. Ci mai curînd de sesizarea unei tendinţe înscrise în chiar logica sistemului. Hegel a resimţit în felul său că modul în care

s-a făcut metafizică de la Platon şi pînă în epoca modernă
epuizeze toate resursele.

Dacă posibilităţile de interpretare sînt logic nelimitate, rea
cunoaşte întotdeauna limite. Înainte de toate, ea nu poate fi decît
deci parţială. Apoi, „există o corelaţie puternică între struct
-intelectuală a grupurilor şi doctrina profesată de fiecare di
componentele istorice, sociale şi existenţiale joacă un rol activ
tarea unei virtualităţi logice a unui mit, indiferent că ea fuse
exploatată în prealabil" (1990, 165). Importantă este şi rel
doctrine cu puterea şi cu formele de autoritate (1983, 253 ; 19
Sau chiar implicarea existenţială a interpretului, faptul că el
asume o teorie în felul unei adevărate soteriologii[12]. Astfel de li
vor putea fi în nici un fel ignorate de interpret.

Ceea ce susţine Culianu priveşte într-un fel şi soarta met
felul în care ea poate fi înţeleasă. Cînd Nietzsche vorbeşte despr
fizica europeană ca istorie a platonismului, el are în vedere unul şi
sistem de interpretare. Dincolo de diferenţele mari pe care ti
rezervă, metafizica se naşte din aceleaşi (in)dispoziţii de fond. Ni
le invocă deja în mai multe locuri, de exemplu în *Amurgul id*
secţiunea „Problema lui Socrate". Metafizica occidentală, prin „o
ei cei mai înţelepţi", a valorizat negativ viaţa. A socotit că ea n
bună de nimic. Cu această indispoziţie în faţa vieţii, „marii în
reprezintă sigur tipuri ale declinului", „simptome ale decăderii", i
mente ale disoluţiei unor culturi. Aşa au fost Socrate şi Platon în
vechii culturi greceşti. Întreaga metafizică de după Platon co
acest *consensus sapientium*, anume că trebuie să te opui total vi
lumii de aici. Trebuie să le opui acestora chipul imaculat al tran
denţei, forma ei pură şi siderală. Dacă aşa stau lucrurile, şi Nietz
nu se îndoieşte de aceasta, atunci poţi judeca metafizica occidenta
la Platon la Schopenhauer în funcţie de raportul ei negativ cu viaţa. T
versiunile mari pe care le-a cunoscut, cu Plotin şi Thoma, Desca
Hegel şi mulţi alţii, n-au făcut decît să exprime aceeaşi atitudine nega
în faţa vieţii. Adică, acelaşi mod de interpretare. Codul interpretării
s-a schimbat. Căci metafizica şi-a asumat continuu, în forma u
reguli invariabile, afirmarea necondiţionată a „raţiunii pure" şi com
terea hotărîtă a fenomenului vieţii. În alţi termeni, este vorba de un
de docetism al filosofiei occidentale. Idiosincrasiile metafizicii, p
continuu la lucru, anunţă chiar sistemul acesteia.

...te indecidabile

...ne însă aici un fenomen de o importanţă aparte – şi aerul metafizic ...re stăruie ar putea fi resimţit de oricine. Este vorba de ceea ce, ...un fel sau altul, depăşeşte voinţa omenească. Exact acest lucru ...ne în multe privinţe indecidabil. Umbra insistentă a unui dincolo ... unei forme căzute de transcendenţă devine astfel uşor sesizabilă. ... aceasta o dovadă că, pentru Culianu, simţul celor metafizice este ... treaz. Nu e vorba de reziduuri sau datorii faţă de metafizica ...ţională. Ci mai degrabă de exerciţiul liber al gîndirii, plecînd de la ... ce oferă însăşi morfologia unor tradiţii spirituale.

În paginile lui Culianu, acest din urmă fenomen comportă mai multe ...ţişări, ca şi cum ar descrie o adevărată scară a celor indecidabile. ...nţa omenească este pusă în chestiune sub mai multe chipuri. De ...mplu, cînd se afirmă ca voinţă de interpretare, ea are deja în faţă un ...ctru logic de posibilităţi. Acesta nu-i aparţine ei, ci aparţine siste...lui, adică tradiţiei ca atare în dimensiunea sa logică. El nu poate fi ...pînit oricum : nu se poate opta cînd ai în faţă un număr nelimitat de ...ibilităţi. Cele mai multe dintre ele vor rămîne necunoscute sau ...posibil de realizat în timp.

Văzut doar ca spectru logic, orice fenomen spiritual de felul gnozelor ...te o lume ideală. Această lume urmează alte reguli, una fiind cea ...mită *coincidentia oppositorum*[13]. Diferenţa lor ar putea-o sugera ...stul de bine noile topologii şi teoria fractalilor, sau chiar morfo...namica (1992, 27) ; am în vedere, de exemplu, unitatea perfectă a ...ncroniei cu diacronia (1992, 38). În mintea noastră, lumea ideală ...oate să devină activă în felul unui principiu regulativ sau al unei ...imite. Recunoscîndu-le, interpretul simte uneori nevoia să urmeze în ...cercetările sale calea „tipurilor ideale” Ne amintim că în *Psihanodia* au fost distinse cele două tipuri de ascensiune celestă, cel grec şi cel iudaic. Într-un alt loc, din *Experienţe ale extazului*, este bine descris tipul iatromantului (1984*, 31). Cum lumea ideală deţine un număr infinit de dimensiuni, spaţiul ei propriu este spaţiul Hilbert. Ceea ce se realizează istoriceşte apare ca un fractal în acest spaţiu ; viaţa noastră însăşi ar putea fi definită ca un fractal în spaţiul Hilbert (1990*, 15). Din ceea ce spune Culianu, poţi crede la un moment dat că sistemul, în dimensiunea sa logică, devine asemeni unui subiect impersonal. Sistemul îşi gîndeşte,

îşi produce *chiar el* personajele care-l descriu în timp, acel care consideră că tocmai ele îl gîndesc sau îl produc (1990 oferă acestora locul lor ca atare, posibilitatea ce urmează a fi cu fiecare în parte. Cel care ar cunoaşte toate datele sistemul să prevadă toate soluţiile sale posibile. Deşi istoriceşte survi şi lacunar, soluţiile vor fi prezente simultan[14]. Cum vedem, logi obiecte ideale comportă un gen de diferenţă radicală. Vom doar observaţia că în dimensiunea sa logică, orice teorie dezvoltată se suprapune perfect peste oricare alta. Diferitele religia, metafizica, ştiinţa – ajung astfel să vorbească în fo acelaşi lucru (1992, 43, 380). Iar harta ce descrie lumea lor co harta minţii omeneşti cînd aceasta este văzută în toată amploare ei virtuale.

Dar aceeaşi voinţă de interpretare este afectată serios cu ori formele situării ei în lume. Apartenenţa la un grup (1990, 165 simţirea la o doctrină sau ideologie, intersecţia cu instanţele au sau ale puterii (1992, 344/5), toate acestea iau forma unor reale[15]. Ele pot fi citite şi ca forme ale pasiunii, ale unor interac adevărat pasionale. Astfel se naşte istoria sensibilă, materia dată, ca şi pentru Hegel, de pasiunile omeneşti. Doar că intera acestor sisteme – religios, metafizic, social – nu ne dezvăluie cheie sau vreo formulă secretă (1992, 14). Economia sa, de o co xitate greu de imaginat, se păstrează în continuare ascunsă.

Destul de ciudată rămîne, în această privinţă, interacţiunea omeneşti cu o tradiţie oarecare. „E prea simplu să spunem că m îl gîndesc pe om. Mitul şi omul se gîndesc fiecare pe sine însuşi. adesea, se re-gîndesc unul pe celălalt" (1990, 165). În alte sc Culianu riscă totuşi mai mult în această chestiune. De exempl *Călătorii în lumea de dincolo* (1991, 43), aflăm că tradiţia se deşte – adică se reproduce – singură. O face în baza acelui set de de care ea singură dispune. Cel care participă la o tradiţie va re anumite idei sau propoziţii elementare, dar urmînd întotdeauna un m generativ. Altfel spus, ceva îi aparţine lui ca persoană, altceva însă aparţine. Cînd este vorba de o regulă elementară, cum e cea a exeg inverse, nu mai putem spune că rezultatul interpretării îi aparţine interpretului. La fel se întîmplă, cred, şi între graniţele unei gramat cum este cea în care domină categoria substantivului. Sau atunci c urmăm o logică deja impusă, precum cea a noncontradicţiei şi a terţu exclus. Prezenţa unui cod simbolic, de felul celui platonician, are si

asemănătoare. De aceea probabil Culianu spune că „fiecare ... gîndeşte în cadrul unei tradiţii şi, ca urmare, este «gîndit» de ... 1991, 43). În astfel de cazuri, noi acceptăm inevitabil datele unei ...i, fapt ce explică rezistenţa neobişnuită a unor credinţe şi practici. ...onsecinţele acestei situaţii, pînă şi în reflecţiile de intenţie meta-..., nu mai pot fi deloc lăsate la o parte. Una din ele ne spune că ...dul uman, luat ca atare, nu este singurul subiect al celor ce se ... în istorie. Ca *subjectum*, el nu este niciodată singur. Am văzut că acest rol îl revendică deopotrivă şi sistemul, exact acel sistem ... îşi anunţă logic toate posibilităţile de interpretare. De exemplu, ...mul religiei creştine (1990*, 18). Privindu-l pe acesta ca un joc al ...ii (1992, 42, 379-380), constaţi că jucătorii sînt ei înşişi jucaţi de ...m. Eventual, dejucaţi şi chiar distruşi, atunci cînd jocul este cîştigat ... exerciţiul puterii. O altă consecinţă ne cere să acceptăm că, într-un ... totul este gîndit, totul este experimentat. iar ceea ce este experi-...tat „are un efect asupra a ceea ce este gîndit" (1991, 43). În ultimă ...anţă, sîntem nevoiţi să recunoaştem că rădăcinile felului nostru de a ...di sînt mult mai adînci. Culianu vorbeşte despre existenţa unor ...dăcini obscure, mergînd pînă în era paleolitică şi poate chiar mai în ...mă, către începuturile perioadei lui *homo sapiens*". Împărtăşim cu ...mpurile imemoriale anumite credinţe, mai precis un anumit mod de a ...de. Există destule analogii între logica miturilor vechi şi cea a ...iturilor noastre de astăzi. La fel, există analogii „între miturile unor ...ii geografice distincte, ca rezultat al identităţii structurale de bază a ...peraţiilor efectuate de mintea omenească în orice loc". Concluzia ...l Culianu pare să nu fie atinsă de îndoială: „în faţa unor fapte ...imilare, mintea omenească va produce întotdeauna rezultate similare" (1992, 24). Ideea va fi reluată în alte locuri[16], şi ea este aptă să redes-chidă astăzi procesul eului transcendental. Oare acesta a numit doar o simplă ficţiune în metafizica de la Descartes la Husserl?

10. Translaţii posibile ale interpretării

Ceea ce descrie Culianu poate fi, într-o anumită privinţă, uşor abreviat. Este vorba de înţelegerea unor fenomene spirituale, de felul gnozelor, care dezvoltă adevărate tradiţii. Morfologia lor ar putea să ne reţină cu cîteva date: o sumă de propoziţii elementare, o atitudine de bază, un anumit tip de exegeză şi parcurgerea completă a unor alternative. În

cazul gnozelor, setul de reguli este cel din cartea Genezei, a
bază o asigură principiul dualist, interpretul urmează exege
parcurge şirul lung de opoziţii binare. Toate aceste operaţi
dintr-un proces generativ sau de interpretare.

Lucru foarte important, operaţiile amintite se pot apli
materii decît cea vetero-testamentară. Ele pot să privească
materia literară, cea onirică, experienţele extatice şi şamani
ţiunea istorică şi cea filosofică, sau chiar datele ştiinţifice act
39-42, 240). Culianu a verificat în parte acest lucru, pe
religiei creştine, sau pe cel al literaturii şi metafizicii mode
toate sînt văzute, în cele din urmă, asemeni unor jocuri a
„Aceleaşi probleme pe care le-au înfruntat mitologiile du
vechime aveau să le înfrunte mai tîrziu filosofia clasică ge
ştiinţa modernă" (1992, 380). Ca jocuri ale minţii, ele d
mecanisme similare, cum este de exemplu principiul binar. F
explică prin aceea că modul de operare al minţii omeneşti este
mativ acelaşi în toate experienţele noastre fundamentale. Iar în
nu a suportat schimbări esenţiale. Supoziţia lui Culianu este sedu
în acest punct : „sistemele care au fost îndeajuns rulate în timp v
tendinţa să se suprapună, nu numai în formă ci şi în substanţa lo
explorează cam aceleaşi teritorii şi o fac într-un mod asemănăto

Urmează din cele spuse că între experienţa religioasă şi cea
fizică, de pildă, nu există niciodată rupturi totale. Conflictele c
intervenit în interiorul lor sau între ele şi-au avut provenienţ
curînd în zona puterii[17] Dincolo însă de aceste conflicte, codur
rămîn asemănătoare. Ca obiecte ideale, deci ca sisteme suficient d
tate, ele ar putea pur şi simplu să coincidă. Poţi crede atunci din m
ele vorbesc despre unul şi acelaşi lucru : în acest din urmă ca
vorbesc despre un mod perfect analog de transformări. Culianu sc
un moment dat că filosofia şi ştiinţele ar putea fi văzute ca transfo
ale religiei. Cu adevărat real în această situaţie ar fi tocmai codul
care au loc cele mai neaşteptate transformări ale lor.

11. În concluzie, din nou despre metafizică

Am semnalat, cu fiecare fragment în parte, cîteva din efectele pe c
interpretarea propusă de Culianu le are în zona discuţiilor metafizice
astăzi. Voi adăuga la acestea acum doar o singură menţiune.

neam în alt loc, mai sus, că poţi recunoaşte în paginile lui o anumită intenţie metafizică a gîndirii sale. Dacă acceptăm acest cuvînt, „metafizică", îl vom lua aici fără nici una din ...ile sale clasice. El nu mai promite neapărat o nouă viziune existenţei, cum s-a tot spus altădată. Deşi, să recunoaştem ... acest fapt, există cărţi, oameni şi întîmplări care pot la un ...nt dat să modifice profund modul nostru de a gîndi şi de a vedea ...ile. Ne obligă pur şi simplu să înţelegem altfel datele prime ale ...ei noastre, termenii de la care plecăm şi la care noi revenim ...eauna. Culianu are în vedere, aproape constant, modul în care se ... acele configuraţii de idei şi credinţe ce compun adevărate tradiţii ...uale. La intersecţia acestor configuraţii simbolice se constituie ...i lumea noastră, cea pe care o socotim întru totul reală. În conse..., el face consideraţii extrem de importante cu privire la ceea ce ...im lume reală şi lume ideală, lume alternativă, istorie şi liber ...ru. Exact în spaţiul unor astfel de reflecţii se manifestă intenţia ...fizică a scrierilor sale. În „Cuvîntul înainte" la ediţia americană a ...ierii *Călătorii în lumea de dincolo*, Lawrence E. Sullivan observă cît ...oate de bine acest lucru. Va căuta, de aceea, să pună în relaţie ...inile lui Culianu cu cele ale unor cunoscuţi filosofi moderni : George ...keley (*Essay Towards a New Theory of Vision*, 1709 ; *De motu*, ...1), Giambattista Vico (cu ideea că *traditio est percipi*), David Hume ... Arthur Schopenhauer. Nu mai puţin, le va pune în legătură cu ...spectiva nouă asupra datelor existenţei pe care au descris-o savanţi ... Albert Eistein, Werner Heisenberg şi Rudolf von Bitter Rucker.

Culianu va şi spune la un moment dat că „în anumite cazuri, filosofia ... este altceva decît o încercare sistematică de a analiza implicaţiile ...ui set de reguli" (1991, 42). Adică implicaţiile unor propoziţii elemen...re cu privire la existenţă, timp, suflet, lume etc. Ca exemplu pentru ...est înţeles al filosofiei are în vedere ceea ce s-a întîmplat în posteritatea ...rzie a lui Platon. În fond, Culianu însuşi pare să facă exact acelaşi ...ucru, adică să descrie implicaţiile unor seturi de reguli culturale şi ...fectele lor istorice. Este motivul pentru care el aduce în atenţie unele ...ate cu adevărat indecidabile, cum este raportul dintre sistem şi voinţa interpretului. Înţelegi atunci că metafizica, într-o versiune mai relaxată ... ei, se poate insinua oricînd în vorbirea sau în reflecţiile noastre. Iar cîteva din concluziile provizorii la care ajunge Culianu pot da serios de gîndit oricui. De exemplu, că harta metafizicii – văzută în dimensiunea sa logică – tinde să o acopere pe cea a religiilor şi, deopotrivă, pe cea

a ştiinţei. Sau că sfîrşitul lor, dacă se poate vorbi despre aşa c
surveni în acest caz decît simultan şi analog. Ele se presup
deauna una pe alta, sînt aşadar non-separabile. Iar dacă sînt
dezvoltate, ajung să se suprapună într-un mod aproape necesar
înseamnă că orice schimbare importantă din codul religiei ar
recunoscută în codul metafizicii sau în cel al ştiinţelor.

Este ceea ce ar fi urmat să demonstreze Culianu în alte cărţi
Doar că nu a mai avut timp să-şi ducă această idee la capăt
merită oricînd a fi reluată, chiar şi pentru faptul că descoperă o
a modului în care s-a făcut metafizică de la Platon încoace.

Note

1. Christian Wolff, de exemplu, întru totul fidel acestei tradiţii, pu 1729 *Philosophia prima sive Ontologia*, apoi, în 1731, *Cosmologi ralis*, în 1734 *Psychologia rationalis*, iar în 1736-1737, *Theologia na* Împreună, aceste scrieri asigurau atunci, prin conţinutul lor, co definitiv al metafizicii.
2. Alţi „ideologi", anume Pierre Jean Georges Cabanis (1757-1808), m filosof, autorul unei scrieri intitulate *Traité du physique et du mor l'homme* (1802), Constantin François Volney de Chasseboeuf (1757-1 cunoscut deopotrivă ca orientalist şi poet, sau Pierre Daunou (1761-1 istoric şi om politic, importă mai puţin deocamadtă. Este ştiut fap ei revendicau mult ideile lui John Locke (1632-1704), George Ber (1685-1753) şi Etienne Bonnot de Condillac (1715-1780), ultimul in cu *Essai sur l'origine de la connaissance humaine*, 1746. Îi interes special explicaţiile cu privire la lumea semnelor noastre şi la mod constituire a realului.
3. A se vedea în acest sens *Gnozele dualiste ale Occidentului*, traducer Tereza Petrescu, Editura Nemira, 1995, p. 308, cu trimitere la contribu adunate de Dieter Arendt în volumul *Der Nihilismus als Phänomen Geistesgeschichte in der wissenschaftlichen Diskussion unseres Jahrhund* (Wege der Forschung, 360), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmst 1974, în special articolele semnate de Th. Süss, *Der Nihilismus bei F. Jacobi*, pp. 65-78, şi de L. Landgrebe, *Zur Überwindung des europäisch Nihilismus*, pp.19-37.
Doresc să precizez că trimiterile la scrierile lui Culianu se vor face în te indicînd între paranteze anul primei ediţii şi, după virgulă, o cifră rep zentînd pagina sau capitolul din ediţia românească. Este vorba de scrierile

1978 *Mircea Eliade* (traducere de Florin Chirițescu și Dan Petrescu, cu o scrisoare de la Mircea Eliade și o postfață de Sorin Antohi), București, Nemira, 1995.
1981 *Religie și putere* (în colaborare cu Gianpaolo Romanato și Mario G. Lombardo, traducere de Maria-Magdalena Anghelescu și Șerban Anghelescu), București, Nemira, 1996.
1983: *Psihanodia. O prezentare a dovezilor cu privire la ascensiunea celestă a sufletului și la importanța acesteia* (traducere din limba engleză de Mariana Neț), București, Nemira, 1997.
1984: *Eros și magie în Renaștere. 1484* (traducere din limba franceză de Dan Petrescu, prefață de Mircea Eliade, postfață de Sorin Antohi), București, Nemira, 1994.
1984*: *Experiențe ale extazului. Extaz, ascensiune și povestire vizionară din elenism pînă în Evul Mediu* (traducere din limba franceză de Dan Petrescu, prefață de Mircea Eliade, postfață de Eduard Iricinschi), București, Nemira, 1998.
1990: *Gnozele dualiste ale Occidentului. Istorie și mituri* (traducere din limba franceză de Tereza Petrescu, postfață de H.-R. Patapievici), București, Nemira, 1995.
1990*: *Dicționar al religiilor* (Eliade/Culianu, în colaborare cu H.S. Wiesner, traducere din limba franceză de Cezar Baltag), București, Humanitas, 1993.
1991: *Călătorii în lumea de dincolo* (traducere din limba engleză de Gabriela și Andrei Oișteanu, cuvînt înainte de Lawrence S. Sullivan, prefață și note de Andrei Oișteanu), București, Nemira, 1994.
1992: *Arborele gnozei. Mitologia gnostică de la creștinismul timpuriu la nihilismul modern* (traducere din limba engleză de Corina Popescu), București, Nemira, 1998.
1999: *Păcatul împotriva spiritului. Scrieri politice*, București, Nemira, 1999.
„Nietzsche se face purtătorul de cuvînt al vremii sale proclamînd că transcendența, care anima credința platonico-creștină și care a dominat cultura occidentală mai mult de două milenii, și-a pierdut eficiența ; ea a încetat să mai fie o sursă de energie vitală și de creativitate. Bineînțeles, aceasta implică și *eliberarea* omului - numai că este vorba de o «eliberare în neant», *Befreiung in das Nichts* (*cf.* L. Landgrebe, *Zur Überwindung*, 32). În această situație, există o singură alternativă: fie să acceptăm acest substituit edulcorat, acest *Ersatz* al transcendenței care este credința în rațiune (*Vernunftglauben*), care, neavînd justificare metafizică, nu are nici forță reală (*ib.*, 29) ; fie să considerăm nihilismul o *putere activă* și să-i devenim instrumente. Atitudinea din urmă înseamnă, pentru Nietzsche, să construiești dărîmînd, cum o dovedește un joc de cuvinte intraductibil : «man legt Hand an, man *richtet zugrunde*» (*Wille zur Macht* XV.152, ap. Landgrebe, 33 ; *zugrunde richten* este expresia obișnuită pentru «a dărîma» ;

dar verbul *richten* înseamnă «a construi» : aşadar, o construcţie în distrugere)" (1990, pp. 308/309; 1992, 356).

5. „Căutarea neîncetată şi frustrantă a unor «origini» stabilite fără mitului gnostic este, în acest fel, refuzată ca fiind redundantă, ce oricare din transformările prin care trece mitul are, prin origine cognitivă. O deplasare radicală a accentului de la «origi lismului occidental la *sistemul* în sine al gnozei a devenit nec cartea de faţă are intenţia de a o efectua" (1992, 11).
6. S-a vorbit în acest sens despre cei doi Culianu, primul de recu studiile scrise între 1970 şi 1984 (anul versiunii franceze a căr Renaştere) şi al doilea activ îndeosebi după 1986, cînd încheie red franceză a cărţii despre gnozele dualiste. Al doilea Culianu se anu în *Arborele gnozei*, ediţia engleză a cărţii despre gnozele duali Culianu „transformă o metodă iniţial locală într-un principiu univ explicare a *oricărui* fenomen spiritual, sub raportul mecanism cognitiv de generare", propunînd astfel o *mathesis universalis* (Hori Patapievici, „Ioan Petru Culianu : o *mathesis universalis*", postfaţ Petru Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului*, 1995, p. 358).
7. „Nu pretindem că am soluţionat toate problemele referitoare la tran dar afirmăm că transmiterea cognitivă, aşa cum a fost conturată în Introducere, reprezintă cel mai flexibil model de difuziune concep acum în cadrul disciplinelor istorice. Este suficient să repetăm că în transmiterea cognitivă ca pe o regîndire activă a tradiţiei, bazată pe un set de reguli, precum şi că o astfel de participare la tradiţie a fiecăru vid explică foarte bine persistenţa anumitor credinţe şi practici" (199
8. Redau aici un singur exemplu, din *Gnozele dualiste ale Occide* capitolul XI.

   „Două interpretări la capitolul 1 al Genezei nu au nevoie de o invent specială : că la început era Dumnezeu şi ansamblul *tôhû-wa-bôhû* -întuneric); şi că Dumnezeu era multiplu (1, 26). Prima secvenţă i să fie găsită o obîrşie pentru apă ş.a.m.d. Există trei soluţii posibile

   1) Dumnezeu şi apa (sau întunericul) sînt principii (ofiţii lui Ireneu, set lui Ipolit, maniheismul, catharismul radical);

   2) toate au fost făcute de Dumnezeu, dar Geneza a uitat s-o spună (ortod bogomili, cathari monarhieni);

   3) acest Dumnezeu nu este adevăratul Dumnezeu (toţi dualiştii şi pse dualiştii Occidentului, cu excepţia lui Ioan de Lugio); prin urmare, *poate* atribui originea materiei primordiale şi a întunericului (gnosti (1990, 305). Multe alte variante se anunţă într-un mod asemănător, arbo lor fiind tot mai greu de descris.
9. Culianu nu pare să pretindă prea multă rigoare în chestiunea setului reguli. Cum s-a observat deja, el lucrează uneori cu două interpretări dife

diferite dar non-separabile, ca să parafrazez un celebru loc din dezbaterile ...istice). Astfel, setul de reguli poate fi comun unor tradiţii spirituale ...u, dimpotrivă, poate să difere. Nu mai puţin, el poate fi arbitrar, contin...nt sau, dimpotrivă, motivat. *Cf.* H.-R. Patapievici, *loc. cit.*, pp. 362-364, ...de este formulată explicit această problemă.

...În această nouă perioadă/ care începe cu Descartes/ principiul este gîndi...rea; gîndirea care pleacă de la ea însăşi, această nouă interioritate care a ...părut în legătură cu creştinismul şi care este principiul protestant (...). ...Gîndirea este liberă pentru sine să decidă ce anume trebuie să fie valabil, ...ce anume trebuie să fie recunoscut" (*Prelegeri de istorie a filosofiei*, II, 1964, p. 403).

„Exegeza dualistă a VT este cea care răstoarnă datele acceptate de tradiţie, făcînd loc unei «tendinţe» şi la numeroşi «topoi» anti-iudaici. Aplicat la NT şi ansamblului de practici creştine atestate în epocă, acelaşi tip de exegeză va genera o «tendinţă» şi nişte «topoi» anticreştini" (1990, 160).

Cf. „In memoriam Ioan Petru Culianu, masă rotundă cu participarea lui Andrei Pleşu, Paul P. Drogeanu, Andrei Oişteanu, Şerban Anghelescu şi Mihaela Cristea (moderator), în *Cotidianul. Supliment cultural LA & I*, nr. 94, 18 mai 1992, îndeosebi p. 7 unde este redat un fragment din scrisoarea lui Culianu către Andrei Pleşu, expediată din Italia în 1977. A se vedea şi *Păcatul împotriva spiritului*, 1999, pp. 38 sq., 187-189. La fel, Andrei Oişteanu, „Ioan Petru Culianu - un călător în lumea de dincolo", prefaţă la *Călătorii în lumea de dincolo*, 1994, pp.11-13.

Cf. consideraţiile lui Culianu la cultura renascentistă, în „L'anthropologie philosophique", text inclus în volumul *Mircea Eliade, Les Cahiers de l'Herne*, nr. 33, Paris, 1978, pp. 203-209. Ideea este preluată de la Mircea Eliade; a se vedea, de exemplu, *Încercarea labirintului*, convorbiri cu Claude Henri Rocquet, traducere şi note de Doina Cornea, Cluj-Napoca, 1990, p.123.

„Altfel spus, înainte de a exista un Arie, un Nestorie, *eu ştiu* că va exista un Arie sau un Nestorie, deoarece soluţiile lor fac parte din sistem, şi sistemul este acela care îl gîndeşte pe Arie sau pe Nestorie, exact în clipa cînd Arie sau Nestorie cred, la rîndul lor, că ei gîndesc sistemul. Şi ceea ce este valabil pentru hristologie sau mariologie este valabil în egală măsură pentru orice sistem, inclusiv pentru ştiinţa şi epistemologia, şi chiar analiza sistemică a fiecăruia din aceste sisteme" (1990, 18). Ideea este prezentă, cu o anumită diferenţă, în *Gnozele dualiste ale Occidentului*, p.165.

Relaţia cu instanţele autorităţii şi cu puterea ar merita oricînd un studiu special şi extins. Locuri ce pot fi frecventate în acest sens: 1981, 161sq.; 1983, 252; 1984, 154-157, 280; 1984*, 11-23; 1991, 42; 1992, 42, 344-345, 379-380; 1999, 114-119 etc. Deopotrivă, ar putea fi urmărit raportul obiectelor ideale cu lumea reală şi cu timpul nostru istoric (1992,

22-28, 42, 360). Sau însăşi realitatea lor distinctă, una de excep
203). La fel, noua situaţie a adevărului (1990, III, XII. 10).

16. Ideea va fi reluată la p. 380. „Se numără printre concluziile acest
unele care se cuvin explorate în continuare. Una dintre ele este c
minţii au necesarmente mecanisme similare (pentru că modul d
minţii omeneşti şi capacitatea ei au rămas neschimbate de cel puţ
de mii de ani) şi, prin urmare, sistemele care au fost îndeajuns
timp vor avea tendinţa să se suprapună, nu numai în formă ci şi în
lor" (1992, 380).

17. „Am arătat în *Introducere* că principalele dezbateri teologice care
stabilirea doctrinei creştine sînt jocuri ale minţii pe care oame
practicat vreme de secole, jocuri nu mult diferite de şah (poate d
mai puţin complexe), care n-ar fi trebuit să aibă nici un fel de co
pentru cei implicaţi în ele şi pe care nu le putea cîştiga, de fapt,
căci, spre deosebire de şah, ele nu prevedeau o regulă de şah-mat. C
acestea însă, ele au dus la distrugerea fizică şi morală a multor o
au fost cîştigate prin exerciţiul puterii" (1992, 379).

Arborele Gnozei:
an Petru Culianu şi studiul gnosticismului

Nathaniel Deutsch

Ioan Culianu a produs unul dintre cele mai originale şi mai interesante pus-uri de lucrări asupra acelui fenomen religios al Antichităţii tîrzii noscut sub denumirea de gnosticism. Pe lîngă un număr de articole, a publicat trei opere majore pe această temă: *Gnosticismo e pensiero derno: Hans Jonas*, *Les Gnoses dualistes d'Occident* şi *The Tree of osis*, o versiune substanţial revizuită a originalului francez[1]. Un amen al ansamblului operei lui Culianu ne revelă o angajare profundă personală în acest subiect, timp de aproape două decenii. Cea mai portantă contribuţie a lui Culianu la studiul gnosticismului a fost ativa sa de dezvoltare a unei noi metode pentru cartografierea oluţiilor gîndirii dualiste, o metodă care a încorporat elemente din ructuralism şi, în lucrările de mai tîrziu, din domeniul, care se impune mai mult atenţiei, al teoriei jocului. A rezultat o metodă post-structuralistă unică, pe care Culianu a denumit-o – împrumutînd o expresie biologului D'Arcy Wentworth Thompson – „morfodinamică". Deşi s-a ncentrat asupra gnosticismului, este limpede că el vedea această teorie cunoaşterii drept relevantă, în ultimă instanţă, pentru toate „obiectele eale", adică „religia, filozofia, ştiinţa însăşi"[2]. În paginile care urmează, i schiţa traiectul de dezvoltare a gîndirii lui Culianu, oprindu-mă upra celor trei cărţi (italiană, franceză, engleză) menţionate mai sus. u voi încerca totuşi să fac o analiză detaliată a acestor volume – o rcină ce rămîne în seama viitorilor exegeţi –, ci voi identifica doar rincipalele contribuţii de ordin teoretic.

Gnosticismo e pensiero moderno: Hans Jonas

Nu e deloc surprinzător faptul că prima lucrare majoră despre g a lui Culianu a fost publicată în Italia. Cu toate că, iniţial, Cu rase să poată studia Cabala în Israel, a ales să se refugieze în It s-a cufundat în studiul gnosticismului sub îndrumarea lui Ugo un eminent istoric al religiilor. Nu e surprinzător nici faptul că acestei cărţi îl constituie Hans Jonas, cel mai poetic şi totodat pătrunzător, din punct de vedere filozofic, interpret al gnost Deşi Bianchi a fost cel care l-a introdus în studiul gnosti Culianu, se vede clar, se identifica, în sens personal şi filo Jonas. De-a lungul anilor Culianu şi Jonas s-au întîlnit de nu ori, iar cartea *Gnosticismo e pensiero moderno* este în egală m omagiu adus de Culianu mentorului său şi un studiu critic al cer deschizătoare de drumuri ale celui din urmă.

Hans Jonas a fost un evreu german care a studiat şi cu Bult cu Heidegger, mai înainte ca venirea la putere a nazismului să-l să fugă din Germania. Deşi a fost influenţat de şcoala germ istorie a religiilor, s-a ocupat mai puţin de originile gnosticism mai mult de înţelegerea structurii interne unice a fenomenulu semnificaţia filozofică a acestuia. În opinia lui Jonas, atitudinea cilor faţă de lume a anticipat existenţialismul modern prin ac ambele concepţii afirmau că oamenii au fost „aruncaţi" în lume, pe care Heidegger l-a numit *Geworfenheit*, termen despre care scria: „din cîte îmi pot da seama, e la origine un termen gnostic ultimă instanţă, totuşi, cele două atitudini se despărţeau într-un critic: în vreme ce existenţialiştii afirmau că omul este în esenţă în lume, gnosticii credeau într-o împărăţie transcendentă, Plerom „plinătate"), care era tărîmul său de origine şi destinaţia sa ul După cum se spune în *Exc.Theod.* 78.2: „Ceea ce ne face liberi e ştim cine am fost, ce am devenit, unde am fost azvîrliţi; încotr grăbim, de unde sîntem mîntuiţi; ce este naşterea şi ce este re terea." Pe scurt, după cum aveau convingerea atît Jonas, cît şi Cul gnosticismul era în esenţă o modalitate de gîndire optimistă, înt gnosticul urma să lase în urmă, într-o zi, închisoarea acestei lumi.

Este evident că şi Jonas şi Culianu, ambii refugiaţi, se identif puternic cu figura gnostică centrală cunoscută drept „Omul stră

ul" Mişcătoarea descriere pe care Jonas o face acestui personaj – în greceşte *allogenes*, în mandaică *nukraia* şi în ebraică *aher* – în acelaşi timp, poetică şi personală: „Străinul este acela care îşi rădăcinile altundeva şi al cărui loc nu e aici. Pentru cei al căror loc , el este, aşadar, cel ciudat, nefamiliar şi incomprehensibil; dar, ul ei, lumea lor îi este la fel de incomprehensibilă străinului care să se aşeze acolo; îi apare ca un ţinut străin, unde el stă departe . Atunci are parte de soarta străinului care e singur, neprotejat, les şi lipsit de putinţa înţelegerii într-o situaţie plină de primejdii. tea şi dorul de casă sînt parte din soarta străinului." Citind portetizare a lui Jonas, e uşor să ne imaginăm impactul puternic re trebuie să-l fi avut asupra tînărului Culianu. Despre această adă petrecută în Italia, Culianu avea să scrie mai tîrziu în *Arborele ei*: „mă simţeam atras de gnosticism într-un mod pe care Hans pe care am avut privilegiul de a-l întîlni de multe ori după aceea – fi definit drept «avînd rădăcini existenţiale»"[4].

În *Gnosticism şi gîndire modernă*, Culianu îl priveşte aşadar pe Jonas t o călăuză pentru propria sa explorare, deoarece, după cum spune „cu abordarea sa fenomenologic-existenţială, Hans Jonas a conferit ticismului antic inteligibilitate şi un prestigiu egal cu cel al unor mene moderne cum ar fi existenţialismul"[5] Culianu avea sentimen- că toţi analiştii gnosticismului îi datorează enorm lui Jonas, deoarece fost cel care a scos studiul fenomenului dintre graniţele parohiale e fusese ţinut anterior, plasîndu-l în centrul speculaţiei filozofice temporane. Chiar şi în acest stadiu timpuriu, prin urmare, Culianu mai puţin preocupat de determinarea originilor istorice precise ale sticismului – şi cum ar fi fost oare posibil acest lucru? – şi mai resat de dimensiunile sistemice, structurale şi filozofice ale acestuia. n acest motiv, mare parte din cuprinsul cărţii este dedicată limpezirii mplexelor raporturi intelectuale şi personale ale lui Hans Jonas cu a *religionsgeschichltiche Schule* germană, ai cărei principali adepţi, lusiv Wilhelm Bousset şi Richard Reitzenstein, s-au străduit să monstreze ceea ce Culianu indica drept „«misterul iranian» al «mîntui- rului mîntuit» şi originile iraniene ale Gnozei"[6]. În lucrările sale terioare, *die religionsgeschichtliche Schule* va deveni o veritabilă *bête ire* pentru Culianu şi el îi va ataca în repetate rînduri atît metodele inţifice cît şi fundamentele ideologice.

Les Gnoses dualistes d'Occident

Lucrarea cu titlul *Les Gnoses dualistes d'Occident* dezvăluie p impact al teoriei franceze, şi în special al structuralismului evoluţiei intelectuale a lui Culianu. Această influenţă este vizibi parcursul cărţii, încă de la prima ei pagină, unde Culianu „Problema raporturilor de dependenţă între «dualismele Occid nu va fi examinată aici decît la nivelul structurilor mitologice"[7], la capitolul penultim, unde ni se propune o concisă „analiză sinc a dualismului occidental. Culianu era conştient de faptul că o a analiză structurală va ignora dimensiunea istorică sau diacron faptul că „aspectul istoric va forma doar obiectul unei tratări c marginale"[8]. Şi totuşi, Culianu mai recunoştea şi că

> Nenumăratele opţiuni pe care mecanismul reproductiv al mi şi al exegezei dualiste le oferă nu sînt totdeauna aleatorii ; în cazuri, ele provin dintr-o puternică acţiune ideologică cu alte g sau în interiorul grupului dualist însuşi. Pe scurt, dualismele Oc tului au o istorie socială întinsă, care însă nu constituie obiectul a cercetări. Le revine altora s-o scrie[9]

Aşadar, pentru Culianu, istoria socială însemna factorii exte interni care au influenţat grupurile dualiste să-şi activeze pro opţiuni mitologice. Rămîne totuşi neclar dacă aceşti factori de i socială erau exclusiv ideologici, cum susţine Culianu, sau da condiţiile materiale au avut un impact asupra dezvoltării gîndirii dua

În ciuda reticenţei de a explora dimensiunea istorică a dualism occidental, Culianu şi-a structurat cartea cronologic, începînd cu se gnostice din Antichitatea tîrzie şi sfîrşind cu relaţia dintre gnosticis nihilismul modern. Într-adevăr, lucrarea *Les Gnoses dualistes d'Occi* ar putea fi descrisă ca un fel de genealogie a dualismului occidenta care sînt cuprinşi Marcion, maniheismul, paulicianismul, bogomilis şi catharismul.

Deşi a relegat în mod explicit istoria la periferia studiului s Culianu nu a rezistat tentaţiei de a lua în discuţie posibilele conexi istorice între diversele grupuri dualiste. Din nefericire, credem că un Culianu a rătăcit drumul pe parcursul acestor scurte incursiuni dimensiunea istorică. De pildă, în analiza pe care o aplică singu

nităţi gnostice care a supravieţuit pînă în zilele noastre, mandeenii, nu atribuie în mod eronat dualismul mandean maniheismului: lismul mandean derivă cu siguranţă din maniheism"[10]. Or, o enea speculaţie a fost definitiv repudiată de textul coptic manihean *almilor lui Toma*, descoperit în Egipt şi datat în secolul patru al creştine. *Psalmii lui Toma* sînt adaptări fidele ale unor texte liturgice deene şi sugerează că Toma (un discipol al lui Mani) a fost influenţat tradiţiile mandeene mai vechi în perioada pe care a petrecut-o în opotamia, înainte ca Mani să-l trimită să predice în Egipt.

În loc de a ne concentra asupra unor chestiuni de ordin istoric, este i mai important să deliniem contribuţiile teoretice pe care le aduce rarea *Les Gnoses dualistes d'Occident,* acestea reprezentînd, în defi-v, ceea ce îl interesa pe Culianu. În primele capitole ale cărţii, lianu opune propria sa metodă abordărilor de început ale studiului sticismului. Printre perspectivele pe care el le respinge se numără cretismul, căutarea originilor şi analiza pe bază de „invarianţi"[11]. ntru şcoala germană de istorie a religiei şi obsesia ei legată de un ystère iranien", Culianu demonstrează numai dispreţ, numindu-i rările „un château de cartes" pe care alţi învăţaţi, cum ar fi Carsten lpe şi Gilles Quispel l-au dărîmat deja[12]. Mai multă simpatie arată lianu acelor specialişti – printre care se numără şi mentorii săi Hans nas şi Ugo Bianchi – care au încercat să definească gnosticismul pe za unui set de trăsături invariante sau de „traits distinctifs", bazîndu-se teoria opoziţiilor binare dezvoltată de structuralişti precum Claude vi-Strauss şi Roman Jakobson. După Culianu,

> Analiza prin invarianţi a marcat desigur o etapă necesară şi importantă a cercetărilor asupra gnosticismului. Dacă funcţionează perfect pentru definirea unui text individual şi chiar a unei clase de texte, ea nu-i suficientă pentru descrierea întregului spectru de opţiuni prezente în gnosticism[13]

Culianu îşi considera propria lucrare asupra gnosticismului ca derivînd din structuralism, dar spera să poată depăşi ceea ce considera drept limitele teoretice ale acestuia. În loc de invarianţi, Culianu propunea o analiză bazată pe „pachete de opoziţii", care evidenţia regulile logice de producere a unui sistem de idei la fel de mult ca ideile specifice sau invarianţii. În felul acesta, Culianu spera ca metoda lui să se distingă de acea *Geistesgeschichte* a lui Hans Jonas (termen pe care Jonas l-a tradus

în engleză prin „History of Ideas"). Deşi o istorie a ideilor
Culianu, mult superioară unei istorii a originilor, ea nu abord
mod corespunzător chestiunea modului de producere a acest
nici pe aceea, la fel de importantă, a modului lor de rep
Dimpotrivă, Culianu susţinea:

> Această analiză încearcă să pună în valoare şi altceva dec
> sistemului. Ea încearcă să descopere *regulile simple de genera*
> *mului*, acele postulate ale lui care formează un număr poten
> de opţiuni, combinări şi redistribuiri de secvenţe[14].

Culianu avansa ideea că, pentru a-şi produce sistemul lor m
gnosticii ar fi utilizat un mod distinct de exegeză biblică, pe c
denumea „exegeză inversă"[15]. Gnosticii inversau într-o manieră
ristică interpretările tradiţionale date de creştinii şi de evreii or
Astfel, de pildă, mulţi gnostici priveau şarpele din Grădina Raiul
Cain mai degrabă ca pe nişte eroi pozitivi, decît ca pe întru
răului. Şi ceea ce este, desigur, lucrul cel mai important, gnosti
transformat pe Dumnezeul Vechiului Testament într-un Demiur
rant şi gelos, care urmărea să-i împiedice pe oameni să-şi de
adevărata lor natură pneumatică şi patria din sînul Pleromei.

Potrivit lui Culianu, opţiunile de ordin exegetic şi logic ale
cilor şi ale principalilor concurenţi ai acestora din Antichitatea tîrz
exemplu evreii, creştinii, platonicienii – au intrat în alcătuirea
tivelor concepţii în temeiul a două principii fundamentale: „intel
ecosistemică" şi „principiul antropic". Conform celui dintîi dintre
principii, universul a fost creat de o cauză bună şi inteligentă
acceptat de evrei, creştini şi platonicieni deopotrivă), în vreme
doilea principiu afirma că lumea a fost creată pentru oameni, iar o
pentru lume (iudaism), lumea a fost creată ca lume şi lumea a
creată ca oameni (platonicianism), sau posibile combinaţii ale ac
perspective (platonicianismul iudaic şi creştinismul). Spre deosebi
contemporanii săi, gnosticismul respingea atît inteligenţa ecosiste
cît şi principiul antropic, deoarece gnosticii credeau că lumea a
creată de un Demiurg ignorant, precum şi că, după cum formul
Culianu, „l'homme a été créé *contre* le monde, l'homme est supé
à ses créateurs"[16].

În ultimă instanţă, observaţiile de ordin metodologic pe care Cul
le face în *Les Gnoses dualistes d'Occident* nu îl îndepărtează substa

rametrii teoriei structuraliste tradiţionale. Într-adevăr, se poate ... că inteligenţa ecosistemică şi principiul antropic diferă foarte ... de invarianţii propuşi de Jonas, Bianchi şi alţii în tentativele lor de ...re a gnosticismului. Culianu însuşi era, evident, nesatisfăcut de ...tatele atinse în lucrarea sa publicată în limba franceză, de aceea a ...vizuit-o în mod semnificativ pentru ediţia englezească. Asupra ...tei de a treia şi ultime opere ne vom îndrepta acum atenţia.

Tree of Gnosis

...te fi integrată istoria în analiza structurală? Aceasta este chestiunea ...tică centrală în *Arborele gnozei*. Căci, după cum sublinia Culianu ...ntroducerea cărţii, „integrarea dintre sincronie şi diacronie" repre... „încercarea supremă a disciplinei noastre"[17] În contrast cu ver...nea franceză a cărţii, în care relegase la periferie chestiunea istoriei, ...lianu decide să înfrunte făţiş provocarea istoriei în versiunea engleză ...vizuită. Rezultatul l-a constituit o formă singulară de post-structu...lism, care se inspiră mai puţin din evoluţiile filozofiei continentale şi ...i mult din ştiinţă, din matematică şi teoria jocului.

Culianu propune o nouă metodă de analiză, pe care o numeşte „mor...dinamică" şi care speră că va reuşi să „integreze sistem şi istorie, ...cronie şi diacronie"[18]. În cadrul acestei tentative, gnosticismul a ...cetat de a mai fi obiectivul central al lucrării, putînd fi descris acum ...ept un studiu de caz ideal pentru demonstarea unei teorii a cunoaşterii. ...tr-adevăr, Culianu priveşte acum gnosticismul drept unul dintre nume...asele „obiecte ideale" sau sisteme aparţinînd unei dimensiuni logice, ...re interacţionează între ele în decursul istoriei[19]

Pentru a ilustra această nouă metodologie, Culianu a apelat la o ...peră de ficţiune din secolul al XIX-lea, obscură dar anticipatoare, a lui ...Edwin A. Abbott, intitulată *Flatland* (*Platlanda*), precum şi la „una din ...cele foarte puţine cărţi care contează cu adevărat în istoria umană", ...lucrarea lui Albert Einstein *Über die spezielle und die allgemeine ...Relativitätstheorie, gemeinverständlich*. Exact aşa cum un obiect tridi...mensional e asemănător cu „o serie de fenomene în timp" pentru privi...torii dintr-o lume bidimensională cărora le traversează planul existenţei, la fel ne apar şi nouă drept „o succesiune aparent imprevizibilă de evenimente temporale" acele „obiecte ideale" cum ar fi gnosticismul,

atunci cînd ele „traversează suprafaţa istoriei, numită timp"
urmărit de Culianu este, aşadar, să analizeze obiectele ideale
el s-ar afla într-o a patra dimensiune. Procedînd astfel, Culianu
cat să rezolve în chip ingenios problema istoriei, prin transcen

Mai degrabă decît să încorporeze în lucrarea sa mai mult
istorică, prin urmare, Culianu s-a gîndit să reconstruiască
logice care au avut drept rezultat „istoria" dualismului occid
şi-a formulat astfel intenţia : „Preocupată de structură şi sistem,
carte nu va insista asupra ipotezelor vagi şi romantice care îşi p
evidenţieze o interacţiune între dualism şi societate... Istoria
mecanism prea vast ca să-i putem sustrage formule secrete. N
îngădui doar ca, din cînd în cînd, să-i putem vedea sistemele d
dimensiunea lor logică, însă ne ascunde harta infinit de com
interacţiunilor dintre aceste sisteme"[21]. Culianu a comparat
metodă - „morfodinamica" - cu felul în care o serie de „cărăm
combină şi se recombină într-o varietate de structuri sau sist
virtutea unui set de reguli simple. Permutările care constituie du
occidental sînt, în esenţă, „un joc al minţii care s-a suprapus pe
creştin şi a utilizat multe dintre elementele (şi caracterele) a
pentru a se autoimplementa"[22]. Şi totuşi, gnosticilor nu le-a fost în
să joace acest joc de către oponenţii lor ortodocşi, care i-au nim
cele din urmă din cauza mişcărilor greşite comise.

Concluzie

Ioan Culianu trebuie considerat drept unul dintre cei mai importa
mai creativi cercetători ai gnosticismului. El a dezvoltat un nou m
abordare pentru înţelegerea structurii interne a gnosticismului
relaţiei acestuia cu evoluţiile teologice contemporane lui din Antichi
tîrzie, precum şi cu formele ulterioare ale dualismului occidental.
a urmărit să integreze sincronia cu diacronia, Culianu nu a obţinut
la urmă rezolvarea acestui *puzzle* al istoriei. Prin încercarea sa
Culianu a reuşit să aducă gnosticismul în era postmodernă, după
mentorul său, Hans Jonas, făcuse gnosticismul relevant pentru citit
modern.

Traducere din engleză de Corina Pop

Note

1. Ioan Culianu, *Gnosticismo e pensiero moderno: Hans Jonas,* Roma, 1985; *Les Gnoses dualistes d'Occident,* Paris, 1990; *The Tree of Gnosis: Gnostic Mythology from Early Christianity to Modern Nihilism,* San Francisco, 1992. Articolele scrise de Culianu despre gnosticism mai cuprind: „La passione di Sophia nello Gnosticismo", *Aevum* 51, 1977; „Démonisation du cosmos et dualisme gnostique", *Revue de l'Histoire des Religions* 98, 1979; „The Angels of the Nations and the Origins of Gnostic Dualism", în *Studies in Gnosticism and Hellenistic Religions,* edited by R. van den Broek and M.J. Vermaseren, Leyden, 1981; „Feminine versus Masculine: The Sophia Myth and the Origins of Feminism", în *Struggles of the Gods,* edited by H.G. Kippenberg, Berlin, 1984; „The Gnostic Revenge: Gnosticism and Romantic Literature", în *Gnosis und Politik,* edited by J. Taubes, Paderborn, 1984.
2. *The Tree of Gnosis*, p. 7. Termenul „morfodinamică" a fost inventat de A. Giard în 1876, după cum arată Culianu la p. 20, nota 23.
3. Hans Jonas, *The Gnostic Religion: the Message of the Alien God and the Beginnings of Christianity,* Boston, 1958, p.334.
4. *The Tree of Gnosis*, p. XVIII.
5. *Gnosticismo e pensiero moderno*, p.131.
6. *Ibid.*
7. *Les Gnoses dualistes...*, p. 17 [v. şi ed. rom. *Gnozele dualiste ale Occidentului*, trad. de Tereza Culianu-Petrescu, Polirom², 2002 – n. red.].
8. *Ibid.*
9. *Ibid.*, p. 21.
10. *Ibid.*, p. 69. La p. 70 Culianu scrie că, spre deosebire de alte forme de gnosticism, „mandeismul este preţios deoarece constituie singurul exemplu de «sincretism» caracterizat care ne-a parvenit efectiv din lumea antică: el juxtapune mituri împrumutate de pretutindeni, fără a le integra într-o concepţie originală."
11. *Ibid.*, p. 82.
12. *Ibid.*, p. 28.
13. *Ibid.*, p. 82.
14. *Ibid.*, pp. 82-83.
15. Culianu a fost influenţat în această formulare de savantul Kurt Rudolph, care sugerase anterior că gnosticii au utilizat o „exegeză de protest".
16. *Ibid.*, p. 19; p. 128.
17. *The Tree of Gnosis*, p. 3 [v. şi ed. rom.: *Arborele gnozei*, trad. de Corina Popescu, Nemira, 1999 – n. red.]. La p. 5 Culianu scrie: „Pentru eşecul

său de a integra istoria în teorie, Lévi-Strauss rămîne – în exclusiv literal – cel mai distins strămoş «preistoric» al abord

18. *Ibid.*, p. 2.
19. *Ibid.*, p. 268.
20. *Ibid.*, p. 3.
21. *Ibid.*, p. XVI.
22. *Ibid.*, p. 267.

Culianu şi a patra dimensiune

Nicu Gavriluţă

rusa lui Ioan Petru Culianu ntru a patra dimensiune

ceputul substanţialului şi admirabilului său studiu introductiv crat unei cărţi din 2002 a lui Ioan Petru Culianu (*Jocurile minţii. a ideilor, teoria culturii, epistemologie*), Sorin Antohi prezintă succinte ale proiectului *Éclaircies. Mythe, vérité et système*. Este unei lucrări de 350 de pagini pe care Culianu urma să o finalizeze 98. Iată (în traducerea lui Sorin Antohi) un fragment semnificativ ilustrează pasiunea „ultimului Culianu" pentru tema celei de-a dimensiuni: „Cochetam de mult timp cu noua epistemologie – mărturie mai multe articole publicate din 1984 încoace – şi apre- mult lucrările lui Edgar Morin. Dar Hillary Suzanne Wiesner cea cu care *am întrevăzut a patra dimensiune* (s.n. N.G.) şi am deschis porţile mecanicii cuantice, ale matematicii fractalilor, ale dirii sistemice"[1]. Faptul acesta l-a făcut să regrete inadaptabilita- umaniştilor occidentali faţă de ştiinţele cognitive. „În ciuda folo- modelelor matematice şi informatice în domenii ca lingvistica şi hologia cognitivă, cercetătorii au folosit rareori ocaziile care le-au oferite de inteligenţa artificială, multidimensionalitate şi teoria ctală"[2]. Atît cît i-a stat în putinţă, pînă la fatidicul an 1991, Culianu folosit în permanenţă provocatoarele rezultate ale unor discipline cte de ultimă oră (fizică cuantică, matematica fractalilor, inteligenţa ificială etc.).

Astfel, doi ani mai târziu, în numărul 2 din 1990 al revistei *I*
(pp. 113-129), savantul de la Chicago va publica un studiu prov
revoluţionar în raport cu modelele clasice în care era gîndită şi p
pînă atunci istoria religiilor. Se numea „Trusa istoricului pentru
dimensiune" şi a fost reluat ca prim capitol în ultima sa carte, C
în lumea de dincolo[3] Textul are la bază un curs universitar ţ
Culianu la Universitatea din Chicago: „Religie şi ştiinţă. A
dimensiune".

Tema lumilor multidimensionale şi, în special, cea a univ
cvadridimensional domină autoritar textul. Culianu o tratează
referindu-se la autori precum J.L. Borges, R. Rucker şi E. A
L. Caroll şi A. Einstein, I. Asimov şi Ch. Hinton, P.D. Ouspe
G.I. Gurdjieff[4] Exemplificările ar putea continua cu nume c
precum William Crookes şi Joseph Zöllner. Primul, de profesie fi
a insistat de mai multe ori asupra existenţei unei lumi cvadrid
sionale. Cel de-al doilea, astronom şi profesor la Universitat
Leipzig, atribuia cea de-a patra dimensiune existenţei fiinţelor spiri
La rîndul său, profesorul John A. Weeler de la Universitatea Prin
a cercetat spaţiile cu mai multe dimensiuni, relevîndu-le dive
conectivităţi. Ideea principală este că „regiunile care în spaţiul n
tridimensional apar ca foarte îndepărtate una de cealaltă pot fi pu
contact, prin tuneluri sau găuri ca de vierme, în superspaţiu.
urmare, dacă universul este, conform teoriei lui Einstein, cvadridi
sional, atunci oricare două puncte din universul tridimensional, sfi
orice depărtare pe care o apreciem cu simţurile noastre, se pot afla
distanţă foarte mică sau chiar alăturate, în a patra dimensiune. Ca a
ar putea exista şi alte universuri tridimensionale extrem de aprop
prin a patra dimensiune, care ne împiedică să le percepem"[5].

Primul invocat de Culianu din această lungă listă de autori este J
Luis Borges. Nimeni nu ar fi priceput mai bine decît el „înţele
profund al acaparării pămîntului de către ireala dimensiune a pa
Povestea simbolică a acestei silenţioase şi subtile cuceriri este narată
strălucire în nuvela sa *Tlön, Uqbar, Orbis Tertius*"[6]. Urmează apoi
prezentare rezumativă a textului borgesian, însoţită de o inedită int
pretare a lui Culianu. Celebra nuvelă a lui Borges ar anunţa de fapt
nouă viziune asupra lumii propusă de fizicieni, de matematicieni, d
biologi şi chiar de istorici, adepţi ai teoriei relativităţii şi a cuantelo

bajul folosit de toţi aceştia este puternic speculativ şi artificial. ar fi cu adevărat înţeles, semnificaţia lui ar fi suficientă pentru a-l la disperare pe cel mai convins hedonist. *Acest limbaj se referă la ers ca la opera unui iluzionist şi spune că minţile noastre sînt toarele iluziei* (s.n. N.G.)”[7].

Ideea universului ludic şi a lumii cvadridimensionale este expusă de ges şi într-o altă scriere cu titlu semnificativ : *El Aleph*. Prezentată od obişnuit ca operă de fictiune, *El Aleph* este de fapt mai *real* decît litatea însăşi. Este „unul dintre punctele din spaţiu ce conţine toate lalte puncte”. Altfel spus, *Aleph*-ul ar fi intersecţia lumii noastre imensionale cu o alta, cvadridimensională. Aici totul se află în tot, distincţiile dintre interior şi exterior se pierd, devenind irelevante.

Alt autor insistent amintit şi comentat de Culianu în studiul său pre a patra dimensiune este Charles Howard Hinton. Tema univer-ilor multidimensionale este tratată de acest „filantrop, altruist şi ninist convins” în trei dintre scrierile sale. Este vorba despre *Scientific mances* (*Povestiri ştiinţifice*) (1884-1886), de *A New Era of Thought* *O nouă eră a gîndirii*) (1888) şi, în sfîrşit, de controversata sa carte *he Fourth Dimension* (*A patra dimensiune*) (1904). Acest ultim volum vindea „împreună cu un set de 81 de cuburi colorate care ar fi permis itorului să gîndească cvadridimensional”[8].

Dintr-o listă a autorilor fascinaţi de a patra dimensiune nu puteau să ipsească Charles Lutwidge Dodgson, alias Lewis Carroll, cu a sa lebră *Alice în Ţara minunilor*; Piotr Demianovici Ouspenski (*The ourth Dimension*, 1909, şi *Tertium Organum*, 1912) şi nici maestrul moscovit G.I. Gurdjieff. Ultimilor doi, Culianu le consacră un scurt comentariu (aproximativ două pagini) în *Călătorii în lumea de dincolo*.

Din aceste lucrări clasice despre universurile multidimensionale aflăm despre existenţa anumitor realităţi spirituale care pun problema lumilor alternative şi, în special, problema celei de-a patra dimensiuni. In opinia lui Ioan Petru Culianu, acestea ar fi *experienţele în afara corpului* (EAC), *stările modificate de conştiinţă* (SMC), *experienţele la limita morţii* (ELM) şi unele *stări mistice*. Să le analizăm pe rînd.

Experienţele în afara corpului (EAC) sînt deja constituite într-o veritabilă tradiţie culturală a umanităţii. Există consemnări despre realitatea lor începînd cu extaticii greci dinainte de Socrate şi terminînd cu

misticii lumii moderne[9] Dintre aceştia din urmă, Culianu pr
în analiza sa cazurile Robert A. Monroe[10], Flora Courtois
Castaneda.

Cît priveşte realitatea *stărilor modificate de conştiinţă* (S
sînt înţelese de Culianu drept autentice deschideri spre cea d
dimensiune. Istoricul religiilor le clasifică în:

a) *SMC obţinute cu stimuli externi* (plante narcotice şi haluc
droguri etc.); şi
b) *SMC obţinute fără prezenţa unor stimuli externi* (ex
mistice, vise, meditaţii, hipnoză).

Următorul mijloc de accedere a n-dimensionalităţii este cel a
Poate că marea vogă privind *experienţele la limita morţii* (E
problema vieţii după viaţă a fost provocată în America anilor
enormul succes al cărţii lui Raymond Moody, *Life after life* (*Via
viaţă*). Scenariul relatărilor despre viziunile postmortem a fost
atunci în relaţie directă, printre altele, şi cu accederea la cea de-
dimensiune.

În sfîrşit, anumite *stări mistice* ar fi la rîndul lor susceptibile d
deschide spre realităţi noi, insolite, cvadri sau multidimensionale.
lui Ioan Petru Culianu este aceea că „foarte puţine descrieri ale st
mistice corespund cu ceea ce s-ar putea aştepta de la o viziune c
dimensională"[11]. Spre exemplificare, Culianu aminteşte două dint
relatate de Sri Paramahansa Yogananda în *The Autobiography of a*
(*Autobiografia unui yoghin*).

Supoziţia mea din acest studiu este aceea că lista exemplific
privind multidimensionalitatea lumilor nevăzute propusă de Cu
poate continua[12]. Nu toate extazele sînt experimentări directe ale
de-a patra dimensiuni (aşa cum susţine Ouspenski), dar ele nu sînt
„foarte puţine", cum afirma Culianu. Mă voi referi la unele
mistice, experienţe în afara corpului şi la limita morţii care confi
din plin idele lui Culianu privind cea de-a patra dimensiune. În a
scop mi-am selectat exemplificările din textele a trei autori: Sera
Rose, Carl Gustav Jung şi Mircea Eliade. Le voi interpreta din p
spectiva lui Culianu privind multidimensionalitatea realităţii invizib
insistînd în mod special pe motivul celei de-a patra dimensiuni.

Serafim Rose şi versiunea creştină a lumilor multidimensionale

Monahul Serafim Rose (1934-1982) este unul dintre puţinii autori au prezentat o versiune creştină a ELM şi a EAC. Scrierile sale pe astă temă sînt, într-o bună măsură, o replică substanţială dată seriei ilor de succes iniţiate de Raymond Moody. Dintre toate, reprețativă îmi pare a fi pentru acest subiect lucrarea celebră a lui Rose, *letul după moarte*[13] Înainte de a o analiza, trebuie să precizez că a lumilor multidimensionale analizată de Culianu în *Călătorii în ea de dincolo* necesită anumite nuanţări. Se accede, în opinia torului, la cvadri/multidimensionalitatea altor realităţi prin cel puţin tru modalităţi:

a) prin mijlocirea *stărilor mistice*;
b) prin anumite *experienţe în afara corpului* (EAC);
c) prin *experienţe la limita morţii* (ELM);
d) prin intermediul *stărilor modificate de conştiinţă* (SMC).

Toate sunt universale, în sensul că nu lipsesc din nici o tradiţie pirituală a umanităţii.

Referindu-se exclusiv la prezenţa lor în istoria mai veche sau mai nouă a religiei lui Iisus, Serafim Rose privilegiază în analiza sa modalităţile b şi c. Sînt frecvent exemplificate şi comentate ELM şi EAC.

Interpretarea creştină a ELM. Analiza lui Serafim Rose pleacă de la o amplă cazuistică a celor care au trecut prin moartea clinică. Ea apare mediatizată în mai multe lucrări de specialitate, dar ceea ce este acum nou este interpretarea ortodoxă oferită de celebrul ieromonah.

Unul dintre cazurile analizate este cel al unui bărbat care a stat aproximativ 36 de ore în *starea bardo*, adică „suspendat" undeva între viaţă şi moarte. Revenit la viaţă, el descrie un scenariu al călătoriilor şi viziunilor extatice, proprii sufletului care se desprinde de trup. Acesta navighează trecînd din spaţiul nostru tridimensional în cel cvadri/multidimensional. Faptul este însoţit de anumite percepţii speciale de tip spaţio-temporal. Iată fragmente din relatările celui care a trăit asemenea experienţe: „Luîndu-mă cu braţele, îngerii m-au dus chiar prin peretele salonului de spital în stradă. Se întunecase deja, zăpada cădea

liniştit în fulgi mari. Am văzut aceasta, dar nu puteam simţi fri general, diferenţa dintre temperatura din cameră şi cea de afară. aceste fenomene şi-au pierdut semnificaţia pentru corpul meu schimbat. Noi am început să urcăm rapid. Şi cu cît ne înălţam *extinderea spaţiului sporea din ce în ce mai mult şi se arăta ochilor noştri şi, în cele din urmă, el luă proporţii atît de înspăi de vaste, încît frica m-a cuprins conştientizînd lipsa mea de im în comparaţie cu acest deşert al infinitului* (s.n. N.G.)"[14].

Dacă percepţia spaţiului multidimensional în starea catalept una „înspăimîntător de vastă", cea a timpului poate lipsi cu des Nu avem de a face cu o altă realitate temporală ci, pur şi sim absenţa desăvîrşită a acesteia. Această eludare a temporalităţii pează deseori stranii şi cutremurătoare întâlniri. „Conceptul d era absent din starea mea mentală de atunci, şi nu ştiu cît timp ridicat, cînd deodată am auzit, la început un zgomot, şi după ac venind de undeva, au început să se apropie rapid de noi cu ţipete violent o mulţime de fiinţe hidoase"[15]. Urmează apoi o descriere a tului sistematic provocat de „spiritele diavoleşti", în fond person ale unor temeri şi angoase, drame şi nelinişti îndelung refula mintea întunecată a muribundului.

În concluzie, ELM din cazuistica creştină adunată de Serafim în cartea sa exemplifică atingerea celei de-a patra dimensiuni în moduri. În primul rînd prin hipertrofierea spaţiului şi transformar într-un „deşert al infinitului". În al doilea rînd, cvadridimensional eludează reprezentările timpului sub chipul celor trei enstaze (tr prezent, viitor). Acesta devine eternitate.

Interpretarea creştină a EAC. Experienţele în afara corpului re zintă o altă cale de accedere la misterele universului cu mai m dimensiuni. Răspîndite în toate practicile magico-religioase ale lu ele definesc într-o bună măsură şi extazele mistice ale creştinismul

Poate că modelul clasic creştin al ritualurilor de dedublare corpo şi de călătorie extatică în alte lumi este cel al Apostolului Pavel. celebru fragment neotestamentar (II *Corinteni* 12 ; 2-4) relatează gen această EAC. Ea s-a consumat straniu şi indecis. Nici chiar protagonis ei nu ştie dacă a fost „în trup" sau „în afara trupului". „Cunosc un în Hristos, care acum paisprezece ani – fie în trup, nu ştiu, fie în af de trup, nu ştiu, Dumnezeu ştie – a fost răpit unul ca acesta pînă la

a cer. Şi-l ştiu pe un astfel de om – fie în trup, fie în afară de trup, iu, Dumnezeu ştie – că a fost răpit din rai şi a avut cuvinte de us, pe care nu se cuvine omului să le grăiască"[16].

Dacă a fost o călătorie „în trup", atunci a fost poate una regizată în itate de mintea umană. Punînd în joc anumite combinaţii de date şi ante ascensionale, mintea se deschide spre alte spaţii cu mult mai le dimensiuni decît cele trei din viaţa noastră cotidiană. *Mintea şi poate fi pe deplin cunoscută doar atunci cînd accedem în ţinu- le multidimensionale.* Ceea ce oamenii de ştiinţă cercetează şi cunosc misterele minţii omeneşti s-ar putea să fie doar vîrful unui iceberg. a ce-i situat sub apă continuă să fie ignorat, uneori cu mîndrie şi uptate. Or, de fapt, susţine Ioan Petru Culianu, minţile noastre nu t decît „fragmente ale unui puzzle universal, prea complicat de les pentru fiecare om în parte, ba chiar pentru toţi laolaltă"[17]. ătoria extatică „în trup" nu face decît să dezvăluie alte ipostaze ale nţii omeneşti pentru care nu avem (încă) toate instrumentele necesare re a le înţelege. Prin urmare, aceste experienţe continuă să rămînă şi ăzi un mister.

Invers, dacă experienţa apostolică de care aminteam s-a consumat n afară de trup", atunci Sfîntul Pavel ar fi trăit decorporalizarea, berarea „corpului subtil" şi călătoria în ţinuturile paradisiace. Dincolo toate acestea, indiferent de modalitatea practică de realizare, EAC nt posibile în creştinism numai graţie pogorîrii tainice şi acţiunii iciente a harului lui Dumnezeu.

Survenirea acestuia în lume nu este, din fericire, chiar atît de rară, lgurantă, aşa cum s-ar putea crede la prima vedere. Există suficient e multe cazuri de EAC în hagiografia creştină. E adevărat însă că nu oate se pretează unei interpretări multidimensionale. Totuşi, cele expuse de Serafim Rose în *Sufletul după moarte* sînt parţial susceptibile de a fi hermeneutizate cvadri/multidimensional.

Preluată din lucrările lui Ignatie Breanceaninov[18], cazuistica lui Rose se impune prin prezenţa unor figuri clasice ale hagiografiei creştine: Sfîntul Antohie şi Cuviosul Basilic din Siberia, Zosima şi monahul Isaia. Toţi s-au „extracorporat" în timpul rostirii unor îndelungi rugăciuni. Însă cea mai spectaculoasă EAC expusă în *Vieţile sfinţilor ortodocşi* este cea a Sfîntului Andrei cel Nebun întru Hristos din Constantinopolul secolului al X-lea. În timp ce trupu-i zăcea undeva în zăpada străzilor bizantine, Sfîntul Andrei *a fost ridicat în duh* „ca să vadă paradisul şi

cerul al treilea, din care o parte a descris-o ucenicului s
consemnat experienţa (*Vieţile sfinţilor*, octombrie 2)"[19]

Majoritatea acestor relatări au totuşi ceva în comun:
la *noul spaţiu*, accesibil extaticilor care pătimesc EAC. Ac
n-dimensional este uneori identificat cu un spaţiu intermedi
undeva între lumea profană şi ţinuturile celeste multidimensio
tre care şi Raiul. Alteori însă, spaţiul n-dimensional este plasa
topos-urile mitologice În variantă creştină, el este chiar Raiul

Să analizăm mai întîi prima variantă, cea a spaţiului mijlo
cuprinde Experienţele în afara corpului în care extaticul acce
„spaţiu invizibil apropiat pămîntului, care este numit în mod
«după moarte» sau «planul Bardo» (*Cartea tibetană a morţilor*),
spiritelor» (Swedenborg şi spiritismul), «planul astral» (teosofie
tism), «locul de acţiune H» (Monroe) – sau, în limbaj ortodox,
văzduhului, a subcerului unde sălăşluiesc spiritele căzute şi sîn
în înşelarea oamenilor pentru blestemul lor"[20]. Observăm cu u
că, în viziune ortodoxă, spaţiul dintre lume şi cer, dintre crea
Creator este conotat ca fiind unul prin excelenţă malefic. Este lo
predilecţie al tuturor ispitelor şi relelor omeneşti. Această inte
de limită trage oarecum în jos anumite componente de bază al
tradiţii religioase. Este vorba, în primul rînd, de *starea bardo*, c
în budismul tibetan este o trecere între lumea de aici şi cea de di
iar în interpretarea lui S. Rose un alt nume al răului. Schema ge
de gîndire ar fi următoarea: *ceea ce nu este creştin este rău şi împ*
noastră. Or, puţine lucruri îi repugnau lui Culianu mai mult
exclusivismul, intoleranţa şi falsul apologism. Soluţia în acest caz
deschiderea înţelegătoare spre alte tradiţii şi practici spirituale,
stigmatizarea lor irevocabilă.

Reţinem însă un fapt cu adevărat semnificativ din interpretare
Serafim Rose asupra *spaţiului intermundan*. Acesta nu se identific
cu Raiul, nici cu Iadul. N-ar fi decît *partea nevăzută a acestei l*
Asemenea minţii omeneşti, lumea noastră tridimensională s-ar desc
spre alte nevăzute dimensiuni. Deşi Serafim Rose le interpretează
semnul negativităţii, faptul în sine rămîne cu adevărat important.
este în măsură să ofere noi perspective spirituale viitoarelor cerce
ştiinţifice interdisciplinare.

Cea de-a doua variantă a relatărilor hagiografice creştine identi
spaţiul multidimensional cu Raiul. În joc este o realitate străină ace

i, pentru care nu avem instrumentele necesare spre a o cunoaşte şi -o reprezenta adecvat. Altfel spus, sîntem în situaţia platlandezilor artea lui Culianu, care percep tot ceea ce le depăşeşte universul lor nensional sub semnul miracolului. Pentru noi, Raiul multidimenal este un miracol. Ni-l reprezentăm doar metaforic, cu aproximaţiile uficienţele inerente condiţiei noastre omeneşti. Spunem despre el te un spaţiu - ceea ce este încă neconcludent - şi salvăm aparenţele îndu-l multidimensional. Or, încă o dată, limbajul ne trădează. nind Raiul, noi deja îl situăm volens-nolens într-o anume topografie, r şi multidimensională. A-i atribui un loc, înseamnă a-i preciza mite coordonate. Lucru dificil, pentru că ceea ce ştim din vulgata tină este că Raiul se află undeva *sus* în raport cu Pămîntul, fiind în teză cu Iadul, situat obligatoriu *jos*, în adîncurile de nepătruns ale mîntului. Nici plasarea ţinutului paradisiac în cuprinsul enstazelor nporale nu este un fapt mai inspirat şi reuşit. Aşa cum scrie cu reptăţită ironie Serafim Rose, „un avion de pasageri nu trece «în mod ibil» prin paradis, nici un satelit pămîntesc prin cel de-al treilea r..."[21]. Ceea ce se poate spune totuşi în limitele limbajului nostru nvenţional despre multidimensionalitatea Raiului este faptul că el se „*acolo*, dar într-un spaţiu de un *fel* diferit care începe chiar aici, r se extinde într-o direcţie diferită"[22].

Cele două realităţi nu sunt rupte, despărţite definitiv. Aşa cum observă Mircea Vulcănescu în *Dimensiunea românească a existenţei*, „dinlo" nu este separat de „aici" printr-un hiatus, printr-un hotar spaţial. este prezent chiar din lumea de aici şi trecerea în ţinuturile lui pinde mai curînd de o anumită calitate a fiinţei. Este o trecere de din spiritual. *În termenii lui Culianu, spaţiul cvadri/multidimensional netrează uneori lumea noastră tridimensională*. Întîlnirea celor două mi dezvăluie uneori realităţi care, în mod firesc, sînt inaccesibile chilor profani. De exemplu, diversele scenarii ale psihanodiei sînt inaccesibile în mod obişnuit unei fiinţe tridimensionale. Or, graţiei inserării recvente a multidimensionalităţii în universul nostru tridimensional, le se pot dezvălui parţial unor specialişti ai sacrului. Din *Dialogurile* Sfîntului Grigorie, fragmentele II, 35, aflăm despre viziunea Sfîntului Benedict referitoare la ascensiunea celestă, sub chipul unei „mingi de foc" însoţite de îngeri, a sufletului Sfîntului Germanus de Capua. Alte exemple sînt cele referitoare la creştinii din Afognak care „au văzut sufletul Sf. Herman urcînd într-un stîlp de foc, sau Cuviosul Filaret de

Glinak a văzut sufletul Sf. Serafim de Sarov urcînd. Profetul E văzut pe profetul Ilie luat la cer într-un car de foc (III *Regi* 2 : 1

Există în hagiografia creştină, dincolo de aceste viziuni ale ps diei, şi descrieri privind incursiunile extatice la Cer. Foarte cun este cea a Sfîntului Salvie de Albi, ierarh în Gual-ul secolului al V Relatarea pe care acesta o adresează prietenului său, Sfîntul Grigo Tours, este susceptibilă de a fi interpretată în grilă cvadri/multid sională. Ridicat din chilia sa de doi îngeri pînă la „cel mai înalt p cerului", Sfîntului Salvie i se relevă un veritabil peisaj multidim nal. Era convins că are „sub picioare nu numai pămîntul mizerabil şi soarele şi luna, norii şi stelele"[24]. Urmează apoi descrierea un beatific, numit Rai, populat de o imensă dar neobişnuită mulţim oameni, „nici bărbaţi, nici femei". Topografia acestui spaţiu parad mai cuprindea deasupra acestor fiinţe androgine „un nor mai strălu decît orice lumină", de unde „nu se putea vedea nici soarele, nici şi nici stelele"[25]

Din punctul de vedere al interpretării în grilă n-dimensiona acestor locuri sacre, are mai puţină importanţă diferenţa pe care Ser Rose o atribuie viziunilor creştine comparativ cu cele laice, pro studiate astăzi în laboratoarele de specialitate. Asupra ei este îndrep să se pronunţe teologul. Istoricul religiilor, inspirat de ultima carte Ioan Petru Culianu, va fi sensibil mai curînd la faptul că *religia cazul de faţă cea creştină, reprezintă şi o cale de acces spre miste minţii omeneşti, dar şi spre alte realităţi transcendente pe care n percepem trunchiat, fragmentar, în lumea noastră tri- dimensiona* Nu importă, în ultimă instanţă, nici sfaturile şi nici poveţele Sfin Sale Ieromonah Serafim Rose privind inutilitatea cercetării unor menea viziuni, numite de noi multidimensionale. N-ar trebui, chipu să fim curioşi şi să ne tulburăm fără speranţă[26]. Totuşi, au existat şi există încă suficiente minţi curioase şi tulburate care s-au aventurat limita imposibilului". Fizicienii actuali, după cum afirmă Ioan P Culianu, „încheie numărătoarea la zece sau unsprezece dimensiu suficiente pentru a explica forţele care operează în universul nostr din punct de vedere matematic însă, numărul dimensiunilor poat nelimitat"[27]. Cert este faptul că lumile n-dimensionale sînt realit confirmate (inclusiv) ştiinţific. Religia – în situaţia de faţă cea creşti – vine în consonanţă cu toate acestea. Falsul divorţ dintre ştiinţă religie, dintre cunoaştere şi credinţă, aparţine de acum defunctu

col XIX. Relatările viziunilor unor sfinţi creştini sînt argumente în lus privind misterul lumilor n-dimensionale, încă *parţial* şi *insuficient* noscute. Ele au stat şi în atenţia psihologului Carl Gustav Jung. ulianu nu se referă special la acesta, dar teoria lui este în măsură să ne fere datele necesare pentru o interpretare de tip multidimensional a nor fragmente autobiografice din opera savantului elveţian.

. Viziuni şi experienţe cvadridimensionale în autobiografia lui Jung. Diferenţe şi asemănări în raport cu teoria lui Ioan Petru Culianu

ema multidimensionalităţii cosmice apare frecvent şi în cartea autoografică a lui Carl Gustav Jung, *Amintiri, vise, reflecţii*[28]. Anumite evelaţii, vise şi experienţe la limita morţii (ELM) pe care le-a trăit şi ătimit Jung pot fi interpretate în termenii n-dimensionalităţii folosiţi de Culianu în ultima sa carte. Poate că deloc întîmplător capitolul 10 din textul său autobiografic se intitulează chiar „Viziuni", iar următorul – „Despre viaţa de dincolo de moarte".

În aceste două secţiuni, Jung practică o hermeneutică a cuaternităţii[29] şi multidimensionalităţii. Totul are ca reper lumea noastră tridimenională. După cum ştim cu toţii, ea se află bine delimitată sub semnul unor coordonate spaţio-temporale. Prezintă conţinuturi distincte, aflate la distanţă unele de altele şi supuse legilor succesiunii temporale. Or, constată Jung, în lumea cvadridimensională toate aceste determinări dispar. Conştiinţa îşi pierde sentimentul de *ego*, iar cunoaşterea devine aparent difuză şi totală.

Saltul din lumea tridimensională în cea n-dimensională se face, conform teoriilor psihologului elveţian, (şi) prin mijlocirea psihicului omenesc. Nu puţine sînt situaţiile în care acesta transcende cu brio legile comune ale timpului şi spaţiului. Premoniţiile spontane şi percepţiile nonspaţiale confirmă supoziţia că „psihicul funcţionează uneori dincolo de legea cauzală spaţio-temporală"[30]. De cele mai multe ori însă, el se manifestă obişnuit în cadrele spaţio-temporale ale acestei lumi. Ne oferă cunoştinţe semnificative, dar incomplete, fragmentare, trunchiate. Atunci cînd se întîmplă să se deschidă şi spre alte realităţi n-dimensionale, informaţiile pe care psihicul ni le furnizează ne depăşesc

posibilităţile de înţelegere. Le percepem sub semnul miraco imposibilului, după cum susţine Ioan Petru Culianu,

Şi, totuşi, aceasta ar fi unica noastră şansă de a înţelege c mult din stranietatea şi fascinaţia realităţii cosmice multidimens susţinea Jung. Trebuie să acceptăm, mai întîi, cea de-a patra dime „O imagine completă a lumii ar trebui chiar, ca să zic aşa, lărgi *altă dimensiune* (s.n. N.G.) ; abia atunci, totalitatea fenomen putea fi explicată omogen"[31]. Doar o asemenea explicaţie ar putea reprezentările comune despre spaţiu şi timp. S-ar face un pas spre o nouă ipostază a existenţei, „în care nici «aici şi acolo», nic devreme şi mai tîrziu» nu sînt esenţiale"[32]. Sînt atinse la limi nonspaţialitate şi atemporalitate absolute"[33].

În acest ţinut cvadridimensional, Jung însuşi a ajuns prin interm unor vise semnificative. Într-unul dintre ele, psihologul elveţi întîlneşte cu sine însuşi – altfel decît Borges – sub chipul unui yo aflat în lotus şi adîncit în profundă meditaţie. Privindu-şi dublu interiorul sobru al unei capele, Jung înţelege instantaneu semnifi întregii întîmplări : „Aha, iată-l pe cel care mă gîndeşte. Are un v acest vis sînt eu"[34]. În momentul în care visul încetează, existenţa visat dispare. Altfel spus, Jung trăia şi visa pentru că însuşi dublul visa. Era, vorba poetului, un vis al unui vis.

Interpretarea pe care Jung o va da ulterior acestui straniu vis c bină, din punctul meu de vedere, psihanaliza cu teoria dezvoltată tîrziu de Culianu despre lumile n-dimensionale. Evident, Culianu n foloseşte în ultima sa scriere de teoria jungiană asupra viselor şi, tot în anumite puncte esenţiale gîndirea celor doi se întîlneşte. Faptul cu atît mai interesant şi semnificativ. Revenind la Jung, observ c dublează relaţia tridimensionalitate-cvadridimensionalitate de cea psi nalitică Eu-Sine. Primul se află sub semnul tridimensionalităţii, Sinele sub cel al cvadridimensionalităţii. Yoghinul din vis era Sin cvadridimensional care medita la forma sa pămîntească, tridimensiona Regizează şi pune în practică o amplă metamorfoză în trup omene „pentru a ajunge la existenţa tridimensională, ca şi cum cineva şi- pune haine de scafandru pentru a plonja în mare"[35] Renunţînd cvadridimensionalitatea sa, Sinele acceptă supliciile şi deliciile lum tridimensionale cu scopul de a face „printr-o conştienţă mai mare, u pas înainte spre realizarea sa"[36]. În termeni psihanalitici, „totalitat prenatală inconştientă" cvadridimensională avînd o realitate proprie

ltă de conştiinţă –, face un pas înainte spre propria-i realizare în a noastră tridimenisională sub chipul Eului. Există totuşi o diferenţă nificativă între teoria lui Jung privind relaţia tri/cvadridimensiotale şi cea a lui Culianu. *Primul este convins de faptul că împlinirea arhetip cvadridimensional – în cazul nostru, cel al Sinelui – se prin trecerea sa în universul tridimensional al Eului. Culianu edează exact invers. Îşi reprezintă desăvîrşirea cunoaşterii omeneşti condiţiei noastre limitate, tocmai prin spargerea barierei tridimenale şi prin explorarea noilor lumi cvadri şi n-dimensionale.*

Un vis semnificativ prin intermediul căruia autorul elveţian a depăşit lta tridimensionalităţii este cel al soţiei sale decedate. Visîndu-şi conrta, Jung deja se vede transferat într-o dimensiune a eternităţii. În rinsul ei, „prezent, trecut şi viitor sînt una"[37] Aici, soţul văduv îşi de" soţia într-o ipostază inedită. Era o *imagine compusă* din tot ceea a fost mai semnificativ viaţa ei : vîrsta plenitudinii (30 de ani), rochia mai frumoasă şi surîsul atotştiutor, lipsit de orice reacţie emoţională. Remarcăm din relatarea tîrzie a lui Jung un fapt important în legătură timpul celei de-a patra dimensiuni. Este clar că imaginea compozită survine postmortem în visul psihanalistului elveţian era o imixtiune unei realităţi cvadridimensionale în lumea noastră obişnuită. Jung îi rcepe bine diferenţa, dar nu în totalitate. Acel „timp" implicit din cea -a patra dimensiune este numit în alte locuri de Jung eternitate. umai că în timpul visării soţiei decedate, el percepe o eternitate ncompletă", dacă putem spune aşa. Era un „întreg" al timpului din re lipsea însă viitorul. Imaginea conţinea „începutul relaţiei noastre, venimentele din timpul celor cincizeci şi trei de ani ai căsniciei noastre, recum şi sfîrşitul vieţii ei"[38], va scrie mai tîrziu Jung. Chiar şi aşa, ea construcţie de fantasme ce fiinţa sub chipul soţiei decedate şi ansmitea un mesaj dintr-o altă dimensiune a realităţii era suficient de tranie şi provocatoare pentru a te face să rămîi „fără glas, căci de-abia e o poţi cuprinde cu mintea"[39]

Dincolo de toate acestea, cele mai neobişnuite „aventuri" cvadridimensionale pe care le-a avut Carl Gustav Jung au fost cele din categoria *experienţelor la limita morţii*. A trăit una de acest tip în starea de inconştienţă pe care i-a provocat-o un neaşteptat infarct. Prima secvenţă a acestei ELM a fost *decorporarea*. Jung se afla undeva în spaţiul cosmic, de unde se vedea „globul pămîntesc scăldat într-o superbă lumină albastră. Vedeam marea de un albastru intens şi continentele. La

mare adîncime sub picioarele mele se afla Ceylonul, iar în subcontinentul Indiei. Raza mea vizuală nu cuprindea întreg dar forma sa sferică putea fi uşor recunoscută, iar contu scînteiau asemenea argintului prin minunata lumină albastră"

Pentru a avea o asemenea imagine atotcuprinzătoare a Pă un om în stare de veghe ar trebui să se afle la 1 500 de km di sol. Or, viziunea lui Jung nu a fost una propriu-zisă cvadridime deoarce realitatea continua să-şi păstreze *aceleaşi* cadre sp porale. Avem de-a face doar cu o decorporare, urmată apoi de o panoramică a Terrei, condiţie preliminară a unei veritabile ex cvadridimensionale.

Cu toate acestea, după ce are o premoniţie spontană[41], J interpretează revenirea în starea de veghe în termenii unei reint lumea tridimensională. Ne amintim din *Călătorii în lumea de* faptul că la reverendul Edwin Abbott universul bidimensional e zentat de un plan. În autobiografia lui Jung, cel tridimensional fi asemenea unor cutiuţe de locuit. Vieţuirea searbădă, anostă în int lor cenuşiu îi creează autorului elveţian imense deziluzii şi ine regrete. Ajunge chiar să-i pară rău că se însănătoşeşte, deoarece n şi amploarea „aventurilor" extracorporale scădeau. După fiecar nire din incursiunile sale astrale, Jung avea „senzaţia că în orizontului cosmosului fusese clădită artificial o lume tridimensi în care fiecare om şedea singur într-o cutiuţă. Iar acum ar fi să-mi închipui din nou că asta avea vreo valoare ! Viaţa şi lumea în erau ca o închisoare şi mă necăjeam peste măsură că voi găsi d toate astea în ordine. Fusesem bucuros că în sfîrşit lepădasem to mine, iar acum era iarăşi de parcă aş fi fost agăţat de nişte fire – toţi oamenii – în interiorul unei cutiuţe. Cînd mă aflam în spaţiu imponderabil şi nimic nu mă putea trage. Şi acum se terminase cu acestea ! "[42].

Ceea ce mi se pare absolut remarcabil din aceste relatări *in ext* ale experienţelor astrale ale lui Jung este faptul că teza psiholo elveţian referitoare la n-dimensionalitate se apropie mult de cea Culianu din ultimele sale cărţi. Savantul român era convins ca exta ELM, EAC, magia, folclorul etc., nu sînt decît aspecte, fragment unei realităţi multidimensionale, de regulă ascunsă percepţiilor noa Deocamdată n-am avea toate instrumentele necesare nici măcar s reprezentăm această stranie realitate n-dimensională ca un *obiect-id*

cepem survenirea, uneori bruscă, în lume, sub forma minunilor şi omenelor neexplicabile. Or, Jung nu dorea să spună altceva atunci scria că „în ciuda revalorizării ulterioare a credinţei mele în lume, tunci n-am mai scăpat niciodată complet de impresia că *«viaţa» ar* *segment de existenţă care se derulează într-un sistem universal* *mensional prevăzut în acest scop* (s.n. N.G.)"[43] Aici, „viaţa" este ul de iceberg din textul lui Culianu, iar „existenţa" este strania tate multidimensională ce se rulează doar parţial în lumea noastră mensională.

Concluzia ar fi că între cei doi mari autori există importante diferenţe dei şi convingeri, dar, uneori, cele referitoare la lumile multidimen- ale converg. Faptul este cu atît mai interesant cu cît Jung şi Culianu u gîndit şi expus teoriile separat, independent unul de altul, fără o contaminare reciprocă.

Motivul n-dimensionalităţii în trei scrieri ale lui Mircea Eliade

a cum am menţionat, deschiderile spre cea de-a patra dimensiune t create de unele stări mistice, de experienţele în afara corpului şi de le la limita morţii. În „Trusa istoricului pentru a patra dimensiune", ulianu le are în atenţie pe toate trei. Am arătat că fără să fie în alitatea lor interpretate cvadridimensional, cele trei căi se regăsesc ferit în hagiografia creştină, dar şi în scrierile autobiografice ale lui arl Gustav Jung.

Îmi propun în continuare să am în atenţie motivul celei de-a patra imensiuni în textele lui Mircea Eliade. Dincolo de exemplul din *cretul doctorului Honigberger*, asupra căruia am insistat în cartea ea despre Ioan Petru Culianu [44], cred că mai există cel puţin trei scrieri eliadeşti susceptibile de a conţine relatări despre cea de a patra dimensiune. Este vorba de *Mefistofel şi androginul, Yoga. Nemurire şi libertate* şi nuvela *Dayan*[45]. Dintre toate cele trei căi de accesare a cvadridimensionalităţii, scrierile lui Eliade amintite anterior privilegiază *starea mistică*.

Voi începe cu *Mefistofel şi androginul*. În capitolul „Experienţe ale lumii mistice", Mircea Eliade evocă mai multe stări de graţie din vieţile sfinţilor, în măsură de a fi interpretate ca o trecere spre cea de-a patra

dimensiune. Una dintre ele aparţine lui Nicetas Stetatos şi a fost
în *Viaţa lui Simeon*. În timpul unei rugăciuni nocturne, Sfînt
Noul Teolog se vede cuprins, inundat de o lumină divină, „pur
puternică ce scălda totul făcîndu-te să te gîndeşti la strălucire
Urmează apoi un fragment ce descrie pierderea identităţii
sionale şi ieşirea din timp. Sfîntul „avea impresia că între
împreună cu chilia în care se afla, dispăruse într-o clipă în ne
însuşi era ridicat în aer şi uitase complet de trupul său...”[47].
siunea a patra este pe deplin atinsă doar atunci cînd Simeon No
se contopeşte realmente cu lumina divină şi se simte *ca şi cum*
însuşi în mijlocul acelei lumini. Textul lui Stetatos suportă o a
interpretare. Este vorba de pasajul în care Simeon „şi-a dat sea
află el însuşi în centrul ei [al luminii], plin de bucurie şi de
datorită acelei dulci păci care, de atît de aproape, îi cuprin
corpul”[48] Acesta se transfigurează, iar percepţiile încetează a
comune, adică tridimensionale. „A văzut deci cum această
sfîrşeşte prin a-i cuprinde toată, treptat, întregul corp, şi i
măruntaiele, făcîndu-l să pară numai foc şi lumină, şi, cum se întî
cu casa puţin mai înainte, acum l-a făcut pe el să piardă senti
formei, al poziţiei, al volumului, al aspectului corpului său”[49].

Situarea sfîntului în chiar centrul luminii divine – radical dife
lumina profană din spaţiul nostru obişnuit, tridimensional – echiv
cu starea cvadridimensională în care *vezi totul în jurul tău, chiar f*
priveşti, ca şi cum te-ai situa tu însuţi în mijlocul ochiului care pri
În *Revelaţiile* Sfîntului Serafim din Sarov (începutul secolului al XI
există o scenă similară cu descrierea anterioară. Este vorba de
relatare a discipolului acestui celebru sfînt: „M-am uitat”, scrie e
am fost cuprins de o spaimă religioasă. Închipuiţi-vă în mijlocul
relui, învăluit în strălucirea razelor sale orbitoare de amiază, faţa
om care vă vorbeşte. Vedeţi mişcarea buzelor lui, expresia schimbăt
a ochilor, îi auziţi glasul, îi simţiţi mîinile care v-au cuprins de
umeri, dar nu vedeţi aceste mîini, nici corpul interlocutorului dum
voastră – nimic decît lumina strălucitoare care se întinde la cîţiva stî
în jur, luminînd cu sclipirea ei cîmpul acoperit de zăpadă şi fulgii
care cad neîncetat”[50]. În acest amplu fragment din textul amintit a
de-a face doar cu prima parte a revelaţiei. Cealaltă, referitoare la perc
ţia omniprezentă şi omnipotentă, apare pe larg expusă în *Contempla*
lui W.L. Wilmhurts.

Aflîndu-se într-o biserică de ţară pe cînd se intona *Te Deum*-ul, rul observă cu surprindere o ceaţă subţire, luminoasă, parcă străină lei lumi, ce a sfîrşit prin a invada întreaga ambianţă. Efectul zenţei ei a fost dobîndirea de către Wilmhurst a unei puteri apercep- intense. „Vedem simultan cu toate părţile corpului şi nu numai cu ii (...)"[51]. „M-am simţit cuprins de o nespusă fericire şi de un raordinar sentiment de pace"[52]. Acestei viziuni, scrie Eliade, îi ează alta în care autorul transcende „tot ce ţinea de timp şi de aţiu"[53], rămînîndu-i în loc doar «lucruri inefabile şi eterne»"[54]. Con- nţa lui „a făcut un salt pînă la limita ei extremă şi a trecut în zona ltăţilor fără formă (*formless*) şi a increatului"[55], adică în cea de-a tra dimensiune, cum am putea spune în termenii lui Culianu.

Cred că viziunea lui W.L. Wilmhurst se poate înscrie perfect în seria rilor mistice de tip cvadridimensional descrise de Culianu în *Călătorii lumea de dincolo*. Într-una dintre ele, Yogananda are o revelaţie milară descrisă succint astfel: „Ca şi cum aş fi avut un ochi omni- ezent, am văzut scenele care se petreceau în spatele meu şi pe de turi la fel de bine ca pe cele din faţa mea"[56].

Pînă acum am remarcat faptul că majoritatea viziunilor şi experien- lor cvadridimensionale au în centrul lor personaje sacre şi se consumă tr-un orizont prin excelenţă religios. Sînt însă şi excepţii. Una dintre le este expusă de Warner Allen în *The Timeless Moment* (1964). Ea s-a etrecut „între două note succesive"[57], în timpul ascultării Simfoniei a ptea a lui Beethoven, „fără să fi implicat totuşi vreun hiat în urmărirea onştientă a muzicii"[58]. Autorului i se relevă brusc un cerc de lumină rgintie, cu centrul foarte strălucitor, care, apropiindu-se, se transformă ntr-un tunel de lumină. W. Allen este absorbit şi purtat prin acel tunel pre inima Sinelui (*the heart of the Self*). Călătorind aşa, el ajunge într-un punct „în care timpul şi mişcarea încetează să mai existe... Sînt absorbit în Lumina Universului, în Realitatea care străluceşte ca un foc prin cunoaşterea de sine, continuînd să fiu însă unul şi eu însumi, absorbit ca o picătură de mercur în tot, şi totuşi distinct ca un grăunte de nisip în deşert. Pacea care depăşeşte înţelegerea şi fremătînda energie creatoare sînt în Centru (...), acolo unde se unifică toate contrariile"[59]. O asemenea viziune cvadridimensională comportă mai multe situaţii paradoxale asupra cărora insistă absolut motivat Eliade în cartea sa. Astfel, protagonistul experienţei trăieşte simultan în timp şi în afara lui, adică într-un spaţiu tridimensional şi în altul cvadridimensional, este el

însuşi şi totodată parte constitutivă a Totului universal, cosmic. In
este, din punctul nostru de vedere, faptul că cel aflat în starea d
atinge ţinuturile unei lumi cvadridimensionale, acolo unde toa
trariile se anulează.

Un alt text celebru al lui Mircea Eliadee în care putem reg
zentate stări mistice de natură cvadridimensională este *Yoga. N*
şi libertate. Referinţa pe care mi-am ales-o nu este, parado
referitoare la tehnicile mistice orientale de eliberare şi unific
Absolutul, ci la şamanism. (Evident, Eliade consacră temei o
clasică. Este vorba de *Şamanismul şi tehnicile arhaice ale extazul*
mă voi referi la aceasta, pentru simplu motiv că experienţa „ilum
care mă interesează direct aici este succint expusă în cartea d
Yoga. Nemurire şi libertate.)

Supoziţia mea este aceea că ritualul *quamaneq* („iluminarea") r
zintă în şamanismul eschimos o tehnică de accedere la cea de-a
dimensiune. Această probă iniţiatică presupune în prealabil o pro
meditaţie şi o „solitudine desăvîrşită"[60]. Eliade invocă apoi pe şa
chestionaţi de Rasmussen care descriu „iluminarea". Ea consta „l
lumină misterioasă pe care şamanul o simte în mod subit în trupul
înăuntrul corpului, chiar în mijlocul creierului, un far inexplicabil
foc luminos, *care-l face capabil de a vedea în întuneric, la propri*
şi la figurat, căci acum el reuşeşte, chiar şi cu ochii închişi, să răz
cu privirea prin tenebre şi să zărească lucruri şi evenimente viito
ascunse celorlalţi oameni; el poate astfel să cunoască atît viito
cît şi secretele celorlaţi (s.n. N.G.)"[61]. Două sunt atributele s
cvadridimensionale din acest fragment citat. Primul este vederea tot
omniprezentă. Cel de-al doilea se referă la precogniţie. Ambel
îndreptăţesc pe şaman le a naviga *in spirito* dincolo de faţa văzut
acestei lumi. Şamanii lui Rasmussen sînt asemenea creaturilor tri
mensionale din *Platlanda* lui Abbott, care manipulează în voie secret
unor fiinţe dintr-un plan bidimensional. Altfel spus, noi sîntem platl
dezii lui Abbott, iar şamanii sînt pionerii exploratorilor multidim
sionali de astăzi.

Cel de-al treilea text selectat în acest studiu din scrierile lui Mirc
Eliade este nuvela *Dayan*. Cred că şi aici există idei referitoare la c
de-a patra dimensiune. Diferenţa stă în faptul că în această ope

stică, căile de accedere a cvadridimensionalităţii nu mai sînt stările tice, EAC şi ELM. Dimpotrivă, trecerea se face prin intermediul or *vise premonitorii*.

Despre ce este vorba? Jidovul Rătăcitor, alias Ahasverus, îi cultivă ui matematician supradotat, Dayan, interesul pentru a redescoperi *uaţia absolută*. Aceasta ne-ar oferi posibilitatea „să integrăm sistemul aterie-Formă-Energie celuilalt ansamblu: Spaţiu-Timp"[62]. S-ar ajunge tfel la o comprimare a timpului *„în ambele direcţii*, adică: şi înainte, tre viitor, şi înapoi, spre trecut"[63] Omul ar putea trece în acest mod tr-o a patra dimensiune, cea aflată sub semnul eternităţii, putîndu-se tfel – la limită – substitui chiar lui Dumnezeu. Tocmai de aceea, zicieni celebri ca Einstein şi Heisenberg au păstrat cu sfinţenie secretul cuaţiei absolute. Avertismentul celor doi formulat de Dayan sună tfel: „Băgaţi de seamă, că vă jucaţi cu focul. Nu numai că puteţi ncinera întreg globul în cîteva secunde, dar vă puteţi trezi cu sute de ii sau chiar milioane de ani înapoi, la începutul vieţii pe Pămînt. ncercaţi să pregătiţi un grup ales, o elită, nu numai de matematicieni şi fizicieni, ci şi de poeţi, şi de mistici, care să ştie cum să declanşeze procesul de anamneză, adică să refacă civilizaţia (dacă mai merită să mai fie refăcută)"[64]. Tot acest conclav iniţiatic ar avea menirea să ne pregătească şi pentru explorarea lumilor noi, neştiute, cu patru sau mai multe dimensiuni, aflate în această împătrită unitate dintre Materie, Energie, Spaţiu şi Timp. În acest sens, îl putem înţelege pe Mircea Eliade ca pe un veritabil deschizător de drumuri generaţiilor viitoare pentru călătoria lor în cea de-a patra dimensiune. Culianu a fost însă unul dintre cei mai dotaţi discipoli – care s-au arătat mult mai sensibili decît maestrul la misterele celei de-a patra dimensiuni.

5. Concluzii finale

(Re)lecturînd fascinantul capitol „Trusa istoricului pentru a patra dimensiune" din ultima carte a lui Ioan Petru Culianu, observăm că motivul n-dimensionalităţii existenţei, dar şi cel al lumilor alternative şi universurilor paralele, este general răspîndit. Apare frecvent în scrierile unor literaţi, filozofi, matematicieni, fizicieni, dar şi în mărturiile unor mistici din cele mai diverse confesiuni religioase. Originalitatea gîndirii lui Culianu cu privire la această temă stă în faptul că a reinterpretat-o şi

a aplicat-o *pentru prima dată* istoriei religiilor. Convingerea sa era că oamenii mileniului III vor face cu adevărat un pas în dacă vor înţelege că religia, magia, folclorul, dar şi viaţa îns mintea omenească, de altfel –, nu sînt decît fragmente tridim dintr-un joc cosmic de *puzzle*. Adevărata lor realitate depăşeşte cadrele convenţionale ale acestei lumi. Ea solicită uneori cu acele *Călătorii în lumea de dincolo*[65]

Preluînd această provocatoare metodă a complexităţii mul sionale, expusă în scrierile „ultimului Culianu", cum inspirat l H.-R. Patapievici, am încercat să-i găsesc o nouă aplicabilitate. sens, mi-am selectat pentru prezentul studiu cîteva exemple d grafie creştină din cartea lui Serafim Rose, exemple din autob lui Jung şi din trei scrieri ale lui Eliade. Dincolo de toate acest sînt astăzi multe fenomene religioase, sociale şi chiar politice ca că vor putea fi mai profund înţelese doar atunci cînd le vom teoria şi metodele din scrierile lui Ioan Petru Culianu. Chiar şi p noastră viaţă îşi va dezvălui noi chipuri şi inedite înţelesuri dacă interpreta drept „un fractal în spaţiul Hilbert" sau ca pe un fr dintr-un *puzzle* universal şi multidimensional.

Note

1. Ioan Petru Culianu, *Jocurile minţii. Istoria ideilor, teoria culturii, epis logie*, ediţie îngrijită de Mona Antohi şi Sorin Antohi, traduceri de Antohi, Sorin Antohi, Claudia Dumitriu, Dan Petrescu, Catrinel P Corina Popescu, Anca Vaidesegan, Iaşi, Editura Polirom, 2002, p. 1
2. *Ibidem*, p. 52.
3. Vezi Ioan Petru Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo*, traduce Gabriela şi Andrei Oişteanu, prefaţă şi note de Andrei Oişteanu, cu înainte de Lawrence E. Sullivan, în româneşte de Sorin Antohi, Bucur Editura Nemira, pp. 44-62.
4. Pentru detalii a se vedea Ioan Petru Culianu, *op cit.*, pp. 45-57.
5. Gheorghe Brătescu, *Istoria Lumii de Apoi*, Bucureşti, Editura Semne, 20 p. 275.
6. *Ibidem*, p. 45.
7. *Ibidem*, pp. 46-47.
8. Pentru amănunte vezi *Călătorii în lumea de dincolo*, *ed. cit.*, pp. 48- Tema am preluat-o şi comentat-o în cartea mea, *Culianu, jocurile minţii lumile multidimensionale*, prefaţă de Moshe Idel, Iaşi, Editura Poliro

...00, în special în capitolul „Lumile multidimensionale şi noile geografii ale imaginarului", pp. 118-129.

...lătorii în lumea de dincolo, dar şi alte cărţi ale lui Culianu, cum ar fi *...ihanodia* şi *Experienţe ale extazului*, tratează pe larg tema EAC. Pentru sinteză a lor, vezi cartea mea, *Culianu, jocurile minţii şi lumile multidimensionale, ed. cit.*, în special capitolele „«Demonizarea cosmosului», ...tromanţii şi fenomenologia extazului apocaliptic" şi „Lumile multidimensionale şi noile geografii ale imaginarului"

Vezi *Călătorii...*, pp. 58-59.

Ibidem, p. 57.

Celor două exemple din *Autobiografia unui yoghin* le-am mai adăugat una similară din nuvela lui Mircea Eliade, *Secretul doctorului Honigberger*. Vezi lucrarea despre *Culianu, jocurile minţii..., ed. cit.*, secţiunea „Stările mistice în viziune cvadridimensională", pp. 124-125.

Vezi ediţia românească, Ieromonah Serafim Rose, *Sufletul după moarte*, traducere de Graţia Lungu, ediţie îngrijită de Protos. Teodosie Paraschiv, cu binecuvântarea P.S. Eftimie, Episcopul Romanului şi Huşilor, Editura Episcopiei Romanului şi Huşilor, 1994.

Ibidem, pp. 119-120.

Ibidem.

Noul Testament cu Psalmi, tipărit sub îndrumarea şi cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1991, p. 223.

Ioan Petru Culianu, *Pergamentul diafan. Ultimele povestiri*, scrise în colaborare cu H.S. Wiesner, traduceri de Mihaela Gligga, Mihai Moroiu şi Dan Petrescu, postfaţă de Dan-Silviu Boerescu, Bucureşti, Editura Nemira, 1996, p. 170.

Este vorba în primul rînd de culegerea *Opere alese*, vol. III.

Serafim Rose, *op. cit.*, p. 142.

Ibidem, p. 159.

Ibidem, p. 177.

Ibidem.

Ibidem, pp. 177-178.

Ibidem, pp. 181-182.

Ibidem, p. 182.

Această sugestie bine intenţionată a Ieromonahului Serafim Rose se bazează pe un fragment al Sf. Ioan Gură de Aur din *Omiliile la Romani* (31 : 3-4) : „Vă întrebaţi unde este iadul ; dar ce ar trebui să ştiţi asta ? Trebuie să ştiţi că iadul există, nu unde este el ascuns... După părerea mea, el se află undeva în afara acestei lumi... Nu trebuie să încercăm să descoperim unde se află el, ci cum să scăpăm de el", apud S. Rose, *op. cit.*, pp. 178-179.

27. Ioan Petru Culianu, *Călătorii...*, *ed. cit.*, p. 52.
28. Am folosit ediţia în limba română a cărţii lui Carl Gustav Jung, *A[...] vise, reflecţii*, consemnate şi editate de Aniela Jaffé, traducere şi [...] Daniela Ştefănescu, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1996.
29. În opera lui Jung, cuaternitatea este un arhetip cu funcţionalitate u[...] Semnifică rotundul, perfectul, desăvîrşitul. Este în acelaşi timp şi [...] de posibilitate „pentru orice *judecată a totalităţii*" (*Amintiri, vise,* [...] *ed. cit.* p. 405). Cifra 4 este într-adevăr ubicuă. Există înt[...] 4 primordii, 4 culori, 4 caste în India, 4 vîrste ale timpului, 4 [...] dezvoltării spirituale în budism etc. Jung anunţă şi existenţa a 4 [...] psihologice ale orientării psihice" : senzaţia, gîndirea, simţirea şi [...] Or, ceea ce voi avea în atenţie în acest text nu sînt semnificaţiile a[...] ale cuaternităţii, ci faptul că ea defineşte o altă lume decît cea o[...] Jung o pune sub semnul eternităţii şi sub cel al unui *continuu* [...] *-temporal,* idee care vine în consonanţă cu gîndirea „ultimului C[...] (H.-R. Patapievici).
30. C.G. Jung, *op. cit.*, p. 307. Referindu-se la posibilitatea intuiri[...] dimensionalităţii, Aniela Jaffé menţionează într-o notă de subsol [...] cercetările clasice ale lui J.B. Rhine de la Duke University, Durha[...] privind percepţiile extrasenzoriale cu ajutorul cărţilor de joc. Ide[...] analogă cu cea a lui Charles Howard Hinton privind gîndirea cvadri[...] sională prin intermediul a 81 de cuburi colorate (vezi *Călătorii în lu[...] dincolo*, *ed. cit.*, pp. 47-53).
31. C.G. Jung, *op. cit.*, p. 307.
32. *Ibidem.*
33. *Ibidem.*
34. *Ibidem*, p. 324.
35. *Ibidem*, p. 325.
36. *Ibidem.*
37. *Ibidem*, p. 300.
38. *Ibidem.*
39. *Ibidem.*
40. *Ibidem*, p. 294.
41. În timp ce se afla în lumea sa astrală (trecere provocată în urma desco[...] într-o stare de inconştienţă), Jung „vede" o stranie imagine, „încadra[...] un lanţ de aur sau de o cunună aurită de lauri" (p. 296). Era a medi[...] său personal. Numai că modernul ucenic al lui Hipocrate i-a apăr[...] *forma sa primordială* (s.n. N.G.), sub chipul unui *basileu* din Kos. J[...] înţelege imediat că medicul său de familie nu fusese nimeni altul [...] încarnarea unei forme originare. Premoniţia spontană se referă exa[...] faptul că un om visat în ipostaza sa originară – în cazul acesta, ce[...] *basileus* din Kos – urmează să moară în curînd! Psihologul elveţia[...]

relata viziunea sa familiei şi, spre stupefacţia tuturor, medicul chiar va muri. Jung i-a fost ultimul pacient.

Ibidem, p. 297.

Ibidem, p. 299.

N. Gavriluţă, *Culianu, jocurile minţii...*, *ed. cit.*, pp. 124-125.

Într-una dintre cărţile sale (*Istoria lumii de Apoi*, Bucureşti, Ed. Semne, 2002), Gheorghe Brătescu mai regăseşte motivul celei de-a patra dimensiuni şi în nuvela *Pe strada Mântuleasa*. Aici, cvadridimensionalitatea apare sub forma „tărîmului celălalt", unde dispare Lozi, fiul unui rabin din Calea Moşilor.

Convingerea autorului este că Mircea Eliade a prelucrat literar un caz real de dispariţie enigmatică, relatat în presa românească a timpului. „Într-adevăr, Lozi, băiatul rabinului, nu a mai fost descoperit niciodată, cu toate că pompierii au scos apa din pivniţa casei părăsite" (*Ibidem*, p. 271). Faptul acesta l-ar fi provocat pe istoricul religiilor de la Chicago să se gîndească la străvechea mitologie românească „în care se vorbeşte despre neînfricaţi ce nu au pregetat să ajungă pe Tărîmul celălalt, unii dintre ei revenind pe pămînt spre a constata că aici totul se schimbă, iar cei pe care îi lăsase tineri, la plecare, erau morţi de sute de ani ! " (*Ibidem*). Concluzia finală a lui Gheorghe Brătescu este că folclorul a păstrat şi camuflat ideea că timpul este o dimensiune a universului, fapt „confirmat abia în secolul al douăzecelea, pe cale ştiinţifică" (*Ibidem*). În aceeaşi cheie cvadridimensională este interpretat şi celebrul basm *Tinereţe fără bătrîneţe şi viaţă fără de moarte*.

46. Mircea Eliade, *Mefistofel şi androginul*, traducere de Alexandra Cuniţă, Bucureşti, Editura Humanitas, 1995, p. 56.
47. *Ibidem*.
48. *Ibidem*.
49. *Ibidem*, pp. 56-57.
50. *Ibidem*, p. 57.
51. *Ibidem*, p. 63.
52. *Ibidem*.
53. *Ibidem*, p. 64.
54. *Ibidem*.
55. *Ibidem*.
56. Ioan Petru Culianu, *Călătorii...*, *ed. cit.*, p. 57.
57. Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 64.
58. *Ibidem*.
59. *Ibidem*, p. 65.
60. Mircea Eliade, *Yoga. Nemurire şi libertate*, traducere de Walter Fotescu, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1993, p. 283.
61. *Ibidem*, pp. 283-284.

62. Mircea Eliade, „Dayan", în *La umbra unui crin*, ediţie şi postfaţă
Simion, Bucureşti, Ed. Fundaţiei Culturale Române, 1992, p. 1
63. *Ibidem.*
64. *Ibidem.*
65. Prin aceste consideraţii finale asupra cvadridimensionalităţii în „ultimului Culianu", nu vreau sub nici un chip să-l înregimentez în cuprinsul legiunilor de fani ai New Age-ului şi de maniaci ai nalului. Ar fi din parte-mi o nepermisă greşeală. Cu toate acestea, lui mă obligă să recunosc pasiunea extrem de rafinată a lui Culian chipurile sub care misterul este prezent în existenţa noastră. Faptul c este o criptare a misterului ce se cere descifrat cu răbdarea unui g pietre a fost un *credo* permanent al lui Eliade pe care şi Culianu – în anumite momente – şi l-a asumat. („În fond, continui să-mi rep de zile, dacă lumea aceasta este un camuflaj, aşa cum mi-aţi spus d ori, Mircea Eliade, atunci sînt fericit că am trăit în aceeaşi taină în trăit dumneavoastră" (Ioan Petru Culianu, „Ultimele clipe ale lui Eliade. Mahaparinirvana", anexa II la volumul lui Mircea Eliade, *M Recoltele solstiţiului*, ediţie îngrijită de Mircea Handoca, Bucureşti, Humanitas, 1991, vol. II, p. 209).
Prin urmare, sînt parţial de acord cu subtila interpretare a lui Sorin A care vede în *quarta dimensio* „în primul rînd *figura* unei deschideri o gico-epistemologice perfect imaginabile şi în interiorul paradigmei rice a cunoaşterii, pe care autorul o extinsese prin reintegrarea refulate de «raţionalisme» mai mult sau mai puţin contingente şi fo cum ar fi cenzura imaginarului practicată de Reformă" (Sorin A „Laboratorul lui Culianu", studiu introductiv la *Jocurile minţii, ed.* p. 55). Exemplele ar putea continua: Culianu reintegrează cu suc laturile refulate de excesele pozitivisto-materialisto-raţionaliste a magiei, astrologiei, alchimiei (cele trei discipline regale ale Renaşt religiei în genere, dar şi asupra vieţii personale (dacă dăm măcar p crezare mărturiilor celor care l-au cunoscut mai bine). Ceea ce nu convinge însă în textul lui Sorin Antohi este siguranţa cu care el exc esoterismul celei de-a patra dimensiuni şi generozitatea cu care gratul această viziune ca fiind una „banală". Cred că ideile despre cvadridimen nalitate ale unor autori precum Borges, Rucker, Abbott, Carroll, Einst Ouspenski sau Culianu sînt pasibile de diverse şi chiar năstruşnice in pretări, dar, în nici un caz, nu sînt banale. Prin urmare, Sorin Antohi mai curînd dreptate atunci cînd numeşte *quarta dimensio* „unul di aspectele cele mai enigmatice ale gîndirii lui Culianu..." (*Ibidem*). (Cit din consistentul studiu introductiv se continuă: „... comentat pînă la del În absenţa unor necesare precizări sînt nevoit să consider afirmaţia fin drept o altă enigmă!)

Filozoful (religiilor) ca „magician”

Aurel Codoban

Receptat în România mai ales după „evenimentele din decembrie ’89”, ın Petru Culianu a fost un fenomen prea neaşteptat, prea exploziv intro- în cultura noastră cuprinsă de turbulenţe şi prea dintr-o perspectivă ropiată privit pentru a putea fi adecvat înţeles şi interpretat. Este unul ı motivele pentru care s-a recurs frecvent în prezentări, analize sau ;geze la legătura lui privilegiată cu Mircea Eliade : ea oferea cheia erpretativă imediată a relaţiei discipol-magistru şi o analogie linişti- ıre. Desigur nu neîntemeiat : o astfel de relaţie a existat, este evidentă certă, iar Mircea Eliade a fost recunoscut ca magistru şi poate fi ıvit biografic ca un model al lui Ioan Petru Culianu. Ca toate relaţiile acest fel, în ordine interpersonală ea a fost plină de admiraţie şi voţiune din partea discipolului, dar şi marcată de suişuri şi coborîşuri, oscilaţii, neîncredere pasageră şi nemulţumire de moment. Nu mai ţin, în ordine culturală, teoretică, unii comentatori au preferat să dă continuitatea şi dezvoltarea unor poziţii comune în istoria şi ozofia religiilor, în vreme ce alţii au remarcat deja o distanţare clară :rgînd pînă la un „paricid cultural”.

Dincolo de analogiile mai profunde ori mai superficiale pe care rmula interpretativă a relaţiei magistru-discipol ne lasă să le între- dem, cea mai solidă apropiere o marchează comuna atitudine faţă de oria şi filozofia religiilor. Una din ideile mereu prezente în scrierile ɔgrafice sau în referirile la Mircea Eliade este sublinierea calităţii ısistenţiale a hermeneuticii sale şi a deschiderii ontologice a istoriei şi ozofiei religiilor pe care magistrul său le-a practicat. Într-o scrisoare resată lui Andrei Pleşu, Ioan Petru Culianu admite şi chiar subliniază :erenţiator în raport cu teoreticienii occidentali, că atît pentru el, cît

şi pentru Mircea Eliade – am putea spune că în general pentru şi filozofii români ai religiilor – istoria religiilor este o pre existenţială, adică filozofică[1]. Pentru că observaţia este importan pentru situarea lui Ioan Petru Culianu, ar fi locul aici de a ne încă o dată, în felul lui Afloroaei, Liiceanu sau Pleşu, cum este o filozofie românească. Atîta vreme cît filozofia este o „afac provincie" europeană, de cîte ori avem de a face cu apariţ filozofii în vreuna din aceste provincii un paralelism al origi greceşti cu orice nouă naştere ori renaştere, deci şi cu situaţia de ar fi benefic, definitoriu şi tranşant. Metoda lui Ioan Petru Cu asupra căreia vom reveni mai încolo, ne propune pentru ge oricărei noi filozofii – şi, deci, şi a celei româneşti – observarea ac reguli ca pentru cea greacă, funcţionînd însă în contexte schimba regula de geneză a filozofiei este „cosmotizarea mitologiei gre adică organizarea de către logică a semnificaţiilor mitului, res impersonalizarea unei religii „omeneşti, prea omeneşti", prod unei religii conceptuale pentru elitele raţionaliste. Primele r filozofice pornesc de la religie, sînt religioase – în felul general î orice gnoză este religioasă – şi sînt, totodată, o alternativă la reli acelaşi mod în care cultura (seculară) este o alternativă la religi rîndul ei, filozofia religiei apare în acel moment al evoluţiei cu moderne cînd secularizarea a avansat îndeajuns de mult pent filozofia să nu se mai afle în contact direct cu religia. Filozofia r este o ariergardă a filozofiei, o parte a filozofiei care a rămas în dia constitutiv al discursului filozofic cu religia, cu toate marile dep culturale pe care dialectica trecerii sacrului în profan le-a produ condiţiile modernităţii, filozofia religiei rămîne singurul loc de co direct al filozofiei cu religia, respectiv unul din locurile privile unde putem aştepta naşterea unei noi filozofii. Filozofia religiilor un memento şi un monument a ceea ce a fost cîndva filozofia, d situs-ul generativ prin excelenţă al unei noi filozofii.

Or, cînd începem să vorbim despre o filozofie românească la nivel al istoriei culturale a Occidentului, o naştere a filozofiei nu poate fi căutată în raportarea directă la religie – această geneză a loc deja – ci, deplasat, în mediul deja constituit al istoriei şi filoz religiilor. Adică, la un moment mult ulterior apariţiei filozofiei grec în modernitate, filozofia se poate naşte nu din raportarea logică la m logia religioasă autohtonă – ceea ce, de altfel, în formule ortodoxiza

mai încercat la noi –, ci din comparaţia între religia autohtonă şi alte giozităţi şi religii în mediul deja logicizat al istoriei şi filozofiei giilor (ceea ce Mircea Eliade a avut genialitatea de a face în India, nci cînd descoperă universalitatea omului neolitic, comparînd India România). La fel cel puţin ca pentru Mircea Eliade şi pentru Ioan ru Culianu, dacă nu pentru majoritatea gînditorilor români cu adeat semnificativi, filozofia – respectiv o nouă filozofie – trebuie ltată în mediul (nutritiv) al filozofiei religiilor, singurul care poate da zi cu luciditate seamă despre reversibilitatea şi chiar circularitatea aţiilor dintre religie şi filozofie[3].

Obligaţia de a elabora o schelărie exterioară de istoria şi filozofia igiilor pentru a construi edificiul unei autentic noi filozofii româneşti re astfel să fie o constantă în istoria filozofiei româneşti pe cale de a naşte şi este sensul trăsăturii specifice pe care Ioan Petru Culianu i-o mnalează lui Pleşu. Obligaţia de a elabora o schelărie exterioară, ntru a produce sau susţine discursul propriei filozofii existenţiale, a t continuată şi suplimentată, la cei care au făcut carieră academică în ccident, în încercarea de a răspunde standardelor de erudiţie filogico-istorice ale disciplinei. Adică – şi acum îi am în vedere mai ales cei doi, Mircea Eliade şi Ioan Petru Culianu –, obligaţii de carieră ademică au acoperit, o dată în plus, prin erudiţie cerută şi disciplină olastică, suflul filozofic şi existenţial din istoria şi filozofia religiilor care o practicau. Fără a-l anihila însă. Dimpotrivă, o înţelegere uperioară, nu numai a unei gîndiri sau opere, dar chiar a intenţiilor oretice şi detaliilor metodologice ale istoriei şi filozofiei religiilor, ci trebuie căutată.

Dincolo de această coloană vertebrală similară, diferenţele între Mircea Eliade şi Ioan Petru Culianu devin evidente şi se impun. S-a cut deja diferenţa între orientarea generalistă a cercetărilor lui Mircea Eliade şi cea particularistă a intereselor lui Ioan Petru Culianu (Oişteanu). Mai puţin s-a observat distanţa dintre temele celor doi. Temele predilecte ale lui Mircea Eliade sînt sacrul, profanul şi dialectica lor, respectiv camuflarea sacrului în profan, şi dezvoltarea unei istorii şi filozofii a religiilor pe linia hierofaniilor, simbolului şi mitului. Atît decuparea temelor cît şi tratarea lor este îndatorată unei filozofii occidentale situate istoric între Hegel şi Husserl, adică unei filozofii în principal neokantiene la nivelul categoriilor şi hegeliene în tratarea istoriei. Care sînt în schimb temele lui Ioan Petru Culianu ? Călătoriile sufletului în afara

acestei lumi în diferitele lor forme – „ascensiunea celestă a
(„psihanodia"), extazul, viziunile asupra altor lumi, stările
ale conştiinţei, experienţele în afara corpului, experienţele
morţii –, magia – de la erotism la putere – şi gnoza – atît în
magic al specialiştilor puterii, sau în călătoriile[4] în afara ac
cît şi ca atare (deşi în acelaşi timp ca ilustrare perfectă a me
cognitiviste pe care ne-o propune). Dacă ar fi să concentrăm
dintre Eliade şi Ioan Petru Culianu într-o formulă succintă,
spune că este vorba despre o diferită receptare a sacrului : ca
ca forţă, „putere", adică despre diferenţa dintre hierofanie şi c
în manifestarea sacrului. Alături de această diferenţă de te
poate constata şi o diferenţă în valorizarea prezentului. Ar
pentru care optează Mircea Eliade e în contrapondere cu inte
Ioan Petru Culianu pentru nihilismul modern, tot aşa cum m
asimetric al relaţiei sacru-profan e în opoziţie cu dualismul gn
Dintr-o altă perspectivă, am putea spune că Eliade ia ca pa
istorică Renaşterea şi aşteaptă o nouă renaştere, pe cînd Ioa
Culianu are în vedere globalizarea şi consecinţele ei, acceptînd t
tehnologiei occidentale şi faptul că acest triumf a devenit
dezirabil al întregii lumi, care are toate şansele de a se confrunt
consecinţă, cu nihilismul dezvoltat de modernitate. Diferenţa se
tuează cînd ajungem să comparăm metodele. Mai degrabă herme
metoda lui Mircea Eliade mizează pe asemănări şi arhetipuri :
simbolisme se organizează după principiul hermeneutic al asem
şi converg spre arhetipuri. Nu este deloc întîmplător că una din c
dure critici ale lui Ioan Petru Culianu, direct adresată lui Mircea E
vizează neclarităţile ideii de arhetip. Pe cînd, împotriva princ
hermeneutic clasic al asemănării, Ioan Petru Culianu mizează, to
chiar atît de clasic structuralist pe cît ar putea face să se creadă
afirmaţii un pic prea directe, pe diferenţă în forma unei combin
cu structuri generatoare – ca set de reguli – şi variante binare. Bi
mul cultivat metodologic de Ioan Petru Culianu este opţiunea st
ralistă, impusă de Claude Lévi-Strauss pentru gîndirea mitologic
„gîndirea sălbatică", şi este antihermeneutic – cel puţin împ
hermeneuticii tradiţionale –, după cum este şi antiarhetipal.

Aceste diferenţe nu fac decît să semnaleze deosebiri de profu
incomparabil mai ample, care explică, probabil, de ce Eliade s-a v
constrîns la prefeţe de mici dimensiuni, cu toate că realmente a sim

Petru Culianu o înzestrare excepţională. Deosebirea, bunăoară, ceea ce este pentru Ioan Petru Culianu magia şi ceea ce înseamnă Eliade magia: pentru Eliade magia este numai o consecinţă a nţei simbolice, tot aşa cum cratofania este numai o consecinţă tă sau secundară a hierofaniei. Gîndirea magică, cea care face ţională cratofania, este consecinţa eficienţei simbolurilor, destul ropiată ca accepţie de ceea ce ar fi pentru noi astăzi psihosomal. Ioan Petru Culianu este de la început de altă opţiune, întrucît el ca punct de plecare - mult diferit de Eliade, ca şi de Rudolf Otto, proape aici în opţiune de Gerardus van der Leuw - manifestarea lui drept putere sau forţă, drept cratofanie, şi nu ca formă, ca fanie. De la început atunci, gîndirea magică, magia, are pentru el multă consistenţă decît simbolismul, de care se arată destul de puţin, numai secundar interesat. Pornind de la magie şi nu de la simbolism, Petru Culianu are apoi multă precauţie în a fixa sfera magiei. ltoria utilizează halucinogene (sub supravegherea unor „specialişti" interiorul unor confrerii iniţiatice) pentru a forţa experienţa unei ităţi diferite, bolnavul psihic e posedat fără voia lui de fantasme; ai magicianul utilizează tehnici total conştiente ca să invoce şi să nde spiritele sale auxiliare [5]. În cele din urmă criteriul este acela eatorilor de lumi sau, cel puţin, acela al călătorilor în alte lumi: anul, ca şi magicianul, poate călători în alte lumi sau, mai mult, te crea alte lumi. Totuşi, dacă magicianul este un anumit tip de an, şamanismul este incomparabil mai vechi, mai general uman şi vast decît magia.

În cazul magiei, care, implicit, este un fel de şamanism în Renaştere, entul cade pe subiectul experienţei religioase. Din acest motiv defin lui, decupajul pe care-l propune fenomenului magiei îl situează de început, după terminologia modernităţii, în zona fenomenelor subiece, adică, după terminologia noastră, în zona fenomenelor psihice. nînd în discuţie magia, erosul şi arta memoriei în Renaştere, Ioan tru Culianu vede în ele operaţiuni fantasmatice, adică ale imaginalui. Or, imaginarul în Renaştere începe să aibă semnificaţia pe care o subiectivul după Reformă şi Contrareformă, adică în modernitate. agia „...este o ştiinţă a imaginarului, pe care-l explorează cu mijloace re-i sînt proprii şi pe care pretinde să-l manipuleze cam după voia ei". că mai clar, la Giordano Bruno, de care Ioan Petru Culianu se teresează în principal în *Eros şi magie în Renaştere*, şi care duce pînă

la consecinţele ei extreme doctrina numai schiţată, a identi
iubire şi magie, a lui Ficino, „magia este o metodă de
individului şi al maselor bazată pe o cunoaştere profundă a p
erotice personale şi colective" În fapt, magia „...nu este
aplicat, dirijat, provocat de operator" ; „întreaga forţă a
întemeiază pe Eros"[6]. Magia erotică reprezintă gradul zero
magii : îndrăgostitul face acelaşi lucru ca magicianul : constru
mijloace de persuasiune în jurul iubitului o reţea, pentru a
aparatul pneumatic al celui iubit[7] Corecţia faţă de interpret
subiectivist-psihologică apare tot prin intermediul erosului, ca
rămînă la Ioan Petru Culianu aceeaşi forţă, aceeaşi stihie ontic
la antici. Într-adevăr, Magia apropie lucrurile unele de al
similitudine naturală : părţile lumii comunică între ele, îşi
naturile lor, se înrudesc şi din apropierea lor mutuală se naşte
care le e comun şi care se manifestă în natură fără intervenţia
umane. Substanţa în care se petrec operaţiunile erosului şi
magiei este aceeaşi : pneuma universală, iar cele două tehn
înrudite şi chiar identice. Pe scurt, Magia : „este o operaţiune
matică ce trage folosinţă din continuitatea dintre pneuma indivi
pneuma universală"[8].

O imagine actuală corectă a magiei nu o compară atît cu
naturii şi tehnologiile de astăzi, cu toată similaritatea de inten
parte şi rezultate de alta, cît face să derive direct din ea ştiinţele
logice şi sociale de astăzi. Magia este strămoşul îndepărtat al p
lizei, dar mai ales al psihologiei aplicate şi al psihologiei m
respectiv al psihosociologiei generale : „...magicianul din *De v*
este prototipul sistemelor impersonale de mass-media, al cenzuri
recte, al manipulării globale şi al brain-trusturilor ce-şi exercită co
ocult asupra maselor occidentale"[9] Relaţiile dintre indivizi sînt r
după criterii „erotice", fiecare fiinţă este inserată într-un releu
subiectiv. Operatorul observă relaţiile intersubiective şi trage un
din cunoaşterea lor. Se petrece ceva similar ca în „procesul de tran
Practicianul magiei erotice îşi poate folosi talentele contra voinţei
individ şi contra societăţii înseşi, pentru că dictează el însuşi re
societăţii. „Se vede că magia erotică bruniană îşi propune ca scop
permită unui manipulator să controleze indivizi izolaţi şi mase. S
ziţia-i fundamentală este că există un mare instrument de manipul
acesta este Erosul în sensul cel mai general : ceea ce iubim, d

re fizică pînă la lucruri nebănuite, trecînd, desigur, prin bogăţie, e etc."[10] – chiar şi repulsia şi ura, care sînt partea negativă a laşi atracţii universale: „legătura legăturilor este iubirea"[11]. dată cu trecerea timpului, magicianul propriu-zis şi profetul din ecul brunian s-au camuflat în practicianul magiei erotice, respectiv lihanalist, sau se ocupă azi de relaţii publice, propagandă, publi-e, contra-informaţie şi dez-informaţie. Tehnologia de azi îngăduie ui să se bucure de facultăţile extraordinare cu care se lăuda magicia-Pe terenul care-i era propriu însă, acela al relaţiilor intersubiective, la n-a fost înlocuită niciodată, ci doar prelungită prin anumite ecte ale sociologiei, psihologiei şi psihosociologiei. Totodată, funcţia ipulatorului brunian a fost astăzi preluată de Stat, care produce rumentele ideologice necesare obţinerii unei societăţi uniforme, a produce „cultura". Orice educaţie creează însă aşteptări pe care ul nu le poate satisface. Cei frustraţi apelează la ideologia produsă entrale alternative, care produc o „contra-cultură", ce se adresează rimul rînd marginalilor. În cazul în care modele culturale alternative dovedesc în anumite împrejurări mai puternice decît cultura de Stat, pot în cele din urmă substitui acesteia prin evoluţie sau revoluţie. că Statul nu izbuteşte suficient prin educaţie şi satisfacerea dorinţelor, poate în schimb să producă propria contra-cultură, ale cărei com-nente trebuie astfel organizate încît să evite coeziunea marginalilor şi rirea puterii lor. Metoda eficientă, simplă şi imorală este de a lăsa să spere piaţa fantasmelor distructive şi autodistructive şi a cultiva ea surselor alternative de putere, între care cea mai importantă ar fi uterea mentală". „Efectele violenţei se întorc asupra celor agresivi, odistrugerea anulează o altă parte a marginalilor, în timp ce partea nasă e ocupată să se extazieze asupra posibilităţilor necunoscute – şi, igur, inofensive – ale psihicului uman"[12]. Se salvgardează ideea de ertate, iar pe de altă parte modelele alternative sînt o sursă enormă de găţie şi prestigiu pentru creatorii lor şi menţin în funcţiune industriile nexe: imagine, disc, modă vestimentară. Nu e mai puţin adevărat că ccesul de piaţă al acestora redevine un pericol pentru Stat, care nu ate controla situaţia din ce în ce mai complexă. După această analiză magiei manipulării politice contemporane (datarea exactă a textului îl tuează în perioada în care mai existau două sisteme politice opuse: pitalismul şi „socialismul real"), lui Ioan Petru Culianu îi apar ca roblematice două chestiuni: Este oare Statul occidental de astăzi un

adevărat magician sau un ucenic vrăjitor ? Oricum, crede Culianu, el e preferabil Statului-poliţist care-şi apără propria preţul libertăţilor şi, total lipsit de subtilitate şi supleţe, d Stat-temnicer, pentru că susţine valori perimate prin simpla co În această situaţie magia e preferabilă coerciţiei, constrîngeri căci e o *ştiinţă a metamorfozelor* ; riscul ei, consideră Ioan Petr e tocmai excesiva *vitalitate* şi bogăţia metamorfozelor. Aici ap a doua chestiune care priveşte eficacitatea magiei manipulato men lung. Diagnosticul lui Ioan Petru Culianu s-a dovedit a El spunea atunci – în vremea coexistenţei celor două sist pragmatismul Statului occidental îl împiedică să fie radical şi c că acesta va cîştiga împotriva Statului *poliţist*, cu toată efic momentul respectiv a Statului poliţist în relaţii externe[13].

Din aceste dezvoltări – stupefiante dacă le comparăm cu pe unei istorii şi filozofii a religiilor cum este cea a lui Eliade – vedea cît de diferită este accepţiunea pe care cei doi o dau magi turnarea de perspectivă este produsul diferenţei iniţiale în inte sacrului. Pentru Eliade sacrul se manifestă, cum spuneam, prep ca hierofanie, pe cînd pentru Ioan Petru Culianu el este prep cratofanie. Această diferenţă care ajunge pînă la răsturnare de p tivă şi opoziţie nu poate rămîne fără urmări nici pentru proie comun şi implicit, acela al constituirii unei filozofii. Într-adev cum o caracterizează Derrida, filozofia occidentală a fost o „foto ceea ce revine la a spune din perspectiva experienţei religio filozofia occidentală privilegiază hierofania faţă de cratofanie, manifestarea sacrului ca formă, iar nu ca forţă. În aceiaşi terme interpretează experienţa religioasă drept manifestare a sacrului p derent hierofanic ori preponderent cratofanic, deschizînd apoi lin evoluţie spre simbol, mit, religii ale mitului şi mistică, ori spre gî magică, ritual, religii ale ritualului şi magie, filozoful occidental e mistic. Adică el se mulţumeşte să contemple lumea şi omul pent înţelege mai bine şi pentru a exclama mistic în cele din urmă : „T bine". În această distribuţie tradiţională schematică produsul m este ştiinţa occidentală. Or, pentru Ioan Petru Culianu lucrurile st totul altfel, iar noutatea perspectivei sale rezidă în căutarea tra mărilor la nivelul imaginarului însuşi mai curînd decît la nivelul *d peririlor ştiinţifice* : „trecerea unei societăţi cu o dominantă m înspre o societate cu dominantă ştiinţifică se explică în primul

ntr-o *schimbare a imaginarului*", „*o cenzură radicală a imaginarului*", odificarea imaginației umane fără de care trecerea de la principiile nțifice calitative la niște principii manifest cantitative n-ar fi fost ibilă"[14]. Departe de a fi vreo continuitate între magie și știință; npotrivă; în schimb, magia are mult mai multe de a face cu filozofia, filozoful departe de a fi un mistic apare mai degrabă ca un mag, ca thaumaturg, rol pe care perspectiva opusă îl atribuise savantului, ului de știință.

Magia, așa cum o definește Ioan Petru Culianu, pune problema unei teri de o calitate foarte specifică. În „Religia și creșterea puterii" din lumul *Religie și putere* la care este coautor, Ioan Petru Culianu caută concept al puterii „care să poată scăpa de orice determinare limitare" și să permită punerea în evidență a ceea ce are aceasta în comun religia. Un atare concept trebuie să admită definiții diferite „potrivit erei în care îl căutăm": „Se poate vorbi despre o putere în sens *ubiectiv*, adică experimentabilă de către un subiect. După tipul de ultură din care face parte subiectul, modul de experimentare a puterii fi diferit. O altă abordare va trebui să țină seama de aspectul *obiectiv* u *cultural* al puterii, fiindcă normele culturale investesc, din exterior, ntreaga realitate a facultăților unui individ"[15]. E foarte dificil de dentificat ce înseamnă puterea în sens subiectiv la Ioan Petru Culianu: l vorbește despre „*o modificare de stare internă*, suferită de individ au de colectivitate, printr-o *investiție* de natură variabilă" Cea mai explicită dintre definițiile pe care ni le propune Ioan Petru Culianu este cea „energetică", acceptabilă cu anumite rezerve, pentru psihanaliza freudiană sau jungiană: „puterea experimentată subiectiv ar putea într-adevăr să reprezinte una din trăsăturile posibile ale libidoului (sau chiar libidoul însuși) înțeles ca «energie psihică» de natură pur sexuală (Freud) sau mai puțin sexuală (Jung)". În general, prin putere, Ioan Petru Culianu pare să înțeleagă manifestarea spontană și fără condiționări exterioare a activității unui organism individual uman, ceea ce psihanaliștii au numit „pulsiuni", ceea ce am putea numi, ușor nietzscheean, manifestarea vieții biologice individuale. E de înțeles că orice norme neagă, prin limitare, puterea subiectivă a fiecărui individ al unei comunități sau societăți. Fără a suspecta o contaminare psihanalitică la Ioan Petru Culianu, vom sublinia doar că relația strînsă dintre magie și putere are în vedere dimensiunea erosului-libidoului ca forma cea mai clară și, oarecum, primă de manifestare a individului uman.

Exemplele pe care le oferă Ioan Petru Culianu sînt mai co decît definiţiile abstracte. Pentru a înţelege la ce putere în sens se referă Ioan Petru Culianu trebuie să invocăm sentimentul trezeşte o furtună puternică şi spectaculoasă : „alături de frică festă un puternic sentiment de libertate şi de participare la dezl elementelor naturale. Prin identificare cu întîmplarea exterioar părăseşte mental frînele sociale şi psihologice, transformîndu-se spectator neputincios în actor «puternic» al evenimentului. Av cel mai simplu exemplu experimentabil de *creştere a puterii*"[16]. de el stau întrebuinţarea substanţelor euforizante (alcoolul) sa cinogene (drogurile), dansul – în discotecă sau în societăţile „ tive" –, actul sexual, meciurile – de fotbal, box etc. –, demonst mitingurile, actele teroriste sau linşajul – în toate aceste cazuri c altele, „«puterea» experimentală se află mereu în relaţie cu fapt avea certitudinea că faci o acţiune pur individuală, în afara circu social, sau asişti la o manifestare naturală a forţei care se arat puternică decît societatea însăşi şi ameninţă să o distrugă. Chiar aceasta poate însemna şi distrugerea subiectului însuşi, el nu p conteni valul de libertate care îl cuprinde în faţa unei dezlănţui forţă mai înfricoşătoare decît normele sociale înseşi. Căci, într-ad aproape nimic nu este mai puternic şi mai inexorabil decît normel nimic nu e mai slab şi oprimat decît insul, lipsit de individualita necontenit strivit sub povara normelor." Toate aceste exemple a comun „o diminuare a constrîngerii sociale, derivată din faptul c elimină sau se neagă, temporar, normele rigide ale convieţuirii. poate conchide, cu certitudine, că experienţa subiectivă a puterii astăzi, mai mult ca oricînd, asocială (şi cîteodată antisocială), fiin este fondată pe încălcarea, îngăduită sau nu, a normelor sociale, cup zînd şi ierarhiile"[17]. Măcar în parte, descătuşarea puterii subiective petrece în societăţile occidentale de astăzi prin participarea la experie de masă : „Disponibilitatea faţă de «entuziasmul sacru» apare la indiv prin contactul cu ceilalţi în masă, contact care produce o *descărca* (*Entladung*) a responsabilităţii individuale, cu efecte *anomice*"[18].

În raport cu semnificaţia pe care Ioan Petru Culianu o dă puter „sarcina tradiţională a religiei a fost aceea de a furniza o arie ritual pentru împlinirea puterii individului în condiţii socialmente tolerabil Ea şi-a îndeplinit întotdeauna această sarcină cu o mare inteligen etologică şi ecologică, psihologică şi antropologică, sociologică şi

nomică"[19] Într-adevăr, riturile religioase sînt o specie particulară portantă a riturilor sociative, adică a riturilor care asigură prin repeția lor funcţionarea grupului. Diferit însă de riturile sociative simple, urile religioase pot constitui o arie de împlinire a puterii, pentru că canaliza forţa libidoului – energie, agresivitate, violenţă, evaziune – forme socialmente tolerabile. În societăţile pseudospecifice – cum le mește Ioan Petru Culianu pe cele fără putere centralizată – o reţea uală acoperă în întregime existenţa individului cu scopul de a-l integra tr-o cultură cu motivaţie transcendentă. Pe lîngă aceste rituri integrare, există însă şi rituri compensatorii, care stăvilesc efectul dăunător constrîngerilor sociale, permiţînd descărcarea tensiunilor. În aceste cietăţi oamenii experimentează puterea în limitele permise de riturile ompensatorii, adică printr-o răsturnare rituală a normelor care intră şi în normă. Există însă şi specialişti ai puterii, care transcend normele, entru că asimilează atît de mult cultura cu normele ei, încît urcă la riginea lor care e transcendentă în raport cu manifestările sale. Şamanul, oghinul, asceţii creştini, sufiţii transcend normele pentru că au trecut prin experienţa unei „morţi" urmate de o „renaştere" ; o moarte cultuală şi o renaştere care-i face imuni la condiţionarea de către norme.

În „societăţile specifice", o dată cu iluminismul şi cu secularizarea, statul a început să ia asupra sa sarcini care erau ale religiei, fără să poată oferi spaţii potrivite pentru desfăşurarea completă a puterii individului. Capacitatea lui de a deschide spaţii ritualice compensatorii este limitată de principiile sistemului de producţie occidental: putere = avere este o ecuaţie ce nu poate fi depăşită fără a pune în discuţie propriile premise ale statului modern. Dimensiunea esenţială a puterii, cea subiectivă, rămîne astfel în afara justificărilor ideologice ale capitalismului. Riturile şi miturile tradiţiei nu mai reuşesc să-şi îndeplinească funcţia integratoare şi compensatoare – religia a fost înlăturată, iar Statul nu mai poate controla, prin impunerea propriilor valori sau coerciţia legii, forţele obscure care s-au descătuşat: „Agresivitatea care se dezlănţuie în ţările Occidentului reprezintă fenomenul cel mai alarmant al epocii noastre şi totodată încheierea unui lung drum istoric şi cultural." „Omul, dezbărat de tot ceea ce îl transcende, apare, poate pentru prima oară în istorie, singur şi lipsit de apărare în faţa forţelor oarbe ale instinctului şi ale agresivităţii"[20].

Cultura neagă subiectivitatea primară – mai precis: autoafirmarea biologico-libidinală necondiţionată a individului – prin normele sale,

dar individul îşi afirmă din nou puterea subiectivă prin anti
Nihilismul – aşa cum îl înţelege Ioan Petru Culianu, într-un
degrabă religios, asociat cu normele şi ritualul, paralel cu semn
totuşi apropiate ale termenului la Nietzsche şi la Heidegger –, c
a normelor, ca reducere la zero a ceea ce în orice sistem este
asigure supravieţuirea lumii în care sîntem, este instrumentul ant
mului. În Occidentul precapitalist, nihilismul intervine cînd so
sau individul se găsesc în faţa unei schimbări radicale, a unei t
între vechi şi nou, într-o „stare născîndă (status nascens)". Exem
unui astfel de nihilism ne oferă rînd pe rînd gnosticismul, creştin
Reforma şi romantismul, care culminează, după Ioan Petru Cu
în opera lui Nietzsche[21]. „Oaspete neliniştitor", nihilismul ca
înseamnă însă altceva : reducerea realităţii la dimensiunea come
Pentru Occidentul precapitalist locul experimentării puterii era a
întotdeauna de natură ideologică. Capitalismul, care stabileşte ega
putere = avere, face ca banul să fie putere, iar puterea să aibă va
comercială. Justificările ideologice – demnitatea şi puterea individ
pe care capitalismul le propune nu mai au de a face cu esenţa e
noastre, ci numai tind să o mascheze şi să o facă suportabilă. „Esenţa
talismului modern constă într-un interes aproape exclusiv pentru mij
de schimb, pentru bani, ceea ce înseamnă că unica realitate care sub
în adevărata ideologie a capitalismului este cea a comerţului." „Nih
mul capitalist, care este reducerea realităţii la dimensiunea comerţu
are drept efect o sărăcire radicală a omului, respectiv reducerea sa l
obiect al manipulării comerciale"[22]. În Occident, nihilismul nu mai
un instrument de tranziţie, ci o stare permanentă – pînă şi utopis
este o mască a nihilismului ! El este destinul Occidentului, care atr
toate popoarele de pe pămînt. Acest nihilism colectiv diferă de mani
tarea nihilistă individuală a puterii, de antinomism. Riturile sînt transf
mate în spectacol sau dispar. Grupul nu mai are priză directă asup
individului. Puterea pe care individul o pierdea şi o regăsea ritual
întors astăzi în starea pură de agresivitate. „Puterea în libertate, puter
neîndiguită de rituri sau de justificările ideologice ale societăţii, e
agresivitatea în stare pură"[23]. Mecanismul e simplu şi clar şi ne ami
teşte stilul de gîndire al psihanalizei : Freud, analizînd „insatisfacţia"
cultura occidentală, deplîngea faptul că pulsiunile morţii, agresiunea
auto-agresiunea, nu au o cenzură similară pulsiunilor erosului, şi emit
un pronostic sumbru asupra viitorului civilizaţiei.

rin urmare, „puterea subiectivă", autoafirmarea necondiţionată a ctului, neagă norma şi poate distruge - cazul nihilismului, care ia lmente forma agresiunii, a violenţei anomice -, sau poate crea, e vorba de „specialişti ai puterii" (= specialişti ai sacrului) o lume nativă, după ce au însuşit-o pe cea „culturală", normată şi „reală" blema puterii e - aşa cum apare foarte bine ilustrată sau reprezentată roza sa fantastică, îndeosebi în *Hesperus* - problema capacităţii de ea lumi alternative. Şi la Eliade, se poate interpreta că omul suferă ihilism, că omul pierde sacrul, pentru că pierde imaginaţia creatoare lumi, cea în care sacrul se poate manifesta. Dar la Ioan Petru lianu nu este vorba despre imaginaţie în acest sens modern subiectiv, mai mult decît atît, despre un *sens ontologic* al imaginaţiei. La Ioan ru Culianu interesul pentru călătoriile în afara acestei lumi, stările nsformate ale conştiinţei şi extaz vine mai degrabă de la şi este ţinut de matematica şi fizica secolului XX. Universul nostru fizic te numai o convenţie bazată pe percepţia noastră" ; lumea obiectivă, ală", cea în care locuim, este fixată de normele istorice (după Ernesto Martino) sau culturale (după Ioan Petru Culianu). Aceste norme nu vesc numai planul social, ci şi planul realităţii (fizic, fiziologic, aţio-temporal, principiul identităţii) : nu există realitate în afara culrii sau istoriei. Experienţe posibile în interiorul unei culturi încetează a mai fi astfel în interiorul alteia[24]. Ideea convenţiei legilor care scriu - sau mai bine : care construiesc - realitatea, Culianu o susţine lozofic pornind de la Wittgenstein şi Feyerabend. Dar ea pluteşte în rul *mentalităţilor* epocii noastre. Din punctul de vedere al modelelor ntologice, „lumile alternative", „universurile paralele" care ne stau lături nu sînt compatibile nici cu sensul grec al transcendenţei - pentru nu se află deasupra -, nici cu cel iudaic, introdus prin panteismul pinozian în filozofia modernităţii ca imanenţă, ci este un fel de imanenţă dizolvată prin pluralism şi neutralizată în raport cu binele şi răul, ca pedeapsă sau recompensă după moarte : „Singura concluzie pe care o putem trage din multiplicitatea actualelor reprezentări ale altor lumi este aceea că noi trăim într-o stare de avansat pluralism al altor lumi"[25]

Ajutat de psihologia cognitivă, el se lansează în căutarea altor lumi : e un specialist în putere care caută cu erudiţia specialistului normele altor lumi, atît în istoria religiilor, cît şi în lumile alternative ale religiozităţii New Age sau ştiinţei de astăzi, precum şi în metodologia pe care o proiectează. Trei dintre cărţile sale importante atît pentru

cariera academică, cît şi pentru evoluţia ideilor sale – *Experienţe ale extazului*, *Călătorii în lumea de dincolo* (*World*) –, se pot foarte bine înscrie sub titlul celui de-al treil din păcate, volum *Out of this World*; unde traducerea edi a titlului este rezumativă pentru întreagă această linie de p *I viaggi dell'anima. Sogni, visioni, estasi*[26]. Unghiurile sînt primul volum este mai mult un preambul metodologic, d *religionsgeschichtliche Schule*, urmat de o anexă practic d dimensiuni referitoare la „principalele probleme legate de în cer a sufletului". A doua reia „călătoriile sufletului" dintr-o p mai precisă atît ca temă – extazul, care însă este definit, la fel sau puterea mai sus, într-o manieră tipică pentru Ioan Petru „Cîmpul destul de larg al termenului se raportează la ideea de d cu implicaţia psiho-sociologică de «a ieşi din cadrele ce reglem în împrejurări istorice date, criteriile normalităţii»"[27]–, cît şi ca istorică – de la elenism pînă la Evul Mediu. Dacă aceste d rămîn expresiile pregnante ale unei cariere academice, cea de a reia mai sintetic ca problematică, mai larg ca perioadă istorică, şi tuînd nu pe metodologie, ci pe aspectele de substanţă ideatică ale Totuşi, încă în *Experienţe ale extazului* devine evident că şi aici, pe linie a cercetărilor, Ioan Petru Culianu are în vedere aceiaşi „sp ai puterii", adică aceiaşi specialişti ai sacrului cratofanic, care dedau altor activităţi decît magiei, şi anume deja anunţatelor activi construcţie a altor lumi. Am putea spune că o dată intervenită di tematică pe care am identificat-o mai sus şi care e prezentă şi în nerea articolelor pentru *The Encyclopedia of Religion*, unitatea lui Ioan Petru Culianu, poate chiar şi unitatea celei teoretice literară, o dă axa comună a „specialiştilor puterii", a specialiştilor festării sacrului ca putere, adică ceea ce obişnuim să numim crat Le revine deci acestor specialişti, în cea de a doua perioadă a gîndi Ioan Petru Culianu, nu numai magia, adică manipularea, ci şi călăt în alte lumi, respectiv crearea de alte lumi, de lumi alternative.

Prin urmare, dincolo de similaritatea de interes filozofic exist pentru istoria şi filozofia religiilor, dincolo de similarele obliga dezvoltare erudită a disciplinei, solicitate de cariera academică occi tală a lui Mircea Eliade şi Ioan Petru Culianu, direcţiile efective în cei doi îşi caută filozofia sînt diferite. Cu toate trimiterile, de altfel deosebit de favorabile, spre Heidegger sau existenţialiştii francezi, El

o filozofie cu fața întoarsă spre *trecutul* ei hegeliano-neokantian, ofic care prin tradiția ei de pînă acum ar putea fi definită drept o a rațiunii. Ca în clasica figură a lui Ianus bifrons, cu opțiunea cratofanie, care diferit de orientarea hierofaniei spre ființa statică să întrevedem devenirea, Ioan Petru Culianu privește însă într-o le contrară, care este cea pe care o consider a evoluției filozofiei entale. În interviul[28] acordat Gabrielei Adameșteanu, Ioan Petru nu definește această direcție astfel: filozofia contemporană nu privilegiază tema ființei sau a „ființei spre moarte" (se poate ușor noaște trimiterea la Heidegger și la existențialismul francez), ci blemele cognitive" și toate tipurile de „cosmogonii". „Prezentarea de Culianu (...) ne face să regîndim acele dezbateri despre spirit, rie și aparențe, care au continuat din vremea lui Berkeley pînă în e noastre – zilele propriilor noastre «date» despre fizică, matema- percepție și convențiile gîndirii. Scopul lui Culianu este de a ne să realizăm – literalmente, să facem reale – alte posibilități. Prin dificarea percepțiilor noastre primite istoric despre spațiu, timp și terie, ne vom trezi că trăim creator într-o lume alternativă sau, și mai e, în alte lumi. Pentru Culianu, multiplicitatea lumilor pare să fie o esitate epistemologică, o funcție a modului în care spiritul operează spațiu. Spiritul funcționează, pînă la urmă, înăuntrul spațiului creat untrul spiritului"[29]

Filozoful religiilor este un „specialist al puterii", adică un specialist acrului care se manifestă cratofanic. Întrucît însă, așa cum spuneam, el trebuie să vedem emblema proiectului unui nou filozof, acest filo- f nu mai este un mistic al ființei și al rațiunii, ci un mag al devenirii atoare și al acțiunii. Noul filozof este pentru Ioan Petru Culianu un g, un thaumaturg al lumilor alternative posibile, un practician, în nsul creatorului nietzscheean, nu un contemplativ. Chiar și critica etodologică se leagă la Ioan Petru Culianu de lumile alternative, de sibilitatea de a construi alte lumi și, deci, de „deconstruirea" realității ice și absolute a lumii impuse de normele oricărei culturi, pentru că umile pot fi percepute (numai ?) grație dimensiunilor care nu există *interiorul lor*". Împotriva metodologiei clasice, întemeiate pe model uzal, pe raționalitatea tradițională, care susține structurile ierarhice ramidale și chiar dictatura, Ioan Petru Culianu propune un model binar zat pe mutații, oarecum statistic, probabilist al metodei. Conform cu țiunea filozofului pentru manifestarea prin cratofanie a sacrului,

metoda sa e interesată de structura generării, procesului, şi statică, de o hermeneutică, dacă putem spune aşa, a fr binarismului – în care cred că am putea să vedem noile mod mnemotehnice –, nu de una a asemănărilor, analogiilor şi ar Un atare model metodologic susţine individualismul sau „lib (ca să nu spunem, cum totuşi Ioan Petru Culianu o face, „ individual", pentru a nu risca să îl confundăm cu nihilismul generalizat al Occidentului) unor „specialişti ai puterii" totalitarismului politic sau sectar religios. El este interesat spirarea manipulării prin erosul magic al imaginilor şi vine antimanipulării prin deconstruirea sistemelor castratoare al instalate ca realitate prin reguli general acceptate, prin constru lumi alternative, paralele, sau măcar prin „călătoriile în alte lu pluralizarea lumilor, respectiv a realităţii.

S-a speculat mult asupra sfîrşitului lui Ioan Petru Culianu[30] ficativ, el este analog cu cel al lui Bruno : filozoful magician magicianului. Ioan Petru Culianu caută lumi paralele împotriva mului agresiv, a violenţei anomice, tot aşa cum şamanii pr eliberau sufletele pentru a călători în alte lumi sau magicienii Re manipulau erotic mulţimile sau sufletele individuale. Nu ştiu dac umanitate pradă atîtor manipulări, ale Statului vrăjitor sau al magicieni de circ, lumile paralele pot fi construite – sau, măca putem călători în ele – cu deplina inocenţă a şamanului preistoric, adică, nu cumva totul poate fi folosit, totul poate fi resemnificat poate fi, conform unei celebre lozinci a postmodernului, refolosit, împ destinaţiei lui intenţionate (de parcă ar mai exista subiectul atotpu al unei atari destinări !). Ceea ce pot să bănuiesc, fără a fi prezu este că el moare ca o jertfă pe rugul agresivităţii nihiliste a celor c construiesc alte lumi, ci se mărginesc la refuzul violent al aceste

Note

1. *Cotidianul*, Suplimentul *LA&I*, 18.05.1992, p. 7.
2. El o face de altfel pentru filozofia greacă, numai că are în vedere o probl religioasă particulară, aceea a „*metensomatozei*, adică a transmigrării su tului dintr-un corp în altul" „În multe cazuri, filozofia nu este alt decît o încercare sistematică de a analiza implicaţiile unui set de reguli

lătorii în lumea de dincolo*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1994, p. 42. rkum, pentru Ioan Petru Culianu filozofii greci sînt mai degrabă „iatroanți" – *Experiențe ale extazului*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1998, cap. I, 29-48, iar culmea filozofiei greceşti, „platonismul [,] este în esența sa sinteză plină de forță a credințelor şamanice greceşti, care au fost tematizate şi spiritualizate" (p. 153).

xistă aici un posibil răspuns la întrebarea : de ce reîncepe mereu filozofia mânească ? De fapt, reîncepe numai filozofia care încearcă să se sincronize cu Occidentul, şi care în această sincronizare mereu depăşită cronogic naşte avortoni chiar din perspectiva criteriilor filozofice occidentale. Altfel, filozofia existențială construită pe seama filozofiei şi istoriei religiilor, ceea ce considerăm a fi reala naştere, autentica originare a filozofiei aici, are continuitate, originalitate şi puterea de a se impune. O întreagă linie de filozofie românească îşi află aici originalitatea şi chiar şi continuitatea reclamată de o adevărată şcoală.

„Dacă e ceva de salvat în teoriile vehiculate de *religionsgeschichtliche Schule*, e ideea lui Wilhelm Anz că ascensiunea sufletului reprezintă motivul central al gnosticismului. Într-adevăr, aşa cum Hans Jonas a văzut foarte bine, ascensiunea sufletului gnosticului reprezintă finalitatea existențială a gnozei" (*Experiențe ale extazului*, *ed. cit.*, p. 13.)

Ioan Petru Culianu, *Eros şi magie în Renaştere*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1999, p. 219.

Ioan Petru Culianu, *idem*, p. 16.

Ibidem, p. 132.

Ibidem, p. 133.

Ibidem, pp. 135-136.

Ibidem, p. 136.

11. *Ibidem*, p. 144.

Ibidem, p. 155.

Ibidem, pp. 155-157.

Ibidem, p. 51.

Religia şi creşterea puterii, studiul foarte important pentru înțelegerea perspectivei interpretative şi ideilor lui Ioan Petru Culianu, din volumul semnat alături de Gianpaolo Romanato şi Mario G. Lombardo – *Religie şi putere*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1996 (ed. italiană : 1981), p. 164

16. Ioan Petru Culianu, *Religia şi creşterea puterii*, în *op. cit.*, p. 165

17. *Ibidem*, p. 166. Am insistat, folosind citate lungi şi integrale, asupra acestui studiu pentru că el este ignorat de majoritatea comentatorilor şi singurul lipsit în ediția română de vreun studiu sau introducere, deşi are o importanță majoră în înțelegerea lui Ioan Petru Culianu.

18. *Ibidem*, p. 170.

19. *Ibidem*, pp. 227-228.

20. *Ibidem*, pp. 228 şi 229.
21. *Ibidem*, pp. 206-213.
22. *Ibidem*, pp. 216-217 şi 218.
23. *Ibidem*, p. 226.
24. Ioan Petru Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo*, *ed. cit.*, p. 44 Petru Culianu, *Religia şi creşterea puterii*, în *op. cit.*, p. 187.
25. Ioan Petru Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo*, *ed. cit.*, p. 240 şi p. 239.
26. Subtitlul iniţial era: *Otherworldly Journeys from Ghilgamesh to Einstein*, Shambhala Publications, Inc., Boston & London, 1991; ve italiană apare la Arnoldo Mondadori Editore S.p.A., Milano, 19 aparţine lui Maria Sole Croce. Subliniez preferinţa mea pentru trad titlului: *În afara acestei lumi*, nu *Călătorii în lumea de dincolo* – c este o interpretare ortodoxă, respectiv creştină sau platonizantă, a englez dat de Ioan Petru Culianu în concordonaţă cu modelul ont postmodern pe care îl propune.
27. Ioan Petru Culianu, *Experienţe ale extazului*, *ed. cit.*, p. 26.
28. „Lumea est-europeană...", în revista *22*, *5 aprilie 1991*.
29. „Cuvînt înainte" de Lawrence E. Sullivan, în Ioan Petru Culianu, *Căl în lumea de dincolo*, *ed. cit.*, pp. 28-29.
30. Nu ştiu în ce măsură Ioan Petru Culianu putea pune în pericol clasa po românească constituită după căderea regimului lui Ceauşescu. Person îndoiesc foarte mult că aceasta ar fi explicaţia morţii lui. Regimuril România n-au fost niciodată stresate de producţiile intelectuale pent niciodată în societatea românească atari produse n-au avut pătrunde masă şi circulaţia care să le instaleze ca lumi alternative (cum ar spune Petru Culianu), periculoase pentru realitatea politică de aici, capabile să producă decizii politice. Nu am însă nici o explicaţie pentru faptu nici unul dintre analiştii politici n-a folosit ideile lui Ioan Petru Culian analiza căderii comunismului românesc şi a perioadei de tranziţie care de mai bine de un deceniu. În primul caz, Occidentul a acţionat, cu b ştiinţă sau ignorant, prin magia fantasmatică a publicităţii şi artei. Ser văzute prin intermediul unor antene individuale sau difuzate prin ca video au creat o lume alternativă, abundentă şi aventuroasă, reală şi d rabilă, în faţa unei populaţii înfometate şi plictisite. În al doilea, tranz este perfect interpretabilă ca un stadiu de anomie în raport cu pute politică, un stadiu de afirmare a puterii individuale împotriva statul societăţii frustrante, dar totodată şi împotriva comunităţii.

Ioan Petru Culianu, istoric al ideilor : exemple de metodologie hermeneutică

Roberta Moretti

Premisă

În acest eseu, care dezvoltă tematici tratate în teza de licenţă *Le molte latitudini di Ioan Petru Culianu 1950-1991* (*Multele latitudini ale lui Ioan Petru Culianu, 1950*-1991)[1], mi-am propus să expun unele teze ale profesorului Culianu în privinţa *istoriei ideilor,* domeniul de studiu pe care l-a cultivat intens pînă în pragul anilor nouăzeci. Am extras din lucrările sale o serie de exemple de *metodologie hermeneutică* ce se deschid astăzi unor noi şi importante dezvoltări teoretice.

1. Meseria de istoric al ideilor

Civilizaţia contemporană ia formă din întîlnirea diverselor culturi în decursul dezvoltării lor istorice ; e vorba însă, după opinia lui Culianu, de o configuraţie care face uz de idei şi categorii de origine disparată : istoricului ideilor îi revine să le identifice, chiar şi atunci cînd acestea frizează domenii de referinţă care, la un prim nivel, par excentrice într-o cercetare de acest tip. Unul dintre domeniile „excentrice" faţă de cercetarea istorică aşa cum este ea înţeleasă de obicei îl constituie polaritatea fantasticului, procesele imaginative activate în diverse epoci şi a căror hermeneutică nu poate fi separată, după Culianu, de analiza proceselor culturale ce se desfăşoară în dinamica istorică. Dacă, într-adevăr, ideile se modelează în raport cu istoria şi cu puterea politică şi religioasă,

arsenalul imaginar ascunde, la rîndul său, o forţă capabilă să mani să conducă, să restaureze dar şi să submineze valorile unei a epoci. În *Eros şi magie în Renaştere*[2] Culianu îşi aţinteşte privirea transformării produse în epoca de azi datorită descoperirilor ştii şi considerabilei dezvoltări a tehnologiilor. Premisele acestei tra mări ar trebui examinate, susţine Culianu, mai degrabă „la n imaginarului ca atare", decît la cel integral explicit al descope ştiinţifice, „pornindu-se, evident, de la ideea că o descoperire posibilă numai într-un anumit orizont de cunoştinţe şi de cr privitoare la posibilitatea ei"[3]. Autorul confruntă două sisteme: doctrinelor magice din Renaştere şi cel al gîndirii ştiinţifice conte rane, constatînd că dezvoltarea ştiinţei moderne „presupune o me tate diferită faţă de cea care prezida «ştiinţele» Renaşterii". „Isto ideilor – subliniază Culianu – are nu numai dreptul, ci şi datoria d pune întrebări legate de *cauzele care au produs această enormă s bare în imaginaţia umană*, fenomen care a dus la transformarea m delor şi obiectivelor ştiinţelor naturii"[4] Potrivit autorului, ne găsi faţa unei chestiuni fundamentale a culturii noastre: o chestiune as căreia ar trebui să reflectăm, evitînd facila punere sub acuza progresului tehnologic înţeles ca eveniment-cheie al modernităţii, fă ţine seama de faptul că nu doar tehnica în sine a dus la marile descop ale ştiinţei secolului XX.

Marea cotitură de la magia renascentistă la ştiinţa modernă ar co potrivit savantului român, într-o „mutaţie a imaginarului"

> Magie şi ştiinţă reprezintă în ultimă instanţă nevoi imaginare, trecerea de la o societate cu dominantă magică spre o societate cu do nantă ştiinţifică se explică în primul rînd printr-o mutaţie a imaginarul

Această mutaţie poate apărea ca o fractură între două tipuri gîndire, dintre care una imatură ar preceda-o pe următoarea, de m mare maturitate. Însă, potrivit lui Culianu, această optică istorică treb corectată. Progresele de ordin ştiinţific şi tehnologic ale timpuril moderne ne predispun la opinii eronate în legătură cu ideea de progr aceleaşi pe care le cultivau pozitiviştii secolului al XIX-lea, entuziaşti „progresului" şi devotaţi „raţiunii" ştiinţifice. Culianu are, în schim o atitudine diferită faţă de ideea de progres, adoptînd punctul de vede al unei epistemologii de factură recentă:

Ne găsim astăzi - scria el în 1987 - la intersecţia a două epistemologii : prima, cu rădăcini încă în iluminism, crede că progresul ştiinţific este cumulativ şi că, pînă la urmă, omenirea va ajunge să descopere Adevărul ; a doua, care nu există decît de un sfert de secol, consideră că toate viziunile asupra lumii sînt valabile, că ele sînt la fel de departe de Adevăr şi că între ele nu există continuitate. Conform acestei epistemologii, viziunea asupra lumii specifică Renaşterii şi aceea a ştiinţei moderne, deşi se află într-o succesiune cronologică, nu au nimic de a face una cu alta : ele sînt, pur şi simplu, reciproc incomensurabile[6].

Ideea respectivă trebuie aşadar să fie redimensionată într-o perspectivă istorică multilaterală şi relativistă, nu fără a se ţine totuşi ama de teoriile istorismului german de la finele secolului al XIX-lea[7] naliza pe care o întreprinde Culianu este mai puţin una a faptelor şi a onologiei evenimentelor şi mai mult una a cauzelor care le-au produs, relaţie cu dezvoltarea ştiinţei moderne. Sînt puse în lumină presiunile e ordin ideologic exercitate de instituţiile dominante şi, în cadrul ecerii de la Renaştere la epoca modernă, sînt indicate drept momente uciale moartea lui Giordano Bruno şi impunerea Reformei protestante. Ne aflăm în perioada tranziţiei către modernitate, iar Culianu recurge o comparaţie curioasă : compară mutaţia imaginarului şi naşterea tiinţei moderne cu o muscă apteră (*a wingless fly*). Punctul de plecare l acestei comparaţii este poziţia susţinută de Jacques Monod în lucrarea *Întîmplarea şi necesitatea* (trad. it. Mondadori, Milano, 1970)[8]. tiinţa modernă, scrie Culianu,

> ...izvorăşte dintr-o interacţiune de forţe ideologice extrem de complexe, într-un proces care aminteşte îndeaproape selecţia naturală a speciei. Ştim acum - spune el mai departe - că aceasta nu e determinată de o lege providenţială, ci de accidentele mediului înconjurător, pe care J. Monod le-a definit, poate eronat, drept întîmplare[9].

În procesul de selecţie a speciei se pot manifesta evenimente care periclitează şi adesea elimină speciile animale a căror supravieţuire e ameninţată de nou-apăruta situaţie ambientală. O muscă apteră este în esenţă un animal bolnav, un produs nereuşit al naturii, ea fiind lipsită de aripi. Acest mutant genetic nu are posibilitate de subzistenţă pe pămînt, întrucît este o pradă uşoară pentru păsări şi va fi, după toate probabilităţile, eliminată prin selecţia naturală. Însă acelaşi lucru se poate

petrece şi cu „specia normală”, dacă devin adverse condiţiil
de pildă, în cazul unui vînt foarte puternic la care muştele
nu pot rezista. În acest caz, va reuşi să supravieţuiască şi să s
exact musca apteră, întrucît poate umbla pe sol şi poate evit
de a cădea uşor pradă păsărilor, puse şi ele în dificultate d
Revenind la ştiinţele Renaşterii, Culianu susţine că ele nu
în criză. Într-adevăr, într-un mod similar cu procesul de
muştei aptere, o serie de evenimente neprevăzute şi concom
epoca tîrzie a Renaşterii a declanşat o mutaţie de idei din car
noua formă formantă precursoare a spiritului ştiinţific modern

> ... a luat naştere – scrie Culianu – ca o muscă apteră care,
> vîrtejuri ale istoriei secolului al XVI-lea, a avut norocul d
> neobservată şi de a nu fi eliminată de implacabila selecţie.
> Aceasta a afectat atît de profund ştiinţele renascentiste, încît l
> de orice posibilitate de a se mai reface[10].

Marea spaimă a învins, ca vîntul în confruntare cu musca a
în faţa unei nemiloase reforme religioase s-a renunţat la m
alchimie, la astrologie ; iar pentru cine nu dorea să rişte ca
(1564-1642) sau ca Bruno (1548-1600), era preferabil să urme
plul lui Newton (1642-1727) şi să păstreze tăcerea, cum a făcu
în privinţa studiilor de ocultism şi mai cu seamă de alchimie,
le-a cultivat însă în secret toată viaţa.

Ştiinţele Renaşterii, precizează Culianu, funcţionau perfect
oamenii epocii ; trebuie, de aceea, să ne distanţăm de cei car
„carenţa valorii de întrebuinţare” a acelor ştiinţe. Într-adevăr, ast
secolului al XVI-lea,

> ...departe de a fi o ştiinţă în declin, se bucura de o considera
> trebuie să fi fost mult superioară valorii sale reale de întreb
> Totuşi, numai a posteriori se poate controla acest lucru ; pentru o
> Renaşterii valoarea relativă de întrebuinţare a astrologiei nu e
> mică decît cea pe care noi o atribuim astăzi teoriei radioactivit
> celei a relativităţii. (...) Dintre ştiinţele Renaşterii, alchimia e
> care a înregistrat eşecurile cele mai constante. În pofida acestu
> deoarece avea un rol important în obţinerea remediilor iatrochim
> chiar a celor utilizate de medicina astrologică, ar fi imposibil s
> nege orice valoare de întrebuinţare. (...) alchimia nu avea nici un
> de a se considera ameninţată în fundamentele ei. Desigur, nu

trem de mare de şarlatani a discreditat-o, însă practicile alchimice ale lui Newton ne demonstrează că ea nu încetase de a suscita interesul celor mai luminate spirite ale secolului al XVII-lea. Unii dintre istoricii ştiinţelor se mai întreabă şi astăzi de ce oare, dacă alchimia constituia preocuparea fundamentală a lui Newton, acesta a publicat tot felul de lucruri, cu excepţia materialelor privitoare la experienţele sale alchimice. Răspunsul este atît de simplu, încît ne miră că este atît de sistematic evitat sau deformat : Newton trăia într-o vreme caracterizată, pe plan politic, de triumful puritanismului care, trebuie să ne amintim, detesta ştiinţele oculte... Astfel încît, Newton nu şi-a făcut publice experienţele de alchimie deoarece avea capul pe umeri şi prefera să şi-l păstreze.

În concluzie, pentru Culianu *„Este absolut evident că ştiinţele* *aşterii, oricare ar fi fost valoarea lor* reală *de întrebuinţare, nu erau* *ce lipsite de o valoare* relativă *de întrebuinţare"*[11]. Învăţatul român liniază încă o dată energia presiunilor ideologice care, în cazul temelor religioase, pliază cu forţa ideile dominante, obiceiurile şi ţa socială a marilor mase.

Confruntîndu-se ideile care aparţin celor două sisteme socio-culture, pe de o parte cel magic şi pe de alta cel ştiinţific modern, pot fi ntificate procesele care unesc în perspectivă istorică ideile. Se între-de o mutaţie a dimensiunii imaginare, reflectată în două viziuni asupra mii cu siguranţă incomprehensibile dacă este adoptat criteriul istoric unui progres linear al omenirii (care, pentru Culianu, e o prejude-tă). Această nouă perspectivă hermeneutică ne îngăduie să stabilim re sînt conexiunile dinamice dintre idei ; într-adevăr, „în unitatea ihică a vieţii, în istorie, în sistemele de cultură şi în organizaţii" – ţine Wilhelm Dilthey[12] –, „totul e conceput în constantă schimbare...". eile depozitate în memoria culturală se dezvoltă într-o istorie proprie, ată atît de întrebuinţarea cît şi de uitarea lor, gata să se reactualizeze, apărînd în forme noi, de cele mai multe ori de nerecunoscut.

> Magia – scrie Culianu – are în comun cu tehnologia modernă pretenţia de a parveni, prin alte mijloace, la aceleaşi rezultate : comunicare la distanţă, transporturi rapide, călătorii interplanetare fac parte dintre isprăvile normale ale magului[13].

Baza de propulsie a gîndirii ştiinţifice şi tehnologice ar putea fi conţinută, măcar în parte, în imaginaţia şi în credinţele cutezătoare ale gîndirii magice. Culianu nu intenţionează să afirme prin asta că metoda

magiei are ceva în comun cu cea a ştiinţelor naturale mo
imagina drept posibil un lucru precedă inevitabil punerea sa
constituie o premisă lipsită de echivoc:

> S-au înşelat istoricii – scrie Culianu – întemeind dispariţia
> apariţia „ştiinţei cantitative": aceasta nu a făcut altceva de
> substituie unei componente a celei dintîi, continuîndu-i în rea
> şi obiectivele prin mijloacele tehnologiei. Electricitatea, m
> rapide de transport, radioul şi televiziunea, avionul şi compu
> constituit realizări ale promisiunilor pe care magia le formulase
> care intrau în arsenalul procedeelor supranaturale ale magulu
> pildă a produce lumină, a comunica cu regiuni îndepărtate ale sp
> a zbura prin aer şi a dispune de o memorie infailibilă. Tehnolo
> poate spune, este o magie democrată, care îngăduie tuturor să
> cieze de facultăţile extraordinare cu care se lăuda magul[14].

Cine sînt atunci moştenitorii direcţi ai magiei renascentiste?
tehnica modernă a exploatat visurile magului, există în schimb alt
în care magia este nebănuit de activă şi de operantă, iar acest lu
petrece în domeniul ştiinţelor psihologice şi sociale. Operaţiunea m
se desfăşoară aici dincolo de pragul conştiinţei, iar în aceasta îi r
forţa însăşi. Conform ştiinţei din Renaştere, fenomenele magic
strîns legate de cele erotice. Aceste legături stau, în sens larg şi s
şi la baza raporturilor dintre indivizi, dat fiind că raporturile i
subiective sînt reglementate în mod inconştient de procesele ma
Observarea acestor raporturi, dinamica lor şi înţelegerea acestui m
nism complex poate fi de cea mai mare utilitate şi ar trebui util
efectiv. De mulţi ani relaţiile intersubiective sînt supuse unei obser
atente de către psihologia generală şi de către ştiinţele care se ocup
formarea individului. Precursoarea acestei ştiinţe ar fi după cît se p
în opinia lui Culianu, magia erotică a lui Giordano Bruno, cel
tragic şi mai bizar dintre învăţaţii Renaşterii tîrzii care mai cunoşt
încă magia astrologică de provenienţă arabo-hispanică. Fără să
conştientă de acest lucru, o societate ar lua forma pe care doreşte să i
imprime manipulatorul brunian:

> Sociologia, psihologia şi psihosociologia aplicate – scrie Culianu –
> în măsura în care au totdeauna o parte operaţională, sînt în ziua de astă
> moştenitoarele directe ale magiei renascentiste. Ce se putea spera oar

să se obţină prin cunoaşterea relaţiilor intersubiective? O societate omogenă, sănătoasă ideologic şi guvernabilă. Manipulatorul total al lui Bruno îşi asumă sarcina de a furniza subiecţilor o instrucţie şi o religie convenabile.

Apoi, citîndu-l pe Bruno, urmează:

„Este necesar, mai cu seamă, să avem cea mai mare grijă în privinţa locului şi felului cum este educat cineva, în privinţa studiilor pe care le-a urmat: ce fel de pedagogie, ce religie, ce cult, pe baza căror cărţi şi a căror autori. Căci toate acestea generează de la sine, iar nu *prin accident*, toate calităţile supuşilor (...)" (*Theses de Magia*, LII). Controlul şi selecţia sînt aşadar stîlpii de susţinere ai ordinii[15].

3. Filtrul hermeneutic

În trecerea de la un sistem de idei la altul, ideile se reconfigurează plecînd de la precedenta *forma mentis*, sînt alese şi readaptate de aceasta pentru o nouă sistematizare, fie ea religioasă, politică, socială etc. În *Eros şi magie în Renaştere* Culianu ne spune că istoricul ideilor nu trebuie să se mulţumească a descrie conţinuturile ideologice ale unei epoci date; lui i se cere să zărească şi un aspect subtil, a cărui observare pune în lumină *voinţa selectivă* – latura obscură ce s-ar afla la baza proiectului coordonator al gîndirii unei epoci.

> Originalitatea unei epoci – scrie Culianu – nu se măsoară după conţinutul sistemelor sale ideologice, ci mai degrabă după „voinţa selectivă", adică după grila de interpretare pe care ea o interpune între un conţinut preexistent şi rezultatul modern al acestuia[16].

Grila interpretativă funcţionează ca filtru hermeneutic, iar orice mesaj care trece prin ea nu rămîne inalterat, ci produce „două efecte de ordin semantic":

> ...primul, tinzînd către organizarea însăşi a structurii culturale a epocii şi situîndu-se în afara ei, se defineşte ca un mecanism în egală măsură complex şi subtil de valorizare ori, dimpotrivă, de refulare a anumitor conţinuturi ideologice; al doilea, care acţionează chiar în interiorul structurii culturale respective, se defineşte ca o distorsiune

sistematică, sau de-a dreptul o inversiune de ordin semantic trecute prin grila interpetativă a unei epoci[17].

Prima operaţie este selecţia pe care o face orice epocă din m ideologice care derivă din alte sisteme culturale, acestea s organizarea structurii culturale a vremii, cea de a doua, a cărei are loc chiar în interiorul structurii respective, se referă la materialului ales. Sarcina istoricului ideilor, mai mult chiar, „*aspiraţie*" a acestuia, va fi cea de a întrevedea „voinţa selectivă" *hermeneutic* al unei perioade date, şi de a-i evalua în consecinţă internă, respectiv *voinţa de distorsiune.* În opinia lui Culianu, lucru care contează realmente, întrucît determină originalitat moment cultural dat, este *sistemul interpretativ* al acestuia. În v conţinuturile unei ideologii pot fi descrise, sistemul interpret dovedeşte alunecos, el este descris ca fiind o

> ...prezenţă tacită, ca să nu spunem ocultă, dar totodată obie inexorabilă; el se arată din cînd în cînd în toată complexitat pentru a se sustrage imediat apoi privirii cercetătorului care, p putea practica istoria ideilor, e chemat *să vadă* nu numai ceea înfăţişează de la sine, respectiv *ideile* înseşi, ci tocmai ceea ce arată, firele secrete care unesc ideile cu voinţa invizibilă a tim regizorul lor[18].

Conceptele de inversiune semantică şi de voinţă deformantă acţio în sistemul de valori al unei epoci date şi pot avea puterea de a t forma într-un mod radical felul de a gîndi al unui anumit grup so

După cum am menţionat deja, Reforma din secolul al XVI-le decurgînd din ea, accentuarea puritanismului, atît în sînul Bis protestante, cît şi al celei catolice, reprezintă pentru Culianu unul di factorii hotărîtori în apariţia ştiinţei moderne. Schimbarea ideolo produsă afectează gîndirea magică în asemenea măsură încît nu exclusă, de către Culianu, existenţa unui cerc hermeneutic care împiedică să precizăm dacă „sfîrşitul magiei a produs Reforma Reforma a produs sfîrşitul magiei"[19]; în orice caz, trebuie ţinut sea de faptul că cele două evenimente sînt strîns legate între ele. Facto Reformă include examinarea raţiunilor ideologice ale acestei mişcări, cărei presiune acţionează asupra sistemului de valori curente modi cîndu-le, introducînd o treptată configurare de noi valori, mai confor

instanţele religioase şi politice ale timpului. Valorile care erau anterior le digerate de societatea vremii sînt acum depreciate de către noul rent de idei, iar alchimia, astrologia[20], magia[21] sînt respinse şi elinate. Acestui factor Culianu îi mai alătură încă unul, care începe să ară în Anglia puritană a secolului al XVII-lea : o schimbare în cadrul intereselor vocaţionale"[22], orientate către ştiinţă şi tehnică. Raportul estora cu interesele de ordin militar nu trebuie subapreciat. În sinteză, ctorii examinaţi de Culianu pun în lumină că „bazele tehnologice ale cietăţii noastre par a fi fost puse de două activităţi umane ale căror porturi cu ştiinţele ar fi fost greu de bănuit : religia şi războiul"[23]. În rtea sa *Religie şi putere* (1981), Culianu susţinuse valabilitatea de nd a afirmaţiilor lui Max Weber, căruia îi revine meritul

> ...de a fi înţeles că modificările ideologice le preced şi le provoacă pe cele economice... Pentru ca sistemul economic numit capitalism să se poată ivi, a fost necesară o înclinaţie a individului spre economisire care să îngăduie acumularea de capital. Această înclinaţie nu este desigur una „naturală", fiindcă atunci „capitalismul" s-ar preface într-o constantă a istoriei. Dimpotrivă, pentru ca individul să renunţe la bunurile pămînteşti şi să acumuleze o valoare, la urma urmei abstractă, numită bani, era nevoie de un puternic impuls ideologic care să justifice o atare atitudine. Acesta nu putea fi, cu siguranţă, impulsul ascetic medieval, deoarece omul Evului Mediu creştin era mai degrabă înclinat să nu observe lipsa mijloacelor materiale, în vreme ce abundenţa acestora îl obliga, măcar în teorie, dar foarte des şi în practică, să îndeplinească fapte de caritate. Dar iată apărînd, o dată cu puritanismul, o formă complet nouă de ascetism, un ascetism intra-mundan care nu numai că îngăduie acumularea de bogăţii, ci interzice formal şi să se beneficieze de ele, şi să fie împărţite celor mai nevoiaşi[24].

În eseul *Religia ca sistem,* Culianu sugerează că nu doar religia, ci chiar existenţa noastră însăşi pot fi traduse în termenii unui sistem, iar reprezentarea pe care ne-o propune se inspiră din teoria fractalilor, a căror fiecare ramificaţie e infinită, şi urmează o anumită regulă.

> Viaţa mea - scrie Culianu - e un sistem de fractali extrem de complex, un sistem care evoluează simultan pe mai multe dimensiuni[25]

Ceea ce înseamnă că, în fond, noi nu putem surprinde decît o minimă parte a sistemului.

Dar în ce fel e oare posibil să fie traduse în practică – sc departe – rezultatele acestei constatări destul de vagi, din care că religia (şi tot restul) sînt sisteme? În realitate – vine răspu e o descoperire recentă, dar ceea ce implică ea în primul rîn că datele religiei sînt sincronice şi că distribuţia lor diacron operaţie ale cărei cauze nu e nevoie să le analizăm; sau, dacă dem o asemenea analiză, va trebui să ne raportăm continuu la d mereu noi de fractali de o complexitate infinită. Din această pe religia nu posedă o „istorie", iar istoria dintr-un anumit mom e definită de o „religie", ci doar de vreun fragment incomple religii. Fiindcă o religie este înainte de toate un sistem de o com infinită, iar apoi acea parte din sistemul respectiv care a fost sele în decursul istoriei acestuia[26].

3. Noţiunea de program mental

În ultimele sale scrieri Culianu accentuează caracterul cog cercetărilor sale şi, dacă în calitate de „istoric cognitiv" el ridică chestiuni inerente funcţionării minţii omeneşti, în calitate de ist religiilor îşi îndeaptă atenţia spre ceea ce el defineşte drept „pr mental". „Religiile – susţine Culianu – sînt programe mentale de din impactul cu un număr nelimitat de factori, interni şi externi, minţii omeneşti; (...) ca să vorbim limpede, acesta este un *joc* avînd o miză de ordin individual şi colectiv foarte ridicată: existenţei umane şi viitorul omenirii". Mai adaugă, de asemenea, „În calitate de oameni nu ne punem întrebări asupra mesajului religii, dar în calitate de oameni de ştiinţă ne punem întrebări a programului acesteia"[27]

Cercetarea pe care o efectuase în legătură cu *Gnozele dualiste* *Occidentului*[28] evidenţiase un punct cheie care implica raportu dependenţă între diversele formulări dualiste ale sistemelor gnostic accepţia de care se serveşte Culianu, dualismul, în calitate de categ istorico-religioasă, se bazează pe „opoziţia între două principii": această formulare „opoziţie" indică *antagonism*, iar „principiu" trim la *originea* unei entităţi. În cadrul sistemelor gnostice, dualismul pre pune „prezenţa a două entităţi separate, fiecare din ele aflîndu-se originea unei creaţii proprii"[29] Ugo Bianchi, maestrul şi iniţiatorul Culianu în studiile asupra gnosticismului la Universitatea Catol

ilano, adusese importante contribuţii la cercetările privind istoria mului, printre acestea numărîndu-se şi descoperirea că „nume- mituri prezente în «marile religii» au aspect şi origine dualiste" parînd diverse mitologii din diverse zone, Ugo Bianchi relevase elisme specifice, respectiv versiuni diferite ale aceloraşi mituri, la popoarele care nu cunosc scrisul. Un asemenea rezultat, reflecta nu, pe lîngă faptul că pune problema genezei independente a acestor tiri, ridică şi importante semne de întrebare chiar în privinţa isto- religiilor. Şi Lévi-Strauss propusese – aminteşte Culianu – ipoteza mecanism fundamental care stă la baza gîndirii umane, adică pro- rea de naraţiuni similare în contextele culturale cele mai disparate. cetarea dualismelor occidentale îl punea pe Culianu în faţa unor noi pective asupra originii şi interpretării acestei categorii. Îi servea t ghid textul intitulat *Remarques sur le dualisme religieux,* un eseu l Mircea Eliade în care dualismul era pus în relaţie cu sistemele de ificare binară.

Miturile sistemelor gnostice puneau în lumină o *structură* fundamen- dualist, în care două principii, cel al lucrurilor bune şi cel al rurilor rele, se contrapuneau. La rîndul lor, clasificările de tip binar ră un instrument util pentru ierarhizarea fenomenelor care se prezintă mod imediat ca duale. Această constatare îl împingea pe Culianu să ceteze posibila reacţie între dualismul fenomenului religios în dome- l care îl interesa şi structura bicamerală a creierului uman, evidenţiată cele două emisfere ale sale[30]. În decursul evoluţiei sale, creierul ome- c a cunoscut un proces specific de diferenţiere funcţională între cele uă emisfere. S-a confirmat, de pildă, că emisfera stîngă e specializată funcţiuni lingvistice[31]. Examinată în lumina acestor consideraţii erdisciplinare, în virtutea dovezilor care au ieşit la lumină în structura ndirii mitice şi în raporturile de dependenţă dintre formulările dualiste n sistemele gnostice, problema dualismului sfîrşea prin a se impune u numai şi nu atît ca problemă istorică, ci cognitivă. Culianu se ferea la acest lucru, într-un articol apărut în 1989 în revista *Panorama*, a la o descoperire neaşteptată.

I.P. Culianu intuia că la baza miturilor gnostice poate fi recunoscut n „sistem ideologic" grefat în mintea oamenilor: o „regulă de gene- re", simplă de altfel, ar combina secvenţele logice în interiorul istemului, producînd toate variantele. Una din variantele sistemului ste aleasă de grupul uman pe baza unor raţiuni economice şi sociale, dar „în general se poate spune că un sistem de idei (...) este în mod

fundamental grefat în minţile omeneşti şi deci se derulează în î
asemeni programului unui computer care execută apoi cu t
lucruri pe ecran"[32].

Cît despre aşa-zisa „regulă simplă de generare", Culianu n
furnizat alte explicaţii : rămîn doar interesante puncte de pleca
să se întrevadă direcţia pe care ar fi putut-o lua cercetarea. Dar
sonda regulile logicii combinatorii, ale artei care porneşte din
esoterică a lui Raymundus Lullus şi a lui Giordano Bruno, în a
narativă – care este cealaltă latură orbitoare a unui sistem co
fieri. Acest sondaj în adîncurile genului narativ era actuat în ul
povestire, cu titlul *Limba creaţiei*[33]. Iar aici tema crucială a pr
mentale de „programe" se dezvoltă în cea a căutării unei limbi
sale. Este vorba de o chestiune filozofică ce a atras mulţi scrii
trecut, în legătură cu Cabala, cu scrierea hieroglifică, cu presu
legate de un alfabet „divin" care ar transcrie pe ascuns proc
creaţie a realităţii. Aici Culianu demonstrează că se îndreptase
hermeneutică centrată pe tema „limbajului creaţiei". În mod s
zător, excavarea diverselor variante combinatorii arăta că era înd
în direcţia cercetării limbilor artificiale moderne şi a evoluţiil
nitive implicite în tehnologiile digitale.

Apare deci un nou tip de abordare a studiului civilizaţiil
conexiunilor dinamice ale ideilor : faptul că ideile se repropun în
mutante şi în strînsă relaţie cu schimbările realităţii materiale
conştiinţei colective.

Printre multele probleme rămase deschise în gîndirea învă
român se numără şi aceea indescifrabilă a raportului dintre imutab
(a programelor implantate în creier ca nişte cipuri mentale) şi m
biologică şi istorică : o enigmă cu care imaginaţia fără frîu a lu
Culianu cochetase pe furiş.

Traducere din italiană de Corina P

Note

1. Conducător ştiinţific : prof. Grazia Marchianò, Universitatea din Siena-A
Italia, 1999. Vezi recenzia din *România literară*, Bucureşti, februarie
2. *Éros et Magie à la Renaissance. 1484*, Flammarion, Paris, 1984 (tra
Eros e magia nel Rinascimento. La congiunzione astrologica del 14
Saggiatore, Milano, 1987).

Ibid., p. 8.

Ibid., p. 265.

Ibid., p. 8.

Ibid., p. 9.

Anumiţi exponenţi ai istorismului german, a cărui cea mai reprezentativă figură este Wilhelm Dilthey (1833-1911), au accentuat relativismul implicit al celui din urmă : ei sînt Georg Simmel (1858-1919) şi Oswald Spengler (1880-1936). „După Spengler, urmat apoi de A.J. Toynbee, civilizaţiile sînt destinate să se nască, să crească şi să piară închise mereu în ele însele : nici un adevăr şi nici o valoare nu pot supravieţui civilizaţiei căreia îi aparţin" (*Enciclopedia Garzanti di Filosofia*, 1994, p. 1110).

Biologul francez (1910-1976) distins cu premiul Nobel pentru medicină în 1965, pionier al geneticii moleculare.

Eros e magia nel Rinascimento, ed. cit., p. 270.

Ibid., p. 270.

Ibid., p. 266 şi urm.

Wilhelm Dilthey, *Critica raţiunii istorice*, Einaudi, Torino, 1954, p. 365.

Ibid., p. 7.

4. *Ibid.*, p. 163 şi urm.

5. *Ibid.*, p. 164.

6. *Ibid.*, p. 26.

7. *Ibidem.*

8. *Ibidem.*

9. În nota care însoţeşte acest pasaj autorul subliniază că „ipoteza circularităţii a fost formulată din exces de precauţie. În realitate, la apariţia Reformei magia era dominantă. Reforma e cea care a pus capăt magiei şi nu viceversa". Ioan P. Couliano, „Alcune riflessioni sulla magia e la sua fine", în vol. coordonat de Grazia Marchianò *La religione della Terra*, Red, Como, 1991, p. 182.

0. „Orice fenomen magic devine ilicit şi astrologia este lovită de interdicţie definitivă în 1586". *Ibid.*, p. 183.

1. Care, potrivit lui Culianu, la sfîrşitul secolului al XVII-lea dispăruse practic.

2. „Sociologia ne-a indicat de multă vreme apariţia unei «schimbări în interesele vocaţionale»", în *Eros e magia nel Rinascimento, ed. cit.*, p. 10.

3. *Ibid.*, p.10.

4. Ioan Petru Culianu, „Religione e accrescimento del potere" în vol. *Religione e potere*, Marietti, Torino 1981, pp. 230-231.

5. În vol. *Religioni. Enciclopedia Tematica Aperta*, Jaca Book, Milano, 1992, p. 133.

6. Această perspectivă, aminteşte Culianu, nu este nouă, iar ereziologii creştini şi doxologii arabi ştiau bine că „orice erezie este varianta unei alte erezii şi că diversele doctrine coincid în baza unor reguli întrucîtva evidente". *Ibid.*, p. 134.

27. „A che cosa serve la religione?", în *Leggere*, nr. 32, iunie 1 G. Marchianò, „Le aure di un tempo concluso", în *La relig* *Terra*, *ed. cit.*, p. 22 şi urm.
28. *Les Gnoses dualistes d'Occident*, Payot, Paris 1987-1989 (trad. *dei dualismi occidentali*, Jaca Book, Milano, 1989). Teză de *d'État* susţinută la Sorbona, cu prof. M. Meslin, în 1987.
29. *Ibid.*, p. 26.
30. Culianu recurge, între altele, la cercetările de neurofiziologie ale l premiului Nobel Roger Sperry. De asemenea, la cercetările asup bicamerale" ale lui Julian Jaynes, *Il crollo della mente bicameral* *gine dela coscienza*, Adelphi, Milano, 1984. În ceea ce priveşte sistemelor de clasificare simbolică binară, se adresează cercet R. Needham, autor al lucrării *Symbolic Classification*, Goodye Monica (Cal.) 1979 şi coordonator al vol. *Right and Left. Essays* *Symbolic Classification*, University of Chicago Press, 1973.
31. R.W. Sperry, *I due cervelli : neuropsicologia dei processi cognitiv* *di* F. Denes e C. Umiltà), Il Mulino, Bologna, 1968.
32. *Panorama*, aprilie 1989, în E. Zolla, *Ioan Petru Culianu 195* Tallone, 1994.
33. I.P. Couliano şi H.S. Wiesner, „On the Language of Creation", în *Exquisite Corpse* (aprilie 1991).

Erezie şi metodă în studiile religioase: definiţia religiei în scrierile lui Ioan Petru Culianu[1]

Eduard Iricinschi

Începutul fiecărei cărţi adăposteşte un teritoriu textual situat undeva ntre obiectivitatea savantului şi intimitatea laboratorului său de cerce-are, un spaţiu personal unde autorul îşi achită datoriile academice pe are le-a adunat faţă de colegii şi profesorii săi, descoperă cu o oarecare tîrziere prezenţa familiei în jurul absenţei sale studioase şi recunoaşte u umilinţă perfectibilitatea umană a travaliului său. Introducere, pre-aţă, cuvînt înainte şi prolog, toate acestea nu trădează altceva decît rimele momente de relaxare după ce lucrul la *opus magnum* a luat rşit, primele clipe în care autorul noului manuscris se întoarce ostenit tre lume cu o sumă de definiţii şi delimitări.

Ecouri ale vocii lui Ioan Petru Culianu încă mai răzbat din primele agini ale cărţilor sale. În doar cîteva rînduri, vorbind despre stagiile muncii sale academice, autorul aduce mărturie despre sine însuşi şi xplică pe larg felul în care truda-i academică a fost receptată şi înţeleasă e către propriii săi colegi. Nu rareori, căldura şi delicateţea acestor prime înduri reuşeşte să compenseze, prin simpla invocare a prezenţei ori a umbrelor celor care l-au încurajat ori criticat pe Culianu, inevitabila ariditate şi complexitate a istoriilor şi teoriilor prezentate în cărţile sale. Astfel, în aceste pagini, ce nu se doresc întotdeauna confesive, se poate desluşi radiografia comerţului purtat de Ioan Petru Culianu nu doar cu magiştrii săi, ale căror teorii le-a utilizat, criticat şi modernizat, ci şi cu cele mai avansate teorii ale epocii sale (structuralism, ştiinţe cognitive, fizică), pe care le-a folosit cu succes în studiile sale despre religie.

În plus, după cum sper că voi arăta, scrierile despre Eliade locul privilegiat în care Culianu a ales să vorbească despre sale angoase metodologice. Între 1977 şi 1990, Culianu într-o neîntreruptă căutare a unei perspective riguroase abandoneze mult prea generoasa abordare eliadiană, ci să inc instrumente teoretice ale antropologiei, psihologiei, biologi şlefuite în afara discursului teologic, atît de caracteristic fenomenologice în studiul religiei. Metaforic vorbind, se po că, în cele două decenii de studiu al religiilor, Culianu a studi tablou academic pictat de Eliade, căutînd neîncetat să modifi trivă opera lui Eliade de întemeiere a unui discurs academic, cumva arhaică, cît şi percepţia critică exterioară asupra p eliadian al disciplinei.

Ordalia „răsadului de fantasme"

În introducerea la *Eros şi magie în Renaştere. 1484*, Ioan Petru C îşi prezintă propria lucrare ca pe „un răsad de fantasme men culegător necunoscut"[2] care va decide de unul singur cum să fol posibilitatea de a înţelege epoci de mult pierdute în trecut. Im cititorului deghizat în culegător poate sugera, de asemenea, c Petru Culianu şi-a compus revoluţionara lucrare ca pe un mesaj în menit să dovedească generaţiilor viitoare posibilitatea unei lecturi native a dinamicii civilizaţiilor. Astfel, se poate observa că ver englezească a lucrării *Eros şi magie...* înfăţişează imaginea futuri propusă de un tînăr coleg arheolog[3] şi adoptată pe loc de Culianu, a prezumtiv Chicago redus la ruine. Pentru a duce ipoteza lui Culia un pas mai departe, putem presupune că savanţii şi arheologii viito vor fi mai mult decît fericiţi să descopere în rămăşiţele actualei civil o „sticlă" etichetată „Eros şi magie în Renaştere", care să le pe testarea unor noi ipoteze despre dispariţia unei întregi societăţi. U dintre mesajele încriptate în această carte pare să fi avut menirea manipula fantasmele oricărui viitor culegător/cititor care va ce apariţia ştiinţei cantitative pe scena istoriei.

În versiunea americană a cărţii sale despre magie în Renaştere, Io Petru Culianu nu pomeneşte nimic despre ordalia răsadului de fantas în răspăr faţă de lumea academică[4]. Cu toate acestea, în ediţia franc

...ată cu patru ani înaintea celei americane, Culianu nu uită să ... atenţia asupra laboratorului său care, pe lîngă cele două versiuni ...rţii *Eros şi magie în Renaştere. 1484*[5], a dus la publicarea altor ... volume şi a peste o sută de articole. Chiar dacă unele dintre aceste ...ri tratau în mod deschis despre Renaştere, ele nu au fost incluse în ...nta finală a cărţii sale despre magie[6].

...ntre 1978 şi 1991, într-o perioadă scurtă de timp, Ioan Petru Culianu ...ris peste zece cărţi academice în italiană, franceză şi engleză[7]. Cu ...pţia ultimilor trei sau patru ani, în tot acest răstimp modelul cultural ...mat de Culianu a fost Mircea Eliade, mentorul şi maestrul său aca...ic. Potrivit mărturiei personale a lui Matei Călinescu, „...în toamna ...8, cînd ne vedeam des la Chicago, Culianu se delimita, nu neapărat ...licit şi nici dramatic, de Eliade. Procesul acesta începuse de o bucată vreme şi avea să continue"[8]. Deschid o paranteză. Publicarea cores...denţei dintre cei doi profesori ar putea ilumina proiecţiile făcute de ...rul Culianu asupra mai vîrstnicului Eliade, în perioada de debut a ...stei relaţii, proiecţii vizibile în asimilarea lui Eliade de către Culianu ... un şaman care urma să-l „iniţieze" în arcanele religiilor, la Paris, în ...74 (*cf.* Anton, p. 133)[9] Această perspectivă ar permite o analiză a ...părţirii lui Culianu de Eliade ca fiind produsă nu doar de refuzul net ...lui Eliade de a-şi lăsa discipolul să pătrundă, cu instrumentele oricărui ...toric onest, în labirintul trecutului său legionar (ipoteza de lucru a lui ...atei Călinescu), ci şi de abandonarea, de către Culianu, a perspectivei ...etodologice eliadiene.

Plănuind să scrie o carte de dialoguri cu Mircea Eliade, Ioan P. ...ulianu a pregătit un studiu introductiv în limba franceză, „Mircea ...liade necunoscutul", al cărui principal rol era de a prezenta cititorului ...ccidental subtilele amănunte ale istoriei României interbelice. În ulti...ul capitol al acestui studiu, scris pe un ton mai degrabă confesiv, Ioan ...etru Culianu mărturiseşte : „...cea mai mare dovadă de decădere istorică ... pentru mine faptul că în zece ani n-am publicat decît şapte cărţi (...) ...i o sută bună de articole, note, etc.", şi nu ezită a se compara cu Mircea ...liade, care la aceeaşi vîrstă deja „publicase vreo douăsprezece volume ...i cel puţin cinci sute de articole"[10]. Dincolo de o fascinaţie oarecum ...dolescentină faţă de obsesia eliadiană a unei opere academice semnifi...ative din punct de vedere cantitativ, se poate lesne descifra în mărturia ...ui Culianu practica unei serioase discipline intelectuale inspirate, par...al, de figura lui Eliade, disciplină ce i-a permis mai tînărului cercetător

să-şi scrie opera. Totodată, cercetarea necesară acestor vo realizată în ceea ce ar putea fi numit „laboratorul academic Petru Culianu".

Distribuţia tematică a cercetării lui Culianu

Gabriela Gavril a sugerat, într-unul dintre articolele dedic literare timpurii a lui Culianu, posibilitatea de a interpreta teoretică prin filtrul hermeneutic al primelor proze scurte, pu Culianu în revistele *Cronica* şi *Luceafărul*, între 1967 şi 19 ximativ doi ani înaintea apariţiei oricărui articol ştiinţific[11]. Gavril găseşte că prozele scurte timpurii prezintă nu doar „o cr incredibilă, încă de la 16-17 ani, a unei structuri personale „prezenţa unor nuclee de gîndire ce vor fi dezvoltate mai apoi î ştiinţifică" ; mai presus de toate, aceste proze scurte sînt semn pentru „unitatea de gîndire a textelor lui Ioan Petru Culianu"[12].

Astfel, preluînd şi lărgind ipoteza Gabrielei Gavril, se poate pune că opera ştiinţifică a lui Ioan Petru Culianu, scrisă între 1 1991, reprezintă o continuă rafinare a instrumentelor sale teore lucru, avînd ca scop cercetarea, într-un registru tot mai sofisticat mai puţin de cinci subiecte : „Mircea Eliade", „religie şi pu „magie în Renaştere", „extaze în Antichitatea tîrzie şi Evul Med „gnosticism". Considerate drept cinci catene tematice cu mărge sticlă aproape similare rînduite pe acelaşi şir, aceste subiecte p interpretate dintr-o perspectivă cronologică. Vreme de aproape decenii, cele cinci catene tematice au acoperit o perioadă de labo fiind dezvoltate prin utilizarea mai multor metode de cercetare, din raţiuni epistemologice[13]. Principalul scop al acestui articol est a identifica importanţa acordată de autor acestei etape formative.

În opera lui Culianu se întîlnesc teme recurente şi migraţii subiectelor abordate între cele cinci catene tematice ; de asemenea, poate observa că savantul de la Chicago a importat în scrierile-i tî argumente şi idei folosite în cîteva dintre articolele sale timpurii, ori uneori pur şi simplu se mulţumeşte cu o trimitere la rezultatele teoreti obţinute în anii pe cît de tensionaţi pe atît de fecunzi din Italia Principala caracteristică a catenelor tematice stă în aceea că Ioan Pet

u şi-a schimbat metodele de cercetare a celor cinci subiecte de o ră aproape sincronică. De exemplu, înăuntrul catenei tematice a iei renascentiste", Culianu foloseşte o metodologie a cutiei cu mente (noţiune avansată de Wittgenstein, folosită de Thomas Kuhn chel Foucault, şi importată în domeniul studiilor religioase de alista Wendy Doniger[15]), pentru a oferi deopotrivă un nou cadru cetare a „procesului de civilizare" complet în răspăr cu teoriile eud şi Norbert Elias, precum şi o *nouă* interpretare a magiei[16]. giile folosite de Culianu în metodologia cutiei cu instrumente apar ar în prima variantă a cărţii *Eros şi magie în Renaştere* (intitulată *ri serio*, lucrarea aceasta e încă inedită, cu excepţia cîtorva capitole icate în 1994), ci şi în cadrul lanţului tematic „Mircea Eliade" ori l dedicat „extazelor în Antichitatea tîrzie şi Evul Mediu"
Horia-Roman Patapievici afirmă că, după 1986, opera lui Culianu a o turnură aparte, datorită descoperirii de către autor a unei *mathesis versalis*, un principiu hermeneutic unic de sorginte cognitivă[17] Prile semne ale căutării unei cît mai suple metode pentru uzul istoricului igiilor, care avea să ajungă în 1991 în vecinătatea ştiinţelor cogniţiei, t vizibile în cele paisprezece articole scrise de Ioan Petru Culianu ntru *The Encyclopedia of Religion*, apărută în 1986 sub coordonarea Mircea Eliade. De exemplu, articolul „Ascension" rezumă deopotrivă polemica purtată de Culianu împotriva şcolii germane de istoria igiilor în volumul *Psihanodia*[18], precum şi rezultatele cercetării sale n *Experienţe ale extazului*. În final, Culianu deplînge sărăcia teoretică cercetărilor de pînă la acea oră, care tindeau să explice bogăţia nomenelor religioase ale ascensiunii sufletului ca fiind derivată dintr-o uză comună, fie că aceasta e circumscrisă unei zone geografice precise ran, Grecia, Siberia, Palestina), ori că e tratată dintr-o perspectivă ihologic atemporală. Acuzînd această sărăcie teoretică, Culianu îndrăzeşte să anunţe zorii unei noi episteme în studiul religiei, care ar refuta speculaţiile trecutului în favoarea unei abordări istorice detaliate şi însoţite de o permanentă perspectivă comparatistă: „Mare parte din sarcina cercetării contemporane se orientează în mod necesar către o reexaminare critică şi, într-adevăr, către o respingere a vechilor teorii. În loc să se purceadă la căutarea originilor, e necesar mai degrabă să se pună laolaltă un corpus cît mai cuprinzător cu putinţă de mărturii adunate din felurite tradiţii, cu scopul de a se demonstra interferenţele,

influenţele şi contactele interculturale dintre acestea. În a respectul faţă de specificitatea faptului religios nu trebuie sa capacitatea cercetătorului de a recunoaşte categorii, modele universale"[19] Cele paisprezece articole din *Enciclopedia re* zintă o *summa* a realizărilor academice ale lui Ioan Petru pînă în 1986, rezumă poziţiile sale în aproape toate cele c tematice menţionate mai sus (deşi nu tratează în mod des Mircea Eliade în articolele acestea, Culianu respectă în mai t rea perspectivei fenomenologice avansate şi apărate de maes arată că autorul lor era pe cale de a se impune cu o voce d peisajul academic american[20].

În interviul luat de Ted Anton lui Michel Meslin (fost cond doctorat la Sorbona al lui Ioan Petru Culianu), istoricul fr istoria religiilor pare a nutri o vie admiraţie pentru maniera pedică în care Culianu stăpînea datele istorice ale ascensiunii sufletului în Antichitatea tîrzie şi Evul Mediu, însă îşi exprima o faţă de ceea ce el numeşte lipsa de metodă în analiza miturilor întreprinsă de Culianu. Potrivit lui Meslin, acesta din urmă „fi dea în mod deliberat ceea ce gîndea, fie manevra uneori fără co metodele de cercetare. «O vreme părea că doar adună note... i aidoma unui computer, apăsa pe un buton şi se clarifica to Dincolo de încrederea demnă de admirat a profesorului Me puterile explicative miraculoase ale computerelor, se poate pre că nedumerirea sa referitoare la varianta franceză a *Gnozelor d ale Occidentului* ar fi fost cauzată de discrepanţa evidentă între m folosite de Culianu pentru culegerea şi analiza datelor istorice n abordării diacronice a dualismelor vestice (capitolele II şi IV pîn şi metoda folosită pentru interpretarea sincronică a lor (capitolu Discrepanţa cu pricina este un rezultat natural al folosirii metodo cutiei cu instrumente în mod variat, de-a lungul unei cercetări a g cismului care a debutat în 1973, în Italia, şi a continuat vreme de 1 pînă în 1988.

În lunile martie şi aprilie ale anului 1991, gîndirea lui Culia înregistrat o nouă turnură. O dată ce decisese că ştiinţele cogniţiei f oferi un răspuns satisfăcător asupra mecanismului minţii umane, Cu intenţiona să reevalueze bogăţia de date istorice cuprinsă în *Er magie în Renaştere* prin prisma noului filtru interpretativ. Drept urm Culianu a trimis Editurii Harper and Row o propunere editorială pe

cărți dedicate aceleiași perioade din istoria Europei, ale căror titluri *rea infinitului : Revoluția nominalistă, 1250-1450* și *Amintiri din Arta combinatorie a lui Ramón Llull și folosirea ei mistică*) intenția autorului de a încorpora cercetările sale de istoria religiilor un cadru teoretic de istoria ideilor. Totodată, Oxford University a primit de la Culianu un proiect incredibil : o *Enciclopedie a lei* ce ar fi cuprins un volum introductiv despre istoria subiectului scontată a apariției : 1992), precum și alte cîteva volume din clopedia propriu-zisă. Modelul evident al acestei întreprinderi era clopedia coordonată de Eliade, iar data scontată pentru apariția gii lucrări a fost stabilită în 1994.

finiția religiei la Ioan Petru Culianu

enționez să discut în acest articol introducerile la cărțile publicate de n Petru Culianu între 1977 și 1985, încercînd nu doar să descopăr ele infinitezimale accente personale în care autorul vorbește despre otivele ce l-au făcut să pornească într-o atare aventură intelectuală, ci să stabilesc existența celor cinci catene tematice („Mircea Eliade", religie și putere", „magie în Renaștere", „ascensiunea sufletului în ntichitatea tîrzie și Evul Mediu", precum și „gnozele dualiste") în poca sa de laborator. Deși unul dintre principalele scopuri ale acestui rticol este descoperirea acelor destul de rare rînduri în care Culianu vorbește în chip personal despre mersul propriei sale cercetări, analiza ce urmează va încerca să determine recursul lui Ioan Petru Culianu la o anumită definiție a religiei. Voi numi-o „definiția energetică a religiei", încercînd să o corelez cu feluritele contexte metodologice utilizate de Culianu în acea perioadă. Dintr-o perspectivă epistemologică, relația dintre definiția religiei folosită de Culianu și metodologia ce o însoțește pune în evidență existența distinctă a celor cinci catene tematice.

Mircea Eliade (martie 1977)

Cartea de debut a lui Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, publicată în 1978, în Italia, reprezintă realizarea unui proiect început de autor în 1973-1974, după cum ne înștiințează „Avertismentul" așezat la începutul

volumului[22]. Proiectul a devenit realitate după ce Ioan Petru C petrecuse patru luni cu Mircea Eliade, la Chicago, în 1975[23], şi dus la bun sfîrşit nu mai tîrziu de 19 martie 1977, data aşezată la „Avertismentului".

În paginile de debut ale monografiei sale despre Mircea Ioan Petru Culianu lasă de înţeles că, la vîrsta de 28 de ani, cu îndeajuns de bine opera maestrului şi îndrăzneşte să o prezinte citi italian. De altfel, Mircea Eliade îl recunoscuse pe Culianu drept polul său prin scrisoarea ce i-a trimis-o pe 3 mai 1977, la scu după ce a citit prima corectură a monografiei: „Mi-a plăcut, te şi îţi sînt recunoscător! (...) Mi-a plăcut, întîi şi-ntîi, pentru că, ştiam «eliadian», n-ai căzut în păcatul hagiografiei (...). Mă bucu că stăpîneşti deja toate instrumentele care îţi vor permite să «ape ilustrezi» nefericita noastră disciplină." Rîndurile următoare di soarea lui Eliade au darul de a sugera unui cititor atent deopotrivă criticilor aduse mai vîrstnicului istoric al religiilor de către partida pologică, precum şi procedeul hermeneutic prin care discipolu spera să-i ferească opera de uitarea academică. Eliade mărturise „personal, ca şi Granet şi Dumézil, n-am fost obsedat de metodolo deşi, cred, toţi trei am încercat să interpretăm sistematic docum [religioase, *adăugirea mea, E.I.*]. Acum, însă, trăind momentul Cri (cu majusculă), istoricul (fenomenologul, etc.) religiilor trebu înfrunte *the methodological challenges*"[24]. Rîndurile acestea ave constituie pentru Culianu o chemare la lărgirea sistematică a cuno ţelor de istoria religiilor şi la dobîndirea a felurite noi metode care îngădui să reinterpreteze datele istorice.

„Introducerea" monografiei *Mircea Eliade* prezintă, într-o f concentrată, temele ce aveau să fie dezvoltate în restul volumulu primul rînd, Culianu atrage atenţia asupra scrierilor româneşti tim ale lui Eliade: acestea prezintă intuiţii teoretice care aveau s dezvoltate mai tîrziu, în volume precum *Tratatul de istoria religi Şamanism...* şi *Yoga*. În al doilea rînd, Culianu adoptă o atitu critică faţă de criteriile ştiinţifice ale teoriei eliadiene, încercîn reformuleze structura fenomenologică, de origine interbelică, a ac teorii cu ajutorul epistemologiilor derivate din scrierile lui Lud Wittgenstein şi Karl R. Popper. În aceeaşi „Introducere" se p descoperi imaginea unui Ioan Petru Culianu care se prezintă drept

istoric al religiilor"[25]. Deşi pînă la mijlocul secolului XX studiul religiilor a avut de cîştigat din întîlnirea cu metode filozofice precum fenomenologia şi structuralismul, Culianu crede că a sosit timpul ca acest cîmp de cercetare să-şi deschidă porţile unor abordări ştiinţifice mult mai riguroase[26].

Culianu stabileşte temeiurile necesare unei reevaluări critice a operei lui Mircea Eliade, aplicîndu-i principiul popperian al falsificării cu scopul de a-i testa valenţele metodologice. În „Introducerea" monografiei italiene, Culianu nu consideră opera lui Eliade ca pe o *summa* definitivă, deşi o descrie drept „mult mai importantă decît orice altă operă de istorie a religiilor", jucînd astfel rolul unui discipol răzvrătit împotriva maestrului, în special cînd anunţă că este „convins şi de necesitatea unei abordări noi şi mult mai exigente, ştiinţific vorbind, decît cea eliadiană"[27].

Culianu încearcă aşadar să facă opera eliadiană cît mai accesibilă comunităţii academice occidentale, supunînd-o exigenţelor epistemologice ale *Logicii cercetării ştiinţifice* de Karl Popper. Drept urmare, Culianu dă la o parte elementele imposibil de verificat din scrierile lui Mircea Eliade, precum teoria arhetipurilor (mişcare teoretică importantă, care marchează despărţirea lui Culianu de modelul speculativ de expresie şi inspiraţie jungiană şi angajarea sa pe un teritoriu mult mai fertil al gîndirii critice). Discipolul păstrează elementele greu de falsificat din opera maestrului, precum metoda morfologică şi relevanţa „hermeneuticii totale" (la data respectivă, deşi îl urma pe Ugo Bianchi în a rezerva comparaţiei un „rol pur euristic"[28], Culianu consideră metoda fenomenologică drept condiţia necesară şi obligatorie a vocaţiei de istoric al religiilor ; mai tîrziu, el avea să aşeze hermeneutica totală la baza mitanalizei, metoda sa de interpretare a textelor literare prin remitologizarea contextelor aparent ireligioase). Deşi afirmă că „Eliade nu poate fi contrazis *în mod ştiinţific*, nici măcar pentru speranţele pe care şi le pune în viitorul istoriei religiilor", Culianu nu renunţă la pesimism în ce priveşte rigoarea metodologică necesară cercetărilor sale şi, în 1977, la apogeul epocii eliadiene în studiul religiei, îşi încheie astfel monografia italiană : „Poate că istoria religiilor este, în general, o ştiinţă fără soluţii"[29]

Culianu se întreabă însă ce anume rămîne valabil din opera lui Eliade ca istoric al religiilor ? Moşteniri evidente ale gîndirii enciclopedice din

secolul al XIX-lea, ambiţiile universaliste ale operei lui Elia sfida inadecvările unei „abordări sectoriale" şi cer o înţelegere sale în termenii unei „antropologii filozofice", unica în stare să în chip fidel efortul lui Eliade de a folosi o hermeneutică creatoare, ce ar înzestra istoria religiilor cu caracteristicile un umanism". Culianu susţinuse această viziune asupra operei ma său într-un text din volumul *Cahiers de l'Herne* dedicat lui El care apăra continuitatea dintre literatura şi proza ştiinţifică a lui văzîndu-le drept două forme de expresie interdependente şi comp tare. Calea regală de acces către antropologia filozofică a lui El fi deschisă, potrivit lui Culianu, de către o demitologizare a ope literare cu ajutorul generos al proiectului hermeneutic la lucru în operei sale ştiinţifice[30].

Rîndurile cele mai interesante şi personale din „Introducer *Mircea Eliade* fac trimitere în mod direct la paradigma relaţiei di -maestru în lumea academică. Cum poate fi găsită şi pusă la lu definiţie universal acceptată a religiei? Cum poate avansa studiul giei, ţinînd cont totuşi de nenumăratele poziţii teoretice asum simplul efort de a defini religia? Culianu propune două variante. mai bun procedeu (...) ar fi să se enumere, mai înainte de toate, o de definiţii eronate, cu scopul de a le declara ca atare; un alt pro ar fi să se adere la definiţiile propuse de profesorii de altădată şi ele să fie folosite cu subtilitate în vederea transformării lor"[31]. C dacă această inocentă declaraţie metodologică pare a viza o prob teoretică, dintr-o perspectivă vag-generală, ea ne permite să desl maniera în care, între 1969 şi 1985, aflat în căutarea unui mist academic, Culianu a aderat uneori complet la teoriile lui Eliade, J Ugo Bianchi, Hans Jonas şi Claude Lévi-Strauss. El a pătruns în mai adînci ascunzişuri ale acestor teorii şi a trăit potrivit unora di ele. Găsindu-le perfectibile, a căutat să le modifice pînă într-acolo cercetătorilor de azi le este greu să descopere împrumuturile teor din opera maeştrilor săi diseminate în chip ludic în scrierile lui Culia Deşi studiul detaliat al influenţelor mai mult sau mai puţin vizi asupra operei lui Culianu vor face obiectul unui studiu viitor, în cele urmează voi încerca să ilustrez maniera în care Culianu a căutat îmbunătăţească instrumentele de cercetare din istoria religiilor şi să definească propria poziţie faţă de cea eliadiană, făcînd un const recurs la transformarea subtilă a gîndirii maeştrilor de altădată.

ulianu/Eliade: reinventarea maestrului ntru uzul postmodernităţii

ulianu anunţase încă din 1977 posibilitatea lecturii operei lui Mircea iade în termenii unei antropologii filozofice dualiste, care l-ar situa acesta din urmă lîngă Jung, între „reprezentanţii moderni ai Gnozei"[32]. deceniul următor însă, pînă la stabilirea sa la Chicago, Culianu avea revină la această interpretare mistagogică a maestrului său şi să dez-lte ideile timpurii ale lui Eliade despre rolul fenomenelor supranatu-le în studiul folclorului, pentru a-l putea situa pe Eliade la răscrucea ntropologiilor, exact în punctul de întîlnire a reevaluărilor elementului ţional în cunoaştere, avansate de Paul Feyerabend şi popularizate de ntropologul Hans Peter Duerr[33]. Se poate stabili o legătură de necon-stat între efortul hermeneutic al lui Culianu de a pune în evidenţă o ntropologie filozofică la Eliade, folosind exclusiv scrierile sale literare, i locul important acordat realităţii fenomenelor supranaturale în folclor, e vreme ce discipolul crede cu tărie că maestrul admite, în chip tacit, posibilitatea experienţelor paranormale. În 1983, Culianu părea a nu sa nici un dubiu asupra acestei probleme: „La început, povestirile ale [ale lui Eliade, *n.a.*] «fantastice» răspund unei alte convingeri, exprimate în *Folclorul ca instrument de cunoaştere:* dat fiind că toate fenomenele paranormale sînt reale, isprăvile fantastice expuse de Eliade în romane – deplasarea personajelor în spaţiu şi timp, putinţa de a acţiona magic, metensomatoza, poate chiar vampirismul – sînt şi ele reale"[34]. În aceeaşi perioadă, intenţionînd să producă un volum de discuţii cu Eliade, Culianu pregătise următoarea întrebare pentru maestrul său: „[Î]n 1937, aţi scris articolul *Folclorul ca instrument de cunoaştere*, republicat în 1978 (rezumat). Întrebare: *Credeţi în posibilitatea unor astfel de experienţe ?*"[35]. Mircea Eliade, cu toate acestea, nu a comentat şi nici nu a dat vreun răspuns interpretării îndrăzneţe a lui Culianu – poate şi pentru a respecta standardele de bun simţ şi scepticism ale universitarilor occidentali –, chiar dacă discipolul său a avut grijă să menţioneze că, în exil, această perspectivă „fantastică" s-a metamorfozat în teoria irecognoscibilităţii miracolului.

După 1984, lecturile epistemologice ale lui Culianu şi-au mutat centrul de greutate de la Karl Popper către Thomas S. Kuhn şi Paul Feyerabend. Astfel, folosind o nouă perspectivă asupra trudei academice ca o succesiune

de paradigme de cercetare, Culianu a încercat să aşeze opera
în deschiderea unei noi paradigme în studiile religioase[36].
neobişnuit ar suna această interpretare inspirată de sociolog
terii, aproape două decenii mai tîrziu, în plină contestare a lui
cercurile universitare anglo-saxone, ea are darul de a contura p
poziţie a acestuia din urmă în Statele Unite: menţinîndu-se
specializării stricte care, de obicei, conferă respectabilitatea ac
Eliade a jucat totuşi un rol esenţial în dezvoltarea depart
americane de istorie a religiilor. Cum a fost cu putinţă aces
Deşi nu intră într-o analiză aprofundată a producţiei intelec
cîmpul studiilor religioase americane, abordare practicată abia
ani ai secolului XX, Culianu susţine că Mircea Eliade a evitat
tatea, esoterismul şi ortodoxia – trei importante caracteristici al
paradigme în studiul religiei – şi a avansat descrierea unor c
gîndire, precum alchimia, şamanismul şi yoga, cumva împotriva
tului principal din lumea academică.

Extrem de sugestive şi cu o putere semnificativă de transm
unor idei semi-biografice, datorită identificării pe care Culianu p
fi stabilit între personalitatea „şamanică" a lui Eliade şi car
mistagogic al scrierilor ştiinţifice eliadiene, reconstrucţiile teoreti
operei lui Eliade întreprinse de Culianu vorbesc uneori mai puţin d
cel dintîi şi mărturisesc mai mult despre maniera în care cel din u
transformat istoria religiilor într-o *quête* plină de tensiuni. Cărţi
Culianu de după 1986 evită insularitatea (*Călătorii în lumea de di*
este dovada grăitoare a acestei atitudini) şi trimit esoterismele g
niene într-un muzeu de ceară al istoriei ideilor. Într-o recenzie, publ
în 1991, la cartea lui Seyyed Hossein Nasr, *Knowledge and the Sa*
Culianu îl aşează pe autor în linia tradiţionaliştilor Ananda Coomarasw
şi Fritjuof Schuon şi foloseşte instrumentele popperiene de valida
cunoaşterii pentru a lua o distanţă ironică faţă de *philosophia pere*
universalisque: „...trebuie să ne amintim că avem de-a face cu o pr
punere pur *teologică*, presupunere ce nu poate fi validată (sau fa
ficată). Ea rămîne o convingere pentru aceia dintre noi care nu
afectaţi într-o asemenea măsură de «raţionalism şi empirism» încît
aibă nevoie de vreo formă de demonstraţie"[37] Erezia, departe de
apărea încărcată de conţinutul nefast şi nociv sugerat de teologi, a fo
pentru Culianu teritoriul în care fantasmele sale de libertate nestăvil
a gîndirii s-au ciocnit cu fantasmele, încă active, ale riscului ca aceas

rtate jocularã să fie oricînd suprimată („Cuvîntul de mulţumire" şi mele pagini ale cărţii *Arborele gnozei* stau mărturie pentru această nire fantasmatică[38]). Pentru a termina posibilitatea descifrării personalităţii lui Culianu în scrierile sale despre Eliade, revenind la ipoteza nsată în *Mircea Eliade necunoscutul*, potrivit căreia scrierile fantasale lui Eliade ascund realităţi paranormale experimentate de autor în ediţia sa indiană din juneţe, însă ocultate din varii motive culturale, poate observa că lista acestor realităţi („deplasarea personajelor în ţiu şi timp, putinţa de a acţiona magic, metensomatoza, poate chiar mpirismul") se regăseşte, deghizată în costumul seriozităţii universitare, roape în fiecare capitol al celei mai academice (a se citi: insulare, odoxe, esoterice) cărţi a lui Culianu. *Experienţe ale extazului* discută răvile de tip şamanic ale iatromanţilor şi analizează zborul magic, censiunea sufletului, incubaţia şi catalepsia în Antichitatea tîrzie.

Se cuvine să revenim la articolul „Avers şi revers în istorie", deoarece aici căutarea lui Culianu pentru cel mai potrivit set de metodologii studiile religioase reflectă atît gradul crescut de familiaritate pe care esta îl avea cu ideile eliadiene, cît şi mecanismul hermeneutic, plin de uanţe, folosit de Culianu pentru a turna aceste idei în forme pe cît de aşteptate pe atît de personale. „Într-adevăr, Eliade a frecventat întotdeaua puţin congresele, s-a sustras unei specializări riguroase în profitul nui vast domeniu de cercetare şi a întreţinut contacte cu personalităţi in lumea ştiinţelor şi artelor dincolo de cercul propriilor sale ocupaţii. n plus, în scrierile sale el nu s-a adresat colegului său expert în yoga şi n şamanism, ci publicului mediu, în căutare de informaţie accesibilă şi riguroasă. În fine, nefiind membru al unei şcoli – decît poate al şcolii fenomenologice care începea să se dizolve în momentul în care el îşi făcea intrarea în ea – problema unei metodologii ortodoxe nici nu avea cum să se pună în cazul său. Public *versus* izolat, exoteric *versus* esoteric, heterodox *versus* ortodox, toate acestea pot supăra o comunitate care ascultă de regulile izolării, esoterismului şi ortodoxiei. Asta-l face pe Eliade, în termenii lui Kuhn, mai degrabă *divergent* decît *convergent* şi chiar *highly divergent*"[39]

Deşi poate fi citit în termenii unei confesiuni referitoare la propriile ajustări epistemologice ale lui Culianu la discursurile academice din Franţa, Italia, Olanda şi Statele Unite, pasajul citat mai sus ni-l prezintă pe tînărul savant preocupat de „mîntuirea" metodologică a operei lui Eliade prin încadrarea acesteia într-una dintre cele mai importante

dezbateri umaniste ale anilor optzeci, anume schimbarea de p
din istoria ştiinţei şi, respectiv, prezentarea istoriei religiei c
siune a mai multor cadre de gîndire. O singură obiecţie se po
ideii lui Ioan Petru Culianu potrivit căreia statutul singular al l
Eliade în peisajul studiilor religioase din ultimul secol s-
popularităţii, exoterismului şi heterodoxiei sale. Dacă se ac
popularitatea în disciplinele umaniste este de regulă însoţită d
dare exoterică, se poate pune întrebarea la ce poziţie ortodoxă
Culianu cînd descrie heterodoxia metodologică (deseori reali
lipsa unei metode) a lui Eliade. Desigur, nu poate fi vorba
şcoala fenomenologică (după cum observă şi Culianu), căci Eli
a fi dezvoltat teoria sa despre sacru şi profan pornind de la co
sociologică a sacrului iniţiată de Émile Durkheim la începutul s
trecut şi dezvoltată de membrii Colegiului de Sociologie, anum
Caillois şi Georges Bataille[40].

Problema devine şi mai complicată dacă ne întrebăm ce m
construcţie a ereziei a folosit Culianu în articolul „Avers şi re
istorie", deoarece dacă a avut în vedere modelul ereziologic
mecanismele teologice de incluziune/excluziune şi creare a ide
de grup se întrepătrund cu decizii social-politice, atunci faptul că
nu a recomandat traducerea în franceză a originalului italian
Eliade, publicat în 1978, la Assisi, îl plasează pe Culianu într-o s
eretici eliadieni[41]. Ce fel de eretic a fost Culianu faţă de „orto
celorlalţi eliadologi declaraţi? Expunerile ideilor eliadiene făcu
Culianu nu le distorsionează pe acestea din urmă pînă a le fa
nerecunoscut. Dimpotrivă, respectîndu-şi titlul de „eretic", Culi
adoptat în mai toate scrierile sale dogmele majore ale lui Eliade, a
autonomia religiei, valoarea ştiinţifică a abordării hermeneutice şi
plele folosinţe ale metodei fenomenologice în studiul comparativ al
ticilor şi ideilor religioase, însă le-a supus unei permanente reinterp
creatoare, adaptîndu-le la contexte şi provocări academice apărut
afara studiilor religioase.

În postfaţa la traducerea în româneşte a lucrării *Mircea Eli*
intitulată „Culianu şi Eliade: Vestigiile unei iniţieri," Sorin Anto
sugerat că relaţia dintre Culianu şi Eliade poate fi plasată într-o p
digmă a unui scenariu formativ, în care lui Nae Ionescu i-ar fi atri
rolul unui Socrate, lui Eliade i-ar reveni postura lui Platon, iar Culi
ar deveni astfel reprezentantul neoplatonismului. Această comparaţi

ită să reevaluăm relaţia dintre Eliade şi Culianu în termenii unei icale reinterpretări a celui dintîi, întreprinse de cel din urmă, care trează elementele constitutive ale teoriei interpretate, însă le adaptă unor contexte cu totul noi. În plus, comparaţia propusă de Sorin tohi ne ajută să înţelegem perspectiva sistemică din *Dicţionarul igiilor* şi *The Eliade Guide to World Religions*, semnate de Eliade şi lianu, însă redactate în întregime de Culianu, ajutat de Hillary esner, ca un tribut adus fenomenologiei eliadiene, care a fost introsă cu succes în peisajul încărcat de suspiciuni al postmodernităţii. tfel, teorii demodate şi greu de apărat în climatul post-eliadian în ra seminariilor teologice, precum autonomia studiilor religioase ori racterul *a priori* şi universal al religiei, au fost reinterpretate din ferite perspective epistemologice în anii optzeci de către Culianu, tr-un act de curaj academic. Avansarea cunoaşterii prin încercări petate de invalidare şi falsificare a rezultatelor obţinute, preconizată Karl Popper, epistemologia anarhică a lui Paul Feyerabend, succesiua paradigmelor în cercetarea ştiinţifică propusă de Thomas Kuhn, teoria actalilor dezvoltată de matematicianul francez Benoît Mandelbrot, să probabil descoperită de Culianu într-una din cărţile lui Rudy ucker[42], toate acestea nu au fost simple îmbunătăţiri cosmetice ale nei teorii eliadiene de tipul „crengii de aur”, ci au reprezentat încercări ersuasive ale lui Culianu de a testa valabilitatea teoriilor eliadiene ntr-un cadru de gîndire caracteristic anilor optzeci.

Acest dublu efort teoretic al lui Culianu, întîi de a reinventa figura nărului Eliade, reînscriind în cadrul opoziţiei ambigue sacru/profan poteza realităţii experienţei religioase, şi apoi de a deschide teoriile cestuia din anii cincizeci şi şaizeci către sofisticarea epistemologică a nilor optzeci, reflectă interesul lui major asupra statutului studiilor eligioase în miezul provocărilor metodologice.

Iter in silvis: Saggi scelti sulla gnosi e altri studi (noiembrie, 1980)

Iter in silvis conţine nouă eseuri, scrise în trei limbi diferite (italiană, franceză şi germană) şi publicate în felurite reviste academice între 1974 şi 1979, care tratează despre „fenomenologia multidimensională a Gnozei”, după cum menţionează Culianu pe 19 noiembrie 1980, în

scurta introducere a volumului. Abordarea fenomenologică îi autorului să reunească în acelaşi cadru teoretic eseuri cu o oarecum divergentă, discutînd „Gnoza, istoria dualismului, Anti tîrzie, Renaştere, romantism". Ce filtru hermeneutic strînge aceste subiecte disparate, descrise de Ioan Petru Culianu drept „f ale unei gîndiri care încearcă cu anxietate să cuprindă întreg căreia îi este cu neputinţă să abandoneze particularul, [o împărţită între tentaţia sintezei şi necesitatea analizei" ? Sub îndr lui Bianchi, Ioan Petru Culianu deja începuse studiul lucrărilor lu Jonas, iar interpretările existenţialiste de inspiraţie heideggeri acestuia din urmă se fac simţite cu claritate în tematica cărţii *silvis*. Studiile reunite în acest volum reprezintă rezultatul unor m heideggeriene asupra „ideologiei şi destinului lumii occidentale" care Culianu încearcă să scoată la iveală din pădurea trecutului a „cărări istorice" prin descifrarea „firelor secrete" ale dualis acosmismului şi nihilismului[43]

Iter in silvis este lipsită de o clară unitate tematică, înfăţişîn cititorului ca un mănunchi de analize sofisticate pe teme disp precum demonologia lui Mihail Bulgakov, romantismul acosmic în lui Mihai Eminescu, ori o cercetare fenomenologică asupra mot „pons subtilis" în Evul Mediu (reluată în *Experienţe ale extazul* însă reprezintă o etapă deosebit de importantă în cariera academică Culianu. Diversitatea şi inegalitatea tematică stau mărturie pentru că, între 1974 şi 1979, cercetarea lui Culianu a dezvoltat aproa întregime catena tematică denumită „Mircea Eliade", a epuizat cipalele izvoare ale catenei „religie şi putere", a pus fundaţiile două catene tematice, „gnoze dualiste" şi „ascensiunea sufletul Antichitatea tîrzie şi Evul Mediu", şi a folosit, deşi dintr-o perspe heideggeriană care avea să se atenueze pînă în 1984, cadrul teoret dinamicii civilizaţiilor dezvoltat în *Eros şi magie în Renaştere.*

Iter in silvis este primul volum în care Culianu avansează o defi parţial jungiană a religiei, şi o foloseşte în manieră fenomenolog preluată de la Eliade, nu doar pentru a obţine concluzii referitoar natura dualismului religios, ci şi pentru a prezenta rezultatele cerce sale într-o perspectivă lărgită asupra civilizaţiei europene. Aidoma Eliade, care în primul număr al revistei *History of Religion* aco istoriei religiilor o poziţie superioară altor discipline umaniste, deoar hermeneutica folosită de istoricul religiilor ar avea posibilitatea d împrumuta orice altă metodă academică de cercetare[45], Culianu consid

1980 că istoria religiilor, sprijinită de istoria ideilor, reprezintă calea ală pentru înţelegerea cauzelor interne şi a raţiunilor schimbărilor orice. Chiar dacă istoria religiilor nu a produs „un nou umanism" şi ci nu a reuşit să renoveze Occidentul printr-o salutară infuzie de valori ntale, după cum profeţea Eliade în anii şaizeci, cheile hermeneutice n opera acestuia l-au ajutat pe Culianu să descifreze în anii optzeci o sibilă traiectorie a destinului lumii occidentale.

Articolul „La religione come strumento del potere e mezzo di libezione in ambito non-cristiano"[46] reflectă şi dezvoltă principalele teme cercetare explorate de Culianu în recenzii publicate în reviste de ecialitate din Italia, în anii 1974-1975[47] În plus, articolul conţine nu ar prima încercare a lui Culianu de a da o definiţie a religiei, ci şi rimele semne ale gîndirii sale despre relaţia dintre religie şi putere, ce vea să fie reluată mai tîrziu în contribuţia la volumul *Religie şi putere* 1981), intitulată „Religie şi creşterea puterii", în analiza statului-magiian din *Eros şi magie în Renaştere*, precum şi în articolul despre „Sacriegiu" din *The Encyclopedia of Religion*, coordonată de Mircea Eliade[48].

În articolul „Religia ca instrument de putere şi mijloc de eliberare în mediul non-creştin", Culianu cercetează posibilitatea folosirii religiei ca un instrument de putere prin intermediul fie al tehnicilor de acumulare a puterii, fie al tehnicilor de eliberare. Tehnicile de acumulare a puterii ar avea ca scop păstrarea unei ordini sociale preexistente prin întărirea identităţii inclusive, de grup, a membrilor unei anumite comunităţi, pe cîtă vreme tehnicile de eliberare ar permite exacerbarea identităţii exclusive a aceloraşi membri prin adoptarea unor practici antinomice. Ecouri existenţialist-heideggeriene se fac auzite şi aici, deoarece ambele tehnici de folosire a puterii împărtăşesc aceeaşi perspectivă teoretică asupra religiei, ca fiind un sistem de „formaţiuni simbolice care exprimă raportul dintre fiinţa umană şi lumea înconjurătoare, reprezentînd în consecinţă o atitudine practică a fiinţei umane în faţa lumii"[49]. Culianu identifică religia ca fiind un strămoş al psihologiei maselor, deoarece dintr-o perspectivă fără pretenţii de ierarhie axiologică, religia îi apare ca „un model simbolic menit să creeze o opinie de masă" şi să manipuleze conştiinţa oamenilor pentru a prezerva coeziunea grupului căruia îi aparţin[50].

Care sînt însă persoanele ce coordonează această manipulare avînd ca scop integrarea în societate ? Specialiştii sacrului, răspunde Culianu, reluînd nu doar o temă dragă lui Eliade, ci însăşi taxonomia folosită pentru a prezenta şi clasifica temele majore din opera maestrului său, în volumul *Mircea Eliade*[51]. Specialiştii sacrului se îngrijesc ca riturile de

iniţiere din societăţile primitive să confere fiecărui neofit, printr-o
şi reînviere simbolice, accesul crescut la o formă de putere stri
ficată din punct de vedere social. Astfel, într-o dialectică de exc
includere, specialiştii sacrului dobîndesc putere şi autoritate prin
carea disciplinată şi asiduă a unor tehnici de eliberare, situîndu-se
la marginea, dacă nu în afara societăţii, ceea ce le conferă dreptu
rior de a distribui tinerilor neofiţi accesul la forme de putere integ
din punct de vedere social.

Tînărul savant îşi întemeiază teoria pe opera lui Eliade nu doar
pur semn de reverenţă academică, ci pentru a aduce la viaţă şi d
speculaţiile timpurii ale lui Eliade asupra „iraţionalului" în
religiei[52] Astfel, pentru a-şi ilustra poziţia teoretică asupra bin
religie-putere, Culianu analizează structura unui rit de trecere aus
în care aşa-numitul *medicine man* supraveghează iniţierea pub
însă exemplul său favorit rămîne iniţierea şamanică. Mai mult
însuşi felul în care Culianu alege un citat din mărturia unui şaman,
afirmă că singurătatea şi suferinţa sînt singurele mijloace de dob
a înţelepciunii[53], trădează nu doar puternica influenţă a lui Eliade a
teoriei lui Culianu despre tehnicile de eliberare, ci însăşi impli
personală a lui Culianu în studiul religiei văzut ca o descoperire ju
a sinelui. O întîlnire, pe cît de unică pe atît de fericită, dintre
ziasmul tineresc şi personalitatea ascetică a lui Culianu, pe de o p
şi proza ori tratatele ştiinţifice voalat-mistagogice ale lui Eliade
condus pe cel dintîi, în anii şaptezeci, la ideea potrivit căreia adevă
istoric al religiilor trebuia nu doar să stăpînească felurite limbi ex
şi recente teorii epistemologice, ci şi să se identifice cu subie
analizate, să devină un specialist al sacrului, nu doar un speciali
teoriilor despre sacru.

Se poate observa cu uşurinţă că, nu mai tîrziu de 1975, Culianu
stabilise care vor fi principalele teme ale cercetării sale viitoare şi,
în gardă de atacurile la adresa lipsei unei metode coerente la Elia
alesese un prim set metodologic. În primul rînd, Culianu defin
religia ca pe o structură simbolică (aducînd un tribut lui Eliade) c
codifică din plin practicile umane şi mediază obţinerea unui terito
comun între oameni şi lumea în care trăiesc (influenţa heideggeri
asupra gîndirii timpurii a lui Culianu l-a ajutat să facă loc practici
sociale şi discursive în studiul religiei, însă abordarea fenomenologi
moştenită de la Eliade şi Bianchi, transmutată ulterior într-un struct
ralism de sorginte lévi-straussiană, i-a îngăduit lui Culianu să acor

religiei un loc primordial). În al doilea rînd, combinînd teorii ale lui Mircea Eliade, Carl Gustav Jung, Sigmund Freud, Gustave Le Bon şi Rudolph Otto despre realitatea numinoasă a sacrului şi impactul acesteia deopotrivă asupra conştientului cît şi a inconştientului, Culianu a avansat ipoteza îndrăzneaţă a asocierii religiei cu puterea de a manipula mintea umană, ipoteză care peste mai puţin de un deceniu avea să se transforme într-o nouă interpretare a magicianului renascentist ca fiind un precursor al unor „profesiuni moderne, precum acelea de responsabil cu relaţiile publice, agent de propagandă, spion, om politic, cenzor, director de mijloace de comunicare în masă, agent de publicitate"[54]. În al treilea rînd, Culianu a interiorizat teoriile lui Eliade şi a încercat să le reformeze din punct de vedere metodologic. Fiind conştient de valoarea operei româneşti a maestrului său, el a încercat să o popularizeze în lumea academică a Vestului, pregătind acest corpus de cunoaştere hermeneutică pentru o revizuire teoretică. Invizibilă în recenziile scrise între 1974 şi 1975[55], atît atitudinea critică a lui Culianu faţă de opera lui Eliade, cît şi efortul generos al tînărului savant de a-i pregăti o costumaţie mai potrivită cu sofisticarea epistemologică a anilor optzeci aveau să se facă simţite începînd cu 1977.

„Religie şi creşterea puterii" (1980-1981)

Structura eseului „Religie şi creşterea puterii" reflectă argumentaţia articolului „Religia ca instrument de putere...", însă premisele sale devin mai vizibile cititorului dacă sînt aşezate alături de unul dintre primele articole italiene ale lui Culianu, anume „Freud-Jung-Wittgenstein", publicat în 1976[56]. În acest articol, Culianu scrie o triplă recenzie lărgită la trei cărţi care au produs trei diferite abordări ale studiului religiei şi magiei în secolul XX : *Viitorul unei iluzii*, de Sigmund Freud, *Psihologie şi religie*, de Carl Gustav Jung, şi *Observaţii asupra „Crengii de aur" de Frazer*, de Wittgenstein.

Într-o solidă atitudine anti-reducţionistă, moştenită de la Mircea Eliade, Culianu îşi începe articolul-recenzie cu o critică a presupoziţiilor evoluţioniste descrise de Frazer şi Freud drept caracteristici majore ale iluminismului, ce rezerva religiei un sens unic, „o trecere de la inferior către superior, de la simplu la complex, de la privaţiune la exces", pentru a ajunge cu gîndul pînă la o presupusă „origine a gîndirii"[57]. De asemenea, Culianu respinge mitul iluminist al unei originare „stări

naturale" şi defineşte religia dintr-o perspectivă fenomenolo o cale dificilă, defel simplă sau primitivă, a cărei practic privaţiuni şi o puternică disciplină[58]

Cititorul se regăseşte, fără îndoială, în teritoriul definiţi cînd Culianu, în tripla recenzie, abandonează profeţiile freudi mută atenţia către ceea ce, la momentul respectiv, el consider zenta o abordare mai riguroasă a religiei, anume încercările ju a descrie religia ca pe un proces de codificare ritualică a unei o experienţe psihologice[59]. Aderenţa critică a lui Culianu din anii 19 la fenomenologia eliadiană l-a adus în preajma teoriilor jung care le-a folosit – e drept, în surdină şi fără a-şi aroga vreodată „jungian" – în analiza relaţiilor dintre religie şi putere în Occid descrierea comerţului cu fantasme în termenii unei energii libid erosul renascentist.

În cele din urmă, încîntat de critica lui Wittgenstein („Ce în a vieţii spirituale găsim la Frazer! Iar drept rezultat: cît îi imposibil să înţeleagă un mod de viaţă diferit faţă de cel engle vremurilor sale!"[60]), Culianu invocă numele lui Wittgenstein ca doilea fondator al unei modalităţi lipsite de prejudecăţi de a intra în magicianului. În linie direct descendentă din atitudinea polemic Wittgenstein împotriva lipsei de atenţie vădite de Frazer faţă de te magice, şi repetînd opţiunile teoretice din „Freud-Jung-Wittgen se situează unele dintre cele mai enigmatice rînduri ale lui Cul aflate în deschiderea cărţii *Eros şi magie în Renaştere*: „Ideea p omul modern şi-o face despre magie e foarte stranie: el nu v magie decît o îngrămădire rizibilă de reţete şi de metode ce ţin concepţie primitivă, neştiinţifică, despre natură. Din nefericire, p «specialişti» care îndrăznesc explorarea acestui domeniu transpo el, ca singure instrumente ale voiajului lor, aceleaşi prejudecăţi"[61]. îndoială, articolul recenzie „Freud-Jung-Wittgenstein" conţine i mentele teoretice care îi vor permite lui Culianu să pună laolaltă folosească definiţia energetică a religiei şi să lanseze o traduce rolului magiei în Renaştere în termeni inteligibili contemporanilor

Eseul „Religie şi creşterea puterii" reprezintă ultima parte a triptic teologico-politic care încearcă să descrie relaţiile dintre religi putere în Occident[62]. Deşi acest eseu pare a fi una dintre puţinele scr ale lui Culianu ce nu tratează exclusiv despre idei religioase, el of totuşi surprinzătoare chei interpretative la alte două cărţi: *Gnostic şi gîndire modernă: Hans Jonas*[63] şi *Eros şi magie în Renaştere.*

Scurta introducere a eseului atrage atenţia asupra necesităţii unei rdări interdisciplinare a subiectului, ce ar folosi informaţii şi metode „etologie, ecologie, sociologie, psihanaliză şi antropologie". Către itul introducerii se face auzit chiar un ecou îndepărtat al pasiunii lui vi-Strauss pentru muzică : sinteza realizată de Culianu poate fi asemă- cu „o compoziţie pentru orchestră, la care va trebui să alegem mentul potrivit cînd să intervină instrumentul potrivit"[64]

Să urmărim compoziţia orchestrală a lui Ioan Petru Culianu, încer- d să ascultăm îndeaproape şi să izolăm sunetul fiecărui instrument. ma muzicală cea mai importantă din eseu aparţine antropologiei. ntru Culianu, conceptul de „cultură" reprezintă cadrul teoretic în re acest eseu discută relaţia dintre „religie" şi „putere" deopotrivă în cident şi în afara lui. Fireşte, nota dominantă a acestei teme este versitatea sau, pentru a fi mai precis, maniera delicată de a aşeza laltă în chip fericit pluralitatea metodologică şi diversitatea întîlnită cercetarea istorică şi antropologică. De vreme ce puterea, definită cu utorul religiei, a primit sensuri conotate diferit atît în culturile pseudo-pecifice (un termen neutru ales de Culianu pentru a desemna „socie-ţile primitive"), cît şi în diversele perioade ale culturii occidentale, se vine ca istoricii să folosească în analiza lor seturi diferite de instru-ente hermeneutice. Tema psihanalitică constituie o a doua permanentă ce, iar ea se face auzită în mod distinct îndărătul vocii antropologice. Astfel, deşi ia în considerare reificarea puterii în instituţii sociale, Culianu preferă să se concentreze cu precădere asupra aspectelor subiec-ve ale puterii, concepute ca fiind modificări ale energiei psihice expe-rimentate de o persoană supusă normelor culturale ale oricărei societăţi. Autorul conchide că modelul iniţial al acestei energii psihice primare ne de o stare pură a agresivităţii şi este exprimat de transformările libidoului, descrise de Freud în termenii unui reducţionism sexual şi de Jung în termenii unui reducţionism non-sexual[65].

Temele etologică şi ecologică se fac auzite cu claritate în partea a doua a eseului, iar ideea principală avansată de aceste teme susţine că rolul principal al normelor culturale din orice societate este cel de a asigura supravieţuirea pseudo-speciilor (precum tribul şi clanul) în nişa ecologică cea mai potrivită pentru ele[66]. Prin această mişcare teoretică, tema studiilor religioase se întrepătrunde cu tema antropologică. Potrivit lui Culianu, ritualurile religioase constituie cele mai potrivite instru-mente de a transforma energia primară de natură instinctuală şi psihică

în diverse forme de putere, şi de a le ţine pe acestea di
control. Cititorul se găseşte astfel în faţa unei distilări
dihotomiei tehnici de acumulare/tehnici de eliberare, avan
colul „Religia ca instrument de putere" : în încercarea de a t
antropologică a culturilor primitive, Culianu găseşte că
pseudo-specifice folosesc două tipuri de ritualuri (integrato
pensatorii), precum şi două feluri de participanţi la acest
(specialişti ai sacrului şi neofiţi). Riturile integratoare îi ajut
să-şi codifice puterea personală în termeni sociali, conferin
tatea de membru deplin al culturii în care au crescut, i
compensatorii au rolul de a face cît mai suportabilă cu putinţă
socială ce are loc în comerţul neofiţilor cu puterea. Doar s
sacrului (şamanii, yoghinii, magicienii şi alchimiştii, pe s
super-eroii mitologiei eliadiene) deţin nu doar puterea de a t
normele culturale ale propriilor lor pseudo-specii, ci şi pe ace
situa într-o poziţie care le permite să modifice, în chip rituali
norme culturale (a se citi : puterea de a transgresa normele într
antinomic), şi să ignore legile imutabile ale propriei lor nişe ecol

Partea a doua a eseului „Religie şi creşterea puterii" apro
întrebarea heideggeriană despre destinul Occidentului, întreba
sată de Culianu, deşi într-o manieră fragmentară, deja în „Introd
la *Iter in silvis*. În continuarea analizei sale despre binomul
-putere, Culianu se întreabă dacă *nihilismul*, potrivit unei
profeţii heideggeriene, constituie destinul doar al Occidentului,
prezent în întreaga lume. Sprijinindu-se pe exemplul, adus în d
de Pierre Clastre, al triburilor braziliene tupi-guarani, care aleg a
trugerea în locul unei corupte stări de fapt, Culianu găseşte că nihi
poate fi un instrument folosit în mod irevocabil de acele culturi non
dentale ameninţate cu o disoluţie radicală. Cum este experim
puterea în diversele medii culturale creştine ? În absenţa aproape
a ritualurilor integratoare şi a celor compensatorii, puterea se înt
către propriile-i rădăcini de agresivitate, iar formele ei neclare
desluşite în fantasmele de răsturnare ideologică a tuturor valo
creştine apărute în gnosticism, Reformă, romantism, precum şi în
formă de utopie.

O analiză amănunţită a cîtorva dintre scrierile lui Culianu pe t
„religie şi putere personală" pune în evidenţă folosirea de către ac
a unei definiţii „energetice" a religiei, şi dezvăluie primele sale încer

descriere a dinamicii civilizaţiilor, întreprindere ce avea să fie voltată pe larg în *Eros şi magie în Renaştere*. Cu această definiţie a giei, deşi se menţine într-o perspectivă fenomenologică, Ioan Petru lianu începe a lua o anumită distanţă de Eliade, deoarece renunţă la matul ideilor şi doctrinelor asupra practicilor religioase. Potrivit rului cercetător, accentul pus pe activitatea rituală joacă un rol mativ în societăţile non-creştine ; în plus, acţiunea regulatoare exer-tă de ritualuri asupra coeziunii de grup şi a minţilor umane este primată de „un sistem de complexe simbolice". Potrivit lui Culianu, rcina tradiţională a religiei a fost aceea de a furniza o arie rituală pentru plinirea puterii individului în condiţii socialmente tolerabile"[68]. Văzută ntr-o perspectivă heideggeriană, analiza antropologică a lui Culianu zervă ritualurilor religioase rolul de cea mai potrivită soluţie de pravieţuire pentru o fiinţă umană aruncată într-o nişă ecologică.

Religia şi puterea constituie o pereche conceptuală inseparabilă în bordarea funcţionalistă a lui Culianu, fiecare dintre aceşti doi termeni ulînd fi definit numai în strictă corelaţie cu celălalt. Între 1974 şi 979, Culianu a pus laolaltă această definiţie energetică a religiei blosind o metodologie a cutiei cu instrumente, împrumutînd felurite lemente teoretice din alte discipline umaniste ori ştiinţe sociale, precum ntropologie, sociologie, etologie, psihanaliză, ecologie şi psihologia maselor. După care, între 1980 şi 1984, el a interiorizat şi utilizat această definiţie a religiei în alte patru volume : *Psihanodia*, *Experienţe ale extazului*, *Eros şi magie în Renaştere. 1484* şi *Gnosticism şi gîndire modernă : Hans Jonas*.

Psihanodia (iulie 1981)
Experienţe ale extazului (1983-1984)
Gnosticism şi gîndire modernă : Hans Jonas (iulie 1982)

Aceste trei cărţi ni-l înfăţişează pe Ioan Petru Culianu ca un istoric al religiilor pe deplin format, care încearcă să identifice experienţe religioase (cu precădere extatice în primele două volume) morfologic similare, să le aşeze cu minuţiozitate într-un context istoric şi, în cele din urmă, să avanseze ipoteze viabile despre posibilele lor conexiuni temporale. Deşi gnosticismul şi practicile sale extatice par a constitui principala temă a volumelor de faţă, cititorul va descoperi de îndată o

atitudine critică, uneori radicală, ce însoţeşte mai toate tex Culianu din anii optzeci, anume o analiză critică şi o reev istoriografiei publicate pînă la acea dată pe marginea aceluiaşi

În *Psihanodia*, de exemplu, la un nivel secundar, istoriografic, deconstruieşte ideea de „tradiţie", întreţinută în istoria religiilor, altele, de teoriile despre ascensiunea cerească a sufletului ava *religionsgeschichtliche Schule*, numindu-le „o eroare istorică"[69]. Culianu susţine că şcoala germană de istorie a religiilor a identi mod greşit Iranul - teritoriul imaginar al proiecţiilor academic începutul secolului XX - ca fiind originea geografică a asc cereşti a sufletului. La nivelul primar al reconstrucţiei istorice, C foloseşte definiţia sa energetică a religiei în cadrul modelului e de categorisire a iniţierii şamanice şi prezintă o taxonomie a căl revelatoare în afara acestei lumi. Această taxonomie nu mai ac importanţă deosebită caracteristicilor invariante ale scrierilor liptice, însă se concentrează asupra calităţii şi circumstanţelor în personajul central primeşte, sau porneşte în căutarea unei (u accidentale) revelaţii[70]

Unde poate fi însă auzită vocea lui Culianu în aceste volume anunţă lansarea unei cruciade personale împotriva şcolii germa istoria religiilor şi a teoriilor vehiculate de aceasta pe tema ascen sufletului, pune în evidenţă migrarea acestui motiv religios din G antică pînă în Italia lui Dante, şi declară că *Psihanodia* va fi urma alte două volume ce ar conţine texte, traduceri şi comentarii a ascensiunii sufletului. În plus, Culianu dă de înţeles că originea ac cărţi se situează în 1973, în perioada în care a studiat la Universi Catolică din Milano cu Ugo Bianchi. Între 1976 şi 1980, sub coo narea lui Mircea Eliade şi Michel Meslin, Culianu a dat cercetării asupra extazelor forma academică a unei teze doctorale la Sorb intitulată *Expériences de l'extase et symboles de l'ascension de l'H nisme à l'Islam*.

„Experienţe ale extazului" şi „simboluri ale ascensiunii" defin energetică a religiei, ca fiind deopotrivă o experienţă personală, î mediată cultural, şi un sistem de simboluri menit să articuleze ceea este de nerostit, l-a însoţit pe Culianu nu doar în redactarea tezei d torale la Sorbona şi metamorfozarea acesteia în volumul *Psihanodia*, şi în scrierea, între 1979 şi 1983, a unei serii de articole ce avea să prelucrată şi transformată în 1984 în volumul *Experienţe ale extazului*

Introducerea la *Experienţe ale extazului* ni-l înfăţişează pe Culianu preocupat să discute condiţiile în care o experienţă religioasă de o natură atît de radicală precum extazul poate fi analizată cu rigoare academică, folosind nu doar informaţiile directe oferite de textele istorice, ci şi rezultate obţinute în alte discipline umaniste. Analizele filologice şi istorice, deosebit de minuţioase, folosesc aceeaşi definiţie autonomică a religiei pentru a reconstitui experienţele religioase din Antichitate pînă în Evul Mediu. Însă cum poate fi reconstituit din texte disparate gustul inefabil al unei experienţe nu doar extraordinare, ci şi demult consumate ? Cadrul narativ al iniţierii extatice în lumea pleromatică din scrierea *Zostrianos*[72] prezintă călătoria cerească a unui gnostic de înclinaţie filozofică, precum şi o serie consistentă de botezuri spirituale menite a-l pregăti şi călăuzi pe acesta către ultima etapă a revelaţiei ; Culianu afirmă că, în cazul acestui tratat, dihotomia clasică dintre ritual şi doctrina religioasă împiedică orice încercare de a înţelege atît experienţa vie a Gnozei, cît şi tehnicile pregătitoare de meditaţie ce aveau rolul de a ajuta la vizualizarea tărîmului imaginar din afara acestei lumi[73].

Din nefericire, continuă Culianu, savanţii au la dispoziţie prea puţine mărturii directe referitoare la subiectul extazelor în Antichitatea tîrzie ; ei pot eventual apela la o soluţie de tip „Eranos", aceea de a-şi folosi cît mai bine cu putinţă abilităţile poetice ori puterile imaginative pentru a recrea o imagine palidă a ceea ce pare să fi fost o desfăşurare impresionantă de scenarii fantastice în practicile gnostice. Generoasă, însă teribil de dificilă şi delicată în amănuntele-i practice[74], această soluţie l-ar fi aşezat pe Culianu în descendenţa cercetărilor asupra imaginarului întreprinse şi făcute publice în cercurile de la Eranos de Henry Corbin, Gilbert Durand, Mircea Eliade şi Carl Gustav Jung. Culianu nu alege această cale însă, din pricina dificultăţii de a o supune falsificării şi verificării de tip popperian, ci se îndreaptă către rezultatele istoriei ştiinţelor, pentru a îmbina rezultatele cercetărilor sale asupra extazelor cu teoriile moderne despre conceptele cosmologice ale Antichităţii tîrzii[75]. Folosindu-se de cartea savantului francez Jacques Flamant despre Macrobius şi concepţiile antice privind ordinea planetelor[76], Culianu schiţează o taxonomie a călătoriilor extatice şi face o distincţie euristică între ascensiunea cerească de tip grecesc, care presupunea trecerea prin şapte sfere planetare diferite (în gnosticism, la Macrobius, Proclos, Dante şi Ficino), şi ascensiunea cerească de tip iudaic, care presupune călătoria prin

şapte (sau trei) sfere neplanetare (ascensiunea sufletului în mistI iudaic şi în *mi'raj*).

Culianu foloseşte definiţia „energetică" a religiei în încercare a defini psihanodia drept o experienţă extatică obţinută pe cale vol sau involuntară de către o persoană care deja este, sau va dev specialist al sacrului. După cum am văzut, acest tip de definiţie n un efort interdisciplinar de circumscriere şi descriere a unei a cercetare, iar Culianu nu renunţă la metodologia cutiei cu instru nici în *Experienţe ale extazului*, ci interpretează datele religio metode împrumutate din critica literară, studii biblice şi istoria şt În recenzia sa la *Experienţe ale extazului*, Giovanni Filoramo con că aportul cel mai important al acestui volum la studiile despre g este invitaţia adresată de Culianu cititorului de a descoperi noi se caţii ale ritualurilor, practici de meditaţie şi căi de folosire a mem şi imaginaţiei dincolo de construcţiile mitologice care abundă în scri de la Nag Hammadi[77].

Culianu a descoperit lucrările istorice şi filozofice ale lui Hans J începînd cu anul 1973, atunci cînd, ajungînd la Universitatea Cat din Milano şi urmînd sfatul lui Ugo Bianchi, a decis să renunţe la stu spiritualităţii indiene şi să se dedice în întregime gnosticismului. Re zia la traducerea italiană a volumului publicat de Jonas în Statele U sub titlul de *The Gnostic Religion*[78] poate fi socotită drept prima ates scrisă (şi dată tiparului) a interesului lui Culianu pentru gnosticism

În 1975, scriind recenzia la cartea lui Hans Jonas, Culianu ad trei poziţii teoretice care vor rămîne evidente în toţi anii cercetării s asupra gnosticismului. În primul rînd, Culianu îl prezintă pe Jo drept un autor care evită o prezentare depersonalizată a gnosticismul stabileşte o relaţie „simpatetică" între perspectiva sa existenţialist fenomenul istoric şi religios pe care îl analizează, şi încearcă să-şi i gineze posibile scenarii alternative în procesul de formare, dezvoltare consolidare a poziţiilor ortodoxe în bisericile primelor secole. Astf ideea lui Hans Jonas, potrivit căreia civilizaţia occidentală ar fi ară cu totul altfel în prezent, iar istoria europeană ar fi urmat un cu totul curs dacă grupurile denumite „eretice" din motive teologice, ideologic politice şi sociale nu ar fi fost suprimate în primele patru secole ale e noastre[79], trebuie să-i fi apărut foarte interesantă lui Culianu, de vrem ce *Eros şi magie în Renaştere* urmează un raţionament similar, identi ficînd apariţia ştiinţei cantitative cu un efect neaşteptat al unei mutaţi survenite la nivelul imaginarului.

În al doilea rînd, Culianu, consecvent cu propriile-i interpretări la articolul eliadian „Folclorul ca instrument de cunoaştere", crede că abordarea jonasiană, plină de benevolenţă la adresa lumii Antichităţii tîrzii, nu lasă deoparte elementele iraţionale ale manifestărilor religioase. Culianu repetă poziţia eliadiană despre autonomia studiului religiei, însă îi adaugă o lectură desprinsă din Henry Corbin : în studiul religiei există o serie de fenomene care pot fi studiate cu mai mult folos înăuntrul propriei lor categorii, cea a „imaginaţiei creatoare, ce are nevoie de un «organ» adecvat" pentru a capta sensul cel mai nimerit[80]. Situîndu-ne doar la nivelul presupoziţiilor, am putea lansa ipoteza că acest „organ" al imaginaţiei creatoare putea fi, pentru Culianu, ceea ce el a descris în *Eros şi magie în Renaştere* drept pneuma fantasmatică, element categorisit de Aristotel ca mijlocind comunicarea între cuvintele rostite sau auzite de către oameni şi fantasmele active în sufletele lor[81]. Astfel, începînd cu 1975, Culianu s-a arătat interesat de folosirea puterilor imaginaţiei pentru a înţelege fenomenele religioase adeseori etichetate drept manifestări iraţionale.

În al treilea rînd, în această recenzie Culianu îşi manifestă pentru prima oară opoziţia faţă de perspectiva şcolii germane de istoria religiilor, şi respinge definiţia fenomenului gnostic în termenii unui sincretism religios (idee avansată şi sprijinită de H.H. Schaeder[82]), urmîndu-l pe Jonas în a folosi conceptul spenglerian de pseudo-morfoză, ca o metaforă geologică menită să ilustreze relaţia dintre matricea elenistică şi elementele orientale care ar fi dus la apariţia fenomenului gnostic în Antichitatea tîrzie.

Nu e lipsit de interes şi nici rezultatul unei simple coincidenţe faptul că rîndurile cu un caracter explicit de confesiune din cărţile lui Ioan Petru Culianu sînt cele care vorbesc despre întîlnirea sa existenţială cu gnosticismul, anume paginile aşezate la începutul volumelor *Gnosticism şi gîndire modernă : Hans Jonas* şi *Arborele gnozei*[83]. Deşi separate de aproape zece ani şi scrise în contexte academice radical diferite, cele două confesiuni au în comun o notă de melancolie însoţită de gustul dulce-amar al unei întîrziate bucurii. „Cuvîntul de mulţumire" din *Arborele gnozei* stă mărturie pentru încheierea unui ciclu de cercetare academică în creaţia lui Culianu şi dă de înţeles că luxurianta producţie de imagini şi simboluri din scrierile gnostice l-a ajutat pe tînărul savant să confere o semnificaţie salvatoare experienţei sale dificile a exilului[84]. Pagina de început a lucrării *Gnosticism şi gîndire modernă* rememorează

în chip nostalgic figura lui Ugo Bianchi, alt maestru acad[...] Culianu. Tînărul savant îşi dedică volumul lui Ugo Bianchi, „[...] milanez, abandonat, însă niciodată trădat"[85], în amintirea cur[...] gnosticism din anii 1973-1974.

În cei trei ani petrecuţi de Ioan Petru Culianu la Univ[...] Catolică din Milano (1973-1976), figura paternă a profeso[...] italian – a cărui prezenţă caldă a fost, pentru proaspătul studios [...] „întotdeauna un punct de referinţă prin bunăvoinţa constantă şi [...] lui senină"[86] – a umplut locul gol, rezervat de Culianu pentru m[...] Eliade, cu o introducere nu doar în textele gnozei, ci şi în arcan[...] academice din Occident. În timpul seminariilor pregătitoare [...] examenele de „creştinism timpuriu, Noul Testament, teologie [...] antropologie, istorie medievală şi alte cîteva discipline"[87], Ugo [...] l-a iniţiat pe Culianu în arta, plină de contradicţii, a construi[...] argument viabil, i-a stîrnit apetitul de a căuta mereu noi soluţii in[...] tative, şi l-a ajutat să stabilească graniţe precise între sarcinile c[...] ale unui istoric pornit în reconstituirea trecutului şi sarcinile speci[...] delicate ale istoricului angajat într-un proiect hermeneutic[88].

Culianu se întreabă, în „Introducerea" la *Gnosticism şi g[...] modernă: Hans Jonas*, dacă librăria gnostică descoperită la [...] Hammadi, în Egipt, în 1945, modifică în mod dramatic studiile de[...] acestui subiect. În cartea despre Hans Jonas, savant ce şi-a stabilit t[...] despre gnosticism sprijinindu-se doar pe texte ereziologice, afla[...] afara bibliotecii de la Nag Hammadi, şi pe interpretările existenţi[...] inspirate de lucrările lui Heidegger, Culianu decide să pună în [...] denţă echilibrul dintre sursele ereziologice şi tratatele copte de la [...] Hammadi. În *Experienţe ale extazului* însă, el adoptă o poziţie radi[...] fiind de părere că Hans Jonas „constrîns de categoriile heideggerien[...] care le folosea, (...) a pierdut adesea din vedere originalitatea gno[...] o originalitate care se dezvăluie mai ales pornind de la textele în li[...] coptă ce ne-au parvenit"[89] Cu toate acestea, în volumul italian, resp[...] tînd abordarea popperiană ce-o adoptase cinci ani mai devreme, Culi[...] pune la punct un sistem de testare a coerenţei datelor obţinute [...] sursele ereziologice şi a celor din tratatele gnostice, şi încearcă [...] identifice „anumite linii de convergenţă tematică, prin care să put[...] reduce sistemele descrise de ereziologi la cîteva tipuri", urmînd [...] stabilească ulterior dacă textele originale, în coptă, se supun modelel[...] derivate din scrierile împotriva ereziei[90].

După ce obţine un răspuns pozitiv la întrebarea de mai sus, prin cetarea sistemului gnostic al lui Basilide, Culianu reia întreprinderea *Psihanodia* şi îşi continuă cercetarea printr-o analiză amănunţită a riografiei gnosticismului. El respinge atît teza minimalistă, a derii şi dependenţei stricte a gnosticismului de creştinismul timpuriu ţinută de Adolf von Harnack şi Simone Pétrement), cît şi teza ximalistă, ce fixa Iranul ca origine a gnosticismului (susţinută de ala germană de istorie a religiei), şi optează să descrie gnosticismul r-o manieră jonasiană, ca fiind o religie independentă, cu aceleaşi dăcini iudaice precum creştinismul timpuriu.

Ce valoare mai au relatările ereziologice pentru cercetătorii contemrani, care au la dispoziţie nu doar textele copte de la Nag Hammadi, şi o întreagă bibliotecă de literatură secundară despre aceste docuente „gnostice" ? Culianu nu vrea să renunţe defel la relatările ereziogice, deoarece spre deosebire de tratatele originale (uneori nu doar ticulate într-un limbaj neoplatonic, excesiv de speculativ, ci şi încărcate imagini şi simboluri cosmologice şi mitologice), ochiul nemilos al reziologului (Ireneu, Tertullian, Hippolyt sau Epifaniu) a avut şansa să iste, sau doar să consemneze, practicile rituale ale grupurilor denumite ai tîrziu „gnostice".

În 1986, istoricul Carlo Ginzburg a publicat un text scurt, însă deosebit de important, „Inchizitorul ca antropolog", în care pledează pentru o atenţie mărită acordată notelor inchizitoriale luate în timpul proceselor medievale împotriva ereticilor şi a vrăjitoarelor[91]. Ginzburg crede că, după o deconstrucţie atentă a strategiilor de acuzare şi a stereotipurilor persecuţiei creştine, istoricul contemporan încă mai poate descifra şi descrie interogatoriul inchiziţiei ca fiind o întîlnire dintre chestionarul antropologului şi subiecţii săi. În chip asemănător, şi în aceiaşi ani, Culianu interpretează acuzaţiile de libertinaj aduse de Epifaniu grupurilor eretice cu care acesta a avut un scurt contact în termenii, oarecum eliadieni, ai unei noi interpretări a practicilor lor sexuale[92]. Mai precis, avînd în minte tratatele despre yoga ale lui Mircea Eliade, Culianu avansează ipoteza potrivit căreia practicile de *abortus provocatus*, consumul de spermă şi sînge menstrual, presupuse a fi făcut parte dintr-un ritual de iniţiere în grupurile eretice, ar putea reprezenta „o practică rituală dificilă şi dureroasă ce presupunea tehnici destul de asemănătoare cu *coitus reservatus*, cunoscut din alte religii"[93] Cu *Gnosticism şi gîndire modernă : Hans Jonas*, Culianu a început să

caute forme ale activităţii ritualice în textele gnostice, avansînd
potrivit căreia cadrele narative ale tratatelor gnostice ar conţin
unei autentice creaţii a imaginaţiei, experimentate înăuntrul un
simbolic prestabilit (discursul religios). Astfel, el încearcă să
mitul istoriografic al unei separări radicale între speculaţia gno
o natură masculină, potrivit stereotipurilor în vigoare) şi activităţi
lice în grupurile considerate a fi eretice (de natură feminină, bineîn

Unde sălăşluieşte autorul?

În analiza pe care am făcut-o definiţiei binomice a religiei avan
Culianu ca fiind comerţul energetic constant între putere ritu
religie, am încercat să pun în evidenţă cadrul teoretic al abord
Culianu, *anume efortul său constant* de a reînnoi perspectiva feno
logică a lui Eliade pentru uzul postmodernităţii. Tensiunea metodo
prezentă în scrierile lui Culianu despre Eliade stă mărturie nu
pentru eforturile celui dintîi de a pune laolaltă o formă îmbunăt
ideilor celui din urmă, ci şi pentru propria căutare a lui Culianu
metoda cea mai potrivită de a explica schimbările petrecute la n
imaginarului şi reflectate mai cu seamă în istoria religioasă a Eu

Am încercat să pun în evidenţă maniera în care definiţia ener
a religiei s-a cristalizat mai cu seamă în scrierile lui Culianu pe
relaţiilor dintre putere şi religie în lumea occidentală şi în afara ac
În partea a doua a acestui articol, am avansat ipoteza potrivit c
înţelegerea poziţiei teoretice a lui Culianu asupra gnosticismului
1973 şi 1985 trebuie să ţină cont de atitudinea sa pozitivă, deşi rezer
în ce priveşte încercarea de a cuantifica experienţa extatică şi întîl
cu „norul luminos al gnozei" prin interpretarea creatoare a tex
gnostice şi a relatărilor ereziologice. Savant al secolului XX, Cu
are şansa de a scruta experienţe similare în epoci diferite (Antichi
tîrzie, Renaşterea şi romantismul) şi, asemenea magicianului re
centist, îşi foloseşte puterile imaginaţiei şi memoriei, facultăţile po
şi chiar analiza viselor, fie şi în joacă, pentru a înţelege „ce se întîm
realmente într-un cerc gnostic"[95].

Unde sălăşluieşte autorul Culianu? În cercetarea asupra intro
cerilor şi prefeţelor la cărţile lui Culianu, vocea sa s-a făcut auzit
întîlnirea rîndurilor de natură personală cu cele despre gnoză, în luc

un caracter voit riguros. Pasionată, hotărîtă, pe alocuri delicată, cea lui Culianu răzbate mai ales din locurile unde vorbeşte fie despre sibilitatea de a readuce la viaţă forma inefabilă a experienţei reli-oase, fie despre experienţa academică de a descifra fantasmele vechilor xte religioase şi de a le semăna cu profit în scrierile contemporane.

Note

1. Textul de faţă reprezintă o formă modificată a articolului „Where the Author Dwells: Searching for a Definition of Religion in the Introductions to Culianu's Books", din Sorin Antohi (ed.), *Religion, Fiction, and History Essays in Memory of Ioan Petru Culianu*, Bucureşti: Nemira, 2001, vol. II, pp. 501-541. Articolul iniţial a făcut parte din disertaţia de masterat prezentată în departamentul de studii religioase de la New York University, în mai 2001, sub îndrumarea profesorilor William E. Arnal şi Elliot R. Wolfson. Perspectiva mea ulterioară asupra relaţiei Culianu-Eliade a fost influenţată de cartea lui Matei Călinescu, *Despre Ioan Petru Culianu şi Mircea Eliade: Amintiri, lecturi, reflecţii* (Iaşi: Polirom, 2002); am încercat astfel să folosesc viziunea sa echilibrată în varianta românească a acestui articol. Personal, ţin să mulţumesc atît Fundaţiei Fulbright din România pentru posibilitatea de a studia istoria religiilor în Statele Unite, în acelaşi inovativ teritoriu academic în care mulţi foşti studenţi şi actuali profesori păstrează vie memoria lui Ioan Petru Culianu, cît şi Terezei Petrescu, lui Sorin Antohi şi lui Dan Petrescu pentru toate sfaturile, încurajările şi delimitările critice pe care le-am primit din partea lor.
2. Ioan Petru Culianu, *Eros şi magie în Renaştere. 1484*, Bucureşti: Nemira, 1999 [1994], ediţia a II-a, traducere de Dan Petrescu, prefaţă de Mircea Eliade, postfaţă de Sorin Antohi, p. 23.
3. Este vorba de Hillary Wiesner; vezi Ted Anton, *Eros, magie şi asasinarea profesorului Culianu*, Bucureşti: Nemira, 1998, pp. 189-92, precum şi „Introducerea" la *Eros and Magic in the Renaissance*, Chicago, The University Press, 1987, p. xxi, pasaj tradus în ediţia a II-a a traducerii româneşti, p. 8.
4. Culianu mărturiseşte că „presa s-a arătat indulgentă cu această carte, iar cîteodată, nu fără o oarecare satisfacţie, am luat cunoştinţă de recenzii entuziaste. Pînă acum, am primit doar o singură reacţie negativă, şi m-am simţit uşurat cînd am citit-o: dacă totul ar fi mers strună, cartea ar fi fost dată uitării prea curînd. Oricum, am intenţionat să scriu o carte provocatoare la adresa anumitor subiecte" (*Eros and Magic in the Renaissance*, Chicago, The University Press, 1987, p. xv).

5. *Jocari serio – Ştiinţă şi artă în gîndirea Renaşterii* şi *Éros et ma[...] Renaissance. 1484* (Flammarion, 1984). Prima variantă a fost [...] româneşte, prin 1979-1980, cea de-a doua direct în france[...] 1981-1983. Derutantă la o primă vedere, schimbarea de titlu de la [...] românească la cea franceză indică existenţa unor diferenţe funda[...] între cele două lucrări.
6. Vezi *Eros şi magie în Renaştere. 1484*, Nemira, 1994, p. 13.
7. La sfîrşitul cărţii lui Ted Anton (*Eros, magie şi asasinarea prof[...] Culianu*, pp. 371-386), v. o listă a publicaţiilor lui Ioan Petru C[...] Deloc exhaustivă, listei respective i s-ar putea adăuga recenziile d[...] publicate în 1991 (după luna mai) şi 1992 în *The Journal of Religion*[...] *History of Religion*, cîteva articole apărute în varii culegeri în [...] perioadă, titlurile conferinţelor ţinute de Culianu în Statele Unite şi [...] precum şi titlurile celor şapte emisiuni radiofonice pe teme de [...] religiilor, realizate la BBC în primăvara anului 1990. De aseme[...] cuvin amintite scrierile timpurii ale lui Culianu, precum teza sa de li[...] „Marsilio Ficino şi platonismul în Renaştere", susţinută în iunie 1[...] Universitatea din Bucureşti, precum şi *Jocari serio – Ştiinţă şi a[...] gîndirea Renaşterii*, scrisă în 1979, prima variantă a lucrării *Eros şi ma[...]* ale cărei prime trei capitole au fost publicate postum, în mai 19[...] revista *Timpul* (5/1994) şi în *Cotidianul. Litere, Arte, Idei* (19, 27/1[...] Alte două bibliografii „Ioan Petru Culianu" se găsesc în Sorin A[...] (ed.), *Religion, Fiction, and History: Essays in Memory of Ioan [...] Culianu*, Bucureşti: Nemira, 2001, vol. II, pp. 542-562, respectiv în [...] Gavriluţă, *Culianu, jocurile minţii şi lumile multidimensionale*, [...] Polirom, 2000, pp. 154-159.
8. Matei Călinescu, *Despre Ioan P. Culianu şi Mircea Eliade*, Iaşi: Pol[...] 2002, p. 98.
9. Imaginea sofisticată creată de Culianu lui Eliade, marcată totuşi de r[...] iniţiatică dintre maestru şi discipol, transpare cu claritate din între[...] alcătuite de Culianu în vederea unei cărţi asemănătoare *Probei labirint[...]* al cărei proiect apare în „Convorbiri-Întrebări" şi în „Planul de dis[...] pentru cartea despre Mircea Eliade scriitorul", incluse în „Addenda" tr[...] cerii româneşti a volumului *Mircea Eliade*, pp. 267-281. Lipsa răs[...] surilor din partea lui Eliade (este cunoscută fobia sa faţă de magnet[...] care în cazul de faţă era probabil dublată de fobia dezgropării unui tr[...] stînjenitor) face ca dialogul să apară total dezechilibrat, reducîndu-s[...] dimensiunile unui monolog.
10. Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, Bucureşti: Nemira, 1995, p. 262.
11. Potrivit lui Ted Anton, primul articol academic publicat de Culianu [...] titlul „Soarele şi Luna" a apărut în 1973, în *Lucrări Ştiinţifice: Cercu[...] Studenţeşti de Folclor*, Baia-Mare, 1973, pp. 87-97.

12. Gabriela Gavril, „Jocul cu fantasmele", în *Cotidianul. Litere, Arte, Idei*, mai 1996, p. 3. Pentru o reluare a acestei teme, centrată pe continuitatea dintre proza timpurie şi restul scrierilor literare la Ioan Petru Culianu, vezi articolul aceleiaşi autoare, „Jocurile maestrului Culianu", în Sorin Antohi (ed.) *Religion, Fiction, and History*, Bucureşti : Nemira, vol. 1, pp. 369-385, în special pp. 376-378. În prefaţa la volumul *Arta fugii* (Iaşi : Polirom, 2002), intitulată „Arta fugii din lume ? O singurătate cît lumea ! ", Dan C. Mihăilescu nu caută să stabilească corespondenţe tematice între prozele timpurii şi excelenţa literară tîrzie a lui Culianu, ci propune o lectură diferită a aceloraşi texte de debut, printr-un filtru deopotrivă eminescian şi eliadian, însă în contextul efervescent al anilor de studenţie ai lui Culianu (1967-1972). El găseşte, într-un efort de remitologizare a epocii respective, că aceste prime texte ar fi „impregnate de acel extraordinar amestec de rock, indianistică, etno-melo-filozofie *haiducească*, magie, alcool, sincretism religios, extaze yogine sau de Kama-sutra, erudiţie şi senzualism ca la generaţia '27, plus frenezia comunitară a libertăţii împărtăşite, ce caracteriza tînăra generaţie din anii festivalului de la Woodstock - ori de la Clubul Arhitecturii bucureştene, anii Phoenix, Sideral, Mircea Florian etc." (p. 11).
13. Am avansat ipoteza celor cinci catene tematice existente în cercetarea lui Culianu în postfaţa la volumul *Experienţe ale extazului*, Bucureşti : Nemira, 1998, pp. 245-249.
14. Pentru o evaluare critică a anilor petrecuţi de Ioan Petru Culianu în Italia, vezi Ted Anton, *Eros, magie şi asasinarea profesorului Culianu*, Bucureşti : Nemira, 1996, pp. 115-142, volumul omagial coordonat de Sorin Antohi (în special contribuţiile lui Gianpaolo Romanato, vol. 1, pp. 74-152, Giovanni Filoramo, vol. 2, pp. 311-325), precum şi interviul luat de Daniela Dumbravă lui Gianpaolo Romanato, intitulat „Păţania şoarecelui sau Despre cum ne aducem aminte de dizidenţi", din *Observator cultural*, nr. 88, 30.10-05.11.2001, pp. 13-14.
15. Ludwig Wittgenstein, *Lecţii şi convorbiri despre estetică, psihologie şi credinţă religioasă*, Bucureşti : Humanitas, 1993, p. 14 ; Thomas S. Kuhn, *Structura revoluţiilor ştiinţifice*, Bucureşti : Ed. Ştiinţifică, 1982, p. 108 ; Didier Eribon, *Michel Foucault*, Paris : Flammarion, 1991 ; Wendy Doniger O'Flaherty, *Women, Androgynes, and Other Mystical Beasts*, Chicago : University of Chicago Press, 1980, vezi capitolul „Introduction : The Myth of Method in Mythology", pp. 3-16, în special subcapitolul „The Toolbox of Pluralism" : „Abordarea cutiei cu instrumente în studiul mitului poate fi definită după cum urmează : poartă cu tine o cît mai largă paletă de instrumente şi foloseşte unealta potrivită la momentul potrivit. (...) În plus, dintr-o perspectivă lărgită, toate mitologiile reflectă o metodă eclectică de construcţie : Claude Lévi-Strauss a arătat că toţi creatorii de mituri, ca

nişte *bricoleurs*, îşi alcătuiesc cosmologiile cu resturile culturale p au la îndemînă, iar Edmund Leach susţine că gînditorul structur efortul său de combinare a diferitelor versiuni ale unui mit, nu face decît să pună laolaltă ceea ce cultura, ca întreg, a redus în bucăţi d mesaj la origine plurivalent" (pp. 5, 7). Am avansat ipoteza potrivit între 1978 şi 1984, Culianu a folosit în cercetările sale de istoria re şi teoria culturii o metodologie numită a cutiei cu instrumente într- de articole din revista *Timpul*, nr. 10, 11, 12/1997 şi 1, 2/1998, in „Strategii de schimbare a unui cadru de cercetare în istoria relig Ioan Petru Culianu".

16. Sigmund Freud, *Civilization and Its Discontents*, New York : W.W. N & Co., 1961 ; Norbert Elias, *The Civilizing Process*, Oxford : Bla 1994, publicată în Germania în 1939, doar la trei ani după apariţia op freudian. Pentru o analiză detaliată a cercetării lui Ioan Petru C asupra dinamicii civilizaţiilor, precum şi pentru o comparaţie a po sale cu cele ale lui Weber, Freud, Elias şi Duerr, vezi postfaţa sem Sorin Antohi la *Eros şi magie în Renaştere. 1484*, intitulată „Imag Renaşterii şi originile spiritului modern. Modelul Ioan Petru Cul Bucureşti : Nemira, 1999 (1994).
17. H.-R. Patapievici, „Ioan Petru Culianu : o *mathesis universalis*", po la *Gnozele dualiste ale Occidentului*, Bucureşti : Nemira, 1995, p.
18. Ioan Petru Culianu, *Psihanodia*, Bucureşti : Nemira, 1997, pp. 41-
19. Ioan Petru Culianu, „Ascension", în Mircea Eliade (ed.), *The Encyclo of Religion*, vol. 1, 435a-441a.
20. Ioan Petru Culianu a contribuit la *The Encyclopedia of Religion* (New Y Macmillan, 1987) cu următoarele articole : „Ascension" (1 : 435a-4 „Astrology" (1 : 472a-475b), „Bendis" (2 : 94b-95a, în colaborare cu Cic Poghirc, fostul său profesor la Universitatea din Bucureşti), „Dacian Ri (4 : 195a-196a), „Geto-Dacian Religion"(5 : 537b-540a, cu Cicerone Pogh „Gnosticism : from the Middle Ages to the Present" (5 : 574b-57 „Magic in Medieval and Renaissance Europe" (9 : 97b-101b), „Saba (12 : 499b-500b), „Sacrilege" (12 : 557a-563b), „Sexual Rites in Eur (13 : 186b-189b), „Sky. The Heavens as Hierophany" (13 : 343b-34 „Thracian Religions" (14 : 494a-497b, cu Cicerone Poghirc), „Thra Riders" (14 : 497a-b), şi „Zalmoxis" (15 : 551b-555b, cu Cicerone Poghi
21. Ted Anton, *Eros, magie şi asasinarea profesorului Culianu*, p. 212.
22. Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, Bucureşti : Nemira, 1995, p. 10.
23. Vezi Ted Anton, *Eros, magie şi asasinarea profesorului Culianu*, 137-9, pentru detalii suplimentare asupra primei călătorii a lui Culian Chicago. Anton susţine că la sfîrşitul pelerinajului său nord-americ Culianu „se întoarse în Italia cu material suficient pentru monografia p nuită. Cîştigase acces la dosarele mentorului sau, chiar dacă nu pătruns

în intimitatea gîndurilor sale (lucru cu care nimeni nu se lăudase vreodată), şi se făcuse util punînd puţină ordine în haosul scrierilor unui autor atît de prolific." Totuşi, recenziile cîtorva cărţi importante ale lui Eliade, publicate de Culianu în *Aevum*, între 1974 şi 1977, trădează deopotrivă o cunoaştere profundă a operei maestrului, precum şi schiţele timpurii ale monografiei italiene.

24. Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, Bucureşti : Nemira, 1995, pp. 7-8.
25 „Deşi scrisă de un istoric al religiilor, [monografia aceasta] are ambiţia să evalueze operele lui Eliade mai ales din punctul de vedere al diferitelor influenţe culturale reflectate în ele şi al efectelor pe care le-au provocat" ; astfel îşi descrie Culianu ipoteza de lucru la începutul studiului său, p. 22.
26. Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, pp. 20-25. Acelaşi demers este vizibil într-altă scriere a lui Culianu, „Fantasmele libertăţii la Mihai Eminescu", publicată în 1983, în care autorul apără posibilitatea mitanalizei de a dobîndi un statut de metodă ştiinţifică mai viabil decît cel conferit la acea vreme pseudo-metodelor numite marxism, structuralism ori psihanaliză. Vezi *Studii româneşti I*, Bucureşti : Nemira, 2000, pp. 82-96.
27. Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, p. 23.
28. Ioan Petru Culianu, *Iter in silvis : Saggi scelti sulla gnosi e altri studi*, Messina : EDAS, 1981, p. 77 ; într-un articol deja publicat în 1976 (în revista *Numen*, nr. 3), intitulat „La femme céleste et son ombre : Contribution à l'étude d'un mythologème gnostique", reia o luare de pozitie a maestrului său Ugo Bianchi care observa, în 1974, că în istoria religiilor „comparaţia e complet legitimă atunci cînd, dincolo de simpla constatare a analogiilor efective între diverse structuri ce pot fi numite «religioase», ea stabileşte şi toate conexiunile istorice posibile ale momentelor *analoge* studiate"
29. Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, pp. 131-132.
30. Vezi Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, Nemira, 1995, p. 23, pentru proiectul eliadian al unei filozofii antropologice ; pp. 128-130, pentru noul umanism identificat de Culianu drept expresia directă a acestei filozofii. Articolul scris în 1976 de Culianu pe această temă a apărut în 1978, în *Cahiers de l'Herne*, pp. 203-211, şi a fost reluat în volumul *Studii româneşti 1*, Nemira, 2000, pp. 211-226, în traducerea lui Dan Petrescu.
31. Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, p. 19.
32. Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, pp. 23, 124-133 ; precum şi articolul „L'Anthropologie philosophique", în *Cahiers de l'Herne 33 : Mircea Eliade*, Paris, 1978, pp. 203-211, tradus în *Studii româneşti I*, Nemira, 2000, pp. 211-226.
33. Vezi Paul Feyerabend, *Against Method : Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*, ed. I : London : NLB ; Atlantic Highlands : Humanities Press, 1975 ; ed. a II-a : London, New York : Verso, 1988 ; ed. a III-a :

London, New York: Verso, 1993; *idem*, *Science in a Free Society*, L NLB, 1978; *idem*, *Farewell to Reason*, London, New York: Verso, Hans Peter Duerr, *Dreamtime: Concerning the Boundary between Wi and Civilization*, Oxford: Basil Blackwell, 1985 (trad. engl. de Goodman a lucrării *Traumzeit: Über d. Grenze zwischen Wild Zivilisation*, Frankfurt am Main: Syndikat, 1978; precum şi Io Culianu, „Civilizaţia ca produs al sălbăticiei: Hans Peter Duerr şi sale culturale", publicat iniţial în *Nederlands Thelogisch Tijdschrif* 1986, pp. 305-311, şi tradus de Mona Antohi în *Litere, Arte, Idei*, 1994, pp. 6-7. Ioan Petru Culianu discută articolul lui Eliade, „F ca instrument de cunoaştere" (publicat în 1937 şi reluat, patru tîrziu, în volumul *Insula lui Euthanasius*), în mai toate articolele sale maestrul său mistagog. A se vedea, de exemplu, lucrarea italiană *Eliade*, pp. 57-59, precum şi volumul scris în franceză, *Mircea necunoscutul* (în ediţia românească, la pp. 220-222, 254, 273 şi Aceeaşi idee transpare şi din articolele „Mircea Eliade et la pensée m sur l'irrationnel", în *Dialogue* 8 (1983), pp. 39-52, „Eliade et le re symbolisme", în *3e Millénaire* 13 (1984), pp. 89-93, şi „Mircea El the Crossroad of Anthopology", în *On Symbolic Representation of Reli Groninger Contributions to Theories of Symbols*, Berlin: W. de Gu 1986 (cu excepţia penultimului articol citat, acestea au fost tradu *Studii româneşti I*, Nemira, pp. 304-320, respectiv pp. 367-379).

34. Ioan Petru Culianu, „Mircea Eliade necunoscutul", în *Mircea Eliade*, p.
35. Ioan Petru Culianu, „Plan de discuţie pentru cartea despre Mircea El scriitorul", în *Mircea Eliade*, Nemira, 1995, p. 281.
36. Ioan Petru Culianu, „Avers şi revers în istorie: Cîteva reflecţii c -epistemologice", în *Revista de Istorie şi Teorie Literară*, 2-3, Bucu 1986, pp. 127-136.
37. Ioan Petru Culianu, recenzie la Nasr, Seyyed Hossein, *Knowledge and Sacred* (Albany: State University of New York Press, 1989), în *The Jou of Religion*, 1992, p. 284.
38. Ioan Petru Culianu, *Arborele gnozei: Mitologia gnostică de la creştinis timpuriu la nihilismul modern*, Bucureşti: Nemira, 1998, pp. 17, 381
39. Ioan Petru Culianu, „Avers şi revers în istorie", p. 135. Scris în franc în anii 1983-1984, articolul acesta a fost tradus de Dan Petrescu şi publ pentru prima oară în 1986, în *Revista de Istorie şi Teorie Literară*.
40. A se vedea Daniel L. Pals, *Seven Theories of Religion*, New York: Oxf University Press, 1996, p. 103, pentru originea ideii de sacru la Durkh ca „o forţă atoatecuprinzătoare, impersonală, o putere dominatoare". Pen dezvoltările ulterioare ale acestei abordări în peisajul cultural francez, a vedea excelenta antologie a lui Denis Hollier, *Le Collège de sociolog 1937-1939*, Paris: Gallimard, 1995 (ediţia a II-a). Într-o discuţie purta

în urmă cu cîţiva ani, Dan Petrescu mi-a făcut onoarea de a-mi sugera legătura dintre scrierile timpurii ale lui Eliade şi Colegiul de Sociologie – îi mulţumesc pe această cale. Deşi un studiu aprofundat pe această temă încă lipseşte în Europa, ca şi în America, se poate deocamdată consulta analiza lui Steven Wasserstrom despre influenţa Colegiului de Sociologie asupra participanţilor la întîlnirile de la Eranos (în S. Wasserstrom, *Religion after Religion : Gershom Scholem, Mircea Eliade, and Henry Corbin at Eranos*, Princeton University Press, 1999, pp. 221-223).

41. Culianu mărturiseşte că „simplu fidel, am devenit catehumen şi, după un energumenat de scurtă durată, am dobîndit gradul magisterial în eliadologie cu o carte scrisă în italiană ce a suscitat multe discuţii, atrăgîndu-mi din toate părţile reproşuri învăluite de erezie. Împrejurări pe care le-aş defini drept fericite au împiedicat ca această carte să fie tradusă în franţuzeşte... ", în *Mircea Eliade*, p. 156, rînduri introduse în nota traducătorului.

42. Rudy Rucker, *Mind Tools : The Five Levels of Mathematical Reality*, Boston : Houghton Mifflin Co., pp. 161-177. Culianu pare a-l fi introdus pe Eliade în lectura cărţilor lui Rucker, după cum mărturiseşte în articolul „Mircea Eliade" din volumul *Români în ştiinţa şi cultura occidentală*, Davis, CA : American-Romanian Academy of Arts and Sciences, 1992, vol. 13 : „În primăvara lui 1986, am avut privilegiul de a-l vedea pe Mircea Eliade în fiecare zi, timp de trei săptămîni pînă la moartea sa neaşteptată. La două-trei zile, schimbam cîte o carte. Aşa se face că ştiu exact care au fost ultimele lui lecturi. Printr-o minoră sincronie, ultima carte ştiinţifică pe care a citit-o a fost *Infinity and the Mind* de Rudy Rucker, care se întîmpla să fie cel mai bun autor recent despre a patra dimensiune" (p. 133).

43. Ioan Petru Culianu, *Iter in silvis : Saggi scelti sulla gnosi e altri studi*, vol. 1, *Gnosis*, nr. 2, Messina : EDAS, 1981, p. II.

44. Ioan Petru Culianu, *Experienţe ale extazului*, pp. 151-159.

45. Micea Eliade, „Pentru un nou umanism", în *Nostalgia originilor* (*The Quest : History and Meaning in Religion*, Chicago : University of Chicago Press, 1969).

46. Publicat în *Verifiche*, 4/1975, pp. 235-255, reluat în *Iter in silvis : Saggi scelti sulla gnosi e altri studi*, vol. 1, *Gnosis*, nr. 2, Messina : EDAS, 1981, pp. 107-128.

47. În această perioadă, Culianu a recenzat următoarele volume : traducerea italiană a cărţii lui Eliade, *Nostalgia originilor* (Morcelliana : Brescia, 1972), în *Aevum*, 49/1975, pp. 584-585, traducerea în italiană a *Şamanismului*, în *Ragguaglio Librario*, 51/1975, p. 396, cartea lui Michel Meslin, *Pour une science des religions* (Paris : Seuil, 1973), în *Aevum*, 49/1975, pp. 207-208, traducerea italiană a cărţii lui Hans Jonas, *The Gnostic Religion* (Boston : Beacon Press, 1963, trad. ital. 1973), în *Aevum*, 49/1975, pp. 585-587,

precum şi volumul lui Eliade despre religiile Australiei (*australiennes*, Paris : Payot, 1972), în *Aevum*, 48/1974, pp. 59
48. G. Romanato, M.G. Lombardo, I.P. Culianu, *Religione e potere*, Casa Editrice Marietti, 1981, trad. rom. de Maria-Magdalena An şi Şerban Anghelescu (Nemira, 1996) ; *Eros şi magie în R* pp. 146-151 ; „Sacrilege", în *The Encyclopedia of Religion*, Ne Macmillan, 1987, vol. 12, pp. 557a-563b.
49. Ioan Petru Culianu, *Iter in silvis*, p. 114.
50. *Ibidem*, pp. 114-116.
51. Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, capitolul „Tehnici de salvare", pp.
52. Abia la sfîrşitul anilor optzeci, istoricii Antichităţii tîrzii au în pună la îndoială perspectiva, fără îndoială atrăgătoare, a lui Erwin R. din lucrarea sa clasică, *Pagan and Christian in an Age of Anxiety Aspects of Religious Experience from Marcus Aurelius to Con* (Cambridge University Press, 1965) ; vezi pentru această retrasare diană a echilibrului raţional/iraţional şi criză/ruptură în primele se epocii noastre, cărţile lui Peter Brown, *The Making of Late Ant* Harvard, 1987 (pp. 5-11 conţin o polemică directă a lui Peter Br adresa teoriilor fostului său profesor, E.R. Dodds), şi Averil Ca *Christianity and the Rhetoric of Empire : The Development of Ch Discourse*, Berkeley : University of California Press, 1991.
53. „La vera saggezza si ottiene solo molto lontano dalla gente, fuori in solitudine, e non si ottiene giocando, ma solo attraverso la sofferenza." C a preluat şi tradus aceste rînduri dintr-o carte a lui Rasmussen despre şa citată de P. Radin în *The World of Primitive Men*, New York, 1953.
54. Ioan Petru Culianu, *Eros şi magie în Renaştere*, p. 20.
55. Vezi mai sus, nota 47, pentru lista acestor recenzii la cărţile lui El publicate de Culianu în această perioadă.
56. Ioan Petru Culianu, „Freud-Jung-Wittgenstein", în *Ragguaglio Libr* 53 (1976), pp. 126-130.
57. *Ibidem*, p. 126a.
58. *Ibidem*, p. 126b.
59. *Ibidem*, p. 127b.
60. Ludwig Wittgenstein, *Remarks on Frazer's 'Golden Bough'*, ed. de R Rhees, trad. engl. A.C. Miles, Cross Hill Cottage, Doncaster : The Bryn Press, 1979, p. 5e.
61. Ioan Petru Culianu, *Eros şi magie in Renaştere. 1484*, Bucureşti : Nemi 1999, ed. a II-a, p. 19.
62. Gianpaolo Romanato, Mario G. Lombardo, Ioan Petru Culianu, *Religio e potere*, Genova : Casa Editrice Marietti, 1981, trad. rom. Nemira, 199
63. Ioan Petru Culianu, *Gnosticismo e pensiero moderno : Hans Jonas*, Rom „L'Erma" di Bretschneider, 1985.

64. Ioan Petru Culianu, *Religie şi putere*, Bucureşti : Nemira, 1996, p. 163. Într-o recenzie la această carte, publicată în *Litere, Arte, Idei*, 45(274)/ 1996, p. 1, intitulată „Fantasmele şi nihilismul", am încercat să situez maniera în care Culianu prezintă ritualul în directa descendenţă a lui Roger Caillois (*Omul şi sacrul*, 1939, trad. rom. de Dan Petrescu, Nemira, 1998) şi Mircea Eliade (*Mitul eternei reîntoarceri*, 1949, trad. rom. Mircea Ivănescu, 1990).
65. Ioan Petru Culianu, *Religie şi putere*, p. 165 ; a se vedea, de asemenea, pp. 181-182, unde Culianu defineşte puterea ca fiind „o entitate experimentabilă după modelul *libidoului* jungian".
66. Ioan Petru Culianu, *Religie şi putere*, pp. 173-175 ; Culianu alege termenul de „culturi pseudo-specifice" prin împrumutarea şi reinterpretarea terminologiei etologice a lui E. Erickson, care defineşte triburile şi clanurile ca fiind pseudo-specii „ce se comportă ca specii independente pe care o voinţă supranaturală le-ar fi creat la începutul timpurilor şi care suprapun datelor geografice şi economice ale existenţei lor o cosmogonie, o teogonie şi o imagine particulară a omului" (citat preluat de Culianu din articolul „Ontogénie de la ritualisation chez l'homme", publicat de Erickson în cartea *Le comportement rituel chez l'homme et l'animal*, editată de J. Huxley şi tradusă în franceză în 1971.)
67. În 1980, Culianu încă mai susţinea, urmîndu-l pe Eliade, posibilitatea de a integra fenomenele supranaturale în studiul riguros al religiei. Scepticismul postmodern al anilor nouăzeci a încercat să reconstruiască studiul religiei într-o epocă post-Eliade fără această ipoteză îndrăzneaţă, lăsînd în seama teologiei să trateze problema realităţii fenomenelor supranaturale şi a miracolelor (vezi, pentru o abordare naturalistă a studiului religiilor, J. Samuel Preus, *Explaining Religion : Criticism and Theory from Bodin to Freud*, New Haven : Yale University Press, 1987 ; Willi Braun şi Russell T. McCutcheon, *Guide to the Study of Religion*, New York : Cassell, 2000 ; şi Pascal Boyer, *Religion Explained : The Evolutionary Origins of Religious Thought*, New York : Basic Books, 2001).
68. Ioan Petru Culianu, *Religie şi putere*, p. 227.
69. Ioan Petru Culianu, *Psihanodia*, Bucureşti : Nemira, 1997, capitolul II.
70. *Ibidem*, pp. 20-24.
71. Ioan Petru Culianu, *Experienţe ale extazului*, Bucureşti : Nemira, 1998.
72. Vezi James M. Robinson (ed.), *The Nag Hammadi Library*, San Francisco : HarperSanFrancisco, 1990, pp. 402-430, în traducerea lui John S. Sieber, sau Bentley Layton, *The Gnostic Scriptures*, New York : Doubleday, 1987, pp. 125-140.
73. Ioan Petru Culianu, *Experienţe ale extazului*, pp. 13-17.
74. Ce anume trebuie să re-imagineze savantul european sau american al secolului XX, pentru a surprinde particularităţile anumitor experienţe ale

extazului din primele patru secole iudeo-creştine în bazinul medit (Culianu încearcă în *Experienţe ale extazului*, p. 20, şi în *Căl lumea de dincolo*, p. 199, să sugereze cititorului o paralelă între sufletului printre sferele cereşti şi expediţia unei navete spaţiale.) cale îi stă la dispoziţie pentru atingerea acestui scop decît lectura, şi recrearea imaginativă a trecutului? (Metode prin care Culianu reinterpretat rolul magicianului în scrierile lui Giordano Bruno – *şi magie în Renaştere*, ed. a II-a, p. 23.) Cum poate verifica sav rezultatele astfel obţinute reflectă întocmai experienţele extatice a lelor Antichităţii tîrzii? (În cartea *A World Full of Gods: The Triumph of Christianity*, London: The Free Press, 2000, Keith H membru al Academiei britanice şi profesor la King's College, Cam a sugerat o formă speculativă de reconstrucţie a experienţei cotid Pompeii primului secol: după ce a parcurs toate sursele primare şi dare referitoare la locul şi timpul respective, el lansează ipoteza ştii -fantastică a trimiterii unui cuplu de cercetători cu maşina timpului în acea epocă. Rezultatul? O carte strălucită, controversată, extr documentată, bine scrisă şi amuzantă, *A World Full of Gods* rămîne o reconstrucţie speculativă.)

75. Ioan Petru Culianu, *Experienţe ale extazului*, pp. 17-21.
76. Jacques Flamant, *Macrobe et le néoplatonisme latin, à la fin du IVe s* Leiden: Brill, 1977.
77. Am analizat compoziţia tematică a cărţii *Experienţe ale extazului*, pr şi receptarea ei în lumea academică europeană, în „Ascensiunea cel sufletului: Interpretări, metode şi controverse", ca postfaţă la traduc în româneşte a volumului.
78. Hans Jonas, *The Gnostic Religion: The Message of the Alien God and Beginnings of Christianity*, Boston: Beacon Press, 1991 (1963), tradu italiană de Manlio Simonetti sub titlul de *Lo Gnosticismo*, Torino: 1973, ediţie recenzată de Culianu în *Aevum*, 49/1975, pp. 585-587.
79. Hans Jonas, *The Gnostic Religion*, p. xiii.
80. Ioan Petru Culianu, în recenzia la *Lo Gnosticismo*, în *Aevum*, 49/1975, p. 5
81. Ioan Petru Culianu, *Eros şi magie în Renaştere*, ed. a II-a, pp. 28-37.
82. H.H. Schaeder, *Urform und Fortbildungen des manichaeischen Systems*, *Vortr. Bibl.* Warburg, 1924-1925, Leipzig-Berlin, 1927, p. 100, citat Culianu în *Aevum*, 49/1975, p. 586.
83. *Gnosticismo e pensiero moderno: Hans Jonas*, pp. 9-10; *Arborele gnoz Mitologia gnostică de la creştinismul timpuriu la nihilismul moder* pp. 15-17.
84. Adresate unui cititor american, nefamiliarizat cu tragediile tăcute ale Europ de Est, însă poate sensibil la experienţa emigrării, rîndurile următoare d „Cuvîntul de mulţumire" ni-l înfăţişează pe Culianu într-o încercare de

închide nu doar un capitol în studiul gnozelor dualiste, ci şi un capitol din viaţa sa privată: „Acum, la capătul unei analize imparţiale a tuturor curentelor dualiste ale Occidentului, cred că modul meu de a privi lumea în acea perioadă deriva cu siguranţă din cei douăzeci şi doi de ani pe care i-am petrecut într-una din cele mai totalitare ţări comuniste: România. Am evadat de acolo în 1972, dar trauma a mai persistat încă vreo zece ani şi nu a dispărut cu totul pînă în decembrie 1989. (...) În orice caz, pentru partea mea de interes personal în gnosticism, rămîn cu o datorie amară faţă de acei Arhonţi ai răului care m-au alungat în exil, pînă mi-am găsit o patrie primitoare" (*Arborele gnozei*, p. 17).

85. Ioan Petru Culianu, *Gnosticismo e pensiero moderno: Hans Jonas*, p. 9.
86. *Ibidem*.
87. *Arborele gnozei: Mitologia gnostică de la creştinismul timpuriu la nihilismul modern*, p. 17.
88. Ioan Petru Culianu, *Gnosticismo e pensiero moderno: Hans Jonas*, pp. 9-10.
89. Ioan Petru Culianu, *Experienţe ale extazului*, p. 13.
90. Ioan Petru Culianu, *Gnosticismo e pensiero moderno: Hans Jonas*, p. 20.
91. Carlo Ginzburg, *Clues, Myths, and the Historical Method*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1992, pp. 156-164.
92. Vezi capitolul „Gnosticii potrivit Sfîntului Epifaniu din Salamis", în Bentley Layton, *The Gnostic Scriptures*, New York: Doubleday, 1987, pp. 199-214.
93. Ioan Petru Culianu, *Gnosticismo e pensiero moderno: Hans Jonas*, p. 42.
94. *Ibidem*, pp. 43-50.
95. Ioan Petru Culianu, *Experienţe ale extazului*, p. 18.

Ultimul Culianu

H.-R. Patapievici

Operele împlinite

Există creatori pentru care ultima perioadă a vieţii reprezintă un sol salt „dincolo" Fireşte, într-o primă accepţiune, curentă, este vorba un salt dincolo de ezitările, obişnuinţele şi neîmplinirile creaţiil anterioare. La sfîrşit (sau aproape de sfîrşit), unii creatori produc lucru fie surprinzătoare, fie ieşite din regularitatea propriei lor reguli, „perfecte" – potrivit standardelor acreditate de chiar arta lor. Aceş sînt creatorii împliniţi, cei despre care afirmăm, pe bună dreptate, sînt „mari" Deşi neîncheiat, neterminat şi nefinisat, dubletul format *Sottisier* şi *Bouvard et Pécuchet* reprezintă un superb „dincolo" creaţiei „ultimului" Flaubert. În acelaşi sens, „ultimul" Montherla este dat de cîteva din tragediile sale tîrzii – din care nu pot lip *Port-Royal* şi *La Guerre civile* –, la care trebuie adăugate *Carnete* ultimilor douăzeci de ani. *Faust II* în conjuncţie cu însemnările lu Eckermann îl reprezintă deplin pe „ultimul" Goethe, acela care uneşt cu vigoare într-o unică expresie rotundă naturalistul organicist, misticu panteist, înţeleptul aulic-epicureu şi poetul stăpîn pe toate sunetel instrumentelor sale. *Doctor Faustus* poate fi considerată opera car exprimă în chipul cel mai desăvîrşit *posibilităţile de subtilitate* al „ultimului" Thomas Mann, pe care, în ciuda fineţii şi a nostalgiei, minunat-frivolul *Felix Krüll*, din motive misterioase, nu le-a mai putut exprima. Prin astfel de opere, ceva deopotrivă surprinzător, exact, rotund, profund şi înalt iese la iveală cu o vigoare şi o claritate care se puteau presimţi în operele anterioare, dar care încă nu îşi găsiseră în

mod adecvat ori convingător expresia sintetică. Fireşte, există autori mari care nu cunosc un „dincolo" al propriei lor creaţii - dintre cei foarte mari, pot fi pomeniţi aici Balzac, Borges, Kafka şi Kant. Ultimii doi reprezintă un caz oarecum special, deoarece atît Kafka, cît şi Kant (cel de după 1781) au creat în permanenţă într-un soi de „dincolo" pe care, o dată instalaţi în el, *nu* l-au *mai* putut niciodată părăsi. Ei au făcut din situarea în „dincolo" o obişnuinţă a creaţiei lor. Este, într-un sens, şi cazul celui mai profund autor *etic* al secolului XX, Ludwig Wittgenstein, a cărui operă nu poate fi înţeleasă fără a face referinţă la mărturiile şi viaţa de martir a Simonei Weil. Toţi aceşti creatori s-au situat în mod obişnuit, încă de la început, în întreaga lor creaţie, datorită unei strivitoare şi înfricoşătoare exigenţe etice, în „dincolo"-ul propriei lor opere, căreia n-au făcut decît să-i cartografieze *limitele*. Ceea ce e tipic e că aceşti creatori rari, deşi aflaţi deja „dincolo", s-au situat tot timpul creaţiei lor în interiorul limitelor propriei lor perfecţiuni, ale cărei date nu le-au putut niciodată depăşi. Aceasta este limita primei categorii de creatori pentru care noţiunea de „ultimul" are un sens.

Dintre marii creatori, Heidegger este un caz special şi, ca să spun aşa, intermediar. După *Sein und Zeit*, Heidegger s-a situat pe un *Holzweg* aflat departe de celelalte cărări ale gîndirii occidentale, angajîndu-se solitar pe calea spre o *Lichtung* spre care a arătat de atunci mereu, pe care n-a ostenit nici o clipă să o anunţe ca iminentă şi la care n-a ajuns niciodată. După *Sein und Zeit*, Heidegger este mereu în situaţia de a fi „ultimul" Heidegger, în sensul că opera sa se află deja în „dincolo"-ul propriei sale creaţii - împlinind-o, rotunjind-o, oferind-o lumii ca împlinire a tot ce fusese sperat în interiorul ei, mai *înainte*. În alt sens însă, Heidegger se află deja, după *Sein und Zeit*, „dincolo" de creaţia sa anterioară într-un chip mult mai profund şi mai radical. Prin decizia sa de a abandona concepţia despre fiinţă ca „obiect", ca „apariţie", ca „manifestare", Heidegger refuză, în principiu, să mai folosească limba altfel decît poetic (adică profetic). Cu toate acestea, practic el nu încetează să se folosească de limbă într-un chip instrumental-filozofic. El nu poate depăşi graniţa care separă cele două tărîmuri ale fiinţei : unul pe care l-a scos la iveală gîndirea occidentală, celălalt - care ar putea fi dat numai în limba originară a marilor poeţi, dar pe care Heidegger nu îl poate arăta decît cu ajutorul imposibilei limbi a filozofiei sale. Filozofia ultimului Heidegger te aruncă „dincolo", dar te şi îngheaţă în poziţia acestei aruncări. După *Sein und Zeit*,

Heidegger devine „ultimul" Heidegger prin aceea că se transfor[m]
şamanul propriei sale opere anterioare. În acest sens, el ilustrea[ză]
chip ambivalent ambele sensuri ale categoriei „ultimul" : sensul cu[l]
şi cel ontologic-existenţial. Din punct de vedere cultural, Heideg[ger]
după *Sein und Zeit* este o împlinire a *stilului* de acolo. Din pun[ct]
vedere ontologic-existenţial, Heidegger de după *Sein und Zeit* est[e]
totul altceva decît un profesionist împlinit al celui mai profund s[...]
culturii, aşa cum fusese *Faust II* faţă de *Faust I*, la Goethe : Heid[egger]
ne duce într-un cu totul alt tărîm decît o simplă operă, fie ea şi gen[ială].
În acest sens, „ultimul" Heidegger este cu totul altceva decît un a[...]
împlinit ori desăvîrşit – este „ceva" situat dincolo chiar de noţiun[ea de]
autor. Este „ceva" care deschide în limitele noastre de gîndire şi [...]
fiinţare o uşă pe care nimeni nu o bănuia, o breşă prin care, o [...]
despicat zidul care ne înconjoară, se poate privi cu relativă uşur[inţă]
afară – dincolo de ea şi de noi înşine. Acest al doilea sens al cuvîn[tului]
„dincolo" nu mai este metaforic, ci realist. „Ultimul" Heidegger e[ste]
„ultim" în cu totul alt sens decît este ultim „ultimul" Goethe [...]
„ultimul" Flaubert. Insist asupra faptului că nu e vorba aici nici de m[ai]
multă inteligenţă, nici de mai mult talent, nici de un geniu superior, [...]
de altceva. De saltul făcut dincolo – iar „dincolo" capătă un s[ens]
deopotrivă concret, precis şi realist.

Pe de altă parte, Heidegger mi se pare a fi o figură intermedi[ară],
deoarece, într-un sens pe care îmi place să îl las nelămurit, creato[rul]
din el nu a plătit cu viaţa sa (ori a omului care îl adăpostea) pentru ce[ea]
ce au putut vedea ori întrezări instrumentele sale de cunoaştere. Şi [...]
a plătit, deoarece a îngheţat în zbor, nu a făcut saltul *realist* „dincolo".
Deşi s-a aruncat dincolo, a rămas dincoace – pe malul unde îi răm[ă]-
seseră, alături de trup, şi uneltele.

Saltul dincolo şi cenzura transcendentă

Alta este situaţia unor scrieri precum cele produse de Friedrich Nietzsche
în ultimii săi ani de viaţă. Sentimentul pe care ni-l transmite ultima lui
creaţie este că ne găsim în faţa unei supreme încordări a cunoaşterii ; că
sîntem puşi în chip ultimativ, *faţă-către-faţă*, în prezenţa unei revelaţii
care *stă* să se producă, este *iminent* să se producă, căreia nu îi mai
lipseşte decît o *infimă fracţiune de timp* pentru a izbucni în afară,

antrenîndu-se irezistibil într-o soluţie a problemelor noastre, care ne apar, *brusc*, ca fiind definitiv lămurite. Astfel de creaţii sînt asemenea unei arsuri ori unei răni. Efectul lor asupra sufletelor noastre seamănă cu urmele pe care le lasă în carne o despicătură adîncă. Astfel de creaţii rămîn în mintea noastră ca o rană nevindecată, prezente în noi asemeni unei dureri pe care nu o poate vindeca nici un leac, fiindcă acela care ne-ar fi putut aduce leacul nu mai este *aici* – a fost smuls dintre noi exact atunci cînd am fi avut mai multă nevoie de el : pentru a-şi împlini promisiunile şi pentru a ne vindeca – în sfîrşit ! – de omisiunile cunoaşterii omeneşti. Ceea ce simţim în opera ultimului Nietzsche este, deopotrivă, promisiunea şi despărţirea : prima, copleşitoare ; ultima, ireversibilă. Rădăcina acestei dureri provine din următorul paradox : creaţiile „ultime" ne aduc mult mai mult decît ne promit, deoarece promit mai mult decît ar fi fost normal să aducă. De la o operă de cultură nu aşteptăm să fie nici o *clavis universalis*, nici o *mathesis universalis*. Şi totuşi, o veritabilă creaţie ultimă, în sensul pe care încerc să îl sugerez aici, trebuie să propună o *clavis universalis* şi să conţină o *mathesis universalis*.

Nietzsche a fost lovit de nebunie la puţin timp după ce a trimis la tipar *Ecce Homo*, carte animată de o febrilitate care nu mai e, într-un sens deopotrivă patologic şi metafizic, *normală*. Marele său proiect de *Umwertung aller Werte* a rămas în stadiul de şantier. Din acest şantier, reprezentat de manuscrisele anilor 1883-1888, Elisabeth Förster-Nietzsche şi Peter Gast au alcătuit o carte de autor – fără ca autorul să o fi aprobat – cu titlul *Der Wille zur Macht* (prima ediţie apare în 1901, iar forma standard, cu 1067 fragmente, apare în 1906). Tot ce se află extraordinar, atrăgător, periculos, inacceptabil, misterios, promiţător, actual şi profund în Nietzsche, acolo se găseşte. Simţim că Nietzsche ajunsese atît de aproape de ceva fundamental, încît, pur şi simplu, ceva, o instanţă supremă, „i-a închis gura". Ceva asemănător s-a petrecut *şi* cu Renaşterea (ne spune „ultimul" Nietzsche) : a fost ucisă atunci cînd tocmai se afla pe pragul de a propune un tip de om cu totul nou, un tip nou de civilizaţie, un tip nou de cultură, un nou tip de valori. *Ceva* ne-a oprit acest fruct excepţional, de a cărui promisiune şi absenţă suferim şi astăzi. Acest „ceva" nu a fost neapărat Luther, „călugărul funest" pe care Nietzsche l-a făcut responsabil de asasinarea Renaşterii : Luther trebuie privit mai degrabă ca instrumentul unui tip de acţiune care nu se reducea la el – dovadă faptul, remarcat cu pertinenţă de Ioan Petru Culianu (*Eros şi magie în*

Renaştere, 1984), că Reforma şi Contrareforma au acţionat în a sens – „castrarea" imaginarului magic renascentist.

Lucian Blaga a imaginat un nume pentru acest tip de acţiune : zura transcendentă (*Censura transcendentă*, 1934). Cenzura tran dentă apare în raportul dintre principiul metafizic absolut şi cunoa individuală. Din motive care ţin de „echilibrul existenţial", prin metafizic absolut nu se lasă cunoscut în chip pozitiv – el pune o „ izolatoare" între cunoaşterea individuală şi cunoaşterea absolută. cenzură transcendentă, Blaga înţelegea reacţia de „ofensă" pe ca avea-o Marele Anonim faţă de o cunoaştere individuală prea indiscr reacţia prin care principiul metafizic absolut „se apără" de aspiraţia vizilor de a obţine o cunoaştere absolută-pozitivă a misterelor ult În fapt, Blaga propune un nume mitic pentru o realitate epistemolo evidentă – imposibilitatea subiectului cognitiv de a ajunge la o cun tere adecvată a principiului metafizic absolut –, avînd atît idee forma în care cunoaştem include deja „reţeaua izolatoare" a cen transcendente, cît şi sugestia că principiul metafizic „se apără" operaţiile cognitive a căror putere de pătrundere riscă să îi dezvălui chip „pozitiv-adecvat" fiinţa.

Pornind de la acest gînd, am putea face următoarea speculaţie : c formula de cunoaştere propusă are şansa de a-i permite subiectu cunoscător un salt cognitiv „dincolo" întrucît „reţeaua izolatoare" fost deja străpunsă ; şi deoarece cenzura transcendentă nu mai po anula eficacitatea adecvat-pozitivă a rezultatelor cunoaşterii ; ei bi în acest caz, singurul element care mai poate fi cenzurat pentru a o invazia teritoriilor absolutului este chiar subiectul cunoscător. Un exe plu. Sînt autori a căror operă pare lovită de o *cezură* dramatică. Op lui Nietzsche este despicată în două de „întîlnirea cu Zarathustra". D îndată ce în viaţa sa a apărut *cezura*, Nietzsche pare a fi intrat în poses unor instincte cognitive noi, a unui *fler* ieşit din comun, a unor exigen morale complet diferite de cele curente – pe scurt, a părut să fi purtătorul unei noi forme de cunoaştere, extrem de ofensivă. Cînd înnebunit, e greu să ne reprimăm impresia că era pe pragul de a realiz ceva epocal, ceva care să justifice termenii în care vorbeşte despre sin şi despre opera sa în *Ecce Homo*. *Der Wille zur Macht* constitui şantierul unui Turn Babel din care arhitectul a fost smuls. Această cart seamănă cu acele stranii oraşe neterminate şi părăsite, din care cine şti ce cataclism necunoscut a împrăştiat locuitorii şi a risipit constructorii.

Aşa cum Dumnezeu a amestecat limbile pentru ca oamenii să nu ajungă la Cer cu ajutorul unor construcţii impertinente (posibile în drept, inutilizabile în fapt), o misterioasă cenzură pare a-l fi smuls pe Nietzsche din mijlocul şantierului în care se perfecţiona ofensiva sa armă cognitivă şi în care erau produse rezultatele acestui nou mod de a investiga lumea valorilor. Este ca şi cum nebunia ar fi fost aruncată peste mintea lui Nietzsche *anume* pentru a-l împiedica să ne dezvăluie nouă, celor care nu am fost atinşi de revelaţiile cezurii, mai mult.

Schema este aceasta. Un creator talentat devine, la un moment dat, *neverosimil* de înzestrat. Acest eveniment îi împarte viaţa şi creaţia în două. O cezură neaşteptată îl face *alt* om. Creatorul acesta devine un soi de fereastră spre ceva mult mai cuprinzător decît experienţa comună a celorlalţi creatori din cîmpul său de activitate. El vede mai bine, mai profund, mai radical : el răstoarnă, cu noul său instrument de cunoaştere, graniţele stabilite. Mai mult, creaţia sa capătă toate aparenţele unei chei universale a lumii. Este simplă, priveşte orice, poate da seama de orice. Devine tot mai ultimativă, mai febrilă, mai stranie. În ordinea cunoaşterii, seamănă cu strigătul terebrant al unui poem genial. După cezură, toate rezultatele cunoaşterii astfel obţinute ne somează să acceptăm că tot ce întreprinde acest creator reprezintă „ridicarea vălurilor" de pe „chipul necunoscut al existenţei". Totul îi iese, iar noi asistăm la experienţa sa vertiginoasă cu sufletul la gură. Apoi, cînd creatorul părea foarte aproape de a ne spune *totul*, în chip definitiv, ceva de dincolo de el îl amuţeşte. Îl smulge dintre noi. Îl aruncă „dincolo" – dacă de acel dincolo spre care ne îndruma creaţia sa este cumva vorba. Survine o – cum să-i spunem altfel ? – „cenzură transcendentă". Aproape toţi creatorii cu adevărat loviţi de iluminaţiile cezurii sfîrşesc prin a fi amuţiţi de rigorile cenzurii transcendente.

Perfecţiunea şi moartea

O ilustrare patentă a acestei scheme a fost oferită de viaţa şi opera lui Ioan Petru Culianu, născut în 5 ianuarie 1950 la Iaşi şi asasinat în 21 mai 1991, la Chicago. Conjectura mea este că spre sfîrşitul vieţii sale, să zicem, pentru comoditate, *nel mezzo del camin* (1985), Culianu a intrat în posesia unei scheme universale de cunoaştere. Descoperirea acestui principiu cognitiv i-a reevaluat într-o manieră radicală toate cunoştinţele

anterioare şi l-a aruncat într-o cursă vertiginoasă de transval[...] întregii istorii culturale, pe care însă nu a apucat decît să o sch[...] Dacă pînă în 1985 (dată indicatorie a cezurii), creaţia lui Culian[...] aceea a unui erudit extrem de talentat, distins de colegii săi pr[...] înclinaţie filozofică mai pronunţată şi printr-o neuzuală mobilitate [...] binatorie de tip ludic, după cezură creaţia sa capătă un profil [...] deopotrivă straniu şi ultimativ. Ceea ce se desprinde din *tonul* [...] certitudinea că o nouă cale de acces la temeiul unităţii lumii [...] descoperită. Totul la ultimul Culianu devenise urgent şi trepidant.

Opera-paradigmă a primului Culianu a fost *Éros et magie* [...] *Renaissance. 1484* (1984). Scrisă şi elaborată îndelung (Bucu[...] 1969 – Groningen, 1984), e util să observăm că reeditarea ei sub f[...] diverselor traduceri care au apărut pînă în 1987 nu i-a implicat, n[...] clipă, rescrierea. Timpul încorporat în conceperea acestei cărţi fu[...] prin urmare lent, egal şi definitiv. Dimpotrivă, cartea-paradigm[...] ultimului Culianu, *Les Gnoses dualistes d'Occident* (1990), are ne[...] la numai un an distanţă, cînd e pregătită pentru tipar traducerea engl[...] (făcută de autor şi de logodnica lui), de o regîndire radicală şi de [...] adăugiri metodologice lămuritoare. Aceasta înseamnă că timpul înc[...] porat în concepţia acestei cărţi se manifestă precipitat, mobil şi su[...] autotransformării. Între ediţia franceză din 1990 şi ediţia engleză [...] 1992 (*The Tree of Gnosis*), diferenţa nu este nici de claritate, nici [...] profunzime : este o deosebire de portanţă. Completările şi reformulăr[...] aduse acestei cărţi în ultimul său an de viaţă erau consecinţa rapidit[...] cu care Culianu înţelegea din ce în ce mai bine cît de departe băt[...] schema sa universală de cunoaştere. Să ne amintim că, spre sfîrşit[...] vieţii sale, Noica îi scria lui Eliade întrebîndu-se care va fi ultimul aut[...] pe care îl va reciti înainte de moarte. Ezita între Goethe şi Eliade însu[...] Şi Noica se hotăra pentru Eliade, întrucît i se părea că opera prietenul[...] său trimitea mai departe. Ei bine, sentimentul meu este că ope[...] ultimului Culianu pune probleme care depăşesc în mod radical cerc[...] strîmt al erudiţiei universitare, care privesc instrumentarul depăşiri[...] *tuturor* disputelor cognitive tradiţionale şi care, în accepţiunea sa speci-fică, trimit „dincolo de această lume" În fond, unul din ultimele sale articole se referea la „desaga cu instrumente" a istoricului pentru cealaltă dimensiune (*A Historian's Kit to the Fourth Dimension*, 1990).

Să rezum conjectura centrală a acestui articol. Anul miezului vieţii, la Culianu, este anul cînd în viaţa sa se instalează cezura. Pînă la

cezură, el a ilustrat cu strălucire performanţele unui specialist capabil să mobilizeze referinţele multor culturi, cu vădite înclinaţii filozofice şi cu un evident interes pentru actualitatea metodologică a ştiinţelor practicate, încadrabil în limitele eruditului de tip *Warburg Institute*. Înainte de cezură, performanţele sale vizau, cum se întîmplă în mod tradiţional în ştiinţele spiritului, identificarea unui mecanism explicativ, potrivit căruia două sau mai multe serii de fapte pot fi puse într-un raport de explicaţie. Cel mai reuşit exemplu pe care l-a oferit Culianu este explicarea mutaţiei intelectuale suferite de spiritul uman în secolul al XVII-lea (avînd ca efect lateral apariţia ştiinţei moderne a naturii), prin reprimarea imaginarului care făcuse posibile ştiinţele Renaşterii, bazate pe eficacitatea magiei. Astfel, potrivit lui Culianu, victoria spiritului cantitativ şi empiric a fost consecinţa distrugerii veracităţii lumii imaginale (*mundus imaginalis*), în cuprinsul căreia omul se poate învecina cu zeul. Mai tîrziu, fără a dezavua explicaţia descrisă mai sus, Culianu va respinge ca tautologice „principiile explicative", optînd pentru o hermeneutică a clasificărilor morfodinamice, pe care singur a declarat-o mai familiară matematicienilor decît umaniştilor (*System and History*, 1990). Pe urmele lui D'Arcy Wentworth Thompson (*On Growth and Form* – prima ediţie, cuprinzînd 793 pp., în 1917 ; a doua ediţie, de 1116 pp., în 1942), un biolog care era şi matematician şi literat clasic, Culianu stabileşte înrudirea dintre două obiecte prin posibilitatea găsirii unei transformări care să poată trece obiectul „1" în obiectul „2" şi reciproc, printr-o succesiune de modificări continue. Spre pildă, craniile mamiferelor pot fi obţinute unele din altele prin anumite transformări matematice, pe care D'Arcy Thompson le-a numit „deformări" ; de exemplu, metacarpul boului este transformarea geometrică a metacarpului girafei sau al oii ; frunzele lanceolatelor, ovatelor şi cordatelor sînt transformări reciproce ; şi aşa mai departe. Concluzia este că multe fenomene naturale pot fi obţinute unele din altele prin transformări reciproce. Dar atunci este imediat evident că „ierarhismul" implicat de orice „principiu explicativ" trebuie abandonat, în favoarea unei egalităţi de manifestare pe care am putea-o numi „ecloziune a similarelor". Mai mult, ideea căutării invarianţilor, fie ei formali sau conţinutistici, trebuie şi ea recuzată, întrucît e prea rigidă în raport cu fluiditatea plastică a transformării. Şi atunci, ce e o transformare ? Este reformularea pe care morfodinamica o dă vechiului principiu al identităţii. Sînt gnosticismul şi creştinismul „identice" ? Potrivit vechiului principiu al identităţii, categoric

nu. Potrivit însă rezultatelor investigaţiei ultimului Culianu, gnosti
şi creştinismul, ca obiecte ideale, cu existenţă în propriul lor
logic, reprezintă variante ale desfăşurării consecinţelor aceloraşi
simple de bază, care diferă numai prin activarea unor opţiuni dif
Gnosticismul şi creştinismul sînt deci „identice", în sensul că
obţine unul din celălalt prin transformări reciproce (*The Tree of Gn*
p. 18), aşa cum cochilia conică a pteroponului poate fi transfo
într-o spirală logaritmică printr-o simplă operaţie matematică. P
prin urmare spune că Ioan Petru Culianu a trecut, în urma cezuri
la o hermeneutică bazată pe principii explicative la una a transform
de similaritate, clasabile după setul de reguli de generare.

Considerată în sine, cezura din 1985 pare a fi fost pur metodologi
o *clavis universalis*, adică. Dar pusă cu ingeniozitate la lucru,
dovedeşte nu doar extrem de generală sub raportul posibilităţilor
aplicare, ci are şi cîteva consecinţe ontologice importante, pe
Culianu nu a întîrziat să le pună în lumină. În fond, ceea ce am den
aici „ultimul Culianu" reprezintă explozia creativă pe care Ioan P
Culianu a trăit-o începînd din momentul în care a înţeles că descoperi
sa metodologică are consecinţe ontologice neaşteptate, că, bine în
leasă, aceasta ar putea da seama de *tot*. Cheia metodologică univers
s-a vădit a fi şi o *mathesis universalis*.

Pornind de la o sugestie a matematicianului Rudolf von Bitter Ruc
potrivit căruia teoria haosului şi geometria obiectelor fractale pot furn
definiţii matematice oricărei forme de existenţă, Culianu, în ulti
parte a vieţii sale, ajunsese să conceapă ideea că *totul* poate fi definit
termeni de *mind game* – joc al minţii. În special, admiţînd o defini
relaxată a noţiunii de fractal – potrivit căreia „orice ramificaţie infin
care se conformează unei anumite reguli este un *fractal*" –, este posib
de pildă, ca figura lui Hristos să fie analizată, în oricare din aspecte
ei (divinitate, umanitate, natură, substanţă, poziţie ierarhică în cadr
trinităţii etc.), conform ideii că „Isus Cristos se află în centrul un
fractal multidimensional care vorbeşte potrivit unor reguli de produce
ce pot fi descrise în termeni binari". Majoritatea ultimelor sale texte pa
a fi generate în acest mod: ele se auto-parafrazează şi se acoper
parţial, după module pe care îi plăcea să le combine indefinit, paratactic,
ascultînd de „sistemul cărămizii" (similar, pentru Culianu, principiul
de dezvoltare a sistemului trinităţii).

Totul se ţinea, la ultimul Culianu. Coerenţa sa atinsese ideea ultimă,
integrarea finală. Un frison de perfecţiune trebuie să-l fi străbătut cînd,

la 4 aprilie 1991, aşternea perfecta sa *Introducere* la *The Eliade Guide to Religion* (apărut după moartea sa, în 1992). Asemeni perfectului Lönnrot din ficţiunea lui Jorge Luis Borges intitulată *Moartea şi busola* (1942), ultimul Culianu găsise una din variantele răspunsului final. În ficţiunea lui Borges, Lönnrot a fost ucis după un plan care ar fi eşuat dacă enorma sa inteligenţă nu l-ar fi împins să i se conformeze întocmai. Sentimentul meu straniu, pe care nu îl pot argumenta, este că ultimul Culianu, datorită „cheii universale" peste care căzuse, intrase (poate fără să vrea) în fractalul unui paradox de tip Lönnrot.

Schiţele unei ştiinţe totale

Ultimul Culianu poate fi complet descris prin amploarea pe care era decis să o dea variantei sale de *mathesis universalis*. Nu voi cartografia aici forma pe care acest răspuns a luat-o în cărţile pe care a avut vreme să le mai publice (în special *The Tree of Gnosis*, dar şi *Out of this World*). Voi descrie ce credea Ioan Petru Culianu despre ce descoperise „ultimul Culianu" referindu-mă la cîteva din hîrtiile care au rămas de pe urma lui. Aceste documente sînt în multe privinţe uimitoare. În primul rînd, ele reprezintă martorii neliniştitoarei febrilităţi intelectuale de care Culianu a fost cuprins în ultimul său an de viaţă. În al doilea rînd, ele sugerează cît de departe înţelegea ultimul Culianu să îşi trimită gîndul. În fine, trebuie spus că aceste documente sînt, aproape toate, proiecte de cărţi. Dar nu proiecte bovarice, ci schiţe ferm construite, cu aparatul erudit deja format şi, în plus, iminente. Toate proiectele sale de cărţi erau de fapt propuneri vaste, făcute unor edituri de renume (Harper and Row, Oxford University Press etc.), argumentate pînă la ultimul detaliu, toate cu data de predare neverosimil de apropiată (propunerile au fost redactate în cursul anului 1990) : trei dintre ele aveau scadenţa la 31 decembrie 1991, una la 1 iulie 1992 (fiecare volum însumînd în jur de 300 de pagini), iar a cincea propunere, *The Oxford Encyclopedic History of Magic* (4 volume in-4°), avea ca termen doi sau trei ani. Trebuie să admitem că, pentru ultimul Culianu, ritmul elaborării devenise vertiginos, fără măsură comună cu posibilităţile umane obişnuite. Dintr-un autor talentat, el devenise un creator *neverosimil* de înzestrat. Potrivit conjecturii mele, acest ritm nu a fost datorat vreunor pretinse arderi premonitorii, ci somaţiei la care a fost supus de convingerea sa

ultimativă că principiul cognitiv în posesia căruia intrase este un Să ne amintim că acest tip de urgenţă este proprie oricărui creator ajuns „dincolo" de propria sa creaţie, străbate accelerat intervalul *cezura* care îl predestinează şi *cenzura transcendentă* care îl s Spirala vertiginoasă în care creativitatea sa intrase (patru cărţi an şi jumătate) stă martor pentru paradigma pe care am numit-o „u creaţie". Ultimul Culianu fusese confiscat în consecinţele incalcu ale propriei sale revelaţii, care i-a despicat viaţa.

Pentru a evalua vastitatea şi adîncimea „transvaluării tuturor rilor" la care Culianu se angajase, voi prezenta pe scurt, pornind proiectele lăsate în manuscris, conţinutul cărţilor pe care Cu plănuia să le termine în circa un an şi jumătate. Totodată, din prezen lor va reieşi mult mai clar conţinutul a ceea ce descoperise şi puse cale ultimul Culianu. Tot ce putem spune, deocamdată, este că anver acestor proiecte ne lasă perplecşi.

(I) The Birth of Infinity: The Nominalist Revolution, 1250-1450
(predarea manuscrisului - 31.12.1991)

Naşterea infinitului: revoluţia nominalistă, 1250-1450 (o filă; în variantă extinsă a propunerii, de 7 pp., apar anii 1300-1450) ar trebuit să fie o carte de pînă la 300 de pagini, care să argumenteze p aşa numita „revoluţie nominalistă" că imaginea despre lume a secolu al XVII-lea nu a fost rezultatul apariţiei ştiinţei moderne, cum se cre ci consecinţa speculaţiilor teologice ale unor nominalişti precum Du Scot, William Ockham, Nicolas d'Autrecourt, Nicolaus Cusanus şi al Fireşte, această teză reia parţial ideile dezvoltate de Pierre Duhem, *Le Système du Monde* (10 vol., 1913-1959), şi de Alistair C. Crombie, *Robert Grosseteste and the Origins of Experimental Science, 1100-17* (1953). Nou este însă *argumentul* pus în joc de Culianu. Potrivit lu toate formele spiritului cu dezvoltare completă sînt solidare. Ştiinţa exac este solidară cu ontologia. Dar, argumentează Culianu, dacă ştiinţa m întîi nu a fost şi apoi deodată apare, înseamnă că apariţia ei corespun unei schimbări de ontologie. Şi, cum ontologia instrumentează o viziun despre lume bine precizată, orice ontologie poate fi înţeleasă ca u ansamblu de propoziţii tacit admise de toată lumea. Culianu susţine c în jur de 1300 a apărut o serie de gînditori, nominaliştii, care au împăr tăşit şi formulat un ansamblu de presupoziţii ontologice radical diferite de acelea pe care le luau de bune predecesorii lor. Din motive neclare,

moştenirea lor nu a fost pînă acum recunoscută, noi continuînd să invocăm presupoziţiile ontologice de tip platonic (care de fapt îl preced cu mult pe Platon: ele sînt comune tuturor vechilor religii), în ciuda faptului că acţionăm potrivit presupoziţiilor ontologice răsturnate pe care le-a introdus revoluţia nominalistă. Pornind de la ideea că noi sîntem consecinţa directă a acestei revoluţii, Culianu îşi propusese să evidenţieze presupoziţiile ontologice active în lumea de azi. Fireşte, este imediat vizibil faptul că subiectul acestei cărţi este în fond acelaşi cu o parte din tema investigaţiei din *Eros şi magie în Renaştere*. Probabil că ceea ce în 1984 fusese înţeles printr-un „principiu explicativ" şi ca teorie a schimbării culturale, în 1991 ultimul Culianu intenţiona să reformuleze în chip cognitiv, în acord cu noile sale idei privind generarea sistemică a obiectelor ideale. Nu mai puţin, cartea trebuia să argumenteze că ştiinţa şi tehnologia sînt inextricabil legate şi că orice sistem religios suficient de complex (e.g., budismul) oferă suprapuneri inevitabile cu alte sisteme aparent independente, cum ar fi ştiinţa contemporană (relativitate, cuantică).

(II) Memories of the Future: The Computing Machine of Raymundus Lullus as a System of Magical Memory *(predarea manuscrisului - 31.12.1991)*

O altă încercare de a reformula conform noii perspective părţi din *Eros şi magie* ar fi trebuit să fie cartea *Amintiri din viitor*, din care s-au păstrat în arhiva familiei trei propuneri de rezumat, asemănătoare între ele, al căror titlu diferă prin cîteva amănunte: *Memories of the Future: The Computing Machine of Raymundus Lullus as a System of Magical Memory* (9 pp.); *Memories of the Future: The Combinatory Art of Raymundus Lullus and its Mystical Use* (1 filă; predarea manuscrisului - 31.12.1992); şi *Memories of the Future: The Combinatory Art of Raymundus Lullus* (4 pp.; manuscris datat „Chicago, 9 ianuarie 1991"). Dacă ar fi fost scrisă, această carte ne-ar fi oferit substanţa tranziţiei lui Culianu de la temele primei perioade, tratate în cheia „principiului explicativ", la transformarea lor în soluţiile pe care le-a găsit, atunci cînd vechile teme au fost tratate în cheie sistemică şi cognitivă (morfodinamica). Împreună cu *Naşterea infinitului*, cartea *Amintiri din viitor* ar fi reprezentat transvaluarea completă a problematicii din *Eros şi magie*. Despre ce este vorba? Scopul declarat al cărţii este trasarea vicisitudinilor artei memoriei de-a lungul secolelor. Arta memoriei,

inventată de Raymundus Lullus în 1274 pornind de la sugestia „izbi
simplităţi" a limbii arabe, care se dezvoltă prin permutări de gru
cîte trei litere, se bazează pe ideea că toată creaţia şi întregul li
provin dintr-o aceeaşi combinaţie de litere : sînt, altfel spus, co
stanţiale. Această idee are două consecinţe importante. Prima es
orice combinaţie de litere, bine interpretată, reprezintă o cunoaşte
ceva existent. A doua este că manipularea limbii (care, datorită su
donării faţă de „fantasme", este, în fond, o manipulare a imagin
conduce, efectiv şi concret, la punerea în mişcare a lumii înconjurăt
(aspect dezvoltat mai tîrziu de Giordano Bruno în tratatele de ma
Lullus a inventat o maşină, alcătuită mecanic din roţi pe care insc
ţionase radial alfabetul ebraic : prin rotaţii concentrice se pot ob
infinite combinaţii de litere. Lullus credea că maşina lui reprezent
mod propriu Intelectual Universal, aşa cum este el rezumat în min
fiecăruia dintre noi. Dar, atunci, combinaţiile infinite ale sfere
intelectului, omologate în funcţionarea maşinii cu cercurile concentri
nu pot fi altceva decît chiar limba originară, sublimul limbaj al Creaţi
În acest dispozitiv, memoria era implicată prin aceea că literele alfab
tului dispuse radial trebuiau memorizate în mai multe moduri. Aşa
dezvoltat arta memorizării – pornind de la o maşină „mecanică", pent
care combinaţiile infinite ale anumitor reguli simple (rotaţii) repr
duceau funcţionarea Intelectului Universal.

Culianu intenţiona să demonstreze două lucruri prin această cart
Primul era că majoritatea limbilor artificiale seamănă cu araba, pr
aceea că provin dintr-o regulă de bază, potrivit căreia toate cuvinte
sînt permutări de trei consoane (semne) arbitrar selectate. Această regu
de generare simplă, plus ideea că operaţiile intelectului uman pot fi repro
duse prin combinaţii mecanice (rotaţii), ambele prezente la Raymundu
Lullus, reprezintă cele două premise ale ştiinţei calculatoarelor. Argu
mentul lui Culianu, esenţial pentru înţelegerea ultimei sale creaţii, er
următorul : „Mintea umană funcţionează ca o maşină digitală, prin
combinaţii infinite, derivate dintr-un set simplu de reguli generative."
În al doilea rînd, Culianu intenţiona să demonstreze că arta lui Lullus a
furnizat cea mai importantă tehnică mistică a Occidentului (fireşte,
complet ignorată). Cum ? În dezvoltarea ei istorică, arta memoriei a
avut două laturi : (a) una exoterică, rafinată în special în vederea îmbunătăţirii performanţei juriştilor ; (b) alta esoterică, constînd dintr-un
sistem foarte complex de vizualizări şi combinări ale noţiunilor, al cărei

scop era fie magic, fie mistic. Giordano Bruno este cel care a ilustrat cel mai complet moştenirea esoterică a artei memoriei. În opinia lui Culianu, practica meditaţiei pretinsă de artele memoriei, deopotrivă magică şi mistică, prezintă similarităţi frapante cu cele mai elaborate tehnici orientale de meditaţii (yoga, budismul tibetan). Mesajul practic al cărţii lui Culianu ar fi putut fi punerea în valoare a unei tradiţii de meditaţie tipic occidentală, alternativă la ispitele orientalizante.

(III) & (IV) A History of Magic
(predarea manuscrisului - 01.07.1992) ;
The Oxford Encyclopedic History of Magic *(4 volume, in-4°)*

Dacă *Amintirile din viitor* ar fi trebuit, în viziunea ultimului Culianu, să depăşească atît sinteza monografică închinată subiectului de Frances Yates (*The Art of Memory*, 1966), cît şi contribuţia de pionierat, dar superbă, datorată eruditului italian Paolo Rossi (*Clavis universalis*, 1960), proiectul unei noi istorii a magiei era chemat să înlocuiască, în conştiinţa publică, lucrarea lui Lynn Thorndyke, *A History of Magic and Experimental Science* (1923-1958, 8 vol. in-8°), lucrare de referinţă pe care generaţia lui Eliade încă jura, dar pe care Culianu o considera învechită metodologic încă din timpul în care fusese redactată şi căreia îi reproşa că este eronată în chiar substanţa ei, din pricina prejudecăţilor autorului faţă de fenomenul magiei, pe care îl dispreţuia. Excelent administrator al propriilor sale descoperiri şi inovaţii, Culianu avea în vedere cucerirea atît a publicului erudit, în vederea căruia plănuia să coordoneze o lucrare academică de referinţă, *The Oxford Encyclopedic History of Magic*, în patru volume, cît şi a publicului general cultivat, în atenţia căruia plănuia să redacteze, pînă în iulie 1992, un volum de circa 350 pp. Deşi plănuite să nu se abată de la normele celei mai sigure erudiţii, lucrările propuse de Culianu ar fi trebuit să fie metodologic revoluţionare, conţinînd ilustrări concrete ale tezelor sale favorite privind morfodinamica şi unitatea cognitivă a tuturor formelor înalte de cultură. Aici ar fi trebuit să fie enunţat cu argumente irefutabile principiul său metodologic favorit - orice produs al minţii umane poate fi privit ca un set de proceduri computaţionale -, ca şi presupoziţia sa transcendentală centrală - mintea umană este perfect uniformă în raport cu spaţiul, timpul şi operaţiile ei (ipoteză care joacă în deducerea concluziilor sale acelaşi rol pe care unitatea subiectului transcendental îl juca în deducerea categoriilor *a priori* la Kant), împreună cu concluzia

lor *tare*: în sistemul lor cognitiv de generare, magia, religia şi ş
sînt forme identice de funcţionare a minţii; la infinit, toate trei of
cartografiere identică a minţii.

Ca toate celelalte proiecte, nici acesta nu a fost să fie dus din
de schiţă.

(V) A History of Mind. *Volume I:* Religion
(predarea manuscrisului - 31.12.1991)

Într-o scrisoare din 5 iulie 1990, Ioan Petru Culianu propune edi
Harper & Row o carte cu titlul *The History of Mentalities*, vol.
Religion, avînd ca dată limită de predare a manuscrisului sfîrşitul an
următor. Referitor la acest proiect, niciodată finalizat, în arhiva fam
se mai poate găsi un text, de 29 pp., care propune în chip mult
elaborat o carte cu acelaşi subiect, dar cu titlul uşor schimbat
History of Mind. Vol. I: *Religion*. Termenul, şi pentru această a d
propunere de carte, este tot sfîrşitul lui 1991. Tuşa finală a textul
fost dată cîndva între martie ori aprilie şi mai 1991 (autorul citează
articol apărut în martie 1991, iar în mai a fost asasinat). *A History*
Mind (vol. I: *Religion*) ar fi trebuit să fie prima parte dintr-o trilo
„care ar fi examinat filozofia şi ştiinţa ca transformări ale religiil
potrivit unor mici modificări ale regulilor de generare" (aceeaşi id
apare în *Epilogul* la *The Tree of Gnosis*, 1992, p. 268). Culianu o ve
ca pe un soi de manual, avînd ca temă istoria religiilor şi ca metodolo
de tratare ideea că „unitatea a tot ceea ce este mental trebuie
necesitate să stea în unitatea minţii umane". Acest principiu, pe ca
Culianu îl numea „cognitiv", ar fi trebuit să fie capabil să furnizeze
definiţie lipsită de echivoc a religiilor şi, în fond, a oricărei discipli
umane suficient de complexe pentru a putea fi tratată sistematic. Primu
volum al trilogiei intenţiona să trateze despre generarea şi transformare
reciprocă a religiilor, volumul doi îşi propunea să arate că sistemu
tuturor filozofiilor se poate obţine printr-o uşoară modificare a regulilo
de generare identificate în definiţia religiilor, iar volumul final ar fi
trebuit să demonstreze acelaşi lucru pentru ştiinţă. Concluzia ultimului
Culianu era de o claritate vertiginoasă:

1° unitatea minţii este absolută;
2° tot ce e mental - iar cultura este un obiect ideal care aparţine
spaţiului mental - se supune modului de operare al minţii;

3° toate fenomenele aparţinînd unei unităţi oarecare sînt natural integrate unei structuri complexe, care le generează potrivit unor reguli de opţiune binară, plecînd de la cîteva afirmaţii ontologice elementare;
4° în minte, procesul de generare a diverselor sisteme „diferite" nu este separabil;
5° orice proces infinit tinde să acopere toate consecinţele care sînt compatibile cu posibilităţile sale de generare;
6° orice sistem complet dezvoltat reprezintă o „hartă a minţii";
7° la infinit, toate sistemele (religie, filozofie, ştiinţă etc.) coincid în mod necesar.

Aceste şapte propoziţii, culese din articolele şi manuscrisele ultimilor săi ani de viaţă, reprezintă varianta ultimului Culianu la ceea ce în bunele timpuri ale idealismului german se numea „cunoaştere absolută". Dacă nu ar fi trecut complet „dincolo", Culianu ar fi reuşit probabil să exploreze toate consecinţele ontologiei sale metodologice. Cîteva din acestea, cele mai frapante, au fost deja schiţate de el. De ele mă voi ocupa în continuare.

Cum arată lumea, cînd o înţelegi fără rest

Începutul unui sistem de tipul religiei nu poate fi originea sa istorică. În spaţiul ei logic de manifestare, singurul care îi e propriu în sens tare, orice religie este un obiect ideal, infinit (prop. 3°) şi încheiat (prop. 5°). Acest obiect ideal „apare" în istorie la un moment dat, printr-un aspect limitat al întregii sale dezvoltări, aşa cum îi apare unei fiinţe bidimensionale, care locuieşte în suprafaţa unei supe, lingura pe care o manevrează o fiinţă tridimensională care mănîncă – fiinţa bidimensională nu vede din lingura tridimensională decît intersecţia acesteia cu suprafaţa bidimensională a supei, întregul obiectelor cu „n" dimensiuni fiind numai secvenţial accesibil percepţiilor normale ale fiinţelor cu „n – 1" dimensiuni. Fireşte că „începutul" lingurii nu este intersecţia acesteia cu lumea observatorului bidimensional; „începutul" unui sistem nu poate fi o noţiune spaţială (începe „jos" şi se termină „sus") sau istorică (începe la momentul t_x şi sfîrşeşte la momentul t_y), ci una logică: în sens absolut, sistemul „începe" cu regulile sale de generare. Culianu

distinge astfel între începutul istoric (respectiv spaţial, pentru an lingurii) şi începutul logic al unui fenomen spiritual – o reinterpr a distincţiei epistemologice clasice, între contextul descoperirii şi textul justificării (nu e poate lipsit de semnificaţie de notat fapt epistemologii frecventaţi de Culianu, precum Feyerabend şi Hans Duerr, tindeau să slăbească distincţia introdusă de Reichenbach, în ce el are nevoie de ea în sens tare, spre a-şi motiva atît noutatea viz cît şi ireductibilitatea ei la teoriile explicative existente). Pentru Culi numai începutul logic este semnificativ, deoarece e deopotrivă ab şi elementar. Este motivul pentru care nici un sistem nu e simpl originea sa istorică, cum cred cei care caută, spre pildă, limba origin ci e mereu complex, deoarece orice început istoric reprezintă interac nea dintre foarte multe sisteme logice elementare. Pentru teoriile turii, această afirmaţie epistemologică are două consecinţe pract importante: după cum nu există o origine temporală care să poat identificată cu un început simplu şi elementar, nu există nici o z geografică în care să putem vedea în chip legitim *originea* unui fenom cultural. Ideea căutării centrului de difuziune ori a fenomenului istor originar se bazează pe două erori: credinţa în „explicaţia" prin di ziune şi ignorarea faptului că fenomenele culturale nu îşi au unitat nici în traiul în comun, nici în contactele fizice întîmplătoare a diferitelor populaţii (purtătoare de cultură), ci în procedurile de opera a minţii, care sînt universale (propoziţiile 1° şi 2°).

A doua consecinţă interesantă a cheii universale descoperite d ultimul Culianu priveşte natura istoriei. Examinate în grabă, ideile l Culianu par o reluare a structuralismului (el însuşi a avertizat de m multe ori în privinţa acestei confuzii). Or, se ştie, structuralismul n prea avea ce face cu istoria. La Culianu istoria joacă însă un rol esenţi (şi anume, joacă „jocuri ale minţii"). Structuralistă la el este idee morfologiei sistemelor ideale. Ele pot fi descrise complet independen de timp, în spaţiul logic din care, probabil, ne vin deja confecţionate. Esenţialul acestei idei este că oricare sistem reprezintă o ramificaţie extrem de complexă, generată însă după un algoritm simplu – materia cîtorva afirmaţii elementare (de natură ontologică) este dezvoltată indefinit fie printr-un mecanism de derivare binară (cum se întîmplă în cazul christologiei), fie prin realizarea tuturor combinaţiilor posibile între afirmaţiile de bază (cum se întîmplă în teologia trinitară, „sistemul cărămizii"). Dacă pe lume nu ar fi decît un singur sistem (religia, de pildă), atunci dimensiunea temporală ar acţiona ca o cenzură limitativă

de tip „gaura cheii" o anumită inadecvare a echipamentului nostru cognitiv ne constrînge să percepem în succesiune şi parţial ceea ce în fapt este simultan şi întreg. Modelul cinematografic al fantei este lămuritor. În realitate însă, în spaţiul logic al sistemelor de gîndire există o infinitate de sisteme. Acestea toate, împreună, interacţionează şi, prin întrepătrunderea lor complexă şi prin interacţiunea acestei întrepătrunderi cu dimensiunea spaţial-temporală a percepţiilor noastre, fac lumea aşa cum o cunoaştem noi. Ei bine, modul în care dimensiunea temporală secvenţializează toate aceste *ramificaţii infinite* este chiar istoria. Fireşte, istoria este un produs inevitabil secvenţial (probabil, ar spune Culianu, pentru a salva criteriul inteligenţei ecosistemice şi principiul antropic) al interacţiunii unor sisteme de gîndire infinite, care sînt în mod esenţial integrale (nesecvenţiale).

Vedem acum clar ce îl separă pe Culianu de structuralişti. Pentru aceştia, istoria este dimensiune conjuncturală. Or, în abordarea cognitivă propusă de ultimul Culianu, diacronia este o dimensiune obligatorie a lumii. Şi anume, pentru ca în lume să fie „ceva", iar „ceva" în sens propriu sînt numai sistemele de gîndire (în spaţiul lor logic infinit dimensional, în care se pare că este şi mintea înfăşurată), trebuie atunci ca obiectele ideale să se poată manifesta în lumea de zi cu zi. – Ei bine, modul în care interacţiunea lor infinită reuşeşte să se manifeste în spaţiu şi timp, conservînd în acelaşi timp unitatea lor sistemică şi principiul antropic, se numeşte istorie.

În fine, a treia consecinţă pe care ţin să o reliefez este combinaţia insolită pe care ultimul Culianu a realizat-o între matematică şi umanităţi. Modul în care structuralismul de tip Lévi-Strauss a folosit presupoziţiile cognitive pentru a înţelege unitatea miturilor lipsite de contact geografic s-a bazat pe un model explicativ ierarhic: şi anume, pe analogia cu modul în care fonologia construia unităţile superioare pornind de la cele inferioare, prin combinare paratactică. Culianu a susţinut că modelul matematic după care sistemele de gîndire sînt integrate în istorie trebuie să fie unul capabil să descrie şi proprietăţile matematice ale obiectelor naturale. Or, după cum a sugerat Benoît Mandelbrot începînd cu 1975, acest model ar putea fi matematica fractalilor. Dacă modelul elementar al minţii este, pentru Culianu, un sistem de operare bazat pe opţiunea binară, atunci modelul elementar al matematicii obiectelor ideale (pe care le-a numit „sisteme de gîndire") trebuie să fie matematica obiectelor fractale.

Rămîne în seama celor care vor veni pe urmele lui să evaluez dezvolte această nouă formă de „reducţionism" matematic. O importantă din posteritatea lui Ioan Petru Culianu va trebui să co din explorarea rezultatelor *practice* ale programului de cercetare p în schiţă febrilă de ultimul Culianu.

Deocamdată, pentru analiza noastră important este că ultimul Cu a adoptat tacit presupoziţia că noua topologie matematică şi fractalilor permit o abordare fericită atît a morfodinamicii obiec naturale, cît şi a obiectelor ideale numite religie, filozofie, ştiinţă mai departe. Cu ajutorul acestor puternice instrumente matema Culianu spera să poată arăta că ştiinţa, religia şi filozofia nu îşi constru obiectele ideale în mod diferit, că ele vorbesc despre acelaşi lucru mai mult, că ele sînt, în mod *esenţial* (adică din punct de vedere al g rării lor sistemice), identice : de pildă, în felul în care metacarpul ol metacarpul girafei, atît de diferite în aspectul lor fenomenal, sînt fond identice în sistemul lor de generare, deoarece ambele oase se obţine unul din celălalt printr-o transformare matematică continuă. U exemplu de transformare din domeniul culturii este oferit de observaţi deseori repetată de ultimul Culianu, că harta completă a budismul conţine porţiuni masive din sistemul creştin, din idealismul german din ştiinţa modernă. Cum e posibil? Răspunsul oferit de Ioan Petr Culianu constituie una din cele mai frapante şi mai originale contribu la teoria şi epistemologia culturii aduse de ultimul Culianu. Iată despr ce este vorba : orice sistem finit tinde să exploreze toate consecinţel permise de datele sale iniţiale ; cum mecanismul de generare a oricăru sistem de gîndire este chiar mecanismul gîndirii, orice dezvoltare infinită a oricărui sistem de gîndire ar trebui să acopere toate posibilită-ţile minţii ; o teorie dezvoltată în toate posibilităţile ei constituie o hartă parţială a minţii ; dacă posibilităţile de dezvoltare a unei teorii ar fi infinite, atunci computarea ei completă ar constitui o cartografiere integrală a minţii (în particular, mai multe teorii parţiale complet dezvoltate trebuie să conducă la hărţi ale minţii parţial suprapuse) ; în concluzie, o minte care ar fi lăsată să funcţioneze la infinit ar putea furniza dovada suprapunerii perfecte, la infinit, a tuturor sistemelor de gîndire. În fond, ne spune ultimul Culianu, ştiinţa, religia, filozofia şi magia nu sînt decît jocuri ale minţii, iar orice joc al minţii exersat la această scară poate fi vizualizat „ca o desfăşurare morfodinamică a anumitor reguli de bază, perfect inteligibile şi uneori chiar sensibile".

Ultima Thule

Cel din urmă mesaj pe care ni l-a lăsat acest geniu imprevizibil şi derutant nu e mai puţin enigmatic. Ne amintim de argumentul său în favoarea identităţii sistemice a tuturor manifestărilor spiritului: „În minte", susţinea Culianu, „procesul de generare a religiei, filozofiei şi ştiinţei nu este separabil." O dată acceptat, acest principiu ne permite să tragem concluzia că religia şi filozofia, de pildă, se pot obţine una din cealaltă operînd doar mici modificări în sistemul lor de generare. Dar orice cititor atent al scrierilor lui Culianu ştie foarte bine că religia, în concepţia sa, posedă o anumită preeminenţă asupra celorlalte sisteme de gîndire, în principiu identice. Prin urmare, trebuie încă o dată pusă întrebarea - sînt toate teoriile şi sistemele de gîndire echivalente? Au religia, filozofia şi ştiinţa cu adevărat acelaşi statut epistemologic? În principiu, răspunsul lui Ioan Petru Culianu este că da: da, deoarece toate teoriile sînt reductibile la „acelaşi set de proceduri computaţionale" ; da, deoarece ele sînt „funcţional identice" (*Magic and Cognition*, 1991). Este răspunsul favorit al ultimului Culianu. E uşor de observat că, interpretate în mod strict, aceste afirmaţii conduc la relativism, deoarece, dacă referentul ontologic trebuie înţeles pur cognitiv, problema adevărului dispare. Dar tocmai relativismul, datorită modului special în care e argumentat de Culianu, ajunge, în acelaşi timp, nu numai să detroneze ştiinţa din relaţia ei tradiţional-privilegiată cu adevărul (ceea ce e banal, aici e toată şcoala de sociologia *tare* a cunoaşterii), ci şi să aducă religia într-o paradoxală poziţie de preeminenţă în raport cu toate celelalte sisteme de gîndire. Or, această a doua consecinţă nu este deloc banală.

Iată cum. E uşor de identificat la Culianu o convingere tenace: aceea că „toate presupoziţiile care stau la baza funcţionării societăţii sînt pur mitice". Prin urmare, pentru a înţelege cît mai bine o societate ne-ar fi de folos să dobîndim cunoaşterea a cît mai multe astfel de „presupoziţii mitice". Există oare un sistem de gîndire care să încorporeze în mod firesc, prin însăşi natura sa, cît mai multe „presupoziţii mitice"? Dacă ar exista, acel sistem de gîndire ar fi „cea mai bună unealtă pentru a descifra ţelurile mai mult sau mai puţin ascunse ale societăţii" Or, întrucît „semnificaţia fundamentală a unei societăţi este exprimată prin mit", „în toate formele posibile de societate", şi deoarece

religia posedă în chip natural cele mai multe din presupoziţiile m care alcătuiesc societatea, rezultă că anume religia este, dintre sistemele de gîndire, capabilă „să lumineze interacţiunea obscu celor mai de bază seturi de semnificaţii ale societăţii" (*Dr. Fa Great Sodomite and Necromancer*, conferinţă ţinută în primăvar 1987 şi publicată în 1990). Altfel spus, religia, ştiinţa şi filozofia echivalente din punctul de vedere al împrejurării că toate sînt sistem mituri, dar religia are o poziţie privilegiată în raport cu toate cele sisteme de gîndire prin aceea că încorporează şi organizează cele multe din miturile care fac posibilă funcţionarea unei societăţi. Ve cum, prin modul în care îşi argumentează relativismul, postulînd adevărul este o chestiune de credinţă, Culianu reuşeşte să aducă to teoriile la religie şi, astfel, să *readucă* religia în centrul oricărei ex caţii culturale, prin susţinerea următoarelor trei idei : (i) orice teo este un generator de credinţe inverificabile ; (ii) religia încorpore cele mai multe din credinţele care organizează funcţionarea societăţi (iii) ontologia este echivalentă cu producerea cognitivă a realităţii.

Culianu nu a întîrziat să tragă concluzia acestor premise. Ea este acord cu cele mai îndrăzneţe speculaţii ale tînărului Culianu, referitoa la aspiraţiile de mare manipulator magic ale lui Giordano Bruno. Toa viaţa, de la teza sa de licenţă, trecînd prin *Eros şi magie*, ramificîndu- prin numeroase şi polivalente articole şi culminînd cu ultimele sal propuneri de cărţi, Culianu a încercat să le înţeleagă şi, într-un fel, s le justifice. Iată cum a făcut-o, în cele din urmă, *ultimul* Culianu. În introducerea la *The Eliade Guide to World Religions* (1992), intitulat *Religion as a System*, el lasă să se înţeleagă că, în interiorul oricăre societăţi umane (deci şi a noastră), religia funcţionează ca un soi de program de computer. Programul privilegiat pe care îl rulează computerul societăţii este religia. E motivul pentru care societatea răspunde foarte prompt la schimbările religioase şi neglijabil la schimbările de teorii ştiinţifice. Pe de altă parte, dată fiind non-separabilitatea tuturor sistemelor generate de minte, Culianu conchidea că „o schimbare în sistemul religiei va afecta imediat toate celelalte sisteme solidar generate : societate, filozofie, ştiinţă etc.". Mesajul său este că dacă vom face modificări voluntare în sfera religiei, atunci viitorul societăţilor care rulează programele modificate va putea fi la rîndul lui modificat. Pe urmele lui Giordano Bruno, care credea şi el că manipularea fantasmelor poate conduce la manipularea mulţimilor (*Éros, magie et manipulation des*

masses, *3ᵉ Millénaire*, 18, 1985), ultimul Culianu ne comunică faptul uimitor şi neliniştitor că viitorul nostru ar putea fi reprogramat printr-o schimbare potrivită în programul religiei.

*

Cred că demonstraţia mea se poate opri aici. Am încercat să arăt că se petrecuse ceva cu Ioan Petru Culianu în ultimii săi ani de viaţă: intrase în posesia a ceea ce credea că este o veritabilă *clavis universalis*, o adevărată şi neînşelătoare *mathesis universalis*. Cu oricît scepticism am examina schiţele acestei ştiinţe universale, sugerate în ultimele sale cărţi şi articole publicate ori risipite printre hîrtiile *Nachlass*-ului său, trebuie să admitem că ultimul Culianu ajunsese într-adevăr foarte departe: amatorilor de mistagogii epistemologice ideea sa le putea părea a nu fi decît partea vizibilă a unui misterios şi enigmatic fractal, parte activă din infinita combinaţie de fractali care dau consecinţe palpabile în istorie. Pe de altă parte, tot ultimului Culianu îi aparţine şi avertismentul că aplecarea tenebroasă spre secret e o atitudine intelectuală schematică – „Istoria e un mecanism prea vast pentru a intra într-o formulă secretă". Cu o incredibilă şi demnă de invidiat graţie, Culianu a ştiut să danseze şi cu miezul şi cu dedesubturile misterului, cochetînd elegant cu franjurii, mereu solidar cu centrul.

Lucrări citate

ARTICOLE. *Éros, magie et manipulation des masses*, *3e Millénaire*, 18 (1985), pp. 31-35. *System and History*, *Incognita*, vol. I, 1 (1990), pp. 6-17. *Dr. Faust: Great Sodomite and Necromancer*, *Revue de l'Histoire des Religions*, CCVII, 3 (1990), pp. 261-268. *A Historian's Kit to the Fourth Dimension*, *Incognita*, vol. I, 2 (1990), pp. 113-129. *Magic and Cognition*, *Incognita*, vol. II, 1 (1991), pp. 3-8 (articol republicat ca introducere la *The Eliade Guide to World Religions*, New York, San Francisco: HarperCollins, 2000, pp. 1-9).

CĂRŢI. *Éros et magie à la Renaissance. 1484*, Paris: Flammarion, 1984. *Les Gnoses dualistes d'Occident. Histoire et mythes*, Paris: Plon, 1990. *The Tree of Gnosis. Gnostic Mythology from Early Christianity to Modern Nihilism* (completely revised translation into English of *Les Gnoses dualistes*

d'Occident by H.S. Wiesner and the author), San Francisco: H
Row, 1992. *Out of this World. Otherworldly Journeys from Gilga
Albert Einstein*, Boston: Shambhala, 1991.

MANUSCRISE. Materialele inedite pe care le-am folosit în acest eseu
Introduction to the Eliade Guide to Religion (12 pp., datat 4 martie
The Birth of Infinity The Nominalist Revolution, 1250-1450 (1 p.
Birth of Infinity: The Nominalist Revolution, 1300-1450 (7 pp.). *Me
of the Future The Computing Machine of Raymundus Lullus as a Sy
Magical Memory* (9 pp.). *Memories of the Future The Combinatory
Raymundus Lullus and its Mystical Use* (1 p.; predarea manuscri
31.12.1992). *Memories of the Future: The Combinatory Art of Raym
Lullus* (4 pp.; manuscris datat „Chicago, 9 ianuarie 1991"). *A Hist
Mind*, vol. 1: *Religion* (29 pp.). *Project: A History of Magic (I)*
draft: 4 pp.; 6 pp.; 2 pp.). *A History of Magic* (2 pp.). *Proposal fo
History of Magic* (10 pp.). *Proposal for the Oxford Encyclopedic Histo
Magic* (13 pp.). Toate aceste manuscrise mi-au fost puse cu prieten
răbdare la dispoziţie de Tereza Petrescu, sora lui Ioan P. Culianu, c
doresc să îi exprim şi public gratitudinea mea. Nu aş fi scris acest eseu
1993-94 dacă nu aş fi avut norocul să fiu pe atunci cu totul captat în m
fratelui şi prietenia surorii. Discuţiile purtate în acei ani au rămas foarte
în memoria mea afectivă.

În acest moment, esenţialul acestui *Nachlass* este accesibil publicului ro
nesc, datorită eforturilor depuse de Mona Antohi şi Sorin Antohi: Io
Petru Culianu, *Jocurile minţii. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemolog*
ediţie îngrijită de Mona Antohi şi Sorin Antohi, cu un studiu introductiv
Sorin Antohi, Polirom, 2002. *Jocurile minţii* este un model de ediţie,
preţios şi maniabil instrument de lucru. Comentariile lui Sorin Antohi
fiecare text în parte fac perfect inteligibilă portanţa intenţiilor lui Culian
care e adeseori derutantă pentru omul unei singure specialităţi. Gra
inteligenţei, fineţii, sagacităţii şi curiozităţii mereu neliniştite şi flămînde
spiritului său polihistor, Sorin Antohi ne-a restituit prin acest volum c
mai exactă aproximare de pînă acum a contribuţiei de teoretician al cultur
şi cunoaşterii pe care a lăsat-o în urmă geniul fertil şi imprevizibil al lui
Ioan Petru Culianu.

Ultimul Culianu a apărut prima oară în *LA&I*, an IV, nr. 27 (161), 18 iulie
1994. Tess mi-a propus să-l republic în ediţia românească a *Festschrift*-ului
Culianu. Am acceptat cu plăcere. Actuala formă a fost special pregătită
pentru includerea în volum (ianuarie 2003).

Colaboratorii

Gabriela Adameşteanu : prozatoare şi publicistă de succes ; a fost redactor de carte între 1965 şi 1990 ; din 1991, redactor-şef al revistei *22*. Al doilea roman al său, *Dimineaţa pierdută* (Cartea Românească, 1984), a fost considerat o revelaţie şi rămîne un vîrf al literaturii române contemporane.

Ştefan Afloroaei : profesor de filozofie la Universitatea „Al.I. Cuza" din Iaşi, specializat în hermeneutică, metafizică, filozofia culturii şi a spiritualităţii moderne. A publicat numeroase cărţi şi studii, între care *Ipostaze ale raţiunii negative. Scenarii istorico-simbolice* (Editura Ştiinţifică, 1991, premiată de Academia Română) şi *Cum este posibilă filosofia în estul Europei* (Polirom, 1997) ; a coordonat numeroase volume colective.

Michael Allocca : istoric al religiilor, fost student şi doctorand al lui Ioan Petru Culianu, predă la DePaul University şi la University of Chicago. Lucrarea sa principală este o teză de doctorat despre opera misionarului iezuit Roberto de Nobili.

Sorin Antohi : profesor de istoria ideilor şi teoria istoriei la Central European University, Budapesta. A tradus, recenzat şi pre-/postfaţat texte ale lui Ioan Petru Culianu ; a coordonat lucrarea colectivă *Religion, Fiction, and History. Essays in Memory of Ioan Petru Culianu* (Nemira, 2001, două volume) ; împreună cu Mona Antohi, a îngrijit volumul Ioan Petru Culianu, *Jocurile minţii. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemologie* (Polirom, 2002).

Ted Anton : profesor de *nonfiction writing* la DePaul University, Chicago, precum şi un publicist de succes. Cartea sa, *Eros, Magic and the Murder of Professor Culianu* (Northwestern University Press, 1996) a fost apreciată de critică şi tradusă în numeroase limbi.

Liviu Antonesei : psihosociolog, eseist, poet şi publicist, activist civic şi fost funcţionar de stat, predă ştiinţele educaţiei la Universitatea „Al.I. Cuza" din Iaşi ; directorul revistei *Timpul*. Printre numeroasele sale publicaţii, mai multe volume de poezie, eseuri pe teme culturale, morale şi politice, studii de sociologia culturii şi a educaţiei.

Giovanni Casadio : profesor de istoria religiilor la Università di Salerno ; au prolific şi coordonator de colecţii la mai multe edituri din Italia şi Germ membru în conducerea Asociaţiei Europene pentru Studiul Religiilor ; pu caţiile sale acoperă religiile Greciei Antice, ale Orientului Apropiat, cre nismul antic şi sincretismul, studiile de gen, istoria istoriei religiilor.

Matei Călinescu : critic, comparatist şi teoretician literar, poet şi proza (este autorul extraordinarului roman *Viaţa şi opiniile lui Zacharias Lichter* 1969), stabilit din 1973 în Statele Unite, profesor de literatură comparat Indiana University, Bloomington. După 1989, s-a iniţiat reeditarea unora din cărţile sale de dinaintea emigrării, traducerea celor publicate în Statele Un (dintre acestea, cea mai recentă apariţie este *A citi, a reciti*, Polirom, 200 precum şi tipărirea mai multor cărţi noi, între care *Despre Ioan P. Culianu Mircea Eliade. Amintiri, lecturi, reflecţii* (Polirom, 2002 ; ediţia a doua, rev zută şi adăugită, 2002).

Aurel Codoban : profesor şi şef al departamentului de filozofie al Universită „Babeş-Bolyai" din Cluj, coordonează reviste savante şi volume colectiv conduce o colecţie editorială de filozofie la Cluj, publică pe teme de filozofi şi religie ; una dintre numeroasele sale cărţi, *Sacru şi ontofanie. Pentru o nouă filosofie a religiilor* (Polirom, 1998), a fost premiată de Academia Română.

John Crowley : prozator de mare succes, şi-a publicat primul roman, *The Deep*, în 1975. Predă *fiction and screen writing* la Yale University. Prieten cu Ioan Petru Culianu, a dedicat memoriei acestuia mai multe scrieri, între care romanul *Love & Sleep* (1994).

Tereza Culianu-Petrescu : a predat literatură comparată la Universitatea „Al.I. Cuza" din Iaşi ; redactor de carte, coordonează publicarea în România a operei lui Ioan Petru Culianu, din care a şi tradus. Din 2002, dirijează la Polirom colecţia în care apare acest volum, „Biblioteca Ioan Petru Culianu".

Nathaniel Deutsch : istoric al religiilor, fost student şi doctorand al lui Ioan Petru Culianu la University of Chicago, în 1990-1991 *assistant-editor* al publicaţiei *Incognita. International Journal for Cognitive Studies*, iniţiate de Culianu. Specializat în gnosticism şi misticismul iudaic, a publicat în ultimii ani mai multe volume apreciate în această arie de studii.

Umberto Eco : figură de prim plan a culturii contemporane, teoretician al limbii, literaturii şi culturii, semiotician, romancier de succes mondial, profesor la numeroase universităţi din lume (mai bine de treizeci dintre acestea i-au conferit titlul de „Doctor Honoris Causa"), dirijează din 1999 cunoscuta Scuola Superiore di Studi Umanistici la Università di Bologna ; opera sa prodigioasă a fost tradusă în toată lumea şi exercită de mai multe decenii influenţă şi fascinaţie.

Giovanni Filoramo: profesor de istoria creştinismului la Università di Torino, a publicat numeroase cărţi şi studii despre istoria creştinismului antic, gnosticism şi formele sale moderne (lucrări de referinţă sînt *L'attesa della fine. Storia della gnosi*, 1983, şi *Il risveglio della gnosi ovvero diventare dio*, 1990), situaţia religioasă contemporană, istoriografie şi metodologie; a coordonat o istorie a religiilor în cinci volume şi, împreună cu D. Menozzi, o istorie a creştinismului în patru volume.

Michael Fishbane: profesor de studii ebraice şi coordonator al acestei arii tematice la University of Chicago, fost profesor la Brandeis University, la Harvard, Stanford şi Ierusalim. Membru în numeroase organizaţii savante şi comitete editoriale, a publicat şaptesprezece cărţi şi sute de articole; marile sale cărţi de sinteză, distinse cu premii prestigioase, privesc interpretarea biblică în Israelul Antic, hermeneutica biblică, imaginaţia exegetică, gîndirea şi teologia ebraice. Împreună cu J.J. Collins, a coordonat volumul *Death, Ecstasy, and Other Worldly Journeys* (1995), cuprinzînd actele colocviului de istoria religiilor organizat de Ioan Petru Culianu la University of Chicago, în mai 1991.

Gabriela Gavril: predă literatură română la Universitatea „Al.I. Cuza" din Iaşi; este şi redactor-şef la revista *Timpul*, unde semnează de mai mulţi ani rubrica, de reală audienţă, a cronicii literare; a publicat susţinut în periodice culturale şi academice, a tradus din limbile franceză şi engleză patru cărţi.

Nicu Gavriluţă: predă istoria şi sociologia religiilor, mentalităţilor şi simbolurilor, antropologie culturală şi socială la Universitatea „Al.I. Cuza" din Iaşi. Printre numeroasele sale publicaţii, mai multe se ocupă de sau pornesc de la opera lui Ioan Petru Culianu, cum ar fi *Culianu, jocurile minţii şi lumile multidimensionale* (Polirom, 2000) sau ultima sa carte, *Fractalii şi timpul social* (Dacia, 2003).

Moshe Idel: somitate mondială în studiile iudaice, autor prolific, specializat în Cabală (cartea sa *Kabbalah. New Perspectives* din 1988 a revoluţionat studiile în acest domeniu) şi hasidism, profesor la Universitatea Ebraică din Ierusalim, frecvent *visiting professor* la universităţi din Statele Unite (Harvard, Princeton, Yale printre altele) şi Europa (Collège de France, Milano, Moscova sau Cluj, în ţara sa natală, România). A fost bun prieten cu Ioan Petru Culianu.

Eduard Iricinschi: după licenţă şi masterat în filozofie la Universitatea din Bucureşti, a obţinut un masterat în studii religioase de la New York University, iar acum îşi pregăteşte doctoratul în acelaşi domeniu, la Princeton University. A scris mult despre opera lui Ioan Petru Culianu (începînd cu lucrările sale de masterat), mai recent postfaţînd culegerea *Cult, magie, erezii. Articole din enciclopedii ale religiilor* (Polirom, 2003).

Grazia Marchianò: profesoară de estetică şi de istoria civilizaţiilor din de Est la Università di Siena-Arezzo, preşedinta Asociaţiei Italiene de Est prezenţă activă în lumea savantă internaţională; a studiat filozofiile şi reli indiene la Roma şi în India; specializată în filozofie şi estetică, a contr decisiv la promovarea studiilor transculturale şi orientale în Italia. Numero sale volume de autor sau coordonate, care se adaugă cărţilor traduse şi art lelor, au apărut în mai multe ţări.

Mircea Martin: critic şi teoretician al literaturii şi culturii, profeso Universitatea din Bucureşti, a condus Editura Univers (1990-2001) şi Asoci Editorilor din România (1990-2000); coordonează mai multe program colecţii editoriale; dintre numeroasele sale cărţi despre literatura şi cult română şi franceză, excepţionala *G. Călinescu şi „complexele" literatu române* (1981) a fost reeditată în 2002 de Editura Paralela 45.

Ileana Mihăilă: cercetătoare la Institutul de Istorie şi Teorie Liter „G. Călinescu", profesoară la Universitatea din Bucureşti şi la Universitat „Ovidius" din Constanţa; specialistă în literatură comparată, istoria şi teor literaturii, traducătoare, editoare a operei lui G. Călinescu, colaboratoare l numeroase lucrări de referinţă.

Marin Mincu: critic şi teoretician literar, poet şi prozator, coordonator de volume şi programe editoriale, editor, publicist, profesor la Universitatea „Ovidius" din Constanţa, unde a fost şi decan al Facultăţii de Litere; a predat peste două decenii la universităţi italiene (Torino, Milano, Florenţa), contribuind la propagarea culturii noastre în acel spaţiu (şi reciproc); opera sa considerabilă a apărut în România şi Italia.

Roberta Moretti: studentă a Graziei Marchianò, şi-a dat licenţa cu o lucrare despre Ioan Petru Culianu, apoi şi-a continuat cercetările la Harvard University sub îndrumarea lui Lawrence E. Sullivan, înainte de a reveni în Italia.

Andrei Oişteanu: etnolog, antropolog şi istoric al culturii şi religiilor, publicist pe teme culturale şi politice, prozator, predă studii ebraice la Universitatea din Bucureşti; dintre numeroasele sale cărţi, cea mai recentă, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central european* (Humanitas, 2001), a avut mare succes critic şi de librărie, cunoscînd o ediţie americană. A tradus şi pre-/postfaţat mai multe lucrări ale lui Ioan Petru Culianu.

H.-R. Patapievici: fizician, s-a impus spectaculos după 1989 ca eseist, filozof al ştiinţei, culturii şi politicii, publicist, activist civic. Apariţia sa editorială cea mai recentă este *Flying against the Arrow. An Intellectual in Ceauşescu's Romania* (Budapesta-New York: Central European University Press, 2003),

traducerea cunoscutului său „Bildungsroman". A semnat mai multe contribuţii esenţiale la studiul operei lui Ioan Petru Culianu.

Dan Petrescu : eseist, prozator, redactor şi consilier editorial, publicist. Dialogul său cu Liviu Cangeopol, *Ce-ar mai fi de spus. Convorbiri libere într-o ţară ocupată*, reprezintă unul din rarele documentele importante ale curajului civic sub comunismul românesc. A tradus şi comentat lucrări de Ioan Petru Culianu. Ultimul titlu apărut : *Deconstrucţii populare* (Polirom, 2002).

Andrei Pleşu : rector fondator al Colegiului Noua Europă, fost ministru în mai multe rînduri (Cultură, Externe), directorul fondator al săptămînalului *Dilema*, personalitate mediatică, a debutat ca istoric al artei, estetician şi filozof al culturii, continuînd ca publicist, activist civic, moralist, filozof al limbajului şi al religiei. Cîteva dintre numeroasele sale cărţi au fost traduse în mai multe limbi.

Mihai Sorin Rădulescu : istoric specializat în genealogie, autorul unor contribuţii de marcă la cunoaşterea istoriei sociale, politice şi intelectuale a României moderne, predă la Universitatea din Bucureşti şi este cercetător la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga". Cea mai cunoscută carte a sa este *Elita liberală românească 1866–1900* (1998).

Gianpaolo Romanato : profesor de istoria contemporană a religiilor la Università di Trieste-Gorizia şi de istorie ecleziastică modernă la Università di Padua, eseist şi publicist. Coleg şi prieten apropiat al lui Ioan Petru Culianu, a scris împreună cu acesta şi Mario Lombardo *Religione e potere* (Marietti, 1981), volum tradus şi în limba română (*Religie şi putere*, Nemira, 1996).

Gregory Spinner : predă istoria religiilor la Central Michigan University ; specializat în gnosticism şi în iudaismul medieval, a scris mai ales despre simbolismul sacrificial în iudaism ; i-a fost student, doctorand şi prieten lui Ioan Petru Culianu la University of Chicago.

Jennifer Stevenson : critic literar, publicistă şi prozatoare, scenografă, organizatoare asiduă de conferinţe şi congrese literare de răsunet ; a co-fondat Societas Magica.

Dorin Tudoran : poet, publicist, analist politic şi activist civic ; director de departament la International Foundation for Electoral Systems, pentru care a lucrat ani de zile în România şi Republica Moldova. Opozant al regimului ceauşist, a fost forţat să emigreze în 1985 şi s-a stabilit în Statele Unite, unde a lucrat la Foreign Policy Research Institute şi Voice of America ; a înfiinţat şi condus două publicaţii americane în limba română, *Agora* (1987-1992) şi *Meridian* (1990-1992) ; a publicat peste douăzeci de volume, precum şi mii de articole.

Elémire Zolla : personalitate importantă a vieţii academice şi publice ital
(1926-2002), cu o operă vastă, care include cărţi şi studii de critică, istori
teorie literară, anglistică şi americanistică, antropologie, metafizică orient
alchimie, filozofie, religii comparate etc. – printre ele, *I letterati e lo sciam*
(1973), *La filosofia perenne* (1999). Publicist şi polemist, profesor univers
şi coordonator de colecţii editoriale, este şi autorul primei monografii consacr
lui Ioan Petru Culianu : *Ioan Petru Culianu, 1950-1991* (Alberto Tallone, 200

Cuprins

IZVOARELE ŞI CURGEREA UNEI VIEŢI

ÎNTÎLNIRI ÎN LUMEA NOASTRĂ

SPRE LUMEA DE DINCOLO

FICŢIUNI ŞI ALTE LUMI PARALELE

O GÎNDIRE ÎNTRERUPTĂ. ŞI TOTUŞI...

În colecţia
BIBLIOTECA IOAN PETRU CULIANU

au apărut:

Arta fugii. Povestiri

Călătorii în lumea de dincolo

Gnozele dualiste ale Occidentului

Pergamentul diafan. Ultimele povestiri

Jocurile minţii. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemologie

Sorin Antohi (coordonator), *Ioan Petru Culianu. Omul şi opera*

În pregătire:

Iocari serio. Ştiinţă şi artă în gîndirea Renaşterii

Jocul de smarald (roman)

Eros şi magie în Renaştere. 1484

Cult, magie, erezii. Articole din enciclopedii ale religiilor